Інститут Східної Європи
Eastern-European Institute

Віктор Ідзьо

Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України

Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2020

БК 82.3(4УКР)-7,
І-29

Друкується за рішенням Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, протокол № 1, від 3 січня 2020р.

Рецензенти:

Калакура Я. - доктор історичних наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.
Кононенко П. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.
Кононенко Т. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.
Недюха М. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи.
Огірко О. - доктор філософії, професор Кафедри українознавства, Інституту Східної Європи.
Партико З. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, завідувач відділення «Філології та журналістики» Інституту Східної Європи.
Пасічник В. - доктор наук з державного управління, професор, завідувач Кафедрою європейської інтеграції Інституту державного управління Національної Академії державного управління при президенті України, професор відділу «Міжнародної громадянської співпраці» Інституту Східної Європи.
Хитрук В. - кандидат філологічних наук, доцент Кафедри українознавства, завідувач відділення «Санскритології», виконуючий обов'язки професора, керівник Карпатського відділення Інституту Східної Європи.

Віктор Ідзьо.
І-29. Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Наукове видання. - Львів, «Видавництво Інституту Східної Європи», 2020р. - 250с.

ISBN 978-966-8067-43-10

Монорграфія академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Віктора Ідзя «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» приурочена 60-літтю з дня народження (1960-2020 рр.) та 40-літтю науково-педагогічної діяльності автора.

Вперше засобами сучасної історичної науки робиться глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору вивчаєють раньослов'янське суспільство, ранньослов'янська державність, зародження і становлення християнства на території України його язичницькі та християнські традиції.

З працею можна познайомитися на сайті Інституту Східної Європи -
www.easterneurope.nethouse.ua

ISBN 978-966-8067-43-10 **© Ідзьо В.С., 2020р.**

Зміст

Вступ……4
Розділ І. Етнокультурні особливості та етногенез слов’янських племен……...5
Розділ ІІ. Вплив кельтів на розвиток слов’янського етносу і слов’янської державності……...36
Розділ ІІІ. Слов’янські суспільні групи і етнічні конгломерати…….....107
Розділ IV. Територія, суспільний лад, етно-політична і соціально-економічнна історія розвитку слов’янського етносу Карпато-Дністровського регіону……127
Розділ V. Carpiani-Карпи-Хорвати. Велика чи Біла Хорватія згідно свідчень античних, римських та археологічних джерел - ІІ-ІХ століття нашої ери……141
Розділ VI. Зародження і становлення християнства на території Подністров’я……...150
Висновок……..250

ЛІДЕРИ XXI СТОЛІТТЯ
ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ

Шановний Віктор Святославович!

Вступ

Монографія академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Віктора Ідзя «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» ставить за мету з'ясувати слова'янську історію, як етногенез та процеси становлення українського народу, як носія етнокультурних, політичних та культурно-релігійних процесів в Європі.

До комплексу досліджуючих проблем включається питання вивчення проблем слов'янського суспільства, державності та зародження і становлення як і еволюції в слов'яно-українського народу християнської культури.

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» ставить за мету спростувати висунуту концепцію російських вчених про неіснуючу "древнерусскую славянсую народность", та "древнерусский славянский язык" яких в силу історичних обставин ніколи не було і які були кристалізовані правлячою політичною та науковою елітою Російської імперії в XVIII- XXI століттях.

Зібраний на сучасну пору багаточисельний археологічний матеріал на території України складає великий історичний архів, який буде використовано в монографії «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» при вивченні питання становлення та розвитку слов'янства з якого пройшов етногенез українського народу.

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» на основі свідчень археологічних джерел, спростує сучасні російські перекручення та фальсифікації історичного розвитку слов'янства як вцілому так і етногенезу з слов'янства українського народу, який російські вчені на сьогоднішньому етапі намагаються означити, як "древнеславянская - древнерусская народность".

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» наголосить, що питання формування слов'янства, як і українського народу проходило на основі хеттського державного і мовного індо-європейського конгломерату у якому формувалася слов'яно-українська держава, слов'яно-українська мова, яка дійшла з тих часів великої слов'яно-української епохи до епохи утворення в IX столітті класичної української феодальної державності - Київської Русі.

В Монографії «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» буде наголошено, що слов'яно-українська державна та слов'яно-українська мовна культура є відмінною від російської і похожа на сербську, хорватську, польську, словацьку та чеську, де слов'яно-українська мова споріднена з слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи було білоше спорідненості в минуломі ніж з росіянами фіно-уграми, які перейняли культурні, мовні, державні та християнські компоненти в слов'ян-українців у слов'яно-українську епоху Київської Русі, яка сформовала на фіно-угорських землях з фінським та угорським населенням слов'яно-українські державні утворення, князівства, які лягли в основу формування майбутньої Москвії - Росії.

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» наголосить, що слов'яно-українська культура, складається з східнослов'янських племен носіїв пражсько-корчакської археологічної культури, яка згрупувала слов'яно-українські культурно-економічні та релігійні центри Дністро-Подніпров'я.

Таким чином наголосимо, що в монографії будуть розглянуті основні етапи формуваня слов'янства в контексті формування українського народу. Вперше засобами сучасної історичної науки буде зроблено глибокий аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору вивчатимуть раньослов'янське суспільство, раньослов'янську державність, зародження і становлення християнства на території України.

Розділ І.

Етнокультурні особливості та етногенез слов'янських племен

Етнокультурні особливості та етногенез слов'янських племен за свідченнями археологічних, письмових, мовних та літературно-лінвістичних джерел тісно пов'язуються вченими XX-XXI століть державою Чорноморсько-Дунайського басейну, яка відома в історичній літературі, як держава Хеттів. Держава хеттів та конгломерату народів, що прийшов в Малу Азію, що виникла в XVIII-XVI століттях до нашої ери, за коротку історію свого становлення, набрав велику силу.

Хетти, що заселили басейн Чорного моря, ймовірно прибули з Індії в індо-європейському конгломераті народів, а це предки кельтів, латинів, германців, даків та слов'ян, українців та інших індо-європейських народів, пермогли Вавілон, розгромили державу Мітанії і навіть загрожували розгрому стародавньому Єгипту. Власне у народів, що входили в державу Хеттів, вченими XIX-XX столітть проглядаються перші етнокультурні особливості з яких слід виводити етногенез слов'яно-українських племен, як і взагалі слід досліджувати етногенез українського народу.

По усьому простору поширення Хеттської державної та етнічної інфраструктури вони заклали близько 1600 міст, фортець, замків та військових таборів. Самим важливим в історії Хеттської держави є те, що вона заклала основи хеттської писемності, яка мала великий пвлив на виникнення писемності та мови всієї індоєвропейської спільноти народів та слов'яно-укоаїнської зокрема. В той час, коли в стародавній історії нам відомі по досконалих дослідження вчених цивілізації Дворіччя та Єгипту, які стоворили могутні цивілізації, зовсім мало дослідженою в контексті етногенезу генерації слов'ян та українців зокрема, залишається цивілізація Хеттів[30, с.12-20; с.5-14; с.8-9].

Ще у XVIII столітті європейські мандрівники, які вивчали етногенез європейських народів: герман, слов'ян-українців та інших, локалізовували праукраїнську прабатьківщину в східних областях малої Азії. Власне тут вони звернули уваху на хеттське письмо, яке їм видалося може слугувати протослов'янським, а отже прото-українським письменам. Однак перші спроби вивчити це хеттське, протоукраїнське письмо, зробив в контексті вивчення індоєвропейської писемності, французьський дослідник у 30-х роках XIX століття - Тексьє. Скопіювавши старохеттські пам'ятки та письмена з міста в Богаз-кей, що в східній частині Малої Азії в 1839 році, він вперше пов'язав їх з давньоєвропейським етносом. Внаслідок цього в Богаз-кей були перші археологічні дослідження були проведені археологами Гійомом і Перро у 1861 році.

За період з 1861 по 1902 роки на території Хеттської держави та прилягаючому до неї басейні Чоного моря були проведені масштабні археологічні роботи, які дали можливість усвідомити писемність, культуру, релігію, віру, військо-політичну сисмеу стародавніх хеттів.

Ряду дослідникам, німецьким, чеським, російським та українським вдалося доказати, що Хеттська держава, культура притаманна для витоків індоєвропейської групи народів, а писемність та культура, релігія притаманна слов'янам та прото-українцям, які найблище були в сусідсві, та в торгово-екорномічних, релігійних та політичних відносинах в епоху найвищої політичної могутності Хеттської держави[30, с.12 - 20; с.5-14; с.8-9].

Проведені в 1902-1907, 1927-1931,1931-1934, 1936-1946 роках широкомасштабні археологічні розкопки столиці Хеттської держави на території Туреччини та в прилягаючих до слов'янського світу частинах Чорноморського басейну, де знайдені стародавні хеттські поселення, в яких розвивалось непреривно з епохи неоліту і носили всі ознаки хеттської клинописної писемності, пам'ятки, які тягулаяся до слов'янських земель Причорномор'я, Тавру(Криму) та Нижнього Подністров'я та Подніпров'я. Виявлені в цих районах клинописні написи, які очевидно є прописьмом слов'яно-укораїнської "Велесової Книги", вдалося розшифрувати тільки чеському вченому Б.Грозному[30, с.12-20; с.5-14; с.8-9].

Слід наголосити, що вивченням хеттських старожитностей займались і російські вчені

Люндеквіст та академік Я.І.Смірнов, які серйозно звернули увагу на хеттське питання та вивичення його в контексті розвтку слов'янського етносу. Одним і з першим досконало почав вивчати хеттські старожитності, в контексті етногенезу стародавніх слов'ян на початку XX століття, був академік Б.О.Тураєв. На стародавню писемність хетів, в контексті вивчення етногенезу слов'янських, в тому числі й української, мов, звернув увагу й українець, прекрасний філолог і великий знавець стародавніх мов народів Передньої Азії, професор В.К.Шиленко, який дав ряд прекрасних перекладів хетських написів.

Академік В.В.Струве присвятив в контексті етногенезу хеттів та слов'ян декілька праць, вивчаючи суспільний лад, закони хеттів і прийшов до висновку, що Хеттська цивілізація мала вплив на формування державності на території Причономорського та Дністро-Дунацйського та Дніпрвського басейнів, ключову роль. Дослідник наголошував, що особливо це яскраво проглядається в питання мови, культури та релігії. Особливо це видно по тотожності господарства та мові хеттів та українців-слов'ян. Хеттські племена, що населяли територію, особливо Причорноморського регіону мали зі слов'янами ряд спільних мовних діалектів. Вони проглядаються на всіх етапах становлення культури хеттів та слов'ян-українців від мов родових до мов племінних, від мов племінних до мов народностей та національностей. Особливо це видно на слов'янських мовах, та особливо в українській. Оскільки давньоукраїнське суспільство знаходилося у безпосередньому сусідстві з Хеттської цивілізацією то зрозуміла ситуація його приорітетного мовного становища в епоху утворення в III тисячолітті до нашої ери Хеттської держави, яку об'єднала в цей час протохеттська і прото слов'яно-українська мова.

Як показали широкомасштабні дослідження чеськог мовознавця Б.Грозного хеттська мова близька а в контексті вивчення староукраїнської мови, близька до індоєвропейської групи мови. Особливо це ми бачимо на прикладі вивчення української мови, культури та релігії. Цілий ряд слів, словосполучень, фраз, висловів у пізньохеттській мові буде близький до давньослов'янських мов, особливо давньоукраїнської. До цих слів надежать слова: Хто, Що, Дуже. Пори року: Зима. Літо. Весна. Осінь. Поселення: Селі - села, Хата - Хатті. Всі ці слова в українській мові є і сьогодні. Більше того притаманні чи тотодні як для хеттської так і для української відмінювання іменників і в дієслівних формах зокрема в дієприкметниках. Виходячи із цих мовних тотожностей старохеттської і давньоукраїнської мов приходимо до висновку, що клинописне письмо хеттів це першопочаток давньоукраїнського письма Велесової Книги. Ще визначені вчені XX століття вірно зробили висновок на основі вивчення мови хеттів, що Хеттська держава, внасоліодок міграції народів з Європи(Очевидно слов'ян та українців) була заснована вихідцями з Європи, як наголошували німецькі вчені "представниками арійських народів". Таким чином утворення Хеттської держави, культури, мови та письма, яке має ознаки слов'янської, особливо проглядається в давньоукраїнській культурі, мові та письмі[30, с.12 - 20; с.5-14; с.8-9].

Як відомо землеробська хеттська термінологія, яка виникла внаслоідок розвитку навколо рік Малої Азії та Причорноморря в контексті розвитку релігійної сонячної теорії, має особливу тотожність з давіньо українською, яка досить досконало була відома ще Нестору літописцю, який теж ще добре знав істрію стродавніх хеттів-слов'ян-українців.

Так літописець Нестор так характеризував стародавню історію слов'ян - українців: "… Звідки пішла Руська земля і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля постала… Після потопу, отже три сини Ноєві розділили Землю - Сим, Хам і Яфет. І дісталася схід Симові: Персіда, Бактрія і аж до Індії в довготу, а в широту ж до города Рінокорури, як ото сказати, від сходу аж до півдня, і Сірія і мідія і є Єіфрат-ріка і Вавілонія і Кордуена і Ассірія і Месопотамія, Аравія, Старіша, Елимаіс, Індія, Аравія, Сильна, Колія, Коммагина, Фінікія вся.

Хамові ж дісталася південна частина: Єгипет, Ефіопія, прилегла до Індії і друга Ефіопія з якої витікає ріка ефіопська Червона та, що плине на Схід, горож Фіви, Лівія, прилегла аж до Кірінії, Мармарія, Сірт, Лівія друга, Нумідія, Масурія, Маврітанія, котрає навпроти города Гадіра. А з країв що на схід він узяв Кілікію, Пімфлію, Пісіцдію, Місію, Лікаонію, Фрігію, Кавалію,Лікію,

Карію, Лідію, Місіцю другу, Троаду, Еоліду, Віфінію, Стару Фрігію. І острови також він узяв: Сардініюд, Кріт, Кіпр, і ріку Гіону, яку називають Нілом.

Яфетові ж дісталась північна сторона і західна: Мідія, Албвнія, Арменія мала і Велика, Каппадокія, Пафлагонія, Галатія, Колхіда, Боспорій, Меотія, город Дервія, Сарматія, Тавріанія, Скіфія, Фракія, Македонія, Далматія, Малоссія, Фессалія, Локрія, Пеленія, якка Пеллопонесом зветься, Аркадія, Іпіротія, Іллірія, Слов'яни, Ліхнітія, Адріакія, Адріатичне море. Узяв же він і острови: Британію,Сіцілію, Евбею, Родос, Хіос, Лесбос, Кіфкру, Закінф, Кефаллінію, Ітаку, Куркіру і частину азійської сторони, яку називають Іонією і ріку тігр, що течяе межи Мідією і Вавилонією. Узяв він також краї до Понттійського моря на північних сторонах:Дунай, Дністер і Кавкасійські гори, себто Угорські, а звідти, отже до самого Дніпра. І дісталися йому й інші ріки: Десна, Прип'ять, Двіна, Волхов, Волга, що йде на схід у частину Симову…

І був тоді один народ. А коли намножилося людей на Землі, то намислили вони у дні Іоктана й Фалека спорудити башту до неба. І зібравшись на містині поля Сенаар зводити башту до небес і город навколо неї Вавилон, будували вони башту сорок літ. І не була вона завершена, бо зійшов Господь глянути на город і на башту і сказав Господь: "Се народ один і мова одна". І змішав Бог народи, і розділив на сімдесят і дві мови і розсіяв їх по всій Землі. По змішанні ж народів Бог вітром великим розвалив башту, однак є останки її межи Ассірією і Вавилоном: і є він у висоту[?], а в ширину 5433 лікті. Багато літ держиться останок той…

Після того ж, як було розвалено башту і розділено народи, в'язали сини Симові східні Краї, а Хамові сини - південні краї, Яфетові ж сини захід узяли і північні краї.

Рис. 1. Історичний етногенез слов'ян київського літописця Нестора.

Від цих ото сімдесяти і двох народів, од племені таки Яфетового, наголшува в в своєму літописі київський літописець Нестор, апостав народ слов'янський, так звані норики, які є слов'янами. По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаєві, де є нині Угорська земля і Болгарська…". Такої точки зоку цитуючи літописця Нестора притримувався і російський вчений О.М.Трубачев[68, с.23-47, с.91-128,с.145-176; с.1-2].

Таким чином ми бачимо із історичного екскурсу літописця Нестора, що після Вавилонського стовпотворіння "через многі віки..", сіли слов'яни на Дунаї". Отже це свідченя цілком витримує хетський період історії українців-слов'ян, що бачимо із історичного екскурсу Нестора літописця, хід свідчень якого співпадає із ходом нашої історичної реконструкції. На прикінці III тисячоліття до нашої ери у Східній Частині Малої Азії та Причорномор'ї виникає Хеттська держава розвиток якої, розвиває і слов'янський етнос, а отже, як вважав літописець Нестор і праукраїнський етнос.

В XVII до нашої ери Хеттська держава досягає свого піку розвику. Її територія розширюється до Причорноморря і за дослідженнями окремих вчених досягає до Попруття, Подністров'я та Подніпров'я[30, с.12-20; с.5-14; с.8-9].

Близькт 1600-1500 років до нашої ери хетти поширюють свою культуру, мову, закони в регіони Східної Європи. Подальше вивчення присутності Хеттів у Східній Європі наголошував дослідник В.І.Авдієв дасть можливість встановити дуже важливий процес культурного та мовного взаємопроникнення між найдавнішими хеттськми народами та народами Східної Європи**[**21,с.12 - 20; с.5 - 14; с.315-340; 190-215; с.107-126; с.80-84; с.15-28; с.16-71].

Нещожавно в історіографії появилась підсумкова наукова праця А.Волкова М.Непомящено "Хетти. Невідома імперія Малої Азії", яка вивчала хеттський народ, що розміщувався в Анатолії, на території, що омивається Чорним, Мраморним на Середземними морями. Власне ця цивілізація Хеттів, за висновками дослідників, і сприяла розвитку як державного, слов'янського, а отже українського етносу. З літописів відомо, що у хеттів найбільшою рікою була ріка Галліс, що впадала в Чорне море. Рельєф місцевостей хеттів, це гори та плоскорір'я, що сприяло розвитку скотарства, бжолярства, яке було основним способом діяльності, а в Приморських областях - землеробства, яке інтенсивно розвалось по берегах ріки Галліс. Серед ремесел виділяється обробка металів, заліза, срібла, міді, свинцю. Внаслідок розвитку державних форм Хеттська держава простягалась з Заходу на Схід - від Егейського моря До Єфрата, а з півночі на Підень від від Чорного до Середземного морів та по суходолу до Сірії. В основному держава Хеттів зорміщувалася на території сучасної Турції. Тут, в епіцентрі Хеттської держави, відкриті археологами такі основні їх центри, як: Хаттуса, Пуррусханд, Самуха та інші. Їх дослідження дають підстави говорити про велич і могутність Хеттської цивілізації. На території хеттськимх міст археологи дослідили храми та палаци. Слід наголосити, що батько історії Геродот, до речі уродженець Малої Азії, як і в подальшому всі решту старогрецькі та римські історики нічого не знали про історію великої країни Хеттів. Хоча Хеттська імперія декілька століть диктувала свою волю як Єгипту, епохи Рамзеса II, так і по усьогому Причорноморрю, Українському Карптському регіону, Прикарпаттю, Подністров'ю, Побужжю та Подніпров'ю, де хетти добували метали **[**21,с.12 - 20; с.5 - 14; с.315-340; 190-215; с.107-126; с.80-84;с.15-28;с.16-71].

Хетти також згадуються як великий народ декілька разів уже у Верньому Завіті Біблії. Так в Книзі "Буття" наголошено, що: "Пророк Авраам почелившись на півдні Палестини зустрів тут Хеттів… І говорив він синам Хеттовим, я у вас прийшлий і поселенець"[Книга Буття 23, с.3-4]. Хетти віднеслись до Авраама радісно…[Книга Буття 23, с.20-30].

У Біблейському Словнику про Хеттів наголошено, що Хетти народ хаанський. Коли народ Ізраїлів на чолі з Мойсеєм прийшов в Палестину, хетти вже проживали на Південні частині Землі і в Горах[Чис.13,с.30]. Самий відомий хетський цар відомий Біблії - Урія Хеттиянин[2.Цар.11,с.3]. Слід наголосити, що Біблія перераховує і племена, які входили у Хеттську державу: Моявитяни, Аммонітяни, Мідіанитяни та інші**[**21,с.12-20; с.5-14;с.315-340; 190-215; с.107-126;с.80-84;с.15-28;с.16-71].

В XIX столітті вченим вдалося розшифрувати писемність єгиптян і всі вчені були здивовані, бо всі єгипетські джерела говорили про могутню сусдіжню державу Хеттів. В XIX столітті на території Туреччини різного рівня мандрівники та вчені почали знаходини різного рівня хеттські написи, базальтові стелли. Матеріал по історії хеттів накопичувався, що дало можливість іншому досліднику А.Сейсу в 1870 році написати наукову статтю "Хетти Малої Азії". Автор вперше на основі зібраних матеріалів прийшов до висновку, що Хетти проживали в Малій Азії. В 1884 році наступний вчений Уільям Райт випустив книгу "Імперія Хеттів" в якій вперше подав гіпотезу розшифрування хеттських написів. В 1887 році в Каїрі випадково були відкриті єгипетські таблички, які розповідали про грізний народ Передньої Азії, Хеттів.

Внаслідок віднайдення території Хеттів, почались пошуки цієї країни. В 1830 році француз Шарль-Фелікс-Марі Тексьє(1802-1871) в 150 км. від Анкари відкрив руїни міст цивілізації Хеттів. В своїй книзі "Опис цивілізації Малої Азії", яку він випуств у 1839 році Шарль-Фелікс-Марі Тексьє подав усі зображення культури Хеттів, які йому вдалося виявити на території Туреччини. Таким чином на початку XX століття вченим всумі фактів джерел було відомо, що Хетти своєю цивілізацією впливали як на Єгипет так і на народи Причорноморря(Європи).

Впливом хеттів на Причорномор'я та території Карпат, Прикарпаття, Побужжя та Подніпров'я, з якими хетти вели торгівлю, зацікивилися російські історики в XIX століття.

Так історик XIX століття Борис Турає вважав, що хетти впливали с воєю культурою, мовою на Причорноморський регіон. Наступний історик в свому дослідженні Роберт Віппер "Історія стародавнього світу" вважав, що хетти в Причорноморський регіон прийшли з Російського Туркевстану. Подальші дослідження хеттських старожитностей провів Хуго Вінклер, якому вдалось розшифрувати хеттський архів, який був віднайдений в столиці хеттів, місті Хаттусі. По табличках цього архіву і була реконструйована історія хеттів**[**21,с.12-20; с.5-14; с.315-340; 190-215; с.107-126; с.80-84;с.15-28;с.16-71].

В 1903 році чеський вчений Б.Грозний в "Віснику Віденської Академії Наук" робить сенсаційну заяву, що він відкрив і дешифрував хеттську мову. Він переклав, розшифрував і прокоментував всі хеттські таблички. Внаслідок вивчення хеттських табличок Б.Грозний пише свою книгу "Стародавня історія передньої Азії". В 1910 році Б.Грозний остаточно розкрив історію стародавнього хеттського народу. На основі хеттського клинопису він реконструював історію Хеттів яку назвав "Злаки про стародавню Вавілонію".

В 1914 році Б.Грозний для вивчення хеттської мови приїжджає з дружиною в Стамбул. Поступово вивчаючи хеттські таблички Б.Грозний відкивав їх мову та історію. Йому стало відомо, що хетти як індоєвропейці задовго прийшли у Європу і мали своє письмо задовго до епохи Гомера. Вивчивши хеттську мову він прийшов до висновку, що вона споріднена з італо-кельтськими мовами, латинськими та слов'янськими, а ті племена, які входилив Хеттську державу очевидно були: кельти, латини, слов'яни, українці. А це говорить, що в українців, які були споріднені і найбільш близькі етно-територіально до політичних стародавніх центрів Хеттської цивілізації, появились стародавні історичні коріння, де пра-українську мову можна виводити із хеттської, покрайній мірі так засвідчив нам своїми дослідження чеський мовознавець-хеттолог у 1910 році Б.Грозний, який наголосив, що хеттська мова є родинноспоріднена з пра-українською мовою, яка розвинулася в Карпасько-Дністровському, прилягаючому до Причорномор'я регіоні.Ця ж мова вподальшму розвивалася в Побужському та Дніпровському регіонах сучасної України і про функціонувала скрізь віки, модернізуючись до сучасного часу.

Таким чином: "Мова Хеттського царства в перівод його розквіту заклала розвитку проукраїнської мови". В 1915 році в статті "Відкриття нової індоєвропейської мови", яку вчений опублікував у "Віснику Чеської академії Наук, літератури і мистецтва" він показав, що мова хеттів споріднена з мовою слов'ян. В 1916 році в монографії " Мова хетів, її структура і приналежність до індо-європейських мов", мовознавець Б.Грозний продемонстрував повну дешифровку хеттської мови. В 1948 році, поглядаючи на зад на важку роботу Б.Грозний наголошував: "після 10-років перевірки мого відкриття всіми вченими істориками та філологами, можу заявити, що моя

дешифровка хеттської мови і моя теорія хеттської мови, як індо-європейської(слов'янської), зробилась величчю сучасної великої науки і ніхто вже не може в цьому засумніватися".

Таким чином хеттська клинописна мова є майбутня західно-східна мова слов'ян, тобто мова сучасних, чехів, словаків, українців, поляків, білорусів, племена-народи яких входили у стародавню Хеттську державу і були її складовими народами, племенами про які нам розповідає Верхній Завіт Біблії, про що наголошувалось вище[21,с.12-20; с.5-14; с.315-340; с.2-60; с.107-126; с.80-84;с.15-28;с.16-71].

За обставин розуміння, що стародавні слов'яни мовно та етнічно витікають іх стародавньої Хеттії, про що туманно нам розповідає і київський літописець Нестор в XII столітті. За його твердженнями:" після Вавилонського стовпотворіння, а тобто розпаду Хеттської держави, слов'яни самостійно почались ровиватись в Причономор'ї на Дунаї, Карпатах та Дністро-Дніпровських басейнах". Попаробуємо реконструювати історію стародавньої Хеттії, складовою якої були і слов'яни в тому числі й предки українців[68,с.23-47,с.91-128,с.145-176; с.1-2, с.6].

Як засвідчує аналіз свідчень та реконструкція вивчення хеттських старожитностей, історія централізованої хеттської державності починається після 2500 років до нашої ери.

Вона опирається на вивчення економічного уладу розвитку сільського господарства, головно скотарства та розвитку ремесла, головно розвитку металургії, обробки заліза, срібла, міді, олова та інших металів, виготовлення з них знадять праці, зброї. Основою Хеттської цивілізаці в цей час стає винадейння клинописного письма та окремої хетської мови, яка схожа на інші мови.

За науковими висновками російського вченого-історка Ігора Дьяконова хеттська мова, як виразник держави і культури Хеттської імперії є яскравим вираженням мови індоєвропейських народів, серед яких були і слов'яни. За свідченнями турецького дослідника Екрема Екургала, приблизно у 2000 році до нашої ери, хетти з з економічною іфнраструктурою, мовою, культурою, державною системою, яку вони розвинули в Анатолії, поширюються через Босфор в Причорноморря, Балкани в Східну Європу Карпато-Дністровські та Дніпровські регіони, несучи сюди культ сонячого бога - Хорса, який шовного із Чорного моря. Їх рух у ці регіони заклав початку формуванню-протослов'ян-кімерійців. Такий відхід з Анатолійського регіону Хеттів вчені пов'язують з 1380 роками, коли хетти зазнали великих військових поразок від єгиптян, де останні піл орудою фараона Тутмоса III та Аменхотепа III, витіснили хетів з Сирії.

Під ударами Єгипту Хеттська федерація відкочувалась в Причорномор'я на Балкани і Подністров'я, де в Карпатах створила, притаманну для хеттів в 1200 році до нашої ери пастушо-металургійну культуру на осові сонячного бога Хорса, що поширюється в цей час також у споріднених народів,зокрема хеттів-кіммерійців: Дністро-Подніпров'я та Причорномор'я.

Зокрема в Криму, згідно свідчень джерел, хетти створюють місто Тархунтас. До цих пір українські археологи не віднайшли в Криму це місто хеттів.

З джерел відомо, що воно розміщувалося на південь від гір Тара (Кримського хребта). Цей регіон в Криму стає опорним пунктом поширення Хеттської цивілізації на всю територію України та встепову частину Дніпро-Донського регіону. В цей час швидку поширення хеттів в Центрально-Східну Європу було зумовлено винаходами колісниць. Сюди хетти прносять свою систему торгівлі, свої хетські закони, фінансово-економічну систему, ремісничу-культуру. військово-політичну організацію. Завойовницька політика Хеттського царства в Східній Європі стає основою в торгово-економічній та політичній а в подальшому і міграційнвй політиці хеттських царів та князів. Внасліодок того, що Хетти не могли завжди в покорі тримати великі народи Східної Європи і було зумовлене федеративне облаштування Хеттської держави. Отже територія слов'янської України, з найдавнішою назкою Кіммерійців, була федеративною, самоуправлючоюся власними князями складовою Хеттської імперії, на яку сама назва хеттів так і не поширилась[21,с.12-20; с.5-14; с.315-340; с.150-165; с.107-126; с.80-84;с.15-28;с.16-71].

Це було зумовне демократичністю Хеттської державної мишини. Хеттські царі не схожі на вавилонських, східниї деспотів, оскільки Хеттські царі номінально об'єдували регіони та міста держави. Така політична реалія прослідковується срізь віки, аж до падіння Хеттької імперії.

Після падіння держави Хеттів кімерійці Східної Європи залишили собі у спадок від останньої мову, культуру, релігію та військово-політичну систему, основу пастушо-землеробсько-ремісничих, а прешу чергу металіргіних досягнень хеттів[21,с.12-20; с.5-14; с.315-340; с.190-215; с.107-126; с.80-84;с.15-28;с.16-71].

Падіння Хеттської держави почалсь з концентрації могутності Трої, яку підтримувала мікенська Греція - Аххіяви, що бачимо із джерел які найдені в столиці Хеттського царства, місті Хаттусі.

В своїх листах в Мікени хеттський цар скаржився в Мікени про напади греків та троянців, які ставали все більше агресивними проти Хеттської держави, які відбувалися приблизно 1300-1220 роках до нашої ери. Ці напади ослабили хеттів і привели до падіння Хеттського царства.

Про про напади давніх греків на хеттів розповідає у свому вступі знаменита "Ілліада" Гомера. Ця розповідь засвідчує реальне знищення греками та троянцями Хеттського царства. Вчені схиляються до думки, що греко-троянська війна, цілком могла бути греко-хеттською, яка і поклала кінець Хеттської держави.Місто Троя впала біля 1200 року до нашої ери. Тоді ж і впала і Хеттська держава. З історичних джерел відомо, що після падіння Хеттської держави в східній Європі постали, відомі з грецьких джерел могутні Кіммерійці[21,с.12-20; с.5-14; с.315-340; с.262-263; с.107-126; с.80-84;с.15-28;с.16-71].

Як вважають історики, хетти спасаючись від "Народів моря" втекли в Причорномор'я, у Східну Європу та на Кавказ. Так вважали російські історики, зокрема в XIX стлітт Борис Тураєв, в XX столітті академік М.Мар та німецький історик Йоган Леман. Зокрема Й.Леман своє світобачення виложив в книзі " Хетти. Народ тисячі богів" в якій наголошував, що втікши в Причорномор'я та в Східну Європу Хетти, заклати там підвалини германців та слов'ян- Кіммерійці. Римський історик Корнелій Тацит теж згадує хеттів і наголошує, що вони прийшовши в Присорномор'я та Європу з Малої Азії і поклали початок германців та слов'ян. Деякі археологи теж вважають таку версію цілком ймовірною і за таких обставин історія слов'ян-хеттів-кімерійців, що переселилися на територію східного Причорномор'я та на територію Східної Європи(України), після розгрому Хеттської держави народами моря(греками), заслуговує на подальше дослідження[21,с.12-20; с.5-14; с.315-340; 190-215;с.276-277; с.80-84;с.15-28;с.16-71].

Таким чином на прикінці II та на початку I тисячоліття до нашої ери територія Українського Південного Причорномор'я населяли найдавніш і найвідоміші під власною назвою з давньогрецьких та інших античних джерел "кімерійські народи". Перші відомості про кімерійці ми знаходимо у давньогрецьких джерелах, які відносяться до першого періоду знайомства давньогрецьких мореплавців з узбережжям Чорного моря. Свідчення цих джерел виглядають як легенди, міфи та сказання. Так за поемою Гомера "Одіссея": "Територія Причорномор'я це дуже відома країна і в той же час віддалена. Цю країну кімерійців досяг Одіссей". Поема так характеризує місцевхи жителів, кімерійців: "Зайшло сонце і покрилися тьмою всі шляхи, а судно наше досягло меж океану. Там народ і місто людей кімерійських, які окутані імлою і хмарами"[15, с.266; с.71].

У Геродота, батька історії, що творив у V столітті до нашої ери, Страбона, що жив у 63 р. до нашої ери - 23 році нашої ери, є повідомлення: "що вся країна, яка раніше належала кімерійцям, зайнята скіфами"[15, с.267; с.71].

Ці ж джерела називають ряд місць Причорномор'я, які пов'язують з життям та діяльністю кімерійців. Тут в Причорномор'ї знаходились "кімерійські стіни", "кімерійські переправи", саме Чорне море називалося "Босфор Кімерійський". З давньогрецьких джерел також відомі назви "кімерійські переправи". В середині країни було місто Кімерік. В Західній частині Причорномор'я, поблизу гирла Дністра, за переказом Геродота, знаходидись могили останніх кімерійських царів. Це говорить про те, що кімерійці займали всю територію від Дону до Дністра та йморвірно Карпат.

Археологічні джерела дають можливість пов'язувати кімерійців з археологіними пам'ятками зрубницької культури степового Причорномор'я і ділити її на два потоки.

Перший цей потік ряд вчених означують під назвою “фарбованих скелетів”. Характерно те, що він простягається на всім просторі Кубані до Подністров’я, на півночі захоплює полуденну Київщину і Харківщину. Вживання при похороні червоної фарби (посипання нею, або мащення трупів) виступає як елемент культури, релігійного культу народу.

Сам процес і спосіб поховання покійників в скорочекній так званій утробній позиції, відомий не тільки в степу, він притаманний і для Галичини. Тут також зустрічаються аналогічні поховання. Тому поява звичаїв уживання червоного-чорвоно-чорного кольору, дає нам можливість припускати її приналежність кімерійцям - та їх одноплемінникам, можливо ховатам. Поява ритуалу фарбування, говорить про соціальні і культурні зміни, які відбулися ймовірно червоним кольором, моржна пояснипти, як символ вогню, сонця, символ крові, що має оживити обескровленого. Розповсюдження таких поховань великими гніздами в кількості десяток і навіть сотень тисяч могил в наших степах і в Галичині, дає можливість зрозуміти про місцезнаходження і міграцію із степу у пізнішу Галичину цього великого і сильного своєю релігійною культурою, народу. З цього приводу визначний український вчений М.С.Грушевський наголошував про велику енергію цього народу. Дослідник вказував на довготривалість існування цієї релігійної культури. Розповсюдження цієї релігійної культури, це розселення чисельного народу, що в VIII столітті до нашої ери виступає в малоазійських джерелах під назвою хеттів-кімерійців, що приніс на територію Причорномор’я та України потік червоно-чорної культури[17, с.10-12].

Хетти-Кімерійці були великим і сильним народом, до складу якого входив і чисельний народ Причорномор’я, Дністро-Подунав’я та Подніпров’я, який в велику “кімерійську епоху” був осілим та вів активну землеробсько-пастушу діяльність. Всі ці народи великої хетто-кімерійської епохи джерела називають: сарагати, карюони, будини, роксолани і т. д. [34, с.125-126].

Якщо дещо видозмінити інтерпретовані давніми греками стародавні хеттські народи, що проживали на теритиорії України і в Причорномор’ї і врахувати ту ситуацію, що ці народи є представниками слов’ян-українців, то можна припустити, що ймовірно по співзвучності назв народів саргаати це слов’яни-хорвати, будини-бужани-поляни, карюони-тиверці, роксолани руси та алани. Тобто той самий український народ, який ми утотожнювали з “скіфами-землеробпми” Геродота, цілком очевидно слід утотожнювати умовною назвою “кімерійцями землеробами” і тим самим слід розглядати літописність та етногенез української нації з кімерійцської епохи, а це приблизно “Гомерової епохи”, коли цей давньогрецький письменник розповідає про країну кімерійців,та народи, що в ній проживають[18, с.5 - 16].

Слід наголосити, що сама назва “Кімерійці” була інтерпритована греками. У фінікійців, сусідів давніх греків, слово - назва “Камар” - означаєтемний, чорний. Пізніше цією назвою античні автори називали кімерійців і скіфів “Каллімах” (дояри кобилиць)[17, с.10-12].

Із асірійських джерел відомо, що кімерійці зробили військовий похід на Ассірію, завдали поразки урартському цареві Русові, внаслідок якого був вбитий ассірівйський цар Саргон II, який загинув на полібитви з кімерійцями. У джерелах, що належать до часів ассірійського царя Асаргаддона (681-668 роки до н.е.), кімерійці та скіфи відігравали велику роль у війнах при падінні Ассірії та становленні Мідії. Частина їх виступиала на боці ворогів Ассірії, а частина в числі її союзників[34, с.125 - 126].

Історики допускають, що в кінці II - початку I тисячоліття I тисячоліття до нашої ери кімерійсько-слов’янські загони через Фракію і Боспор вторгались в Малу Азію, а із “Руського поля” ці ж войовники вторгалися через Даряльську ущелину в Закавказзя. Скоро на чолі Урарту, яка унаслідувала державну культуру хурито-мідійської держави II тисячоліття до н.е., у кінці VIII століття до н.е., стає цар Руса. Поблизу теплих вод, до півдня, від головного Кавказького хребта, засновується опорний пункт Тепліце, пізніше Тифліс, нині Тбілісі. Потім ймовірно, кімерійці - слов’яни споруджують Мінгрелії, цитадель, яка отримала назву Горди (город, град). В цей же час кімерійці - слов’яни споруджують місто Гордіон. Якщо подивитись на кімерійсько - слов’янський фольклор, в тому числі й релігійний то він схожий з фрако - фрігійським. Зокрема бог Сабодіса (визволитель, освободитель) виводили із ісконно слов’янського кореня (воля , свобода). Навіть у

Біблії в верхньозавітній книзі пророка Ізекіля, залишилася згадка про потужній північний народ РОС (роси), одне тільки ім'я якого викликало жах. Утотжнення кімерійців то з слов'янами-русичами то з слов'янами-ховатами є не випадковим, оскільки як русичі так і хорвати, як загалом українці - індо-європейці, германи, кельти, фракійці, італіки і т. д., сягають за своїми плечима не 10-15 століть літописного та історичного розвитку, а принаймі як мінімум декілька тисячоліть (5-7 тис. років до н.е.) неприривної нелітописної історії. Зокрема українці організовувались у продовж цієї історії і залишили сліди своєї етнічної та культурної самоорганізації в багатьох районах Євразії. Тому версія про українців-хорватів-галичан, проглядається вченими через призму їх історичного та міфічного розвитку[19, с.14-37].

Можна припустити, що ховати прослідковуються починаючи з індо-іранської групи народів, точніше з багатоенічних культурм Хорезму. Оскільки стародавня назва Хварезм - Хвазем - на мові стародавньої Авести це "Земля Сонця". Вчені припускають, що власне з цього терміну виводиться етно-назва "Хорват", яку унаслідували слов'яни: карпи-ховрати[18, с.162-180].

Дальше в старогрецьку велику вже літописну епоху, слов'ян – хорватів утоожнюють з великим племінним об'єднанням, яке відоме під старогрецьким словом саргати – сардати. Як зауважують філологи, греки зродили на свій лад племенні інтерпретації назв слов'янського племені хорвати, яких назвали "саргати" чи "сардати". Слід наголосити, що вже Геродот розміщує хорватів між ріками Сеймом і Доном і наголошує, що хорвати не скіфське племя[15, с.267 - 268; с.71-72].

Дослідники припускають, що "саргати" чи "сардати" - слов'яни-хорвати були потомками кімерійців. Як вважав Геродот, з появою скіфів, кімерійці не ризикнули вступити з ними в боротьбу і відступили з Сеймо-Донського басейнів проживання в Дністро-Дніпровський, віддаючи попереднє місце проживання та узбережжя Чорного моря більш могутнім скіфам, що відмічено їх археологічною культуроюв басену Дністра, де в подальшому хорвати розвинули більш вищий рівень, відомий в Геродотів час "скіфи-землероби"[17, с.10-12].

Таким чином, подальші давньогрецькі джерела, починаючи з Геродота на території України описують скіфів, їх взаємовідносини з різними сусідніми народами, зокрема з "скіфами - землеробами".

Згідно з своїми географічними уявленнями Геродот дає нам таку загальну картину розселення племінних об'єднань Скіфської конферації:

В пониззі Бугу, безпосередньо на північ від Ольвії, проживали калліпіди, яких називали також елліно - скіфами.

На північ від них, вздовж Бугу, в місці найбільшого зближення з Дністром, проживали алазони.

Ще дальше на північ на території між Бугом і Дністром проживали скіфи - орачі. Межою їх із землями алазонів була одна з лівобережних приток Бугу, яка називалась Ексампей, що в перкладі означає "Святі шляхи". Вода цієї річки (цього джерела) була гіркою і непридатноюдля використання. На сучасній карті "Ексампей" утотожнюється з річкою Синюхою.

Калліпіди, алазони, і скіфи-орачі займалися землеробством. Великою рікою у них був Тірас (Дністер).

Скіфи-орачі вирпощували хліб на продаж, який продавали в грецькі міста зокрема в Ольвію, пізніше "велике грецьке місто на Дністі?"

Такми чином, згідно свідчень давньогрецького історика Геродота, який жив і писав в V столітті до нашої ери, можна сміливо вводити народи, що проживали в північно-західних регіонах України в етносферу творення українського народу.

Дальше Геродот від Азовського моря, Дону, Криму та по усьому степу до Дніпра, розміщує царських скіфів, тобто вміщуючи сюди скіфів кочовиків, скотарів, коневодів, пастухів великих стад овець, корів, кіз, загалом великої та дрібної рогатої

худоби.

В лісостеповій зоні Геродот розміщує будинів, в східній, і східно-південній відповідно карюонів та саргатів, яких теж вважав землеробськими племенами і яких теж слід внести в еносферу етнотворення українського народу.

В VI столітті до нашої ери праукранці, а тобто, як наголошує Геродот, “скіфи-орачі”, які проживали між Дністром і Дніпром, поширились до ріки Сейму і Пслаі там стали відомими під назвасми саргати-ховати. Назви племен могли отримати від імен визначних племінних князів, наприкла легендарно Хорива, Хорва, що відомий нам із Велесової Книги та Повісті Минулих Літ.

Як вважають дослідники, VI-V століття до нашої ери в праукраїхнських племен внаслідок включення в торгово-еконічні зносини з грецькою цивілізацією в зв’язку з вирощуванням та продажем велкиої кількості хлібу та розвинувся великий рівень економічного та соціального розвитку, розвинулись ремесла. Як засвідчують археологічні джерела, епоха VI-V століть до нашої ери в праукраїхнських племен був часом економічного та культурного піднесення. У II-III століттях до нашої ери в зв’язку загостренням внутрішніх суперечок у скіфів та нашестям сарматів, постійними війнами з античними місчтами Північного Причорномор’я, Скіфське царство переживає період економічного та політичного занепаду. Джерела повідомляють, що Боспорський цар Ріпеупорід II (210-221рр. н. е.) після ряду перемог остаточно переміг і підкорив скіфів і проголосив себе царем всього Боспора і тавро-скіфів. Археологічні розкопки Неаполя Скіфського, який остаточно був зруйнованийф у другвй половині III століття нашої ери, засвідчують остаточне падіння цивілізації скіфів[34, с.147].

З послабленням скіфської могутності у II столітті до нашої ери роль основного історичного та культурно-політичного домінування перейшла до нового народу, що появився в українських степах - сарматів. З іменем сарматів пов’язаний цілий великий період стародавньої історії України. Сармати були активними учасниками великого переселення народів на межі античної та раньо україно - слов’янської епох. Сармати протягом V-VI століть до нашої ери займали панівне становище у слід за скіфами на території приазовських і причорноморських степів.

Власне сармати внесли великі зміни в етнічний склад і культуру населення Північного Причорномор’я. Джерела ранніх античних авторів називають сарматів-савроматами, що у перекладі з іранської означає ”оперезані мечами”. Сармати вперше згадуються в джерелах у III століття до нашої ери, як збірна назва різних племен під одним іменем. Слід наголосити, що власне в великому сарматському періоді розвитку з’являються етнічні українці під назвою венеди-венети. Вперше назву українців-слов’ян вживає римський історик Пліній у своїй “Природничій історі”, характеризуючи населення східних Карпат. Він наголошує, що від Дніпровських степів до річки Вісли, землі заселені венедами, що живуть за сарматами. Таким чином, згідно свідчень Плінія, венеди-венети, які виросли в європейській історії немов би раптово, на межі тисячоліть, постають після сарматів другим великим народом[40, с.23 - 34; с.27 - 49].

Сучасник Плінія, римський історик Корнелій Тацит теж характеризує венедів-венетів (пра-українців), як осілий народ, оскільки венеди споруджують будинки і ведуть осілий землеробський спосіб життя. Все це відрізняє їх від сарматів, які проводять усе своє життя у візках та на конях [65,с.350 - 352].

Про слов’ян-венедів у цих регіонах згадує і готський історик IV столття нашої ери - Йордан[35, с.74 - 75].

Таким чином венети (праукраїнці) і I ст. н. е. були в Східній Європі великим землеробським народом, який своєю землеробською культурою упевнено рухався на схід.

Так з другої половини II століття нашої ери територія, яку заселяли венеди (пра-українці) збільшується. Клавдій Птолемей у свіоїй творі “Географія”, відносить пра-українців венетів до найчисельніших напродів, які заселяють Європейську Сарматію. Якщо порівняти свідчення Геродота про скіфів-землеробів (пра-українців) V ст. до н. е. то бачимо, що у I-II століттях нашої ери в нову сарматську епоху венеди-сармати (пра-українці) згідно свідчень К.Тацита та К.Птолемея займають через призму тисячоліття ту саму територію, яку значно збільшують, просунувшись на Схід та Північ своїми землеробськми поселеннями, що відмітив на своїй карті К.Птолемей[90].

Серед народів, які як і К.Тацит, так і К.Птолемей віднесли до венедської (пра-української), вперше К.Птолемеєм згадується народ саргати, яке утотожнюється з племінним об’єднанням та

етноназвою народу хорвати. Той же К.Птолемей називає це ж племінне об'єднання саргати - хороуатос, ховатос, хорваутос, тим самим підтвержуючи, що різні дієписці називають хорватські племена у своїй мовній транскрипції інтерпритованою назвою.

Дослідник І.Саратов, вважає, що посенння від Харкова, ріки Харків, балки Харків, ріка Хоролук, остів Хортиця, дві балки верхня і нижня Хортиці назви виникли внаслідок перекочування з Подоння в Прикарпаття племінного об'єднання хорватів[58, с.56 -57].

Розглядаючи подальшу історію хорватів ми звертаємо увагуна на свідчення арабських хроністів IX-X століть Аль-Балхі і Аль-Астархі, які розповідають про три великі групи Русів: Куяба, Славія і Артанія.

Для нашої концепції привертає увагу арабська назва народу Артанії - Джерваб або Джерват. Як вваажає дослідник В.Іванов, проаналізувавши назви Артанія і Хорватія та назви Джерваб - Джерват з арабських хронік, він наголосив, що у перекладі з арабської - джер звучить - хор, ваб - ват - ват, разом хорват. Такими чином Аратанія Хорватя, країна чи місто хорватів[32, с.58 -59].

З цим висновком погоджується і інший дослідник І.Саратов, який інтерпритує переклад з арабської називаючи Артанію-Хорватію, землею хорватів. Дослідник наголошує, що про ховатів та їх країну Ховатію, князя Хорива та переселення з Подоння до Карпат розповідає Велесова Книга[58, с.56-57].

Таким чином наголосимо, що проаналізовані вище джерела дають право припускати про те, що слов'яни-ховати пройшли складний період еволюції становлення та розвитку, як україно-слов'янського етносу[20, с.146-161; с.190-194; с.16-71;с.15-28].

Із історичної традиції, що стародані хетти - гети - хорвати були у поступальному етногенезі, організаторами держави - королівства Гетів-Карпів-Хорватів у I-V-х століттях, ранньо-середньовічної української державності Великої чи Білої Хорватії V-X століть, візантійської епохи, Галицького князівства епохи України Русі IX-XIV століть. Як наголошували античні, римські, готські та візантвйські джерела, що хетти-гети-хорвати-слов'яни, це один і той самий народ у цьому регіоні, який визначений вченими, як український, історичний поступ якого, під таким кутом зору, потребує подальшого ретельнішого дослідження, оскільки частина цього народу в VII столітті переселилася з Прикарпаття, за свідченням візантійського імператора Костянтина Багрянородного, на Балкани, де ховати проживають і досі[21, с.12-20; с.5-14; с.107 - 126; с.80-84; с.15-28; с. 16-71].

Процес дослідження хеттів-гетів-хорватів носить в собі багато спірних досліджень, в тому числі й сучасних хорватських вчених, таких як Е.Херман та Й. Кулінеч, які намагаються твердити, що "перші хорвати Далмації були не слов'янського, а сарматського чи аланського походження". Дані вчені не включають в свою концепцію ні письмові, ні мовні, ні гідронімічні ні топографічні ні основні, археологічні дослідження[81, s.2-3; s.223].

Дані дослідники Е.Херман та Й. Кулінеч наголошують, що в перших століттях н.е. хорвати мігрували з Дону в Прикарпаття, де вселились в середовище слов'ян і ослов'янились де пізніше, за даними різних авторів, ховати проживаючи у VI чи VII ст. н. е. мігрували в Далмацію. Ця гіпотеза виглядає дуже туманною і не має жодного, втому числі, й археологічного підтвердження. За туманним аналізом джерел, хорвати цих у цих вчених, то були слов'янами, то аланами, то готами, то тюрками, то аварами то іранцями. Автори все ж таки наголошують, що теорія слов'янського походжнення найбільш вірогідна, оскільки хорвати мовно споріджені з слов'янами і не могли б, якщо не були б слов'янами так швидко поміняти мову, культуру. Все це базується і на перших політичних союзах та культурних дабаннях. Із 16 найвизначніших слов'яно-хорватських родів усі носили слов'янські імена і призвища, сповідували слов'янські традиції, які є і в інших слов'янських народах[75, с.32-38].

Інший дослідник І.Муцич придумав, ще абсурднішу "готську теорію походження хорватів", згідно якої в середовищі слов'ян Прикарпаття поселились готи у II-III столітті н.е. готи, які вплинули на культурні, мовні, державні традиції та розвиток хорватів. Власне проживання хорватів з готами утотожнюють ці хорватські вчені, зокрема І.Муцич, без будь - якого критичного

аналізу сукупності джерел та висновків вчених, дало початок хорватської державності [88, s.46-47].

В процесі вивчення концепцій постає одне, але змістовне запитання, чи дійсно з цими теоріями готського походження хорватів, хорвати усюди слідували в проживанні за готами і чи дійсно їх сліди є від Скандинавії до Причорномор'я та Криму? Що стосується археолгічної науки, то вона однозначно заперечує таке близьке, на протязі довго часу проживання готів з ховатами. Філологи та лігнгвісти теж заперечують таку спорідненість, оскільки як мовно, так і культурно готи і хорвати це різні культурно та мовно народи, оскільки хорвати говорять на слов'янській мові, сповідували з давніх давен слов'янську язичницьку релігію та культуру. Археологічний матеріал і висновки вчених чітко фіксують спорідненість слов'ян-хорватів з своїми племенами більми хорватами в Українському Прикарпатті, за археологічними, лінгвістичними, топографічними, антропологічними ознаками, поховальним обрядом, язичницькою релігією[22, с.146-161; с.190-194; с.24-45, с.78-93, с 123-185].

Ще безглуздішим витвором є так звана "тюрська чи аварська" теорія походження хорватів, оскільки ця теорія всього лиш є філологічна компеляція, яка спекулює на політичному терміні "Жупан", "Бан", де "Бан" - помічник, а "Жупан" - голова і утотожнюють цю хорватську термінологію з тюрко-башкирським насліддя[85, s.137-157].

Слід наголосити, що цю "державницьку" тюрську теорію походження хорватів, яку концептуально озвучив О. Кронштейнер підтримав і М.Клаїч[84, s.30-31; с.375-376; с.38].

Що ж до державницького походження слів "жупан" і "бан", то слід зауважити, що перший є дійсно слов'янський і очевидно хорватський V-VIII століть, а другий, бан - термін угорський притаманний часу складання угорсько-хорватськ держави XII-XIII століть. Хоча ряд дослідників вважає, що жупан і бан є стародавніми самоназвами фіно-угрів, чи аварів і були запозичені слов'янами в час панування в Паннонії Аварського куганату, хоча важко повірити, що хорвати своєю військово-політичною системою, розгромивши аварів прийняли їхні політичні терміни[23, с.146-161; 190-194; с.15-28].

Слід наголосити, що перше політичне формування карпів-ховатів, пройшло в римський час, про що нам засвідчують римські джерела. В подальшому про слов'ян хорватів, на Прикарпатській території, нам розповідають з V по X століття нашої ери візантійські джерела, називаючи князів Хорватії слов'янськими іменами[24, с.16-71].

Зокрема візантійський імператор К.Багрянородний у своїй праці "Про управління імперією" засвідчує на яскравих історичних, філологічних, лінгвістичних та топографічних прикладах, що хорвати, це слов'яни. Наголошуючи на їх відмінності від тюрків, аварів, готів та інших тогочасних, проживаючих в Європі, народів, імператор-письменник називаэ слов'янські назви хорватських князів: Ловел, Мухло, Косинець, Хорват, жіночі імена княгинь: Туга і Буга.

Слід наголосити, що першим, хто намагався визначити назву народу хорватів був теж К.Багрянородний, який наголошував, що "хорвати, це ті, хто володіють великими землями"[25, с.107-126].

Що стосується етноназви хорватів то визначний філолог та лінгвіст О.М.Трубачев виводив цю стародавню етноназву від індо-іранського етнічного та мовного індо-європейського конгломерату. За цією теорією хорватський етнос, етнонім хорвати означає "скотар" чи "союзники". Згідно з свідченням Авести "Hatvaiti" - пастух і друге значення "Hu - urvaiti" - приятель - друг, як наголошує відомий німецький славіт та філолог М.Фасмер, по О.М. Трубачев, хорват - той хто володіє житницею, житом[68, с.23-47, с.91-128, с.145-176].

Хорватський вчений А. Глугак вважає, що хорват, це той "у кого є жінки". Ця назва ховат на його думку, виводиться у ранню пору матріархату[82, s.294-306].

Той же А.Глугак зауважує, що якщо поглянути на назву "хъrvat" з точки зору родової чи древньородової назви, то найстародавніша назва племінної назви "хорват" - "хъrvat" - носить виключно слов'янські риси[82, s.95 - 99].

Цілком можливо, наголошує дослідник О.М.Трубачев, що у сивому минулому, у Передній Азії, а в подальшому у Чорноморському басейні, слов'яни та іранці, були єдиним народом під іменем "хорват"-"хъrvat"[69, с.38 - 39].

Якщо взяти до увагиорію за якою індо-європейська спільнота хеттів-гетів-хорватів вийшла з Малої Азії в облась "Кавказьких", "Кавкасійських" гір і промандрувала по південному узбережжю Чорного моря та по Придунайсько-Дністровському Причорномор'ю до Карпат, які ще Нестор літописець означував як "гори Кавкасійські", як зауважував академік М.Марр, то цілком зрозуміло пояснюється ірано-індоєвропейський термін "хетти-гети", який трансформується в подальшому в "хорвати"[42,с.71-75;с.4-9; с.104-105].

Таку точку зору підтримували визначні радянські філологи Т.В.Гамкрелідзе, В.В.Іванов[14, с.34-67, с.123-147, с.235-279].

Цілком можливо, що термін ховати-хрипи, гори-горби, могли ще закріпитися за хеттами-гетами слов'янами ще в Каказькому "Кавкасійському" регіоні де вони проживали в час своєї подорожі з Малої Азії. Власне таким історичним екскурсом пояснється слов'яно-хеттське- гетське походження терміну хорвати. Слід наголосити, що окрім письмового твердження дана теорія підтверджується і проаналізованими археологічними джерелами визначного російського історика і археолога В.В.Сєдова. Проаналізовані ним археологічні джерела засвідчують рух хеттських старожитностей з Передньої Азії (хетти) на Кавказ (маса-гети) по Причорномор'ю на Дунай-Карпати-Дністер (гети) та в подальшому Дніпро[59, с.18-19, с.23-24].

Все це зводить: готську, аланську, аварську та інші теорії походження слов'ян - хорватів на архаїгку, які характерні для вчених XIX-XX століть. І нічого тут дивного не має, оскільки в буйно розвиваючомуся науковому "комп'ютерному XXI столітті" концепції помирають скоріше ніж їх творці...[26, с.146-161; с.190-194; с.24-48; с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.107-126; с.80-84; с.15- 28; с.16-71].

Якщо взяти за основу розвиток древнього слов'янського родового етноніму "хорват-хрват-хrvat", який вчений А.Глугак розвиває своїми дослідженнями з пізнього матріархату і пов'язав в кінцевому з слов'янським етносом[82, s.95-99], то наша концепція, цілком набирає реалістичних обрисів, яка була з мовно-філологічної точки зору доказана ще Т.Г.Гамкрелідзе та В.В.Івановим, які означували хеттів, як рухаючийся в сторону Європи ірано - слов'янський конгломерат і датували цей процес IV-III тисячоліттями до нашої ери[14, с.34-67, с.123-147, с.235- 279].

Власне цього періоду, на думку дослідників ірано-слов'янський конгломерат слід означувати під утотожненим терміном хетти-хорвати. У II тисячолітті у до нашої ери у Передкаказзі та Причорномор'ї спостеріагається відхід слов'ян від іранців. Вони розділяються на хеттів і гетів. Власне тут у Передкавказзі відомі маса-гети, частина яких в подальшому, про що засвідчує і Велесова Книга мігрує по Причономорському басейну в Карпати (гори Кавкасійські) та Подністров'я де з джрел відоме довговікове проживання - гетів, які трансформуються в слов'ян. Власне всім цим і пояснюється рух етноніму, хорвати[14, с.34-67, с.123-147, с.235-279].

Утвердившись в Кавказько-Донському регіоні гети-хорвати обрали собі в подальшому, як наголошував В.П.Кобичев, в постійному проживанні регіон з аналогічним ланшафтом, що відповідає Карпато-Дністровському басейну з якого в подальшому хорвати пересели свої роди, який відповідає і Далматійському ланшафту в сучасній Причорноморській Хорватії[37, с.142 - 143].

Все це дало підстави, ще чеському вченому XIX століття П.І.Шафарику зробити висновок, що гети у центральній Європі є стародавнім народом. Про них писали всі стародавні історики починаючи з Геродота. Сьогодні на місці стародавніх гетів проживають предки українців-слов'ян і інші народи тут не розміщуються, що дало право П.І.Шафарику пов'язати і утотожнити гетів з слов'янами[78, с.82-83].

Таким чином, якщо розглянути історичний екскурс етноніму "Гети", то першим його подає Геродот у V столітті до нашої ери. Він говорить, що: "гети є найсправедливішими і найхоробрішими". Він розміщує ї в Подунав'ї, Північній Болгарії у котловині між Балканами та

Дунаєм. У час війни Олександра Македонського вони змушені були висилися з землі Болгарської і залиши краї проживання на нижньому Дунаї і переселитися в Подністров'я[50, с.79-80].

Якщо взяти за основу твердження Геродота "Про стародавнє проживання гетів на Дунаї", на території сучасної Болгарії, то це свідчення V століття до нашої ери цілком узгоджується з літописними свідчення київського літописця Нестора XII столітті нашої ери "про проживання слов'ян на Дунаї, де є нині земля Болгарська та Угорська". До цього джерельного утотожнення надаються і свідчення про те, що "слов'яни-гети мали військові і політичні взаємовідносини з Олександром Македонським".

Галицький історик XIX століття О.Партицький проаналізувавши ці джерельні свідчення прийшов до висновку, що внаслідок конфронтації гетів-слов'ян з імперіє Олександра Македонського чисельний народ гетів-слов'ян змушений був висилитися з територоії Болгарії та Паннонії (Угорщини) на територію Подністров'я, в Карпати та Прикарпаття, де гети звісно свідчень античних джерел стають відомими під назвою "Тіра-Гетів".

Така сукупність, хоча й коротких свідчень джрел про гетів слов'ян з епохи Олександра Македонського, Геродота, перших засновників грецького полісу Тіги на Дністрі, дають право наголошувати, що Гети були сильною військово-політичною чи державною консолідацією, який носив досить добре організований державний організм вже в епоху Олександра Македонського, оскільки, як зауважував О.Партицький, Гекатей з Мілету, у VI столітті до нашої ери, наголошував: "що між скіфами проживають і гети". Пізніше Геродот у V столітті до нашої ери, наголошував, що: "гети були залежні від скіфів". Із вище пиведених сваідчень приходимо до висновку, що в VI-V ст. до н. е. гети проживали в басейні нижнього Дунаю та Дністра, де означені греками під новою етнічною назвою "Тіра - Гети". Попереднє їхнє місце продивання до приходу на Дунай і Паннонію, як наголшував О.Партицький, це регіон Педкавказзя, а тобто область Донсько-Кавказького басейну, де вони відомі згідно свідчень джерел, як "Маса-Гети". Велику частину земель Маса-Гети займали по південньому узбережжю Чорного моря. Цей рух "Маса-Гетів" по південньому узбережжю Чорного моря у Подунав'я археологічно пов'язується з рухом хеттів-гетів у Середземномор'я та на Балкани, де частна хеттів-гетів і осіла, за свідченнями Гекатея з Мілету на території Дунаю та Паннонії і в епоху Олександра Македонського це проживання їх на цій території було відоме в усій Європі, в чому ще в XII столітті так переконливо наголошував Нестор літописець і куди так намагався проникнути київський князь Святослав хоробрий. Власне на цій території і пройшло військове зіткнення держави гетів з армією Олександра Македонського, що заставило гетів, не витримавши удару останнього і переселитися в Нижнє Подунав'я та Подністров'я, Карпати та Прикарпаття, де вони стали відомі давньогрецьким джерелам під назвою "Тіра-Гетів". Власне ці "тіра-гети", наголошував О.Партицький, і кристалізували пізніших слов'ян тиверців та хорватів[50, с.80- 83, с.86].

Згідно свідчень К.Птолемея, Гети проживали від устя Дунаю та Дністра дальше на Захід в густий масив лісів та Карпатських гір. Там проживали гети-певкіни, гети-бастарини, і гети- карпи (ховати)[90].

В Згідно свідчень К.Птолемея, Гети проживали від устя Дунаю та Дністра дальше на Захід в густий масив лісів та Карпатських гір. Там проживали гети-певкіни, гети-бастарини, і гети-карпи (ховати). Таку топоніміку подає нам К.Птолемей в Подніпров'ї, яку він означує як бастарнську. Отже топоніми від Галича на Дністрі в Подніпров'я, з давніх часів означували один адміністративно - політичний, та економічний регіон, до якого гети - бастарни мають пряме відношення, як політичне, так і економічне в контексті становлення Бастарнської держави. Можна допустити, що в стародавні часи існував гетський мовний ареал, який згідно з висновками, зафіксованими на карті давньогрецького географа Клавдія Птолемея видно, що країна Бастарнія, поширюється своєю етноназвою від Дністра до Дніпра. В подальшому в слов'янський час ця етноструктура Бастарнія називається Склавінами та Антами[90].

Гети, на думку чеського славіста П.І.Шафарика є народом древнім в Центральній Європі, про них писали древньогрецькі історики починаючи з батька історії Геродота. Слов'яни, на думку П.І.Шафарика, називалися в стародані часи - гетами[78, с.29-47, с.92-97].

Сам же батько історії, Геродот, у своїх перших свідченнях про гетів наголошує, що: "Гети найсправедливіші й найхоробріші". Геродот розміщує гетів у Піденній Болгарії у контловині між Балканами і Дунаєм. У час війни проти Олександра Македонського , робив виснов по аналізі с відчень Геродота О.Партицький, гети під натиском греків змушені були висилитися з Болгарської рівнини і переселитися в Ниднє Подунав'я та Подністров'я. Якщо взяти за основу свідчення Геродота та наукові висновки О.Партицького, гети проживали на стериторії сучасної Болгарії над Дунаєм, то цілком узгоджується з свідченнями літописця Нестора, який наголошував на древньому проживанні слов'ян на Дунає "де є нині земля Болгарська та Угорська". Гети до нападу Олександра Македонського були тут дуже чисельним народом і тільки після ударами греків переселилися в Молдавію. Буковину та Галичину та до Дністра, де у пізнішому їхньому поселенні басейні ріки Дністер, який греки називали Тірою. Вони почали називати, гетів тіра-гетами. Гети, на думку О.Партицького, часів Геродота, це військово - племінний союз, який уособлював примітивний державний організм, який за свідченнями Гекатея з Мілету, що проживав у VI ст. до н. е., а пізніше Геродота "залежав від скіфів". Галицький дослідник XIX століття О.Партицький на основі аналізу джерел взагалі вважав, що гети були дуже виеликим народом. По південному узбережжю Чорного моря проживали сородичі маса-гети, які археололгічно пов'язуються з хеттами. Грецький письменник Апіан описуючи "Війну Олександра Македонського з Гетами", наголошує, що гети у II ст. до н.е. мали велике військо до 4 тисячі кінноти та 10 тисяч піхоти. Апіан також наголошує, що у гетів був дуже гарний національний одяг і добре оброблені поля, які біли засіяні житом. Про добре організоване землеробство у гетів розповідає і римський поет Горацій у "Оді до римлян". Сільським господарством, наголошував Апіан у гетському суспільстві чоловіки займаються поперемінно, одні займаються на полях інші служать у війську. Земля у гетів, наголошував римський поет Горацій є не розмежована. Дослідник О.Партицький наголошував на стотожність стороданвіх земельних традицій гетів і галицьких русинів.Така система гетів не давала їм можливості "родрібнювати держави"[50, с.79-81; с.82-83, с.85-86].

Російський історик Д.Іловайський вважав, що у давні часи слов'янські громади, зокрема у гетів, володіли всіми землями. За таких обставин їм вдалося з стародавніх часів зберегти є у єдиному "державному "обширні володінні великі теритрії. Тому не дарма стародавню Гетію і подальшому називали "Великою чи Білою Хорватією". "Великою Галичиною" від Карпат до Дунаю, хоча назви дрібних племінних княжінь від Карпат до Дунаю у Галичині теж зберігались [33, с.170-171].

Слід наголосити, що дослідник О.Партицький розглядав етногенез галичан з стародавніх гетів (слов'ян-українців), яких ставив на один щабель з такми великим етнічними групами, як Готи, Алани, Сармати. Гети на думку О.Патрицького є слов'янське автохтонне населення стародавньої Галичини[50, с.95 - 96].

Ми уже вище зауважували, що у своєму творі Апіан розповів про красивий одяг гетів. Одяг гетських жінок відомий історичній науці з різьблених фіночих фігур, що знаходяться на римській колоні Траяна, в якій розповідається про війни римлян з гетами і даками в кінці I ст. н. е. Жінок гетів зображено в довгих (гуцульських) сорочках, які підперезані вузьким поясом. Рукави сорочок досить довгі і сягають по кістки при згибі руки. Голови прикриті хустакми з вузликами. Російський дослідник XIX століття І.Чертков в свій час заявив, що головний убір жінки на колоні Трояна точно такий, як у слов'янських селянок, їх намиста, хустки тотожні з нашими малоросійськими-українськими речами. Речі такого ж гатунку, наголошував, дослідник А.Д.Чертков, носять і їх гето-слов'янські діти[75, с.29].

Слід також наголосити, що окрім з римлянами і греками, гети, також проводили виснажливі військові кампанії і з скіфами. Вся вищепроаналізована інформація дає пістави наголошувати, що вже у III-II століттях до нашої ери гети мали свою державність, вибраних королів, військо,

землеробську та ремісничу знать. Виборні королі, військова знать, воєводи були управителями територій та суддями, в час війни воєнно-начальниками.

Діодор розповідає нам про доблесть гетського короля у якого македоняни і греки зауважують і хоробрість і справедливість та скромність. Коли по смерті Олександра Македонського на македонському престолі утвердився Лісімах він відправив велике військо покорити гетів. Та військова кампанія для Лісімаха і його воєнноначальників закінчилась поразкою. Гети на чолі з своїм королем Дорікешем, полонили Лісімаха з усім його військом. Гетський король Дорікеш виявився великодушним, він дарував волю Лісімаху і македонським достойникам і на прощання пригостив Лісімаха та його оточення, як найдостойніше. Діодор так описує нам ці події: ”Приладдя та келихи були на столах, для дружини Лісімаха, розставлені дуже дорогі золоті та срібні чари. Для Лісімаха були приготовлені вишукані страви. В цей же час гетський король Дорікеш сидів за дерев’яним столом. У нього страви, м’ясо та овочі, були зварені у воді. Всі ці страви становили весь його обід. Коли Лісімах і його знать пили вино із золотих чар то, гетьсикй король Дорікеш пили вино із дерев’яних чар і турячих рогів, такий вже був звичай у гетів, закінчує Діодор”[80, сар.12-13].

Польська хроніка Мйорша XI століття теж подає згадки про легендарних польських королів, що жили перед Різдвом Христовим, що є на думку О.Партицького, безцінним історичним джерелом з життя стародавніх гетів-слов’ян. Цікаве повідомлення Мйорша про польського короля Лестька, що жив у часи Юлія Цезаря, і що він та його син володарював усіми гетами. У короля Лестька на столі були точно такі самі страви, які були описані Діодором в гетського короля Дорікеша. Поведінка короля Лестька була точно такою як у короля Дорікеша, точно у звичаї гетів. Ось як Мйорш передає ці свідчення про слов’ян-гетів: ”Лестько так любився у військові, що найпершим, найхоробрішим неприятелям об’являв війну, вбивава їх забиваючи їх майно і королівства. На обід у нього було так улаштовано, що надавали лише на миски, скільки було потрібно. Він покорявся своєму народу. Коли мав виступати перед ним у королівських ризах, він пам’ятаючи про своє народне походження, сідав на троні в одежі простій, а королівський одяг клав у спід трону. Після цього надівши королівський одяг, він ставши на найвище місце, говорив: ”королем вибрав мене народ, не гордись і будь скромний, пам’ятай, що порох ти є і у порох назад повертаєшся...”[79, s. 348-349].

Описана літописцем Мйоршем скромність короля Лестька, який виявляв усім гетам - слов’янам свою повагу і відданість, яскраво розкриває стародавню державну стадицію слов’ян.

Приблизна так описує чеський літописець Козьма Пражський про правління першого чеського короля Премислава:” Перед часиною орач, а тепер одітий найпершими ризами і на ногах королівське взуття і сидить на коні. Але він пам’ятає, що досі носив просте взуття і бере з собою старе взуття і переховує його на майбутнє”. Дуже схожа, наголошував О.Партицький і галицьке сказання чи коломийка:

“Умію лиш читати і орати.
Хочуть мене за короля обрати.
Умію лиш народу слугувати.
Чи зможу я над ним королювати...”

Дослідник О.Партицький згадує ще древній звичай галицьких слов’ян, який йому був відомий у XIX столітті. і який він відносив до галицький звичаїв, які побутували у X-XV століттях до нашої ери: ”Перед наром появився князь переодягнений у простолюдина, хлопська одіж, хлопські штани. Усі селяни, що зустрічають його, вигукують, се князь Нашої Землі, такий же селянин. Чи є він справедливим суддею для нас? Чи старається на добро Вітчизни? Чи достойний цього княжого становища? Чи є він захисником іноплемінників? Князь виступає на камінь і клянеться древні слов’янським законом бути послушним народу, справедливо судити, гострим мечем оберігати, захищати слабшого від сильнішого і т. д.“. Цілком очевидно, наголошував дослідник О.Партицький, що стародавні традиції та звичаї стародавніх гетів це є і звичаї і традиції слов’ян.

Слід наголосити, що стародавні звичаї та культура Гетів були дієвими ще навіть у XII столітті у час князювання Ярослава Осмомисла галицького. Літописець наголошує, що князь Ярослав Осмомисл перед смертю зібрав усю Галицьку землю "і багатих і убогих і хороших і поганих і добрих". Князь Ярослав галицький беручи клятву з бояр, надаючи княжіння синам, наголошував стародавності та спадковості влади з стародавніх часів в Галичині.

Слід наголосити, що королі гетів відомі в джерелах у IV столітті до нашої ери. Відомо, що у I столітті нашої ери у гетів був королем Котел чи Котис у якого була дочка, на ім'я Меда(солодка). У Галичині, наголошував О.Партицький і досі живуть роди: Котисів, Котів, Котовичів. Що стосується гетської державної традиції, то стародавня польска легенда говорить, що історичний П'яст, засновник польської кроролівської династії, був праправнуком гетського короля Котиса.

Наступний, відомий з історичних джрел, король Гетів "Burvista": Буря - Вість, віщун бурі, гроза, грізний. У Слові о полку Ігоревім, київський князь Святополк порівнюється з "Бурвістою" - грозою, яка наступає на землю половецьку. Король гетів Бурвіста, без сумніву слов'янин. В цейже час джерела розповідають і про "Dikeneuca - Dikeneusa", верховного жреця Гетів і одночасно співправителя Бурвісти. Назва його імені складається з двох частин, яку якщо взяти за основу хорватську мову слід розуміти: "dika-діка" - гордість, слава, "neuc-neus-неус"- блискучий, пишний.

Наступний відомий з джерел король, який правив в Гетії у III столітті до нашої ери. "Durinecatc" - Дуркіт-Дуркот. О.Партицький наголошує, що в XIX столітті в Галичині проживав великий рід Дуркотів. Наступний король, що правив у Гетії у I ст. до н.е. "Oroles" "Орел" чи "Орач", який вів актині війни з Римом. Наступний король гетів "Scorylo - Скорило", "Скорий", теж приймав актиіну участь у війнах з Римом, щоправда римські джерела не говорять у який час ймовірно у I ст. н.е. Джерела розповідають про королів у Гетії вже з VI ст. до н. е. Зокрема король "Turessic"? " Thurs" - "Тур" - "Буй - Тур". Такі назви князів були ще в епоху Київської Русі. Так "Слово о Полку Ігоревім" називає князя Всеволода "Буй - Туром", в іншому місці "Яр - Туром". Джерела, зокрема Діодор, розповідають про звичай короля гетів пити з рогів турів[50, с.104-108].

Давньогрецькі та римські історики приділяли велику увагу Гетам. Геродот у V столітті до нашої ери говорить про гетів, як про великий хоробрий і справедливий народ:" Гети, як народ войовничий, поклоняються богу війни Аресу, вважаючи його своїм родоначальником, і головнокомандувачем війська, та не головним богом. Слід наголосити, що Арес цілком узгоджується з Перуном. Смерть вважається у гетів кінцем терпіння і початком вічної радості. Кожний гет був переконаний, що коли поляже на полі бою, то попаде у рай"[48, с.231-241].

Імператор Юліан наводить слова, які на думку вчених, належать імператорові Троянові:" Я переміг гетів, людей найхоробріших, які коли небуть жили на світі. Хоробрі вони не лише тілесною силою, але й душею, бо вірять, що нет гинуть по смерті, а переходять десь і якось у інший світ. Та віра і породила у них завзяття у військових справах"[83, s.23].

В зв'язку з хоробрістю та відвагою гетів терпінням і мужністю вони тотожні з майбутніми слов'янами. Мужня вдача гетів-слов'ян, їх політична та військова боротьба з Римською імператорською машиною, дає підстави наголошувати, що військово - політична організація гетів склалася за довго до приходу в регіон римлян. Аналіз свідчень Діодора, який фіксує могутню військово - політичну організацію гетів-слов'ян уже в епоху Олександра Македонського, дає підстави говорити про могутній і стародавній військово - політичний(державний) лад у гетів слов'ян, про що наголошувалось вище[80, cap.12-13, 39, 59].

Римський поет Овідій теж наголошує, що у гетів могутня військова організація. Гети, за свідченнями Овідія, були озброєні мечами, луками, щитами, шоломами, бойовими сокирами, бойовими ножами, бронями(кольчугами чи панцирами)[49, с.277-278].

Звідсіля у них імена: Броніслав, Мечислав. Із свідчень колони Траяна, бачимо, що мечі у гетів були прямі, а норжі криві, які в "Слові о полку Ігоревім" названі "засаножними". Усе решту озброєння гетів з колони Трояна, луки, мечі, шоломи, нагрудна броня, сокири, відтворені в такім

самім вигляді, які вони відомі в українців в епоху Української держави IX-XIV століть[31, с.12-35].

Слід наголосити, що ще в епоху римського імператора Траяна, гети, мали також на озброєнні балісти і тарани. Російський дослідник XIX століття А.Д.Чертков наголошував, що зброя гетів, зокрема хоругви зі зміями понад полями, на древках сулиць нагадують змійовикові стяги князівських дружин в епоху Української держави IX - XIV століть[76, с.27- 0].

Про те, що стародавні змії були покровителями зброї слов'ян та перших московських князів ми знаходимо в описі озброєння російських військ в якому зазначено, що змії були покровителями військ слов'ян та Української держави IX-XIV століть. Вони, своєю традицією поширилися з Дунаю, полишеної Вітчизни слов'ян[62, с.12-43; с.165-166].

Змія, за висновками вчених цих видань і була божеством у стародавніх слов'ян-гетів. В Карпатах, наголошував галицький дослідник XIX століття А.Петрушевич, було знайдено кам'яну брилу, на якій було зображено зміїв. Похожі камені зі зміями були знайдені в ріці Бистриця поблизу села Ямниця з виробленими зображеннями птахів і змій[52, с.3-4].

Цілком можливо, що змії були у військовому мистецтві чи ритуалі гетів уже в I столітті нашої ери. В цей час, за твердженнями О.Партицького, гети утворили власну державу в якій розбудовують фортеці та міста в яких гармонійно забудовуються будинки, внаслідок впливу міської культури Риму. Дослідник О.Партицький опираючись на дані колини Траяна, на якій зафіксовані гето-дакійські міста, прийшов до висновку, що у римський час гети стають похожими на римлян [50, с.116-117].

Римські джерела наголошують, що гети багаті зерном і стадами овець і других домашніх тварин. Немає багатшого народу на Дунаї і Дністрі ніж гети. Римський поет Овідій, який бував у гетів писав у Рим: "окрім того, що гети часто нападають на римські міста і залоги, вонр ведуть і мирну торгівлю. Самі ж гети , за твердженням Овідія, високі, носять довге волосся і бороди". Утотожнюючи свідчення римських джерел з даними колони Трояна, А.Чертков прийшов до висновку, що гетські і українські вишивки, верхній та нижній полотняний одяг гетів і українців є тотожним, особливо вишивки та козацькі шаровари. Такі вишивки дуже розповсюджені в Галичині, особливо у Галицькому Покутті. Вся ця галицька ритуальна одежа спостеріагається на колоні Торояна. Овіді також розповідає про прексасно розшиті гетські кожухи, які в зимову пору одягають гети. Стосовно суспільго ладу гетів, то А.Чертков вважав, що у I столітті нашої ери у гетів були міста в яких були будинки, у селах дерев'яні будинки зверху оббиті дошками. У повсякденному житті в роботі гети використовували вози, які точнісінько схожі з українськими фірами[76, с.27-30].

Про гетів розповідає також і готський історик Йордан, який наголошував, що гети не германці: "король гетів Бурвіст надав Дікенею майже королівську владу. За порадою Дікенея бурвіст пішов опустошити край германців. Цезар, що майже весь світ покорив під себе, не міг, хоча як він того не бажав, перемогти гетів. Однак скоро він зіткнувся з гетами і переміг їх у битві. Після того, як гети були переможені, вони всерівно не здалися на милість Цезарю, наголшував Тіберій, а відішли у місцевості "Бойки", туди наголошував О.Партицький, де знаходилися святилища головного бога. Дослідник вважав, що ці святилища знаходилися с.Бубнищі в Карпатах і Передкарпатті, які носять назву "Бескиди". Йордан наголошував, що гети були дуже високоосвічений народ, їх віщуни-волхви посідали у гетському королістві значне місце, поряд з королями були глибоко шанованими у гетському суспільстві. Один із них Дікеней, став учителем філософії у гетів яку сам вивчив у греків і римлян і навчав її на гетській мові. Високи й розвиток гетів заставив гота Йордана викласти їхню історію. Він наголошував, що уже в I столітті нашої ери гети Подністров'я внаслідок грецького і римськго впливів мали своє "гетське письмо" на якому укладали свої закони. Закони гетів, наголошував Йордан називалися "Беллагіни". Перша частина "Законів Гетів" була присвячена верховному богу гетів "Бел - Біл - Богу", а це говорить, що королі та волхви подавали свої закони гетському народу від імені верховного бога. У гетів, наголошував Йордан,

було багато “учителів мудрості”, вони були досідченими і найвпливовішими в суспільстві гетів і стояли на одному щаблі з грецькими філософами”[35, с.71-72, с.76-77, с.90-92].

Слід наголосити, що грецьких вчений Діо Хризостом, який побував у гетів навчив їх науки логіки, філософії, небесної картографії, розповів про рух 12 небесних дисків, біг планет. Такими чином, як бачимо грецьку філософію та астрономію ще в античний час перейняли гети. Нею, як наголошують джерела, володів гетський головний волхв-жрець Дікеней, який займався спостереженням і вивченням небесних тіл. Він свої знання передавав всім решту волхвам, які теж вивчали рух місяця і сонця та 346 відомих Дікенею небесних тіл, зірок. Свої наукові знання “Про небесні тіла” гети викорстали при укладанні своїх законів.

Овідій у одній з своїх Елегій розповідає, що вже настільки вивчив мову гетів, що міг би уже на гетській мові і гетський лад писати свої поезії. В іншому своєму листі, який Овідій писав в Рим, він наголошував, що написав поему на гетській мові:”Що за сором, я майже поет гетів і в гетській мові написав поему. Варварські слова зложив на наш лад і сподобалась поема гетам і стали називати мене гети своїм поетом”. Чи хочеш знати, яким був зміст “Похвали”, яку я написав для Цезаря. І коли гетам я цей поетичний твір, написаний на мові гетів і вже дочитував останній лист, усі гети зрушили головами і здвигунли повні стріл сагайдаки і почувся між ними довгий шум. Один з гетів сказав: ”Коли такі речі ти про Цезаря пишеш, до держави його ти повинен повернутися назад”... Складається враження, що ті гети, що слухали Овідієві поеми, це були високоосвічені гети, можливо гетські поети, як наголошує “Слово о полку Ігоревім” - бояни, які складали великі слов’янські поеми, на слов’янській мові. Власне в таких мовних, літературних паралелях, слід черпати україно-італійську мовну близькість”[49, с.277-278].

Як бачимо із вищевиложеного гетське суспільство було у час Юлія Цезаря високоосвідчене, його еліта волхви, які були і філософами і вченими, законодавцями та звичайно релігійними діячами, очевидно склали і гетську азбуку, сформували гетську писемність та мову, яка профункціонувала до епохи Української держави IX-XIV століть[50, с.135-149].

Звернем увагу на свідчення Овідія в тому ракурсі, коли слухавший його поему високоосвічений гет сказав: ”що Овідій за таку поему повинен повернутися до держави Цезаря”. Говорячи про державу Цезаря, високоосвічений гет, як самодостатня людина у своєму суспільстві вважав себе громадянином держави Гетії, що дає право наголошувати, що у гетів була не такого звичайно високого рівня, як у римлян, однак своя Гетська держава, своя релігійна організація, свої божества, наприклад, бог війни Арес, верховний бог Гебелеіз. Польський дослідник Лелевель вважав, слов’янський верховний бог Гебелеіз називався - Білий бог чи сонячний бог, чи Сонце[86, s.761].

Цілком можливо, що Гебелеіз - білий означував бога сонця, коли гети проживали у своїй дунайській батьківщині. Візантійські діяєписці називали цей же народ гетів Біло-Хорватами у якого головним був Біл - бог. Назва “Білий Дунай”, “Біл - Бог”, “Біла Хорватія”, пов’язуються із слов’янським словом Білий, що утотожнювався з сонцем. Великий Хорс-Сонце, як виразився про сонце автор “Слова о полку ігоревім”. Всі дослідники зауважують, що релігія гетів- слов’ян у сусідстві з греками та в подальшому римлянами була дуже розвиненою відносно досягнень грецької та римської релігійної філософії та астрономії. Разом з зміцненням релігійних інститутів гетів, зміцнювались і державні інститути. Так римські джерела наголошують, що військова організація гетів налічувала 200 тисяч воїнів, тоді коли у той же час у рмлян було не більше 40 тисяч воїнів. Вивчивши всю державну систему гетів дослідник В.А.Городцов, наголшував, щоу гетів була народна армія, яка трималася на народних військових слов’янських традиціях[16,с.13].

Вивчаючи гетські оргнаменти російський дослідник Б.О.Рибаков наголошував, що гети в супритиці з римлянами були носіями слов’янської черняхівської культури, що була на більш прогресивнішому рівні ніж попередня епоха проживання у Дунайському регіоні, гетів-слов’ян. І хоча гети з Подунав’я під натискосм чисельних могутніх народів: кельтів, даків та римлян змушені були переселитися в Подністров’я та Прикарпаття, змінивши свій соціально-економічний та політичний уклад життя, в римську епоху, гети-слов’яни утворивши ранньофеодальну державу,

на основі землеробської, пастушої та ремісничої культури, стали тими слов'янами, яких ми знаємо із археологічних культур II-V століть нашої ери[47, с.238].

Інший дослідник Г.Б.Фьодоров вважав, що у етнічному розумінні гетські племена були носіями черняхівської культури. Гети, як землеробські племена у своїй більшості були слов'янами[72, с.23].

Знайдені шляхом археологічних досліджень, орнаменти гетів перших століть нашої ери, говорять, що між гетами і слов'янами існував тісний етнічний зв'язок, який до певної міри нівілювався новою черняхівською епохою. Дослідник Г.Б.Фьодоров пояснює це становленням гето-слов'янського етнічного масиву на новий щабель соціально-економічної, господарської та політичної історії. Власне в цей час гети-слов'яни на Нижньому та Середньому Дністрі почили формувати археологічні цінності, новий археологічний матеріал, який не був притаманний в попередні епохи їхнього розвитку і який у більшій мірі став відмінним, що спричинило плутанину під час вивчення археологічних старожитностей, та археологічних культур, гетів-слов'ян[73,с.238-240].

Інші археологи Л.Л.Полєвой та Н.А.Рафайлович розглядаючи археолоічний матеріал гетів Прутсько-Дністровської області вважали, що він носить всі ознаки ранньослов'янського етносу. Якщо ретельно глянути на цей же археологічний матеріа в епоху черняхівської культури, можемо зрозуміти, що цей же слов'янський археологічний матеріал кардинально прогесував у свооєму розвитку в римську епоху[53, с.61-68].

Інший дослідник В.А.Башилов, досліджуючи пам'ятки гетів у Придністров'ї наголошує, що в структурі трупоспалення, похованьому обряді, поховальних урнах, поховальних ямах, ця гетська культура тотожна з слов'янською. Дослідник В.А.Башилов внаслідок вивчення сукупності гето - слов'янських старожитностей вважав їх тотожними[3, с.12-17].

Поховальний обряд гетів, посуд, безпосередньо належить землеробському населенню, яке має свою і релігійну культуру, похований релігійний ритуал наголошує дослідниця А.І.Мамонова, який тотожний слов'янському, говорить про давній гето-сло'янський етномасив в якому з III-IV століть почали домінувати, притаманні тільки слов'янській культурі, слов'янську старожитності [45, с.64-72].

Що стосується гетського населення Подністров'я, то А.І.Мамонова вважає, що гети у Геродотів час населяли Дунайсько-Карпатський регіон. У VI столітті до нашої ери гетське населення об'єднується у військово-політичний союз, подальша історія побутування гетської культури, це Карпато-Дністровський регіон, з яким слід пов'язувати розвиток культури галицьких слов'ян. Це підтвержують і археологічні старожитності. На місцях де проживали гети знайдені суто слов'янські старожитносі типу Етулії, які зафіксовані і на Верхньому і Середньому Дністрі[46, с.8 - 9, с.43 - 88].

Дослідники В.Д.Баран, Д.Н.Козак, Р.В.Терпиловський вважають, що на території Подністров'я та Прикарпаття проживали венеди-слов'яни, які кристалізувались з ранніх слов'ян, гетів-венедів, які вичленувалися із стародавнього слов'яно-фракійського сімбіозу. У I-II століттях нашої ери ця гетська культура стає суто слов'янською[2, с.12-18, с.33-42].

Наступний дослідник Подністров'я І.С.Винокур розглядаючи черняхівський археологічний матеріал Дністра і Дунаю утотожнював його і з гетською культурою, яка в перших століттях стала слов'янською. На думку дослідника ці культури гетська та слов'янська є тотожними[10, с.198-199].

Дане гето-слов'янське населення слід утотожнити з свідченнями готського історика Йордана, який детально розповів про гетів - слов'ян у своєму творі "Гетика"[35, с.71-72, с.90- 92].

Готський історик Йордан описуючи основні місця розселення антів і склавінів (венедів) , наголошує, що всі ці народи в його час вийшли із народу гетів. Йордан наголошував, що етнонім гети-венеди і слов'яни є спільним. Він змінився з часом їхнього історично розвику[35, с.115 - 116].

Судячи з свідчень "Гетики" Йордана, анти і скалавіти у перших століттях н.е. займали територію Подунав'я і Дністра, де за свідченнями інших джерел в цей же час проживали гети.

Таке утотожнення, на думку дослідниці Е.Скржинської, дає підстави робити висновки, що гети, анти, склавіни-слов'яни в минулому, це один народ, який античні та римські джерела називали відносно політичного вивщення того чи іншого слов'янського народу, який у конкретний час політично був сильнішим відносно інших, можливо військово-політично агресивнішим щодо греків чи римлян, як про це свідчили античні, римські та візантійські літописці[63,с.12-19].

Ряд сучасних дослідників, зокрема Б. Тимошук та І.Винокур вважали, що дані конгломерати злились воєдино внаслідок багатовікового проживання. На думку дослідників слов'яни - гети, як великий конглометар, що виділився з індо-європейського етно-масиву, своїми племінними князівствами: венедами, бастарнами, карпами, антами, склавнами в подальшому, ховатами, волинянами, понами, бужанами і т. д. Як вважають ці ж дослідники, слов'яни формувалися в ірано-європейському конгломераті, зокрема в хеттському, яка створила свою могутню державність, як сладовою частино якої, були і гети-слов'яни. У III-II тисячолітті до нашої ери у час могутності хеттів, хетти-гети-слов'яни в системі сло'яно-фракійського конгломерату, віідділившись від хеттів, сформувалтись в Дунайських областях у гето-слов'ян, розростаючисі і асимілючі, чстоячі на нищому рівні розвитку народи Карпат та Подністров'я та Прикарпаття, де в епоху Геродота, в V столітті до нашої ери вони склали сталий етнос: Причорномор'я, Подунав'я, Подністров'я та Українського Прикарпаття[66,с.70-75].

Власне гето-слов'яни, активно розвиваючись і поширюючи свій вприв, відігравали важливу роль у розвику державності у Прикарпатському регіоні. Внаслідок сильногь зміцнення гето-слов'янської культури та державнсоті на Дунаї та її протистояння з могутньою кельтською військово-політичною системою, де остання виявилася прогресивнішою та могутнішою, гето-слов'яни змушені були переселитися до сородичів у Подністров'я та Прикарпаття, де зафіксовані гето-слов'янська археологічна культура[11, с.23-29].

Інший дослідник Г.Б.Фьодоров наголошував, що сембіоз зарубинецьких-пшеворських і гетських пам'яток, які доповнюються черняхівською культурою, підсилюють і стародавню політичну і культурну систему гето-слов'ян, наносить нові: франкійські, кельтські, римські риси [74, с.15- 33; с.73; с.74-75; с.73].

Етнограф М.О.Косвен в свою чергу зауважує, що виявлена древня гето-слов'янська культура, зафіксована тотожністю в домобудівництві, жител і господарських будівель, не могла сформуватися виключно за перші століття н.е. Він споглядає цю систему забудови, як у стародавніх хеттів, так і в українців починаючи з найранішої епохи Української держави IX століття[38, с.82-85].

Дослідник Е.Бломквист вважав, що така стародавня хетто-гетсько-слов'янська система забудови сіл притамання для чехів, словаків, поляків, українців та білорусів[5, с.31, с.39-46].

Такі типи жител, вважав дослідник І.Свєшніков, характерні для білогрудівської, чорноліської, а також гетської культур Нижнього та Середнього Дунаю, на думку дослідника, продовжуються на терииторіях Румінії, Молдавії, Західних областей України[61, с.294-296].

Дослідник С.Бібіков взагалі вважав, що такі житлобудівні комплекси у Південно-Східній Європі від часу енеоліту мали окрім фракійців, слов'ян і герман, іллірійці. Така система побудови будівель характерна взагалі для всіх індо-європейців, які проживали в областях Дунаю, Карпат, Подністров'я та Побужжя[4, с.71-73].

Археологічні матеріали межі та перших століть нашої ери України та Молдавії, вважає М.Я.Салманович, дають право наголошувати на домінуванні тут гетської системи домобудування, яка в подальшому тотожна з житлами населення Українського Подністров'я та Прикарпаття, майбутньої території Молдавії, Буковини та Галичини[57, с.218].

Археологічний матеріал, наголошував археолог І.С.Винокур III століття до нашої ери. - I століття нашої ери Західної України та Молдавії, зокрема черняхівської культури, до регіонів Причорномор'я, говорить, що він сконцентрований на ранній хеттській культурі Причорномор'я, яка посунувшись в Подністров'я і Прикарпаття, поєднується там з пшеворо-зарубинецьким

населенням, іскладає особливо тісний гето-слов'янський сімбіоз у IV-V століттях нашої ери[10, с.125-126].

Слід зауважити, що Причорномор'я та міжріччя Дністра і Дунаю, з незапам'ятих часів проживали, відомі в історичній літературі "племена дако - гетів", які, як наголошує український дослідник В.Д.Баран, переросли в конгломерат "гето-слов'ян", розвиток яких проглядається в III-IV століттях на територіях Верхнього і Середнього Дністра[1, с.97-130].

При усіх етнічних впливах: кельтському, дакійському, готському на гетів-слов'ян, які ми розглянули в окремих монографіях, які проходили, до нашої ери так і в перших століттях нашої ери, землеробська культура гетів-слов'ян Дунаю Карпат Подністров'я та Прикарпаття залишилася сталою[27, с.7-25; с.112-176].

Як наголошував дослідник І.С.Винокур, гети-слов'яни та венеди-слов'яни з археологічної точки зору тотожні по ряді керімічних матеріалах, зокрема керамічному посуді, який тотожний з посудом слов'ян IV-V століть[12, с.22-23, с.44-45].

Як вважає румунський археолох Теодореску у стародавніх гетів і слов'ян співпадають і стародавні язичницьке релігійне світобачення, культові споруди, релігійні центри гетів-слов'ян, які є теж тотожним з світобаченням населення сімбіозної черняхівської культури. На думку дослідника тотожною є релігійна посуда, яка була як в гето-слов'ян, черняхівців, так і в язичницький час у Українській державі в X-XI століть у населення Карпат, Прикарпаття та Подністров'я[91, s.488, s. 496, s.498].

Російський дослідник В.В.Сєдов вважав, що стародавня гетська культура, що формувалася у продовж тисячоліть на Дунаї є повноцінною ідентичністю слов'янської культури, яка підсилилась черхявською епохою і активно розвитулася після гунського погрому[60, с.97 - 98].

Особливою є в цьому контексті цікавою для дослідників культура Карпатських курганів. В процесі вивчення цієї культури дослідниця Л.В.Вакуленко прийшла до висновку, що її носіями є гото - слов'янське населення[7, с.76-90].

Таким чином, наголошує у наступній своїй роботі Л.В.Вакуленко, найбільш ранні пам'ятники гетів-слов'ян формується в Прикарпатті та Подністров'ї і власни вони беруть участь у формуванні середньовічної культури слов'ян[8, с.180-181].

Таким чином тут у Карпато-Дністровському регіоні, як зауважував ще Феофан, після падіння чи відходу Риму і втраті провінцій Дакія, Мезія, тут у глухих місцях проживало сім слов'янських племен[70, с.269-270].

Феофилакт Сімокатта наголошує: "війська гетів, а інакше кажучи, натовпи слов'ян, сильно опустошили області Фракії". У подальших свідченнях і коментарях Феофилакт Сімокатта утотожнює слов'ян з гетами, яких також називає всіх разом їх новою назвою антами[71, с.74-75].

Вивчаючи свідчення візантійських джерел дослідник О.М.Приходнюк зауважив, що майже всі вони утотожнюють гетів і слов'ян і розміщують їх у Карпато-Дунайському регіоні. Знайдені тут могильники носять у собі гето-слов'янські старожитності[54, с. 188-189].

Такої ж точки зору притримувався і румунський вчений І. Нестор, який наголошував на довготриваломк проживанні гетів - слов'ян на території "Дакії"[89, p.289-301].

Слід наголосити, що уже античні автори розрізняли даків і гетів. Першим розрізняє даків і гетів Флор, який наголошував, що даки живуть по цю сторону Дунаю, гети, які очолюються гетським царем Котісом, проживають за Дунаєм. Вони зимою, коли замерзне Дунай, по льоду, переправляються через Дунай і грабують сусідні області "Землі".

Наступний автор, який відрізняє даків від гетів, це римський письменник Світоній, він пише:" імператор Август зупинив наступ даків і розбив трьох дакійських царів. В цей же час з царем гетів він жив у дружбі і хотів ввідати заміж за царя гетів свою дочку. В свою чергу випросив у гетського царя Котіса, його дочку". Страбон теж розпрізняє фракійців і гетів. Він говорить: "що гети були відомі еллінам скоріше ніж даки". Діо Кассій теж наголошує, що: "гети це інший народ ніж даки". Апіан, наголошує, що:" даків і гетів розмежовував Дунай, де гетський народ проживав по ту сторону Дунаю". Дослідниця І.Т.Круглікова розглянувши та проаналізувавши свідчення джерел

про гетів та даків наголошує, що археолгічні джереле вже чіткодають підстави наголошувати, що це різні народи фракійці і слов'яни. В цей час у гетів кристалізується держава, в якій військовий начальник іменується "Rex - король". Страбон пише, що: "гет Бурвіста, на протязі трьох років утворив велике Гетське царство і пічинив велику кількість сусідніх племен. Син Бурвісти цар Котіс чеканив вже свої монети, що говорить про наявність фінансового порядку в державі гетів". За таки епохольним державним розвитком, політичної та економічної могутності гетів, розмежування з даками є очевидним[39, с.14-15, с. 34-35, с.169].

Не дивлячись на те, що гети і даки на Дунаї були розрізненими народами, між ними були налагоджені політичні, культурно-релігійні та економічні зв'язки, за довготривалу епоху сусідства, до часу завоювання римлянами Дакії. Дослідник В.А.Городцов наголошував на спільній релігії, культурі, що була в культурі даків і гетів на Дунаї І тільки після виходу з Дунаю гети - слов'яни набрали рис притаманної їм слов'янської культури[16, с.7-8, с.27-34].

Російський вчений Б.О.Рибаков теж вважає, що даків та слов'ян-гетів пов'язувала на Дунаї релігія та релігійне світобачення: релігійна астрономія, культура, традиції, побут і т. д.[55, с.90 - 95].

Український вчений М.Ю.Брайчевський вважав, що взаємопроникнення дакійської та слов'янської культур могло відбутися на межі тисячоліть та в перших століттях нашої ери в зв'язку з розгромом даків римлянами і відходу їх частини у слов'янський світ в прегіо Карпат, де виникли карпи-гуцули, які через певний проміжок часу ослов'янились[6, с.4-5].

Дослідник В.Г.Лянскоронський вважав, що слов'яно-гетська і дакійська державності мали суттєву відмінність, оскільки перша розвивалась у більшій мірі на Дунаї, а друга у Карпатах, Подністров'ї та Побужжі. Тільки невеликий час гетська і дакійська цивіліщзації співіснували на Дунаї в епоху проникнення в регіон римлян, які знищили дакійську державу, що вивищило у регіоні державність та культуру гетів-слов'ян[41, с.464-465].

Дослідниця І.Т.Круглікова вважала, що зближення гето-слов'янського та дакійського населення виникло внаслілок окупації римлянами Дакії і пізніших потужних дако-слов'янських торгово-ремісничих зв'язків[39, с.160-161].

Дослідник XIX століття А.Д.Чертков проаналізувавши історичний розвиток гетів вважав, що між ними і даками мало схожості, оскільки даки формувались на протилежній стороні Дунаю, а гети в ничжній частині Дунаю та Подністров'ї, Буковині та Прикарпатті, де і нині збереглися глибокі пласти їх говірок серед галицького населення. Їх політичнй та етнічний розвиток це: 1.Прабатьківщина Галич в Малій Азії. 2.Галич Дунайський. 3.Галич в Подністров'ї де остаточно осіли гети-слов'яни[76, с.59-62; с.11-12].

Приведені вище фольклорні та етнографічні дослідження співставимо з археолгічними джерелами, згідно з свідченнями яких стає ясно, що в II столітті до нашої ери на межі тисячоліть, зарубинецьке-слов'яно-гетське населення всупає в безпосередньо близькі стосунки з фракійським населенням. Внаслідок приходу римлян у перше виникає черняхівська культура. Друге, дакійське відчасти знищується, а на територіях проникнення, це дакійське населення асимілюється слов'янами - (карпи-гуцули)[13, с.133].

Таким чином виявлений археологом В.М.Цигиликом в Прикарпатті та Карпатах дакійський археологічний матеріа, який синтезується зарубинецьким, слов'янським етносом, яскраво підтверджує асиміляцію слов'янами решток, розгормлених римлянами в Подунав'ї і проникнувших на територію слов'ян, даків[77, с.115-116; s.300-359].

Археолог І.С.Винокур вважав, що у середньому і нижньому Подністров'ї внаслідок проникнення римлян у II-III століттях склався гето-пшеворо-зарубинецький сімбіоз, на основі гето- слов'янського конглометату. Слов'янський етнос за два століття поглинув всі прийшлі, зокрема дакійський етнос, і у IV-V століттях нашої ери, став суто слов'янським. Дослідник наголошує, що сам обряд трупоспалення успадкований він зарубинецької та гетсько-слов'янської культури[13, с.135].

Дослідник Б.О.Тимощук вважав, що слов'яни завжди були автохтонами на цих землях, що видно в їх архітектурі, побуті та культурі. Всі решту народи, що прийшли на їх території внаслідок римського вторгнення в подальшому підсилили слов'янські сільськогосподарські та військові інституції, що видно хоча би по археологічному матеріалі з Буковини[67, с.47-60].

В II-III століттях нашої ери, на думку російського вченого В.В.Сєдова, в рамках черняхівської культури, яскраво своїм домігування проглядається гето-слов'янський сімбіоз. Довгий процес синтезу цього конгломерату викристалізовує у V столітті нашої ери, що засвідчено археологічно, вже як суто слов'янський етнос[60, с.97-98].

Такий гето-слов'янський сімбіоз оприділює, як бачимо за дослідженнями Л.В.Вакуленко та О.М.Приходнюка, ранньослов'янське населення в Прикарпатському регіоні, яке і стоїть біля формування середньовічної культури слов'ян[9, с.100-101].

Наступний дослідник М.Ю.Смішко гето-даків чи гето-слов'ян утотожнює з ранньою культурою Карпатських курганів, які відомі по джерелах як народ карпів[64, с.151-152].

Польський дослідник Г.Ловмянський вважає, що сімбіоз слов'яно-гетського та дакійського населення він проглядає на Дунаї ще в пізньо індоєвропейському часі. Розвиток цього населення продовжується в областях від Карпат до Сяну, в Прикарпатті та Подністров'ї де відомі слов'яни карпи-хорвати[87, s.112; s.68- 69].

Якщо взяти до уваги висновки археолога Г.Б.Фьодорова, що гето-зарубинецький сімбіоз населення сформувався в Причолрномор'ї, просунувся на Дунаї та Дністер починаючи з V століття до нашої ери, і власне цей сімбіоз і поклав початок слов'ян - гетів, які в подальшому переселилися в Подністров'я і власне там стали яскрави представниками черняхівської культури [74, с.16, с.171; с.74-75; с.73; с.74-75].

З археологічної точки зору це проглядається з культури Поянешти-Лукашівка, яка складається з двох компонентів, в якої переважають гетські риси. В процесі створення цієї гетської культури, слов'яни поширилися від Подунав'я до Карпат і на схід Прикарпаття, на цих територіях, як вважали дослідники І.П.Русанова та Е.А.Симлнович сконцентровані поселення гетів[56,с.96].

Такої ж думки дотримується і український вчений М.Ю.Смішко, який в ряді праць наголошував, що гети липецької культури носили в собі і основні компоненти культури сло'ян, де пізніше липецька культура трансформувалась в черняхівську. Розглянута та проаналізована вченими сукупність археологічного матеріалу липецької, черняхівської, культури Карпатських курганів, можна наголосиити, що стародавні гети і слов'яни це один і той же народ. У римську добу ці гето-слов'янські народи модернізують свою державність і навіть об'єдуються в одну державну інфраструктуру Бастарінв, Карпів в подальшому Склавінів та Антів. Таке поступове об'єднання гетських племен і привело до кристадлізації у перших століттях нашої ери, як наголошував археолог М.Ю.Смішко, і карпів-хорватів, які увібрали в себе державність та історико-політичний розвиток таких стародавніх слов'янських народів, як гети, бастарни та інших, і на їх базі створили ранньосередньовычну слов'янську(хорватську) культуру та державність, що проглядається по археологічних старожитностях культури Карпатських курганів [64, с.151-152].

До загального висновку розвитку слов'янського етносу гети-слов'яни, дальше карпи-хорвати, прийшов у своїх працях і закарпатський археолог С.І.Пеняк, який вважав, що хорвати північного підгір'я Карпат були давнім населення, коріння та етногенех якого слід шукати в міжріччі Прута та Дністра та прилягаючих до цієї концентруючої території регіонах Дунаю[51, с.161-164].

Якщо іти за вищевиложеною, зрозумілою і логічною концепцією, то подальша історія українців-слов'ян, яка яскраво прослідковується нами з епохи латена, де українці проживали в сусідстві з кельтами, сучасними фаранцузами та британськими народами, а також даками, постає з яскравою реальністю, яка складається з історичних процесів та генетичної пам'яті, яка відтворюється сучасною наукою[28, с.21-43; с.121-148; с.5-27; с.4-26].

Таким чином, проанализувавши всі наявні джрела і утотожнивши хеттів-гетів з слов'янами-хорватами, можимо доповнити реконсотукцію етнотворення та становлення гетів- слов'ян певною

періодизацацією їх розвитку. Якщо іти за розробленою періодизацією, що хетти-гети у своїй стародавній прабатьківщині проживали в Малій Азії в басейні ріки Галич, а біля ріки знаходились гори, які називалися Загора, і ця країна хеттів-гетів, як вважав дослідник А.Д.Чертков називалася від гір Загора і розташовувалась, як по усьому басейні ріки Галич, як і в горах так і за горами, то можемо прогялнути майбутній тотожний регіон подальшого переселення та етноназв. У цьому регіоні Малої Азії хетти-гети утворили військово-політчиний союз. Уже тут вони споруджували фортеці, та городища, як політичні та адміністративні пункти для захисту населення. Одне іх них головне називалося Галич. Дослідник А.Д.Чертков на базі ведичних свідчень вважав, що гори поблизу ріки Галич хеттами-гетами називались на їх мові Герб-Горб-Хрб-Горб. Одже наголошує А.Д.Чертков, внаслідок розпаду індо-європейських племен, східне коліно хеттів-гетів висилилося із своєї Малоазійської прабатьківщини і колонізувало територію Передкавказзя, Причономор'я, що засвідчено літописними даними[76, с.26-27, с.30, с.95-97].

В подальшому визначні вчені Н.Я.Марр, Т.В. Гамкрелідзе, В.В.Іванов, О.М.Трубачов, В.П.Кобичєв доповнили і розшили періодизацію А.Д.Чертокова, розвитку хеттів-гетів-слов'ян та подали досконалу і зрозумілу теорію появи хеттів-гетів-слов'ян у Європі, зокрема в Причорномор'ї на Дунаї і в Подністров'ї, про що наголошувалось вище[43, с.104-105; с.4-9; с.71-75; с.34-67, с.123-147, с.235-279; с.23-47, с.91-128, с.145-176; с.38; с.23-49].

Та ця періодизація руху хеттів-гетів-слов'ян у Європу, де вони також відомі під назвою хорвати була б не повною, якщо б не зупинитися на розгяді етнонімів " Галич ", " Углич ", які виникли в Передній Азії, відомі у хеттів, Передкавказзі, Подонні, Південно-Причономоррі, Подунав'ї, Подністров'ї. Особливо термінологія Галич стає відомою в Подністров'ї з приходом кельтів - галатів, з якими ряд вчених і пов'язують етнонімію Галич в Подністров'ї[30, с.12 - 20; с.5-14; с.8-9].

За таких обставнин, етнонім Галич, за дослідженнями російського вченого В.В.Сєдова, побудований в IX-X ст. вихідцями з Галича Дністровскього, Галич-Мерянський (Залісський) має дуже староданвій, по суті хеттський початок. Залишений у спадок великий фольклорний епос про Галич, починаючи від хеттів до слов'ян, їх індо-європецйські саги та слов'янські стародавні белини, які пов'язують з стародавньою батьківщиною проживання галичан від Малої Азії - до Ростово-Суздальської Русі, зокрема белина "Дюк Степанович" розповідає про багатий стародавній Галич над Дністром у X столітті, який має торгово-економічні та культурні відносини з Києвом в якому князює князь Володимир[44, с. 99-108].

Таким чином, нова епоха Галичан IX-X століття, яка мало відома в фольклорі стародавньої Галичини, дуже добре збереглася в Галичі в Росії, заснованому вихідцями з Прикарпатської Галичини. Якщо врахувати карту розселення слов'ян, складену російським дослідником В.В.Сєдовим, то можемо зрозути, що весь вищеописаний за тисячоліття життєдайний рух хеттів-гетів-карпів-хорватів-галичан, має під собою серйозне наукове підгрунтя для подальшого вивчення. До такого ж висновку прийшов і російський вчениц В.О.Ключевський, який був переконаний, що власне з Малої Азії, дальше Дунаю, Карпат та Прикарпаття почалася остання фаза слов'янізація ховатами Руської рівнини та Арріатики, сучаної Хорватії, яка закінчилася Галичем, що на території Ростово-Суздальської Руси[36, с.25-28].

Під такою сукупністю "хетти-гети-карпи-хорвати-галичани", яка зародись в Причорномор'ї, та по прилягаючих до басейну Чорного моря, регіонах Дністро-Подунав'я, що засвідчується сучасними археологічним дослідженнями останніх 20-ти років, які опираються на напрацювання історичної, мовознавчої та археологічної науки XIX-XX століть, ця проблема, потребує подальшого дослідження[29, с.12-120; с.5-14; с.90-94; с.99-113; 30, с.12-20; с.5-14; с.8-9].

Список використаних джерел та літератури:

1.Баран В.Д.Ранні слов'ян між Дністром і Прип'яттю. - К., 1972.
2.Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. - К., 1991.
3. Башилов В.А. Раннеславянское жилище в Молдавии. - МИА. - №108.
4.Бибиков С.Н. Раннетриполььское население Лука - Врублецкая. - МИА. - М.,1953. - №38.
5.Бломквист Е.Э. Крестьянские постройки русскиъ, украинцев и белорусов. Институт Миклухо - Маклая. - М., 1956.
6.Брайчевский М.Ю. Римская монета на территории УССР. - М., 1954.
7.Вакуленко Л.В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат І пол. І тис. н.е. - К., 1977.
8. Вакуленко Л.В.Поселение позднеримского времени у с.Сокол и некоторые вопросы славянского этногенеза. В кн.:Славяне на Днестре и Дунае. - К.,1983.
9.Вакуленко Л.В., Приходнюк О.М.Славянские поселения І тис. н. э. у с.Сокол на Среднем Днестре. - К.,1984.
10.Винокур И.С.Черняховские племена на Днестре и Дунае.Кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К.,1983.
11.Винокур И.С. История и культура черняховских племён лесо-степного Днестро - Днепровского межречья. Автореферат диссертации д - ра ист. Наук. - К.,1978.
12.Винокур И.С. История и культура черняховских племён лесостепного Днестро - Днепровского междуречья. - К.,1978.
13.Винокур И.С. Лесостепные племена II - V вв. н.э. и их роль в истории Юго - Восточной Европы. Советская Археология. - М., 1979. - №4.
14.Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. - Тбилисси, 1984. - Т.II.
15.Геродот. История. Вестник Древней Истории. - М., 1947. - Т.IV.
Геродот. История. - М.,1888. - Т.II - Книга IV.
16.Городцов В.А. Дако - сарматские религиозные элементы в русском народном орнаменте. Советская Археология. - М.,1974.- №4.
17.Грушевський М. Порайонне історичне дослідження. Київ та його околиці Київ та його околиці. - Київ,1925. - Т. XXII.
18.Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.
19.Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III - XII ст). - Львів "Камула", 2005.
20.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватів та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - Т.І. - №5.
В.С.Ідзьо.Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №6.
В.Ідзьо.Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.
В.С.Ідзьо."Велика чи Біла Хорватія" - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т.V. - Т.V.
21.Ідзьо В.Аналіз історичного розвитку Хеттської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008. - Т.XIV.
Ідзьо В. Гети, стародавні хетти-в історичному та культурному етногенезі українського народу. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М, 2009. - Т. XV.

Авдієв В.І. Історія Стародавнього Сходу. - К.,1954.
Волков А., Непомящий Н. Хетты. Неизвестная империя Малой Азии. - М.,1994.
Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V - X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
Ідзьо В.С. Історико - лінвістичні дослідження етногенезу слов'ян Дунайсько - Карпато - Дністровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,2003. - Т.VIII.
Ідзьо В.С."Велика чи Біла Хорватія" - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. - Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т.V.
Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.
22.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.І. - №5.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.,1997. - Т.І. - №6.
Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.
Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.І. - №5. - С.146 - 161.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.,1997. - Т.І.- №6. - С.190 – 194. Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1998. - Т.ІІ.- №, 2.
23.Ідзьо В.С.Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.І. - №5.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.,1997. - Т.І. - №6.
Ідзьо В.С. "Велика чи Біла Хорватія" – VI - X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. - Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т.V.
24.Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.
25.Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
26.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватів та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.І. - №5.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.,1997. - Т.І. - №6.
Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.

Ідзьо В.С.Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.І. - №5.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І.- №6.
Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1998. - Т.ІІ. - №2.
Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія-ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
Ідзьо В.С. Історико-лінвістичні дослідження етногенезу слов'ян Дунайсько-Карпато-Дністровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,2003. - Т.VIII.
Ідзьо В.С."Велика чи Біла Хорватія" - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004.
Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.
27.Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). - Львів "Камула", 2005. - 351с.
Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.
28.Ідзьо Віктор. Кельтська цивілізація на території України. - Львів "Сполом", 2002. - 343с.
Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004. - 288с.
Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). - Львів "Камула", 2005. - 351с.
29.Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Хеттської цивілізації на теритрії України. - М, 2008. - Т. XIV.
Ідзьо В. Гети, стародавні хетти - в історичному та культурному етногенезі українського народу. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.- М, 2009. - Т.XV.
Ідзьо В. Огляд джерел та концепцій історичного етно - творення племінного об'єднання хорватів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.- М., 2010. - Т.XVI.
Ідзьо В. До питання вивчення інтепритацій вченими поступального розвитку етносу: Хетти-гети-хорвати-галичани. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010. - Т.XVI.
30.Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Хеттської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008. - Т.XIV.
Ідзьо В. Гети, стародавні хетти - в історичному та культурному етногенезі українського народу.Науковий Вісник Українського Історичного Клубу.- М, 2009. - Т. XV.
Ідзьо В.Хеттська цивілізація на території України. - Кримська Світлиця. - Сімферополь, 15.08. 2008р. - №33.
31.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. - Львів "Сполом", 2004. - 416с.
32.Иванов В."След светоносных". Техника молодежи. - М.,1985. - №9.
33.Иловайский Д. Княжый период в Украины-Руси. Русская Историческая Библиотека. - Тернополь, 1888. - Т.IV.
34.Історія УРСР. - К., 1977. - Т.І. - Книга І.
35.Йордан. О происхождении и деяниях гетов. - М.,1960.
36.Ключевский В.О. Русская история. - М., 1991.

37.Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М.,1973.
38.Косвен М.О. Очерки истории первобытной культуры. - М., 1953.
39.Кругликова И.Т. Дакия в эпоху римской окупации. - М.,1955.
40.Латышев В.В. Известия древних писателей греческих илатинских о Скифии и Кавказе. ВДИ. - М., 1947 - 1949. - Т.I-II.
41.Лянскоронский В.Г. Находники римских монет в области среднего Поднестров'я. Труды XI археологического съезда в Киеве. - К., 1899.
42.Марр Н.Я. Постановка учения о языке в мировом маштабе. Избранные работы. - Л., 1937. - Т.IV.
Марр Н.Я. Книжные легенды об основании Куара в Армении и Киева на Руси. - Л.,1936. - Т.III.
Марр Н.Я. Яфетический Кавказ и третий этнический элемент. - Л.,1934. - Т. I.
43. Марр Н.Я.Яфетический Кавказ и третий этнический элемент. - Л.,1934. - Т. I.
Марр Н.Я. Книжные легенды об основании Куара в Армении и Киева на Руси. - Л.,1936. - Т.III.
Марр Н.Я.Постановка учения о языке в мировом маштабе. Избранные работы. - Л.,1937. - Т.IV.
Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. - Тбилисси, 1984. - Т.II.
Трубачев О.Н.Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. - М.,1991.
Трубачев О.Н. Этнографическое обозрение. - М.,1993. - №4.
Кобычев В.П. В поисках прародины славян.- М.,1973.
44.Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. - М.,1979.
45.Мамонова А.И. Исследование геттских памятников среднем Поднестровье. - Краткие сообщения в докладах и полевых иследованиях института Археологии. - М.,1963. - №94.
46.Мамонова А.И.Скифия и фракийский мир. - М., 1979.
47.Материалы исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР. - Кишинёв, 1964.
48.Мишулин А.В. Древние славяне в материалах древних греко-римских и византийских писателей по VII вв. Вестник Древней Истории. - М.,1941.- №1.
49.Овидий. Печальные песни. В кн.: В.В.Латышев. Известия древних писателей. Вестник Древней Истории. - М., 1949. - №2.
50.Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1894.
51.Пеняк С.І. Ранньослов'яське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. - К.,1980.
52.Петрушевич А. Археологические находки вблизи г. Галича. Вестник Народного Дому. - Львов,1883.
53.Полевой Л.Л., Рафайлович Н.А. О древней керамике Днестро-Прутского междуречья. Известия М.Ф. СССР. - М.,1960. - №4(70).
54. Приходнюк О.М. К вопросу о присутствии Антов в Карпато-Дунайских землях. В кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983.
55.Рыбаков Б.А. Древние элементы в русском народном творчестве. - М., 1952.
56. Русанова И.П., Симонович Э.А. Славяне и их соседи в конце I тыс. до н. э. - первой пол. I тис. н. э. - М.,1993.
Руський літопис. - К.,1989.
57.Салманович М.Я.Жилища коренного населения Молдавской ССР. Советская Этнография. - М.,1947. - №4.
58. Саратов І."О поле... поле". Техника молодежи. М., 1985. - №9.
59.Седов В.В.Древнеевропейцы. Российская Археология. - М.,1993. - №3.
60.Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. - М.,1979.
61.Свєшніков І. Культури шнуркової кераміки західної частини УРСР в кн.: Археологія Української РСР. - К., 1971.
62. Словарь руссиких суеверий. - Спб.,1862.
Чулков. Славянское баснословие. Змии. - Спб.,1859.

63.Е.Скржинская. О славянах и антах о Мурсианстком озере и городе Новиетуне. - Византийский временник, 1907.
64.Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини І тис. н. е. - К.,1960.
65.Тацит К. О происхождении германцев и местоположении Германии. Собрание сочинений в двух томах. - Л.,1969. - Т.І.
66.Тимощук Б.А., Винокур С.И. Памятники эпохи полей погребений на Буковине. Краткие сообщения Института Археологии АН СССР. - М.,1962. - Вып.90.
Винокур И.С. Черняховские племена на Днестре и Дунае. Кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К.,1983. - С.111 - 112.
67.Тимощук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. - К.,1976.
68.Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. - М.,1991.
Руський літопис. - К.,1989.
69.Трубачев О.Н. Этнографическое обозрение. - М.,1993. - №4.
70.Феофан. Летопись под 551, 575, 649, 775 годами. - Вестник Древней Истори. - М., 1941.- №1.
71.Феофилакт Симокатта. История. - М.,1957. - Т.III.
72.Фёдоров Г.Б. О двух обрядах в погребениях в черняховской культуре. Советская Археология. - М., 1957. - №4.
73.Фёдоров Г.Б. Несколько материальных находок первых веков нашей эры из Молдавии. В кн.: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР. - Кишинёв,1964.
74.Фёдоров Г.Б. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тыс. н. э. МИА. - М., 1960. - №89.
Смішко М.Ю. Ранньослов'янська культура Карпатського Підгір'я. Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. - К., 1952. - Т.3.
Смишко М.Ю. Раннеславянская культура Поднестровья в свете новых археолгических данных. КСИИМК. - М.,1952. - Вып. 44.
Смішко М.Ю. Ранньослов'янська культура Карпатського Підгір'я. Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. - К., 1952. - Т.3.
75.Херман Э., Кулинич Й. Два типа этничности хорватской и сербской примеры.// Этнографическое обозрение. - М., 1993. - №4.
75.Чертков А.Д. Очерки древнейшей истории Протославян.- М., 1852. - Ч. II.
76.Чертков А.Д. Очерк древней истории протославян. - М., 1851.
76.Чертков А.Д. Фракийские племена в Малой Азии. - М., 1852.
Чертков А.Д. Очерк древней истории протославян. - М., 1851. - Гл.2.
77.Цигилик В.М. Пам'ятка перших сторіч н.е. у верхів'ї Золотої Липи. Збірник. Матеріали другої Подільської історико - краєзнавчої конференції. - Львів, 1968.
Kostrzerwski J. Od mezolitu do okresu wedrowek ludow. Prehistoria ziem Polskich. - Krakow,1948.
78.Шафарик П.И.Славянские древности. - М.,1848. - Т.I.- Кн.2.
79. Belovski. Wstep krytyczny do dziejow Polski. - Krakow,1848.
80. Diodori Bibliotheka historica. - Lib. XXI.
81. Gdastein I. Octnoge ne zi Hrvata uranom srednjm vijku// Migracij sketeme. - Zagreb 1989.
82. Gluhak A. Porijcklo imena Hrvat. - Zagreb, 1990.
83. Juliani imperatoris. Hoisiger.
84.Klaic N. Srednjovjekov na Bosna. - Zagreb, 1989.
Багрянородный К. Об управлении империей. - М., 1989.
Трубачев О.Н. Этнографическое обозрение. - М.,1993. - №4.
85.Kronstejner O. Gabes unter den Alpensneen eine kroatische Gruppe. - Witner slavischen. - Jahrbuch, 1978. - №24.
86.Lelevel. Nardyna ziemiach slawianskich. - Poznan, 1853.
87.Lowmianski H. Op. Cit., 1963. - T.II. - T.III.

88. Muzic I. Podrijetlo Hrvata. - Zagreb, 1989.
89.Nestor I. La nekropole Slave d'epogne ancienne de Sarata - Mohteori. - Dacia,1957. - №1. .
90.Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum.Weimar Verlag des Geographischen Institus.1848. (Карта).
91.Teodorescu V. Despre cultura Jpotesti - Cindesti la lumina cercetarilor archeologice den nord estul.- Muntenici(regicenea Ploesti). - SCIV, 1964. - №4.

Розділ II.

Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності

З`ясування етнокультурних особливостей етногенезу слов'янських племен, їх стосунки з кельтами та розселення на різних етапах їх політичного ї соціально-економічного розвитку є головним завданням даної праці. На сьогоднішній день питання етногенезу слов'янських племен, їх розвитку, особливостей залишається нез'ясованим. Не з'ясованим залишається питання і поетапного розселення по Центрально-Східній Європі, їх соціально-економічний і політичний рівень розвитку. Нез'ясованим залишається питання племінних князівств, великих політичних об'єднань антів, склавінів, дулібів, хорватів, що передували Україні-Русі, як феодальній імперії IX-XII століття.

Перша складність, з якою стикається дослідник, вивчаючи античні і римські джерела, полягає у безлічі різноманітних племен і великих племінних об'єднань на території Центрально-Східної Європи. Джерела грецькі і римські розповідають про численні народи, що розміщуються біля Дунайських володінь Римської рабовласницької держави. Учені XIX-XX століття по різному з'ясовували соціально-економічний і політичний статус цих народів, оскільки був великий брак документальних фактів, тому по цій проблемі ученими було побудовано безліч абстрактно-теоретичних концепцій, які позбавлені реальної основи. Щоправда, у свій час вони гіпотетично заповнили прогалину по цій науковій проблемі, низкою теоретичних конструкцій[90,с.26-27].

Найбільш суттєвою, але не зовсім вірною теорією міграції слов'янських племен є теорія російського дослідника О.О.Шахматова, який у відомій праці "Древнейшие судьбы русского племени" - підсумував погляди учених XIX-XX століття, та поділивши слов'ян на західних, східних і південних локалізував їх у Вісло-Одерському міжріччі[145,с32-33]. З приводу висунутої О.О.Шахматовим концепції етногенезу слов'ян другий російський учений О.Є.Пресняков писав: „Нехай це дуже гіпотетична побудова, нехай вона викликає сумніви, головним чином, надто північного розташування слов'янської прабатьківщини, та вона положила початок розробок теорій про виселення слов'ян із своєї прабатьківщини у різних напрямках у тому числі і на руську рівнину. Звичайно, що автор не врахував політичних відносин, соціально-економічні особливості слов'янських племен, їх етнічні стосунки з не слов'янськими етносами".

Очевидно, наголошував О.Є.Пресняков, на Балтиці, як вважав О.О.Шахматов, у слов'ян не могли так швидко розвинутись соціально-економічні і політичні інститути внаслідок віддаленості від древньогрецької і римської цивілізацій. Очевидно, етнокультура слов'ян формувалась у регіонах безпосередньо прилеглих до античної і римської цивілізацій[145,с.32-33]. Цілком ймовірно, що міграція слов'янського етносу відбувалася у той час, коли слов'яни досягли певної етнокультурної, соціально-економічної і політичної єдності тому, що без наявності таких інститутів сам процес міграції неможливий без довготривалого проживання на одній і тій же території.

По усій очевидності територія розселення стародавніх слов'ян повинна була б знаходитися біля чорноморсько-середземноморських древніх цивілізацій з якими праслов'яни безпосередньо межували[97,с.89-95]. Така територія згідно із свідченнями сучасної археологічної науки визначається в рамках Дністро-Карпато-Дунайського регіону[23,с.89-95].

Власне у цьому регіоні, на думку більшості дослідників, у давніх слов'ян у I столітті до н. е. - II столітті н. е. відбувався процес складання ранньофеодальних відносин, на нашу думку, ранньофеодальна державність, яка у наступні віки політичного і соціально-економічного розвитку шляхом міграції перенеслась на усю Руську рівнину.

Саме у цей час на широких просторах Дністро-Карпато-Дунайського міжріччя формується передова черняхівська культура, яка у III столітті починає свій рух на Дніпро[84,с.200-201; с.253-254]. Сам перехід слов'ян і включення останніх у етнокультуру черняхівську - це питання зовсім не вивчене, сама ж черняхівська культура є дуже яскравим явищем в історичному розвитку племен

Східної Європи і слов'янського суспільства Дністра-Карпат-Дунаю зокрема. Її носії знаходилися в авангарді історичного процесу і формувалися у регіоні, який ми вивчаємо.

Згідно зі свідченнями археологічних джерел, регіон Подністров'я, Карпат і Подунав'я є тим, як наголошував дослідник В.Д.Королюк, контактним регіоном з давньогрецькою і давньоримською цивілізацією, що обумовлювало перехід слов'янського етносу від общинно-державного ладу до утворення ранньо-феодальної державності[52,с.23-26].

Наявні джерела говорять, які слов'яни-черняхівці, що у I-IV столітті відомі під назвою венедів, антів і склавінів у Дністро-Дунайському регіоні уособлювали собою державні об'єднання ранньофеодального характеру. Цілком ймовірно, що виникнення у даному регіоні ранньофеодальних відносин і слов'янських ранньофеодальних держав було процесом не випадковим. Регіон Подністров'я і Подунав'я у II ст. до н. е. - II ст. н. е. складав невід'ємну частину Середземноморської цивілізації, як економічної так і політичної[52,с.23-26].

Аналізуючи торговельну діяльність слов'ян римського часу, М.Ю.Брайчевський прийшов до висновку, що найбільшу кількість римських монет виявлено в Західних областях України (Тернопільській, Львівській і Івано-Франківській обл.). Дана територія, на думку дослідника, була ареною довготривалої діяльності слов'янських племінних об'єднань, які вступали в економічні і політичні контакти з Римською рабовласницькою державою.

Поширення римської політичної структури на слов'ян Подністров'я, Прикарпаття і Карпат - більшість дослідників пов'язують з торгово-економічними контактами. Розвиток торгово-економічних стосунків слов'ян привів їх до соціальних і політичних перетворень всередині власного суспільства, підняв їх на вищий соціально-економічний, а згодом і політичний рівень розвитку[16,с.253,с.294]. Цілком ймовірно, що перебуваючи у безпосередньому сусідстві з римською рабовласницькою державою, слов'яни Дністро-Дунайського регіону у I столітті нашої ери разом із римо-провінційною системою господарювання, перейняли і систему державного рабоволодіння.

Римський історик II століття нашрї ери К.Тацит відмічає у варварів боргове рабство, говорячи про суттєві відмінності у становищі рабів регіону Германії порівняно зі становищем рабів у римській рабовласницькій державі: ''Іншими рабами вони користуються не так як у нас, за поділом службових обов'язків між ними, як дворовою челяддю. У них кожний раб розпоряджається у своєму господарстві, сам своїм майном, пан лиш накладає на нього як на колона податки, які раб повинен сплатити чи то хлібом, дрібною рогатою худобою, чи одягом. Ось і в усьому цьому і полягає у варварів обов'язок раба"[123,с.372-373].

Тут ми бачимо ту форму суспільних відносин, яка може вказувати на розвиток феодальних стосунків у I-II століттях нашої ери у слов'ян, які у цей час знаходилися на одному соціально-економічному рівні розвитку з германцями. Такі наші висновки підтверджує і автор "Стратегікону", описуючи нам побут і соціальний лад антів і склавінів: "Тих, що знаходяться у них в полоні, вони тримають у рабстві, як і інші племена, впродовж обмеженого часу. Через певний проміжок часу рабства пропонують вибір, або за певний грошовий викуп повернутися до себе, або залишитися у їх середовищі на становищі вільних чи друзів"[63,с.253-256].

Повідомлення К.Таціта та Псевдо-Маврикія про повинності рабів у германців та слов'ян, наголошує М.Ю.Брайчевський, говорить про виникнення у середовищі варварів, в тому числі і слов'ян, феодальних відносин. У цей час слов'янські князі і королі зосереджують у своїх руках усю як політичну, так і військову владу, що дає їм можливість нагромаджувати у своїх руках великі багатства. Слов'янські князі і воєначальники у цей час нагадують військово-адміністративну знать сусідніх римських провінцій, з якими вони встановлюють безпосередні контакти.

Цілком очевидно, що під впливом римської військової організації у слов'ян кристалізуються власна військово-політична організація. Вища суспільна слов'янська верхівка - князі і королі оточують себе озброєними дружинниками, збройна сила яких протиставляється не тільки ворогу, але в якійсь мірі і нижчим верствам слов'янського суспільства. Соціальна і політична роль князів у

I-II століттях нашої ери. стає дуже великою, вони робляться тим головним політичним інститутом, що кристалізує слов'янську феодальну систему.

В цей час, вважає М.Ю.Брайчевський, основна частина населення була позбавлена зброї, менша ж почала становити військовий стан воїнів, тобто професійну військову дружину, військова повинність якої стає головною функцією. Отже можна говорити, що в I-II століттях нашої ери у слов'ян проходило становлення військово феодальної знаті[16,с.294].

За свідченнями археологічних джерел, на території Західноукраїнського регіону археологами відкрито багато поховань, у яких була зброя - ознака військової людини (с.Слобідка, Репутиці, Олешів, Петрилів, Хотимир, Кам'янка-Велика - Івано-Франківська обл.; Капустинці, Іване-Золото - Тернопільська обл.; Звенигород, Загуменки, Гоєва Гора, Кудники, Гринів - Львівська обл.)[188,s.12-19; ,s.22 ,s.289, s.290].

Очевидно, у слов'янському суспільстві в цей час постала велика необхідність в утворенні постійної військової організації. Це пояснюється нападом Римської рабовласницької держави на Нижньо-Дунайський регіон. Оборона слов'янського суспільства Дністро-Дунайського регіону проти наступальних дій Римської держави, очевидно, і змусила слов'ян консолідуватися у військово-політичні союзи чи великі міжплемінні об'єднання, які у I столітті нашої ери, по римських джерелах, відомі під назвами варварських держав.

Ці держави виникають у германців і слов'ян, які безпосередньо межували з Римською рабовласницькою державою. Такі політичні конгломерати, як царство антів, королівство карпів, склавінів, готів виникли внаслідок розвитку соціально-економічних і політичних інститутів безпосередньо під впливом римських політичних інститутів.

Близькість слов'ян Дністро-Подунав'я до кордонів Римської держави породжує у останніх соціально-економічну близькість, яку археологи спостерігають у слов'ян через наявність римо-провінційних старожитностей. По усій сукупності фактів ми спостерігаємо у даному регіоні два основні етноси, у яких розвиваються ранньофеодальні відносини під римським впливом, це слов'яни і германці. Вони становлять у Дністро-Дунайському регіоні і дві головні політичні сили, стосунки між якими на різних етапах набирали різноманітного характеру, де періоди мирного співіснування чергувалися із спалахами жорстокої конфронтації. Рівень історичного розвитку обох об'єднань був приблизно однаковий.

Антське і склавінське царство, готське королівство являли собою зразки варварських держав у лоні яких формувалися ранньофеодальні відносини[18,с.6-7]. Із свідчень джерел стає очевидним, що цей процес охопив усі слов'янські племінні князівства, які локалізуються у сусідніх територіях із римською рабовласницькою державою[37,с.72-77].

Проживання у Дністро-Дунайському регіоні великого конгломерату венедів-слов'ян, антів і склавінів формування і розвиток у них ранньофеодальних держав призвело в кінцевому результаті до зіткнення з Римською імперією. Початком боротьби між слов'янами, германами і Римською державою були торгово-економічні причини, які переросли у політичні. Очевидно, конфронтація досягла свого апогею тому, що сам Рим намагався зіштовхнути "незчисленних варварів", які, однак, у зв'язку із такими дипломатичними ходами імперії, усе більше і одностайніше консолідувалися для боротьби із рабовласницькою імперією.

З цього приводу римський історик Юліан Капітолін писав: "Усі народи від кордонів Іллірика до Галлії склали змову, а саме; маркомани, варисти, германи, гермундури, бури, вандали з віктуадами, оси, беси, коботи, роксолани, бастарни, свеви, сармати, певкіни, костобоки"[43,с.236-237]. Хоча римській військовій машині і вдалося відбити цей перший натиск варварів на імперію, загроза подальшої конфронтації знята не була.

В рамках варварського світу почали формуватися стійкіші політичні об'єднання з більш професійною військовою організацією. Можна сказати, що самі Маркоманські війни заклали основи феодального суспільства у варварів, в тому числі і слов'ян, як в басейні ріки Рейну так і в регіоні Подунав'я, Карпат і Дністра. Очевидно, ці протофеодальні відносини носили ще всі риси общинного феодалізму з виразними ознаками рабовласництва.

Існування ж рабовласництва у слов'ян у I столітті нашої ери підтверджується письмовими джерелами, за якими анти і склавіни у I-IV століттях нашої ери під час нападів на римські володіння захоплювали десятки і тисячі полонених, яких обертали у рабів[31,с.25-26].

Поряд із рабовласницькими відносинами у слов'янському суспільстві, як свідчать джерела, у період, який ми вивчаємо, визрівали і прогресивні форми соціальної залежності, які складали основу феодального ладу.

Швидке соціальне розшарування слов'янського суспільства, формування у ньому політичного управління-держави висунуло у панівне становище військову організацію, здатну забезпечити панування над широкими масами землеробського і ремісничого населення. Внаслідок територіального розмежування під зовнішньою загрозою, численні слов'янські князівства були об'єднані у два державні утворення - Антське царство і Склавінське королівство, етнічного поділу у цей час на західних, південних і східних слов'ян, очевидно, ще не було.

Саме пізніше вичленення слов'янських етносів із цих двох ранньофеодальних конгломератів і їх розселення на схід, на захід і на південь від епіцентру розселення Дністро-Карпатського регіону не дозволяє розмежовувати слов'ян на південних, західних і східних. Оскільки і анти і склавіни не були ще тими державними формуваннями, які могли і прагнули до переселення із регіону, який ми вивчаємо, на нові землі. Очевидно рівень економічний і політичний пов'язувався у слов'ян у той час із політично-торговими відносинами із Римською рабовласницькою державою, а у контактній зоні він, очевидно, був високий і кожне слов'янське князівство (хорватське, дулібське, полянське і. т. д.) намагалося зберегти такі сталі відносини.

Така наша точка зору є вірогідною тому, що ні одне із джерел не знає розподілу слов'янських племен на східних, західних і південних. Очевидно, такий розподіл - це факт політичних спекуляцій істориків XIX-XX століття. Самі ж слов'яни і не підозрювали, що фахівці історичної науки зроблять такий гіпотетичний, на нашу думку, розподіл. Реалістичніше треба ділити слов'ян по територіальному принципу проживання, який дали нам греко-римські джерела.

На нашу думку, два великі конгломерати Антів і Склавінів цілком реалістичні угрупування слов'ян, які засвідчуються археологічними джерелами. Цілком реалістично можна сказати, що два великі ранньофеодальні конгломерати, очевидно, поділялись на етно-територіальні племінні князівства, кожне із них мало свої власні місцеві особливості, поки що зовсім не вивчені.

Можна припустити, що наявні по історичних джерелах племінні назви слов'янських князівств можуть вказати нам шлях до з'ясування питання їх етно-культурного формування. Племінні назви, як зауважував М.Я.Марр, в першу чергу означали самоназву племені від пануючих у них родів. Племінні ознаки слов'ян могли були бути пов'язані із певними територіями, на яких довготривалий час проживали слов'яни[67, с.28-37].

Цілком можливо, що той слов'янський етнос, який ми називаємо племенем у I-II століттях нашої ери міг бути уже сформованим народом або національністю з своїми притаманними тільки йому етно-культурними, мовними особливостями, побутом, психологією, епосом і фольклором. Племінна назва могла лиш означати регіональну особливість, чи соціально-політичне становище у слов'янському конгломераті. Сама ж назва плем'я, племінне князівство вжита руським літописцем тільки у XII столітті, зовсім не означає первіснообщинний стан слов'янського етносу.

Слово плем'я вжито літописцем у архаїчному розумінні і під нею слід бачити окрему слов'янську націю, етнос, соціально-політичну одиницю - ранньофеодальну державу. Якщо взяти за основу надплемінні державні формування антів і склавинів, які включали велику кількість племінних князівств, то ми можемо реконструювати по сукупності джерел їх соціальну, політичну та економічну базу і форму утворення. Розселені поблизу кордонів Римської держави, вступивши з останньою в економічний і політичний контакт, слов'яни набирають рис римо-провінційного характеру, переймають військову і політичну систему, можливо і саму імперську структуру Римської рабовласницької держави.

На нашу думку, царство антів і королівство склавінів і сформувалися як перші ранньофеодальні імперії, консолідуючи за територіальним принципом увесь слов'янський етнос. Характерно, що чітко розмежовує слов'ян уже Йордан - готський літописець V-VI століття.

Склавіни, згідно із свідченнями Йордана, проживають від Дунаю до Дністра, анти, за свідченнями цього ж автора, від Дністра до Дніпра[37,с.77]. Розглядом кожного із племінних князівств, які входили у дві ранньослов'янські племінні імперії антів і склавінів і можна дати відповідь на запитання політичного, соціально-економічного і культурного етнотворення слов'янських народів.

Цілком вірогідно припускати, що племінні назви слов'янських етносів частково пов'язуються з назвами ключових родів, які відігравали велике значення у політичному становленні даних етносів і генетично пов'язуються з їх самоназвами у конкретному племінному об'єднанні. Джерела, говорячи про кожне племінне князівство слов'ян, намагаються говорити про їх культуру в цілому, мову, історичну роль у загальнослов'янському конгломераті, щоправда у загальних рисах, і тільки археологічна наука подає детальний опис культури кожного племінного об'єднання і великого надплемінного об'єднання зокрема.

Останні напрацювання археологічної науки не підтверджують концепції, згідно з якою слов'яни поділялися на зорі свого етногенезу на південних, західних і східних. Лінгвісти і філологи зокрема наголошують на тому, що слов'янський етнос формувався як єдиний мовний конгломерат і тільки внаслідок наступного регіонального розселення отримав специфічні регіональні особливості відповідно до місць проживання[59,с.256].

Отже, не південні, західні і східні слов'яни, розподіл яких концептуально надуманий вченими, є первинним джерелом вивчення слов'янського етносу, а єдині у мовному культурному розумінні конгломерати слов'ян Венедів, Антів, Склавінів повинні по племінному складу, особливостях, територіях бути піддані ретельному вивченню від початку їх племінних формувань до перетворення у ранньофеодальні імперії та князівства, які відомі нам із римських і візантійських джерел[37,с72-77].

Оскільки більшість племінних князівств у I-II століттях нашої ери територіально розташовувалася у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні, який означується ученими, як регіон де відбувалися процеси його постійного формування і де археологічно виявлені достовірні слов'янські старожитності, то постає необхідність з'ясування процесів його етнічного формування у регіоні, який ми вивчаємо[126,с.6-7].

На нашу думку, у цьому ж регіоні, особливо у Подністров'ї і Побужжі, що засвідчується археологічними матеріалами, відбувалося становлення слов'янських політичних об'єднань, що підтверджується і письмовими джерелами, які малюють у даному регіоні велику надплемінну консолідацію слов'ян, перелік племен якої ніяк розділити на східних, західних і південних не можна.

Мусульманський мандрівник Ал-Масуді розповідає про велике слов'янське царство, епіцентром якого у давньому минулому було Побужжя і яке простягалось своїми племінними етно-об'єднаннями від Балтики до Карпат[24,с.18,с.135-138,с.267-268]. З цієї території, яка вважається рядом дослідників прабатьківщиною слов'янського етносу, припускається розселення слов'ян на схід, захід і південь, а отже, будь-який поділ надплемінного конгломерату до його виселення із своєї прабатьківщини на східних, західних і південних слов'ян, просто неправомірний.

Згідно із свідченнями джерел, достовірно відомо, що цілий ряд слов'янських племен досить хаотично вибирали напрямок розселення, просуваючись як в басейн Вісли і Одера так і на Руську рівнину. Ряд племінних князівств, що частково проживали у Дністро-Дунайському регіоні, переселялись як на південь в Адріатику, так і на північ у басейни рік Двіни і Волги, охоплюючи усю Руську рівнину.

Такий хаотичний рух слов'янських етносів, міг відбуватися лише у той час, коли слов'яни досягли певного соціально-економічного і політичного розвитку і за певних соціальних і

політичних умов, як наприклад напад на слов'ян у регіоні Дунаю кельтів, римлян, гуннів, аварів і т. д.

Попробуємо обґрунтувати нашу концепцію, опираючись на існуючі джерела, а також лінгвістичними, топографічними і гідронімічними даними із регіону, який ми вивчаємо. Спочатку охарактеризуємо джерела, згідно з якими в областях Дністра, Карпат і Дунаю у I-II століттях нашої ери склалась така географічна, етнічна і політична картина, яка ніяк у даний час не піддається вивченню без підключення археологічних джерел.

Регіон, який ми вивчаємо, давньогрецькими і римськими істориками поділяється на два етно-регіони - Сарматію і Германію, кордоном між якими була ріка Вісла і Сарматські гори, тобто Карпати.

Власне тут римський історик К.Тацит розміщує венедів, так загалом характеризуючи останніх: "Не знаю, чи віднести певкінів, вередів і феннів до германців чи до сарматів, не знаю, хоча певкіни, яких деякі називають бастарнами за мовою і способом життя, своїм осілим способом проживання нагадують германців. Неохайність у всіх однакова, як і свята веселості серед знаті. Змішані шлюби їх риси роблять все жахливішими і вони набирають рис сарматів. Венеди перейняли багато з їх звичаїв, які тільки існують між певкінами і феннами, бо задля грабунку бродять по лісах і горах (Карпатських). Однак їх слід зараховувати до германців тому, що вони споруджують собі будинки, носять щити і пересуваються пішки і при тому з великою швидкістю, все це відрізняє їх від сарматів, які проводять усе своє життя у возі і на коні"[123,с.272-273].

Окрім К.Таціта свідчення про слов'ян ми знаходимо і у К.Птолемея згідно з свідченнями якого: "Сарматія закінчується великими племенами Венедів, які проживають по усій великій Венедській затоці, тобто (Дністро-Бужському лиману), на північ від Дакії треба розуміти у Прикарпатті і Подністров'ї там проживають їх етнічні родичі певкіни і бастарни, які у II ст. до н. е. - II ст. н. е. були кельтизовані, про що мова піде вище. Венеди, за свідченнями К.Птолемея, проживають і у Венедських горах, у яких усі учені вбачають Карпати"[47,с.16].

Концентрацію венедів-слов'ян у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні нам засвідчують і певтінгерові таблиці, дорожня карта римських шляхів, яка була складена Касторієм у III ст. на основі карти світу часів імператора Августа (63-14 р. до н. е.). Венеди і на цій карті розміщуються, перший раз у горах Бастарнських, тобто в регіоні Карпатських гір, другий вище Прикарпатських племен гетів і даків[47,с.17].

Радянський історик В.В.Мавродін вважав, що у середовищі гетів і даків кристалізувався етнос прото-слов'ян. В своїх зауваженнях з цього питання він писав: "Римські і ранньовізантійські письменники називають слов'ян гетами, а Фіофілакт Сімокатта прямо говорить, що раніше слов'яни називались гетами". Дослідник В.В.Мавродін доводив антропологічну тотожність дако-гетів і слов'ян і вважав їх одним і тим же народом Подунав'я. Очевидно, наголошував дослідник, що гето-слов'яни - це пізніші тіра-гето-слов'янські племінні об'єднання уличів і тиверців[64,с.3-18].

Розглянувши середньовічні джерела і їх свідчення з свідченнями "Повісті минулих літ": "Сидять бо вони по Бугу і Дністру і до моря" - академік І.І.Срезневський прийшов до висновку, що тиверці і уличі - це конкретні племінні князівства, що входили до царства антів[28,с.314].

Такої ж думки дотримувався і А.А.Спіцин, який вважав, що слов'янські старожитності пониззя Дністра цілком ототожнюються з тіра-гетами (тиверцями), яких вважав прямими наступниками антів. Самі ж анти, на думку дослідника, консолідувались у політичне тіло ранньофеодального характеру під впливом гето-дакійської держави Децебала і Бурвісти, складовим князівством якого вони були в минулому[119,с.18].

Для вирішення питання етногенезу Дністро-Карпато-Дунайських слов'ян і локалізації слов'янського етносу у цьому регіоні особливо велике значення мають повідомлення із твору Йордана "Про походження і дії Гетів". Алан за походженням, придворний готський літописець, уродженець Нижнього Подунав'я, він, очевидно, особисто стикався з слов'янами, мав про них усестороннє уявлення. У жодного іншого із ранньосередньовічних авторів ми не знаходимо таких

історично-конкретних свідчень про Дністро-Карпато-Дунайський регіон як у Йордана. Він характеризує нам стародавні племінні назви слов'ян, сучасні їх назви його часу, розповідає про їх поділ на союзно-племінні групи, територію проживання, їх війни із готами у III-IV столітті. За усіх цих обставин Йордан досить стисло, хоча однозначно і не суперечливо, подає розселення слов'янського етносу. Без свідчень Йордана ми не могли б уявити собі повноти усієї картини проживання слов'ян у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні у II-VI століттях нашої ери.

Свідчення про них починають з'являтися у візантійських джерелах, починаючи з доби Юстиніана у зв'язку із масовим вторгненням слов'ян у володіння імперії. Йордан же висвітлює нам попередній час і відтворює слов'янську історію у час формування у них ранньофеодальної державності у III-IV столітті. Хоча у III-IV століттях нашої ери слов'янське суспільство зберігало ще багато ознак військово-общинного суспільства з елементами рабовласництва, однак у ньому уже з'являються общинні центри, у яких починає концентруватися торгово-реміснича і політична знать. Оскільки на ці центри постійно нападають римляни і готи, Йордан з цього приводу наголошує: "Громади і міста знаходяться у них серед лісів і боліт"[114,с.3].

Отже із цього, нами інтерпретованого повідомлення, можна зробити припущення про наявність у III-IV століттях нашої ери у склавінів Дністро-Подунав'я зародків торгово-ремісничих центрів (протоміст), у яких не виключається наявність і політичної організації.

Інакше не можна зрозуміти, яким же чином через пів століття слов'янський етнос у даному регіоні, як висловився В.П.Петров, - беззбройний народ робиться войовничим і озброєним і сама війна стає професією окремої станової групи[86,с.12-13,с.18; с.74]. Цілком очевидно, що швидкий політичний і соціально-економічний розвиток слов'ян у Дністро-Дунайському міжріччі відбувся тому, що дана територія була воротами до кордонів Римської імперії, тому концентрація слов'янського етносу і його економічний і політичний розвиток у даному регіоні відбувався дуже бурхливо.

Не дивлячись на те, що тут археологічно зустрічаються різноманітні культури, венеди Прикарпаття і Подунав'я були могутнім і сталим етносом регіону, який ми вивчаємо. Швидкий їх розвиток можна пов'язувати із тими обставинами, що територія Дністро-Дунайського міжріччя входила до сфери економічних і політичних інтересів Римської і пізнішої Візантійської імперії. Все це створювало ситуацію, про яку можна твердити, пославшись на археологічний матеріал, що слов'яни на рубежі перших століть підсилили свою етно-культуру римо-провінційними особливостями.

Археологам у останні десятиліття серед різноманітних римо-провінційних старожитностей вдалося зафіксувати на території, яку ми вивчаємо, слов'янські старожитності II-V століття. Це дозволяє нам реалістично поглянути на римські і візантійські джерела і побачити під великою кількістю різноманітних назв племен і надплемінних об'єднань літописних слов'ян. Археологічний матеріал дає право зафіксувати слов'ян уже в римський час.

Зафіксовані селища у Верхньому Подністров'ї є, на думку В.Д.Барана, слов'янськими, вони датуються даним дослідником III століттям нашої ери[6,с.9-11].

Молдавські вчені розглянувши пам'ятки басейну ріки Дністра, дійшов до висновку, що вони залишені автохтонним слов'янським населенням, яке проживало по берегах річок, які витікають із Карпат, і по руслах рік Дністер, Прут, Дунай у I-II століттях нашої ери[41,с.654-659].

Очевидно, наголошував дослідник, масові пам'ятки Прута, Дністра і Подунав'я датовані I-II століттями нашої ери: частково латенські, пшеворські, культури Карпатських курганів, а також черняхівські у своїй основі є пам'ятками слов'янськими і відображають різноплемінні із різним станом впливу не слов'янських етнічних груп, зокрема кельтів, сарматів, фракійців і готів на формування ранньосередньовічного слов'янського етносу[7,с.3-5].

Подальший хід історичного розвитку слов'янських племен пов'язується із римо-провінційним впливом, що може означати перехід слов'ян на вищий соціально-економічний і політичний рівень розвитку, який ми пов'язуємо із державними утвореннями Склавінів і антів під безпосереднім соціально-економічним і політичним впливом Римської рабовласницької держави. Можна

припускати, що такий високий соціально-економічний і політичний статус пов'язується із наявною у регіоні римо-провінційною у слов'ян (черняхівською) культурою[7,с.5-8].

Її формування було достатньо тривалим і охопило період II-III століття нашої ери - власне, цей час і вважається посиленням римо-провінційного впливу на слов'ян регіону, який ми вивчаємо. Активізація цього впливу відбувалася після завершення римлянами Маркоманських війн, коли римській військово-політичній машині вдалося здобути ряд перемог, які дали можливість збільшити свій політичний і економічний тиск на варварський світ, в тому числі і на слов'ян Подністров'я і Подунав'я[86,с.15-16].

Засвідчені готським істориком Йорданом факти дадуть можливість нам всебічно прослідкувати етно-культурні особливості слов'янських племінних князівств принаймі у II-IV століттях нашої ери. Для цього часу Йордан ще не знає назви слов'яни, як єдиної спільної назви для усього народу. Замість неї він вживає назку "Венеди", що очевидно є історичною реальністю II-III століть нашої ери.

Вони, наголошує Йордан, займають величезні простори, їх територія починається від витоків Вісли, далі до Подністров'я і до Подніпров'я[72,с.253]. Перша згадка про венедів, у якій Йордан ще не називає їх склавінами і антами, мова іде про їх ранню історію, яку ми пов'язуємо із регіоном Дунаю і Карпат, що підтверджується свідченнями Певтінгерових таблиць[48,с.29; с.9-11].

У цей час у цьому регіоні слов'яни потрапляють під могутній вплив кельтів, що у II ст. до н. е. поширюють свій економічний і політичний впив на слов'ян Дунаю і Дністра, тому назва слов'ян венедами очевидно не випадкова. На нашу думку, вона носить у своїй основі кельтське забарвлення, яке ми розглянемо вище.

Під безпосереднім впливом кельтів у слов'ян Подністров'я проходить зміна формації, своєрідний демографічний вибух, який закладає основи майбутніх політичних і етно-культурних конгломератів слов'ян склавінів і антів. Розуміючи такий хід слов'янської історії Йордан після „Венедського періоду слов'ян" говорить про „Склавінський" і „Антський" періоди. З одного боку Йордан вказує, що слов'яни об'єднані за родовою спорідненістю, а з другого за територіальними ознаками в залежності від місця географічної осілості.

Говорячи про послідовний розвиток слов'янського етносу, Йордан ясно говорить, що раніше склавіни і анти називались венедами, а отже венедський період слов'ян слід вважати найдревнішим відомим нам. При цьому він не конкретизує давнього проживання слов'ян.

Із його туманних висновків можна зробити два припущення: по-перше, що слов'яни у минулому проживали на території, починаючи з Дунаю і до басейну ріки Вісли. Дане припущення підкріплюється археологічними джерелами, які фіксуються кельто-слов'янськими (пшеворськими) старожитностями і, по-друге, що слов'яни просунулися із Подунав'я в область Карпат і Українського Прикарпаття, де обжили гористі і лісисті території Подністров'я і Попруття, що підтверджується свідченнями гідронімії і археології[125,с.6-7].

Такі припущення не ідуть у розріз із подальшим викладом Йорданом ранньої історії слов'ян-склавінів і антів. Зокрема, проживання склавінів він локалізує від Дунаю до Дністра на півдні, та до Вісли на півночі. Саму ж племінну територію склавінів Йордан описав як болотисто-лісову, що відповідає території Прикарпаття і Подністров'я. Характерно, що Маврикій Стратег у своєму "Стратегіконі" приблизно так локалізує територію склавінів і антів: "Вони, племена склавинів і антів, оселяються в лісах коло важко прохідних річок, боліт і озер. Склавіни (слов'яни) на півночі у Надвісленні межували з венедами на сході в Наддністров'ї з антами, Дністер розмежовував їх"[63,с.253-256].

Наведені нами свідчення про венедів підтверджують наші припущення про давне проживання останніх у Дністро-Дунайському регіоні, очевидно дану самоназву слов'яни отримали у кельтський період своєї історії, і це цілком ймовірно, так як власна самоназва слов'ян (склавіни) - з'являється тільки з III-IV ст., до цього часу слов'яни знаходились під могутнім впливом кельтів, про що небезпідставно наголошує у своєму вступі до літопису літописець Нестор, говорячи про напад на слов'ян дунайських волохів, під якими С.П.Толстов вірно бачив кельтів[87,с.15; с.29].

Така висунута нами гіпотеза підтверджується і пізнішими джерелами. Так хроніка Фредигара (сер.VII ст.) наголошує: “Слов’яни також називаються венедами”, Іон Бобійський, теж автор VII столітті нашої ери, у своєму описі Святого Колумбіана пише: “Прийшла мені думка відправитись до венедів, які зараз називаються слов’янами”. Ще точніше висловлювався англосаксонський учений VIII століття нашої ери Алкуїн у хроніці Карла Великого: ”Слов’ян ми зовем венедами” [49,с.29-30; с.274].

Отже, до часу II-III століть нашої ери, коли історичні джерела почали фіксувати самоназви слов’ян склавінів і антів слов’яни у Європейській історії називались венедами, що пояснюється нами впливом кельтської культури на слов’ян і латенськими археологічними старожитностями в регіонах майбутнього розселення слов’ян[64,с.3-18].

Подальший історичний розвиток слов’янського етносу ми цілком пов’язуємо з літописними склавінами і антами римопровінційного і ранньовізантійського часу.

Слід однак зауважити, що етнополітично венеди утвердилися уже у кельтську добу своєї історії. Очевидно у цей час (III ст. до н. е. - III ст. н. е.) у венедів-слов’ян повсюди формувались племінні князівства з регіональними мовними і етно-культурними особливостями.

Що стосується склавінів і антів, то на нашу думку, їх соціально-економічний і політичний розвиток набагато вищий. Вони виходять із стадії варварської держави, у них формуються стосунки, які на нашу думку, носять усі ознаки ранньофеодальної імперії, яку слід датувати II-IV ст. н. е. В цей же час такого типу ранньофеодальна імперія формується і в готів, про що наголошують свідчення Йордана. У контексті загальноєвропейської історії Йордан згадує про склавінів і антів, розповідаючи про гото-слов’янські війни: ”Германаріх повернув зброю проти венедів”. Далі Йордан замість венедів розповідає нам про антів і склавінів немов би ототожнюючи останніх. Проживання венедів Йордан пов’язує з Надвіслянням, склавінів з територіальним трикутником між Дунаєм, Дністром і верхів’ям Вісли, також у Карпатах, антів тільки з Подніпров’ям”[86,с.15-18].

На жаль, Йордан нічого не говорить про давню історію склавінів (слов’ян), та з’ясувати це питання нам, очевидно, прийдеться. Археологічними слідами склавінського розселення регіону, який ми вивчаємо, в період III-IV століть нашої ери є пам’ятки черняхівської культури в областях Прикарпаття і Подністров’я і на землях між Карпатами і Дунаєм. Початок фіксації склавінських пам’яток, вважає М.Ю. Брайчевський, у Дністро-Дунайському регіоні припадає на I століття нашої ери (епоха пшеворської і зарубинецької культури), із лона яких у II-III століттях нашої ери. формується черняхівська, чи, як вважає дослідник - культура анто-склавінської групи племен, згідно з свідченнями археологічних джерел, густота якої сягає 10 чоловік на 1 км.[69,с.31-34].

У I-III ст. склавіни (слов’яни) виступають у регіоні ще не як самостійна політична сила, на нашу думку, у цей час вони ще знаходяться під сильним впливом кельтської культури. Кельтські культурні і політичні елементи ще вагомо наявні у слов’янському суспільстві, під їх впливом і формувався ряд слов’янських князівств Прикарпатського і Подністровського регіону[17,с.221].

У II-III ст. н. е. слов’яни потрапляють і під могутній дакійський вплив. Слід зауважити, що дакійський етнос у цей час набуває особливої могутності. Дакійська держава під керівництвом Децебала і Бурвісти веде активну військову кампанію з Римською рабовласницькою державою. слов’янські князівства регіону, який ми вивчаємо, теж були втягнуті у цю боротьбу під загальною назвою, яка подається у римських джерелах “даки”, і тільки після розгрому римлянами даків склавіни виходять на політичну арену, як самостійна політична сила[37,с.274].

Йордан не говорить про суспільний лад склавінів і їх відношення до сусідів антів і готів, однак вказує, що анти являють собою царство на чолі з царем Божем, спадкоємцями його влади є його сини. Оточують царя антів 70 найзнатніших його вельмож (князів), кожний із них уособлює владу слов’янських родів певних територій, протиставляє царству антів Божа Йордан державу чи королівство готів Германариха.

Ми не будемо вдаватися до розгляду питання політичної боротьби між антами і готами, воно достатньо вивчено історичною наукою, зауважимо лиш, що на цьому розповіді Йордана про

слов'ян припиняються, тому ми нічого не дізнаємось про склавінів, їх соціально-економічну і політичну історію II-V століть ннашої ери. Йордан немовби не захотів розповідати її, зупинившись на перемозі готів над антами, він зовсім замовчав історію склавінів, хоча досконало знав їх місце проживання і точно окреслював територію від Дунаю на схід до Дністра і на північ до Вісли. У своєму екскурсі він тільки наголошував, що зараз серед венедів-слов'ян наймогутніші анти, етнокультурна історія склавінів залишилася поза його увагою[22,с.7-8, с.12-18].

Попробуємо реконструювати соціально-економічну і політичну історію склавінів. Українські археологи в останні роки провели у басейні ріки Дністер численні дослідження, завдяки яким удалося відкрити численні слов'янські пам'ятки які пов'язуються з племінним об'єднанням склавінів. На Дністрі зафіксовано велику кількість слов'янських городищ, селищ і одиноких склавінських поселень, у дослідників створилось враження, що Дністер був давнім місцем проживанням племінного об'єднання склавинів. І це не випадково, адже Дністер - це друга за величиною ріка Української держави, вона бере свій початок на схилах Карпатських гір в межах Львівської області і тече з півночі на південь впродовж більше ніж 1360 км.

Береги Дністра, на думку дослідика Б.О.Тимощука, були здавна заселені слов'янами-склавінами. По Дністру склавіни просувалися на південь в Подунав'я. Дністер послугував слов'янам як важливий міжнародний торговий шлях, що зв'язував слов'ян Прикарпаття і Карпат з торговими центрами Причорномор'я і Подунав'я. Дністер, на якому проживали склавінські племена був добре відомий античним авторам, які називали його Тірасом. Під такою ж назвою він згадується Геродотом-істориком у V столітті до нашої ери. Тірасом, ріку Дністер називають і римські історики перших століть накшої ери: Страбон, Пліній Старший, Птолемей.

З IV столітті нашої ери поширюється сучасна назва ріки Дністер. Римський історик Амміан Марцелін (330-400р. н. е.) називає уже ріку Дністром[17,с.221-224].

Розглянемо найстародавніші свідчення про племінні об'єднання, згідно зі свідченнями Геродота, які останній розміщує на Дністрі. До числа західно-скіфських племен Геродот зараховує калліпідів, які на його думку проживали у Східному Подністров'ї і Побужжі, їх локалізує у цьому ж регіоні і грецький історик IV ст. до н. е. Ефор під іменем карпідів, це ім'я повторюють усі послідуючі древньо-грецькі письменники[96,с.23-29].

По великому рахунку, наголошував академік М.С.Державін - карпіди Прикарпаття і Подністров'я - це пізніші карпи чи Карпівни, які проживали в області басейну Дністра і які ототожнюються з літописними слов'янськими племенами хорватів. В усякому випадку, немає ніякого сумніву, що карпи-карпіани пов'язуються з іменем Карпати і уособлюють цим свою племінну назву. З Карпатами пов'язується назва і слов'ян - хорватів, які проживали у Галичині і Подністров'ї, де хорвати - це мешканці гір (Хрбів, Горбів, Хрипів)[30,с.48].

Характерно, що ряд дослідників прийшли до висновку, що термін склавіни-слов'яни необхідно ототожнювати із терміном хорвати. І.А.Голубцов вважав, що самоназва склавіни - це інтерпретована назва слова славіни чи слов'яни, він наголошував, що римські джерела розміщали у Подністров'ї вередів-слов'ян, конгломерат яких складався із таких племен: "карпи (хорвати), костобоки (бойки), сабоки (різновидність бойків), бастарни і інші. Склавіни-складені-сколочені-об'єднані в одну етно-політичну систему племінні об'єднання Подунав'я і Подністров'я слід ототожнювати із пізнішими склавінами[27,с.47-48].

Очевидно, що карпи і склавіни це один і той же народ на різних політичних щаблях Карпато-Дністро-Дунайської історії, тому що існування після склавінів починаючи з VI століття нашої ери, Великої чи Білої Хорватії явище не випадкове, а на нашу думку, тотожне[61,с.14-17].

З цього приводу російський історик кінця XIX - поч. XX ст. І.Забелін писав: "Європейський розвиток слов'яни отримали в древні часи областей Дунаю-Дністра і Карпат і в сусідніх територіях поблизу древньогрецької і римської цивілізацій. Фундація міст, культура, наука, писемність ніяк не могли бути перейняті слов'янами на Балтійському помор'ї у диких скандинавів".

Слов'яни завжди проживали у Центральній Європі над Бугом, Дністром і Дунаєм, обіймаючи також обидва схили Карпатських гір. Древня Славонія-Склавінія займала область Дунаю і Дністра, де проживали Геродотові неври, чи Несторові норики. Згідно зі свідченнями Геродота, Дністер виходить із озера, де знаходилось коріння слов'ян, тобто на території Верхнього Дністра.

Важко повірити в те, щоби слов'яни немов би з неба раптово упали на Дністро-Дунайське міжріччя у IV-VI ст. н. е. Очевидно, склавіни здавна були тут автохтонним етносом. Очевидно, наголошував І.Забелін, склавіни - це пізніші тиверці, уличі і хорвати, які відомі із римських джерел під назвали: "бастарнів, карпів, певкінів, сабоків, костобоків, боранів" - з яких кристалізуються склавіни-хорвати[32,с.275-315].

Одним із великих склавінських племінних об'єднань вважав хорватів і сучасний польський історик Г.Ловмянський, на його думку, руські хорвати уособлювали собою древній слов'янський етнос області Дністра-Карпат і Подунав'я[166,s.114-200].

Цілком очевидно, що склавіни - це грецька форма синоніма слов'яни, ним користуються римські і візантійські історики IV-VI століть нашої ери. Починаючи з IV століття, ця назва поширюється на найбільш чисельну групу слов'янських племен Подністров'я, Карпат і Подунав'я.

Візантійські історики VI-VII століть нашої ери не знають у Подністров'ї іншого осілого землеробського населення окрім склавінів-слов'ян. Ці джерельні свідчення підтверджуються археологічними старожитностями празького типу, які виявлені у Подністров'ї і Попрутті і датуються II-V ст. н е. Саме цю територію візантійські джерела вказують при визначенні території розселення склавінів. Археологи вважають, що пам'ятки території, яку ми вивчаємо, залишені тією групою слов'ян, які виступають на сторінках письмових джерел у IV-VI ст. під назвою склавінів[9,с.16-17; с.50].

Далі на схід від Дністра археологи відкрили пам'ятки пеньківського типу. Основними рисами пам'яток пеньківського типу подібні до пам'яток празького типу і є серйозним доказом того, що основними творцями культури пеньківського типу були слов'янські племена. Ці археологічні дані підтверджуються і письмовими свідченнями. Саме на територію поширення культури пеньківського типу історики IV-VI ст. н. е. Йордан, Прокопій вказують як на територію заселену слов'янськими племенами антів. Йордану було відомо, що поселення антів на заході поширювалися до Дністра. Більш ширшу інформацію про розселення антів подає нам Прокопій Кесарійський, який наголошує, що у його час анти просунулися до пониззя Дунаю, що засвідчується археологічно пам'ятками пеньківського типу. Анти, як і склавіни, зауважує Прокопій, користуються у спілкуванні однією ж і тією ж мовою, у них спільні вірування і навіть самоназва племен у минулому була однакова[62,с.119; с.297-298; с.77].

Візантійські історики підкреслюють також випадки ворожнечі між антами і склавінами, що може також свідчити про мовну, територіальну, соціально-економічну і політичну відмінність антів і склавінів[22,с.56].

Вивчення матеріалів культури пеньківського типу антів і празького склавінів показує , що вони відрізняються суттєво, оскільки племена антів знаходились в тісних контактах з племенами південних степів, племена склавінів у більшій мірі були землеробським народом.

Болгарський дослідник Є.Михайлов вважає, що анти і склавіни уже у V столітті нашої ери складали два великі незалежні один від одного у політичному розумінні конгломерати слов'ян, з своїми відмінними системами політичного управління і соціально-економічними структурами.

Прокопій Кесарійський називає їх народами, при усій спільності він розмежовує їх. Склавіни і анти у V столітті нашої ери мали свої стародавні чітко обмежовані родові землі, самоуправління і закони, стабільні етнічні кордони, які їх розмежовували. Історично склалося так, що більш-менш стабільним кордоном, що їх розмежовував був Дністер, який хоч порушувався склавінами у їх русі на схід та все ж зберігався аж до X століття.

Із описів воєн на Балканах видно, що обидві слов'янські групи антів і склавінів завжди проводили військові кампанії самостійно одна від одної у різний час і у різних напрямках. У V-VI століттях нашої ери розмежування антів і склавінів мало стабільний, а не тимчасовий характер, що

підтверджується двома війнами між ними - одна в 40-х роках VI ст. н. е., друга у 586 р. У зв'язку з цим, наголошує Є.Михайлов, до з'ясування проблеми склавінів і антів має відношення легенда „Про Кия" і намагання останнього закріпитися на Дунаї, та не дали йому цього зробити ті, що там проживали - склавіни, які були господарями Нижньо-Дунайських земель[71,с.50].

Цілком можливо, що анти і склавіни у цей час були настільки політично могутні із широкою структурою соціально-економічного і політичного устрою, що М.Ю.Брайчевський вірно називає їх ранньофеодальними державами[18,с.6-7].

Припустимо, що політичні структури, які об'єднували слов'янські народи, і які джерела називають як племена чи племінні князівства, на нашу думку, у II-IV століттях нашої ери були уже "варварськими державами", які набирали ранньофеодальних рис з чітко окресленими територіями і політичними надбудовами - князем. Такі чітко організовані племінні князівства з своєю власною адміністрацією військово-політичною знаттю і складали, на нашу думку, ранньофеодальні об'єднання антів і склавінів. Характерно, що суспільно-політичний лад антів і склавінів цікавив уже римських і візантійських істориків. Племена слов'ян і антів, пише автор "Стратегікону", подібні за способом проживання, мораллю, любов'ю до волі, їх ніяким чином не можна схилити до рабства, або підкорити у їхній країні. Ці племена антів і склавінів не керуються одним князем і проживають у народоуправлінні і тому у них щастя і нещастя у житті вважається спільною справою[63,с.253-256].

Із даного повідомлення видно, що норми слов'янського державного управління зовсім не були подібні у IV-VI століттях нашої ери на загальноприйняті норми політичного управління у Римській і Візантійській імперії.

Слов'янське суспільство було вільніше, але у військо-політичному розумінні добре організоване. Із свідчень джерел проглядається, що суспільство було організоване за принципом податкової системи, яка через тисячоліття існування не дуже змінилась. Збір податків князями із підлеглих територій, які керувалися васальними старійшинами - князями здійснювали уже антські і склавінські царі. Хоча римські і візантійські автори нічого конкретного не говорять про податкову систему у слов'янському суспільстві, та, на нашу думку, вона була необхідністю для підтримання функціонування апарату князя уже в III-IV ст. н. е. П.Н.Третяков вважав, що сплачували данину не тільки завойовані іноплемінники, але і одноетнічні племінні князівства [127,с.176].

Про наявність племінних князівств, які становили етнокультурні одиниці ранньофеодальних імперій антів і склавінів говорив уже Йордан: „Хоча назви тепер їх змінюються в залежності від різних їх племен і місцевостей, однак головним чином їх племінні князівства набирають загальних назв - антів і склавинів"[37,с.34-35].

Із даних повідомлень стає очевидним, що у III-IV століттях нашої ери у антів і склавінів було багато проживаючих у різних місцевостях племінних князівств, які мали свої родові самоназви, свою племінну історію. Прокопій Кесарійський наголошує: "посли візантійські пройшли через усі слов'янські племена підряд"[91,с.297-298].

Колоритну картину різноманітних слов'янських племінних князівств, які інколи ворогують між собою, але здатних об'єднатися у боротьбі проти спільного ворога, описує нам Маврикій Стратег. Він зокрема наголошує на суперечностях між окремими слов'янськими князями: „На слов'ян не можна покластися на переговорах, оскільки згода одних князів у той же час порушується незгодою інших, тобто є у слов'янському суспільстві багато племінних князівств, серед володарів яких немає згоди".

Непогано, наголошує Маврикій Стратег: "переманити на нашу сторону обіцянками або дарунками, особливо тих слов'янських князів, володіння яких розташовані поблизу від наших кордонів, і просити нападати на других, щоб не усі були до нас вороже налаштовані і не стали під владу одного слов'янського царя"[63,с.253-256].

У творі невідомого автора VIII столітті нашої ери "Чудеса святого Дмитрія'', дається перелік слов'янських племен, що поселилися на півдні Балканського півострова: драгувіти, верзити,

сагудати, велезигити, вайюнити, беуніти. Візантійський історик VIII століття нашої ери Феофан говорить про поселення в Мізії семи слов'янських племен і вказує назву восьмого, що проживало в Добруджі - севери, чи сіверяни[64,с.3-18]. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний в Х столітті наголошував, що очевидно імператор Іраклій VII ст. н. е., на свідчення якого опирається останній, називає нам 7 хорватських племен, очолюваних хорватськими князями і князівнами, які переселились в Далмацію з своїми державними утвореннями, князівствами[29,с.87-89].

Таким чином, наявність племінних князівств у антів і склавінів у IV-VI століттях нашої ери не підлягає ніякому сумніву. Наявність князівської військової і політичної організації свідчить, що дані політично-територіальні об'єднання набирають характер великих державних утворень і, без сумніву, із спадковою владою. Численні факти, наголошував П.Н.Третяков, говорять, що влада антських і склавінських царів і численних князів у IV столітті нашої ери базується давно уже на спадковій владі.

Літописець Менандр описав нам одного племінного антського князя, посланого послом до аварів, антського князя Межамира, сина Ідарича, брата Калагаста. Перед нами картина династичних зв'язків, які наочно свідчать про існування спадкової влади в глибокому лоні феодального суспільства. Маврикій Стратег і Фіофілакт Сімокатта називають слов'янських князів - "риксами", тобто королями і царями. Такими, очевидно, із спадковою владою, королями склавінів були: Добрит (Лаврит), Ардагаст, Пірогаст, Мусокій, які були володарями великих слов'янських князівств.

У слов'янських похованнях антського часу відбились характерні риси соціально-політичного ладу, притаманні для сильних держав. А це значить, що у слов'ян у III-V століттях нашої ери був апарат дружинників, які складали військово-політичний апарат князя-царя. Не можна виключати, що дружинницька система і система князів-васалів не існувала уже у III-IV століттях нашої ери. Відомо, що уже в кельто-слов'янському суспільстві Подністров'я така система була запроваджена кельтською військово-політичною знаттю і отримала розвиток у місцевому слов'янському суспільстві у I-II століть нашої ери.

З цього приводу П.Н.Третяков, опираючись на свідчення Йордана, зробив припущення, що у останнього при описі гото-слов'янських політичних відносин IV ст. н. е. мова іде про князівсько-дружинницьку ранньофеодальну систему. Не можна виключати, наголошував дослідник, що цар антів Бож і його 70 старійшин-князів не уособлюють примітивну ранньофеодальну імперію. Не можна відкидати версію, що 70 старійшин-князів не уособлювали прото-феодальні князівства, уособлюючи собою сукупність різноманітних слов'янських князівств, які, внаслідок зовнішньої загрози, утворили союз князівств під керівництвом царя, чи як його титулували в епоху Київської Русі великого князя. Тому концентрація цього слов'янського етносу в регіоні Дунаю, Карпат і Дністра та просування його на Волинь і Дніпро у V-VI століттях нам здається очевидною реальністю[102,с.2-10; с.179].

Український дослідник В.П.Петров пов'язував ці процеси з археологічної точки зору з просуванням у Подніпров'я черняхівської культури, зародження якої він припускав у регіоні Карпат і Подністров'ї. Таке перше виселення на схід проходило із регіону Дунаю згідно з вітчизняними свідченнями, слід пов'язати з переселенням у Подніпров'я полян з якими літопис пов'язує князя Кия[85,с.271].

Цілком здається правий у своїй реконструкції виселення із великого слов'янського суспільства слов'янських народів чеський славіст К.Кадлеця. Він вважав, що стародавня слов'янська державність складалася із численних поселень і одного, принаймі, городища, як центра політичного життя округу-жупи. Об'єднані навколо городища селища складали уже політичну одиницю і могли мати свого князя чи старійшину. Сукупність сіл і городище могло уособлювати один родовий чи племінний союз, який очолювався князем чи жупаном.

З метою самооборони проти зовнішнього ворога родові союзи, також і союзи територіальні об'єднувалися в області, що давало їм можливість вирішувати не тільки військові але й судочинні і адміністративні питання. З цією метою будувались городища, укріплення, у яких відбувались

військові наради, зібрання громадськості - віча, релігійні ритуальні відправи. У слов'ян, як вважав К.Кадлеця, міста повсюдно почали виникати з III століття нашої ери, вони і почали об'єднувати адміністративні округи-жупи, що вело до виникнення племінних князівств, які уособлювали найвищу структурну ступінь первісної слов'янської держави[71,с.50].

Ці племінні держави і були землями-волостями, які із вітчизняних джерел відомі як князівства. Усі ці племінні князівства з метою захисту утворювали федеративну структуру на базі багатоплемінної держави з великим князем на чолі, який, як вважає К.Кадлеця, зумів вивищитися над рештою племінних князів. Таким великим князем, на думку дослідника, у антів був цар Бож, у склавінів цар Добрит і інші князі, відомі з римських і візантійських джерел IV-VII століть нашої ери[167,s.31-72].

На нашу думку, процес розпаду первіснообщинного ладу і виникнення феодальних стосунків у II-IV ст. у Дністро-Дунайському регіоні проходив так бурхливо, що племінні князівства і міста-держави виникали повсюди. Процес феодалізації слов'янських князівств, що знаходились у контактних зонах із сусідньою Римською державою проходив так швидко, що, очевидно, його важко зафіксувати будь якими джерелами.

При усій сукупності джерел і археологічного матеріалу очевидним стає, що Римська рабовласницька держава впливала на слов'янський світ своїми чітко відпрацьованими інститутами влади і примушувала останній модернізувати і реорганізувати свої. Усі ці інститути влади і кристалізувались у регіоні, який ми вивчаємо, у II-III ст.: королівство бастарнів, карпів, венедів, які переросли у ранньофеодальні імперії антів і склавінів IV століття.

Така швидка кристалізація і консолідація етносів за феодальними ознаками може говорити про безпосередній вплив на політичне етнотворення Римської рабовласницької держави. Цілком очевидним стає, що їх кристалізація проходила із надр військово-політичних союзів, які набирали рис племінних князівств ранньофеодального типу, що відбивалося на способі господарювання зокрема. Цілком імовірно, що уже в II-III століттях нашої ери союзи племен замінюються централізованою князівською владою, яка, опираючись на військово-політичну знать, починає розвивати феодалізм у слов'ян[79,с.831-835].

На питання формування феодальної державності у слов'ян звернув увагу ще С.В.Юшков, який побудував власну концепцію розвитку держави у слов'ян. Згідно з його висновками, відлік державності у слов'ян слід починати із скіфського часу, у який у слов'ян сформувалась дофеодальна, зовсім не рабовласницька структура державності, так звана "варварська держава". Стародавні слов'яни проживаючи поряд із старогрецькою цивілізацією міст-держав, очевидно перейняли усі її політичні і соціально-економічні структури, які модернізувала у римський час у ранньофеодальні імперії антів і склавінів по зразку римської рабовласницької держави[149,с.37-39].

Очевидно, наголошує український археолог М.Ю.Брайчевський, "Троянові віки", що створили могутню черняхівську культуру, були відправною добою слов'янської державності. Цар Бож, очевидно, уособлює феодальну структуру суспільства слов'ян, а його 70 старійшин (князів) - племінні князівства східнослов'янського суспільства[16,с.234-242].

Цілком можливо, як зауважував В.В. Мавродін, цар Бож об'єднав і очолив племінні князівства, розвинувши тим самим інститут слов'янської ранньофеодальної державності[65,с.99].

Припустимо однак, що у III-IV століттях нашої ери племінні князівства, тільки набирали рис ранньофеодальної державності, виходячи із стану напівпатріархального, напівфеодального слов'янського суспільства. В цей же час основна маса населення була вільними общинниками і ще не залежала від общинного князя-феодала і розвиток феодальних відносин у слов'ян не проходив рівномірно. На нашу думку, у контактній зоні з Римською державою процес політичної консолідації проходив набагато швидше.

Беручи до уваги доробок археологічної науки, зробимо припущення, що у контактних зонах місцеві племінні князі швидко накопичували багатство, оточували себе кращими мужами, ремісниками, купцями, земельними власниками, з лона яких і формували елітну бойову дружину.

Не можна виключати думки, що оточення племінного князя складали вільні общинники, які внаслідок розвитку військової організації і кристалізували військово-політичну знать.

Очевидно, у II-IV століттях нашої ери племінні князі Дністро-Подунав'я опиралися уже на родо-племінну знать, яка зв'язувалася уже військовою системою і певною територіальною повинністю. У цей же час у слов'ян Подністров'я проходить масове об'єднання у племінні князівства типу карпів, сабоків, костобоків і т.д., яку римські джерела трактують як "варварські державки". Поступальний процес, що відбувається у них упродовж століть, консолідує їх у більш могутніше політичне об'єднання, на нашу думку, ранньофеодального типу під назвою склавінів. Б.А.Рибаков справедливо вважає, що склавінське суспільство має усі ознаки держави. Стабільні кордони територій племінних князівств у цей час набирають рис феодальної структури[95,с.24-25].

Власне, у цей час уже існує данницька система, військова система, де термін воєвода уже означає начальник воїнів племінного князя.

З цього часу велику роль у племінних слов'янських (склавінських) князівствах відіграє віче. Прокопій Кесарійський наголошує, що ''анти проживають у народоправстві, усі питання щастя і нещастя у них вирішуються спільно", тобто на вічі. Віче ж у них найбільш архаїчний інститут слов'янської державності, очевидно, воно відігравало велику роль у становленні племінних князівств, сприяло переростанню племінної верхівки в феодальну[36,с.11-14].

З розвитком феодальних відносин у слов'ян кристалізується і система обкладання даниною населення, що може говорити про консолідацію етносу у ранньофеодальну слов'янську структуру, роль якої у III-IV століттях нашої ери ще зовсім не вивчена[83,с.24-33].

Візантійські письменники Псевдо-Маврикій і Прокопій Кесаарійський підкреслюють, що у слов'ян "велика кількість рексів чи риксів. Військо слов'ян прекрасно оволоділо військовим мистецтвом римлян. Анти і склавіни воюють уже відкрито із Візантією і наносять останній відчайдушного удару, переселяючись у землі імперії"[92,с.156,с.295,с.297-298,с.384; с.253-256].

Наявність у слов'ян у IV-VI століттях нашої ери могутньої військової організації може говорити про наявність розвинутих феодальних відносин і ранньофеодальної держави зокрема. Сукупність фактів дає право наголошувати, що Дністро-Подунав'я обганяло у своєму розвитку по процесах складання феодальних відносин інші регіони слов'янського світу, імовірно, що класове суспільство - держава тут існувало ще у скіфський час. Давні торгово-економічні і політичні зв'язки із містами-державами Причорномор'я висунули регіон Дністро-Подунав'я у регіон концентрації усього слов'янського етносу[42,с.475-478].

Дослідник В.В.Мавродін підкреслює, що прокладена торгова магістраль через Карпати у "Троянові віки " продовжувала існувати і у візантійський час. Арабські, перські, єврейські і візантійські купці їздили через Краків, Прагу, їх шлях, без сумніву, лежав через Прикарпаття, де згідно з археологічними даними розміщувалися у Подністров'ї і Попрутті безліч торгових городищ (Велика чи Біла Хорватія), які фактично функціонували, починаючи з "Троянових віків", коли слов'яни цього регіону були включені у економічну структуру Римської держави[65,с.40].

Рим, вважав Б.О.Рибаков, мав величезний вплив на слов'ян Подністров'я і Карпат. У I-III століттях нашої ери Римська імперія стала безпосереднім сусідом слов'ян, що не могло не позначитися на кристалізації ранньофеодального слов'янського суспільства. Власне, у цей час тут формуються безліч слов'янських князівств, королівств і царств, будуються державні оборонні лінії, фортеці, городища. Задовго до Київської Русі, наголошує дослідник Б.О.Рибаков, у Дністро-Подунав'ї у найпередовішому слов'янському світі, що був розміщений поблизу світових економічних і політичних центрів і кристалізувалася слов'янська державність, яка, на нашу думку, носила усі ознаки ранньофеодальної державності[97,с.31].

Різкий підйом усього господарського і соціально-політичного устрою слов'янського суспільства Дністро-Подунав'я підняло слов'ян на вищий рівень суспільного життя. Знать, князі, дружинники, купці стали володарями незчисленного майна: римських монет, дорогого срібного і золотого посуду, зброї. Знайдені імператорські медальйони у похованнях слов'янських царів -

Трояна, Іовіана, Костянтина Великого, тобто від часу (II - по IV ст. н. е.) говорять, що вони могли бути подаровані внаслідок дружніх стосунків римських імператорів і слов'янських князів і царів. Найдені на території Волині так звані царські могили, ранньофеодальні городища, що датуються V ст. н. е., яскраво вивищують Прикарпатський регіон у етно-політичному розумінні над рештою регіонів слов'янського світу і можна говорити про наявність у ньому міжслов'янської політичної державної влади, чи консолідації в одне політичне тіло великої кількості слов'янських племінних князівств[98,с.41-42].

Російський дослідник А.Є.Пресняков, розглянувши свідчення арабського мандрівника Масуді про державу Волинян, прийшов до висновку про існування у IV-VI століттях нашої ери з політичним центром на Волині великої надплемінної держави, яка охоплювала усю територію Дністро-Подунав'я і Карпат[90,с.26-27].

З цим надплемінним союзом і пов'язував кристалізацію слов'янської державності і другий російський дослідник В.О.Ключевський. Відлік слов'янської державності треба починати з Прикарпаття, там на передгір'ях Карпат і народилась слов'янська державність[46,с.106-107].

З такими висновками ми і пов'язуємо, щоправда, із державами антів і склавінів (II-IV ст. н. е.) ранньофеодальну державність слов'ян. Постає логічне запитання, а чи першою була ця консолідація слов'янського етносу у Дністро-Подунав'ї, і яким шляхом і під яким впливом консолідувалися слов'яни у раніші часи.

Слов'янський етнос не пам'ятає свого приходу із Азії. Руський літопис розповідає нам про перебування слов'янських племен на берегах Дунаю і рух останніх на схід під натиском якогось могутнього ворога. Згідно з сукупністю даних таким могутнім ворогом, що міг би витіснити слов'ян із Подунав'я могли бути кельти або римляни .Сильних ворогів у слов'ян на Дунаї, зауважував дослідник С.М. Соловйов, було багато: кельти, фракійці, готи, та власне вони не могли бути тим двигуном, який би заставив слов'янський конгломерат покинути Дунай і заселитися у лісисті Карпати, Прикарпаття і Подністров'я, на думку С.М.Соловйова - це були римляни, перед якими не устояв ні один із Дунайських етносів. Загроза римлян у регіоні Дунаю примусила слов'ян у I ст. до н. е. - I ст. н. е. зміцнити свою державність. Важко повірити в те, що проживаючи на Дунаї серед таких могутніх етносів, слов'яни не утворили там своєї державності у той час, коли кельтські і фракійські державні інфраструктури вели активну боротьбу з римлянами. Можливо, припускав дослідник, слов'яни і готи вважали за потрібніше залишити свої стародавні придунайські землі, де слов'яни висилилися у Карпати і на Дністер, а готи - у степи Причорномор'я. Власне, виселення з Дунаю під ударами римлян описує нам київський літописець Нестор, наголошував С.М. Соловйов[116,с.85].

Можна, однак, припустити, що слов'яни у цей час просунулись як в басейн ріки Вісла, так і в басейн ріки Дніпро, та основне їхнє ядро, очевидно, концентрувалося у лісистих Карпатах і Прикарпатті, і не римляни очевидно були тим двигуном, що привели у хід слов'янські племена, адже літописець Нестор не згадує римлян як витискувачів слов'ян. Очевидно події, що описані літописцем мали місце в історії слов'ян у більш ранній період, і не пов'язані з римлянами. Нестор ясно наголошує, що волохи, під якими дослідники вірно вважають кельтів, були тим могутнім двигуном, який заставив слов'янський етнос покинути свої стародавні житла у Подунав'ї[102,с.2-10].

Тиснутий кельтами слов'янський міжплемінний союз розпався на окремі племінні князівства, які розійшлися у різні сторони у пошуках нових придатних для проживання земель. Одні, наголошує літописець, прийшли і сіли на ріці на ймення Морава і назвалися Моравами, другі назвалися Чехами, а ось ці же самі слов'яни Хорвати Білі і Серби і Хорутани, очевидно, далеко не пішли і оселились у Карпатах і Прикарпаттю. Коли ж волохи (кельти), прийшовши на Дунай, почали утискати слов'ян і насильства їм чинити, то слов'яни пішли з Дунаю і сіли на Віслі і прозвалися Ляхами[102,с.2-10].

Якщо пов'язувати повідомлення київського літописця XII століття Нестора з наступом кельтського етносу у Подунав'я у V-IV ст. до н. е., то, власне, із цього часу можна починати

з'ясовувати питання політичних варварських державних утворень у слов'ян. На нашу думку, описані Нестором події дійсно мали місце у древній історії слов'ян тільки задовго до римського завоювання Подунав'я . На нашу думку у час римського завоювання Подунав'я, слов'яни уже давно проживали у регіоні Карпат, Прикарпаття, Подністров'я і Побужжя, де римські історики уже знають слов'ян під назвою Венеди, як древній і автохтонний етнос. Римські джерела ні в одному із свідчень не наголошують про будь-яке переселення венедів і пізніших антів і склавінів, а навпаки, вказують на їх території, як на місця довготривалого проживання. Римські історики вказують у І ст. н. е. на проживання слов'ян-венедів біля Вісли, біля Дністра, у горах Карпатах (горах Венедських). Римський історик К.Тацит наголошує, що венеди ведуть осілий спосіб життя, мають будинки, а отже, ведуть господарство. Археологічні матеріали вказують на наявність сталої політичної і економічної організації. Йордан називає ці політичні об'єднання венедами, антами і склавінами, а отже, можна говорити про консолідацію племінних держав за протофеодальними ознаками[38,с.77; с.272-273].

Знаючи ці племінні князівства, можна пояснити розселення слов'янських етносів на північний схід, тобто на Руську рівнину. Імовірно, що усі літописні племінні об'єднання, як наголошує Нестор, були уже ранньофеодальними державами. А саме, як зауважує літописець, ті, що сіли по Дніпру і назвались полянами, а другі древлянами тому, що поселились в лісах, інші ж поселились між Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами, деякі сіли по Двіні і назвалися полочанами від імені ріки Полоти, що впадає в Двіну. Частина слов'ян поселилась також біля озера Ільмень і назвалася своїм іменем слов'яни. Ці слов'яни побудували місто і назвали його Новгород. Решту ж слов'ян, що поселилась на Десні, Сеймі і назвалася сіверянами. Немов би виділяючи полян літописець говорить, що у полян було своє князівство, а у древлян своє, у дреговичів своє, у слов'ян своє в Новгороді, у полочан своє. Від них же полочан походять кривичі, що проживають в верхів'ях Волги, Двіни, Дніпра. Складається враження, що половчани - це такий великий конгломерат племен, який ще в історичній літературі зустрічається під назвою серби[102,с.2-10].

Письменники V-VII століть нашої ери згадують серед головних народів Сарматії народ сербів. Якщо врахувати теорію С.М. Соловйова, що хорвати розселилися від Карпат по Дніпро, а услід за ними проживали серби, то це підтверджує нам свідчення візантійський імператор К.Багрянородного свідченнями про сербів і хорватів часу імператора Іраклія (610-640р.), їх розселення у різні часи на південь і схід з регіону Карпат і Подністров'я[102,с.2-10].

Далі київський літописець Нестор особливо виділяє дулібів чи волинян, які простяглися своїми племінними об'єднаннями до ляшських земель. Це, очевидно, пов'язано з тими обставинами, що волиняни у минулій історії слов'ян відігравали роль наймогутнішого племінного об'єднання, під керівництвом якого консолідувалась у V-VI століттях нашої ери слов'янська ранньофеодальна державність. І тут, немов би продовжуючи перелік племінних князівств, говорить про радимичів і в'ятичів, які переселилися на руську рівнину з ляхів. Радим прийшов із родом своїм і сів на Сожі, а В'ятко - на Оці. Тут же він заповнює опустілу територію між волинянами і в'ятичами і радимичами, які ще до переселення були ляхами-хорватами, уличами і тиверцями. Отже, стає ясно, що ці племінні князівства знаходилися між волинянами і ляшськими землями, які до переселення займали в'ятичі і радимичі, будучи безпосередніми сусідами хорватів на заході. Із сукупності даних стає очевидно, що слов'янські протофеодальні князівства почали виселятися у різний час і у різному напрямку із Дністро-Дунайсько-Карпатського регіону, а тобто наголошував С.М.Соловйов, Великої чи Білої Хорватії пізнішої Галичини прямо на схід у басейни рік Дніпра, Прип'яті, Двіни і Волги[117,с.87; с.135-137].

Аналізуючи повідомлення Нестора про початкове розселення Яфетового коліна народів, російський дослідник Н.П.Барсов зауважував, що історична батьківщина слов'ян знаходилась в області Дунаю і Карпат, де слов'яни проживали великим багатоплемінним конгломератом об'єднаним державним і економічним укладом. Слов'яни на Дунаї у своїх стародавніх помешканнях, на думку дослідника, відрізнялись тільки територіально-географічною специфікою

проживання і діалектами єдиної слов'янської мови, побутом, регіональним світобаченням[10,с.3-5].

У цій Дунайсько-Карпатській котловині слов'яни проживали поряд із кельтами, іллірійцями і фракійцями. На користь даної гіпотези можна висунути наступні аргументи. Аргумент перший, висунутий ще С.П. Толстовим, згідно з яким повний збіг племінних назв полабських, поморських і других західних слов'ян з найстародавнішими назвами слов'ян, відомих в Карпато-Дунайському ореолі може говорити, що слов'яни у минулий час виселилися із Карпато-Дунайських земель на великі території, де відтворили етно-назви своєї Карпато-Дунайської батьківщини[128,с.29].

Особливий інтерес представляє велика кількість слов'янських географічних назв архаїчного нашарування в Карпато-Дунайському регіоні, на території сучасної Угорщини, Румунії, Трансільванії області Українських Карпат, де, очевидно, знаходився епіцентр концентрації слов'янського етносу, про що свідчать нам назви рік: "Красна, Бистра, Черна, Суха, Топля (біле 10 раз), Сучава, Молдава, Путна, Яблониця, гори Свічева, Студені і т. д". Населені пункти: "Вадубоврей, Петник, Приліпики, Пригор, Козла, Білобрежка, Потік, Брешниця-Окіл, Пристол, Вікна і другі.

Слов'яни, наголошує сучасний румунський дослідник М.Макря, були у минулому чисельним народом на території Дакії. Це видно хоча би із сучасної топоніміки, яка збереглася до сьогоднішнього часу із античних часів. Слов'янські назви Трансільванії і Дакії уособлюють собою найархаїчніший прошарок лексики румунської мови. Це назви Трансільванії, її населених пунктів і рік. Уже перші римські джерела відзначають назви слов'янських населених пунктів, рік і гір. Пункти: Черна, Черниця, Толмач, Плениця, Крайова і другі, гори: Родна, Семеник Педуря, Краюлуй і багато інших говорять, що у II столітті нашої ери дані території входили до складу найстародавніших слов'янських земель[95,с.358-359, с.370].

На слов'янський характер топоніміки уперше звернув увагу Н.Надеждін, який писав: "Горби, тобто Карпати були основним місцем концентрації племені до якого ми належимо і якщо це плем'я назвало їх по своєму, значить воно зайняло їх у той час, коли вони були безіменними[73,с.6-13]. Пізніше цю гіпотезу конкретизував лінгвіст С.Б.Берштейн, який вважав, що слов'яни у I ст. були у Карпатах пануючим етносом. Можливо, зауважував Ф.П.Філін, що Карпати і були тим загально слов'янським гніздом. Уже давно висунута думка, що архаїчна загальнослов'янська назва гора-горб покритий лісом можуть означати слово хребет (спинний хребет). Слово хребет у архаїчному вживанні слов'ян дуже древнє, тому можна припускати, що слов'яни були давніми мешканцями Карпат. Концентрація у різних слов'янських народів Карпатських назв типу: плонина-полонина, плоніна (вилучина між горами), може вказувати на давній зв'язок слов'ян з горами[47,с.139].

У підтвердження нашої гіпотези про давнє проживання слов'ян у Карпатах можуть бути доказом слова архаїчної слов'яно-карпатської лексики, як бирдо-бердо у розумінні гора, пагорб ущелина, гребінь (ланцюг гір). Характерно, що дані слов'янські слова є ключовими у деяких індоєвропейських мовах. Коренева група слів: гр (хр) б і бр, крб, хрб, грб використовувалася у індоєвропейців і, очевидно, у протослов'ян для пояснення назв гірського ландшафту, тому слов'янські слова гора, хребет, граблі, гребля, гриб, горб, хрб, хрип, грижа, груша, брови, обруч, храп, ребро, брід, гребля - є ключовими словами як індо-європейських мов так, на нашу думку, і мови протослов'ян. У зв'язку з цим хочеться сказати про походження слів із назвою Карпати. Основа слова тут одна карп-горб. В руському літописі Карпати іменуються просто - Горбами [102,с.2-10].

Також горбами, за свідченнями чеського дослідника XIX століття П.І.Шафарика, називали Карпати і місцеве слов'янське населення, а хорвати (карпи) використовували для їх назви ще більш архаїчніше слово хрб і хриб. Разом з тим можна стверджувати, що у старослов'янській мові вказані слова звучали як карб-карп, х-карп. Внаслідок певного проміжку часу, зауважує дослідник В.П.Кобичев, в старослов'янській мові пройшло пом'якшення (паталізація) голосних, при якій звук К у своїй більшості перетворився у Г чи Х. В Прикарпатському регіоні невелика річка і

сьогодні носить двояку назву: Креничівка і Хреничівка, тут же відомий населений пункт Криниця-Хрениця. Античні джерела згадують у Карпатському регіону державу карпів, Йордан писав, що карпи були надзвичайно досвідчені для війни люди. Держава карпів, згідно зі свідченнями джерел, існувала у Карпатському регіоні з II по V століття нашої ери, а через два століття, тобто з VI-VII століттях нашої ери, згідно з свідченнями К.Багрянородного, тут концентрувалась Велика чи Біла Хорватія, яка уособлювала собою сполучені воєдино численні слов'янські племена[47,с.139-140].

Російський історик І.Забелін вважав, що назва карпи і згадка цього племінного об'єднання у римських джерелах означає не що інше, як майбутніх хорватів, назву яких латинізували римляни. На його думку, Велика чи Біла Хорватія Прикарпатська названа у візантійських джерелах VII-X ст. не випадково, вона просто новою назвою грецьким письмом і звучанням замінила латинізовану назву одного і того ж самого племені римлянами.

Очевидно, могутні карпи включали у себе і слов'ян певкінів, бастарнів, які були складовими і невід'ємними частинами хорватських племен. Характерно, що згідно з свідченнями давньогрецького картографа Клавдія Птолемея, карпи проживають у Карпатських горах між певкінами і бастарнами. Усі ці свідчення, наголошує І.Забелін можуть говорити, що усі три племінні об'єднання належали до одного етно-політичного і культурного конгломерату, відомого як карпи-хорвати. Сукупність свідчень дають право ототожнювати бастарнів з буковинцями, хорватів з гуцулами, певкінів з бойками, лемками. Від Буковини, наголошував дослідник, тягнеться великий хребет бастарнів Стерни-гора, яка відділяється від Буковини рікою Золотою Бистрицею, є там і ріка мала Бистриця, є і Бистриця (Надвірнянська) і Бистриця (Солотвинська) - це і є територія бастарнів. Так само багато самоназв і проживаючих услід за бастарнами племені карпів, з якими пов'язуються населені пункти Карповець, Коропець, ріка Коров'ятка і другі. Внаслідок вивищення карпів серед численних слов'янських племен Карпат і Прикарпаття, дана племінна група очолила із своєю етноназвою державне формування, яке римські джерела II-IV ст. називають державою карпів (хорватів)[32,с.265-315].

Сучасні дослідники дещо по іншому пояснюють процеси у етноісторії слов'ян Карпато-Дністровського регіону. На їх думку у перших століттях н. е. у регіоні, який ми вивчаємо, відбувалася трансформація слов'янської мови. При таких обставинах звук К трансформувався в Х. Паталізація голосних, наголошує В.П.Кобичев, відбувалася у слов'ян у першій половині І тис. н. е., вона не закінчилася навіть у той час коли в Паннонську котловину і Карпати прийшла орда угрів. Добре відомо, що угри прийшовши у Карпати застали тут місцеве слов'янське населення. Основною топонімікою того часу були назви узгір Карпач, Хиртоп. До топоніму Карпат сягають такі слова як хорват, хрват, храбр - що означає горянин.

Легендарний родоначальник сербів теж називався Кробат, до цієї когорти можна віднести і Хорива руського літопису і Крапа-Крака із польського епосу, усіх їх очевидно слід відносити до найстародавніших слов'янських етнонімів. Слово гора-Хрба відоме в усіх слов'янських народах. Такі назви, як нова і стара Загора, Гірка і т.д. говорять, що слов'яни у архаїчному минулому були добре знайомі з горами[47,с.139].

Ці варвари, писав про антів візантієць Прокопій Кесарійський, краще усіх уміють воювати в гористих і важко прохідних місцевостях. В другому місці він говорить, що у минулому слов'яни ніколи не з'являлися під стінами міст і боялися спускатися на рівнину. І трохи далі він пише: "Боячись римського полководця вони, слов'яни, у той же час перервали свій похід на Фессалоніку і не осмілювалися більше спускатися на рівнину, а повернувши назад і пройшовши по горах всю Іллірію вони опинились в Далмації"[91,с.298-299].

Щось подібне нам описує і Маврикій Стратег: "Битися із своїми ворогами вони люблять в місцях порослих густим лісом в тіснинах і на обривах, серед тіснин і гір"[121,с.253-256].

Таким чином можна сказати, що слов'яни були давніми мешканцями Карпатських гір і Подунав'я. Пам'ять про проживання слов'ян на Дунаї і у Карпатах збереглись у руському літописі тричі: "По багатьох часах сіли слов'яни по Дунаю, де є нині земля Угорська і Болгарська. Від тих слов'ян вони розійшлися по землях і назвалися іменами своїми, де хто на своєму місці поселився.

Тут же був Іллірік, сюди ж доходив апостол Павло, тут бо раніше сиділи слов'яни"[103,с.2-10; с.77-79].

Сучасна археологічна наука поки що остаточного висновку про етногенез Дунайсько-Карпатських слов'ян не зробила. Судячи із характеру археологічного матеріалу, між Дністром, Віслою і Карпатами зосереджувались слов'янські пам'ятки празького і пеньківського типу. Вони поширюються по Пруту, Сирету, притоках Тиси і Дунаю, характеризуючись слов'янськими пам'ятками: "квадратними формами напівземлянкових жител з пічками-кам'янками, глиняною керамікою". У Подунав'ї шляхи носіїв пеньківської та празької культури тримаються осібно.

Перші розміщуються у Нижньому Подунав'ї і на Балканах, а другі піднімаються вверх по Дунаю і відомі уже з II-V століттях нашої ери у Моравії і Словаччині. Питання про заселення слов'янами Подунав'я особливо його нижньої частини наголошують археологи В.Д.Баран, Д.Н. Козак, Р.В.Терпиловський, ще чекає свого вирішення. До найраніших письмових джерел, де вміщено свідчення про слов'ян - венедів у Північному Подунав'ї, відносяться Певтінгерові таблиці III ст. н. е. На даній карті венедів розміщено між Нижнім Дунаєм і Дністром поряд із сарматами, гепідами, даками, гетами та іншими етнічними групами.

В останньому десятилітті молдавськими та українськими археологами відкрито нову групу пам'яток III ст. типу Етулуї, що типологічно зв'язана з слов'янськими старожитностями цього самого часу Середнього і Верхнього Подністров'я (чотирикутні житла напівземлянки, безурнові поховання з обрядом трупоспалення) - є усі підстави зв'язувати це населення з венедами Певтунгерових таблиць. Пізніші письмові джерела, що згадують слов'ян-склавінів та антів датують їх у Подунав'ї III-IV століттями нашої ери. Таким чином, наголошують українські археологи, археологічні матеріали не тільки не суперечать, вони дозволяють говорити про проживання слов'ян у цьому регіоні уже в першій половині I століття нашої ери[129,с.152-154].

Суттєве доповнення нам дає топоніміка, яка включає до Дністро-Дунайського культурного пласту слов'ян і Карпатський архаїчний ореал топонімії Карпатських гір, наголошує В.П.Кобичев, який має такі архаїчні слов'янські ключові топоніми, як: „Брда, Вра, Гвда, Вкра, Скра, Бльг, Попрад, Гор, Хорб, Грб, Хрб". Усі вони, на думку дослідника, мають притаманні для слов'янських словосполучень декілька голосних. Тут у Карпатах ми зустрічаємо колосальну масу гідронімів і топонімів з відомим уже нам формантом Ава , який у слов'янських мовах у сивому минулому був у широкому вжитку, що переконливо доказують такі назви як: "Шумава, Свалява, Одрава, Острава, Дубрава, Планява, Житава, Плугава, Влодава, Сучава, Святава, Морава". У східнослов'янських землях подібних назв ми майже не знаходимо, винятком є населені пункти Чернява і Полтава.

Особливий інтерес уособлює наявність великої кількості слов'янських географічних назв, які є найархаїчнішими. Вони є у Карпато-Дунайському басейні і сконцентровані у більшій мірі у Трансільванії. Наприклад ріки: „Красна, Бистра, Черна, Суха, Топля (більше 10 назв), Сучава, Молдава, Путна, Яблониця, гори Свинеча, Студені, Обрета, населені пункти: Вадубоврей, Петник, Примешки, Пригор, Козла, Белобрежка, Поток, Брешниця, Окол, Пристол, Окна і другі". Слов'яни, на думку румунського дослідника М.Макрі, були у один час, тобто до приходу римлян у I ст. н. е. досить чисельними у Дакії. Не зважаючи, що під натиском римлян вони змушені були звідтіля виселитися, їх численні гідронімічні і топонімічні етноніми залишились і до сьогодні. Населені пункти, їх назви проіснували на Дунаї і Дакії , тобто з того часу коли їх зафіксували тут римські джерела. Все це переконливо засвідчує, що дана територія колись входила у склад найстародавніших слов'янських земель[66,с.358-359].

Як бачимо, із сукупності свідчень слов'яни на Дунаї і в областях Карпат і Дністра є древнім автохтонним етносом. Розповідь Нестора, є на нашу думку достовірною, очевидно Нестор, з'ясовуючи питання етногенезу слов'ян, у свій час теж використовував джерела, які до нас не дійшли. Не міг же він, освічений чоловік своєї епохи, без будь-яких переконливих аргументів розміщувати прабатьківщину слов'ян на Дунаї. Характерно, що свідчення Нестора повністю

співпадають із свідченнями польських і чеських середньовічних хроністів XIII-XV століть на чому ми детальніше зупинимось далі.

Таку точку зору на підтримку Дунайської прабатьківщини слов'ян підтримували такі визначні російські історики, як С.М.Соловйов, М.Н.Погодін, В.О.Ключевський та інші. В наш час її розвинув дослідник В.П.Кобичев, який вважає, що Дунай і Карпати були початковою прабатьківщиною слов'ян[47,с.2-5].

Фундаментально проаналізував давньослов'янську мову О.М.Трубачов, який виявив у ній праіталійські мовні елементи, прийшов до висновку, що слов'яни із Подунав'я просунулися у регіон Карпат. На його думку середнє Подунав'я є прабатьківщиною слов'ян[130,с.4, с.5, с.7, с.9].

Значний вплив на розвиток теорії Дністро-Карпато-Дунайського походження слов'ян мала наукова концепція чеського славіста І.П.Шафарика. Чеський вчений І.П.Шафарик автор широко відомої у XIX ст. монографії "Слов'янські старожитності", яка поклала початок теорії Прикарпатської прабатьківщини слов'ян[141,с.206-208,с.402-405].

Значний вплив на активізацію наукових досліджень в областях Дунаю-Карпат-Дністра мала праця видатного чеського славіста Л.Нідерле "Слов'янські старожитності". У ній дослідник узагальнив досягнення різних наук: історії, етнографії, лінгвістики і топоніміки. Вчений локалізував Прабатьківщину слов'ян у Карпатах, а також над верхнім Бугом, на Дністрі, Пруті і Сереті. Епіцентр слов'янської території, на думку чеського вченого Л.Нідерле, знаходився на Волині[74,с. 29, с.46, с.51, с.53-54, с.56].

Добре обґрунтованою лінгвістичною концепцією етногенезу Дунайсько-Карпатських слов'ян є дослідження О.М.Трубачова, який надає мовному розвитку слов'янських етносів великого значення з метою довести древнє проживання в регіоні середнього Дунаю і області Карпат і подальшого розселення з цього регіону слов'янського етносу. На його думку, легенда висвітлена на сторінках Несторового літопису про нашестя волохів на дунайських слов'ян носить у своїй основі реалістичну основу. Повість Нестора, на його думку, відображає архаїчну історію слов'ян і відтворює кельтську експансію в регіон. Це не пастухи римлян, тобто романізоване населення I-II ст. н. е., а могутні кельти, які витіснили слов'ян і запанували на їх землі у Дунайсько-Карпатській котловині на довгі віки. Паннонія і Потисся - ось центр, з якого кельти витіснили слов'ян у Карпати на Дністер, Прут і Пониззя Дунаю наголошує дослідник[130,с.4-9].

Цьому „волоському питанню"Нестора була присвячена багата література. В.Д.Королюк зокрема вважав, що під волохами руський літописець розумів як стародавніх римлян так і романізоване населення, що було включене у склад Римської імперії у I-II ст. н. е.[53,с.53-54]. Думка про те, що під волохами Нестора слід бачити не римлян, а кельтів у загальних рисах висловили ще чеські учені XIX століття І.Добровський і І.П.Шафарик, не приводячи щоправда, ніяких підтверджуючих аргументів. Більш аргументовано доводив, що під волохами Нестора слід бачити не римлян, а кельтів радянський дослідник С.П.Толстов у статті "Нарци і Волохи на Дунаї". На думку С.П.Толстова, власне, від кельтів із Дунаю у свій час змушені були рятуватися втечею нарци, яких автор вважає протослов'янами. Кельти, осівши в долині Дунаю, у другій половині I тис. до н. е. були дуже чисельним і могутнім народом. Аппіан пише, що Істр розмежовує войовничі народи по більшій частині кельтські із володінь яких і бере свій початок. Панування кельтів на Дунаї продовжувалось до середини I ст. до н. е., коли Буревіст, цар гетів не спустошив Фракію і Іллірію і зовсім знищив боїв. Що стосується слова влах-волох то воно означає одну із провінцій кельтів (Цизальпійську Галлію), тому очевидно, ще у Несторовий час колись могутні кельти ототожнювалися з волохами[128,с.14-19].

Однак, не зважаючи на чисельну аргументацію, Дунайсько-Карпатська теорія ставиться під сумнів рядом дослідників на тій підставі, що по-перше: пам'ять літописця сягає у глибину не далі VI століття. По-друге, якщо б слов'яни дійсно проживали на Дунаї, свідчення про них так чи інакше б просочились би в грецькі чи римські джерела. Античні ж письменники згадують про слов'ян лише з кінця V початку VI століття, коли вони, згідно з їх свідченнями, реально проживали на Дунаї і були безпосередніми сусідами Візантійської імперії[77,с.77-78].

Як бачимо, критикам літописного повідомлення про Дунайську прабатьківщину слов'ян не можна відмовити в достатній аргументації і у концептуальності поглядів. І все ж уважне ознайомлення із текстом літопису і з рядом інших джерел, які свідчать на користь проживання слов'ян у сивому минулому на Дунаї, дають право довіряти свідченням Нестора, тим паче, що аналогічні свідчення дають інші незалежні від "Повісті минулих літ", слов'янські джерела. Так, "Житіє св. Клемента" XIII століття говорить: "що мизи європейські (так автор іменує слов'ян) будучи вигнані Олександром Македонським на північ вернулись і зайняли усі Балкани".

Ототожнення мизів із слов'янами було зроблено не тільки тому, що слов'яни між VI і VII ст. зайняли їх землі, а тому, що ще раніше у І ст. н. е. чи раніше вони були близькими сусідами у цьому регіоні. На це вказують слов'янські слова муж, мужі, мужність, мужик. Мужі-мизи, одне із фракійських племен, очевидно слов'ян. Ім'я одного чеського племені під назвою мужі-мизи, що у сивому минулому проживало в Дакії називає у своєму творі Козьма Празький.

Пам'ять про стародавню батьківщину слов'ян на Дунаї була жива у західних слов'ян ще в XIII столітті і знайшла своє відображення у легенді записаній Богухвалом. Про праотця усіх слов'ян Пана і його синів Леха, Чеха, Меха (Миза) чи Руса, батьківщина яких була Паннонія. Вона, згідно із свідченнями Богухвала, була справжньою матір'ю і колискою всіх слов'янських племен[152,s.2].

Приблизно такі свідчення нам подає і польський історик Ян Длугош, який наголошує: "Раніше у стародавні часи до великого розселення слов'яни проживали в Панноніі[159,s.12-18].

Очевидно, що руські, польські і чеські літописи XII-XIII ст. користувалися джерелами більш давньої доби. Характерно, що усі літописці вживають давньослов'янське слово "пан" чи "господин", чи повелитель. Можливо, що слово пани означало племінну назву, яка у сивому минулому покривала усі слов'янські племена у регіоні Дунаю.

Аппіан пише, що пеони-пани, великий народ, що проживає біля Істра-Дунаю і населяє увесь простір від гепідів до дарданів, додаючи цьому, що пеонами-панами їх називають елліни, а римляни паннонами. Пліній Старший згадує якісь „Паннонські стоянки в Карпунті". Очевидно, що для стародавніх греків, які стояли на більш вищому ступені суспільного розвитку ніж слов'яни, пани були просто напівдикі номади.

В грецькій міфології Пан, що зайняв місце Гефеста, був богом гір і лісів покровитель чисельних стад овець і корів. Так волохатий і бородатий пан-цар лісів і гір не був прийнятий у число олімпійських богів. Цілком ймовірно, що часте вживання у слов'янських мовах слова пан-пани слід пов'язувати із територією придунайської Панноніі[47,с.144].

Особливі легенди говорять, що предки чехів, поляків і руських слов'ян вийшли із древньої Хорватії і Сербії під керівництвом братів Чеха, Леха і Руса. Дані свідчення складені у Чехії і Польщі у XII-XIII століттях, де у народному епосі була ще жива древня слов'янська традиція.

Характерно, що у південних слов'ян існували легенди про стародавнє Хорватське королівство, з якого вийшли південні слов'яни. Слов'яни південної гілки очевидно завжди проживали у передгір'ях Карпат і середній течії Дунаю. Вони відірвались від загальної маси слов'ян і у який період осіли на Дунаї і Карпатах нам невідомо. Вчені Балкано-Карпатської теорії, наголошував Л.Нідерле, вважали, що слов'яни завжди населяли середнє Подунав'я і Карпати і самого факту проникнення слов'ян з півночі не існувало. Очевидно, це була давня парость древніх слов'ян, предками яких були майбутні: словенці, хорвати, серби, болгари, які з незапам'ятних часів проживали у своїх історичних місцях проживання[74,с.29].

Очевидно, слов'ян слід шукати серед племінних об'єднань іллірійців, паннонців, фракійців, даків і гетів. Чеський славіст XIX століття П.І.Шафарик зокрема вважав, що іллірійці чи фракійці то і були власне слов'яни[143,с.4; с.73-93].

Характерно, що схоже світобачення ми знаходимо у південнослов'янських релігійних істориків, які виводили стародавню історію південних слов'ян від діяння християнських апостолів. Уже у ранньому середньовіччі у південнослов'янському епосі побутувала легенда, згідно з якою сам апостол Павло проповідував християнство у хорватів, а Святий Ієронім, що помер біля 420 року, створив слов'янську писемність глаголицю[191,s.78; с.25-28; с.240-241].

Внаслідок наявності південнослов'янського епосу була створена теорія, згідно з якою стародавні іллірійці і паннонці були слов'янами і предками сербо-хорватів. Очевидно, висновки сербо-хорватських літописів використав для написання свого літопису і київський літописець, згідно з висновками якого, Дунай у сивому минулому був древньою батьківщиною слов'ян.

Характерно, що уже чеський славіст Л.Нідерле вважав, що певні племінні об'єднання проживали у зоні Подунав'я, про що можуть служити свідчення Прікса Понтійського, який брав участь у посольстві до царя гуннів Атілли. На шляху, який пролягав через дунайські землі, посли зустрічалися з народом, племінні старійшини яких пригощали їх пшеничним хлібом, їжею під назвою "страва" і напоєм, який називався медос. Прікс називає цей народ скіфами. Якщо б це були готи чи гунни, наголошував Л.Нідерле, то Прікс згадав би готські чи гунські назви, він же назвав слов'янську назву напою слов'янським словом "мед". Прікс чув мову і звичаї, які відповідають звичаям і характеру слов'янського народу, що опинився під владою гуннів. У поховальному обряді, описаному Пруском, при похороні гунського царя побутував слов'янський обряд захоронення, де вживалося слово "страва", яке було ключовим при поховальному обряді стародавніх слов'ян. Таке слово і сьогодні згадується на поминках в українців, поляків, словаків і чехів. Таким чином, стародавні слов'яни з області Дунаю, згідно з лексикою слів "страва, мед", проживали на середньому Дунаї і нижній Тисі до навали гуннів і, як автохтонне населення, були підкорені останніми у V ст. н. е. Чеський історик Л.Нідерле фіксує їх проживання на цій території, починаючи з II-III століть нашої ери[74,с.53-54].

Свої висновки він підкріплює наступними аргументами, які досить суттєво говорять, що у I-II ст. н. е. джерела фіксують у Подунав'ї дві групи сарматів. Сармати язиги - іранського походження прийшли у Подунав'я уже у 20-50 роках н. е. Їх історія - це ряд воєн з Римською імперією. Під 334 роком ми читаємо, що у їх середовищі запалала велика війна, при цьому одна сторона раніше підкорених сарматів повстала і прогнала за Дунай раніше вільних сарматів. Частина переможених була прийнята імператором Костянтином на Римську землю, друга частина їх втекла у Дакію, а у старих житлах, як говорять джерела, залишились сармати-серби, очевидно, тубільні слов'яни.

На обжиті слов'янами Придунайські землі прийшли кочові сармати і заволоділи, у політичному розумінні, над осілим слов'янським землеробським населенням. У нас не виникає сумніву, що прийшлі у 20-50 роках н. е. орди сарматів підкорили собі паннонських слов'ян, тобто реально підкорили собі народ зовсім іншого походження. Цим народом, наголошує Л.Нідерле, могли бути тільки слов'яни. Якщо врахувати високий культурний рівень слов'ян у 20-50 р. н. е., які проживали у сусідстві з римлянами і кельтами, то стає зрозуміло, чому після певного проміжку часу сарматське панування було ліквідовано. По усій сукупності фактів можна припускати, що у IV столітті гунни підкорили у Паннонії те саме слов'янське населення, яке раніше відоме нам із римських джерел як венедо-сармати. Самі ж венедо-сармати розміщаються на Певтінгеровій карті в Угорській низовині за Дунаєм. Таким чином, свідчення римських джерел із співставленням за свідченнями Певтінгерових карт можна вважати доведеним проживання слов'ян (венедо-сарматів) підкорених сарматами у Подунав'ї у 20-50-х роках нашої ери I століття. Можна також припустити, що традиція, яка зберегла у слов'янській міфології ім'я римського імператора Трояна була породжена військовою кампанією при завоюванні Дакії і зокрема нападом римлян на Подунайських слов'ян у I-II ст. н. е.[74, с.56].

Отже, перелічені нами факти у тій чи іншій мірі дають право говорити, що слов'яни у I ст. н. е. були автохтонним населенням Подунав'я. Таку нашу точку зору підкріплюють топографічні свідчення, які є значними серед іллірійсько-фракійських старожитностей. Такими древніми назвами в області Подунав'я є назва озера Пельсо, яке згадує Йордан, Пліній це ж озеро називає Пельсо, Аврелій Віктор-Пельсь, назва ця зв'язується із загальнослов'янським словом плесо у розумінні стоячої води, озера. У нижній течії Сави джерела засвідчують назву ріки Вруни уже у II ст. н. е., що ототожнюється із старослов'янською назвою Волка-Волга-ріка. Дана назва має багато аналогій серед слов'янських назв рік, а саме: у Діона Кассія-Волка, на Певтінгеровій карті-Улькус, до цього слід додавати ще Улька в панегирику Ендонія 488 року. Другим, ще більш яскравішим

слов'янським терміном є назва ріки Врбас, яку згадує Пліній, вона відома також на Певтінгеровій карті під назвою Врбате і розміщена в гирлі Дунаю. Наявність і інших стародавніх назв, таких як Плива, притока Врбаса (в Ітинарії Антоніана-Пельва), які Первольф вважає найстародавнішими на Дунаї і назви яких слід розуміти, як "між болотами" [74,с.55]. Аміан Марцелін теж згадує назву "Civitas Pistrensis" під 373 р. що ототожнюється із слов'янською рікою Бистрою, у Равенського Аноніма у цьому ж регіоні ця ж ріка називається Бистрицею. Друга Бистриця, розташована у Задунав'ї, у регіоні озера Балатон. Власне, тут, починаючи з II ст. н. е. у цьому регіоні, засвідчуються у різних авторів, як античних так і римських, назви з слов'янським означенням місцевостей рік Чорної і Білої і т.д. Ми не будемо у даній роботі перераховувати усі стародавні слов'янські назви Подунав'я, зафіксовані джерелами у I ст. н. е., вони добре з'ясовані чеським істориком Л.Нідерле, однак стає зрозумілим, що у I ст. н. е. слов'яни у Подунав'ї були місцевим етносом, їх розселення джерела згадують в основному у трьох місцях: 1-ше у районі озера Балатон, 2-ге - на нижній Саві, 3-те - нижнім Батані. Очевидно, що слов'яни були у I ст. н. е. досить значним етносом у середовищі фракійсько-іллірійського світу. Вони, на думку Л.Нідерле, займали край при озері Балатон, поширюючись одночасно в район Батана і Сави. Цілком можливо, що слов'яни у цей час проживали уже у басейні ріки Тиси і Карпат, де їх фіксують у цьому регіоні римські дослідники I-II ст. Страбон, Пліній і Марк Аврелій[74,с.56].

Такий рух слов'ян із Подунав'я в бік Карпат і Прикарпаття засвідчують нам повідомлення Мойсея Хоренського автора IV ст. н. е., згідно з яким готи, яких тиснули гунни, у 376 році в свою чергу витіснили із Дакії на другу сторону Дунаю 25 слов'янських племен[80,с.12-25].

Автохтонне проживання слов'ян у Подунав'ї засвідчує нам і К.Багрянородний, який пише, що слов'яни-авари, які проживали в Паннонії (наш курсив), напали у 449 році на місто Салони. У цьому ж році слов'яни завоювали місто Салони[4,с.135-137].

Таким чином, якщо співставити джерела і дані топонімії і укласти їх на слов'янські назви Певтінгерових таблиць III ст. н. е., то стає очевидним, що слов'яни у I ст. н. е. були у Подунав'ї, тобто у районі озера Балатон і Потисся місцевим автохтонним етносом, який почергово покоряли: сармати, римляни, гунни, авари і тому сама назва слов'ян, на нашу думку, покривалася назвами могутніх завойовників. Тому нам зрозуміло, чому джерела не згадують державний етнос слов'ян, а тільки слов'янські назви рік, місцевостей, слова типу „медос, страва" і т.д.

Середньовічні слов'янські хроністи і історики, очевидно були добре обізнані із античними авторами і наслідували їх традиції. Це видно хоча би із свідчень літописця Нестора, згідно із якими древньою батьківщиною слов'ян була територія нижнього і середнього Дунаю[103,с.2-10,с.25-28; с.238-241]. Польський історик першої половині XIII століття Богухвал немовби доповнює київського літописця XII століття Нестора, наголошуючи, що Паннонією і Дунаєм у сивому минулому володів слов'янин Пан, а його сини очолили розселення слов'ян з Паннонії. Чех вирушив з своїм народом в Чехію, Лех - в Польщу, Рус - на Русь[151, s.23-27].

Сучасник Богухвала магістр Вінцентій Кадлубек, автор Польської хроніки (1200 р.) описує нам проживання чисельних народів слов'ян у закарпатських землях і області Карпат, їх же стародавні землі, на думку хроніста, знаходились у Паннонії і Болгарії.

Опираючись на стародавні легенди і билини, Кадлубек розповідає про нашестя волохів і про великі битви слов'ян з прибульцями. Врешті слов'яни і волохи помирилися і поділили між собою європейські землі. Волохам дісталася уся Греція, а слов'яни осіли на широких просторах від Болгарії до Хорутанії і більш північні землі від Данії до Русі. Вся ця територія слов'янського розселення зображується В.Кадлубеком як велика держава, що може порівнятися з Римською імперією, головну роль у якій він відводить предкам поляків вандалам і лехітам.

В результаті успішної війни з римлянами володарі слов'янської держави захоплювали римські міста. Вони повністю відстояли свою незалежність почергово завдавши поразки Олександру Македонському і Юлію Цезарю[175,s.123-134].

Чеський хроніст Козьма Празький (XIII ст.) вважав, що чехи по вавілонському стовпотворінню перейшли через три ріки і осіли на Влтаві біля гір Ріпейських. Другий чеський літописець Даліміл,

який написав свою Хроніку між 1282 і 1314 роками використав багато стародавніх сказань і пісень, у яких висвітлив стародавню історію слов'ян. Згідно з цими сказаннями, слов'яни після вавілонського стовпотворіння поселились по сусідству з греками в Іллірику. Пізніше слов'яни розширили свої володіння. Вельможа Чех проживав у Хорватії Великій чи Карпатській, яка локалізується ним на північних схилах Карпат і у верхів'ї Вісли. Він вчинив злочин, убивство і змушений був з своїм родом піти з тієї землі і поселитися біля гори Рипа, де заснував країну, яка з того часу називається Чехією. Окрім чехів на думку літописця із Карпатської Хорватії вийшли і Дунайські Хорвати[197,s.1-3].

Услід за "Хронікою Далімила" у час розквіту Чеської держави у другій половині XIII століття була створена досить об'ємна праця з історії слов'ян і чехів від епохи походження народів до 1310 року. У ній використані усі історичні відомості про стародавніх слов'ян, які ще у XIV ст. були відомі в Чехії. Історія Чехії починається з біблійних часів, слов'яни, згідно зі свідченнями цієї хроніки, виводяться із Сенарської рівнини, звідкіля після Вавилонського стовпотворіння розійшлись усі народи. Слов'яни, пройшовши Халдею і перейшовши Боспор розселилися на Дунаї, тобто у Болгарії, Сербії, Далмації, Хорватії, Боснії, Каринтії, Істрії, Країні і по Карпатських горах. Вельможа Чех, а услід за ним і його брат Лех зі своїми родами переселились в Чехію, Польщу і на Русь[198,s.1-7].

Наступні чеські історики і географи XV-XVII століть повторювали свідчення своїх попередників доповнюючи історичну науку новими невідомими легендами і сказаннями. Згідно з цими легендами, слов'яни були у дружніх стосунках із Олександром Македонським, служили у його війську, за що останній закріпив за ними Дунайські землі грамотою "За службу вірою і правдою"[198.s.1-3; s.4-9].

Свідчення польських літописців про слов'ян підсумував в одне ціле знаменитий польський історик Ян Длугош (1415-1480рр.). У своїй праці він використав свідчення руських, чеських літописців і польські джерела. Згідно з його свідченнями, слов'яни у глибокому минулому проживали у Синайській рівнині. Після Вавілонського стовпотворіння вони поселились в Паннонії, яка в Європі є найстародавнішою їхньою Батьківщиною. Звідсіля вони переселилися в Болгарію, Сербію, Боснію, Хорватію, Далмацію, Іллірію, Карінтію, та інші землі по Адріатичному, Іонійському І Егейському морях. Із цього стародавнього ореолу вийшли Чех і Лех, які із своїми спів племінниками заселили північні землі східніше Ельби, а пізніше і Русь[133,s.1-3; s.4-9].

Історію слов'ян розглядає також Баварська хроніка XIII століття. Із свідчень останньої, слов'яни є нащадками Хама і в сивому минулому проживали у Месопотамії, звідти вони прийшли в Європу і розселились по Віслі до Дунаю, обійнявши Карпати, витіснивши з цих земель германців[54,с.12-24].

Цікавий для з'ясування опис про проживання слов'ян залишив Матвій Меховит. Згідно з його свідченнями, русичів слід виводити від роду Руса, брата Чеха і Леха. Усі вони брати - Рус, Чех і Лех переселилися у Східну Європу із стародавньої Іллірії[176,s.21-24; с.12-26; с.5-12, с.50-59].

Що стосується історії Русі, то тут, згідно зі свідченнями київського літописця Нестора, залишилась одна низка свідчень, згідно з якими слов'яни походять із Дунаю. Свідчення початкового Руського літопису переписувалися в усіх пізніших хроніках, вони мали вплив на формування свідомості слов'янських народів, їх історії, літератури і культури[102,с.2-10].

Цілком очевидно, зауважує дослідник О.М.Трубачов, що фольклорні і легендарні свідчення слов'янського епосу про проживання слов'ян на Дунаї потребують ретельного вивчення. Інтерес до фольклору і Дунайських легенд слов'ян в науковому світі посилюється, особливо у зв'язку з новими концепціями індоєвропейської прабатьківщини в регіоні Дунаю, там де формувалися типологічні старожитності іллірійської, фракійської і слов'янської мовної групи. Поступово стає зрозуміло, що слов'янська проблематика тісно пов'язується з індоєвропейським розміщенням на Дунаї. В житті слов'ян існував період, коли вони довгий час проживали на Середньому Дунаї до Карпатських гір[130,с.41-48,с.97-99,с.99-102,с.223-234].

Легенда про волохів і їх нашестя на дунайських слов'ян яскраво відбиває нам трагізм слов'янського етносу під час кельтської експансії. Зрозуміло, що вихід слов'ян з Паннонії на Дністер, Віслу і Карпати був явищем трагічним. Експансія кельтів, очевидно, була швидкою, що заставило слов'ян покинути свої житла і майно і розпочати ведення господарства і накопичення майна і багатств на нових землях, які ми означаємо як Карпато-Дністровський регіон. Нез'ясованими при цьому залишаються і слов'яно-кельтські відносини. Напрацювання таких контактів має сучасна археологічна наука. Югославський археолог В.Трбухович ввів і обіг історичної науки кельто-слов'янські старожитності, що уже конкретно підтверджує життєвість Дунайської теорії[130,с.4-9, с.58, с.238].

Сучасні критики постійно наголошують, що поки що індоєвропейські і слов'янські міфи і легенди з області Дунаю не підтверджуються археологічно. Зауважимо лише, що у самій археологічній науці з приводу Дунайської концепції слов'ян є ряд суперечливих концепцій.

Не усі археологи одностайно відкидають проживання індоєвропейців і прото-слов'ян на Дунаї. Накопичений останнім часом великий археологічний матеріал локалізує індоєвропейців і протослов'ян на Дунаї, де середньо-дунайський регіон Паннонія до Потисся і Карпат відводяться ареалу слов'янської культури. Центр стародавнього індоєвропейського етносу за даними останніх свідчень археологічної науки знаходився в Італії і пониззі Рейну, а також в Подунав'ї, тобто у Центрально-Європейському культурному районі, у якому проживали і стародавні слов'яни, праіталійці і германці. Багато учених, згідно з останніми свідченнями археологічної науки, припускають Паннонську прабатьківщину слов'ян, вони відтворюють її через виявлені кельто-слов'янські археологічні старожитності, відносячи територію між Дунаєм і Карпатами древнім слов'янам[194,s.255-289; с.91-96].

Для нашого дослідження дуже важливою є кельто-слов'янська археологічна теорія югославського археолога В.Трбуховича, яку підтримав російський вчений лінгвіст і мовознавець О.М.Трубачов, який у своїх висновках наголошує, що монахи-літописці були добрими християнами і їх свідчення не могли бути взяті з нічого, вони згідно з дослідженнями даного вченого були запозичені у широковідомого своїм твором і описами слов'ян - у "Космографії" Аноніма Равенського (VII ст. н. е.), який розповідає про великі племена Склавінів, що вийшли із Скіфії[195,s.255-289; с.58]. Дослідник О.М.Трубачов вважає, що свідчення Аноніма Равенського повністю переписані останнім у Йордана. Сам Йордан і услід за ним і Анонім Равенський вважали, що Північна Германія і Скіфія межували в сучасній Хорватії, при цьому найбільш західним народом від Германії до Скіфії були германці-гепіди, які проживали в долині Тиси, притоці Дунаю. Отже, далі на середньому Дунаї була уже Скіфія, з якої і вийшли склавіни. Очевидним стає, що германці межували з слов'янами по Тисі. Ця наша гіпотеза стає вірною тоді, коли, як зауважує і Анонім Равенський, ми помістимо по схилах Карпат і на схід від них у 7 годинах їзди до степу сарматів. При такій трактовці Аноніма Равенського VII ст. н. е. і Йордана V-VI ст. н. е. можна припускати, що склавіни вийшли із Скіфії Дунайської[186,s.11-12].

У такому контексті дуже корисними стають для нашої гіпотези свідчення Псевдо-Цезаря (IV-V ст. н. е.) про слов'ян, згідно з якими слов'яни проживають поряд з фісонітами на Дунаї. Як ми знаємо фісуніти - це балкано-дунайські християни, які називали Дунай Фісоном. Їх сусідство з слов'янами, на думку Р.Новаковича, у ранні часи здається досліднику очевидною реальністю [78,с.85]. Скептики і критики Дунайської теорії слов'ян, оспорюючи стародавнє проживання слов'ян на Дунаї, наголошують на тому, що київський літописець Нестор у своєму екскурсі не назвав жодного слов'янського племені, проживаючого на Дунаї і завжди у своєму початковому екскурсі відокремлює дунайських слов'ян від загальної маси слов'ян. Київський літописець Нестор наголошує: "що у час, коли волохи-кельти напали на слов'ян дунайських, інші слов'яни (наш курсив) проживали уже у інших областях європейського континенту. Складається враження, що волохи-кельти напали не на усіх слов'ян, а тільки на дунайських, тобто тих, які залишилися проживати у своїх стародавніх житлах". Цілком можливо, що слов'яни, які проживали у час Нестора в Паннонії, називалися дунайськими слов'янами. Ця назва "дунайські слов'яни" дуже

добре ототожнюється з свідченнями Псевдо-Цезаря, який описував вихід із Дунаю склавінів. Окрім цього, дунайських слов'ян ряд дослідників ототожнюють із нарцями. Нарці, наголошував Нестор, - "же суть словени". Цілком можливо, як наголошує О.М.Трубачов, що нарци - це слов'яни західної Паннонії і Іллірика і їх проживання можна фіксувати на територіях, які розміщені на захід від озера Балатон[195,s.255-289; с.99].

Цілком можливо, що норіки - це синтезоване кельто-слов'янське населення Подунав'я. Така гіпотеза висунута нами не випадково, адже, як підкреслюють вчені XIX поч. XX ст., між кельтами і слов'янами було багато спільностей як мовних, так і етнічних і особливо культурних, це, однак, не відхиляє правильності суджень ряду вчених, що кельти у Подунав'ї були як завойовники - прибульці, а слов'яни - тубільним (місцевим) населенням. Цілком вірогідно можна припускати, що від злиття двох етнічних груп виникло особливе кельто-слов'янське населення, яке носило в собі як слов'янські так і кельтські етнічні риси. Можливо панівний у Подунав'ї кельтський термін нарци був перенесений, або власне означував дунайських слов'ян. Очевидно, під терміном слід бачити конгломерат дунайським слов'ян під кельтським політичним протекторатом. Югославський археолог В.Трбухович вважає, що нарці і паннонці, які описані Діоном Кассієм під загальними назвами - невідомий народ на Дунаї - цілком можуть означати слов'ян. У паннонців є своя мова, яку дослідник ототожнює з слов'янською[193,s. 255-289].

Вірогідно припускати, що "паннонці" - це і було древнє слов'янське населення, яке з V столітті до н. е. входило в ареал могутньої кельтської культури. Паннонці характеризуються додержавними особливостями соціальної організації, що може говорити про їх слабке і пізнє згадування джерелами. З цим асоціюється і їх пізній вихід на політичну арену. Характерно, що риси їх матеріальної культури, побут, які описує Апіа, нагадують нам розповіді не про кого іншого, як про слов'ян, які так яскраво малюють Псевдо-Маврикій і Йордан[144,с.238; s. 255-289].

Очевидно можна зробити висновок, що коли кельти і римляни на Дунаї у кінці I тис. до н. е. становили дві ворогуючі могутні держави, слов'яни Подунав'я були на стадії формування власної державності. Та частина слов'ян, що проживала в Подунав'ї, очевидно, становила якусь власну політичну організацію, що була у залежності від кельтів, тому стає зрозумілим, чому слов'яни не відомі у джерелах, а якщо відомі то під загальними назвами: "нарці, паннонці, слов'яни дунайські, склавіни по Анноніму Равенському" що, однак, не виключає наявності у них політичної організації. Цілком можливо, що Нестор словами князя Святослава, з якими останній звернувся до своєї матері Ольги, не випадково говорить про Дунайські землі так: "То є середина землі моєї тому, що туди усі блага сходяться від греків - золото, паволки, вина, овочі різноманітні - від чехів, від угрів - срібло і коні, то є середина землі моєї". В цих словах про Дунай закладений великий древній зміст. Очевидно, освічений князь ще у X ст. знав сказання і легенди про проживання у сивому минулому слов'ян на Дунаї, тому і намагався закріпитися на стародавній дунайській батьківщині[145,с.2-10,с.238].

Легенда про Кия і виселення цього князя із Дунаю на Дніпро немовби продовжують нам етно-історичне відображення тієї стародавньої слов'янсько-дунайської дійсності. Складається враження, що слов'яни через призму проаналізованих нами історичних джерел від перших свідчень про них Таціта і Йордана, а далі Прокопія і Маврикія і Нестора немовби постійно спрямовують свій погляд у сторону Дунаю. Усі проаналізовані нами джерела до Несторового часу, так яскраво вкладені в уста Київського князя Святослава, що відхиляти їх ученим, на нашу думку, немає ніякого сенсу. Сукупність слов'янських літописних свідчень теж не можна відхилити, вони уже починають мати і свої археологічні коріння на Дунаї[131,с.25-28; с.21-28].

Можна уже припускати, що слов'яни були дійсно одним із древніх етносів Подунав'я і виселення їх почалося із Дунайського регіону внаслідок чергової експансії у регіон кельтів і пізніше римлян, що змусило слов'ян переселитися у Карпати, на Дністер, Буг, Дніпро приблизно у V-IV ст. до н. е., де у I століттях до н. е. - I столітті. н. е. вони були уже автохтонним населенням[129,с.152-154].

Цілком можливо, що власне літописні волохи, що розселилися по долинах Дунаю - це і є кельти, політична могутність яких припадає саме на V ст. до н. е., на нашу думку, власне вони і витіснили слов'ян з Подунав'я у Карпатські гори, глухі ліси Прикарпаття і Подністров'я.

Опинившись в ізоляції у кінці I тис. до н. е., слов'яни затримались у суспільному і культурному розвитку і тільки внаслідок відновлення культурних і політичних традицій на нових землях їх племена на стику тисячоліть кристалізують слов'янську племінну державність. До такої надплемінної державності, що, імовірно, включала слов'ян, можна зарахувати й державу Бурвісти. Кристалізація цієї державності із слов'яно-фракійських племен дозволила слов'янам потіснити кельтів із своїх стародавніх дунайських територій проживання. Відомо, що Бурвіст витіснив кельтів і розгромив останніх у Подунав'ї до приходу у регіон римлян. Можна припустити, що слов'яни знову повернулися на свою Дунайську батьківщину після витіснення з регіону середнього Дунаю кельтів, і тільки нова експансія у дунайський регіон римлян знову змусила повернутися їх у Прикарпатський і Подністровський регіон[81,с.302-306].

Характерно, що з цього приводу різноманітні середньовічні джерела і учені неодноразово наголошували, що стародавні слов'яни у I-х століттях н. е. були уже у Прикарпатті і Подністров'ї автохтонним етносом, але їхні свідчення постійно ігнорувалися сучасною історичною наукою.

Так, щоб довести, що під іменем Прикарпатських венедів, які відомі з праць греко-римських істориків, дійсно розуміються слов'яни, потрібно було висунути цілу наукову теорію і ставити під сумнів усі наявні джерела, хоча історик V-VI ст. н. е. Йордан прямо ототожнює венедів і слов'ян. Оскільки й досі у ново-німецькому діалекті і нижньо-лужицьких говірках термін Wenden-Winden- ототожнюється з назвою слов'ян, як самоназва слов'янського етносу Повісля, Прикарпаття і Подністров'я у перших ст. н. е. Цілком можливо, що цей термін, який означав у інших народів готів, фракійців і т.д. поширився римлянами і на слов'ян[130,с.41-48,с.97-99,с.99-102,с.223-234].

Римські джерела теж переймають етнонім венеди при означенні слов'ян. Так Пліній Старший у 79 р. н. е. у своїй "Природничій історії" згадує про народ венедів, який заселяє територію на схід від Вісли, наголошуючи, що "вони венеди проживають у сусідстві з германцями"[107,с.24-25]. Характерно, що приблизно у цьому регіоні, тобто у області Карпат і Подністров'я Геродот, грецький історик V ст. до н. е. розміщував племінне об'єднання енетів[25,с.240-241].

Цілком можна припустити, що енети - це ті самі венеди римського часу. Дослідник В.В.Седов наголошує, що у I ст. н. е. венеди охоплювали Прутсько-Дністровське міжріччя, тягнучись своїми компактними поселеннями до пониззя Дунаю. Очевидно, тут і треба локалізувати венедів Плінія [108,с.4].

Під кінець I ст. н. е. про венедів Дністро-Карпатського регіону розповідає римський історик Публій Корнелій Тацит, який розміщав венедів слідом за певкінами. Певкіни у часи Тацита проживали у Нижньому Подунав'ї. На Південний-Схід від них у Прикарпатті і Подністров'ї жили венеди[123,с.372-373].

Певтінгерові таблиці теж розміщують венедів у верхів'ях Вісли і у басейні ріки Дністра. Другий раз етнонім "венеди" знаходимо на Певтінгеровій карті поряд з гетами і даками між Дністром і Дунаєм. Двічі згаданий на карті у I-III ст. н. е. етнонім "венеди", перший раз у Дунайсько-Карпатському регіоні, другий раз у Вісло-Дністровському підтверджує висунуту нами гіпотезу, про те, що витіснення кельтів із Дунайського регіону слов'янами і даками, очолюваних Бурвістом, може говорити про повернення слов'ян у дунайський регіон. У зв'язку з цим Певтінгерові таблиці розміщують слов'ян на Дунаї.

Подальший хід історії призвів до приходу у регіон римлян і нове вигнання слов'ян у Подністров'я. І тут знову Певтінгерові таблиці правильно розміщають слов'ян у Подністров'ї у нових місцях їх проживання[181,s.23-28].

При такому розгляді проблеми Дунайсько-Карпатсько-Дністровського етногенезу слов'ян стають актуальними і слов'янські легенди, сказання, билини, епос, який пов'язується з Дунайською прабатьківщиною слов'ян. Очевидно, вони заслуговують на всестороннє вивчення [110,с.151-153; с.202-208].

Питаннями наукового вивчення “Дунайських легенд слов’ян” займалися уже вчені XVII ст., їх і слід вважати першими фахівцями, які науково намагалися з’ясувати питання слов’янського етногенезу. Перші концепції славітів XVII століття ототожнювали слов’ян з даками, гетами чи іллірійцями. Свої теорії вони будували на сукупності вивчення слов’янських легенд, сказань, розповідей в середньовічних історичних хроніках і літописах. Першим, хто науково намагався розібратися у питанні етногенезу слов’ян, був югославський історик кінця XVI поч. XVII ст. Мавро Орбіні. Він вважав, що слов’яни у стародавні часи населяли Центральну Європу і на межі нашої ери називалися під збірними назвами “Іллірійці“, а пізніше гети, вани отримали грамоту на право проживання у Дунайських землях від Олександра Македонського, де і проживали до переселення в Чехію, Польщу, Хорватію і на Русь[179,s.15,s.27-69].

Наступним вченим, який намагався з’ясовувати етногенез слов’ян був сербський мовознавець кінця XVII поч. XVIII ст. М.Френцель (1628-1706рр.). Свідчення київського літописця Нестора мали величезний вплив на історичну спрямованість концепції М.Френцеля. Він переконливо доводив, що Іллірія є прабатьківщиною слов’ян і що слов’яни були стародавніми мешканцями дунайських земель. Тільки біля 500 р. н. е., вважав дослідник, слов’яни із Дунайських земель переселилися в Сарматію і заснували у ній три слов’янські царства: Чех-Чехію, Лех-Польшу, Рус-Русь[109,с.15].

Прихильниками дунайського походження слов’ян були також і А.Л.Шлецер і Х.А.Шлецер. Перший вважав слов’янською прабатьківщиною Іллірію і ототожнював слов’ян з іллірійцями і венедами. На його думку, слов’яни здавна проживали у подунайському регіоні і концентрувались в Паннонії, Норіці, Каринтії. Їх добре знали римські літописці, тільки називали іншими іменами[202,s.12-72].

Х.А.Шлецер вважав, що слов’яни належать до європейських народів і тому, на його думку, їх виводити від скіфів чи сарматів не можна. Найстародавніші слов’янські землі, згідно з концепцією Х.А.Шлецера, знаходились у північній частині нижнього Подунав’я і тягнулися аж до Дністра, а може навіть до Бугу на сході. Дослідник намагався довести, що розселення слов’ян з Дунаю було неодноразовим процесом. Уже в перші століття нашої ери, як можна судити з античних джерел слов’яни-венеди освоїли землі на північ від Карпат, в тому числі територію верхів’я Вісли. З цього регіону вони просунулись у Подністров’я, де із джерел нам відомі склавіни, а згодом і в Подніпров’я, де нам відомі слов’яни-анти.Розповідь руського літописця про розселення слов’ян з Подунав’я Х.А.Шлецер відносив до останньої стадії їх виселення з Дунаю на руську рівнину. Цей процес виселення він датував часом 630-650 років н. е. і обумовлював утисками останніх волохами, у яких бачив тюрко-булгар[146,с.8-15].

Наукову думку про дунайське походження слов’ян підтримували і деякі західноєвропейські дослідники XVIII ст. Так, І.Х.Гаттерер вважав, що легенда про розселення слов’ян з Дунаю, розказана початковим руським літописом, є історично вірною, а під стародавніми мешканцями Подунав’я - гетами і даками слід бачити склавінів і антів, яких описує Йордан і Прокопій Кесарійський. У стародавні часи вони були підкорені римлянами, а пізніше, на думку дослідника, знаходилися під владою готів[160,s.12-32].

П.Катанчич вважав, що стародавні слов’яни у Подунав’ї називалися іллірійцями і даками. Він багато уваги приділив етноназвам Паннонії і Дакії, серед яких виділив багато слов’янських топонімів. На його думку, вони є свідченнями розселення слов’ян у цих місцевостях[168,s. 21-29].

Автохтонним населенням Іллірії вважав слов’ян і німецький вчений К.Г.Антон, який був переконаний, що у минулому слов’янські племена називалися венедами, іллірійцями, вінделіки і норіки і проживали у своїй древній подунайській країні Іллірії[150,s.12-19].

Для з’ясування питання іллірійського походження слов’ян, без сумніву має історичне дослідження архієпископа Свято-Архангельського монастиря в Ковелі І.Раїча, кінця XVIII ст. Історію слов’ян, згідно з твердженнями даного дослідника, слід починати з “часів Траянських воєн”. На його думку , описані греками енети, це майбутні венети-вінди, венеди. Ці слов’янські племена у союзі з троянцями захищали Трою від грецького війська. Війна була для останніх

невдалою і вони змушені були покинути землі, що знаходились поблизу від Трої, де у "Троянський час" проживали, і переселилися у Подунав'я, яке назвали Іллірією. Іллірійці, на думку І.Раїча, це ті самі слов'яни [93,с.13-17].

У кінці XVIII ст., поч. XIX ст. дунайську теорію прабатьківщини слов'ян підтримував і російський історик М.М.Карамзін, який визнавав свідчення руського літопису про переселення слов'ян із Дунайських земель достовірною. На його думку, даки і гети покорені римським імператором Трояном, вірогідно були предками руських слов'ян[44,с.31-46].

В 30-х роках XIX ст. значний вплив на поглиблення вивчення питань походження і етногенезу слов'ян мала концепція чеського вченого П.І.Шафарика, згідно з якою слов'янський етнос розвивався і проживав у сусідстві з етносами кельтів, германців, литовців і фракійців. У IV ст. до н. е. під натиском кельтів слов'янське населення Паннонії і Іллірії змушені було переселитися до своїх родичів за Карпати. Ці події, на думку дослідника, і були зафіксовані у літописі Нестора [142,с.402-407].

Дану концепцію підтримало і багато інших вчених. Зокрема німецький лінгвіст Ф.Бонн намагався доводити, що слов'янська мова належить до індоєвропейської мовної сім'ї, до якої входять також кельтська, грецька, італійська і германська мови[154,s.123-137].

Спробу довести історичне переселення слов'ян із Дунаю, згідно із свідченнями руського літопису, зробив Д.Я.Самоквасов[105,с.12-56; 106,с.13-413-42; 116,с.74-119].

Дослідник Р.С.Каульфус стверджував, що слов'яни були мешканцями Балканського півострова з незапам'ятних часів. На його думку назва багатьох рік ареалу, в тому числі і Дунаю, мають слов'янське походження[169,s.141-162].

Автохтонність слов'ян Дунайського регіону захищав і львівський історик А.Белевський. Інший львівський історик О.Партицький під слов'янами вважав древніх гетів Подністров'я і Подунав'я [153,s.56-62; с.206-252.]. Аналогічну точку зору розвинули польський учений І.Лелевель і німецькі дослідники Л.Концен і К.Міленгоф[167,s.74-92].

Зокрема Л.Концен намагався довести, що слов'яни в Дунайських землях були найстародавнішим населенням, яке витіснили завойовники-кельти. Залишками цього стародавнього слов'янського населення у Подунав'ї, вважав дослідник, і були літописні венети, що проживали на північному побережжі Адріатики[170,s.74-92].

Югославський учений Ф.Рачки вважав, що слов'яни були давнім населенням Паннонії і Дакії. Він виявив значний пласт топонімів у даному регіоні, які вважав слов'янськими. Вивчення топонімів дало йому підставу висловити твердження, що слов'яни були древніми жителями земель цього регіону, а історичні іллірійці, венети і беси народи слов'янського походження[185,s.138-153]. Словенський дослідник Я.Цупан вважав, що в доримські часи весь Дунайський регіон належав до території, де лунала слов'янська мова[163,s.235].

Про те, що слов'яни в Іллірії і Фракії були древнім автохтонним населенням писали І.Г.Куль, Ф.Гелльвальд, І.К.Сакцинський, Д.Терстеняк, Ф.Сасинек і багато інших дослідників[174,s.137-162; s.132-176; s. 26-47; s.142-178].

В основному дані концепції були побудовані цими дослідниками на топонімо-історичних співставленнях джерел. Дослідники спирались на подібність географічних назв з слов'янськими лексимами, досить вільно етимологізували назви місцевостей і співставляли їх з місцевими слов'янськими назвами, які брали із слов'янських мов. Дослідник Мальте-Брун вважав, що назва рік з закінченням - ава на Дунаї, безумовно слов'янського походження[177,s.36-72].

Дослідник І.К.Сакценський у своїй концепції використав деякі етнографічні матеріали, відзначаючи, що народні свята, які відносяться до слов'янського поганства, зафіксовані серед населення Паннонії і Італії[187,s.237-239; s.251-276; s.37-42; s.12,s.45,s.53-87,s.121-165;s.231-273].

Більшість дослідників вважали, що слов'яни у Подунав'ї проживали із часу сивої давнини аж до середньовіччя і були змушені покинути стародавні місця проживання внаслідок експансії кельтів[105,с.102-143].

Дослідник Д.Я.Самоквасов вважав, що даки і гети були у Подунав'ї автохтонним слов'янським

населенням. Він відносив розповідь Нестора про розселення слов'ян з Подунав'я до часу підкорення їх римлянами при імператорі Траяні. Значна частина слов'ян не змирилась з римським пануванням у Дакії і у Північному Причорномор'ї і переселилась у Повісленські, Подністровські і Подніпровські землі. Сховища стародавніх римських монет, що були знайдені в цих регіонах, як вважав історик, були заховані слов'янами-переселенцями, що принесли ці монети з Дакії[106,с.216-257].

Близьку точку зору розвинув київський дослідник Н.Леопардов, який розглядав дніпровських слов'ян і взагалі руських, як нащадків гетів і даків, що розселилися із дунайських земель по завоюванню римлянами Дакії[60,с.59-89].

У другій половині XIX століття до розроблення проблеми Дунайського етногенезу слов'ян підключились антропологи. Зокрема, французькі антропологи висунули теорію, згідно з твердженнями якої, панівною індоєвропейською расою була кельто-слов'янська (бранікранна раса). Довгоногі германські племена, що переселились в Європу з Середньої Азії на початку залізного віку роз'єднали кельтів і слов'ян, розселившись між ними, де слов'янам дістались східні землі. Згідно з твердженнями французьких дослідників, слов'яни були короткоголового антропологічного типу населення, до якого ще відносяться кельти і іллірійські венети, а в історичний час - південна гілка слов'ян. Згідно з їхніми антропологічними висновками, прабатьківщина слов'ян розміщувалась на просторі між Дунаєм і Адріатичним морем, звідкіля вони проникли у Карпати і за Карпати. Про це свідчить поширення у цей регіон обряду трупоспалення, а у господарській діяльності - застосування металів і виробів із них[161,s.13-64, s.72-98, s.123-174, s.231-273].

Внаслідок таких переконливих висновків антропологів, у істориків склалася думка, що слов'яни були давнім населенням Європи. А.Шембера вважав, що древніми слов'янами були не тільки іллірійці, даки і кельти, а і норики і венеди, тобто кельто-слов'янський етнічний конгломерат, який розділився на дві незалежні етногрупи з приходом з Азії германців[201,s.25-67]. Історик і філолог В.І.Григорович вважав, що кельти і слов'яни, проживаючи довгі віки у сусідстві, перейняли один у одного мовні і етнічні назви, що може говорити про їх древнє спільне минуле [26, с.26-64, с.132-185].

В кінці XIX ст. слов'янська археологія розпочала накопичувати матеріали, які відносились до слов'янського етногенезу. Дослідник Н.А.Хайновський на базі аналізу археологічних джерел, диференціюючи різноманітні пам'ятники, прийшов до висновку, що батьківщиною усіх слов'ян був Карпатський регіон, звідкіля усі слов'яни розходились у різні напрямки впродовж довгого часу[138,с.12-16].

Дослідник Г.Ванкель проаналізував і співставив слов'яно-кельтські орнаменти, характерні для кераміки і бронзових речей гальштатської культури, з візерунками народних вишивок моравських слов'ян і довів їх древній взаємозв'язок. Це дало право дослідникам говорити, що ще на початку залізного віку слов'яни складали частину населення гальштатської культури і заселяли східні землі цього ареалу[155,s.123-173].

Таким чином, у кінці XIX поч. XX ст. історична наука поставила перед собою складне питання - з'ясування кельто-слов'янського, древньо-європейського конгломерату. Досить обґрунтовану теорію кельто-слов'янських відносин розвинув на початку XX ст. російський філолог О.О. Шахматов. Згідно з положеннями цієї теорії стає зрозумілим, що у сиву давнину сусідами слов'ян були кельти. В праслав'янській мові є дуже багато лексичних термінів, які перейняті у кельтів. О.О.Шахматов з цього приводу писав: „Слов'яни, маючи свою матеріальну культуру, політичний лад і військову організацію, перейняли від кельтів більш вищий соціально-політичний ступінь їх розвитку". Виясняючи по матеріалах топоніміки сліди кельтських поселень, він дійшов до висновку, що слов'яни і кельти безпосередньо контактували між собою. Кельти у Повісленні, на його думку, були відомі як венеди[200,s.51-99; s.124-131].

На сьогоднішньому етапі вивчення стародавньої історії слов'янського етносу у контексті кельто-слов'янських відносин цікаві паралелі етнічного розвитку кельтів і слов'ян приводить

О.М.Трубачов. Згідно з положеннями його обґрунтованої концепції, яка базується в основному на етимологічному і ономастичному матеріалі і захоплює елементи культури, дослідник дійшов висновку, що стародавній регіон формування слов'ян знаходиться у середньому Подунав'ї, де мовні елементи побуту і культури говорять про їх зв'язок з етно-культурою кельтів. Широка міграція кельтів у східному напрямку сформувала кельто-слов'янські старожитності. Цей процес проходив, на думку дослідника, у III-IV тисячолітті до н. е.[130,с.41-48,с..97-99,с.99-102,с.223-234]. В середині 1 тис. до н. е. для слов'ян, як і для інших племен, що проживали у Дунайській котловині, виникла кризова ситуація у зв'язку з експансією кельтів. На територію Чехії і Подунав'я проникли "вольки-тектосаги". Вийшовши із Галлії і рухаючись на схід, кельти швидко проникли в область Подунав'я. Експансія кельтів була обумовлена їх економічним, політичним і культурним підйомом в гальштатські часи і пізніше в латенський час, тобто у IV-III ст. до н. е. В Чехії і Моравії, пізніше в Паннонії і в Подністров'ї - Галичині, внаслідок проникнення кельтів, виник симбіоз місцевого населення з кельтами. З цього моменту, наголошує О.М.Трубачов, і почався етнічний, культурний, економічний і політичний контакт слов'ян з волохами-кельтами[184,s.43].

Крім культурного впливу кельтів в умовах мирного симбіозу, очевидно, відбувався і військовий тиск кельтів на слов'ян, що зафіксовано в руському літописі. Очевидно, слов'яни змушені були під натиском кельтів відступати з Подунав'я на північ в область Вісли, Дністра, Прута і розселятися в усьому регіоні Карпат. У Карпатському регіоні дослідники відзначають найтісніше проникнення кельтів у слов'янське середовище, що пояснює перейняття слов'янами кельтських металургійних термінів, що також відчутно у топонімії. Цілком можливо, що закріпившись у регіоні Карпат, кельти поширили свій вплив на увесь регіон Подністров'я. Археологи пов'язують з впливом кельтів на слов'ян поховальні обряди кельтів у пшеворо-слов'янській культурі, зокрема звичай згинання зброї: мечів, наконечників списів[137,с.115].

Топоніміка Подністров'я у перших століттях н. е. усюди пов'язується з назвами галатів-галлів. Слід відзначити також, що дослідник А.Спіцин віднайшов присутність гальштатської культури в Немирівському городищі на Поділлі. Такий кельто-слов'янський симбіоз підтверджується і свідченнями грецького вченого Ефора, який називав у IV ст. до н. е. кельтів сусідами скіфів, під якими А.Спіцин розумів слов'ян[118,с.160-161, с.164, с.166].

Дослідник О.М. Трубачов вважав, що наявність древнього впливу кельтів на розвиток стародавнього населення України видно із поширених стародавніх географічних назв: Кам'яне місто кельтів, що ототожнюється вченими з Кам'янець-Подільським, місто Галич, що означає племінну назву Галатів і ряд інших назв, які на нашу думку, поки що реконструйовані гіпотетично. Присутність кельтів, очевидно, формувала на Правобережній Україні кельто-слов'янський симбіоз, що видно із кельто-слов'янського мовного лексикону. Кельтський світ, на думку О.Н.Трубачова, збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською і політичною термінологією, зокрема словами: коні, коньк, коняз, князь, які, вважає дослідник, є кельтськими[132,с.43; с.160-161, с.164, с.166].

Згідно зі свідченнями джерел, біля 400 р. до н. е. починається могутня експансія кельтів у східному напрямку із Рейнських і Верхньо-Дунайських земель. Вони декількома політичними союзами поширилися на територію середнього Дунаю і по його притоках і, поступово витіснивши із них місцеве населення, освоїли ці землі. Відомо, що в 380-350 роках кельти заселили землі навколо озера Балатон. На початку III ст. до н. е. ряд військово-політичних союзів кельтів закріпились на Балканському півострові. У 279 році до н. е. під керівництвом царя кельтів Брекенна вони завоювали землі Іллірії, опустошивши Македонію, вторгнулись у Фракію і Грецію і досягли Дельф, де зазнали поразки від греків. Великий військово-політичний союз кельтів-галатів біля 270 р. до н. е. поселився в Анатолії в районі сучасної Анкари, де утворив могутню державу Галатію[137,с. 115-118]. Очевидно, Галатська держава кельтів, зміцнівши, почала нові експансії і завоювання у східному напрямку. Відомо, що у III ст. до н. е. кельти-галати поселились в Трансільванії, Олтенії, Буковині, а також на нижньому Дунаї. Окремі військово-політичні союзи

кельтів-галатів, перейшовши Карпати, поселились на верхньому Дністрі, де утворили Галатське князівство. Дослідник В.В.Седов вважає, що в процесі розселення кельтів у Карпатах і Подністров'ї військово-політична система кельтів втягувала у свій ореол місцеві племінні союзи гетів і слов'ян, що видно із археологічного матеріалу латенської культури. Власне у цей час, вважає дослідник, відбувалося різноетнічне культурне проникнення, внаслідок якого кельтська культура у II ст. до н. е. стала домінуючою у Верхньому Подністров'ї. Вплив кельтів був настільки сильним і глибоким, що ряд регіонів Подністров'я і Карпат залишились кельтизованими і після витіснення слов'янами кельтів із даних регіонів. Науковці схильні вважати, що одна гілка кельтів перейшла Карпати і зайняла область верхньої течії Вісли, поширюючи свій вплив на області верхнього Дністра. Власне, на цій території у II ст. до н. е. кельти вступили у етнополітичні, економічні і культурні стосунки з слов'янами. В цей час і починається у Вісло-Дністровському міжріччі період активних кельто-слов'янських взаємовідносин, що залишив свій великий пласт у культурі слов'ян древньої Галичини[109,с.149].

Перше ніж перейти до детального аналізу контактів кельтів із слов'янами у регіонах України, необхідно охарактеризувати культуру кельтів V ст. до н. е. - I ст. н. е. В цей час кельти зробили великий внесок у розвиток європейської металургії і у галузь обробки металів. По суті, кельтська металургія стала основою розвитку у карпатських і дністро-дніпровських слов'ян.

Археологічні матеріали кельтських пам'яток говорять про високий рівень виплавки заліза, ковальського ремесла, слюсарних, ювелірних робіт з виготовленню інкрустацій і ювелірних прикрас. При розкопках у слов'янських поселеннях зустрічаються: молотки, молоточки, щипці, кліщі, зубила, пробійники, напилки. В кельтських опідумах кельтський ковальський інструмент нараховував більше 70 видів. Кельтські ремісники володіли технікою вуглеокислення, гартування і спаювання заліза. Кельтський світ створив величезну кількість різноманітних залізних знарядь: плужні лемеші, коси, борони, тесла, скоби, пили, молотки, кліщі, напилки, рашпілі, свердла, ножиці, кочергу. Кельти створили дверні замки з ключами. Дуже розвинутою галуззю ковальської справи було виготовлення залізної зброї. Кельтські ремісники добились великих успіхів у техніці бронзоливарного і ювелірного виробництва. В опідумах і селах кельтів були великі майстерні в яких працювали висококваліфіковані майстри, які володіли технікою лиття і кування кольорових металів і найрізноманітніших сплавів. Кельтські ремісники знали і широко застосовували різні методи інкрустації, позолоти і посріблення. Розвинутим було і виготовлення виробів із золота, зокрема діадем, браслетів та інших предметів розкоші. У II ст. до н. е. у кельтському світі розквітнуло емалеве ремесло. Червона емаль стає домінуючою прикрасою кельтських виробів. Кельти створили велику кількість різноманітних фібул, що широко вживалися для защіпання одягу. У кельтському світі досить поширені були шийні гривни-торквеси, які на думку вчених пов'язуються з релігійною символікою. Фібули були масовою продукцією кельтських ремісників, вони змінювалися часом моди, тому стали надійним індикатором для датування кельтських старожитностей на території України[190,с.151-153; с.292-208].

Широкий розвиток мало і кельтське гончарне виробництво. Гончарний круг з'явився у кельтів у V-IV ст. до н. е. і тому у виготовленні глиняного посуду кельти досягли високої технічної майстерності. Із II ст. до н. е. в ареалі кельтської культури утворились цілі поселення гончарів, вироби яких поширювались по багатьох регіонах Правобережної України[50,с.5-7].

Розвинутим у кельтів було і ремесло з виготовлення скла. В ранньому латені велике поширення набули жовті скляні намиста з круглими білими і синіми очками. В кінці латенського періоду були поширені молочно-білі круглясті намистини. Поширені у кельтів були і скляні браслети різних барв. Виготовлення таких речей зафіксовано від Рейну до Дністра і Дніпра. При скловарінні кельти використовували домішки різних металів, кісткове борошно, що надавало виробам різного забарвлення. Кельтські ремісники досягли успіхів і у розвитку деревообробки. У епосі середнього Латену кельтами був винайдений токарний верстат. У зв'язку з цим із дерева почали виготовлятися підводи, кораблі, меблі, взуття, різноманітні побутові предмети, в тому числі поширені у повсякденному вжитку об'ємні посудини для зберігання рідини. Славились кельтські

майстри умінням обробляти шкіру і виготовляти з неї різні вироби для побутових потреб, зокрема спорядження коней і воїнів. У V ст. до н. е. в ареалі кельтської культури розвивається і художнє ремесло, продукцією якого стали прекрасні твори мистецтва. Кельтські майстри виробляли художні вироби з власною орнаментовкою, яка дуже схожа з слов'янською орнаментовкою і українською зокрема. Ознакою багатства у кельтів були шийні гривни. Можливо слово гривна, ознака багатства була перейнята слов'янами у кельтів. Дуже добре відома і кельтська кам'яна скульптура, пов'язана в основному із святилищами. При дослідженні останніх виявлені чотирикутні стовпи з витесаними чоловічими головами, зображення богів, в тому числі двоголових чоловіків і жіночі голови, птахів і т. д. Численні зображення богів в релігії кельтів символізували померлих воїнів, героїв. Велику роль в культовому обряді кельтів відігравали ритуальні стовпи з людськими обличчями, вони були як кам'яні, так і дерев'яні. У їх очні впадини вкладалися очі виготовлені зі скла, емалі чи напівдорогоцінних каменів. Кельтські культові святилища можна ототожнити із слов'янськими капищами з тотожними ритуальними ідолами, а жерців-друїдів із слов'янськими волхвами. Якщо розглядати кельто-слов'янські старожитності через одну синтезовану культуру, при ретельному вивченні ми побачимо разючі приклади тотожності. Основою економіки кельтів було землеробство і тваринництво. Для обробки земель кельти застосовували плуг із залізним лемешем. В період пізнього латена з'явився колісний плуг з череслом і ножем для різання скиби при оранці. За допомогою такого плуга можна було уже обробляти необроблені землі. Тягнули такий плуг декілька волів. Характерно, що у стародавніх слов'ян була приблизно тотожна система обробки полів. Кельтам і слов'янам були відомі прогресивні методи землеробства, вони застосовували добрива для земель, що давало великі урожаї. Вирощувались у них жито, пшениця, овес, буряк, цибуля, тобто рослини, які були у великому вжитку і поширені у стародавніх слов'ян, зокрема в українців. Знаряддями збору врожаю були серп і коса. Зерно, як кельти, так і слов'яни, мололи на ручних жорнах, які у Європі з'явились у латенський час. В цей же час на зміну зернотеркам прийшли кам'яні жорна, які ще і у XIX столітті були поширені у населення українських Карпат і Прикарпаття. Для збереження припасів поблизу домів влаштовувались зернові ями, які нерідко вилицьовувались чи перетворювались на льохи. Важливе місце у господарстві кельтів і слов'ян займало скотарство. Ці народи розводили у великій кількості свиней, а сало було ритуальною чи національною їжею. Розводили кельто-слов'яни коней і овець. Стада свиней постійно випасали у дубових лісах. Економічний і культурний розвиток кельтського світу, у який входили і слов'яни, був зумовлений розвитком внутрішньої і міжнародної торгівлі, що обумовило в ареалі кельтської цивілізації розвиток власної грошової системи. Перші кельтські монети були подібні до македоно-грецьких, та згодом карбування монет із грубішим зображенням на них стилізується, що в кінцевому підсумку призводить до поширення монет з геометричними малюнками на лицевій стороні. З II ст. до н. е. місцеві монети із золота, срібла і бронзи, рідше міді карбувалися у багатьох пунктах кельтського ареалу. В різних областях вони відображали племінні особливості кельтів. Дослідники вважають, що кельти і слов'яни регіону верхньої Вісли і верхнього Подністров'я становили єдину периферійну культуру великого кельтського світу[156,s.24-31].

Власне тут кельти і слов'яни проживали у більшій мірі в неукріплених поселеннях, у яких зафіксовано золоті і срібні кельтські монети, вироби із заліза, бронзи і скла, в тому числі характерні для кельтів браслети, глиняний посуд, залізоливарне і бронзоливарне виробництво [172, s.124-131, s.297-320].

Відкриті поселення кельтів у Подністров'ї і Підкарпатті поки що нечисельні. У II ст. до н. е. вони складали по 15-20 жител, у яких нараховувалося від 50 до 100 жителів. Основна маса відомих у Подністров'ї кельтських поселень була невеликими (4-10 будівель) як напівземлянок так і наземних споруд. Стіни їх обмазувалися глиною і розфарбовувалися білими чи червоними смугами. Такий стиль був характерний для території Правобережної України ще і у XIX поч. XX ст. Відкриті у Подністров'ї кельтські могильники захоронення відомі нам обрядом трупоспалення, бо тотожні зі слов'янськими. У них виявлені знаряддя праці, вироби із глини, прикраси і предмети

зброї. В регіоні Подністров'я і Підкарпаття, виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен, яких дослідники вважають слов'янами. Внаслідок такого взаємопроникнення у III-II ст. до н. е. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис. В.В.Седов вважає, що найсильніший вплив кельтів на слов'ян відбувся у II ст. до н. е. Він був настільки імпульсивним і детермінуючим на подальший розвиток слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає окрему "Пшеворську культуру". Складання пшеворської культури, на думку дослідника, супроводжувалось не тільки зовнішнім впливом кельтів, а й інфільтрацією кельтського населення у середовище слов'янського етносу. Внаслідок такого входження кельтів у території слов'ян пройшла асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів відбувалося, як вважають дослідники, до V ст. н. е., після чого кристалізувалась суто слов'янська культура[109,с. 158-161].

Слід зауважити, що у II-I ст. до н. е. у кельтських похованнях середнього Подунав'я поряд з обрядом трупоспалення з'являється і обряд трупопокладання. Інколи залишки кремацій засипалися в ями, вони супроводжуються різноманітною керамікою і носять у собі як слов'янські так і кельтські особливості, що може свідчити про синтез кельтів і слов'ян регіону Повіслення і Подністров'я. У пшеворських могильниках присутні кельтські фібули, нові види кельто-слов'янської зброї: двосічні мечі, наконечники списів, півсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів та інших, як військових, так і громадсько-господарських речей [173,s.124-143].

Дослідження останніх десятиліть показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. н. е. за своїми особливостями і технологічною культурою було найбільш близьким до металообробної системи і виробництва кельтського світу і провінцій Римської імперії. Слов'янське суспільство навіть при наявності римського впливу продовжувало розвивати ремісничі і залізообробні традиції кельтів[182,s.121-135]. Здавалося, що зарубинецькі і черняхівські племена, серед яких домінували слов'яни, повинні би були перейняти техніку обробки заліза ковалів Скіфії, та археологічні матеріали яскраво свідчать, що слов'яни Карпат, Подністров'я і навіть Подніпров'я розвивались на кельтських давніх культурних і технічних традиціях[11,с.27-32].

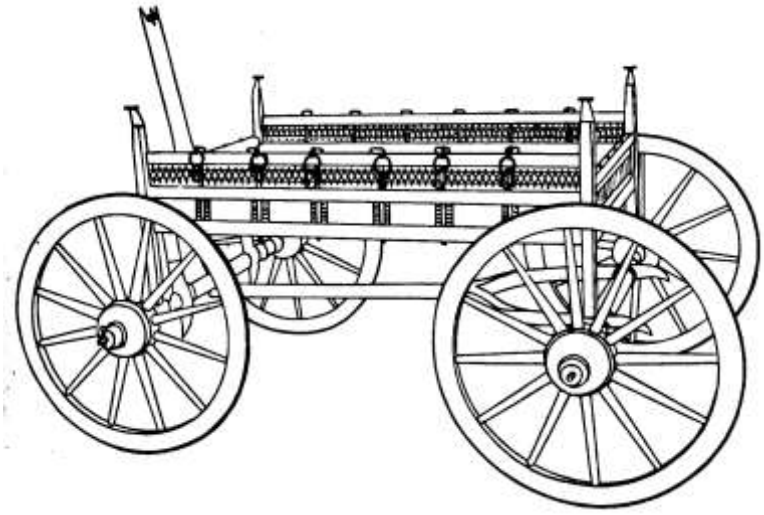

Рис. 1. Кельтський тип возу поширений у слов'ян-українців.

Внаслідок таких довготривалих зв'язків слов'ян з кельтами, у них було так добре розвинуто ремесло, яке і у пізньослов'янський час носило древні кельтські традиції. Кельтська гончарна кераміка зафіксована в усьому басейні Подністров'я. У Галичині досліджені ряд пунктів, які спеціалізувались на виготовленні посуду. Усі вони тотожні із кельтською системою виготовлення посуду, активно діяли і в римський час і мали вплив на технічний розвиток слов'ян Галичини, які дотримувалися місцевих слов'яно-кельтських традицій. Кельтський вплив у Підкарпатті і Подністров'ї був настільки широким і глибоким, що це відбилося не тільки у матеріальній культурі слов'ян, але і в духовній. Він був настільки сильним, що його не можна порівняти із ніяким присутнім у даному регіоні іншим етнічним впливом. Цей вплив очевидний і у ранньосередньовічних старожитностях слов'ян, він поширювався і на поганську релігію, що видно із конструкцій культових споруд, обрядів і вірувань взагалі. Слов'янські і кельтські культові споруди, мистецтво, дерев'яні і кам'яні стилізовані фігури носять у собі давні кельтські традиції[109,с.162-164, с.199].

Могутній симбіоз кельто-слов'янського етносу залишив свої сліди і у слов'янській мові. О.О. Шахматов з цього приводу наголошував, що у кельтів слов'яни перейняли і політичні терміни, які пов'язуються з громадськими, військовими і господарськими функціями середньовічного слов'янського суспільства[199,s.51-59].

Основні положення концепції О.О.Шахматова стосовно слов'яно-кельтської лексичної спільності підтримав Ю.Покорний, який відзначив цілий ряд кельто-слов'янських лексичних ототожнень, а також провів граматичні паралелі між староірландськими і слов'янськими мовами [183,s.134-146]. Польсаький дослідник Т.Лер-Сплавінський пояснював мовний вплив кельтів на слов'ян фонетичними особливостями, які кристалізували слов'янські мови[165,s. 123-167].

Із цих досліджень можна робити висновок, що у праслав'янській мові є дійсно багато слів, що добре етимологізуються на основі кельтської мови. Значний перелік таких ликсем привів Ю.Покорний, його доповнив К.Треймер, який вірно вважав, що праслав'янами у кельтів було перейнято не менше 40 ключових слів, які стали повсякденними у слов'янській мові вжитку. Вони стосуються соціальної, ботанічної і сільськогосподарської термінології, а також уособлюють галузі матеріальної культури[192,s.32-34]. Очевидно, що при більш ретельному дослідженні, таких слів може у майбутньому виявитися набагато більше. Не можна не згодитися з С.Б.Берштейном, який вважав, що кельтський вплив на праслов'ян, судячи з великої кількості лексичних тотожностей, був більш глибоким і взаємопроникливішим ніж нам здавалося до цього часу [12,с.94-95].

Досить важливим, на нашу думку, є дослідження О.М.Трубачова, який вважає, що у кельтів, як і у слов'ян, є багато спільних річкових етнонімів. У кельтів, на думку дослідника, етнонімія двослівна, що зближує її з слов'янською етнонімією, при цьому слід зауважити тотожність префіксальних і суфіксальних моделей. У кельтів, як і у слов'ян є спільний етнонім для всієї сукупності кельтських племен. Аналізовані О.М.Трубачовим етноніми є тотожними у обох етносів, що може говорити про глибокий взаємовплив між слов'янами і кельтами у минулому [134,с.54-60]. Праслов'янська мова, зауважує дослідник, дуже збагатилася кельтською лексикою, що може свідчити про те, що взаємовплив носив і культурний характер, перебіг якого слід досліджувати. Очевидно, внаслідок глибокого культурного проникнення і склалась кельто-слов'янська спільнота, яку археологи термінують як пшеворська культура. Пшеворська культура розміщена у серцевинній Європі і охоплювала територію від басейну Одера до верхів'їв Буга. Дослідники відзначають пшеворські старожитності кельто-слов'янського симбіозу і у Верхньо-Дністровському регіоні. Як зауважують археологи тут серединна площа поселень збільшилася від 2 до 4 тис. кв.м. у пізньолатенський час до 13-14 тис. кв. м. в III ст. н. е. Помітно виросла тут і кількість селищ. Розкопки у Подністров'ї цілого ряду поселень пшеворців (кельто-слов'ян) зафіксовано археологічно. Пшеворські поселення тут мають рядну забудову, при якій житла розташовувались в ряд біля берегів рік, потоків, схилів. Власне, такі поселення кельто-слов'ян зафіксовані на поселеннях верхнього Дністра і Побужжя, де житла знаходились на відстані 10-20 м. одне від одного. Наявність у регіоні могутнього кельто-слов'янського етносу не могло не позначитись на його політичному розвитку. Слов'янокельтські старожитності, які ми вивчаємо, у свій час проаналізував В.Деметрикевич, який вважав, що пшеворські старожитності Галичини належать бастарнам, яких він помилково вважав суто кельтами[131,с.25; с.7].

На нашу думку, це уже був слов'яно-кельтський етнос, який у подальшому своєму розвитку кристалізував бастарнів як слов'ян. Цілком можна припустити, що політична надбудова племінного об'єднання бастарнів у III-II ст. до н. е. могла бути кельтською, що підтверджується джерелами, які засвідчують могутній рух кельтів на схід. Результатом їх руху і були нові соціально-економічні і політичні зміни, що охопили окрім регіону Карпат і Подністров'я і землі Прип'яті, Полісся і землі середнього Подніпров'я, де відмічені у великій кількості латенські старожитності[158,s.126].

Вплив кельтів на слов'ян Правобережної України, на думку дослідників, продовжувався реально до II ст. н. е., при ретельних дослідженнях навіть до V ст. н. е. Внаслідок такого кельто-

слов'янського зближення сформувалася і зарубинецька культура, яка у останній час рядом археологів пов'язується з кельто-слов'янами бастарнами, яких локалізують у міжріччі Дністра і Серета і у Прип'ятському Поліссі, а також у середньому Подніпров'ї[57,с.289-300].

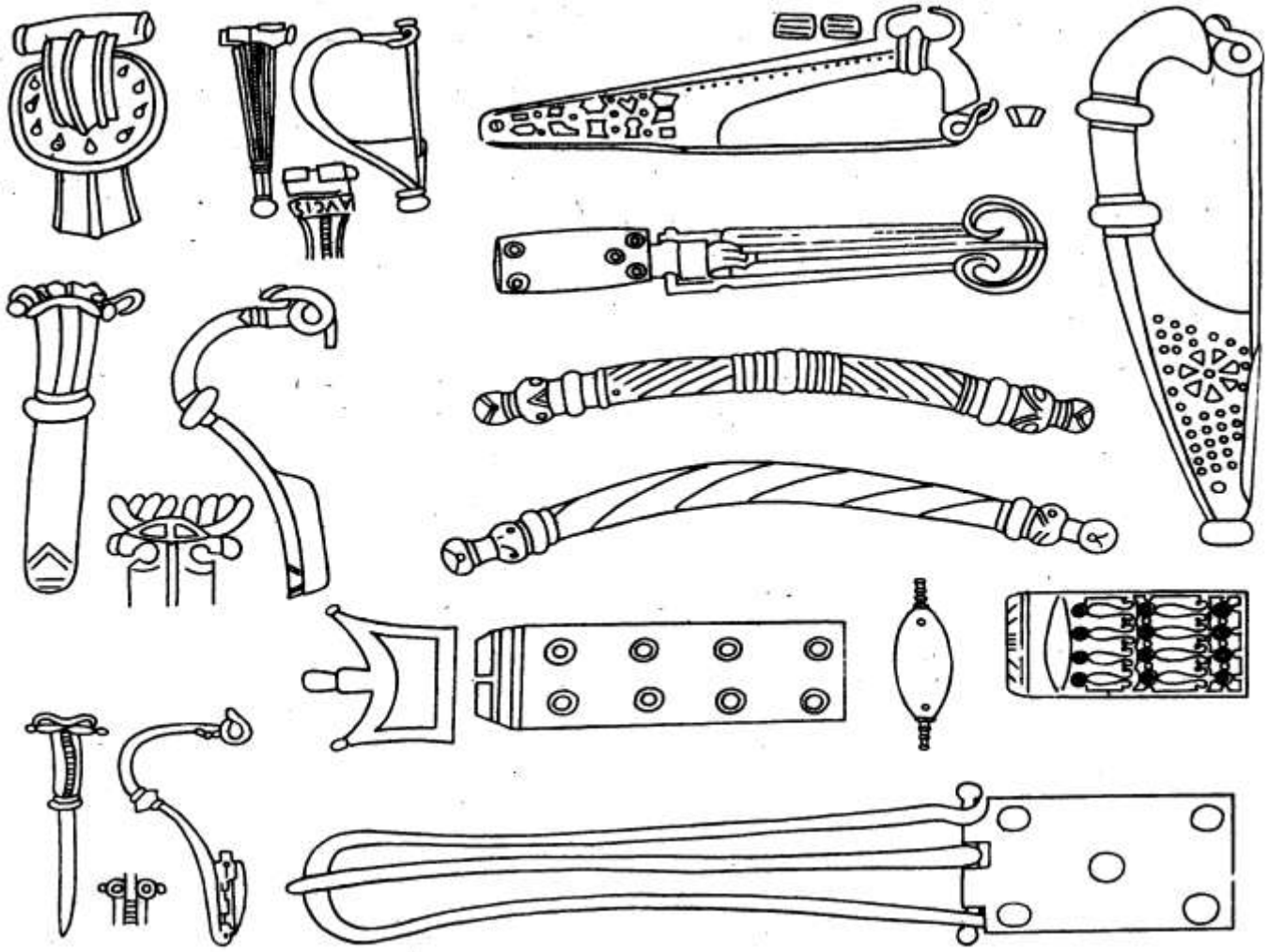

Рис. 2. Кельтські вироби, поширені на території України та Європи.

При усій сукупності фактів кельти у Центрально-Східній Європі відіграли таку ж приблизно цивілізаційну роль, яку греки відіграли у Північному Причорномор'ї. Тільки, як вважає М.Щукін, цивілізація кельтів була зовсім іншою. Їх культура і особливо мистецтво, а значить і психологічний світогляд, були більш близькими слов'янам, ніж старогрецька культура Північного Причорномор'я. Кельти у слов'янський світ принесли приблизно тотожну культуру, тільки на більш високому технічному і соціально-політичному рівні розвитку. Кельтські технічні і наукові пошуки відтворені у виробах кельтських майстрів: золоті чи бронзові гривни, браслети, фібули та інші речі, які зовсім не поступаються за технологією виготовлення античним виробам. Усі секрети точного лиття, карбування, гравірування були добре відомі і кельтським майстрам. На початку свого історичного розвитку у V ст. до н. е. кельти стояли на одному соціально-економічному , політичному і культурному рівні з Римською рабовласницькою республікою. Та шляхи розвитку цих цивілізацій розійшлись, римляни розвинули свою соціально-військову організацію і досягли тут вершини мистецтва, а кельти у цій області так і залишились на стадії варварської держави, у якій ми проглядаємо елементи ранньофеодальних відносин, що видно по нагромадженнях культурно-релігійного характеру, тобто у області релігійно-магічних уявлень, про що свідчать кельтські святилища-обсерваторії для астрономічних спостережень.

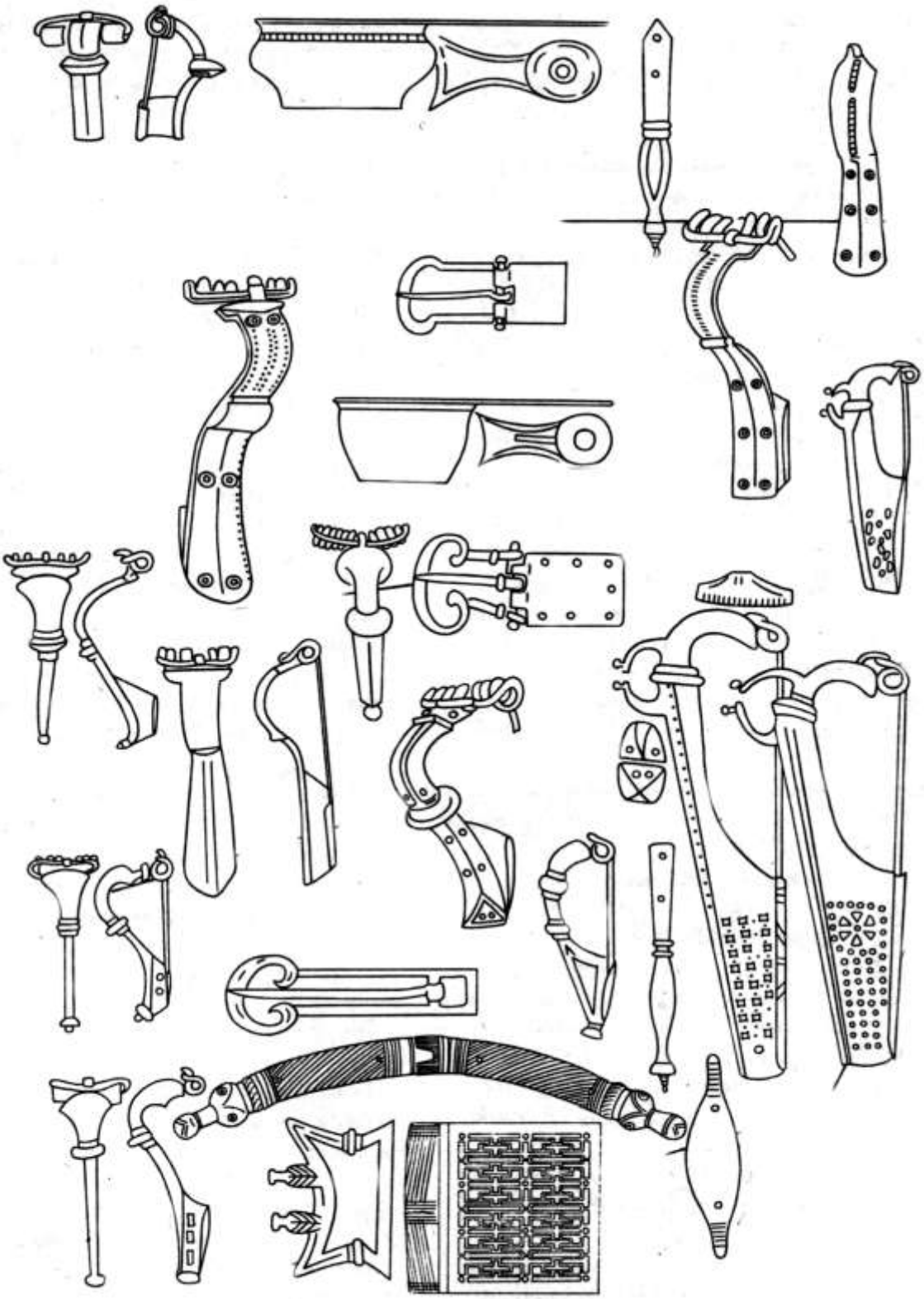

Рис. 3. Кельтські ювелірні вироби широкого вжитку в Україні та Європі.

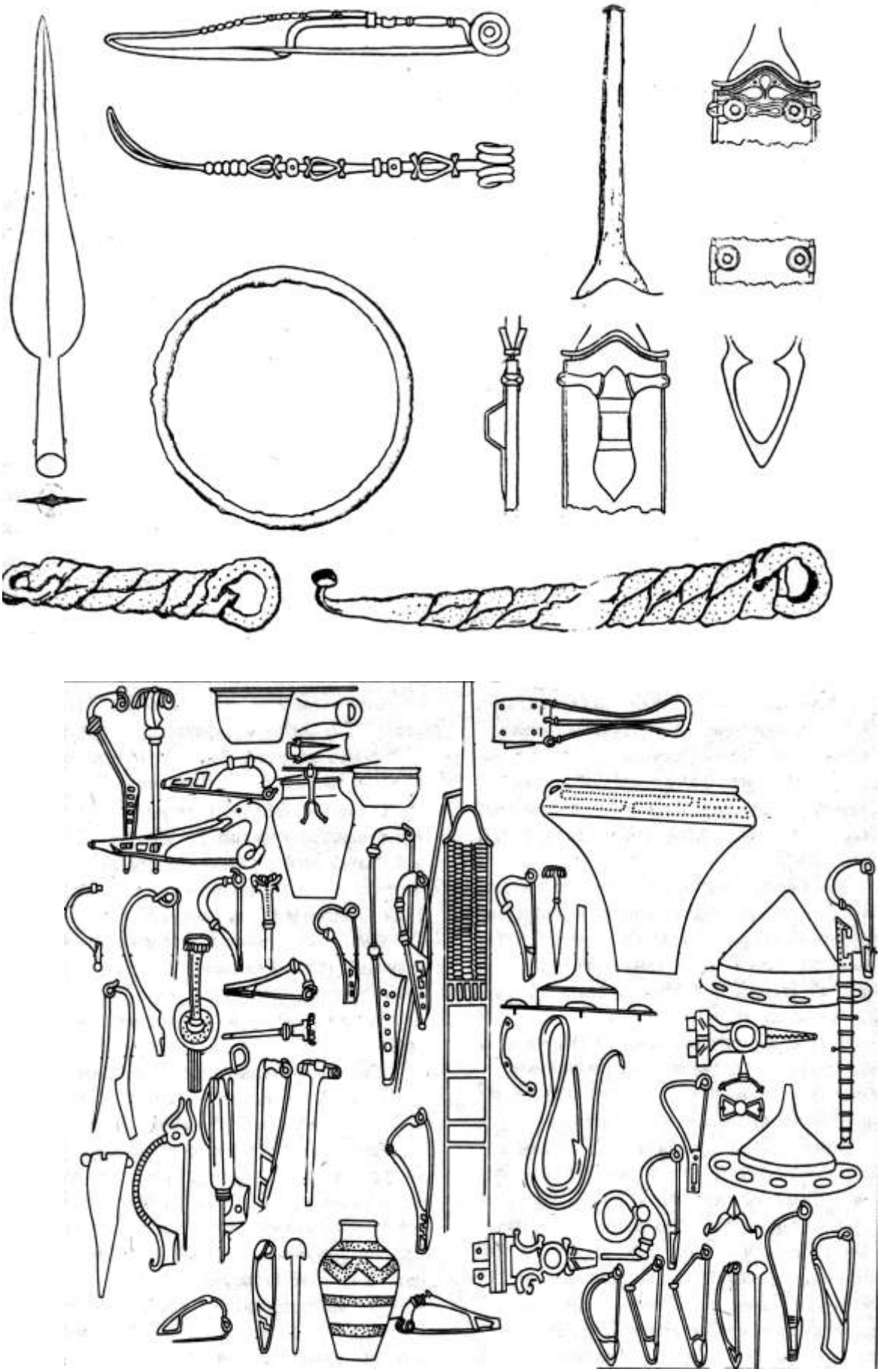

Рис. 4. Кельтські фібули, види озброєння, гончарна кераміка на території України та Європи на межі нашої ери.

Кельти уміли передбачати майбутні події, зокрема сонячні і місячні затемнення. Джерельні свідчення говорять, що великим авторитетом у кельтському суспільстві користувалися волхви-друїди, які являли собою релігійних і політичних діячів, астрологів, поетів, літописців, а також у певній мірі концентрували своєю кастою усю надплемінну політичну і релігійну владу в усьому кельтському світі. Можливо, що друїди у регіональних державних структурах утримували у своїх руках усю повноту влади, яку представляли на колективних зборах усіх друїдів кельтського світу.

Очевидно, Галлія-Кельтія, яка розташовувалася на великій території від Піренеїв до Дніпра ніколи не була великою єдиною політичною одиницею, у всякому разі античні автори нічого не говорять про єдину велику державу кельтів. По усій імовірності, єдиним для усього суспільства могла бути надплемінна корпорація волхвів-друїдів, в руках яких знаходилось навчання і виховання підростаючого покоління, суд. Вони були замирювачами різноманітних племінних чвар кельтських князів. З початку IV ст. до н. е. кельти своєю могутньою військово-політичною організацією починають рух в області Балкан і Карпат. Європа була швидко завойована силою кельтських воїнів, озброєних двосічними мечами і великими щитами. Уся влада переходить до територіальних князів, що очолювали кельтські військові загони. Кельти, очевидно, без спротиву дуже швидко захопили Карпати і області Подністров'я і Подніпров'я.

Що змусило їх зупинитися у Подніпров'ї історичною наукою не з'ясовано, та відомо, що після завоювання Подніпров'я кельти почали торгово-економічні стосунки з підкореними і сусідніми народами, поступово розчиняючись у їх середовищі[148,с.89-95; с.15-18: с.218].

Рис. 5. Карта кельтської цивілізації, складена З.Паіком в час їх міграції на території слов'ян.

Ряд вчених, зокрема К.В.Каспарова вважають, що у II ст. до н. е. у регіонах басейнів Дністра і Прута відбувалися тільки етнокультурні контакти зарубинецького і пшеворського населення з кельто-іллірійським і кельто-дакійськими етносами. На їх думку, кельти хоча і швидко зайняли територію Подунав'я, як середнього, так і нижнього, дуже довго асимілювали останніх. Очевидно, наголошує К.В.Каспарова, поява бастарнів це і є новий мішаний союз племен на кельтській основі. Немалу роль у формуванні кельто-дакійських бастарнів відіграли регіони Дністра, Побужжя і Полісся. Увесь цей кельто-дако-слов'янський симбіоз, що набрав єдиного політичного тіла і просунувся у II ст. до н. е. на схід - на Дніпро і Десну[45,с.112-116].

Цілком можна припускати, що формування кельто-слов'янського етносу з компонентом дакійського впливу міг відбуватися в регіоні Передкарпаття і Карпат. Археологічно тут зафіксовано розвиток кельтської чорної металургії, що функціонувала уже в III-I ст. до н. е.

У цей час у металургійних центрах Карпатського регіону виплавляли сотні тон заліза, активно функціонували досконалі шахти для добування руди. Окрім великих спеціалізованих центрів з видобутку заліза у окремих поселеннях зафіксовані і невеликі залізообробні майстерні. Розвиток чорної металургійної галузі кельто-слов'янського етносу регіону Карпат створив матеріально-технічну базу для подальшого розвитку інших видів ремесел і призвів до вдосконалення землеробських знарядь праці, як основної галузі господарства кельто-слов'янського етносу. В цей час з'являються нові землеробські знаряддя праці з залізним наральником, що підвищує ефективність обробки земель. Поряд із землеробством у регіонах Прикарпаття і Карпат починають розвиватися скотарство, вдосконалюються ремесла. Успіхи у землеробстві і ремеслі у кельто-слов'ян області Карпат і Подністров'я призвели до виникнення широкомасштабних торгових відносин, за якими слідувало завоювання нових земель на схід від Дністра[112,с.53-55].

Про реальність експансії кельто-слов'янського етносу свідчать і археологічні матеріали. Г.Ф.Нікітіна наголошує, що у похованнях знаходять як слов'янський, так і кельтський інвентар. Деталі поховань говорять, що кельти перейняли місцеві слов'янські традиції. Характерно, що кельтський бойовий інвентар: зброя, мечі, стріли, щити, спорядження кінного воїна покладені згідно зі слов'янським звичаєм[75,с.64]. Досліжниця І.П.Русанова вважала, що цей звичай є суто кельтським і пізніше поширився серед германського і слов'янського населення. З кельтським впливом слід пов'язувати і наявність в слов'янських могилах обряду захоронення трупопокладення. У кельтів же слід шукати і витоки слов'янської кераміки, зокрема округлих мисок, штампованих візерунків двосічних мечів і т.д.[99,с.43-44].

Етнокультурний розвиток кельто - слов'янського етносу на кельтській основі проглядав і В.Деметиркевич у регіоні Карпат і Прикарпаття[158,s.128].

Власне, на основі типології кераміки особливостей поховального обряду і деталях домобудування дослідниця І.П.Русанова зробила висновок, що у пшеворській культурі є наявні слов'янські і кельтські компоненти. Власне, із цього симбіозу, наголошує дослідниця, і кристалізуються ранньосередньовічні слов'янські старожитності[100,с.12-16].

Характерно, що у другій половині I ст. до н. е. у верхньому Подністров'ї і Західній Волині з'являються найбільш ранні пам'ятники кельто-слов'янського етносу, матеріальна культура кельто-слов'ян Подністров'я виступає зразу ж у готовому вигляді, можна припустити, що вона принесена з основної території поширення, тобто з Подунав'я. На думку Д. Козака, в рамках Верхнього Подністров'я і Західної Волині в 40-70 р. I ст. н. е. протікали процеси змішування пшеворських і зарубинецьких культур, внаслідок чого виникла особлива волинсько-подільська група пам'яток, що можна пов'язати із впливом кельтів. Такий процес може бути віднесений до II ст. до н. е., коли кельти могутньою хвилею пройшли усю територію сучасної Чехії і Словаччини у південно-східному напрямку. В цей час на кельтській основі проходить формування у басейні Верхнього Бугу і Верхнього Подністров'я пшеворської культури, яка засвідчується археологічно і на середньому Подністров'ї у (Хмельницькій і Вінницькій обл. України)[112,с.64-65].

Характерно, що питанню вивчення цих кельто-слов'янських старожитностей зовсім не приділяли ніякої уваги. Перші узагальнені роботи з питань вивчення кельто-слов'янського етносу

по матеріалах Західних обл. України належать М.Ю.Смішку. Він дав повний опис слов'яно-кельтських поховань, провів їх хронологічну класифікацію, показав, що кельто-слов'янські старожитності у Прикарпатті і Подністров'ї прослідковуються з I ст. до н. е. до III ст. н. е. [189,s.125-137]. Вплив кельтів, очевидно, був і на регіони липицько-дакійського розселення. В процесі накопичення нових археологічних матеріалів учені дійшли до висновку, що кельто-слов'янський етнос розчинив у собі регіональну липецьку культуру і культуру карпатських курганів, був домінуючим і у черняхівських старожитностях і на її основі формував ранньосередньовічні слов'янські старожитності[100,с.43-44].

Західноукраїнські дослідники Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.І.Пеняк вважають, що слов'янський етнос почав кристалізуватися у Карпато-Дунайському регіоні у VI ст. до н. е. в рамках гальштатської культури, носіями якої були кельти. З цього часу кельти просунулися в Закарпаття і область Українських Карпат. Тут починається нова технологічна залізна доба. Місцеве землеробсько-скотарське населення включається у цей залізообробний процес. Внаслідок злиття двох етносів кельтського і слов'янського і утворилась кельто-слов'янська культура, яка була складовим компонентом при формуванні слов'янського населення доби раннього середньовіччя. Археологічні матеріали свідчать, що асиміляція кельтів у регіонах Карпат проходила мирним шляхом. В процесі пошуків залізної руди і виготовлення предметів розкоші і побуту, озброєння кельти вклинились у Карпатський регіон. Населення перейняло і вдосконалило їх залізообробні, ливарні ремесла, і вже з III ст. до н. е. територія області Карпат ввійшла до зони розповсюдження латенської культури. У II ст. до н. е. у сферу латенської культури, яка поширилась від Британських островів і до Карпат, входить і українське Подністров'я і Побужжя. Під впливом цієї культури, носіями якої були кельти, у Подністров'ї відкривається нова соціально-економічна і політична "Латенська доба". Під впливом латенської культури кельтів в регіоні Карпат і Подністров'я створюються прогресивні форми господарювання зі стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності. Більшість племінних об'єднань у II ст. до н. е. видозмінюють свою політичну структуру у бік варварської держави. Кельти створюють у регіонах Подністров'я нові політичні, соціально-економічні і торгівельні центри. Будучи осілим землеробським населенням і втягнувши у себе місцеве слов'янське землеробське населення, кельти зуміли спрямувати кращі досягнення власної цивілізації на розвиток економічних, політичних і культурних структур в Українському Прикарпатті. У Подністров'ї внаслідок кельтизації слов'янського суспільства, швидко налагодилося виготовлення високотехнічного сільськогосподарського інвентарю, що мало вплив на підвищення ефективності провідних галузей господарства. Бурхливого розвитку у Подністров'ї в цей час досягає землеробство і ремесло, вдосконалюється і збільшується асортимент озброєння, виникають укріплення з кам'яною основою і глибокими ровами, з'являється власна варварська монетна система золотого і срібного карбування, зароджуються нові і зміцнюються старі суспільно-політичні інститути. За рівнем технічної досконалості латенську культуру Прикарпаття і Карпат можна порівняти з античною цивілізацією, виходячи із умов розвитку і традицій варварської Європи. Очевидно, склад латенської культури у Подністров'ї початково був кельто-слов'янський. У подальшому розвитку кельто-слов'ян до у їх складу влились фракійці (племена липецької культури) і прийшлі у Подністров'я германці. Внаслідок подальшого взаємопроникнення на основі землеробського місцевого слов'янського населення, яке асимілювало усі перелічені нами прийшлі у регіон, який ми вивчаємо, етноси і кристалізувалася слов'янська етно-культура з кельтською економічною і культурно-релігійною, можливо, політичною основою. Можливо, що деякі особливості при асиміляції слов'яни перебрали у фракійців і у германців. Під таким, очевидно, культурним і етнічним нашаруванням і кристалізувався відомий з джерел етнос карпів-хорватів, з яким ряд дослідників пов'язують майбутню південну гілку слов'ян[2,с.47-49].

Увійшовши у сферу латену, слов'янське населення Карпат здобуло значні історико-культурні надбання. Починаючи з III ст. до н. е. в регіоні Українських Карпат кристалізувались досвідчені майстри-професіонали з обробки кольорового і чорного металу. Їх досвід, набутий у кельтів,

дозволив їм брати безпосередню участь в подальшому технічному розвитку слов'янського суспільства[115,с.149-151].

Розвиток торгівлі у кельто-слов'янського етносу досяг таких масштабів, що вимагав уже значної землеробської і ремісничої спеціалізації. У землеробстві того часу застосовувалось рало із залізним наральником, тяглова сила тварин, залізні серпи і коси різного типу. Високий рівень землеробства вимагав широкого розвитку ремесел, здатних задовольнити потреби в різних галузях господарства. У ремісничій діяльності відбулася професійна спеціалізація. В самостійні галузі виділилися гончарство, ковальство, склоробна, ювелірна, деревообробна, монетна і кам'яна справи.

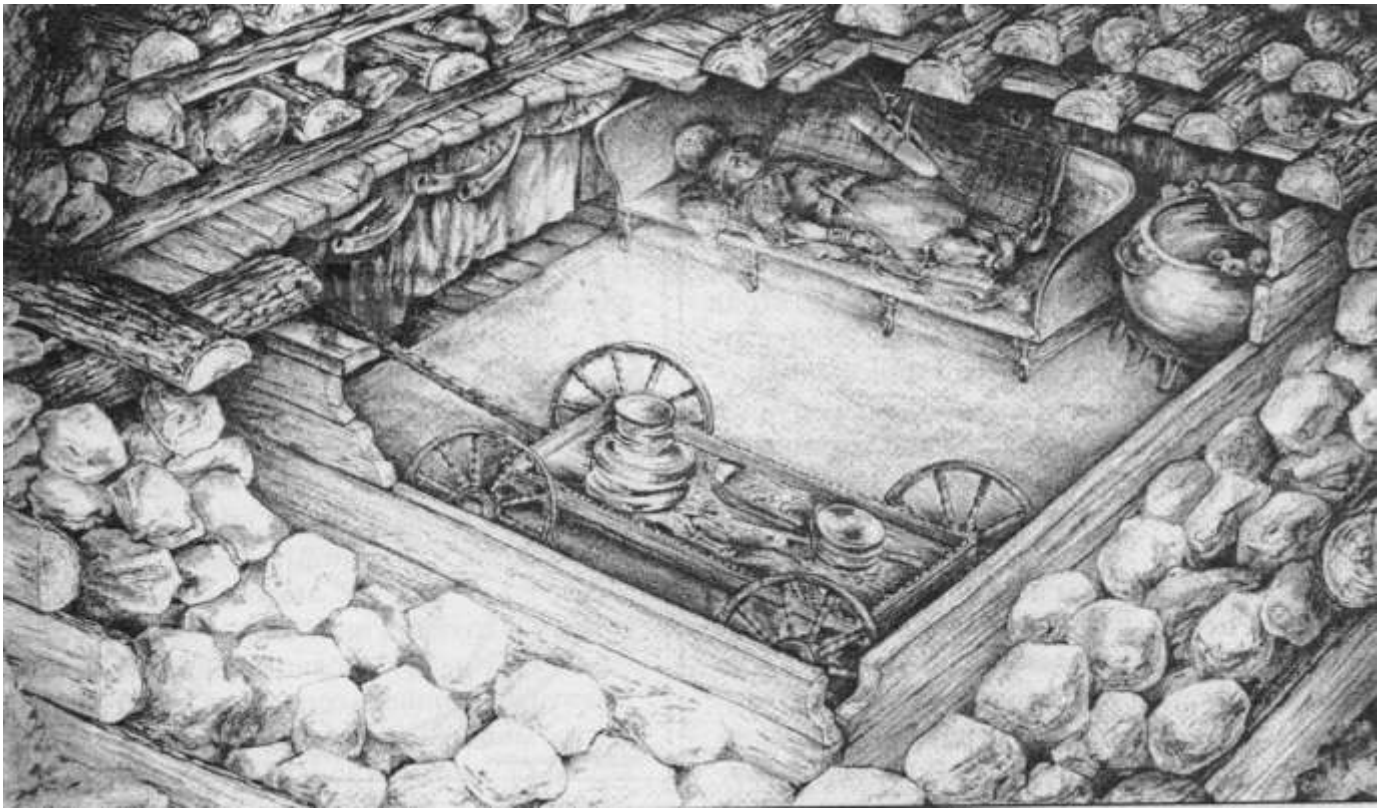

Рис. 6. Поховання кельтського воїна з усіма атрибутами для загробного проживання.

У зв'язку з різними фізико-географічними умовами відбулася також спеціалізація ремесел по окремих територіальних округах, які займала латенська культура. У гірських місцевостях Карпат, де розроблялись родовища різноманітних корисних копалин, головним чином зосередилось ремісниче виробництво. Таке виробництво збагачувало племінні групи, перетворюючи їх у державні формування, які обійняли територію Карпатського регіону, злучали їх в одну економічну і політичну систему, що створювало можливість експансії на схід у Подністров'я. Про це свідчать і письмові джерела давньогрецьких та давньоримських істориків та географів. Тацит, описуючи етнічний і племінний склад регіону Дунаю і Карпат у I ст. до н. е., розповідає про кельтський військово-політичний союз котінів. За Тацитом котіни - плем'я не германське, розмовляє гальською мовою, що може вказувати на роль даної мови як посередника в системі різноетнічного населення латенської культури і в Карпатському басейні зокрема.

Військово-політичний союз котінів спеціалізувався на видобутку заліза і займав переважно гірські райони, що дає право локалізувати їх на території сучасного Закарпаття і в області Українських Карпат. Не виключено, що даний кельтський етнос стояв біля джерел формування культури Карпатських курганів, яку дослідники розглядають як слов'янську[137,с.26-31,с.57-82].

Корнелій Тацит був єдиним з античних письменників, хто знав котінів, як фахівців з видобутку заліза. На півстоліття пізніше про них згадує грецький географ К.Птолемей: східніше племені

квадів розташовуються землі знаменитих рудокопів-котінів[3,с.48,с.36-37.]. Дані свідчення дають право наголошувати, що у II ст. до н. е. одна із кельтських племінних груп галатів-котінів просунулась у Карпатські гори, де розвинула металургійну і обробну промисловість.

Друге племінне угрупування кельтів-боїв, як свідчать джерела у цей же час зайняло область Подністров'я і Побужжя. Археологічний матеріал із поховання у с. Гринів говорить, що речовий матеріал, а власне: бронзові підвіски, залізні підвіски, мечі зі сталевим окуттям піхв, характерні для кельтів, які розвинули у Подністров'ї слов'яно-кельтську (пшеворську) культуру. Даний археологічний матеріал свідчить, що такі речі були поширені у пізньолатенській культурі в час, коли у регіоні домінували кельто-слов'янські старожитності, тобто у I ст. до н. е. - III ст. н. е. [111,с.82-83].

Знайдені у Подністров'ї кельтські старожитності: посуд, кераміка, прикраси можуть говорити про присутність кельтів у Прикарпатсько-Дністровському регіоні у II ст. до н. е. На думку В.М.Цигилик, такі речі у цей час відомі і на території сучасної Чехії, і вони теж датуються II ст. до н. е. Цілком можна припускати, що кельти у II ст. до н. е. з сучасної території Чехії просунулися в Подністров'я. Археологічно досліджена і відкрита у Верхньодністровському регіоні кельтська споруда може говорити про наявність у регіоні кельтської військово-політичної адміністрації [139,с.29].

Підтвердженням присутності у Подністров'ї кельтської військово-політичної адміністрації може бути знайдений біля Білгород-Дністровського кельтський шолом. Ця деталь кельтського військового спорядження датується кінцем II поч. I ст. до н. е. Можна припустити, що військово-політичний союз кельтів (боїв) у II ст. до н. е. закріпившись у Верхньому Подністров'ї через певний проміжок часу оволодів і територією нижнього Подністров'я і Причорномор'я.

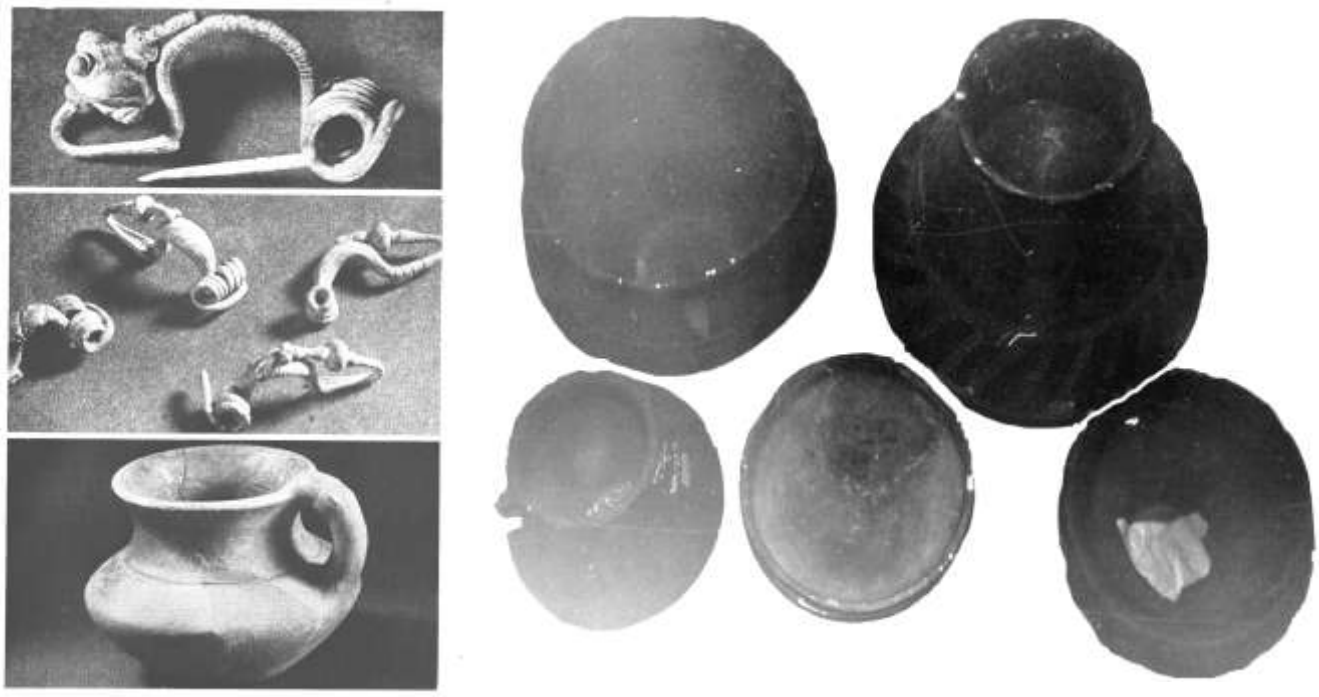

Рис. 7. Порівняльна характеристика кельтських речей на території Чехії (справа) та Галичини (Україна) (зліва).

Кельтський шолом не єдина візитна картка на даний момент у Подністров'ї. У Тірі знайдено уламок барельєфу, на якому зображений кельтський воїн з овальним щитом[21,с.78-80].

По усій сукупності даних можна вважати, що кельти у Подністров'я проникли із сучасної території Чехії. Очевидно, це був військово-політичний союз боїв. Римські джерела свідчать, що у 192 році до н. е. бої були остаточно вигнані римлянами із Італії і переселились на територію сучасної Чехії, яка, на думку дослідників Г.Г.Абезгауз, В.Е.Еременко, В.Г.Журавльова,

С.Ю.Каргопольцева, була тим плацдармом, звідкіля військово-політичний союз кельтів-боїв в останній чверті III ст. до н. е. проник у Подністров'я, а згодом і у Подніпров'я. На їх думку, це були кельти-галати Малої Азії, пізніші бастарни регіону Подунав'я і Карпат, військово-політичний союз яких із Подністров'я поширив свій вплив на Причорноморські землі[1,с.36-37].
Дещо з іншої точки зору інтерпретують кельто-слов'янські відносини Є.А.Симонович і І.П. Русанова. На їх думку, контакти населення Українського Закарпаття з кельтами могли бути уже в V-IV ст. до н. е. Військове спорядження: остроги, мечі з іксовидними руків'ями, наконечники списів відповідають і датуються першою пол. III ст. до н. е.[130,с. 41-48, с.97-99,с.99-102].

Рис. 8. Культові культурні надбання боїв, виявлені на території Чехії.

Основна маса археологічних знахідок фіксує присутність кельтів у регіоні Українських Карпат в середині III ст. до н. н. Браслети із півсфер, залізні і бронзові чоловічі і жіночі пояси, фібули, ножі, мечі, наявність опідумів дають право говорити про включення регіону Українських Карпат і можливо Подністров'я в економічну і культурну структуру кельтського світу[113,с.62-67,s.2-6].

Виходячи із сукупності матеріалів, наголошують дослідники, можна робити висновок, що проникнення кельтів в області Закарпаття і Українських Карпат почалося у першій пол. III ст. до н. е. Без їх безпосередньої участі неможлива була би організація таких великих виробничих центрів, як Галіш-Ловачка і Ново-Клиново, а також міських промислових центрів-опідумів, які стали тотожними з аналогічними центрами цілого кельтського світу[13,с.49-81].

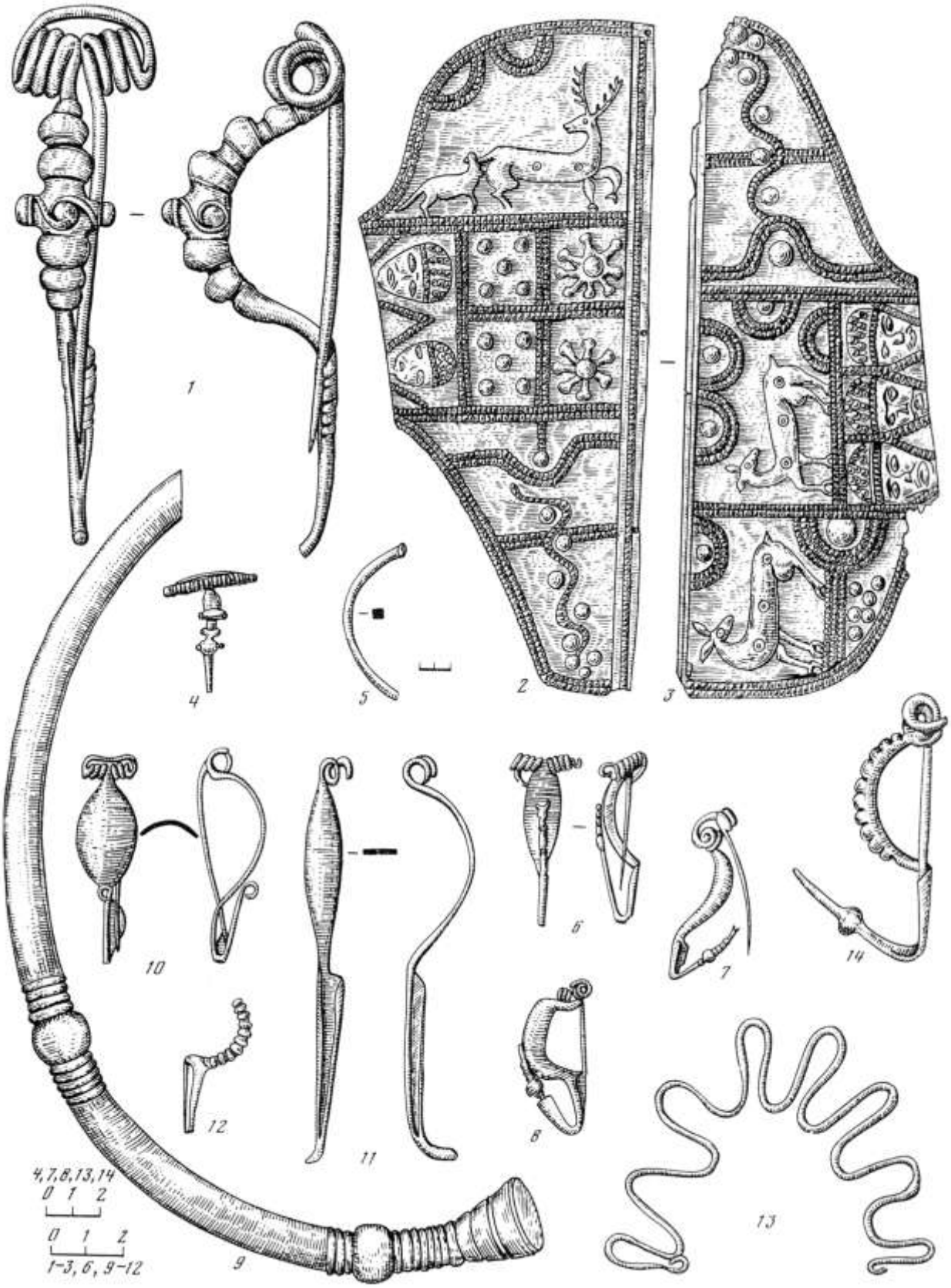

Рис. 8. Старожитності кельтів-боїв та галатів, знайдених на території Галичини та на територіях на схід від Карпат.

Дискусійною залишається проблема місцевої куштанайської культури, що існувала тут до часу епохи Латена. Ряд дослідників вважають її слов'янською, на що вказують форми ліпної кераміки і обрядів поховання. Можна було би говорити лиш про вплив латенської культури на куштанайську. Але археологічний матеріал свідчить, що кельтська технічна культура стала домінуючою, однак це не може говорити про етнічну асиміляцію кельтами слов'ян. Така наша точка зору стає очевидною при розгляді латинізованої культури Подністров'я (пшеворської, зарубинецької і культури Поянешти-Лукашівка), які на думку дослідників, лише підпали під вплив могутньої кельтської культури і впродовж століть кристалізували суто слов'янську культуру. Процеси, що проходили в Закарпатті, очевидно, були тотожними, оскільки у Потиссі, Словаччині слов'янська культура кристалізується уже в II ст. н. е.[112,с.82-84], тоді коли як у Подністров'ї суто слов'янські старожитності кристалізуються у IV-V ст. н. е.[101,с.12-21; с.23-29].

Тому дещо іншими, на відміну від регіону Українського Закарпаття, були відносини з кельтами у слов'янських племен Прикарпаття і Подністров'я. І.П. Русанова вважає, що складання кельто-слов'янського симбіозу відбувалося в декілька етапів, і кожний із них має свої характерні особливості. Найбільш ранні кельтські старожитності фіксуються у нижньому Подністров'ї і Північному Причорномор'ї у IV ст. до н. е. Каталог цих пам'яток нараховує 26 пунктів, і вони розкидані по усьому регіону Подністров'я[82,с.51-52].

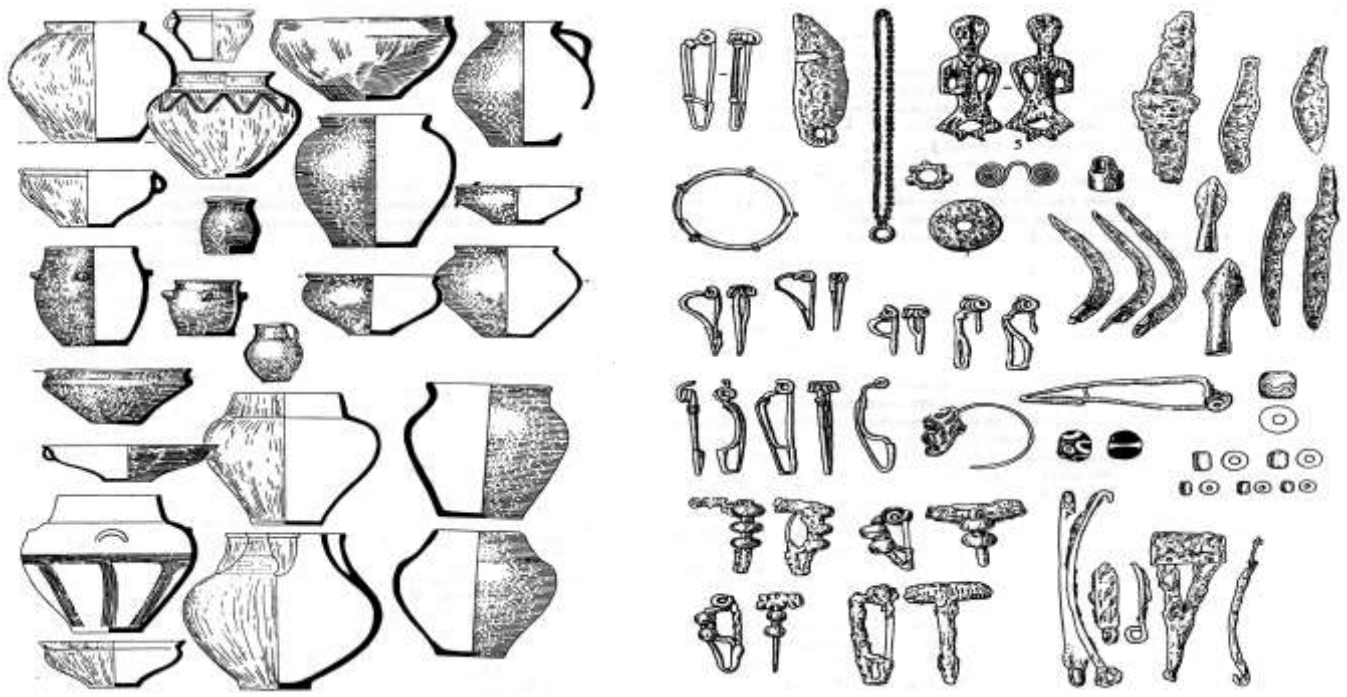

Рис. 9. Культові предмети, знаряддя праці, прикраси, глиняний посуд кельтизованої культури Поянешти-Лукашівка з території Подністров'я.

Дослідники В.Б.Нікітіна і А.К.Амброз вважають, що в середині IV ст. до н. е. відбувся контакт скіфського царя Атея з військово-політичними союзами кельтів у нижньому Подністров'ї [76,с.13-18; с.27-32].

З наступом кельтів на Причорномор'я і Прикарпаття тут утворюється складна політична ситуація. Її фіксує і декрет Протогена, розповідаючи про прихід у регіон військових загонів бастарнів. Галати, за розповіддю ольвійського декрету, виступали в союзі зі скірами. Це загадкове, на нашу думку, слов'янське плем'я проживало у регіоні верхнього Подністров'я. Цілком імовірно, що уже у цей час починає складатися симбіоз місцевого слов'янського етносу із прийшлою військово-політичною організацією кельтів. Поховальний інвентар кельто-слов'ян III ст. до н. е. середнього Дністра свідчить про переплетення різних культур. Ця сукупність починає набирати

явного воєнізованого забарвлення. Знайдені у похованнях кельтські шоломи, пластинчаті панцирі, кельтські щити, фібули можуть говорити про домінування кельтської військової-політичної організації у середовищі слов'ян Подністров'я[140,с.87-89].

Увесь наявний речовий інвентар, усі наявні матеріали, наголошують дослідники І.П.Русанова і Є.А.Симонович, свідчать про реальну можливість проживання кельтів у регіонах на схід від Карпат. Ці матеріали засвідчують військово-політичну присутність кельтів досить реально, та у той же час вони свідчать, що ці військово-політичні союзи кельтів були етнічною меншістю у регіонах Прикарпаття, Подністров'я і Подніпров'я. Тому ймовірно, створивши культуру латена у досліджуваних нами регіонах, вони розчинились у місцевому населенні, однак, своєю соціально-економічною і політичною організацією кристалізували слов'янський етнос[58,с.45].

На нашу думку, яскравим підтвердженням таких висновків можуть послугувати матеріали археологічно дослідженої культури Поянешти-Лукашівка. Дана культура виникла у Подністров'ї на окраїні латенського світу за безпосередньою участю кельтів. Згідно з даними останніх досліджень українських вчених В.Д.Барана, Р.В.Терпиловського, Д.Н.Козака, у даній культурі виявлені слов'янські старожитності[8,с.77-79]. Інші дослідники вважають, що у даній культурі присутній вагомий кельтський елемент, який домінує над слов'янським[112,с.95].

По усій сукупності свідчень культура Поянешти-Лукашівка належить до кельто-слов'янського симбіозу з певними, як вважають дослідники, фракійськими компонентами. Вона співставляється з відомими з античних і римських джерел бастарнами, яких античні автори вважали то кельтами, то германцями, то змішаним населенням[58,с.462]. Дослідник В.Н.Татіщев, опираючись на літописні свідчення писав: "Славен на чолі слов'янських племен, виходячи з Подунав'я, зоставив там сина Бастарна з своїм народом Бастарнами". На нашу думку, бастарни це і є кельто-слов'янський симбіоз, який внаслідок розчинення кельтів у слов'янському суспільстві Подністров'я і Прикарпаття, підсиливши тим самим етнокультуру слов'ян, став домінуючим етносом у досліджуваному нами регіоні. Можна вважати, що у кінці III ст. до н. е. бастарни були, очевидно, одним із найбільших військово-політичних союзів Карпато-Дунайського басейну. В кінці III на поч. II ст. до н. е. вони уперше з'являються на землях на північ від Дунаю. З цього часу впродовж майже п'яти століть, до останньої згадки від 282 р., бастарни згадуються у повідомленнях античних авторів у зв'язку з описом різних історичних подій. За джерелами, бастарни, частина яких мала назву певкіни, займали землі на лівому березі нижнього Дунаю і в його дельті. Є відомості, що бастарни проживали також на північ від Карпат, тобто у Прикарпатті і Подністров'ї. Так, давньогрецький географ Клавдій Птолемей називає східну частину Карпат Певкінськими горами і поруч розміщує бастарнів. Територію, згідно зі свідченнями стародавніх джерел, займали бастарни, а з II-III ст. н. е. зайняла культура Карпатських курганів, яка ідентифікується з племінним об'єднанням карпів, можна сказати, що карпи одне з бастарнських племен[122,с.146; с.94-97].

Очевидно тому, що бастарни були синтезованим кельто-слов'янським етносом їх етнічне походження не могли визначити античні автори. Страбон вагався чи можливо віднести бастарнів до германців, чи ні. Він писав: "В глибині країни проживають бастарни, які межують з тірагетами і германцями. Бастарни, можливо теж германське плем'я, вони поділяються на декілька племен. Дійсно, одні з них називаються атмонами, інші сідонами. Ті, що володіють Певною, островом на Істрі - називаються Певкінами"[120,с.3-17].

Такої ж думки про кельто-слов'янський симбіоз бастарнів дотримувався римський історик К.Тацит, який писав: "Я сумніваюся, чи зараховувати племена певкінів, венедів до германців, чи до сарматів, хоча певкіни, яких дехто називає бастарнами тому, що мають одну і ту ж мову, одяг, села і хати, і за цими ознаками вони відрізняються від сарматів"[123,с.352]. На нашу думку, найближчий до істини був Тіт Лівій, який називав бастарнів галатами, тобто кельтами і розповідає, що мовою і звичаями вони подібні до кельтського племені скордисків[58,с.45]. Очевидно, у час Тіта Лівія кельто-слов'янський симбіоз носив ще ряд кельтських ознак. Кельтська військово-політична знать, кельтська технічна наука, сільськогосподарська система домінували у середовищі

слов'ян, і самі кельти, які, звичайно, розчинялися, ще мали пріоритетне становище у підвладному слов'янському суспільстві. Та з плином часу кельто-слов'янський симбіоз почав набирати рис слов'янської етно-культури, що можна спостерігати на місцях проживання культури Карпатських курганів, яку дослідники вважають слов'янською[115,с.149-152]. Здається правий Д.А.Мачинський, ототожнюючи бастарнів з носіями культури Карпатських курганів, де останні набирають у IV-V ст. рис суто слов'янського етносу[68,с.94-96].

Ряд дослідників, зокрема, вважає, що кельтські політичні і соціально-економічні та культурні традиції були домінуючими не тільки в пшеворській культурі, культурі Карпатських курганів та у культурі Поянешти-Лукашівка у Подністров'ї і Прикарпатті. М.Щукін вважає, що кельти даного регіону сформували і черняхівську культуру. На його думку, формування черняхівської культури відбувалося у кінці II першій пол. III ст. н. е. Дана культура, на думку дослідника, як і кельтська раніша, теж має загальноєвропейський характер. Нова черняхівська кераміка, на думку дослідника, зберігає древньо-кельтські традиції. Черняхівські старожитності по припиненні римського впливу уже в III ст. н. е.починають повертатися до попереднього стану.

Так, наголошує М.Щукін, у III ст. н. е. повсюди починає знову відновлюватися обряд трупопокладення, а це значить, що у Подністров'ї проходив процес відновлення релігії, яка мала велике значення в ореолі кельтської культури. Починаючи з кінця II ст. усюди відбуваються процеси цивілізації римської культури. Виходять з моди у варварському світі римо-провінційні фібули, їх починають заміняти підв'язні фібули, які були поширені у кельтів. Дуже характерний приклад ми бачимо у зміні озброєння. У III ст. н. е.у Подністров'ї на зміну короткому римському мечу приходить довгий рубаючий меч - зброя, яка за 200 років до римської доби була поширена у середовищі кельтської військової організації. В цей же час щезають умбони з шипом, які призначалися для легкого щита і з'являються сферичні умбони на важких щитах, які за даними джерелами зафіксовані у кельтів і слов'ян. Змінюються і наконечники стріл і списів. У і пізньо-римський час вони нагадують наконечники списів кельтської епохи пізнього латена і зовсім відмінні від аналогічного озброєння римського часу. Така раптовість відродження в етносу Подністров'я кельтських традицій може говорити, що древні кельтські традиції в обл. Карпат законсервувались і відновились навіть через 200 років. На нашу думку, кельто-слов'янський симбіоз був дуже життєздатним і довготривалим. Можна припускати, що кельти у зв'язку з передовою політичною, економічною і культурною системою дуже повільно розчинялись у слов'янському етносі Прикарпатського і Подністровського регіону і тому їх культурні і економічні традиції могли бути живучими і у ранньослов'янській культурі[147,с.18-23].

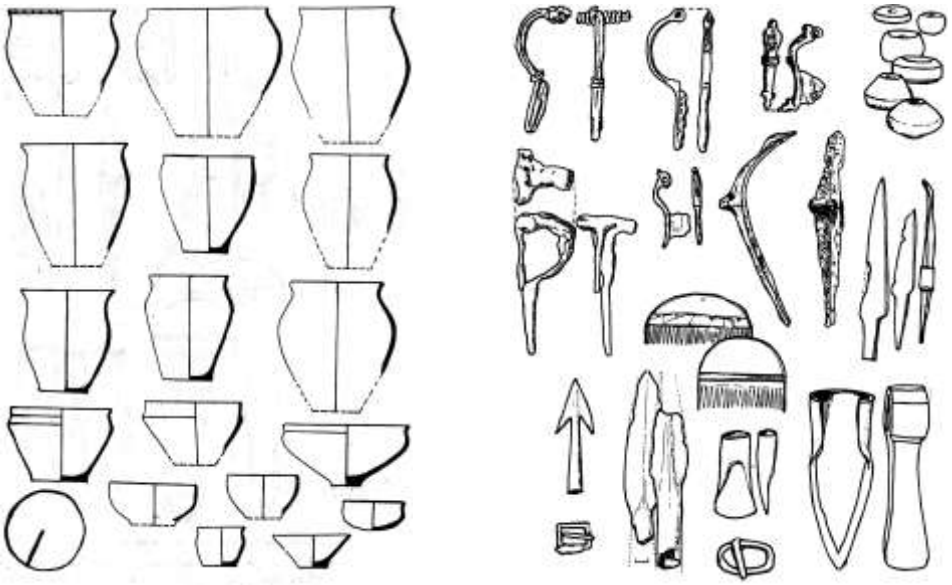

Рис. 10. Предмети одягу, побуту, зброї, ліпного посуду кельтизованого етносу на прикладі старожитностей з поселення Пасіки Зубрицькі.

Очевидно, що відновлення кельтських традицій у Карпатсько-Дністровському регіоні пов'язуються з наступними обставинами: перша причина - це економічна і соціальна. Слов'янський етнос із кельтською політичною і соціально-економічною структурою піднімається на вищий щабель варварського суспільства. У ньому утверджується варварська держава, яка переростає у ранньофеодальну. Даний регіон у II-III ст. н. е., про що наголошувалось вище, уже протиставляє себе Римській імперії і починає з останньою відкриту конфронтацію. У цей же час, тобто у III ст. н. е., зароджуються ранньофеодальні відносини. Два дослідники, які працювали над проблемами етногенезу ранніх слов'янських старожитностей незалежно один від одного зареєстрували різкі зміни у соціально-політичній, економічній структурі ранніх слов'ян у II - першій половині III століття нашої ери[157,s.136-178].

Другою причиною, яка спричинила кельтський ренесанс у слов'янському суспільстві Прикарпаття і Подністров'я могли бути кризові процеси, що відбувалися у Римській рабовласницькій державі. Власне, на поч. III ст. н. е. починається занепад економічної і політичної системи, що привело Римську рабовласницьку державу до остаточного краху[51,с.8-10].
Яскравим свідченням розпаду рабовласницької системи може бути зріст числа манумісій і виникнення нового соціального інституту колонату[94,с.100-101].

Криза економічних відносин привела римське суспільство і до фінансової кризи, яка прискорила й кризу усієї політичної системи. Усе це призвело до варваризації і провінціалізації усієї римської держави. Сам же відхід римлян з Дакії і припинення у регіоні римського впливу знову змусив населення регіону Карпат і Подністров'я повернутися до кельто-слов'янської соціально-економічної і політичної системи епохи латену. Конкретні прояви відновлення кельтської культури, наголошує М.Б.Щукін, очевидно слід шукати у прикордонних з імперією областях. В цих конкретних зонах, які були не тільки зонами прикордонної торгівлі і прикордонними фортифікаційними об'єктами, зосереджувалася з обох сторін велика кількість населення. Очевидно, що у Семигородді і других областях Подністров'я і Карпат і міг відродитися кельтський древній вплив. До цього часу слов'яни уже настільки були кельтизовані, що про якісь зміни не могло бути і мови, це могло бути єдине, що стилізувало їх культуру у черняхівський час.

Цілком можливо, що слов'яно-кельтська культура могла існували і у черняхівській культурі і у III ст. н. е. утвердитися в областях Дністро-Бузького міжріччя. Інакше, як наголошує М.Б. Щукін, без широкомасштабного кельтського впливу у II-III ст. н. е. виникнення черняхівської культури не можна пояснити ніяк. Кельтський ренесанс, на думку дослідника, пояснює і тотожність зарубинецьких, латенських старожитностей із тотожними гончарними виробами черняхівської культури[147,с.22-23].

Із вищенаведених фактів можна зробити висновок, що кельто-слов'янський симбіоз власне і стояв біля витоків черняхівської культури, тому думка вчених, що ранні слов'яни є творцями черняхівської культури, яка розвивалась аж до VII ст. н. е. через урахування кельто-слов'янського етнотворення є, на нашу думку, правильною[70,с.159]. Український археолог та історик М.Ю. Брайчевський слушно наголошує, що у нижньому Подунав'ю черняхівські пам'ятки фіксуються, починаючи з III ст. н. е. Це нпояснюється проживанням у цьому регіоні слов'ян[15,с.123]. Якщо врахувати, що тут проживали і кельти, складаючи зі слов'янами одну синтезовану культуру, яка переросла у слов'янську, то картина слов'янського етнотворення в рамках черняхівської культури стає зрозумілою. Цілком ймовірно, що кельто-слов'янські ювелірні і ремісничі старожитності продовжуються і у черняхівській культурі III-VII ст., вони очевидно наявні і у ранньослов'янський епохальний і у епохальний час Української держави IX-XIV століть[14,с.124].

Кристалізовані із кельто-слов'янських старожитностей Карпато-Дністровського басейну слов'янські старожитності черняхівської культури доповнюються, однак, домішками дакійськими і германськими, що видно із компонентів черняхівських старожитностей. Однак, як вірно наголошує Г.Б.Федоров, тотожність черняхівських і ранньослов'янських старожитностей очевидна [136,с.65]. До таких же висновків дійшов і В.Д.Баран, який, досліджуючи ліпну кераміку

черняхівців і ранньослов'янську Верхнього Подністров'я та Верхів'їв Бугу, дійшов до висновку, що вони тотожні при певній різниці технології виробництва[5,с.85-87].

Внаслідок таких ототожнень Г.Б.Федоров дійшов до висновку, що слов'яни у Карпато-Дунайських землях були автохтонним населенням на рубежі ери, тобто у II ст. до н. е. - II ст. н. е., про що свідчать Певтінгерові таблиці і свідчення римського історика Евсенія, який знав народ слов'ян у 314-340 р. в Подунав'ї[136,с.170].

До цього часу, на нашу думку, слов'яни Карпато-Дністровського регіону були під могутнім політичним, соціально-економічним і релігійним впливом кельтів, і тому покривали їх іменем свій землеробський етнос, під яким ми розуміємо пшеворську і волино-подільську культури території Української держави. Праві, на нашу думку, ті археологи і дослідники, які вважають що симбіоз, який склався під безпосереднім впливом кельтів у II ст. до н. е., існував автохтонно до кінця IV-V ст. н. е. і кристалізував суто старослов'янські старожитності, відомі в історичній літературі під назвою Празької культури[35,с.18-23, с.25-26].

Свідчення історичних джерел, археології, топоніміки і мовознавства добре документують перебування кельтів на Балканському півострові і в області Карпатської котловини, куди основна маса кельтів проникла у III ст. до н. е. в період активного руху кельтів у Подністров'я і Прикарпаття. Очевидно у I ст. до н. е. - III ст. н. е. вони були регіоні, який ми вивчаємо, головною політичною, економічною і культурною силою. Аналіз сукупності джерел яскраво показує проникнення у III ст. до н. е. кельтів в області на схід від Карпат у Подністров'я і нижнє Подунав'я. У даний час античні автори одностайно називають кельтів галатами. Єдиним письмовим джерелом, яке говорить про активні політичні перетворення кельтів у регіоні на схід від Карпат, є знаменитий декрет на честь Протогена, в якому говориться, що галати і скіри утворили союз і зібрали великі сили і задумують напасти на Ольвію, а також, що фісамати, скіфи і савдарати шукають укріплені міста, боячись жорстокості галатів. Згадка про галатів у цьому декреті дає право говорити, що галати "декрету" - це кельти Подністров'я і Прикарпаття, можливо і Подунав'я, які, створивши між 279-212 р. могутню державу Галатію у Фракії, поширили свою владу на території Прикарпаття і Подністров'я. Очевидно, галати "декрету" це і є бастарни (кельто-слов'янський) етнос, що у III ст. до н. е. займав територію Подністров'я і Прикарпаття і територію устя Дунаю. Бастарни були найсхіднішим кельтським (галатським) політичним об'єднанням у етнічному розумінні кельто-слов'янським народом, у якому провідну політичну роль відігравали галати[171, s.43, s.460].

Стосовно скирів, союзників галатів, можемо сказати, що це місцевий слов'янський етнос, який, будучи могутнім землеробським етносом, не вів активних загарбницьких воєн у Північному Причорномор'ї. У час написання декрету скіри проживали у Прикарпатті і Подністров'ї, тобто по сусідству з кельтами бастарнами. Очевидно, прийшлі у регіон Карпат і Подністров'я бастарни не були надто чисельним етносом. Потрапивши у слов'янське середовище вони підпали під процес асиміляції. Очевидно, так створювався кельто-слов'янський етнос, який, на нашу думку, проходив мирним шляхом. У декреті говориться, що галати зі скірами створили союз і після чого мали намір напасти на Ольвію. Ряд дослідників вважає, що внаслідок союзу галатів з скірами виникла велика і могутня держава, яка охоплювала усю територію від Бугу до Дунаю, де Прикарпаття і Подністров'я були її серединними землями. Можна вважати, що у кінці III - поч.. II ст. до н. е. галатам вдалося об'єднати увесь цей регіон в одну політичну систему, яку ми знаємо під назвою бастарни[69,с.31-32].

Археологічні матеріали дослідження останніх десятиліть дуже добре співставляються з історичними свідченнями Страбона та інших авторів кінця II ст. до н. е. про місця проживання бастарнів. А.Д.Мачинський вважає, що пам'ятники типу Поянешти-Лукашівка в лісостеповій зоні між Карпатами і Дністром а також зарубинецькі і пшеворські старожитності Верхнього Подністров'я слід пов'язувати з військово-політичним союзом, на чолі якого стояли галати-бастарни[69,с.34]. Матеріальна культура цих пам'яток настільки різко відрізняється від рівня культури історично кельтських областей, що є доказом того, що головна маса населення, яка

входила до складу бастарнського військово-політичного союзу, не могла бути кельтами. На нашу думку, більш значну частину складу цього об'єднання складали слов'яни. Таким чином галати "Декрету на честь Протогена" були бастарнським військово-політичним об'єднанням із Дністро-Дунайського регіону. А.Д.Мачинський вірно вважає, що вторгнення бастарнів у Причорномор'я відбувалося із територій, прилеглих на схід від Карпат, тобто із Верхнього і Середнього Подністров'я у регіон нижнього Подунав'я. Не виключено, наголошував дослідник, що назва стародавнього міста у Подунав'ї Галич пов'язана з приходом кельтів у даний регіон[69,с.34-35].

Із співставлення різних джерел виявляється, що основна маса бастарнів була не кельтами, а слов'янами, тому не зрозуміло, чому такі солідні історики минулого як Полібій і Тіт Лівій так переконливо намагались довести, що бастарни - це галати. Характерно, що імена родів бастарнів і їх князів звучать у вимові швидше слов'янській. Ом. Партицький вважав, що процес асиміляції бастарнів у Подністров'ї був дуже швидкий, хоча вони і були, безперечно, частиною тих кельтів, що у III ст. до н. е. створили могутню державу зі столицею Тіле. А у ж Галичині вони були тільки народом військовим, войовничим і зухвалим, який не займався землеробством. Поселення бастарнів у нашому краю, наголошував дослідник, відбулося мирним шляхом - бастарни були військовими прибульцями, а не завойовниками[130,с.41-48,с.97-99,с.99-102,с.223-234].

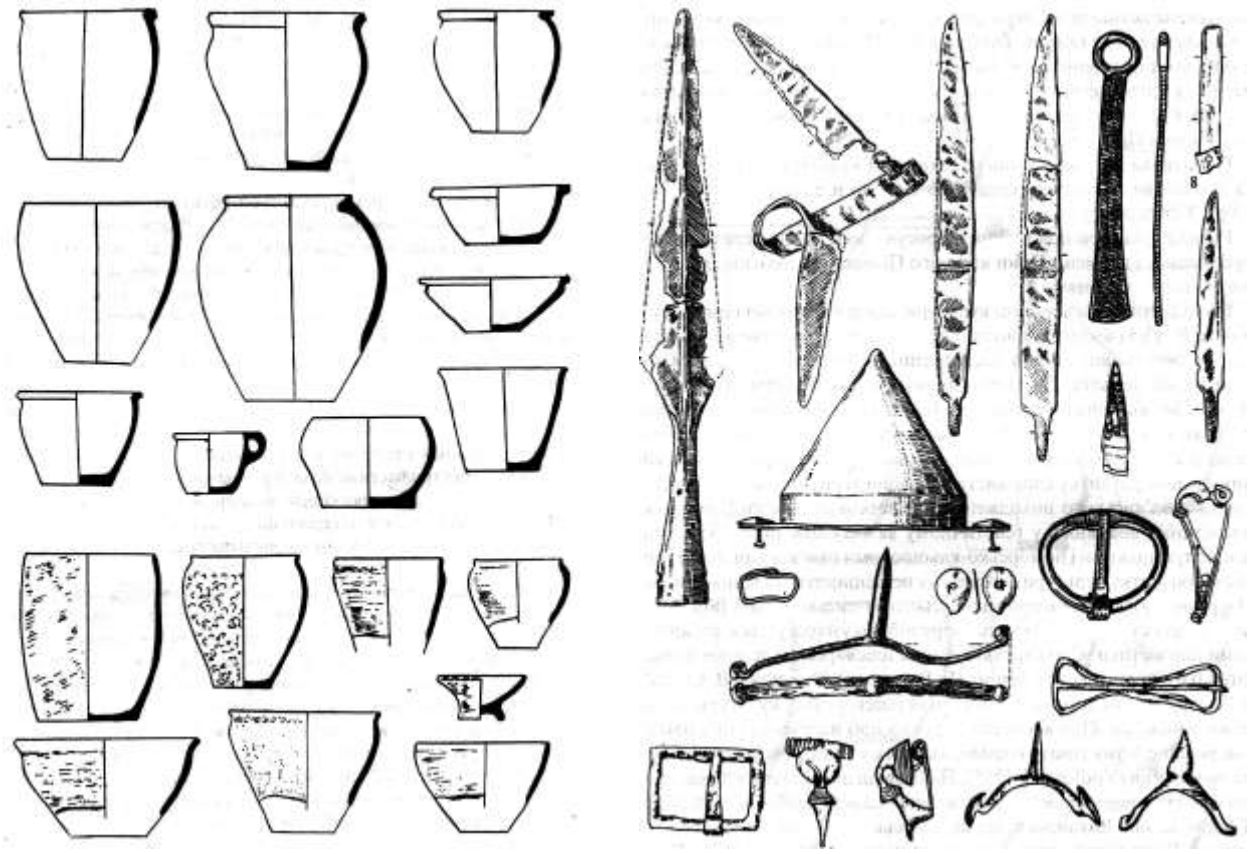

Рис. 11. Кельтські старожитності на території Галичини пшеворської культури.

Єдина їх заслуга, що вони створили у Галичині могутню державу, яка незабаром починає війни з сарматами і римською рабовласницькою державою. Очоливши місцеві слов'янські племена, королі бастарнів швидко поширили свою владу на всю територію Прикарпаття, Карпат, середнього і нижнього Подністров'я[81,с.259-260,с.298-299]. Усі наступні факти говорять про те, що суспільство бастарнів у більшій мірі було слов'янським. Слід наголосити, що верхню частину цього суспільства становили кельти або кельтизована група населення, яка в кінці 1ст. до н. е. займала лісостепові області на схід Карпат і була відома античному світові під назвами військово-політичних союзів бастарнів і скірів[69,с.33-35].

Підтвердження нашої гіпотези ми знаходимо через свідчення археологічних і топонімічних джерел, які веазують на існування на схід від Карпат військово-політичних союзів кельтів. Вже давно вченими помічено, що на окраїнах великої території розселення кельтів-галатів існував цілий ряд тотожних назв, що пов'язуються з самоназвами гальських племен. Терміни Гель, Гелія-Галія, якими означували себе кельти Ірландії, область Гелеція-Галісія в південно-західній Іспанії, Галатея - держава в Малій Азії і місто Галати, Галац на нижньому Дунаї і нарешті Галичина, стародавнє Галицьке князівство у Подністров'ї з центром у місті Галичі. Можна припустити, наголошує А.Д.Мачинський, що Прикарпатська Галичина зобов'язана своєю назвою кельтам-галатам. Територія слов'янської Галичини була у III ст. н. е. окраїнною областю розселення кельтів. Поховальні речі Галичини II ст. до н. е. - III ст. н. е. безумовно кельтські[81,с.300-304].

Їх досить добре проаналізував Ю.В.Кухаренко, який підтвердив вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу Галичини[57,с.31]. Щоправда, мій учитель В.В.Грабовецький відкинув вплив кельтів на формування Галичини, він дійшов до висновку, що назва Галич походить від грецького слова "гальс", що означає сіль. Це припущення він мотивує тим, що у Галицькій землі були соляні джерела, а в самому Галичі містилися склади солі, що дало можливість, внаслідок торгівлі, постати і самому місту Галичу. На його думку, Галич як місто, існував уже у IX ст. на землі племінного об'єднання хорватів[28,с.10]. Гіпотеза була би вірною, коли б не ряд інших поселень з назвою Галич, розташованих у областях, де зовсім не має покладів солі. Однак, повернемося до проживання кельтів у Галичині і нижньому Подністров'ї, коли галати із Подністров'я-Галичини прийшли у Подунав'я разом з союзними скірами. Цілком вірогідно припускати, що кельти із Подунав'я могли теж робити військові напади на Причорномор'я, оскільки Карпати теж були заселені кельто-слов'янським і кельто-фракійським етносом, який міг надавати для цих військових походів допомогу. На нашу думку, цей регіон, очевидно, був теж включений у сферу впливу державного формування скіфів-галатів Подністров'я. Власне тут, на території на схід від Карпат, кельти дуже швидко почали поширювати свої топоніми. Очевидно, слов'яни Карпат і Дністра переймали самоназви кельтів, які зберегли пам'ять про кельтів-галатів у назві міста Галич, назві Галичина, яка, на нашу думку, походить від державного формування кельтів Галатії (Галичини) в Малій Азії. Питання виникає само собою, звідкіля походить ім'я міста Галич, яке дало назву Галицькій державі і етно-назві галичан. Галицький дослідник О.Партицький вважав, що від галатів-бастарнів і походить назва міста Галича, вони і є засновниками у II-I ст. до н. е. Галича над Дністром, він і став, на думку дослідника, концентруючою політичною і соціально-економічною домінантою кельто-слов'янської етнокультури Подністров'я. Найдавніша згадка про Галич відноситься до III ст. н. е., згідно з свідченнями Йордана біля Галтіса (Галича) у 246 р. відбулася велика битва між ост-готами і гепідами. Війська, наголошує Йордан, зустрілись біля міста Haltis, де пливе ріка Ayha, тобто на лівому березі Дністра, де і до XIX ст. заворот ріки чи частина ріки Дністра носила назву ріки кутової, наголошував дослідник[81,с.298-299, с.302-307].

Чеський дослідник П.Шафарик і польський І.Лелевель ототожнювали давній "Галтіс" Йордана з Галичем над рікою Луквою, вважали час виникнення древньоруського Галича 246 роком. На їх думку, свідчення Йордана під 246 роком - це перша згадка про Галич над Дністром [164,s.116-142, s.158-184; 143,с.4-8; с.72-94]. Польський дослідник Т.Земенецький теж вважав, що Галич над Дністром, що відомий за свідченням Йордана під 246 р., був заснований кельтами. Доводячи, що кельти у цей час проживали у Подністров'ї, він наголошував, що Галич самоназвою означає племінну назву кельтів-галатів, які залишили у пам'яті про себе назви у Прикарпатті і Подністров'ї: Галич, Галіція. Галич у Подністров'ї у перших ст. н. е., на думку дослідника, був одним із великих торгових городищ, закладених кельтами-галатами. У III ст. н. е., тобто у час битви біля міста ост-готів і гепідів, Галич міг уже бути, окрім центру торгового, і центром політичним[144,с.146-157,с.201-209; с.165-166; с.22-28]. Характерно, що назва Галича поширена і у Карпатських горах, пагорби, узгір'я, пасма гір носять назви Галича. Характерно, що це регіони розселення бойків, лемків і гуцулів. На думку А.Петрушевича, карпато-горяни гуцули і бойки,

яким належить і місто Галич, складали в минулому східну частину хорватів, хоча багато дослідників, зокрема Т.Шрейбер, вказували на вплив кельтської культури на формування бойків, лемків і гуцулів, на дольмени кельтів у культурі горців слов'ян. Можливо певні компоненти кельтської культури, наголошував А.Петрушевич, у галицьких горян мали місце, та з бігом часу вони кристалізувались у суто слов'янські[34,с.23-29; с.165-166, с.168; с.30-31, с.78-79].

Російський дослідник Ф.Браун наголошував, що з іменем Галича в його час пов'язували частину лісистих Карпат, і спеціально гору, з якої бере свій початок Дністер. Далі топоніми з назвами Галич поширені у ряді сіл Угорщини - Галич, Великий Галич, в Рудних горах Галіч, в Ноградському комітаті - Галич. Про походження імені Галич існують дві гіпотези. Одна із них, згідно з якою ім'я Галича означає, як області багатої сіллю, тому і схили лісистих Карпат пов'язують цю назву зі словами гальс-сіль - загально індо-європейським означенням солі.

Гіпотеза ця можлива фонетично лиш у тому випадку, коли ми приймемо за вихідну мову кельтську. В британській групі кельтських діалектів слова дійсно починаються з h(г):halion, holen - так як і у мові Карпатських галатів. Можна допускати карпато (слов'янсько) - кельтський діалект: Halitio, Hilizio, яке у слов'янській мові звучить як Галич. Очевидно, основні будівники міста були слов'яни і кельти, які мали не тільки етнічну, але й мовну спільності[110, с.4-9, с.24-25]. Характерно, що Галич в Рудних горах, Гала-гора в Польщі в області Татранських гір можуть свідчити про кельто-слов'янські етнокультурні старожитності. Якщо у слов'янській мові є слова галявина, галява, а у кельтській: hel, hal, що ототожнюється у індо-європейському корені: hel, hollen, hal і існують у слов'янських мовах, де побутують такі ключові слова, як: галява, галявина.

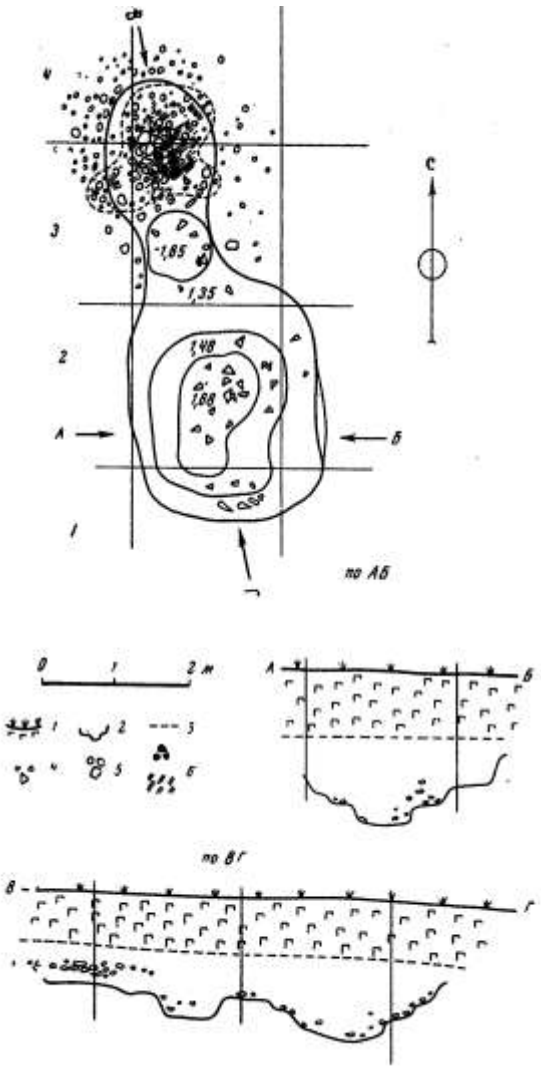

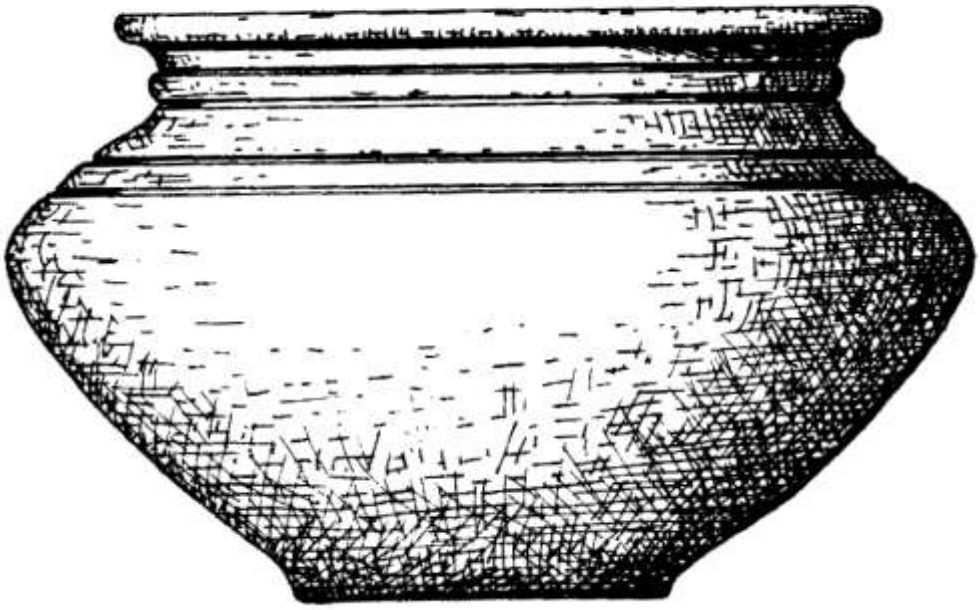

Рис.12.Бовшівське кельтське житло, кераміка з нього та її аналоги, знайдені в Галичині.

Цілком можливо, наголошує з цього приводу О.М.Трубачов, що слов'яно кельтські етно-мовні зв'язки були дуже давні, що зафіксовано у етнонімах Галичина - Галич. Характерно, що топоніми поселень назв Галича на Дністрі і Галича на Дунаї по усьому пасму Карпатських гір і Подністров'ї притаманні там, де в сиву давнину проживали спільно кельти і слов'яни. В Рудних горах були і топоніми карпів, на нижньому Дунаї кельти і слов'ян теж складали велику і могутню у політичному розумінні етнокультуру. Можливо, що галичани - лише слов'янізована етно-назва кельтських старожитностей і усі городища давньої Галичини у своїй основі були кельтськими. Можливо, що слов'яни нарівні з кельтами брали участь у формуванні економічних, політичних і торгових осередків на кельтській основі[130,с.41-48,с.97-99,с.99-102,с.223-234].

Рис. 13. Кельтські гончарні вироби з території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ).

Рис.14. Реконструкція гончарного кола для виготовлення посуду на кельтській гончарній основі (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ).

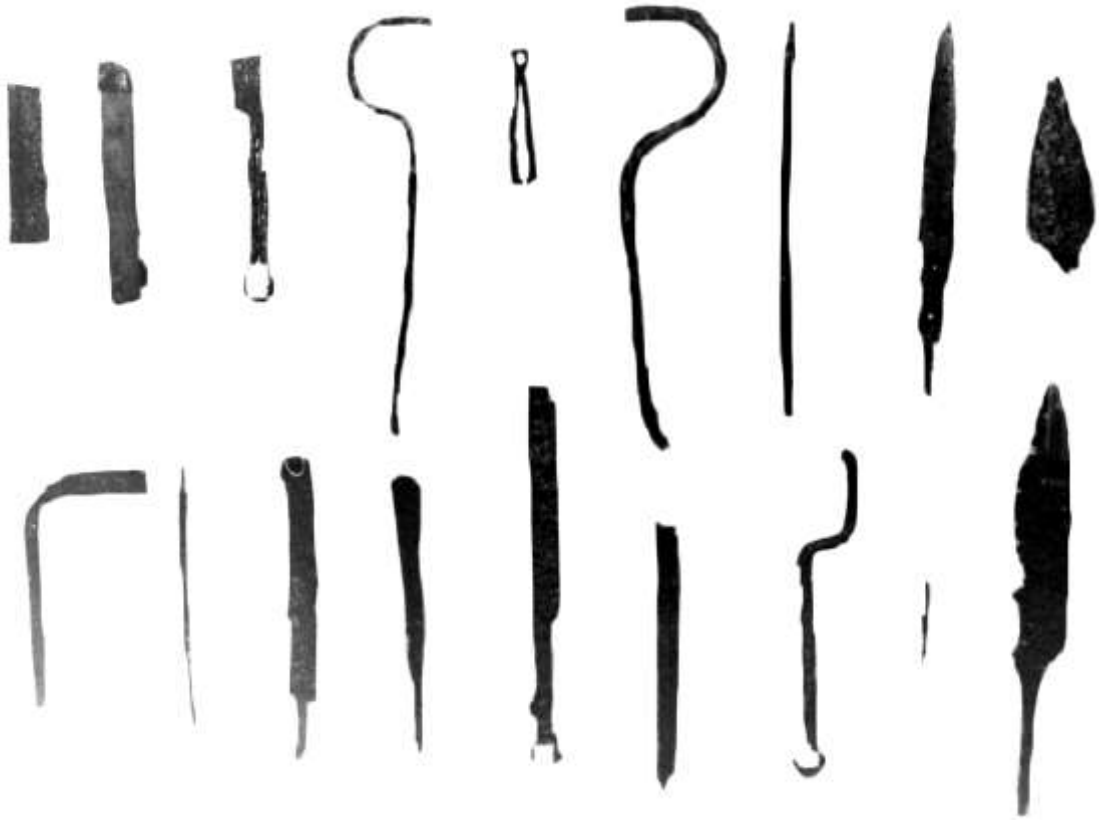

Рис. 15 Предмети кельтського озброєння, знайдені на території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ).
Рис. 16. кельтські побутові залізні вироби та предмети озброєння, знайдені на території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ).

Руський літопис у своєму первісному екскурсі говорить нам про галичан Яфетового коліна, ставлячи їх між Руссю і Волохами, що ототожнюється вченими із територією Подністров'я [20,с.240-244; с.4-9, с.24-25, с.168-179].

За сукупністю джерел цілком реально можна наголошувати, що слов'яни-хорвати проживали у Карпатах і Подністров'ї спільно з кельтською етнічною меншістю галатів, етнічне взаємопроникнення яких і кристалізувало літописний етнос бастарнів. Ряд дослідників припускає, що бастарни - це пізніші слов'яни - хорвати[69,с. 34-39; 22-28]. І це цілком можливо, ряд дослідників відзначає, що перехід кельто-слов'янського мовного діалекту до слов'янського можна пояснити переходом кельто-слов'янського (бастарнського) угруповання до суто ранньослов'янського етносу. Можливо, що сама трансформація була чисто умовною і кельтський вплив мав чисто політичний відтінок, що фіксували різноманітні джерела. Можливо, проживання в сусідстві слов'ян з кельтами і сприяло перейняттю слов'янами кельтської політичної і адміністративно-господарської форм управління. Не слід виключати відкритої експансії кельтів. Ряд дослідників вважає, що кельти, зайнявши Галичину, сконцентрували у регіоні Подністров'я усю свою політичну і господарську адміністрацію. Основним пунктом концентрації їх політичної влади і став Галич, звістку про який нам подає готський історик Йордан під 246 роком[39,с.72-77; с.302-307].

Характерно, зауважує Б.О.Тимощук, що найстародавніші місцевості на середньому Дністрі теж пов'язуються з етнонімією Галича. Найстародавніші місцевості на середньому Дністрі, тут же стародавнє городище з іменем Галиця, у Чернівецькій обл. Галицею називають притоку річки Сучави, є тут урочище Галиця. Багато етнонімів Галич-Галиця, вважає дослідник, розміщуються і тягнуться від Берладського Малого Галича на Дунаї до Галича на Дністрі, що дозволяє припускати існування з давніх часів одного етнічного регіону, який дослідники пов'язують з древнім етносом склавінів[124,с.26-27].

На стародавність Галича вказують і кельто-слов'янські старожитності, випадково знайдені на території Галичини. Деякі із них відносяться до III-II ст. до н. е., про які галицький дослідник XIX століття А.Петрушевич писав: "Знайдені речі у Вікторівських лісах ритуальні топірці-кельти, ритуальні мечі з двома лезами, чотиригранні топірці, є речами кельтських жерців[88,с.72-79]. Польський дослідник Т.Н.Зіємескі, що займався археологічними дослідженнями у Вікторівських лісах і читав лекції в Галичі по дослідженому матеріалі, дійшов висновку, що носіями політичної і господарської культури, яку перейняли слов'яни Галичини, були кельти. Місто Галич, на його думку, було у краю першою великою політичною і торговою "амбасадою" кельтів-галатів. Вони збудували місто, зміцнили його і поширили з нього свої завоювання на усе Подністров'я. Нижньо-дунайський Галич, на думку дослідника, був колонією Галича подністровського, по завоюванню кельтами нижнього Подністров'я і слов'ян[33,с.23-29].

Таким чином, згадані у декреті Протогена скіри-слов'яни і кельти-галати і є тим кельто-слов'янським етносом, який намагався захопити Ольвію. Дане джерело говорить, що союзні скіри (слов'яни) і кельти-галати, на нашу думку, і є тими пізнішими бастарнами. У зв'язку з цим виникає запитання, на яких же принципах виник у II ст. до н. е. військово-політичний союз двох етносів і як могла кельтська військово-політична меншість зберігати політичну владу і опиратися при цьому на місцеву родо-племінну знать скірів-слов'ян. Спробуємо реконструювати кельто-слов'янську історію II ст. до н. е. - III ст. н. е. Закріпившись у Верхньому Подністров'ї і сформувавши там могутню військово-політичну організацію кельти, очевидно, уже разом зі слов'янами просунулись у середнє і нижнє Подністров'я, закріплюючись на даній території низкою адміністративних і торгових пунктів, які згодом почали набувати рис городищ. Характерно, що Птолемей розміщає великі торгово-ремісничі центри на Дністрі - Maiycoviov, який ототожнюється вченими з Могилевим на Дністрі. Kappobovvov, що ототожнюється з Кам'янець-Подільським. Ф.Браун не знає, кому належали ці міста цієї Подністровської цивілізації, він тільки зауважує, що усі існуючі міста на Дністрі у I ст. н. е. носять явно кельтські імена. Галич

розпочинав відлік кельтської цивілізації у верхньому Подністров'ї, а Малий Галич замикав перелік кельтської цивілізації у нижньому Подунав'ї.

Очевидно, топоніми Галича Дністровського і Нижньо-Дунайського можуть вказувати на межі слов'яно-кельтської державності Дністро-Подунав'я. Можна припустити, що кельти і слов'яни були засновниками тієї торгово-ремісничої і господарської цивілізації у Подністров'ї, розквіт якої припадає на VIII-XIX ст. н. е. і яку так ретельно нам описав географ Баварський. Сукупність джерел дають нам право говорити про наявність уже у II ст. н. е. - III ст. н. е. могутньої торгово-ремісничої, а можливо і політичної організації на Дністрі[19,с.207]. І це, очевидно, так, адже Дністер - це друга за величиною слов'янська ріка Української держави, вона бере свій початок на схилах Карпатських гір в межах Львівської обл., і тече з півночі на південь впродовж більше ніж 1360 км. Береги Дністра, на думку археологів І.С.Винокура і Б.О. Тимощука, були з незапам'ятних часів заселені слов'янами. По Дністру слов'янські племена просувались на південь в Подунав'я. Дністер здавна служив одним із найважливіших торгових шляхів, що зв'язував слов'ян Верхнього Подністров'я з Причорномор'ям. Дністер був добре відомий ще античним авторам, які називали його Тірас. Під такою назвою згадується грецьким істориком V ст. до н. е. Геродотом. Так річку називали і римські автори перших ст. н. е.: Страбон, Пліній Старший, Птолемей. З III-IV ст. н. е. у джерелах поширюється сучасна назва річки - Дністер. Римський історик Амміан Марцеллін (330-400 роках) - називає ріку Данастром[22,с. 3-9].

Про час заселення Дністра слов'янами джерела, окрім легенди Нестора, не повідомляють, та можна припустити, що слов'яни під тиском кельтів почали переселятися із Дунаю у Карпати і на Дністер у VI-V ст. до н. е., де і проживали, як вважає С.П.Толстов, до ранньосередньовічного слов'янського періоду[128,с.24]. Про давність проживання слов'ян у Подністров'ї говорить нам і карта Римської імперії III ст. "Пентінгерові таблиці", яка розміщує слов'ян між Дунаєм і Дністром, поряд з антами, даками. Римські історики I-II ст. н. е. теж називають слов'ян венедами. Готський історик IV-VI ст. також наголошує про проживання у Подністров'ї слов'ян, яких він ототожнює з венедами. Римські карти, які відзначають постійний етнос венедів-слов'ян, по сукупності даних, дають нам право говорити про проживання слов'ян у Подністров'ї, починаючи із V ст. до н. е.

Можливо, що у цей час тут проходив процес формування слов'яно-кельтської мовної єдності, матеріальної культури, яка характеризує давнє осіле землеробське населення. Скупі повідомлення письмових джерел про слов'ян-венедів дають можливість зробити припущення, що Подністров'я було одним із регіонів кристалізації і розселення ранньослов'янського населення. При цьому археологічні матеріали, виявлені у Прикарпатському регіоні, дають право наголошувати про давній землеробський етнос регіону, який, на нашу думку, і кристалізував майбутніх слов'ян [142,с.104-105]. Цілком можна припускати, що слов'янська культура Подністров'я, починаючи з IV-III ст. до н. е., зазнала могутнього впливу кельтів-галатів, їх політичної і господарської інфраструктури. С.П.Толстов наголошував, що легенда Нестора про утиски волохами слов'ян на Дунаї відбиває реалії IV-V ст. до н. е. Слов'яни і волохи, під якими треба розуміти кельтів, мали у Подунав'ї довгі і тісні стосунки впродовж багатьох століть. Історичне зерно розповіді Нестора стосується часу, коли кельти-галати почали широкомасштабні завоювання у Дунайсько-Карпато-Дністровському регіоні. Рух кельтів в область Карпат і Дністра, очевидно, був швидким, що підтверджує нам і польський хроніст В.Калдубек, який наголошує, що волохи-галли завоювали слов'ян, які проживали на південь, схід від Карпатських гір[128,с.13-14].

Якщо рух кельтів по В.Калдубеку виходив із Галатії і проводили військову кампанію кельти-галати, то усе нами вище проаналізоване є історичною реальністю розвитку слов'янського етносу. Кельти оволоділи Подністров'ям у час своєї найбільшої політичної і економічної могутності. У III ст. до н. е. у них був уже великий досвід формування варварської держави. Сформувавши Галатію в Малій Азії кельти-галати перенесли копію своєї державності у Подністров'я, яке, на нашу думку, після включення останнього у економічну і політичну структуру Галатії (Мало-Азійської) перейняло і етно-назву останньої - Галичину, відносно основного опорного пункту кельтів, згаданого Йорданом під 246 р., як Галтіс (Галич), і розміщеного рядом учених XIX ст. у

Подністров'ї[128,с.14-18]. У час приходу в Подністров'я галати уособлювали могутню цивілізацію. Утвердившись етно-політично і культурно у Подністров'ї, вони втягнули у свій економічний і політичний ореол і місцеві слов'янські племена. За період кельтизації регіону і створення кельто-слов'янського симбіозу, який упродовж свого політичного і етнічного розвитку кристалізувався у ранньослов'янський етнос[128,с.13-14].

Ряд дослідників і серед них Є.Н.Міннс вважають, що кельтизація регіонів Бугу і Дністра відбувалася в два етапи. Перший етап, це коли слов'яни вперше зіткнулися з кельтами у V ст. до н. е., підпавши під вплив їхньої політичної організації, що змусило їх покинути свою Подунайську батьківщину і переселитися в області Карпат, Подністров'я і Буга до споріднених з ними слов'ян будинів. І у другий - коли кельти безпосередньо просунулися у Подністров'я і Побужжя у III ст. до н. е.[178,s.102].

Усі вчені дійшли висновку, що під зміями, які вторгнулися у Подністров'я і Побужжя слід вбачати кельтів. Дослідник В.Парван, проаналізувавши матеріал гальшматської культури Карпат і Подністров'я, дійшов висновку про глибоке проникнення кельтів-галатів у слов'янське середовище Трансільванії, Галичини і Поділля, де кельти заснували свої політичні і торгово-ремісничі пункти: Галич, Кам'янець (Подільський), Малий Галич в районі Трансільванії. До кельтів у цьому регіоні проживали слов'яни, які були у стадії політичного і економічного формування. Кельти своєю передовою політичною організацією, поступово розчиняючись у слов'янському етносі, прискорили процес політичної консолідації слов'ян[180,s.8-9].

Дослінник С.П.Толстов вважав, що кельтська, або гальштатська культура в основному сконцентрувалася політично і економічно у південно-західній Україні і була домінуючою при кристалізації протослов'янських племінних об'єднань досліджуваного нами регіону. Висуваючи таку гіпотезу, дослідник, однак, не уточнює, яку політичну і соціально-економічну структуру уособлювали кельти і протослов'яни у даному регіоні, однак, наголошуючи на модернізації культури балкано-дунайських народів у Західноукраїнському регіоні він стверджував, що на даних територіях у III ст. до н. е. відбувалося масове поселення військово-політичних союзів, які прийшли із Галатської держави Малої Азії[128,с.18-19].

У регіоні, який ми вивчаємо, зайди-галати і їх князівська адміністрація за допомогою місцевої родо-племінної знаті почала формувати ряд галато-слов'янських королівств, основними політичними центрами яких були Галич у верхньому Подністров'ї, Кременець-Кам'янець-Подільський на середньому Дністрі, про які згадує Геродот, Йордан, і які дослідник XIX ст. Ф.Браун визначав як кельтські[19,с.165-166, с.173.]. З цих двох основних політичних центрів кельто-слов'яни проникли у нижнє Подунав'я. Сукупність фактів, наголошував А.Д.Удальцов, дає право стверджувати, що кельтський елемент у досліджуваному нами регіоні утвердився із кельтської держави Галатії і утримував свій вплив у слов'янському суспільстві Дністро-Дніпровського басейнів впродовж періоду від III ст. до н. е. до III ст. н. е. Такий могутній кельтський вплив, очевидно, закріплювався інфраструктурою кельтського суспільства, його культурними, технічними, політичними і соціально економічними надбаннями, поступово розчиняючись у слов'янах. Такий поступальний синтез кельтів і слов'ян і кристалізував бастарнів, які є носіями як кельтської, так і слов'янської культур[135,с.12-17]. Цілком очевидним стає, наголошував А.Д.Мачинський, що Прикарпатська Галичина своєю назвою зобов'язана кельтам-галатам, які включили цей регіон в ореол своєї цивілізації, тобто гальштатської культури. В той же час Подністров'я з своїми політичними центрами, очевидно, уособлювало самостійну політичну інфраструктуру. Археологічні матеріали Галичини свідчать, що кельтські речі у побуті населення мають місце тільки у перші століття проживання кельтів у Подністров'ї, тобто у III-I ст. до н. е. [128,с.15-19,с.21]. Подальший археологічний матеріал свідчить про наслідування кельтів. Так у поселенні Бовшів, що в 11 км. від стародавнього Галича, знайдені кельтські вироби виготовлені на гончарному крузі. Весь комплекс датується II ст. до н. е. Відкриті Л.І.Крушельницькою житла, печі доводять, що у побуті населення в широкому вжитку у II ст. до н. е. був як кельтський. так і слов'янський посуд[55,с.119-122]. Можна припускати, що у час II-I ст. до н. е. і складався у

Подністров'ї кельто-слов'янський етнос, старожитності якого виявлені в околицях стародавнього Галича (тобто в селі Бовшів). Ряд дослідників вважає, що найбільша концентрація кельтів знаходилася у Південному Прикарпатті[196,s.478-479]. Інші навпаки, вважають, що кельти в Подністров'я проникли з південної Польщі чи Закарпаття, подолавши карпатські перевали [162,s.62-64].

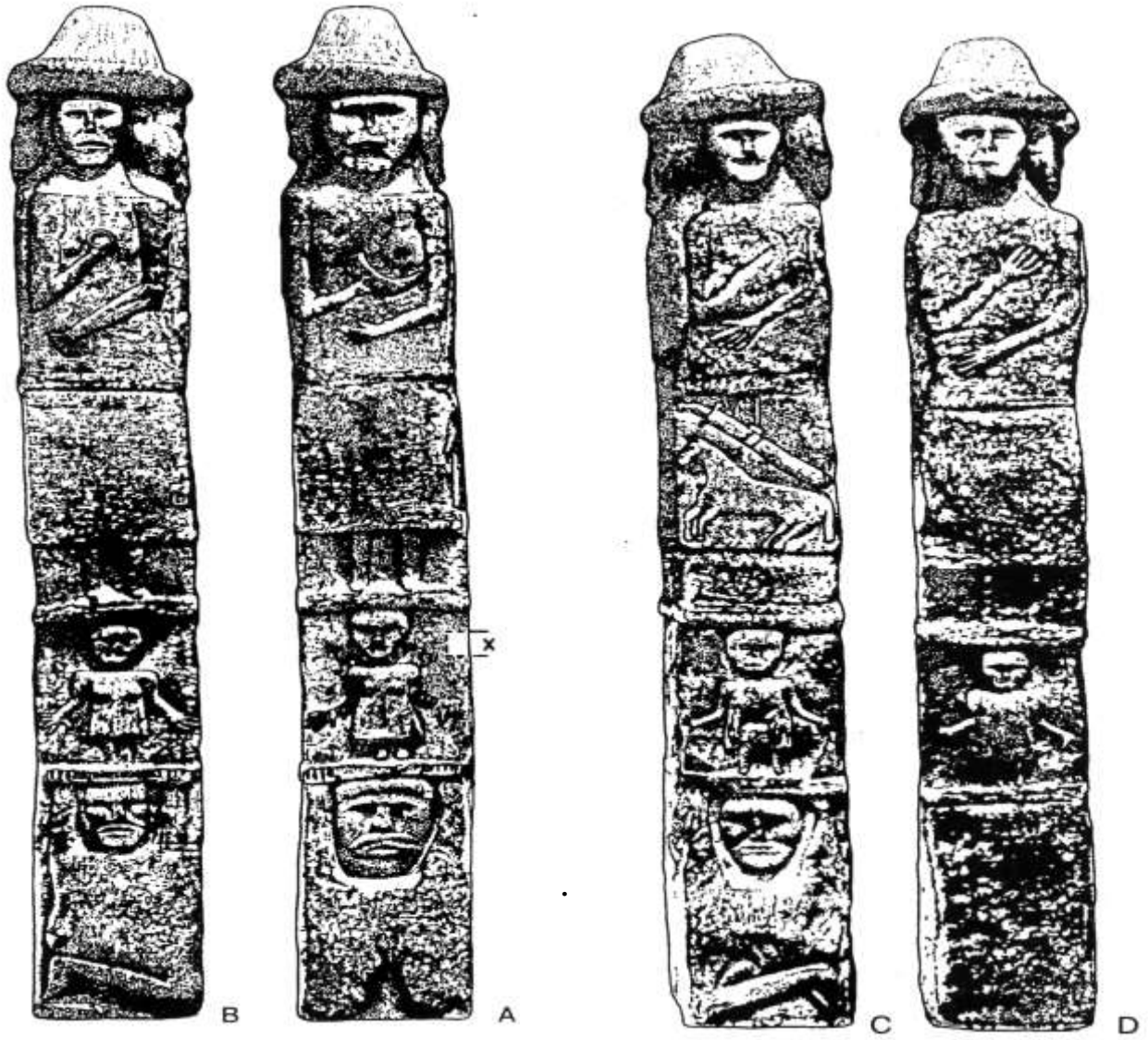

Рис. 17. Збручський ідол з Притоки ріки Дністра ріфки Збруч.

У сучасній історичній науці існує точка зору, що кельти-галати проникли на територію Подністров'я із Богемії (Чехії) у III ст. до н. е. Хоча така точка зору як слід ще не обґрунтована, однак, наголошує Л.І.Крушельницька, в Українському Прикарпатті виявлені цілком достовірні сліди кельтських поселень. Їх наявність у етносфері древнього Галича може говорити про реальне проживання кельтів у регіоні на північ від Карпат[55,с.119-122]. Відкриті Л.І. Крушельницькою кельтські старожитності, комплекси поселень, технології ремісничих обладнань, як і самого гончарного круга у II ст. до н. е. в околиці стародавнього Галича, наголошує А.Д.Мачинський, має велике значення у вивченні питання кельто-слов'янських стосунків у Подністров'ї.

Уперше достовірно зафіксовані кельтські житла, майстерні, печі з виготовлення посуду, які по аналогії відповідають кельтським комплексам Центральної Європи II ст. до н. е., свідчать, що Подністров'я було одним із регіонів провінційної кельтської цивілізації. Наявність великої кількості кельтського посуду не можна пояснити торговими операціями, вона може свідчити про

реальне розселення кельтів навколо свого політичного і торгово-економічного центру Галича. Характерно, що кельтські комплекси в околиці стародавнього Галича можна розглядати і як пам'ятку, що свідчить про контакти кельтів із слов'янами. Очевидно, наголошує А.Д.Мачинський, в цей час і формувався кельто-слов'янський конгломерат, який був відомий Ольвійському джерелу під угрупованнями союзних галатів (кельтів) і скірів (слов'ян), які кристалізувались в бастарнів [69,с.36-37].

Кельтський комплекс в селі Бовшів, поблизу стародавнього Галича, на думку вчених, не є ізольованим середовищем кельтів. Український дослідник М.Ю.Смішко на поселенні Новосілка-Костюкова відкрив кельтські мальовані горшки, що може говорити про наявність ще одного кельтського поселення[190,s.155-159]. Неподалеку від Галичини в верхній течії Західного Бугу знайдено два скарби кельтських монет II ст. до н. е. - I ст. н. е. Велика кількість монет може вказувати на наявність політичної адміністрації кельтів, яка почала розвивати у Подністров'ї свої соціально-економічні і політичні інститути, включаючи карбування монет. Ряд кельтських пам'яток зафіксовано біля с. Колоколин, що на верхньому Дністрі, які датуються I ст. до н. е. Усі наявні речі, знайдені на території Галичини, наголошує А.Д.Мачинський, свідчать на користь того, що серйозні дослідження кельтських старожитностей Галичини - справа майбутнього [69,с.35-37].

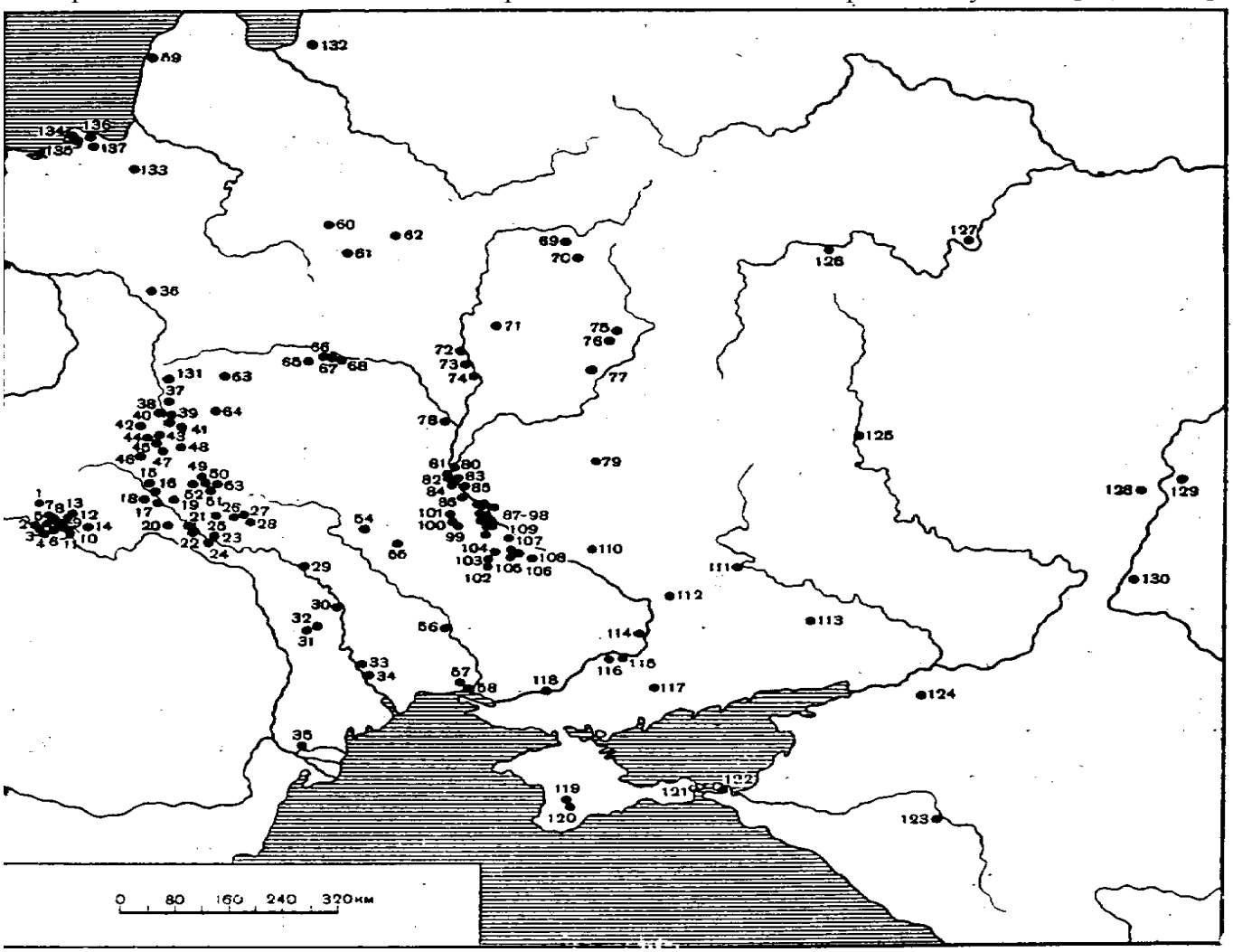

Рис. 18. Карта поширення кельто-слов'янських старожитностей від Чехії, Словакії, Польщі та на території України, які відповідають картографії Клавдія Птолемея.

Картина взаємовідносин культури кельтів з культурами прото-слов'ян Дністровського регіону дуже сильно ототожнюється і топонімією. Стародавні назви Прикарпаття і Подністров'я зафіксовані на карті К.Птолемея у II ст. н. е. говорять, що серед поселень, відкритих у верхній течії Дністра поряд з Карпатами мають безумовно кельтську назву: Каррадунон, далі по Дністру

іде Галич, у середній течії Дністра Кам'янець, далі Могилів на Дністрі, далі Кліпедава майже біля Чорноморського узбережжя і Малий Галич на Дунаї. Усі назви, наголошував Ф.Браун, на Дністрі відмічені Птолемеєм, носять явно кельтські самоназви[19,с.207]. Такі ж назви є ще тричі зафіксовані Птолемеєм в областях з кельтським населенням. На думку фахівців ще одне поселення у верхньому Подністров'ї має кельтську назву - Ерактон, а назви двох інших поселень теж можна пояснити тільки із застосуванням кельтської мови. Усе це переконливо доводить, що на верхньому Дністрі у II ст. до н. е. - II ст. н. е. проживало кельтське населення, що видно не тільки з характеру і рівня матеріальної культури, але й по основі. Характерно, що на південь від Каррадунона на півночі Карпатської котловини, К.Птолемей розміщує народ з явно кельтським іменем "тевриски". Важливо відзначити, що на верхньому Дністрі античні джерела малюють нам картину неперервного розвитку кельто-слов'янських старожитностей, які починають розвиватися, на думку дослідників, починаючи з III ст. до н. е.[56,с.119-122; с.39].

Сучасна гідроніміка Подністровського регіону добре проаналізована у працях О.Н.Трубачова. Серед зафіксованих ним мовних пластів дуже цікавою є картина західно-балканського чи кельтського характеру. Дані гідроніми окреслюють територію Галичини і надто роздроблені на обширних просторах на північний схід і схід від Галичини[132,с.4-9, с.24-25, с.168-169, с.276-282; s. 255-289]. Іншими словами, наголошує А.Д.Мачинський, ядро цього топонімічного пласту находиться на території Галичини, тобто там, де відкриті археологічні пам'ятники, які належать кельтам чи розвивалися під їх впливом. Дані топоніми розкидані на північний схід від ядра концентрації, тобто регіону сучасної Галичини. У цьому ж напрямку археологічно простежуються сліди найбільш глибокого впливу кельтської культури на культуру місцевого слов'янського населення[69,с.45].

Характерно, зауважує О.Н.Трубачов, що у верхньому Подністров'ї поряд з кельтськими відмічено значний пласт старослов'янських гідронімів[133,с.42-43; s.255-289; с.119-122].

Отже, якщо археологія фіксує на території Галичини у III-II ст. до н. е. - III ст. н. е. наявність розвинених культур кельтського ореолу, дані ж картографії і письмових джерел кінця III ст. до н.е. - IV ст. н. е. фіксують слов'янські, кельтські і північно-фракійські старожитності. Топонімія XX ст. говорить про наявні кельто-іллірійські, слов'янські, фракійські, германські топоніми. Можна дійти висновку, що такий збіг обставин не випадковий, і що могутній пласт західно-балканських гідронімів у Галичині слід пов'язувати із проникненням у даний регіон у II ст. до н. е. кельтського населення. Поширення окремих гідронімів далі на північний схід може бути пов'язано з тим, що частина населення, яка залишила зарубинецьку культуру Придністров'я, проникла у басейн Дніпра з більш західних областей, де вона знаходила у тісних контактах з кельтським світом верхнього Подністров'я і верхнього Повіслення, і принесла з собою перейняту у кельтів топоніміку. Можливо, що між князями кельтського етносу і князями місцевого слов'янського населення відбулося глибоке етно-проникненння, яке кристалізувало етнос бастарнів, що можна пояснити свідченнями джерела Протогена ольвійського, який відзначає союз скірів (слов'ян) і зайд кельтів[69,с.45; с.119-122]. Усі наявні гідроніми Подністров'я, виявлені О.М.Трубачовим, говорять про змішаний кельтський і слов'янський етнос, який, на нашу думку, і домінував у регіоні Подністров'я[133,с.42-43;s.255-289; с.119-122].

Підсумовуючи наше дослідження, можна наголосити, що військово-політичні союзи кельтів, які у II-I ст. н. е. заселили окремі регіони Верхнього Подністров'я, поступово почали розчинятися у місцевому, слов'янському населенні. Можна припустити, що на межі нашої ери, а можливо у I-III ст. кельти розчинились у середовищі більш могутнього, в етнічному розумінні, місцевого слов'янського етносу. Однак роль кельтів, як носіїв певних досягнень в областях розвитку політичних організацій, економіки, духовної культури, була, на нашу думку, домінуючою, вона і визначала соціальний розвиток населення регіону Подністров'я. Власне тут, у Подністров'ї, наголошував А.Д.Мачинський, відбувалася інтеграція кельтів у слов'янський світ, що прослідковується лінгвістами у протослов'янській мові[69,с.35-41; с.110-122].

Підсумовуючи етноплемінні стосунки кельтів і слов'ян, можна сказати, що вони мають пряме відношення до з'ясування проблеми етногенезу слов'ян. Власне, вони відсувають історію слов'ян у V ст. до н. е., і із цього часу стає можливим археологічно, як вірно наголошує югославський археолог В.Трбухович, прослідкувати розвиток слов'янського етносу[193,s.255-289].

Рис. 19. Пражська археологічна культура IV-V ст. н. е. є у: Чехів, Словаків, Українців, Поляків.

У висновок наголосимо, що кельто-слов'янські стосунки ще є проблемою досить слабо вивченою, але їх з'ясування дає один із напрямків для поглиблення вивчення слов'янського етногенезу, де V століття до нашої ери, стає реально доказовим, за археологічними джерелами, фактом існування могутнього конгломерату слов'ян, який складався з слов'ян Центрально-Східної Європи: Чехів, Словаків, Українців, Поляків, про що засвідчують достовірні ахреолгічні старожитності, які виявлені вченими-археологами на етнічних територіях цих братніх слов'янських народнів, які кристалізувались в подальшому на основі єдиної для всі цих слов'янських народів, відомої в історичній науці, як Пражської археологічної культури. Окрім Пражської археологічної культури слов'янські народи Центрально-Східної Європи:

Чехів, Словаків, Українців, Поляків поєднує і ротондна ранньохристиянська архітектурна культура Велико-Моравської держави IX століття[130,с.41-48,с.97-99,с.99-102,с.223-234].

Рис. 20, 21, 22, 23. Ротондна християнська архітектура Велико-Моравської держави IX ст.

У висновок наголосимо, що ця спільна релігійна культураяка яскраво відтворена в творі Пражський єпископа IX століття, який описує ротондну ранньохристиянську архітектурну культуру в 973 році, наголошуючи на розмірі Пражської єпископії, яка за його свідченнями сягає своїми парафіями у басейни рік Сяну, Дністра і Прута, що підтверджується археологічними джерелами, де українськими археологами виявлені ротондні ранньохристиянські архітектурні споруди притаманні для ранньохристиянської культури Велико-Моравської держави IX століття.

Список використаних джерел та літератури:

1.Г.Г.Абезгацуз, В.Є.Єременко, В.Г.Журавльов, С.Ю.Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры.; в сб. // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. - Спб., 1992.
2.Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.Ш.Пеняк. Давні металурги українських Карпат. - Ужгород, 1978.
3.Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.Ш.Пеняк. Давні металурги українських Карпат. - Ужгород, 1978.
Г.Г.Абезгацуз, В.Є.Єременко, В.Г.Журавльов, С.Ю.Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры.; в Сборнике. // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. - Спб., 1992.
4.Константин Багрянородний. Об управлении империей. - М.,1987.
5.В.Д.Баран. До питання про ліпну кераміку полів поховань черняхівського типу у межиріччі Дністра і Західного Бугу. МДАПВК. - К., 1961. - Вип. 3.
6.В.Д.Баран. Сложение славянской раннесредневековой культуры и проблема расселения славян // Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983.
7.В.Д.Баран. Черняхівська культура. - К., 1981.
8.В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. По-ходження слов'ян. - К., 1991.
9.В.Д.Баран, Д.Н.Козак, Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. - К., 1991.
І.С.Винокур, Б.О.Тимощук. Давні слов'яни на Дністрі. - Ужгород, 1977.
10.Н.П.Барсов. Славянский вопрос и его отношения к России. - Вильна, 1867.
11.Т.В.Барцева., Г.А.Вознесенская, Е.Н.Черных. Металл черняховской культуры. - М., 1972.
12.С.Б.Берштейн. Очерки сравнительной грамматики славянских языков. - М., 1961.
13.В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. - К.1982.
14.М.Ю.Брайчевский. К истории лесостепной полосы Восточной Европы в 1 тыс. н. э. - М., 1957. - №3.
15.М.Ю.Брайчевський. К истории расселения славян на византийских землях. В.В., Х1Х. - М.,1961.
16.М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. - К., 1964.
17.М.Ю.Брайчевский. Славяне в Подунавье и на Балканах в 6-8 вв. (По данным письменных источников). // Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983.
18.М.Ю.Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. - К., 1988.
19.Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб., 1899.
20.Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб., 1899.
О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. - М., 1991.
21.И.В.Бруяко. А.А.Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея. - Спб.,1993.
22.І.С.Винокур, Б.О.Тимощук. Давні слов'яни на Дністрі. - Ужгород, 1977.
23. І.О.Винокур. Історія лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя. - Київ-Одеса, 1985.
24.А.Я.Гаркави. Сказания мусульманских писателей о русах и славянах. - Спб., 1870.
25.Геродот. История в десяти книгах. - Л., 1972.
26.В.И.Григорович. Славянские древности. - Варшава, 1868.
27.И.А.Голубцов. О термине склавины. // Проблемы общественно-политической истории России и славянских стран. - М.,1963.
28.В.В.Грабовецький. Галич. - Львів, 1964.
29.К.Грот. Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах. - Спб., 1880.
30.Н.С.Державин. Славяне в древности. - М., 1946.
31.Й.В.Довженок. Про дофеодальний період в історії Русі // Український історичний журнал (далі УІЖ). - К., 1970. - №12.
32.И.Забелин. История русской жизни с древнейших времён. - М., 1908. - Ч.1.

33.Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. - Львів, 1878.
34.Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. - Львів, 1878.
Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб., 1899.
А.С.Петрушевич. Сборник издаваемый Галицко- русской матрицей. - Львов, 1885. - Вып.1, 2.
35.Этнокультурная карта территории Украинской СССР в 1 тыс. н. э. - К., 1985.
36.П.П.Епифанов. О древнейшем вече. Вестник Московского Университета. - М.,1963. - №3.
37.Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1964.
38.Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1964.
Корнелий Тацит. Сочинения в двух томах. - Л., 1969. - Т.1.
39.Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1964.
О.Партицький. Старовинна історія Галичини. - Львів, 1884.
40.Известия 2 Отдела НАН. - №8.
41.История Молдавской ССР. - Кишинёв, 1965. - Т.1.
42.История СССР с древнейших времён до наших дней. - М., 1966. - Ч.1.
43.Юлиан Капитоллин. Сочинения в двух томах. - М.,1963. - Т.1.
44.М.Н.Карамзин. История государства Российского. - М. 1989. - Т.1.
45.В.К.Каспарова. Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи латена // "FCUT". - К.,1984. - Вып. 25.
46.В.О.Ключевский. Курс русской истории. - М., 1937. - Ч.1.
47.В.П.Кобычев. В поисках прародины славян. - М., 1973.
48.В.П.Кобычев. В поисках прародины славян. - М., 1973.
В.Д.Баран. Черняхівська культура. - К., 1981.
49.В.П.Кобычев. В поисках прародины славян. - М., 1973.
Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1964.
50.Д.Н.Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. - К., 1984.
51.А.П.Кождан. О некоторых сторонах вопроса истории становления феодальных отношений в римской империи. Вестник Древней Истории. - М.,1953. - №1.
52.В.Д.Королюк. Некоторые спорные и нерешённые вопросы истории славянских народов в раннефеодальный период (3-11вв.). Актуальные проблемы славян. - М., 1961.
53.В.Д.Королюк. Волохи и славяне "Повести Временных лет". // Советское славяноведение. - М., 1971. - №4.
54.І.П.Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство. - К.1984.
55.Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. СКИА. - М., 1965.
56..Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. СКИА. - М., 1965.
А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. - М., 1974.
57.Ю.В.Кухаренко. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры. // С.А.- М.,1984. - №1.
58.В.В.Латышев. Известия древнейших писателей, греческих и латинских о Скифии и Кавказе. Вестник Дрекней Истории. - М., 1948. - №2.
59.В.В.Латышев. Известия древнейших писателей о Скифии и Кавказе. Вестник Древней Истории. - М.,1948. - №3.
60.Н.Леонардов. О начале славян и Руси со стороны историко-археологической. - К., 1892.
61.А.В.Лонгинов. Червенские города. - Варшава, 1885.
62.И.И.Ляпушкин. Некоторые вопросы из предистории восточных славян. // Научный сборник института археологии СССР. - М., 1965. - Вып.100.
Прокопий из Кесарии: Война с готами. - М., 1950.
Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1964.
63.Маврикий Стратег. Стратегикон. Вестник Древней истории. - М.,1941. - №1.
64.В.В.Мавродин. Русские на Дунае //Учёные записки ЛГУ №87. - Саратов, 1943. - Вып.1.
65.В.В.Мавродин. Образование древнерусского государства и формирование древнерусской народности. - М., 1971.

66. М.Макря. Славянский могильник в Сомешени. «Дакия». - Бухарест, 1958. - Т.2.
67.Н.Я.Марр. О известиях об городе Киеве на Руси и Куара в Армении. - М., 1926.
68.А.Д.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры. КСИА АН СССР. - Вып.107.
69.А.Д.Мачинский. Кельты на землях к востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. - М., 1974.
70.Є.В.Махно. Ягнятинська археологічна експедиція. АП. - К., 1952. - Т.3.
71.Е.Михайлов. Восточные и южные славяне до 9 века. Советское славяноведение. - М.,1987. - № 2.
72.А.В.Мишулин. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по 7 в. после нашей єры. Вестник Древней Истории. - М., 1941. - № 1.
73.Н.Надеждин. Опыт исторической географии русского мира. - М., 1849.
74.Л.Нидерле. Славянские древности. - М., 1956.
75.Г.Ф.Никитина. Погребальный обряд культур полей в Средней Европе в 1 тыс. до н. э. - 1 тыс. н. э. - М.,1974.
76.В.Г.Никитина. Вновь открытые памятники поморской культуры.//КСИА. - М.,1964. - Вып.102.
А.К.Амброз.Фибулы юга Европейской части СССР.(2 в. до н. э. - 4 в. н. э). САИ. - М., 1966. - Вып. Д.1. - 30.
77.Н.К.Никольский. Повесть временных лет как источник для истории начального периода русской письменности и культуры. К вопросу о древнейшем русском летописании. // Сборник по русскому языку и словесности. - Л., 1930. - Т.1. - Вип.1.
78.Новакович. Одакле ај Срби дошли на Балканско полуострво. Историјска георафско разматранье. - Београд,1978.
79.Очерки истории СССР. Кризис рабовладельческой системы и зарождение феодализма в СССР в III-IX вв. - М., 1958.
80.К.Панкратов. Армянская география VII века. - Спб., 1877.
81.О.Партицький. Старовинна історія Галичини. - Львів, 1884.
82.Я.Пастернак. Найновіші пам’ятки з Галичини і Волині. //Записки Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка (далі ЗНТШ). Просвіта. - Львів, 1932. - Т.151.
83.В.Т.Пашуто. Общественно-политический строй Древнерусского государства. Древнерусское государство и его международное значение. - М., 1965.
84.В.П.Петров. Етногенез слов’ян. - К., 1972.
М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов’янської державності. - К,. 1964.
85.В.П.Петров. Етногенез слов’ян. - К., 1972.
86.В.П.Петров. Етногенез слов’ян. - К., 1972.
Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1964.
87.В.П.Петров. Етногенез слов’ян. - К., 1972.
В.П.Кобычев. В поисках прародины славян. - М., 1973.
88.А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. - Львов, 1887.
89.О.Партицький. Старовинна історія Галичини. - Львів, 1884.
90.Е.А.Пресняков. Лекции по русской истории. - М., 1938. - Т.1.
91.Прокопий из Кесарии: Война с готами. - М., 1950.
92.Прокопий из Кесарии: Война с готами. - М., 1950.
Стратегикон. Вестник Древней истории. - М.,1941. - №1.
93.И.Раич. История разных славянских народов, найпаче болгар, хорватов, сербов из тени забвения изъятая и во свет исторический. - Виенна,1794. - Ч.1.
94.А.Б.Ранович. Колонат в Римском законодательстве 2-5 веках. ВДИ. - М., 1951. - №1.
95.Б.А.Рыбаков. Спорные вопросы образования Киевской Руси. Вопросы истории. - М.,1960. - №9.
96.Б.А.Рыбаков. Геродотова Скифия. - М.,1979.
97.Б.А.Рыбаков. Мир истории. Начальные века русской истории. - М., 1987.
98.Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества 12-13 вв. - М., 1982.

99.И.П.Русанова. Компоненты пшеворской культуры. // Тезы доклада советской делегации на 5 Международном конгрессе славянской археологии. - М.,1985.
100.И.П.Русанова. Этнический состав носителей пшеворской культуры. // Раннеславянский мир: Материалы и исследования. - М., 1990.
101.И.П.Русанова. Б.О.Тимощук. Кодын-славянские поселения в V-vIII вв. на Пруте. - М., 1984. -
О.Д.Ганина. Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Засілля. // Археологія. - Київ, 1984. - №47.
102.Руський літопис. - К., 1989.
103.Руський літопис. - К., 1989.
В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. По-ходження слов'ян. - К., 1991.
104.Руський літопис. К., 1989.
О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. - М., 1991.
105.Д.Я.Самоквасов. История русского права. - Варшава, 1888.
106.Д.Я.Самоквасов. О происхождении кладов римских монет в землях древних русов и ляхов. // Труды VIII Археологического съезда. - М., 1897. - Т.3.
107.Свод древнейших письменных известий о славянах. - М., 1991.
108.В.В.Седов. Очерки по археологии славян. - М., 1994.
109.В.В.Седов. Восточные славяне. - М., 1994.
110.В.В.Седов. Восточные славяне. - М., 1994.
О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894.
111.Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. - К., 1990.
112.Славяне и их соседи в конце 1 тысячелетия до н. э. - первой половине 1 тысячелетия после н. э. - М., 1993.
113.Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н. э. - М., 1993.
Graberfelddern im Karpatenbecken. //Pamatky archeologicne. - Praha, 1973.
114.Е.Г.Скржинская. О склавинах и антах, о Мурсианском озере о городе Новиеотуне. Из коментария к Йордану. Византийский временник. - Т.12.
115.М.Ю.Смішко. Карпатські кургани I пол. I тис. нашої ери. - К., 1960.
116.С.М.Соловьёв. Сочинения. - М., 1988. - Т.1-2. - Кн.1.
117.С.М.Соловьёв. Сочинения. - М., 1988. - Т.1-2. - Кн.1
К.Багрянородный. Об управлении империей. - М., 1987.
118.А.Спицын. Скифы и Гальштатт. //Сборник археологических статей, поднесённых А.А.Бобринскому. - Спб., 1911. - С.160-161. - С. 164. - С.166.
119.А.А.Спицин. Русская историческая география. - Пг., 1917.
120.Страбон. География. - Л., 1964. - Т.7.
121.Стратегикон. Вестник Древней истории. - М.,1941. - №1.
122.В.Н.Татищев. История государства Российского. - М., 1964. - Т.3. - С.146.
А.Д.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры. КСИА АН СССР. - Вып.107.
123.Корнелий Тацит. Сочинения в двух томах. - Л., 1969. - Т.1.
124.Б.О.Тимощук. Слов'янські гради Північної Буковини. - Ужгород, 1975.
125.Б.А.Тимощук Восточнославянская община VI-X вв. - М.,1990.
126.Б.А.Тимощук. Восточнославянская община VI-X вв. - М.,1990.
Н.С.Надеждин. Славянские древности. - М.,1846. - С.13-29.
127.П.Н.Третяков. Восточнославянские племена. - М., 1953.
128.С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. - М.,1948. - №2.
129.В.Н.Топоров. О.Н.Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. - М., 1962.
130.О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. - М., 1991.

131.О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. - М. 1991.
Д.Н.Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ю і Західному Побужжі. - К., 1984.
132.О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. - М., 1991.
V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima. // I Miedzynarodowy kongres. - Krakow, 1968.
133.О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. - М., 1991.
V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima // I Miedzynarodowy kongres. - Krakow, 1968.
Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. СКИА. - М., 1965.
134.О.Н.Трубачев. Ранние славянские етнонимы-свидетели миграции славян. // Вопросы языкознания. - М.,1993. - №6.
135.А.Д.Удальцов. Племена Европейской Сарматии. СЕ. - М.,1946. - №2.
136.Г.Б.Фёдоров. Население Пруто-Днестровского междуречья в 1 тыс. н. э. МИА. - М.,1960. - № 89.
137.Ян.Филип. Кельтская цивилизация и её наследие. - Прага, 1961.
138.Н.А.Хайновский. Краткие археологические сведения о предках славян и Руси и опись древностей обработанных мною с объяснениями и 20 таблицами списков. - Киев, 1885.
139.В.М.Цигилик. Населення верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. - К., 1975.
140.Е.В.Черненко. Скифский доспех. - К., 1968.
141.П.И.Шафарик. Славянские древности. - М., 1848. - Т.1. - Кн.1.
142.П.И.Шафарик. Славянские древности. - М., 1848. - Т.1. - Кн.2.
143.П.И.Шафарик. Славянские древности. - М., 1848. - Т.1. - Кн.1.
П.И.Шафарик. Славянские древности. - М., 1848. - Т.2. - Кн.1.
144.П.И.Шафарик. Славянские древности. - М., 1848. - Т.1. - Кн.1.
Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб., 1899.
М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренесанса. КСИА. - М., 1973. - Вып.133.
145.А.А.Шахматов. Древнейшие судьби русского племени. - Пг., 1919.
146.Х.А.Шлёцер. О происхождении славян вообще и в особенностиславян российских. - М., 1810.
147.М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренесанса. КСИА. - М., 1973. - Вып. 133.
148.М.Б.Щукин. Проблема бастарнов и этнического определения поянешты-лукашивской и зарубинецкой культур // Петербургский археологический вестник. - Спб.,1993. - №6 .
Марк Щукин. На рубеже эр. - Спб., 1994.
В.В.Седов. Восточные славяне. - М., 1994.
149.С.В.Юшков. Общественно-политический строй и право Киевского государства. - М., 1947.
150.K.G.Anton. Geschichte der deutschen Nation. - Leipzig, 1793. - Teil.1.
151.Boguchwali. Chronika Polonika // Monumenta Poloniae Historica. Nov. Ser. - Krakow, 1952. - T.2.
152.Boguslaw. Chronicon Poloniae. - Varsaviae, 1752.
153.A.Bielowski. Wstep k rytyczny do dziejow Polski. - Lwow, 1850.
О.Партицький. Старовинна історія Галичини. - Львів, 1894.
154.F.Bopp.Vegleichende Grammatik des Sanskrit. - Berlin, 1833.
155.H.Wankel. Beitrag zur Geschichte der Slawen in Europa. - Olomuutz, 1885.
156.Z.Wozniak. Osadnictwo celtyckie w Polsce. - Wroclaw, Warszawa, Krakow, 1970.
157.K.Godlowski. Nektore zagadanie stosunkow spolecznych okresu poznolate ieskego rsyvskiego w swetle analizy ementarzu. // Sprowozdania Archeologiczne. - Warszawa, 1957. - T.3. - S.136-178.
М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренесанса. КСИА. - М., 1973. - Вып. 133.
158.W.Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens.// Osterreichischt Monarchie in Wort und Bind. - Wien, 1888.

159.Johannis Dlиgosii. Historiae Poloniae. - Crakoviae, 1873. - T.1.
133.Johannis Dlugossii. Historiae Polonicae. - Cracoviae, 1873. - S.1-3. - S.4-9.
160.I.H.Gatterer. Die Slavorum origine Getica sive Dacica. - Cottingae, 1793.
161.M.Zaborowski. Les Slaves de rase et leиrs arigines. // Bиlletin et memoires de societe d'antropologic de Paris. - Paris, 1900.
162.A.Zaki. Archaelogika Carpatska. - Krakow, 1963. - T.4.
163.J.Zupan. Etymologie der Namen der Flusse in Karnte. - Carinthia, 1831. - №16.
164.I.Lelewel. Narody na ziemlach slowianskich. - Poznan, 1853.
167.I.Lelewel. Narody na ziemlach slowianskich. - Poznan, 1853. - S.116-142.
165.T.Ler-Splawinski. Kilka unego stosunkach jezykowych celtycko-praslowanskich.// Rocznik stawistyczny. - Cz. 1., 1956. - T. XIII.
166.H.Lowmianski. Poczatki Polski. - Warszawa, 1964. - T.2.
167.Karel Kadlec. O politycznym istorji Slowian, zwlaszcza zachodnich przed X wikem. // Poczatki kultury slowianskiej. «Encjklopedia Polska». - Krakowie,1912. - T.4.
168.P.Katancic. Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum. - Zagrabiac, 1795.
169.R.S.Kaulfuss. Die Slawen in der altesten Zeiten bis same. - Berlin, 1842.
170.L.Contzen. Die Wanderungen der Kelten. - Leipzig, 1861.
171.H.Krahe. Sprache und Vorzeit. - Heidelberg, 1954.
172.B.Cerska. Sur problematigue de l'habitat celtgue en Haute Silesie // Archaeologia Polona. - Wroclaw, Wauszawa, Krakow, Gdansk, 1970. - T.12.
173.J.Kostrewski. Zagadnienie ciaglosxi zaludnienia ziem polskich od polowini 2 tys. Przed n.e. do wczesnego sredniowiecza. - Poznan, 1961.
174.I.G.Kull. Forschungen im Gebiete der alten Volkerkunde. Skythen. - Berlin, 1871. - T.1.
F.Hellwald. Die Ethnologie der Balkanlander. - Berlin, 1872.
D.Tertenjak. Slovanscina v romanscini. - Cecovcи, 1878.
F.Sasunek. Zahady deijepisne. - Praha, 1886-1888.
175..Magistri Vikentii episcopi cracoviens. Chronika Polonarum sive originale regum A principum Poloniae. //Monumenta Poloniae Historica. - Krakow, 1952. - T.2.
176.Magistri Vikentii episcopi cracoviens. Chronika Polonarum sive originale regum A principum Poloniae. //Monumenta Poloniae Historica. - Krakow, 1952. - T.2.
Полное собрание русских летописей. - Спб., 1908-1913. - Т.21. - Ч.1-2.
Сигизмунд Гербештейн. Записки о Московии. - М., 1988.
177.Malte-Brun. Geographie universelle. - Paris, 1859-1861.
178.E.H.Minns. Scythian and Creeks. - Cambridge, 1913.
179.Orbini Mavro. Iregno degli Slavi,hoggi corrotamete detti Schaveni. - Pesaro, 1601.
180.V.Parvan. Dakia. - Cambridge, 1928.
181.Die Peutengerische Tafel oder Weltkarte des Castorius mit kurzen Erklarung, 18 kartens-kizzen der uberlie ferten ronischen Reisewege aller. Zander und der 4 Meter langer Karte in Facsimile neu hrtsg. von K.Miller. - Stuttgart, 1916.
182.R.Pleiner. Zaklady slovanskeho zelezarskeho hutnietvi v Ctskych zemich. - Praha, 1958.
183..J.Pokorny. Zur Vrgeschichte der Kelten und illyrier. - Halle, 1938.
184.Praistoria ziem Polskich,Poznyokres latenski i okres rzymski. - Ossoliniem, 1981. - T.5.
185.F.Racki. Nacit Jugoslovenskich povjestij do stoljetia. 1857.
186.Ravennatis Annynim. Cosmographia, 1.
187.I.K.Sakcinski. Pannonija rymska. // RAD. - Jugoslowenski Akademia.23, 1873.
K.T.Manner. Geographic der Grichen und Promer. Bd. 3-4. - Leipzig, 1820-1825.
M.Zaborowski. Oridine des slaves // Bиlletin et memoires de la socorte d'antropologie. - Paris. 1904.
M.Zaborowski. L'aиtochtonisme des Slaves en Eиrope, des premiers defenseиrs. // Reviиe de ecole d'antropologie de Paris. - Paris, 1905. - T.15.
188.M.Smiszko. Duze naczynia вaniste jkresu rymskiego w Malopolsu Wshjdniej. W.A. - Warczawa

1939. - Т.16
M.Smiszko. Kultury wczesneho okresu panstwa rimskeho w Malopolsce Wshodniej. - Lwow 1932.
189.M.Smiszko. Kultury wszesnego okresu epoki cesarstwa rzumskiego w Malopjlsce Wschodniej. - Lwow, 1932.
190.M.Smisko. Stanowisko wczesnorzyvskie w Kolokolini pod Rohatyn.WA, XIII, 1935.
191.Thumer. Vetera monumenta Slavorum merummeridionalium, 1.
Свод древнейших письменных известий о славянах. - М., 1991. - Т.1.
Геродот. История в десяти книгах. - Л., 1972.
192.K.Treimer. Ethnogtntse des Slawen. - Wien, 1954.
193.V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima // I Miedzynarodowy kongres. - Krakow, 1968.
194.V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima // I Miedzynarodowy kongres. - Krakow, 1968.
С.Заговик. Краток преглед на етногенезата на Словените од првите вестит за нив та до се го дене с. // Зборник посветен на Бошко Бабик. - Прилеп, 1986.
195.V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima // I Miedzynarodowy kongres. - Krakow, 1968.
О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. - М., 1991.
196.Jan Filip. Keltove ve Stredni Ewrope. - Praha, 1956.
197.Fontes rerum Bohemicarum. - Praha, 1884. - D.3.
198.Fontes rerum Bohemicarum. - Praha, 1884. - D.5.
199.A.A.Schachmatow. Zualtesten slavisch-keltischen Beziehungen. // Archiv fur slavische Phislologie. - Berlin., 1912. - Bd. XXX111.
200.A.A.Schachmatov. Zu altesten slavisch-keltischen Bezietungen. // Archiv fur slavische Philologie. - Berlin, 1912. - Bd. XXXIII.
B.Czerska. Sprawozdania archeologiczne. - Warszawa, 1964. - T.16.
201.A.Sembera. Zapadnií Sllovane v praveku. - Viden, 1868.
202.A.L.Schlozer. Allgemeine Welthistorie. XXXI. Allgemeine nordische Geschichte. - Halle, 1771.

Розділ III.

Слов'янські суспільні групи і етнічні конгломерати

До з'ясування процесів політико-історіографічного та філологічного формування слов'янських суспільних груп і етнічних конгломератів у Прикарпатських Хорватів нас приводить незнання і неповне розуміння усього складного періоду формування словянських племен, вченими.

Ця проблема являється не вивченою до сьогоднішнього дня, оскільки в сукупності слабо проаналізовані ранні вітчизняні історичні джерела, зокрема "Велесова Книга", топографічні, лігнвістичні та філологічні джерела, які складають ранню українську історіографію.

Ця українська історіографія раннього періоду не бралась до уваги і не з'ясовувалась радянською історичною наукою при з'ясуванні політичної та соціально-економічної організації у Прикарпатських Хорватів. Вона не з'ясовувала всі процеси, які відбувалися в українському народі, суспільстві протягом тисячоліть. Тому й сьогодні ми не можемо остаточно стверджувати, що цілісний розвиток політичної та соціально-економічної організації у Прикарпатських Хорватів, досконало проаналізований і вивчений в колнтексті вичення впливів інших етносів на генезис й політичне формування хорватських племен.

Скупість джерел, які проаналізовані в попередніх розділах, слід доповнити аналітикою, щоб з'ясувати питання політичного й економічного розвитку Прикарпатських Хорватів.

Даний розділ ставить собі за мету з'ясувати роль і місце політичної та соціально-економічної організоції у хорватських племен з часу історичного генезису хорватів на Прикарпатських землях. З'ясування цього питання проливає світло на формування народів Галицької Русі: бойків, лемків, гуцулів. Усе це нам потрібно вивчити тому, що кожен народ і усі народи разом свято бережуть пам'ять про своє минуле, яким би воно не здавалося з позицій сьогоднішньої моралі, бо історія похожа на багатоповерхову споруду в якій ми посідаємо найвищий поверх, де решту поверхів залишається під нами. Кожне покоління будує своє житло все вище і вище й споруда тим міцніша, чим міцніші її підвалини. Українці повинні знати кожний камінь свого фундаменту і кожну цеглину поверхів, які лишилися під нами, щоб при зведенні нинішнього українського ярусу врахувати все до дрібничок: і міцну гранітну кладку й зотлілі підпори, не соромлячись сказати собі правду і правильно оцінити процес історичного розвитку.

В даній праці розглянуті всі філологічні, топографічні й лінвістичні версії вчених, про походження хорватів, які формуються на базі свідчень "Велесової Книги" та її аналізі авторитетних вчених істориків та філологів XX та XXI століть, які намагаються об'єктивно апробовувати і аналізувати всі ранні вітчизняні та іноземні джерела з проблем вивчення хорватського етносу Карпат, Прикарпаття та Подністров'я, з мовознавчої та лінгвістичної точки зору, на базі джерела, яке привернуло особливу увагу вчених у кінці XX століття , це "Велесова Книга".

Відомо, що "Велесова Книга" містить цікавий мовознавчий, лінгвістичний та історичний матеріал з гідно якого можна досліджувати етнотворення племінного об'єднання хорватів, що являється і завданням і даної праці.

Згідно свідчень "Велесової Книги", якщо вважати її свідчення достовірними, побудуємо схему історичного розвитку племінного об'єджнання Прикарпатських хорватів.

Оскільки у вчених, які підтвердили достовірність "Велесової Книги", є багато аргументів, які засвідчують відтворені у ній історичні реалії, то зробимо реконструкцію етнотворення хорватів, згідно свідчень даного джерела, опираючись на сукупність джерел про хорватів напрацьованих історичною наукою на протязі XIX-XX століття, так яскраво проаналізованих у попередніх розділах.

Огляд історичного розвитку хорватів слід починати з найдавніших часів до слов'янської доби. На прикінці II-на початку I тисячоліття до н.е. Південне Причорномор'я населяли найдавніші і найвідоміші під власною назвою з давньо-грецьких джерел племена кімерійців. Перші відомості

про кімерійців ми знаходимо в старогрецьких джерелах, які відносяться до першого періоду знайомства грецьких мореплавців з узбережжям Чорного моря і виглядають як легенди, міфи чи сказання.

За поемою Гомера, "Одісея": "Кімерія - це дуже відома країна і той же час віддалена, яку досяг Одісей". Поема наголошує:" Зайшло сонце і покрилися тьмою всі шляхи, а судно наше досягло меж океану. Там народ і місто людей кімерійських, яке окутане імлою і хмарами"[8, с. 67-68].

У Геродота, історика IV століття до н. е., Страбона, що проживав в 63 р. до н. е. - 23 р. н. е., є повідомлення, що вся країна яка належала раніше кімерійцям, зайнята скіфами[8, с.226].

Ці ж джерела засвідчують про діяльність кімерійців: "Тут знаходились "кімерійські стіни", "кімерійські переправи", "Босфор Кімерійський", а в середині країни у кімерійців розміщується місто Кімерік[19, с.10-11].

В західній частині Причорномор'я, поблизу гирла Дністра, за переказом Геродота, знаходились могили останніх кімерійських царів, це говорить про те, що кіммерійці займали всю територію від Дону до Дністра ймовірно і до Карпат. Археолгічна наука дає можливість пов'язати кемерійців з пам'ятками зрубницької культури степового Причорномор'я[17, с.125].

Кімерійці були великим і сильним народом до складу якого входили чисельні племена. Згідно археологічних матеріалів, які залишили кемерійців їх слід поділяти на підвиди. Перший підвид вчені означили під назвою "фарбованих скелетів". Характерно те, що він простягається на усьому просторі від Кубані до сучасної Молдавії на півночі охоплює південну Київщину і Харківщину[19, с.10-11].

Віднайдення таких могил в Галичині десятками і сотнями може говорити про міграцію у пізніший період своєї історії кімерійців на територію Прикарпаття і Придністров'я. Джерела говорять про велику енергію цього народу, довготривалість його існування. Аналогічні могили виявлені і на Кубані[19, с.11].

Кіммерійці були великим і сильним народом, до складу якого входили численні племена. Серед них згадані саргати і карюони, будини, роксолани і другі. Якщо засвідчити їх проживаня, згідно свідчень Геродота, то вони точнісінько лягать в місцепроживання київських полян (будини), саргати - прикарпатських хорватів, де саргати і хорвати це не просто мовна співзвучність. Якщо дещо змінити застосовані греками назви племен і врахувати, що кіммерійці поділялися на ряд багаточисельних племен, то можна припустити пасмо розселення кімерійців і по території стародавньої Галичини[17, с.126].

Із асірійських джерел відомо, що кіммерійці завдали ударіп по царству Урарту, Асірії, Мідії. Кімерійсько-слов'янські загони в інодо-європейському контексті, як і їх сородичі іно-іранці, індо-германці є давніми мешканцями європейського регіону, який визначається басейнами рік Дону, Дніпра, Дунаю, Дністра і в різний час вели свою політичну діяльність то в східному то в захіному напрямку відносно напрямку своєї політичної діяльності. За їх плечами не X-XV століть історичного розвитку, а як мінімум декілька тисячоліть історичного розвитку і кристлалізації етносу, який залишив свої археологічні старожитності, етноніми, топоніми у багатьох районах Євразії. Така їх доля очевидно пояснюється частими нападами на них більш сильніших ворогів, яких джерела опридiлюють, як Скіфів, що заставило кіммерійських царів, як засвідчують джерела, втікати в басейн Дністра, де вважав Геродот знаходились могили кімерійських царів[8, с.23-45, с. 226-229].

Цим і можна пояснити розселення кімерійців по районах Дністра. Визначний український історик М.Грушевський вірно вважав, що під натиском скіфів кімерійці відходили вглубину країни до Дністра[19, с.9-11].

Відступали під ударами скіфів і племінне об'єднання саргати, яке відоме у подальшому як Подністровські хорвати. Можна припустити, що літописну назву саргати-хорвати отримали під час перебування в передній Азії де брали участь у війнах за чи проти Асірії чи Мідії[19, с.9].

В кінці VI століття до н.е. скіфи-орачі, які згідно зі свідчень Геродота проживали між Дністром і Дніпром, де створили нову етноструктуру яку поширили на Дунай[26, с.34-49; с.219-220].

З послабленням скіфської могутності у II ст. до н.е. роль основного політичного і культурного чинника, який впливав на розвиток населення Дністро-Подунав'я і Подніпров'я перейшов до сарматів[17, с.177]. Ряд вчених вважає, що в цей час вони поширилися до верхів'їв Вісли[17, с.234 - 235].

Тут вони відомі під назвою венеди, які за свідченнями Плінія, Корнелія Тацита вели вже осілий спосіб життя і цим відрізняються від сарматів. Венеди споруджують собі будинки, носять щити, пересуваються пішки, до того ж з великою швидкістю, усе це відрізняє їх від сарматів, які проводять усе своє життя в візку і на коні[17, с.236; 41, с.334].

Слід зауважити, що венеди в I столітті нашої ери, являли сообою сталий етнічний масив розміщений на території Правобережної України. З другої половини II століття н. е. територія яка заселялась венедами збільшується. Клавдій Птоломей у своїй "Географії" відносить венедів до найчисельного народу європейської Сарматії і розміщує їх по усьому Побужжю, Прикарпаттю, Подністров'ю аж до регіогів верхньої Вісли. В районі Карпат географ К.Птолемей відзначає великий племінний союз карпів, яких вчені XIX століття утотожнювали з літописними хорватами. Історіограф Сум і славіст П.Шафарик вважали, що карпи споковічно проживали на території Прикарпаття і Карпат і виводять свою етноназву від Карпатських гір[48, с.36-42, с.134- 158, с.211-243].

Російський історики І.Забелін, у слід за ним М.Смірнов вважали, що карпи це латинізована римлянами назва племінного об'єднання Прикарпатських хорватів, а тобто,що карпи і хорвати це одні і тіж племена [37, с.1-2].

Уже цікаве пояснення етногенезу хорватів дав чеський славіст Л.Нідерле, який вважав, розповіді візантійського імператора історика Костянтина Багрянородного про хорватів, не є пустим вимислом візантійців. На його думку хорвати реально проживали в Прикарпатті і Подністров'ї де вони створили міста і зокрема столицю, яка називалася "Совматос-Хорватос". Він наголошував, що ще давньо-грецький географ К.Птоломей відзначав тут племена "хороатос", "хороуатос". На думку дослідника у скіфський час ці ж племена Геродот означував по старогрецьки як "саргати", що ймовірно слід трактувати як хорвати[29, с.34-35].

Російський філолог І.Саратов у своїй статті "О поле... поле" прямо доводить, що саргати це ті самі хорвати і віддзначає, що трансформація саргат в хорват пройшла приблизно в I-II столітті нашої ери[35, с.56 -57].

Такоїж думки притримується і відомий російський лінгвіст В.Іванов, який у своїй статті "След светоносных" наголошує, що в двох грецьких написах з Танаїса-Дону, які відносяться до II століття нашої ери ясно прочитується ім'я племені яке тут проживало "хороуатос"-"хороутос". Він схиляється до думки, що в Геродотів час племінне об'єднання хорватів проживало в міжріччі басейнів Сіверського Дінція і Дону і тільки навала сарматів заставила хорватів переселитися на Дністер в Прикарпаття. На його думку хорвати басейну Дону були пастушими племенами. Таким же способом господарювання вони займалися коли переселилися в Карпати та Подністров'я і Прикарпаття. Одже робить висновок дослідник, "саргати" Геродота, "хороуати" К.Птолемея та інших старогрецьких джерел і хорвати візантійських і руських джерел, це одна племінна етноназва хорватського народу, що проживав в центрально-східній Європі з часу засвідченого джерелами. Одже саргати-хороауати-хорватос-хорвати це назва одного і того ж племінного об'єднання в різні часи і різні епохи. У час приходу римлян в Причорноморський регіон латинізуюється назва хорватів і озвучується римлянами в їхніх джерелах, як карпи[13, с.59].

Наступний російський дослідник І.Саратов намагається довести, що ранішу історію хорватів слід пов'язувати з Подонням. У цьому регіоні, наголошує дослідник, є топонім Харків, який слід пов'язувати з хорватами. На його думку ряд топонімів від проживання стародавніх хорватів залишились до наших днів: місто Харків, ріка Харків, балка Харків, ріка Харкалук, острів Хортиця, дві балки верхня і нижня Хортиця і багато інших. Одже, у сивому минулому пастуші хорватські племена проживали своїми кочовищами від Дону до Дністра, до приходу скіфів і сарматів, тому давньогрецький географ Клавдій Птоломей услід за істориком Геродотом

розміщує хорватів в районі Сіверського Дінця і означує останніми тими ж стародавніми назвами: саргати, савдарати, хороати, хорвати. І.Саратов вважає, що хорватські племена носили чорний одяг, у них було чорне волосся від якого відомі під іменем савдарати. Дослідник І.Саратов також вважає, що хорватські племена були відомі усьому давньо-грецькому суспільству північного Причорномор'я з яким вони вступали в торгово економічні і політичні стосунки. Отже, наголошує І.Саратов, вищеприведені факти, матеріальні й письмові докази, топоніміка дають право прослідкувати крізь віки генезис хорватського племінного об'єднання, яка за скупістю фактичного матеріалу і археології так пізно отримує своє фактичне місце в історії. Свідчення давньогрецьких джерел, топонімічні дослідження дають право наголошувати, що хорвати як і ряд інших племен являються пращурами кіммерійців, постійно були землеробсько-пастушими племенами, вели активну торгівлю з античними містами-державами, що сприяло підвищенню їхнього культурного та матеріального рівня. Одже існувіання хорватських племен в південно-східній Європі у І ст. до н. е. І-ІІ ст. н. е., наголошував дослідник, є очевидним[35, с.57].

З'ясовуючи питання етногенезу хорватів І.Саратов намагається вияснити генезу етноназви хорвати. На його думку етно - назва "хорвати" означає "чорних слов'ян," чи "карих слов'ян", де "хорв" - означає "чоний", "ват" - "ант" - "веред" що утотожнює з етно-назвою слов'ян[35, с.56-57].

Заслуговують уваги і його топонімічні дослідження, згідно яких більше ніж 250 рік, потоків балок тільки в верхів'ях Дніпра і в басейні Дону можна розпізнати за коренем "черн", "чорн", "кар - хар - хор". Підсвідомо згадуються легендарні князі Хорив, Хорв, Хорний-Чорний. Заставляє нас задуматися і над назвами "чорний" які є у багатьох географічних назвах південно-східної Європи:" ріки Чорний Жеребець, Чорна Калита, Чорна, притока Кубані, Чорні гори, Чорне море, Чорний ліс, Боспор-Кімерійський, де каммар у фінікійців означує темний, чорний". В добавок до вищеозначеного аналогічні назви у Прикарпатті, куди в ІІ-І столітті до н.е. переселились хорвати: ріки Чорний Черемош, Чорний Потік, Чорні гори, Чорногора, Чорний ліс, який починається на Брянщині Черванські гради, назви сіл: Чорні Ослави, Усть Чорна, Ченіїв, Чорний Потік, Чорна Тиса ідругі"[35, с. 57].

Польський історик М.Мошинський вважає, що етно-назву хорватів слід виводити від індо-європейського кореня серв- сторож-пастух. На його думку ірано-мовні сармати перевели етно-назву хорватів на свій лад, оскільки по сарматськи хорв-сторож. Вони добавили до слова "хорв" суфікс "ат" і почали називати тих слов'ян, що проживали поряд з ними - хорватами. Другий польський дослідник З.Голяб вважає, що перетворення слов'янина - серба в хорвата цілком могло мати місце. Якщо старослов'янське слово починається на "Х", то "хорват" можна зараховувати до іраномовної групи. Російський мовознавець В.Іванов згоджується з твердженням, що "хорв" означає "чорний - темний" і що іранські корневі слова могли входити в слов'янську мову[23, с.58-59].

Чеський славіст П.Шафарик вважає, що назва хорватів походить від Карпатських гір, які ними називалися "горбами", "хрипами", а самих мешканців горбів хрипів - хорватами. Племінна назва хорватів "карпи" у І-ІІІ століттях була латинізована, римлянами. Сама ж назва "хрибь", "хьрбь" означає "верх гори" і легко виводиться від етноназви племені хорвати[48, с.41- 49, с.134-158, с.211-243].

Російський історик М.Смірнов вважав що хорвати були нащадками карпів, а карпи населяли Галичину з незапам'ятних часів[37, с.1-2]. Однак у даної теорії є досить могутні опоненити, згідно висновкі яких складається враження, що етнічне ім'я хорватів не має нічого спільного з слов'янським етнічним масивом, оскільки воно іранського походження. До такого висновку прийшов Н.Грегуар. В цьому його підтримав М.Фасмер. Дані дослідники вважають, що до І тисячоліття хорвати не мали з Карпатським і Прикарпатським регіоном нічого спільного, хоча відомий дослідник XIX ст. Ф.Браун намагався пов'язати хорватів з карпатським регіоном[4, с.165-166].

Таким чином обумовивши всі вищеприведені гіпотези приходимо до висновку, що назва племінного об'єднання хорватів може означати на ранньому етапі їх розвитку етно-назву чорних

слов'ян, де хорв означає чорний - темний, ват - венед - ант. Слід відмітити, що джерела неодноразово згадують чорних болгар, чорних клубуків, чорних хозарів, де не виключено, що чорні болгари Подунав'я були сусідами чорних слов'ян-хорватів Прикарпаття і Подністров'я. Сукупність топонімічних даних може говорити, що хорвати і чорні слов'яни одна і та ж етно-назва одного і того ж племінного об'єднання хорватів. Не слід виключати і ототожнення, де кімерійці - камер - чорний, саргати - хорвати - чорний - темний, це один і той же народ на різних етапах тисячолітньої історії.

Згідно сукупності досліджених нами джерел, можна припустити, що півтора-два тисячоліття нащадки пра-хорватів належали до індо-європейської групи народів були у більшій мірі пастушими племенами і прийшли на східно-європейську рівнину з Центральної Азії[13, с. 58-59].

Свою етно-назву, на думку П.Тедеско, яку дослідник виводить від іранського слова "хварвант"- "свар-вант"- що означає "сонцедійний", "сонценосний". На його думку - хорвати одне із індо-європейських племен, яке блище до іранської групи індо- аріїв. Вони розвинулись під безпосереднім впливом стародавнього Хорезма, назвав якого була "хвазем", що означала в стародавніх аріїв згідно свідчень стародавньої Авести "Земля Сонця". Відповідно "хварвант" - людина, яка обожнює світло, що притаманно для релігії і міфології слов'ян і хорватів зокрема.Така їх подорож з "Землі Сонця" видозмінила їх відгносно чоної землі на яку вони прийшли. Чорними слов'янами хорватів почали називати тоді, коли вони змінили скотарське ведення господарства на землеробство, обробляючи чорну землю, а тобто з часу їх переселення в Прикарпаття[37, с.1-2].

Отже при всіх загадках історії етноназву хорватів,їхетно-назву слід пояснювати як, чорні слов'яни. Розглядаючи подальшу історію хорватів ми звертаємо увагу на повідомлення арабських хроністів IX-X століття аль Балха і аль-Астархі, які розповідають нам про Артанію, яку ряд вчених утотожнює з Хорватією, у якої є столичне місто Ждерваб чи Джерват. В XIX столітті А.Гаркаві висунув припущення, що Аттанія це країна хорватів, а Джерваб це столиця Хорватії[7, с.67-68].

Якщо інтерпритувати назку Джерваб, то вона і це мабуть вірно виглядає так: джер - хорв, ваб - ват, тобто це слово відтворює нам племінну назву хорватів. Приблизно такої точки зору притримується і російський вчений І.Саратов, який вважає Артанію, землею артів-хорватів. На його бумку на протязі віків арти-харти-харки-карпи трансформувались в хорватів, які під ударами сарматів перенесли свою державну інфраструктуру Артанію з Подоння в Хорватію Подністров'я. У підтвердження своїх висновків він приводить малодосліджене джерело "Велесову Книгу", яку дослідник вважає найстародавнішнім пам'ятником язичницької Русі:

"Се бо Оре отец идет перед нами, а Кий веде за Рушь и Шеко веде племе все, а Хорев хорвы все, а и земь бо градец на то, а яко все мы внушате бгве.

Отойде Хорев и Шех одо ине а сехом до Карпатсьте гора и там бяхом ини граде творясам ину имяхом соплемены иные богатства имяхом...". Російський дослідник В.Іванов аналізуючи тексти "Велесової Книги", наголошує, що дане свідчення реально говорить про переселення хорватів, які "відійшли від решти слов'ян і осіли біля Карпатських гір, нові міста створюючи, нове маючи багатство, нових маючи соплемінників"[13, с.59].

Дане джерело, ставить в основу сказання легендарного князя - словян, Ора, який був верховним князем усіх трьох слов'янських племен. Усі три брати Кий, Щек і Хорив, являються самостійними князями племен, які самостійно облаштовують життя свої племінних об'єднань, де один із них Хорив знаходить пристанище в Прикарпатському регіоні, поблизу Карпат, де нові міста будує, нових соплемінників находить, нове розмножує багатство. Характерно, що свідчення "Велесової книги" майже точно перегукуються з свідченнями Руського літопису, літописця Нестора, зокрема вступної частини до літопису, що може говорити, що переселення слов'янських племен могло бути історичним явищем[34, с.2-10].

Після свідчень легендарних джерел попробуємо на їх джерельній базі, реконструювати давню хорватську історію[37, с.1-2].

Більшість вчених пов'язують племінну назву хорватів від гірського пасма Карпатів, які називалися в доримку епоху Горбами, Хрбами, Ховатами, Хрватами. Дальше гори називались горами Певкінськими. Отже найдавніша назва Карпат - Певкінські гори, які походячть від назви племінного об'єднання певкінів Племінне об'єднання певкінів згадується у II ст. до н.е грецькими істориками, а в I ст. н. е. римським істоиком К.Тацитом. Певкіни чинили опір римським завойовникам, але були змушені відступати під натиском римлян в гори і там в районах північного і північно- східного Прикарпаття проживати до II-III ст. н. е., а тобто до відходу римлян з регіону. Дальше гори Карпати називалися горами Бастарнськими, так означували ї спочатку римляни і географ К.Птолемей. З приходом у регіон римлян в їхнії історичних документах вони згадуються і означуються, як Карпати. У IV столітті н.е. описуючи велике переселення народів автор історії Римської держави Амміан Марцелін називає наші гори "Кавкаланд", з назвою літопиця Нестора як "гори Кавказьські" чи гори "Карпатські". Географ К.Птоломей у II ст. н.е. зафіксовує у цьому регіоні племінне об'єднання карпів, що даєправо наголошувати, що назва Карпати і походить від племінного об'єднання карпів. Римський історик цієї доби Пліній Старший вважає, що карпи населяли східку частину Прикарпаття і Закарпаття, весь час проводили війни з Римською державою. Хоробрі карпи не бажали миритися з присутністю римлян на їх землях і вели довготривалі війни з перемінним успіхом, які однак привели до витіснення позицій Риму з Прикарпатського регіону і ліквідації таких римських провінцій як Дакія, Паннонія, Мезія. Карпи окрім війн проводили і великі торгівлю з римлянами. Виявлені скарби римських монет говорити про великий товарообіг населення Прикарпаття, Карпат з Римською державою[55, s.127-128].

Наявні джерела, що засвіжчують проживання на даній території карпів-хорватів доповнила археологія, яка встановила, що хорвати являються прямими потомками проживаючих тут карпів, речі виявлені Ю.Смішко із "культури Карпатських курганів" II- II ст. н. е, які пов'язуються з карпами, генетично продовжують функціонувати і проживаючих на цій же території у слов'янський час в V-X століттях і належать літописним слов'янам - хорватам[38, с.157-159].

З III-IV ст. н.е. хорвати вважає російський історик М.Барсов своїми топонімами відіграють у Прикарпатті домінуючу роль. На думку дослідника велика кількість топонімічного матеріалу може говорити про давність і реальність проживання і Прикарпатському регіоні карпів-хорватів.Такі поширені топонімічні назви, як: Грибів, Граб, Горбачі, Грибовець, Горбів, Хрипів, Хрбів - може говорити про давнє коріння карпів- хорватів в регіоні Прикарпаття[3, с.95 96].

У слід за топонімічними дослідженнями проведене широкомаштабне археологічне вивчення Прикарпатського регіону, за висновками археолога Б.Тимощука: "поселення на Пінічної Буковини належать хорватам"[39, с. 95-96; 43, с.138; с.46, с.2-5].

В областях розселення хорватів на Прикарпатті і Закарпатті розкопані кургани, які індентичні за поховальним обрядом і типологією, що дало можливість арзеологу С.Пеняку зробити висновок, що стародавні хорвати проживали в Прикарпатті і регіонах верхнього Дністра і переселились частково в Закарпаття в VI-IX століттях н. е.[32, с.110-145].

Курганний обряд поховання у хорватів у VI-VIII століттях н. е. отримав поширення у зоні проживання хорватів в Прикарпатті[36, с.126].

Перші наукові розкопки хорватських могильників на теритої Галичини відносяться до 70-80 років минулого століття. Найбільш плідно досліджував хорватські старожитності А.Кіркор. На протязі семи польових сезонів (1877-1883рр.) цей археолог відкрив по декілька поховань в могильниках поблизу с. Верхняківців, Вовківців, Глибочка, Великого, Городка, Застанки, Лосяча і. т. д.[54, s.14, s.31, s.196; s.9, s.10, s.14, s.61-68; s.15-18, s.21, s.32, s.38, s.44, s.45, s.70-73; s.67-69; s.89-90; s.62; s.20-27; s. 40-49; s.89-90].

Пізніші археолгічні дослідження були узагальнені М.Смішком та Б.Тимощуком, які довели, що дані могильники належать хорватським племенам[38, с. 151-159; 43, с.102-103, с.137-139; 45, с.6-10; 46, с.2-8].

В цьому ж десятилітті були зроблені розкопки хорватських поселень на теритої Прикарпаття А.Коперніцким і В.Лшебіславським. Ці дослідники дослідили могильники біля Зеленого Гая і

прийшли до висновку, що вони належать хорватам. В 90-х роках XIX століття розкопками хорватських курганів і могильників займались В.Деметрикевич та інші, зокрема на початку XX століття розкопками хорватських підплитових могил займався К.Гадачек. та багато інших польських дослідників[[54, s.14, s.31, s.196; s.9, s.10, s.14, s.61-68; s.15-18, s.21, s.32, s.38, s.44, s.45, s.70-73; s.67-69; s.89-90; s.62; s.20-27; s. 40-49; s.89-90].

В 20-30 роках XX століття велику увагу на безкурганні могильники звернули увагу польські і українські археологи В. Антонович: Городниця, Торське[52, s.78-128]. У XX столітті археологи М.Смішко, Б.Тимощук, на межі тисячоліть та на поч. XXI століття, український археолог О.Корчинський та інші, які визначили їх, як хорватські[38, с. 151-159; 43, с.102-103, с.137-139 ; 44, с.66-67; с.22-26; 45, с.6-10],

Досліджував хорватів у XX столітті і відомий український археолог Я.Пастернак у поселеннях: Ланчин, Новосілки, Костюківка, Останівці, Делева та других[31; с.51-52; с.128].

Дослідження археологічних старожитностей проводив і Ю.Постишевський, який виявив біля с.Хом'яківка хорватські старожитності. Виявленням хорватських старожитностей займався й Т.Сулімірський, який знайшов їх біля сіл Велика Плавуча, Бодаки, Грицівка і других [11, с.262-264].

Подальші дослідження по виявленню ховатських старожитностей проводив М. Ю. Смішко, який виявив хорватські старожитності у багатьох пунктах Прикарпаття і Подністров'я, що дало можливість вченому зробити восновок, що дана територія належала хорватам[38, с.151-159].

Подальші дослідження хорватських старожитностей проводив А.Ратич, який виявив у с.Копачинцях Львівської області. Йому належить довідка про пам'ятники Західних областей України і якій він всесторонньо характеризує безкурганні могильники на вивченій ним території. Є.Тимофіїв досліджуючи старожитності Правобережної України, висунув гіпотезу, що усі ці згнахідки дуже похожі на хорватські старожитності і зауважив про можливість їх поширення на усю Правобережну Україну прямо з Галичини. Будь - якої різниці між підплитовими похованнями і безплитовими немає, усі вони невідрізняються між собою ні поховальним обрядом ні речовим матеріалом. Глибина могильних ям досягає від 03 до 1,1м. Виявлено, що на усій цій території усопших як правило хоронили без гробів. Залишкт дерев'яних гробів зафіксовано тільки в одиничних випадках в Грицівцях, Зеленому Гаю, Михалкові, Палашівці. Як правило в таких могильниках була похована одна людина. Парні поховання чоловіка і жінки дуже рідкі. Як виключення зустрічаються і сімейні поховання. Знайдені скелети дорослих і дітей з певною посудою характерною типово для хорватських поховань Західної України. Більшість підплитових хорватських могил мають велику пам'ятну плиту, як правило з вапнякового каменю, яка клалася зверху засипаної могильної ями. В даний час вони знаходять на поверхні, або під орним слоєм. Їх розміри в основному від 1,5х0,4 до 2,2х1м. В могильниках досліджених в Остановім і Делеві відкриті захоронення в яких великі плити були обкладені камінням. В одній із могил біля с.Бродок під плитою на глубині 0,4.м. знайдена кучка валунів. Багато безкурганних поховань Верхнього Подністров'я не мають речей. Також виявлено багато поховань жінок в яких виявлено металеві і скляні прикраси. В трьох могильниках були зафіксовані останки на голові вінка, тканина на жаль не збереглась. В с.Добровдянах найдені три бронзові бляшки від пов'язки, в Джурові - тонка металічна пластинка з орнаментом до якої підвішені дзвіночки і трапецевидна підвіска. В Михайлові 10 бляшок з тисненням орнаменту і отворами для зкріплення з молотком. Серед різних прикрас хорваток-галичанок в основному кільця з отворами та орнаментом. З заходячими кінцями. Часто такі кільця виготовлені із чотирьох із чотирьохгранної залізної смужки. Височні кільця зустрічаються по всій території Галичини, де були зроблені розкопки могильників. В могильниках біля Торське і Мшинова найдені ще перстно образні кільця з завитком-кільцем на одному з кінців, а в Делеві і глибочку Великім - девяти конечні кільця. Тьох бусині кільця зустрічаються зустрічаються в могильниках біля с. Волківці, с.Городниці, с.Городище, с.Джурково, Івано-Злоте, Смильниці. З інших прикарас хорватів знайдені звичайні перстні дротяні або виті. В одному захороненні Жектавського могильника найдений пластичний перстень з щитком

восьмигранником. Решту хорватських прикрас знайдених на території розселення хорватів в Галичині являються одиночнними екземплярами. Брондзові буси зустрічаються тільки в Семенівськім могильнику. Грубодротяний браслет знайдений в похованні біля с.Торжка дуже похожий на занйдені аналогічні скляні браслети біля сіл Городниця, Бедричівці, Королівка, Рожиск. В двох поховання біля с.Закитів, Ленківці - знайдені залізні пряжки. В одній із підплитових могил в Звинячі виявився колт з емалью на якому зображений птах з піднятим хвостом. Інколи в похованнях находять куски золототканої матерії і маленькі брондзові гудзики, цікаві поясні бляшки. І з других хорватських побутових речей слід відмітити залізну сокиру (с.Королівка), шиферна прялиця (Івано-Злоте), брондзову іглу і обломок кістяного шимла. Жіночий костю хорватської жінки з Галичини характеризує невелику кількість прикрас.Тільки персикообразні височні кільця срібні і брондзові виділяються серед прикрас.У більшості похованнях зустрічаються дротяні. Решту предменів в могилах знайдено поодиноко, тому вони лиш образно можуть доповнити риси хорватського костюму, повсякденного одягу[15, с.162-180].

Таке узагальнене дослідження являється унікальним воно проливає світло на народність хорватів стародавньої Галичини, які своєю етнокультурою у слід за філологічною, лінгвістичною та топографічною наукою чітко фіксуються археологічною наукою своїмит курганами і підплитовими могилами починаючи з V ст. до н.е. до I-II ст. н.е. де вони відомі під різними співзвучними іменами: “сарагати”, “савродати”, “хароати”, “хварвант” та іншими. У II-IV ст. н. е. цей хорватський народ відомий по римських джерелах як карпи, а з VI по X століття з візантійських та руських джерел, як хорвати[2, с.331-337; 13, с.59-60; 18, с.74-75; с.34, с.2-10; 35, с.61-62.]

Основна фіксація хорватів на верхньому Дністрі, Передкарпатті і Карпатах, наголошує російський дослідник В.Сєдов говорить про те, що хорватське населення переселялось у ці райони з нижнього і середнього Подністров’я та Дунайсько-Причорноморського регіонів, під ударами кочовиків[36, с.128-129].

З появою нової хвилі хорватів, що висилилися з нижнього і середнього Подністров’я в Прикарпаття і верхнє Подністров’я тут починається розширення підплитових могил в яких починають знаходитись страви при захороненні, що дає право нам говорити, що хорвати в VI-X століттях вирощували для власного вжитку такі сільськогосподарські культури як овес, паросо, пшеницю, ячмінь[51, с.23- 35; с.212-213].

Характерно, що під час розкопок Новотроїцького городища виявлені аналогічні зерна пшениці - двох сортів твердої і мягкої, озиме жито, ячмінь і просо. На деяких хорватських поселеннях VI-IX століть в Пруто-Дністровському міжріччі виявлені фрагменти глиняного посуду з відпечатками тканини з якої галицькі хорвати шили собі одяг. Це тонке полотно з прямим переплетенням, воно дуже зручне для виготовлення одягу повсякденного вжитку. Даний археологічний матеріал засвідчує, як це вірно наголошує М.Смішко, дає право нам спостерігати етнотворення хорватів на території Галичини починаючи з III століття н. е., де з цього часу зустрічаються кургани, які слід пов’язувати з культурою Карпатських курганів[38, с.151-159].

Як і в культурі Карпатських курганів, так і в падальших хорватських археологічних пам’ятках присутній обряд трупоспалення і підплитові могили з таким самим ритуалом культу-трупоспаленням[57, s.125-137].

Звичайно з VI по X століття хорватські кургани зустрічаються рідше ніж у хорватську добу культури Карпатських курганів, однак треба розуміти, що в цей час пройшла феодалізація хорватського суспільства і кожний родовий старійшина не міг уже насипати курган. Таке право залишала за собою тільки велика хорватська знать, князі та бояри, де підплитові могили належать уже простим хорватським родам і простим землеробам. Одже зменшення у хорватів курганів з VI по IX століття не означає заміну етносу, який представлений культурою Карпатських курганів, що вірно довів М.Смішко. Культура Карпатських курганів продовжує існувати і дальше, що засвідчують і виявлені аналогічні пам’ятники в Східній Словаччині та прикордонних з Україною, регіонах Румунії. Усі ці пам’ятники говорять, що дані хорвати, як і їх сородичі в Галичині вели

осілий спосіб життя займаючись землеробством і скотарством. Поживали вони тут поселеннями у наземних спорудах у яких виявлені вогнища поблизу яких виявлені гоподарські ями-льохи. В хорватів часу культури Карпатських курганів, були широко розвинені залізообробні та гончарні ремесла .Сувокупність даних дають нам право наголошувати, що у час III-V століття н.е. ці хорвати, як їхні Прикарпатські сородичі, вели активну торгівлю з Північним Причорномор'ям і Нижнім Подунав'ям кристалізуючи новий стиль господарства. Власне новий вид господарсва, деференціація населення зменшує систему поховань з курганної на підплитову, де не виключенням є вплив грецької цивілізації Північного Причорномор'я, де пубутували надгробні плити над померлими. Однак зменшення курганних поховань не є занепадом хорватського етносу, а є, як вірно наголосив дослідник Г.Ковальчук, кристалізацією нових політичних, соціально-економічних форм, що пояснюється модернізацією феодального ладу, новим чітким переплетінням політичних та економічних процесів, що проходили в VI-IX століттях в Прикарпатті. Оцінюючи розвиток економіки Прикарпаття, Г.Ковальчук наголошує, що в середині I тис. н.е. можна сказати про розвиток і рівень економіки, що передував політичному утворенню - Хорватського князівства на західно-українських землях[21, с.23- 29].

Велика кількість хорватських знахідок на території Польщі, Румунії, Словакії в Галичині і Буковині привела дослідників до думки, що хорвати у минулому були обширним племінним союзом[58, s.160-163].

Конкретизував територію розселення хорватів російський дослідник М.Барсов. Він відвів ховатам обширні землі в Прикарпатті і доводив, що вони проживали по склонах Татранських Карпат[3, с.94-95].

Немов би підтверджує висновки М.Барсова, український академік І.Крип'якевич, який наголошував, що з хорватами в Галичині слід пов'язувати населений пункт Хоров'ятка біля Рівного чи Острова[24, с.6-11]. Певні топоніми з якимси пов'язує хорватів в Прикарпатті приводить нам сучасний російський дослідник В.Сєдов. Він наголошує, що з хорватами на Дністрі пов'язуються такі поселення як Хорбач, Хоров'ятка, Хринечівка, Храбач в верхів'ї Дністра[36, с.123-126].

Таким чином, підсумовує висновки вчених по хорватському питанню М.Смішко, не дивлячись на те, що хорвати в вітчизняних джерелах згадуються у X столітті дуже туманно, нам стає ясно, що місце їх проживання це майбутня Галичина, а тобто Українське Прикарпаття, де відкриті археологічно їх чисельні місця проживання[38, с.152-159; 57, s.125-137].

В історіографії вважається, що хорвати зуміли стоворити в Прикарпатті свою власну державу. Сьогодні хорватська державна проблема вирішена у користь існування Хорватської держави на території Прикарпаття. Наші висновки підтверджуються вищевиложеними фактами, за якими: " "Велика чи Біла Хорватія" уже у час візантійського імператора Іраклія(кінець VI - поч. VII ст. н. е.) функціонувала, як ранньо-феодальна держава, яка вела активні дипломатичні переговори з Візантійською імперією, що відтворено імперськими канцеляристами, які вважали Хорівтію могутньою державою, союзницею Візантійської імперії у боротьбі з Аварським каганатом. Навіть у X ст. Костянтин Багрянородний Подністровську Хорватію велкию державою, оскільки знав про її військові сили: кількісний склад піхоти, кінноти, зображував її політичний статус у Європі - наголошував, що Хорватія має свого незалежного нехрещеного князя являючись нехрещеною, межує на півдні з печенігами, зі сторони Карпат з Турками-Уграми, на заході з Німецькою імперією у склад якої у той час входили усі польські, чеські і словацькі землі"[34, с.2-10].

На думку російського філолога філолога О.Шахматова, який розміщував древню Хорватію у Галичині і по усьому басейну Дністра, хорвати у першій половині IX ст. утворили самостійну державу, про яку повідомляв перситський географ першої половини X ст. Ібн-Даст. Дослідник наголошував, що Хорватія- Подністровська зовсім не належала до східного слов'янства і ще у IX ст. уособлювала уламок великої колись на подністровських землях могутньої держави слов'ян - "Великої чи Білої Хорватії", яка зуміла політично контролювати Дністро-Карпато-Нижньо-Дунайський регіон до часу її підпорядкування у X столітті Київською Руссю[49, с.32-33].

Опираючись на величезний археологічний матеріал можна стверджувати, що хорвати це древній і автохтонний етнос Карпат і Подністров'я, їх компактні селища і городища виявлені в рамках ранньослов'янських старожитностей і датуються археологами починаючи з V ст. н. е. Вони існують автохтонно до X ст., тобто до часу включення Хорватії у інфраструктуру Київської Русі[46, с.3 - 4].

Проаналізувавши свідчення Костянтина Багрянородного про хорватів і свідчння Руського літопису сукупності останніх лінгвістичних і археологічних досліджень, приходим до висновку, що хорватська політична організація V-VII ст. н.е. охоплювала також племінні княжіння уличів і тиверців, покрайній мірі так це розуміли візантійські політичні кола часів імператора Іраклія кінця VI-поч.VII ст. н. е. [2, с.135, с.137].

На нашу думку, така ситуація залишалася до кінця X століття, тільки в такому випадку свідчення Костянтина Багрянородного стають достовірними, що на "Велику чи Білу Хорватію" часто нападають печеніги з якою Хорватія межувала на півдні, а тобто в нижньому Подністров'ї і Причорномор'ї[43, с.138-139].

Ряд дослідників у слід за свідченнями К.Багрянородного, вважає, що розміщена услід за Турцією-Угорщиною Велика чи Біла Хорватія охоплювала усю Багібарію, тобто Караптські гори, які під такою назвою були вібомі візантійським літописцям. Багібарія-Хорватія, на думку П.Шафарика обіймала обидва склони Карпат, охоплюючи східну частину Словаччини, верхне і середне Подністров'я, Попруття, Буковину і нижне Подунав'я[48, с.43- 49, с.134-158, с.211-243].

Така точка зору підтверджується археологічно, де на усьому просторі Карпат засвідчена культура Карпатських курганів, яку М.Смішко, сьогодні О.Корчинський і ряд других дослідників, вважають хорватською[38, с.151-152].

Археологічний матеріал Прикарпаття і Подністров'я теж відводять хорватам, нижнє Подністров'я тиверцям, культура яких за поховальним обрядом, як вважає російський дослідник В.Сєдов, нічим не відрізняється від поховального обряду верхнього і середнього Подністров'я[36, с.127-129, с.132-133].

При усій скурпульозності вивчення даного питання стає очевидним, що при врахуванні територрії Польші і Чехії, як складової частини німецької імперії "Біла чи Велика Хорватія" межувала з останньою на заході, на півдні ж у Подністров'ї згідно з свідченнями візантійського джерела з печенігами. Отже на Заході кордони Хорватії проходили по Віслі, на сході по Бугу та східних притоках Дністра[29, с. 38].

Лінгвістичні і археологічні джерела, локалізують хорватський етнос у Прикарпатті і Карпатах, наприклад теорій М.Барсова, П.Шафарика, Л.Нідерле наголошували, що етнонім Карапти в древньослов'янському розумінні: Гори, Горби, Хрби, Хрипи, Хріпи, де хрват, хорват, хробат - являється найархаїчнишим слов'янським етнонімом в Карпатському регіоні. Досить переконливо робить висновки російського дослідник М.Барсова, який проаналізувавши лінгвістичний і топографічний матеріал довів, що хорватський етнос населяв обидві сторони Карпатських гір і по рівнинах Прикарпатських і Подністровських областей. Він вірно вказував на хорватську колонізацію басейнів рік Вислока, Білої, Сана , Тиси, східних приток Дністра, Прута і Нижнього Подунав'я[3, с.80 - 89].

Таку приблизно локалізацію "Великої чи Білої Хорватії" подає нам і чеський славіст П.Шафарик, на його думку хорвати проживали від Чеських гір до середнього Дністра[48, с.43-49, с.134-158, с.211-243, с. 266, с.405].

Визначний чеський дослідник Л.Нідерле вважав, що хорвати проживаливали тільки в Галичині і Буковині[29, с. 155-156].

Визначний українськй історик М.Грушевський не заперечував існування Придністровської Хорватії, з цього приводу він писав: "Залишається для Карпатської Хорватії свідчення нашого літопису, але вона так мало і неконкретно знає про західні наші краї, а самі згадки про хорватів такі голі, що тільки при комбінування їх із свідченнями Костянтина Багрянородного і можна

викомбінувати русько-подністровську Хорватію. Я залишаю це питання відкритим для майбутніх дослідників"[11, с. 155-156, с.183-194].

Отже сукупність археологічних і лінгвістичних джерел з вітчизняними і візантійськими джерелами дають право нам розглядати "Велику чи Білу Хорватію", як давньослов'янську етнокультуру Карпат, Прикарпаття і Подністров'я, яка внаслідок економічного і політичного розвитку утворила на цих землях велику ранньо-феодальну Хорваську державу до часу виселення з останньої слов'янських етносів як на південь так і на схід[45,с.6].

За свідченнями Костянтина Багрянородного ми бачимо, що південні виселенці на перших порах підтримували з одноплемінниками інтенсивні економічні і політичні стосунки з своїми подністровськими сородичами, що дає право Костянтину Багрянородному порівнювати подністровську і далматійську Хорватію з VII-го по Х-те століття[2, с.135, с.137].

Цілком можливо припускати, що подністровські хорвати підтримували такі політичні контакти з своїми балканськими сородичами і у час Київської Русі, трансформувавшись у Галицьку державу. Російський дослідник В.Татіщев опираючись на недійшовші до нас літописи свідчить,що союзниками Володимира Володаровича Галицького під час битви під Перемишлем з об'єднаними з русько-угорськими військами були серби і болгари. Ці ж серби і болгари приймали участь у битві галичан з київськими військами під Теребовлем і при сині Володимира Володаровича , знаменитому Ярославі Осмомислі[40, с.124].

Можна припустити, що сородичі південних хорватів в Прикарпатті на новому "руському витку" своєї історії під егідою руських князів Ростиславовичів трасформувавши стародавню Хорватію в Галицьку державу не втрачали зв'язків з своїми південними сородичами, про що наголошувалось у попередніх розділах[1, с.33-35].

При усій складності і новості цієї проблеми безсумнівним залишається те, що трансформована у Галичину Подністровська Хорватія в основу якої входила та ж сама Дністро-Карпатсько-Нижньо-Дунайська територія, сполучалася з своїми південними сородичами нижньо-дунайськими землями, що яскраво зафіксовано літописом руським і свідченнями "Слова о полку Ігоревім", а також невідомими свідченнями які використав у своїх дослідженнях В.Татищев[28, с.236-237].

Такі наші міркування поділяв і визначний російський дослідник В.Ключевський, який вважав, що країна стародавніх хорватів Галичина була в Х-XI століттях спірним краєм, очевидно незалежною державою між Польшею і Руссю і придметом зазіхань християнських сусідів, допоки остаточно не трансформувалася у Галицьке князівство[20, с.106-107; с.51].

Дальше В.Ключевський опираючись на висновки М.Костомарова доповнює думку про хорватів галицьких: "Приєднані силою зброї хорвати, незмінили стародавніх суспільних і державних звичаїв, князі руські, які правили Галичиною були повністю залежні від стародавнього укладу хорватського суспільства, і в кінцевому результаті представляли і відстоювали його древню державність, територіальну цілісність від зазіхань сусідніх можновладців"[20, с.106-107; с.51], а це означає, що руські князі, як вірно зауважував великий знавець галицької історії Д.Зубрицький, зайняли опустілі пристоли побитих на полі битви у 993 році, хорватських князів, і в політичному розумінні замінили стару назву подністровської держави "Великої чи Білої Хорватії" на Галичину, відносно її нового столичного центру XII століття - Галича[12, с 174-182].

Отже з уламку великої і могутньої держави "Великої чи Білої Хорватії", що займала увесь басейн ріки Дністра і горішньої Вісли і в етнічному розумінні уособлювала південно-західну групу слов'ян, наголошував О.Шахматов, виникла Галицька держава[49,с.32-33], на стародавніх слов'янських територіях[18, с.72], які в ранні часи консолідувала "Велика чи біла Хорватія" [14, с.146-161; с.107-107; 6, с.7-8; 7, с.276-277].

Російський дослідник В.Седов вважав, що Галичина включала в себе і "Галицьке Пониззя", оскільки між археологічними пам'ятниками хорватів, уличів і тиверців немає суттєвої різниці. Дослідник виділяє Галичину, за археологічними джерелами, в єдиний локальний варіант хорватсьї культури[36, с.124-129]. Власне хорвати, подальші галичани займали усю територію від Закарпаття до середнього Дністра і Прута, а дальше тиверською етнокультурою простягались у

нижнє Подністров'я і Подунав'я[30, с.238-242]. Усі ці свідчення про територію Галичини подавав нам ще Костянтин Багрянородний, наголошуючи, "що Велика чи Біла Хорватія починається своєю територією у Причорномор'ї межуючи там з печенігами, являється незалежною державою, яку очолює князь, який має в наявності кінне і піше військо і включає в себе і землі Тиверського князівства"[2, с.131-137].

Що стосується цього ранньо-феодального конгломерату, то польський дослідник Г.Ловмянський проаналізувавши свідчення К.Багрянородного ототожнив "Велику чи Білу Хорватією", з Галицьким князівство, епохи князя Ярослава Осмомисла[56, s.162-168].

Український дослідник Б.Тимощук проаналізувавши пам'ятники антів і склавінів вважає, що пам'ятники обох груп за два локальнихних варіанти однієї слов'янської культури, які відрізняються лише деякими рисами і мають чітко окреслену територію. Пам'ятники пеньківського типу поширені в лісостеповій частині України та Молдавії, від Сіверського Дінця до нижнього Дунаю, що територіально відповідає території антів[29, с.77]. Памятники же пражського типу, що поширюються на захід від Припяті по басейну рік Дністер і Прут пов'язуються із територією які у письмові джерела пов'язують з склавінами-хорватами[9,с.58-75]. Дослідник опираючись на В.Ключевського, який ще раніше на підставі зіставлень літописних джерел, прийшов до висновку, що у VI-X ст. н. е. в Карпатах у слов'ян був великий військово-політичний союз у якого тут була багатовікова стоянка, визначив цей регіон як хорватський[20, с.5-23; 48, с.252-256, с. 405- 407].

По сукупності джерел верхне і середнє Подністров'я, тобто територія між волинянами і тиверцями, наголошував югославський вчений Ф.Рачкі, визначає Хорватську державу [59, s.23-36; s.43-47]. Хорвати, згідно свідчень Масуді, наголошував Б.Тимощук, управлялося в цей час своїми правителями чи князями[42, с.95-96]. Цей процес, який так яскраво описав візантійський імператор Костянтин Багрянгородний у X ст. опираючись на раніші свідчення джерел візантійської канцелярії часу імператора Іраклія (610-641р.) з "Великою чи Білою Хорватією", засвідчує неперервний процес Хорватської державної інфраструктури у Прикарпатті в VI-X століттях[29, с.77]. В IX-XII століттях у хорватів регіону формуються нове державне об'єднання, Галицьке князівство, яке так яскраво засвідчене на сторінках Руського літопису[26, с.34-49; с.219-220]. В недатованій частині Руського літопису говориться, що було княжіння у полян, а в древлян своє княжіння, а у дреговичів своє, а условен своє у Новгороді, а на Полоті у полочан[4, с.404-405]. Про територіальні об'єднання слов'ян типу княжіння очевидно ідеться і в наступніх текстах літопису: "І живуть у мирі поляни і древляни і сівер і радимичі і хорвати"[16, с.92-93].

Усі ці короткі згадки засвідчують існування у Південно- Східній Європі велику кількість князівств: полян, древлян, сіверян, новгородських слов'ян, полочан, хорватів і других, які мали чітко окреслену територію, власну економічну і політичну організацію. Розвиток економічних, політичних і територіальних структур українських княжінь в тому числі і хорватів відбувся у VIII-IX ст. н.е., що підтверджується ананлізом письмових джерел. Археолог Б.Тимощук наголошував, що на території Прикарпаття, яку займало племінне об'єднання хорватів, виникли усі умови для утворення княжіння[45, с.6-10].

Саме у цей час регіоні розселення хорватів зросла густота населення, що змусило, як наголошував В.Соловйов, привело до тісного згуртування, як в середені так і щодо зовнішнього світу. Союз споріднених племен стає у хорватів необхідністю, а незабаром робиться необхідним навіть і злиття всіх територій Прикарпаття в одну територію всього хорватського народу[39, с.28-32].

За таких обставин Хорватське князівство мало більш сталу територію, міцнішу політичну організацію і стояло ближче до держави ніж військово-політичний союз карпів. На чолі Хорватського князівства, замість військових вождів, яких вибирали на народних зборах, ставали князі, що одержували спадкову владу і опиралися на постійну військову дружину. В княжінні полян, за повідомленнями Руського літопису, князювали представники роду Кия. Літопис зберіг імена деяких інших княжінь. Князем древлян був Мал, який вважав себе за суспільним

становищем рівний київській княгині Ользі, до якої сватався. Князя Мала оточувала місцева древлянська знать. Відомі також імена легендарних князів Вятка племінного об'єднання вятичів і Радима - радимичів[34, с.2-10].

Що стосується Хорватського князівства і князівської влади, то із свідчень Костянтина Багрянородного ми знаємо, що хорвати у VII очолювались князями: Мухлом, Ловелом, Косинцем, Хорватои і двома княгиня, що очолювали два хорватські народи Туга і Буга, у IX столітті, Хорватське князівство у Прикарпатті очолював, незалежний нехрещений князь[2, с.131, с.135, с.137].

До цього періоду належить і згадка Анонім угорського про місто Галич чи галицького князя, яке являлось складовою частиною території хорватів. В описі подій кінця IX ст. він згадує про Галич та галицького князя, що гостинно прийняв у себе угорського вождя Альмоша, коли угри переходили в Панонію. Очевидно Галич кінця IX ст. був уже осередком князівської влади місцевої хорватської династії[1, с.35-49; 10, с.296; 56, s.23-49]. Польський хроніст Ян Длугош опираючись на невідомі нам джерела згадує останнього хорватського князя Всеволодімера, що погинув наполі битви у 993 році під час відомої із руських джерел русько-хорватської війни. Ян Длугош наголошує, що сестра Всеволодімера, хорватська княгиня, була у другому шлюбі дружиною полського короля Болеслава Хороброго і цим мотивує притензії і заняття Болеславом Хоробрим у 1018 році Хорватії та Червенських градів[53, s.235-237].

Аналіз свідчень до останнього часу був недоступний для всеоб'єслючого вивчення. Дослідник XIX століття І.Лінніченко тільки ввів свідчення Яна Длугоша в контексті політичної історії хорватів, правомірно наголошуючи на існуванні з VI століття до X століття незалежного Хорватського князівства, яке очолювалось князівською династією[27, с.12-18; 53, s.235-237], політичною столицею, якого за висновками дослідника В.Королюка, був Перемишль[23, с. 9-18; с.46-53].

Хорвати за цей час виробили у собі у значній мірі і внутрішню єдність і політичну свідомість своєї державної інфра-структури, вони в цей час відрізнялась від інших європейців, особливостями свого побуту, звичаями, елементами культури, на що звернув увагу руський літописець:"мали бо звичаї свої і закони батьків своїх історію і свій характер і мораль" - і очевидно своєю чітко окресленою територією[22, с.23-26].

Територія княжінь, це області і місцепроживання невеликих за виразом П.Третякова "народця" з своєю культурою, історією, релігією і епосом[47, с.297 - 299].

Археолог Б.Тимощук наголошував, що порівняльно типологічне вивчення хорватських пам'яток у VII-X століттях нашої ери на території Подністров'я і Українського Прикарпаття показало, в хорватських керамічних комплексах, які характеризують культуру хорватів, дуже часто зустрічаються гончарні горщики із значними домішкими жорстви. Зерна останньої виступають на поверхні створюючи враження, що вони посипані дрібними камінчиками. В керамічних комплексах з хорватських поселень Середнього Подністров'я, відзнвчав Б.Тимощук "посипана кераміка зустрічається рідко". Є незначні відмінності і в житлобудувництві. Основним типом жител обох груп хорватських пам'яток були напів-землянки з пічками-кам'янками, дерев'яні стіни яких обмазувалися глиною, що майже не зустрічається за межами розселення хорватів у слов'ян Середнього Подністров'я. Майже на усій території розселення хорватів у Прикарпатті виявлені зернові ями з обпаленими стінами, що є відсутнім у слов'ян Середнього Подністров'я. Досить характерним для території хорватів Прикарпаття є городища із земляними валами насип яких зміцнювався невисокими кам'яними стінами (Ревно, Червона Діброва і другі) - подібного типу городища поза територією розселення хорватів зокрема на території середнього Подністров'я не виявлено. З цього приводу археолог Б.Тимощук висловив припущення, що північно-східне Прикарпаття заселяла група слов'ян з іменем хорвати[43, с.137-138].

Російський дослідник історичної географії Східної Європи М.Барсов, ще у 1873 році писав: "Хорватів початковий літопис розміщає по сусідству з уличами, тиверцями і дулібами, але докладного їх територіального розміщення не подає. Все ж сама назва цього племінного

об'єднання дає підстави вважати, що хорвати розселились на схилах Татранських Карпат, які і до цього часу в галицьких русинів зовуться горби (хьрби, хріпи). На їх широке розселення по територіях Прикарпатських областей можуть вказувати чисельні місцевості, які до цього часу зберегли хорватські назви від верхів'їв рік Вислока, Білої і Сана на підень до тиси і її приток Гернаду, Боржогу, по Сому і Красній і по Пруту. Визначена територія хорватів Н.Барсовим охоплює усі північно-східні Карпати, верхів'я Подністров'я на заході, до Прута і Дністра на сході" [3, с. 80-82].

Приблизно таку ж територію відводять хорватам і інші вчені. Відомі славісти П.Шафарик та Л.Нідерле вважали, що хорвати проживали на схід від Чехії і Вісли, охоплюючи територію Галичини і Буковини біля рік Дністра і Прута, де в топоніміці збереглися сліди їх перебування[29, с.155].

Польські історики, які присвятили хорватам багато своїх праць розрізняють західних (чеських) або білих хорватів південних та східних або руських, вони вважають, що руські хорвати проживали на схід від білих хорватів на території від верхів'я Пруту, Серету і Західного Бугу і до Ніси та верхів'їв Ельби. Отже польські дослідники включають Буковину і верхнє Подністров'я в ареал розселення хорватів. Руські чи східні хорвати згадуються лише в "Повісті минулих літ". Давньо-руський літописець на перших сторінках свого твору розповідаючи про розселення слов'ян називає білих хорватів поряд з чехами і моравами, сербами та іншими[34, с.2-10; 60, s.12-143].

Схожу ситуацію відносно хорватів ми знаходимо у хроніці Козьми Пражського де теж згадуються дві групи хорватів: "хорвати і другі"[48, с.204, с.406].

Візантійський імператор Костянтин Багрянородний теж залишив своє світобачення про хорватів, його екскурс сягає в глиб віків хорватської історії і дає право наголошувати, що хорвати являються стародавнім етносом серединної Європи. Він єдиний середньовічний автор який хоч і гіпотетично подав нам територію розселення хорватів. За цим територіальним описом Костянтина Багрянородного ми вище висунули гіпотезу про реальність проживання хорватів у Галичині і Буковині[2, с.135, с.137].

Якщо пов'язати свідчення римських джерел із візантійськими в поступальному і еволюціонуючому контексті розвитку одного і тогож етносу карпів-хорватів, то ми побачимо, що археологічний матеріа Прикарпатського регіону повністю вкладається в етно-історичний розвиток на території історичного Прикарпаття. Територія Українського Прикарпаття подальшого Галицького князівства, за джерелами археологічної науки, повністю відповідає території розселення хорватів. Ця територія належить до корінних слов'янських земель. На території Хорватського племінного союзу уперше були виділені достовірні пам'ятники які датуються V ст. н.е. З цього часу і на протязі усієї історії другої половини першого тисячоліття Прикарпаття і Подністров'я постійно пов'язується вченими з племінним об'єднанням хорватів. Відкриті і вивчені тут археологічні пам'ятники V-X століття належать до однієї, що змінювалася і еволюціонувала хорватської культури. Аналіз основних елементів матеріальної культури (керамічних комплексів, домобудування, оборонних споруд дозволяє оприділити певну особливість данних археологічних пам'ятників VI-X ст., і виділити їх у Верхньо-Дністровський, Прикарпатський чи Хорватський варіант української культури і пов'язати пам'ятники цього "Хорватського варіанту" з пам'ятниками староруських літописних хорватів. Хорватське населення Українського Прикарпаття не було перейняте великими хвилями міграцій, їх матеріальна культура тут розвивалась у поступальному процесі, що дає можливість оприділювати їх територію, яка займає сьогодні території Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської областей Української держави і Пряшівського округу Словацької держави, Перемишльського воєводства Польської республіки і суміжні й порубіжні області Румунії[43, с.138-139.].

Власне на цій території і розміщені хорватські пам'ятники, комплекси, які датуються VI-X століттями н.е. Дані археологічні пам'ятники і селища, городища, дають можливість на цій території Прикарпатської Хорватії, майбутньої Галичини [45, с.6-7].

Досліджені хорватські старожитності з V ст. н. е. до кінця X століття, наголошував археолог Б.Тимощук закінчують їх процес включенням у склад староукраїнської держави в X столітті[45, с.5-7]. Сучана археологічна наука за останні десятиріччя встановила на території розселення Хорватського князівства в Українському Прикарпатті, велику кількість населених пунктів, городищ, святилищ, які датуються V ст. н. е. і пов'язуються з літописними хорватами, майбутніми галичанами[22,с.24].

Дослідник Б.Тимощук вірно пояснює це тим, що в пінічно-східних Карпатах включаючи і територію північної Буковини проживала одна і таж етнографічна група, слов'ян-хорватів з своїми особливостями, дещо відмінними від інших груп слов'ян в тому числі і Подністровських тиверців. Політичною межею території Карпатської групи слов'ян-хорватів на північному сході у VI-X століттях була ріка Прут, наявний археологічний матеріал, що пов'язується з хорватами, яскраво представляє нам межі території цього племінного об'єднання у цьому регіоні[43,с.138-139].

Приблизно так визначав територію хорватів, навіть без наявного археологічного матеріалу, виключно на хорватському топонімічному матеріалі російський історик М.Барсов. Визначена М.Барсовим територія розселення хорватів від Пруту на сході до Вислоку на Заході і восновному співпадає з археологічними даними археологічної науки[3, с. 80-82].

Чеський дослідник Л.Нідерле наголошував, що Хорватське князівство знаходились у східній Галичині і Буковині біля Дністра і Прута де в топоніміці збереглися сліди їх перебування[48, с.208, с.405].

Дуже цікавим для з'ясування території хорватів є з'ясування питання територіального розмежування хорватів з дулібами. Руський літопис, як вважає більшість дослідників, зажди розміщує хорватів услід за дулібами арабський мандрівник Масуді у своєму описі слов'янських племен теж розміщує у слід за волинянами народ хорватів[7, с.276-277].

Дослідник В.Королюк розглядаючи свідчення руського літопису під 981 роком прийшов до висновку, що великий київський князь Володимир ходив війною виключно на незалеєни, ще не підчинених йому, Прикарпатських хорватів, з якими воював до 993 року. Могутність Володимира київського налякала всіх сусідів, хорватів, поляків і печенігів, які виступили у цій війні союзниками Хорватського князівства, як про ще наголошував руський літописець, однак київський князь Володимир виявився могутніший за всіх, і тому Хорватське князівство у 993 році було включене до складу Київської Русі[23, с. 24-26; с.46-53]. До складу Київської Русі, як вважав польський історик Г.Ловмянський, була включена на заході, обширна територія хорватів, починаючи від Західного Бугу дальше по Дністру, Верхньому Пруту і Серету, включаючи усю територію сучасної Української і Румунської Буковини[56, s.163-168], такі висновки відповідають і даним археологічної науки[43, с.138-139].

Отже на окресленій нами території Українського Прикарпаття, яка пов'язується з Хорватським князівством, досліджено більше 400 поселень, соціальна і хронологічна класифікація яких датуєтьмя V-X ст. н. е., що дає можливість прослідковувати поступовий розвиток хорватського етносу, від общинного до феодального суспільства в рамках племінного об'єднанная Прикарпатських хорватів. Знахідки останніх археологами на поселеннях Прикарпаття може дати нам право висуенути гіпотезу, що орне землеробство у зоні розселення хорватів з використанням дерев'яного рала з залізним наконечником(наральником) зберегло свої традиції і у слов'янського населення (карпів-хорватів) і дійшло до другої половини I тис. н. е. Підтвердження каких наших висновків дають знайдені хорватські наральники у Перемишлі, Галичі, хорватських селищах Рашків, Бакота та інших[6, с.76-96]. Виявлені тут землеробські знаряддя праці: залізні серпи, залізні мотики, жорнові камені, глиняні сковороди для просушки зерна (зерновики) дають нам яскраве підтвердження, що на протязі довгих століть, а може й тисячоліть хорватське населення Прикарпаття вело комбінований спосіб господарювання, а тобто землеробсько-скотарський[5, с.217-218].

Згідно з останніми напрацюваннями археологічної науки бачимо, що населення Прикарпаття і Подністров'я з давніх давен розвивало усі види свійських тварин, велику і дрібну рогату худобу:

свиней, коней, птицю. Автор другої половини VI ст. н. е. Прокопій Кесарійський подає деякі відомості, що хорвати Прикарпатського регіону окрім землеробства і скотарства вели і лісове господарство. Аналізуючи ці свідчення український дослідник В.Петров відзначив, що свідчення Прокопія Кесарійського дають право говрити про виробничі особливості лісового господарства: короткий термін користування посівною ділянкою обмежений одним-трьома роками, тому підсіка лісів під угіддя і поля цілком реальна у господарській діяльності хорватського населення Карпат і Прикарпаття[33, с.30-35].

Самі ж хорвати, згідно археологічних свідчинь, проживали в перших століттях нашої ери великими поселеннями між якими було дуже багато вільних не займаних земель, що давало можливість вести перелогову систему землеробства, за якою родючість полів відновлювала сама природа. Кількість хорватського населення в цей час зростає, поселення Карпат, Прикарпаття і Подністров'я перетворюються в городища у яких активно проходить розвиток ремесла, з яким активно співіснує і розвивається землеробство і скотарство. Хорватські поселення і городища в цей час розміщуються переважно у горбистій вкритій лісом місцевостях, у них ведеться землеробсько-скотарський спосіб господарства. Археолог Б.Тимощук відзначає довготривале існування хорватських поселень землеробського характеру. На його думку вони могли довго функціонувати лише при умові постійного обробітку тих і самих ділянок землі. Цілком очевидно, що підсічна та перелогова система землеробства, потребувала і колонізації нових земель, що приводило до відтоку населення. Щоб залишатися віками на одній і тій же землі хоровати повинні були дотримуватися такої системи землеробства, яка б могла забеспечити відновлення родючості грунтів в найкоротший відрізок часу, невиключено, що хорвати під впливом господарювання в сусідніх римських провінціях ввели у себе двопільну систему землеробства, підтвердженням цього можуть бути знахідки на поселеннях риських сільськогосподарських знарядь праці, залізних римських наральників. Поява у III-IV ст. н. е. у карпів-хорватів нової системи землеробства дає право нам наголошувати, що карпи-хорвати переходять до (римського) плужного методу обробки земель, який придатний не тільки для рихлення грунту але й для перегортання його скиб. Рештки плугів, важкі рала, залізні лемехи, чересла знайдені в хорватських поселеннях IV-VI ст. н. е. яскраво говорять про новий плужний спосіб обробітку земель населенням Прикарпаття і Подністров'я[43, с.102-103].

Застосування плуга було великим досягненням хорватського землеробського населення, це прискорювало процес обробітку великих посівних площ під майбутній урожай, який вирощувався у цей час у більшій мірі на продаж і вивозився на римські ринки в провінції Дакію і Мезію. Наявнівсть постійного римського ринку давало можливість кардинальних змін у сільському господарстві, наприкла, зробити перехід від перехресної системи рихлення грунту ралом, що вимагало вдвічі більшої затрати праці, до оранки в одному напрямку, що давало економію сил і часу. Перевертання грунту під час плужної оранки сприяло збереженню вологи, поліпшувало структуру грунту. Все це давало можливість поступово переходити до сталого обробітку тих самих полів і значно збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції на продаж, яка у III-IV ст. н.е. потрібна була не тільки землеробам, щоб прокормитися, а й для представників політичної адміністрації ранньо-феодального хорватського суспільства, і також у більшій мірі на нашу думку, на продаж на римський ринок. Таке могутне зрушення у господарстві хорватів Прикарпаття і Подністров'я сталося завдяки експлуатації хорватською знаттю залежного хорватського землеробського населення, яке у цей час сильно збільшилося. Це видно із того, що хорватські села у III-IV ст. н. е. стають великими, як за площею так і за кількістю населення. Нова система землеробства, забазпечена новою технікою, сприяла виникненню надлишкового продукту, що є ознакою феодального ладу і вивіз останнього на римський ринок і отримання за нього сталого еквіваленту цінностей - римських срібних і золотих грошей. А отже можна припустити, що уже у III-IV ст. н. е., внаслідок сусідства з римським суспільством і внаслідок торгово-економічними зносинами з ним у слов'ян Прикарпаття і Подністров'я зароджуються такі економічні відносини, які виражаються постулатом феодалізму: товар-гроші-товар, ринковими

відносинами де виробництво і землеробство всеціло спрямовується на ринок (продаж товару), як представниками панівного класу (феодалами) мак і середнього класу(купцями) і підневільного (землеробами-селянами). Виявлені в цей час у Прикарпатті великі за площами землеробські угіддя явно говрять, що сількогосподарська продукція виготолялась в основному на продаж, оскільки для прогодування населення її було явно забагато. Очевидно, що розвиток нової системи господарювання привело до виникнення нових інститутів феодальних відносин, при яких новоутворений військовий клас (феодалів) теж забирав з підвладного населення частину урожаю, продуктами рослинництва чи тваринництва.Так очевидно і виник інститут "полюддя", який відомий уже, в ранньослов'янському суспільстві. В цей же час в Прикарпатті модернізується і скотарство. Свідченнями цього може бути поява спеціального глиняного посуду, що пов'язується з молочним господарством. Мова іде, про миски-цідила, які відомі у хорватських пам'ятниках IV-V ст. н. е. і у хорватських пам'ятниках VI-X ст. н. е. Нові археологічні джерела дають підстави наголошувати, що в III-IV ст. н. е. у хорватів Прикарпаття починають виникати городища, які зразу ж стають основними осередками ремесла і торгівлі, що безумовно сприяє кристалізації феодального ладу, який і становиться на базі нового способу ведення господарства у хорватів[25, с.93-94].

Досліджуючи господарство і суспільний лад Прикарпатсько-Дністровських хорватів, слід надати велику увагу городищам та селищам, які розміщені по усій території Хорватського князівства. У виявлених городищах археологи провели ретельні розкопки, в процесі яких вивчалися системи та конструкції оборонних споруд, характер забудови укріплених городищ і їх зв'язок з навколишніми селищами і поселеннями. Досліджені городища хорватів, час функціонування яких припадає в основному на V-X ст. н. е.[5,с.217-218].

Внаслідок ретельного вивчення хорватських городищ учені побачили 4 основних типи конструкцій головних оборонних ліній які відповідають головним типологам забудови хорватських городищ, очевидно городищ-общинних центрів, другого - городищ князівських центрів (фортець), третього - городищ феодальних замків, четвертого - городищ - сторожових фортець, інакше кажучи, наголошує дослідник Б.Тимощук, певному соціальному змісту того чи іншого укріпленого поселення відповідає певне планове і конструкційне вирішення його спорудження. Однак городища з укріпленнями певного типу з "частоколом" у готовому вигляді трапляються рідко, у більшій мірі у одному і тому ж самому хорватському городищі спостерігаються різні конструкції навіть головних оборонних ліній[45,с.7].

Для визначення соціального типу хорватських городищ, необхідно враховувати два періоди їх розвитку - римський і візантійський, тобто час коли система їх укріплень була підлаштована під рівень тієї цивілізіції із якої слов'янське суспільство Прикарпаття черпало господарську систему для застосування її у власному суспільстві. Не слід виключати і перейняття слов'янами Прикарпаття і Подністров'я нами регіону і давньо-грецьку (полісну) ситему господарювання, де міста держави хорватів цілком могли формуватися під впливос древньогрецької системи і у римський час тільки модернізувати свою структуру[50, с.131-142].

Така система забудови, яка модернізувалася крізь століття у хорватів, залишилась і тоді коли Хорватське князівство увійшло у склад Київської Русі[42, с.95-96].

Важливим критерієм наявності феодального ладу у хорватів у VI-X ст. н. е. є наявність ремісничих поселень: ковалів, гончарів. Ремісничі поселення у хорватів, наголошує археолог Б.Тимощук, а у слід за ним сучасний галицький археолог О.Корчинський у VI-X ст. н. е., були новим прогресивним доробком хорватського населення Прикарпаття, їх виробництво у цей час було уже у більшій мірі спеціалізоване і розраховане на обслуговування населення не тільки своєї громади, але і сусідніх громадських центрів. Тільки цим можна пояснювати той факт, що на території ремісничих поселень хорватів Прикарпаття вироблялася продукція у таких масштабах, які в декілька раз перевищували норму окремих поселень, така ж ситуація, про що ми наголошували вище, у ховартів відбувалась і в землеробстві[44, с.66-67; с.22-26].

В процесі такого розвитку хорватського суспільства і феодальних відносин, городища, як центри, очевидно на перших порах співіснували з князівськими державними центрами, та у процесі розвитку, князівські або державні центри трансформувались у феодальні центри, з політичною адміністрацією, і почали відігравати більш значнішу роль у економічному і політичному житті Хорватської держави (Великої чи Білої Хорватії). В таких умовах Хорватська держава набирає нових рис. На перше місце у ній в VII ст. н. е. виходить місцева князівська родоплемінна знать, з спадковою передачею влади, що підтверджується вище приведеними свідченнями Костянтина Багрянородного[2, с.131, с.135, с.137].

Таким чином, висновок дослідження наголосимо, що VI ст. н.е. являється тим часом який кристалізував Хорватське князівство. Власне у цей час остаточно сформувалась територія у хорватів за безпосередньою участю новоствореної хорватської політичної організації, яка і кристалізувала хорватську державність в Прикарпатті і Подністров'ї. Власне ця хорватська військово-політична організація, діяльність якої відома за сукупністю проаналізованих письмових, археологічних, філологічних лінгвістичних, топографічних джерел, репрезентує Хорватське князівство, державний роквіт якого, як наголошувалось в попереденіх розділах праці, припадає на IX століття нашої ери[14, с.146-161; с.107-126].

Список використаних джерел та літератури:

1.Анонім Угорський. - Відень, 1894.
2.Багрянородный Константин.Об управлении империей. - М., 1987.
3.Барсов М.П.Очерки русской исторической географии. - Варшава, 1885.
4.Браун Ф. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб., 1899.
5.Вакуленко Л.В. Раннеславянское поселение у с.Глубокое в Прикарпатье. Раннесредневековие восточнославянские древности. - Л., 1974.
6.Винокур І.С., Тимощук Б.О.Давні слов'яни на Дністрі. - Ужгород, 1977.
7.Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о русах и славянах. - Спб., 1870.
8.Геродот. История. Вестник Древней Истории. - М., 1947. - Т. IV.
9.Грот К.Я.Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах . - Спб.,1880.
10.Джеджора О. Проблеми історичної топографії Давнього Галича.Записки Наукового Товариствaім., Шевченка (ЗНТШ). - Львів. - Т.ССХХІІ.
Пастернак Я.Старий Галич: Археологічного-історичні досліди у 1850-1943 роках. - Краків-Львів,1944.
11.Записки НТШ. - Львів, 1935.
12.Зубрицький Д. Історія Галицько-Руського князівства. - Львів, 1856. - Т.ІІ.
13.Иванов В. "След светоносных". Техника молодежи. - М., 1985. - №9.
14.Ідзьо В.С.Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №5.
Ідзьо В.С.Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини(V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
15.Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004.
16.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы Истории. - М.,1973. - №1.
17. Історія УРСР. - Київ, 1977. - Т.1.- Кн. І.
18.Йордан.О происхождении гетов. - М., 1960.
19.Київ та його околиці. Порайонне історичне дослідження України. - Київ, 1925. - Т.ХХІІ.
20.Ключевський В.О. Курс Русской истории. - М.,1937. - Т.І.
Костомаров М.І.Наука і суспільство. - К., 1989. - №9.
21.Ковальчук Г.І. Економічний розвиток Західноукраїнських земель. - Київ "Наукова Думка", 1988.
22.Королюк В.Д. Некоторые спорные и нерешённые вопросы истории славянских народов в ранне-феодальный период (ІІІ-ХІ века). Актуальные проблемы славян. - М., 1961.
23.Королюк В.Д. Западные славяне и Киевская Русь в ІХ-ХІІ веках. - М., І964.
Пашуто В.Т. Дипломатия Древней Руси. - М.,1966.
24.Крип'якевич І.П.Галицько - Волинське князівство. - К., 1984.
25.Кухаренко Ю.В. Раскопки в городище и селище Хотомель. КСИИМА, - М.,1957. - №668.
26.Латышев В.В.Известия древних писателей греческих илатинских о Скифии и Кавказе.Вестник Древней Истории. - М., 1947 - 1949. - Т.І. - ІІ.
Литаврин Г.Г. Раннефеодальные государства на Балканах в VI-XII вв. - М., 1985.
27.Линниченко Н.Забужская Русь. - Варшава, 1864.
28.Махновець Л. Про Автора Слова о полку Ігоревім. - К., 1989.
29.Нидерле Л.Славянские древности. - М., 1956.
30.Партицький О.Старинна історія Галичини. - Львів, 1894.
31.Пастернак Я. Найновіші пам'ятники з Галичини і Волині.// Записки Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка. Просвіта. - Т.151.

Пастернак Я. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. - Львів, 1932. - Т.151.
32.Пеняк С.І. Ранньослов'яске і давньоруське неселення Закарпаття VI - XIII ст. - К., 1980.
33.Петров В.П. Етногенез слов'ян. - К., 1972.
34.Руський літопис. - К., 1989.
35.Саратов І. "О поле... поле". Техника молодежи. - М., 1985. - №9.
36. Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. - М., 1982.
37.Смірнов М. Доля Галицкой Руси до злучення с Польщею. Руська бібліотека. - Тернополь, 1887.
38.Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини І тисячоліття н. е. - Київ, 1960.
39.Соловев В. История Руси. - Белград, 1941.
40. Татищев В.Н. Российская история. - М., 1964. - Т.III.
41.Тацит К. Сочинения. - Л., 1969. - Т.II.
42.Тимощук Б.О. Давні слов'яни на території Північної Буковини. Український Історичний Журнал. - К. , 1979.- №6.
43.Тимощук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. - К., 1976.
44.Тимощук Б.О. Давньоруська Буковина. - К.,1982.
Корчинський О. Городище у селі Ілів на Львівщині. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008. - Т. XIV.
45.Тимощук Б.О. Восточнославянская община. - М., 1990.
46.Тимощук Б.О.Восточние славяне от общины к городам. - М., 1994, с.3-5.
47. Третяков П.Н.Восточнославянские племена. - М.,1953.
48.Шафарик П.И.Славянские древности. - М.,1848. - Т.II.
49.Шахматов А.А.Древнейшие судьбы русского племени. - Пг., 1919.
50.Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства Древней Руси. - Л., 1977.
51.Янушевич З. В.Культурные расследования на Юго-Западе СССР по палеонтологическим исследованиям. - Кишинёв, 1976.
Мякушкин Н.И.Городище Новотроицкое. - М., 1958. - МИА - №5.
52.Demetrykiewicz W.Vorgeschichte Galiziens// Osterreichischt Monarchie in Wort ипd Bind. - Wien, 1888.
53.Dlиgиc Jan. Prazi. - Krakjw, 1825.
54.ZWAK, 1877; ZWAK, 1878; ZWAK, 1879; ZWAK, 1881; ZWAK, 1882; ZWAK, 1883; ZWAK, 1884; ZWAK, 1890; ZWAK, 1891.
55.Zurowski O.M.Bukowina pod wzgledem topograficznum, statustucznum i istorucznum. - Lwow, 1914.
56.Lowmianski H. Poczatki Polski. - Krakow, 1964. - T.II.
57.Smiszko M.Kиltиry wszesnego okresи epoki cesarstwa rzimskiego w Malopjlsce Wschodniej. - Lwow, 1932.
58.Niederle L.Rukovet slowanskich starozitnosti. - Praha, 1953.
59.Racki F.Ociyena starijih izujrd z hrvatsku i srbsru hjvitst sredni vika. Knjizennir,1. - Zagreb,1865.
Racki F. Biela Hrvatska i Bila Srbija. - Zagreb 1880 - 1881.
60.Slownik starozytnosci slowianskich. - Wroclaw-Warszawa-Krakow, 1962. - T.I - II.

Розділ IV.

Територія, суспільний лад, етно-політична і соціально-економічнна історія розвитку слов'янського етносу Карпато-Дністровського регіону

Важливими аспектами вивчення проблеми території, суспільного ладу, етно-політичної та соціально-економічної історії Хорватського князівства регіонів Карпат, Прикарпаття та Подністров'я є питання з'ясуваня його територіально-племінного розселення[1; 2; 4; 7; 21].

Без з'ясуваня цієї проблеми неможливо конкретизувати розміщення хорватського етносу. Слід наголосити, що по проблемі розселення хорватів виникла гостра дискусія, тому з'ясування питання території хорватів ускладнилось, оскільки письмові джерела про територію хорватів дуже противорічиві, а вітчизняні зокрема, окрім окремих згадок, повністю відсутні [1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

При з'ясуванні території хорватів ми покладаємось на єдине достовірне джерело, це свідчення візантійського імператора Констянтина Багрянородного (Хст.), згадки Руського літопису, а також лінгвістичний, гідронімічний, топографічний матеріал. Особливо істотним для з'ясування питання території хорватів є свідчення археологічних джерел, які дають нам всеоб'ємлюючі відомості про побут, культуру, суспільний лад хорватського етносу. Особливо істотними для з'ясування питання території хорватів має археологічний матеріал з сусідніх із хорватами територій, що дає право при порівнянні чітко визначити розселення хорватського етносу регіони його компактного проживання в рамках однієї конкретної території[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

При вирішенні проблеми територіально-політичної організації хорватів Прикарпаття і Подністров'я ми виходили із таких обставин:

Слов'яни Прикарпатського регіону у V-IX столітті знаходились на стадії формування ранньо-феодальної державності, у них почались кристалізуватись регіональні князівства, які згідно археологічних свідчень, уже переросли стадію військово-політичних союзів. За рівнем соціально-економічного розвитку хорвати Прикарпатського регіону пройшли два основні періоди: Перший ранній V-VII ст. н. е. - у цей час хорватський етнос проживав родами, сім'ями, економічною основою якого була підсічно-перелогова система землеробства. В цей час хорватські роди Прикарпатського регіону концентруались навколо торгово-ремісничих цетрів, які починали перетворюватися на політичні. Місцеві родові старійшини почали оточувати себе кращими людьми, які відігравали роль захисників роду, воїнів та могутніх господарів - великих земельних власників. Усі територіальні хорватські старійшини яких прийнято в науковій літературі називати, жупанами, в свою чергу підпорядковувалися спадковому князю і воєнноначальнику, який і являвся, виразником ранньо- феодальної системи у V-VII ст. н. е. в хорватів Прикарпаття та Подністров'я[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

Другий період хорватської історії пов'язується із часом VII-IX ст. н. е., це час більш прогресиних методів ведення господарства і політичного улаштування хорватського суспільства. В цей час хорвати Прикарпаття проживали на своїй території сусідськими общинами, які базувалися на орному землеробстві з застосуванням двопільної системи. Що стосується територіально-політичного ладу хорватів, то можна вважати, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, що хорвати кристалізували у цей час міцну феодальну державу, яка відома, як Велика чи Біла Хорватія, політична роль якої, як і територія до останнього часу залишається нез'ясованою[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

У ранній період хорватського етносу Прикарпаття і Подністров'я до його складу входили племінні об'єднання які концентрувались, за свідчення археологічних джерел в основному у басейні ріки Дністер по її притоках, передгір'ях і горах. Дослідники вважають, що ранній період розвитку, а тобто у II-III ст. н. е., слов'яни-хорвати Подністров'я і Прикарпаття мали свої політичні організації з чітко окресленою територією, які у науковій літературі прийнято називати

військово-політичними союзами. Основною силою, що об'єднувала Прикарпатські племена в союзи була необхідність спільної боротьби із зовнішнім ворогом. Племінні об'єднання хорватів, що входили у великий міжплемінний союз уже сплачували певну данину наймогутнішому племінному угрупуванню і брали участь у спільних військових походах. У них ще не було спільної економічної і політичної бази, тому такі союзи племен консолідувались на номінальному підчиненні і то у випадку загрози нападу іноплеменників. Із достовірних історичних джерел відомо, що військово-політичний союз карпів(хорватів) у час своєї могутності у III ст. н. е. перепіс у класичну середньовічну «варварську державу» з наявними ознаками притаманними для ранньо-феодального суспільства, дане державне об'єднання Карпато-Дністровських слов'ян переросло у конгломерат слов'ян, який в античних джерелах відомий як «держава склавінів». Що стосується ранньо-феодального конгломерату хорватів, то польський дослідник Г.Ловмянський утотожнював його із пізнішим державним утворенням Великою чи Білою Хорватією, у епоху Київської Руси IX-XIII століть - із племінним об'єднанням руських хорватів[26,s.162-168].

Дослідник Б.Тимощук проаналізувавши джерела антів і склавінів вважав, що пам'ятники обох груп це два локальних варіанти однієї слов'янської культури, які відрізняються лише деякими рисами і мають чітко окреслену територію. Пам'ятники пеньківського типу поширені в лісостеповій частині України та Молдавії, від Сіверського Дінця до нижнього Дунаю, що територіально відповідає території антів[22,с.6-7].

Памятники же пражського типу, що поширюються на захід від Припяті по басейну рік Дністер і Прут пов'язуються із територією які письмові джерела пов'язують з склавінами [21,с.184].

У зв'язку із територіальною проблемою конгломерату склавінів з якого дослідники виводять племінне об'єднання хорватів, виникає інтерес до короткої розповіді давньоруського літопису про напад аварів(обрів) на слов'ян, де автор утотожнює склавінів-слов'ян з племінним об'єднанням дулібів і іншими племінними об'єднаннями слов'ян. Характерно, що арабський мандрівник IX ст. Масуді описуючи країну Волинян, серед племен, що входили у Волинську державу називає племінне об'єднання «хрвата», тобто прикарпатських хорватів. Це наводить на думку, що на території Прикарпаття у V-VI ст. н. е. існував військово-політичний союз на чолі якого стояли дуліби. В.Ключевський на підставі зіставлень літописних джерел, творів античних і середньовічних іноземних авторів, прийшов до висновку, що у VI ст. н. е. у регоні Карпат у слов'ян був великий військово-політичний союз. Карпати були загально-слов'янським гніздом. Карпатські слов'яни проживали на цій території дуже довго, тут була їх багатовікова стоянка[8,с.20-21].

Одне із східно-слов'янських племен, хорватів, знає на склонах Карпат і в Галичині і наш початковий літопис навіть і у X столітті. Звідсіля із Карпат з'єднані у військові союзи карпатські слов'яни-хорвати громили Римську, а в подальшому візантійську імперію. Руський літопис складений у Києві не знає часу приходу слов'ян із Карпат на Дніпро. В пам'яті київського літописця XI століття збереглася лише легенда про одне із племен, яке у VI ст. н. е. відіграло велику роль в житті слов'ян. Легенда про примучення дулібів, обрами-аварами, перегукується із свідченнями про слов'ян арабського мандрівника Масуді, який у своєму творі «Золоті Луги» розповідає, що волиняни в минулому мали владу над рештою слов'янських племен, серед яких одне ми можемо чітко розпізнати і встановити, це племінне об'єднання хорватів, що дає нам можливість приступити до встановлення території цього племінного об'єднання. Руський літопис XII ст. теж розміщує услід за дулібами - хорватів. Оскільки дуліби - волиняни археологічно досліджені, територія уличів і тиверців нам відома по сукупності джерел це середнє і нижнє Подністров'я, то між волинянами і тиверцями залишається незайнята ніким територія. По сукупності джерел, це верхне і середнє Подністров'я, тобто територія між волинянами і тиверцями залишається не зайнята ніким до регіону верхньої Вісли по усіх Карпратах і верхньому Подністров'ю і Попруттю. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний розміщував у Карпатах і Прикарпатті, державу хорватів, Велику чи Білу Хорватію, тому сприймемо за реалію, що невідомі хорвати, як пише Масуді були у V-VI ст. н. е. складовою частиною Дулібського союзу

і займали територію Верхнього Подністров'я і Попруття. Дослідник І.І.Ляпушкін вважав, що дулібський союз племен охоплював територію Верхнього Подністров'я і північної Буковини, очолювався він князями, функції яких не виходили за рамки військового керівництва[17,с.2-10].

Князівства, які входили у Волинську імперію і серед них згадані, Масуді, хорвати, управлялися своїми правителями чи князями. Перша, ранньо-феодальна Українська імперія на чолі з дулібами, на думку дослідника Б.О.Тимощука, теж не був організацією довготривалою. Руський літопис повідомляє, що у час правління візантійського імператора Іраклія(610-641рр.) дулібська(імперія) чи військово-політичний союз, розпався під ударами Аварського каганату, які згідно свідчень літописця воювали з слов'янами і «примучили дулібів»[13,с.154-156].

Що ж до нашої проблеми означення території руських хорватів то зауважимо, що візантійський імператор Костянтин Багрянгородний у Х столітті опираючись на раніші свідчення візантійської канцелярії часу імператора Іраклія наголошує на політичних відносинах цього імператора у (610-641рр.) з Великою чи Білою Хорватією, яку за свідченнями цього джерела дослідники розміщують в Прикарпатті[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

Подальший розвиток слов'янських культур Прикарпатського регіону підніс їх на вищий соціально-економічний і політичний щабель, укріпив етно-політичну структуру хорватського суспільства. В VII-IX століттях у слов'ян регіону формуються нові суспільні об'єднання, які на сторінках руського літопису відомі як, княжіння, чи племінні княжіння-держави[21,с.126].

В недатованій частині Руського літопису наголошується: «що було княжіння у полян, а в древлян своє княжіння, а у дреговичів своє, а у словен своє у Новгороді, а на Полоті у полочан» [17,с.2-10].

Про територіальні об'єднання слов'ян типу княжіння очевидно ідеться і в наступніх текстах літопису: «І живуть у мирі поляни і древляни і сівер і радимичі і хорвати»[17,с.2-10].

Усі ці короткі згадки засвідчують існування у Південно- Східній Європі велику кількість племінних князівств: полян, древлян, сіверян, новгородських слов'ян, полочан, хорватів, уличів та тиверців, які мали чітко окреслену територію, власну економічну і політичну організацію. Розвиток економічних, політичних і територіальних структур слов'янських княжінь в тому числі і хорватів відбувася у VIII-IX століттях, що підтверджується ананлізом письмових джерел. Дослідник Б.Тимощук наголошував, що автори VI-VII ст. н. е. не знають таких утворень, як княжіння і територіально окреслені об'єднання племен як: поляни, сіверяни, хорвати і на його думку, ці племінні княжіння були у цей час тільки у стадії формування. Порівняно високий соціально-економічний розвиток слов'янського суспільства ми бачимо на території у хорватів. Археологічні джерела дають право наголошувати, що на теритрії, яку займало племінне об'єднання хорватів, виникли всі умови для утворення великого регіонального княжіння[21,с.136].

Саме у цей час у Прикарпатському регіоні, у місцях розселення хорватів, зросла густота населення, що змусило, як наголошував Б.Тимощук, до тісного згуртування як всередені так і щодо зовнішнього світу. Союз споріднених племен стає всюди необхідністю, а незабаром робиться необхідним навіть і злиття їх окремих територій племен в окрему територію всього хорватського народу[7,с.122-162, с.163-180; с.146-161; с.190-194; с.2-21, с.30-54; с.107-126].

Княжіння мали більш сталу територію, міцнішу політичну організацію і стояли ближче до держави ніж військово-політичні союзи племен VI-VII ст. н. е. На чолі цих об'єднань замість військових вождів, яких вибирали на народних зборах, поступово ставали князі, що одержували спадкову владу і опиралися на постійну військову силу дружину. В княжінні полян за повідомленнями Руського літопису, князювали представники роду Кия. Літопис зберіг імена деяких інших княжінь. Князем древлян був Мал, який вважав себе за суспільним становищем рівний з київською княгинею Ольгою, до якої сватався. Князя Мала оточувала місцева древлянська знать. Відомі також імена легендарних князів Вятка племінного об'єднання вятичів і Радима - радимичів[17,с.2-10].

Що стосується княжіння і князівської влади на території хорватського етносу, то із свідчень К.Багрянородного ми знаємо, що хорвати у VI-VI століттях мали князівські династії які

очолювали князі: Хорват, Ловел, Мухло, Косинець та інші, княгині: Буга, Туга. У IX столітті, як засвідчував К.Багрянородний, хорвати мали свого незалежного, нехрещеного князя. У X столітті, як засвідчує польський літописець Ян Длугош, відомий великий хорватський князь Всеволодімер. Візантійське жерело подає імена князів і княгинь хорватських народів, що пересилилися із своєї батьківщини на нові землі в Далмацію: Мухло, Ловел, Косинець, Хорват і дві княгині, що очолювали два хорватські народи - Туга і Буга. Говорячи про хорватів, які залишилися у своїй стародавній батьківщині К.Багрянородний наголошує, що вони управляються одним нехрещем князем. Тут же К.Багрянородний подає нам територію нехрещеної Хорватії свідчення про яку висвітлювались вище [1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

До цього періоду належить і згадка анонімного джерела угорського короля Бели про місто Галич чи галицького князя, яке являлось складовою частиною території хорватів. В описі подій кінця IX ст. він згадує про Галич та галицького князя, що гостинно прийняв у себе угорського вождя Альмоша, коли угорці переходили в Панонію[15,с.56]. Очевидно Галич кінця IX ст. був уже осередком князівської влади якоїсь місцевої хорватської династії[6,с.296-297].

Польський хроніст Ян Длугош опираючись на невідомі нам джерела, як наголошувалось вище, згадує останнього хорватського князя Всеволодімера, що погинув на полі битви у 992 році під час відомої із руських джерел русько- хорватської війни. Ян Длугош наголошує, що сестра Всеволодімера хорватська княгиня була у другому шлюбі дружиною Болеслава Хороброго і цим мотивує притензії і заняття Болеславом Хоробрим у 1018 році Хорватії і Червенських градів [27,s.235-237].

Аналіз джерел до останнього часу був недоступний для всеоб'єслючого вивчення. Дослідник XIX століття І.Лінніченко тільки ввів свідчення Яна Длугоша в контексті політичної історії хорватів правомірно наголошуючи на існуванні до X століття незалежного Хорватського князівства[12,с.12-18].

Отже з історичних джерел, на території Прикарпаття проглядаємо, племінне князівство, з окресленою територією і політичною організацією у хорватів проглядається починаючи із VI-VII ст. н. е. Можна погодитися з висновками дослідника В.Королюка, що столичним центром хорватів був Перемишль. Племінні княжіння ховатів у VII-IX ст., як вважав дослідник, були формами політичних організмів близьких до держави, які в VII ст. н. е. замінили давні племінні союзи. Племінні княжіння на думку В.Королюка, були не тільки територіально-політичними утвореннями але й певними етнічними одиницями[9,с.9-18; с.46-53].

Хорватські князівства за період V-VI століть виробили у собі внутрішню єдність і свідомість своєї особистосі. Кожна така група слов'ян-хорватів, відрізнялась від іншої особливостями свого побуту, звичаями, елементами культури, на що звернув увагу руський літописець: «мали бо звичаї свої і закони батьків своїх історію і свій характер і мораль» - і очевидно свою чітко окреслену територію[10,с.23-26].

Територія княжінь, це області і місцепроживання невеликих за виразом дослідника П.Третякова «народців» з своєю культурою, історією, релігією і епосом[23,с.297-299].

Етнографічні особливості племінних княжінь полягають в тому, що їх території були зайняті однорідним населенням, що проживало на даній території довгі віки, і це відображається даними фольклору, лінгвістичним, топографічним і археологічним матеріалом. Беручи до уваги таку сукупність джерел ми і будем локалізувати територію хорватів. Не маючи достовірних археологічних джерел, не знаючи території яка б говорила, що власне тут проживали, хорвати, ми за основу їх проживання берем територію яка включає в себе басейни рік горішньої Вісли, Дністра і Попруття. Порівняльно типологічне вивчення слов'янських пам'яток VII-X ст. на території Карпат, Українського Прикарпаття та Подністров'я показало, що обидві групи пам'яток належать до однієї східно-слов'янської культури типу Луки-Райковецької, але між ними встановлено і певні відмінності і племінні особливості ймовірно етнографічного характеру. Так в слов'янських керамічних комплексах, які входять у територію хорватів дуже часто зустрічаються гончарні горщики із значними домішками жорстви. Зерна останньої виступають на поверхні створюючи

враження, що вони посипані дрібними камінчиками. В керамічних комплексах з слов'янських поселень середнього Подністров'я, відзначав дослідник Б.Тимощук, посипана кераміка зустрічається рідко. Є незначні відмінності і в житлобудівництві. Основним типом жител обох груп слов'янських пам'яток були напів-землянки з пічками-кам'янками, дерев'яні стіни яких обмазувалися глиною, що майже не зустрічається за межами розселення хорватів у слов'ян середнього Подністров'я. Майже на усій території розселення хорватів у Прикарпатті виявлені зернові ями з обпаленими стінами, що є відсутнім у слов'ян середнього Подністров'я. Досить характерним для території хорватів Прикарпаття є городища із земляними валами насип яких зміцнювався невисокими кам'яними стінами (Ревно, Червона Діброва і другі) - подібного типу укріплення поза територією розселення хорватів зокрема на території середнього Подністров'я не виявлено. З цього приводу археолог Б.Тимощук висловив припущення, що Прикарпаття і середнє Подністров'я належали до різних політичних і територіальних об'єднань, до різних племінних княжінь. За давньою історичною традицією північно- східне Прикарпаття заселяла група слов'ян з іменем хорвати[21,с.137-138].

Дослідник історичної географії Східної Європи М.Барсов, ще у 1873 році писав: «Хорватів початковий літопис розміщає по сусідству з уличами, тиверцями і дулібами, але докладного їх територіального розміщення не подає. Все ж сама назва цього племінного об'єднання дає підстави вважати, що хорвати розселились на схилах Татранських Карпат, які і до цього часу в галицьких русинів зовуться горби (хьрби, хріпи). На їх широке розселення по територіях Прикарпатських областей можуть вказувати чисельні місцевості, які до цього часу зберегли хорватські назви від верхів'їв рік Вислока, Білої і Сана на підень до Тиси і її приток Гернаду, Боржогу, по Сому і Красній і по Пруту». Визначена територія хорватів у XIX столітті Н.Барсовим охоплює усі північно-східні Карпати, верхів'я Подністров'я на заході, до Прута і Дністра на сході[2,с.80-82].

Приблизно таку ж територію відводять хорватам і інші вчені. Відомі чеські славісти П.Шафарик та Л.Нідерле вважали, що хорвати проживали на схід від Чехії і Вісли, охоплюючи територію Галичини і Буковини біля рік Дністра і Прута, де в топоніміці збереглися сліди їх перебування[14,с.155].

Польські історики, які присвятили хорватам багато своїх праць розрізняють західних(чеських) або білих хорватів південних та східних або руських, вони вважають, що руські хорвати проживали на схід від білих хорватів на території від верхів'я Пруту, Серету і західного Бугу і до Ніси та верхів'їв Ельби. Отже польські дослідники включають Буковину і верхнє Подністров'я в ареал розселення хорватів. Руські чи східні хорвати згадуються лише в "Повісті минулих літ". Руський літописець на перших сторінках свого твору «Повісті минулих літ» говорячи про розселення слов'ян називає білих хорватів поряд з чехами і моравами, сербами та іншими[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91; 28, t.I; t.II].

У другому випадку руський літописець згадує хорватів серед іншої групи слов'янських племен коли розповідає про східних слов'ян: "І живуть у мирі поляни і древляни і сівер і радимичі і вятичі і хорвати"[17, с.2-10]. Схожу ситуацію відносно хорватів ми знаходимо у хроніці Козьми Пражського де теж згадуються дві групи хорватів: "хорвати і другі"[25,с.204, с.406; с.265-266].

Візантійський імператор Костянтин Багрянородний теж залишив своє світобачення про хорватів, його екскурс сягає в глибину віків хорватської історії і дає право наголошувати нам, що хорвати являються древнім етносом серединної Європи. Він єдиний середньовічний автор який хоч і гіпотетично подав нам територію розселення хорватів. За цим територіальним описом К. Багрянородного дослідники, в тому числі й автор цього дослідження, висунули гіпотези про територію проживання хорватів у Галичині та Буковині по ріках Дністер, Прут, Сан і т. д.[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

Руський літописець теж означує проживання ховатів в Прикарпатті. Він поділяє хорватів на дві групи, де одних називає хорватами, а других білими хорватами. На думку багатьох вчених давні слов'яни як і інші народи користувалися географічною термінологією за якою сторони світу визначалися не за сонцем, а за кольорами. Чорний кольор означав - північ, червоний - південь,

білий - захід, зелений або голубий - схід. Отже територія білих хорватів, згідно свідчень візантійських і вітчизняних джерел, означують західних хорватів, що оприділюється територіально передгір'ями північно-східних Карпат[17,с.2-10; 21,с.98-99].

Одинакова назва «хорвати» для обох груп населення (західних і східних хорватів) свідчить про те, що у більш давні часи вони становили єдину етнографічну групу слов'ян, це стосується того часу, коли слов'яни ще не були розділені на західних і східних. Лінгвісти стверджують, що виділення східнослов'янських і західнослов'янських мов відбулося у VI-IX століттях, очевидно у цей час ще існувала єдина етнографічна група слов'ян, хорватів, яка в процесі подальшого розвитку розділилась на східних (руських) і західних (білих) хорватів. Частина хорватського населення переселилась на Балкани де утворила третю південну групу хорватів. Сукупність археологічних матеріалів прикарпатського регіону, які вчені характеризують як хорватські, дозволяють розміщувати ядро хорватського етносу на території Українського Прикарпаття. Вибір цієї території для розміщення на ній хорватів виник не випадково. Сукупність джерел і їх аналіз дав можливість вченим і раніше окреслювати у Прикарпатті територію хорватів. Ранні згадки про карпів(хорватів) III-IV ст. н. е. римських джерел, які археологічно утотожнюються вченими з культурою Карпатських курганів, допускає можливість локалізувати на схід від римської провінції Дакія, військово-політичний союз карпів-хорватів[18,с.151-152].

Свідчення візантійського імператора Костянтина Багрянородного, який писав про хорватів, дозволили дослідникам окреслити територію хорватів і пов'язати її з територіями Галичини і Буковини. Якщо пов'язати свідчення римських джерел і з візантійськими в поступальному і еволюціонуючому контексті розвитку одного і того ж етносу карпів-хорватів, то ми побачимо, що археологічний матеріал із цього регіону повністю вкладається в етно-історичний розвиток на території історичного Прикарпаття. Територія Українського Прикарпаття з точки зору археологічного матеріалу повністю відповідає сукупності свідчень і аналізу матеріалів тих вчених, які розміщують на Прикарпатській території слов'ян-хорватів[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

Ця територія належить до корінних слов'янських земель. На території хорватського племінного союзу вперше були виділені достовірні хорватські пам'ятники які датуються V ст. н. е. З цього часу і на протязі усієї історії другої половини першого тисячоліття Прикарпатська територія постійно пов'язується вченими з племінним об'єднанням хорватів. Відкриті і вивчені тут археологічні пам'ятники V-X століття належать до однієї, що змінювалася і еволюціонувала, хорватської культури. Аналіз основних елементів матеріальної культури(керамічних комплексів, домобудування, оборонних споруд), дозволяє визначити певну особливість цих археологічних пам'ятників VI-X століттями, і виділити їх у верхньо-дністровський чи прикарпатський варіант східно-слов'янської(хорватської) культури і пов'язати пам'ятники цього варіанту з пам'ятниками літописних хорватів. Хорватське населення Українського Прикарпаття не було перейняте великими хвилями міграцій, їх матеріальна культура тут розвивалась у поступальному процесі, що дає можливість означити їх територію, яка займає сьогодні території Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської областей Української держави і Пряшівського округу Словацької Республіки, Жешовського воєводства Польської Республіки і суміжні й порубіжні області Румунії[21,с.138-139].

Власне на цій території і розміщені хорватські пам'ятки та комплекси які датуються VI-X століттями. Дані археологічні пам'ятники: селища, городища, дають можливість прослідковувати особливості соціально-економічного розвитку стародавньої Хорватії. Розгляд даних пам'ятників на території хорватів говорить, що хорватське суспільство у VI-VII ст. н. е. в основному складалося із землеробських багатосімейних (сусідських) общин з яких розвинулись ранньо-феодальні центри у хорватів[14,с.77, с.155].

Досліджені громади хорватів на даній території Прикарпаття перетворюються в феодальні центри різної величини із різним соціально-економічним і політичним статусом і у еволюційному процесі. Всі вони існують до кінця X століття, тобто до того часу коли, як наголошував дослідник

Б.Тимощук: “закінчується процес включення східних хорватів, що проживали на території Українського Прикарпаття у склад Київської держави”[22,с.5-7].

Отже, головним політичним і соціально-економічним центром на території хорватів був Перемишль, та останні дані археологічної науки свідчать, що окрім Перемишля у хорватів були і другі значні політичні та торгово-ремісничш центри, зокрема такий як, Стільско, який за дослідженнями археолога О. Корчинського, є досить великим адміністративним та політичним центром. Власне Стільсько, наголошує О.Корчинський: «у якому був Стіл (була столиця) хрватів…», був у стародавні часи головиним центром Прикарпатських хорватів. Сучана археологічна наука за останні десятиліття встановила на території розселення племінного об’єднання хорватів в Українському Прикарпатті велику кількість населених пунктів, святилищ, городищ, тобто за О.Корчинським “Столів-Стільск” які датуються V-VI ст. н. е., і як наголошував дослідник В.Королюк, всі пов’язуються з літописними хорватами. Яке із всіх хорватських міст (Стільськ), було столичне, покаже час, як і нові аргументовані, з доказовою базою, щодо столичних центрів, археологічні дослідження на основі достовірних археологічних джерел[10,с.24-25].

Дослідник Б.Тимощук з цього приводу відмічав, що поселення ьа городища Буковинських Карпат: Широка Поляна, Червона Діброва, Біла, Коростувата та інші являються хорватськими. Так, наприклад, для пам’яток хорватів Прикарпаття VII-IX століть є характерна «посипана» гончарна кераміка виготовлена з глини до якої добавлені товчені гірські породи або круглозернистий пісок, зерна якого виступають на поверхні посуди створюючи враження посипаної, подібна кераміка в середньому Подністров’ї зустрічається рідко. Є певні відмінності і в домобудуванні. Основним типом для цих груп населення (хорватів і тиверців) були напівземлянкові житла з печами-кам’янками. Та у них є певні відмінності, так у хорватів Прикарпаття дерев’яні стіни стовпової конструкції часто обмазували глиною, що не спостерігається у тиверців у середньому Подністров’ї. Зрубні оборонні стіни хорватських фортець Прикарпаття часто скріплювались зовні кам’яними стінами-крепідами, чого не спостерігається в оборонній системі тиверців середньоо Подністров’я. Окрім цього у хорватських селищах Прикарпаття часто зустрічаються хлібні ями з обпаленими стінами, чого не спостерігається у тиверців у середньому Подністров’ї. Цілком ймовірно, що і обряд поховань у хорватського і тиверського населення не був одинаковий. В курганних похованях Буковини, Закарпатської області, які тягнуться по Прикарпаттю переважають захоронення кремацій в курганах. Ця територіальна сукупність закінчується у середньому Подністров’ї. Проведені дослідження показали, що в межах Чернівецької області пам’ятки хорватів Прикарпаття і середнього Подністров’я чітко територіально розмежовує ріка Прут. На його правому березі відкрито групу слов’янських селищ і городищ VII-X століть з типовими для карпатського населення рисами. Селища і городища: Коростувата, Ревне, Біла, Горбово та інші - належать хорватам. І яке з них головне «Стільсько», за О.Корчинським, важко сказати. На лівому березі Прута розміщені поселення з характерними рисами для Подністров’я (Магала, Нова Жучка, Новосілка та інш.), які територіально пов’язуються з тиверцями. Що стосується хорватських пам’яток, територія яких починається від Прута, то особливість їх полягає в тому, що вони тотожні з пам’ятками Буковинських Карпат VII-X століть і сінхронно тягнуться по обидвох склонах Карпат в Закарпаття, охоплюючи територію Карпатських гір на сотні кілометрів. Дослідник Б.Тимощук вірно пояснював це тим, що в північно-східних Карпатах включаючи і територію північної Буковини проживала одна і таж етнографічна група слов’ян-хорватів з своїми особливостями, дещо відмінними від інших груп слов’ян в тому числі і Подністровських тиверців. Політичною межею території Карпатської групи слов’ян-хорватів на північному сході у VII-X століттях була ріка Прут, наявний археологічний матеріал, що пов’язується з хорватськими містами, селищами, що яскраво показує межі територій хорватського розселення у Карпатському та Прикарпатськму регіонах. Поки що, поза сумнівом ховарської столиці, визначене ще вченими у XIX столітті,

стародавнє місто хорватів, Перемишль, а Стільсько, могло бути значним хорватським, язичницько-релігійним центром[20,с.96-97].

Приблизно так визначав територію хорватів, навіть без наявного археологічного матеріалу, виключно на хорватському топонімічному матеріалі, російський історик XIX століття, М.Барсов. Визначена М.Барсовим територія розселення хорватів від Пруту на сході, до Вислоку на заході в основному співпадає з даними сучасної археологічної науки[2,с.80-82].

Археологічно слабо досліджена територія хорватів у сусідстві з літописними «дулібами» на сході і на заході у сусідстві з польською та чеською групами слов'ян. Ця територія була ще у XIX ст. лінгвістично добре досліджена чеськими славістами, які вважали, що хорвати проживали на схід від Чехії і Вісли охоплюючи території Галичини і Буковини. Зокрема чеський дослідник Л.Нідерле наголошував, що найймовірніше поселення хорватів знаходились у східній Галичині і Буковині біля Дністра і Пруту, де в топоніміці збереглися сліди перебування хорватів[25,с.208, с.405; 265-266].

Дуже цікавим аргументом для з'ясування території хорватів є простеження по свідченнях археологічної науки, територіальне розмежування хорватів з дулібами. Руський літопис, як вважає більшість дослідників, зажди розміщує хорватів у слід за дулібами, арабський мандрівник Масуді у своєму описі слов'янських племен, теж розміщує у слід за волинянами народ хорватів[5,с.276-277].

Визначний дослідник цієї хорватської проблеми В.Королюк розглядаючи свідчення Руського літопису під 981 роком прийшов до висновку, що Володимир ходив війною на «дулібів і хорватів»[10,с.24-26], а це яскраво може свідчити про сусідство останніх. Згідно з археологічними джерелами територія Українського Прикарпаття відводиться хорватам. Важливі археологічні пам'ятки хорватів на схід від Дністра чітко фіксуються на схід до вододілів рік верхів'їв західного Бугу, дальше витоків Стиру, Ікви, верхньої Горині, витоку ріки Случ і дальше до витоків південнього Бугу. Згідно висновків археолога Б.Тимощука, який основні пам'ятники відводить в Українському Прикарпатті, хорватам, виділяючи останні в особливий Прикарпатський варіант слов'янської(хорватської) культури, видно, що окрім Карпат і верхнього Подністров'я хорвати у V-IX століттях займали усі східні притоки Дністра від його витоків до ріки Збруч, саме ж збручанське святилище "Богит", дослідник теж зараховує в ареал хорватської релігійної культури 22,с.5-7].

Якщо вважати, згідно з висновками археолога Б.Тимощука, усі пам'ятники від витоків східних приток Дністра, хорватським, а також ті обставини, що на сході хорвати межували по лінії міжрічь рік західного Бугу, витоків Стиру, Ікви, Верхньої Горині, Случа, південнього Бугу, за вододіли яких хорватські археологічні пам'ятки не поширюються, то правомірно наголошувати, що територіальне розмежування між хорватами і дулібами проходило по вищевизначених даним дослідженням водних артеріях з заходу на південь. Ряд польських істориків, в тому числі і польський історик Г.Ловмянський, теж розміщують хорватів на обширній території починаючи від західного Бугу дальше по Дністру, верхньому Пруту і Серету, включаючи в ареал хорватської культури всю територію сучасної Української і Румунської Буковини[26,s.163-168].

Якщо вважати вірним розмежування територій хорватів і дулібів по вищеозначених водолілах, що підтверджується і висновками археологічної науки, згідно свідчень якої з однієї сторони, вододілів, ми бачимо курганні і підплитові поховання хорватів, а з другої сторони поховання полів Поділля та Волині - то означене розмежування є по усій очевидності, достовірне[21,с.138-139].

Отже на окресленій території Українського Прикарпаття, яка пов'язується з обширним Хорватським князівством досліджено більше 400 поселень, соціальна і хронологічна класифікація яких датується V-X ст. н. е., що дає можливість проаналізувати поступовий розвиток хорватського етносу, від общинного до феодального суспільства на основі племінного об'єднанная Прикарпатських хорватів. Гіпотетично попробуємо реконструювати на останніх матеріалах археологічної науки зародження і формування нового (феодального) ладу у хорватів Карпат, Прикарпаття та Подністров'я. Запровадження і формування у Прикарпатському регіоні нових

феодальних відносин, які почались з перших століть н. е., були основою у розвитку господарства і суспільного ладу хорватського суспільства. Археологічні джерела дають право говорити, що прогресивні зміни у І ст. н. е. відбулися в основних галузях виробництва: землеробстві, ремеслі, скотарстві і торгівлі. Згідно свідчень археологічних джерел, встановлено, що основним заняттям у господарській діяльності хорватів було землеробство і скотарство. Таке становище споглядається через призму археологічних джерел на усій території Прикарпаття, Карпат, і середнього Подністров'я, де проживали хорвати. Землеробство у господарстві хорватів мало глибокі корені та традиції. Тут, як засвідчують археологічні джерела, господарство, почало розвиватися ще в неоліті, на що вказує Буго-Дністровська неолітична культура, яка засвідчується в усіх наступних археологічних культурах, починаючи з мідного віку у якому бере свій відлік у Прикарпатському регіоні, Трипільська культура, у якій землю уже обробляли за допомогою дерев'яного рала з мідним наральником, а в залізному віці почали використовувати залізні наральники. Знахідки залізних наральників, археологами, на поселеннях Прикарпаття дає право висунути гіпотезу, що орне землеробство у зоні розселення хорватів з використанням дерев'яного рала з залізним наральником зберегло свої традиції і у слов'янського населення (карпів-хорватів) і дійшло до другої половини І тис. н. е. Підтвердження таких наших висновків дають знайдені хорватські наральники у Перемишлі, Галичі, хорватських селищах Рашків, Бакота та інших[4,с.76-96].

В господарстві хорватського населення Карпат і Прикарпаття, з яким пов'язується відкрита у регіоні і датована першими ст. н.е. "культура Карпатських курганів", яку означено вченими як хорватську, відзначається своєрідним стилем ведення господарства, який може вказувати на зародження у Прикарпатті ранньо-слов'янських феодальних відносин. Характерно те, що в господарстві хорватів мало орних земель і багато пасовищ, що могло би говорити, що хорвати в більшій мірі займались скотарством. Та як свідчать археологічні джерела хорватське населення активно займалося і землеробством. Виявлені хлібні ями в хорватських городищах Ревному, Червоній Діброві, та на поселенні Клокучка 2 в Чернівцях, Кодині і других поселеннях, у яких знайдено збіжжя пшениці, ячменю, проса, полови, яскраво наголошує нам, що хорвати Прикарпаття і Карпат вели скотарсько-землеробський спосіб життя, де останньому надавали велику увагу. Виявлені тут землеробські знаряддя праці: залізні серпи, залізні мотики, жорнові камені, глиняні сковороди для просушки зерна (зерновики) дають нам яскраве підтвердження, що на протязі довгих століть, а може й тисячоліть населення Прикарпаття вело комбінований спосіб господарювання, а тобто землеробсько-скотарський. Згідно з останніми напрацюваннями археологічної науки бачимо, що населення Прикарпаття і Подністров'я з давніх давен розвивало усі види свійських тварин, велику і дрібну рогату худобу: свиней, коней, птицю[3,с.217-218].

Візантійський автор другої половини VI ст. н. е. Прокопій Кесарійський подає деякі відомості наголошучи, що слов'яни Прикарпатського регіону окрім землеробства і скотарства вели і лісове господарство. Аналізуючи ці свідчення український дослідник В.Петров відзначив, що свідчення Прокопія Кесарійського дають право говорити про виробничі особливості лісового господарства: короткий термін користування посівною ділянкою обмежений одним - трьома роками, тому підсіка лісів під угіддя і поля цілком реальна у господарській діяльності хорватського населення Карпат та Прикарпаття[16,с.30-35; с.74].

Самі ж хорвати, згідно археологічних свідчинь, проживали у перших ст. н. е. великими поселеннями між якими було дуже багато вільних незайманих земель, що давало можливість вести перелогову систему землеробства, за якою родючість полів відновлювала сама природа. Кількість хорватського населення у цей час зростає, поселення Карпат, Прикарпаття і Подністров'я перетворюються в городища у яких активно проходить розвиток ремесла, з яким активно співіснує і розвивається землеробство та скотарство. Хорватські поселення і городища в цей час розміщуються переважно у горбистій вкритій лісом місцевостях, у них ведеться землеробсько-скотарський спосіб господарства. Археолог Б.Тимощук відзначав довготривале існування хорватських поселень землеробського характеру. На його думку вони могли довго функціонувати лише при умові постійного обробітку тих і самих ділянок землі. Цілком очевидно, що вогнево-

підсічна та перелогова система землеробства, потребувала і колонізації нових земель, що приводило до відтоку хорватського населення. Щоб залишатися віками на одній і тій же землі хорвати повинні були дотримуватися такої системи землеробства, яка б могла забеспечити відновлення родючості грунтів в найкороший відрізок часу, не виключно, що хорвати під впливом господарювання в сусідніх римських провінціях, ввели у себе двопільну систему землеробства. Підтвердженням цього можуть бути знахідки на поселеннях риських сільськогосподарських знарядь праці, залізних римських наральників. Поява у III-IV ст. н. е. у карпів-хорватів нової системи землеробства дає право наголошувати, що хорвати у III-IV століття н.е. переходять до (римського) плужного методу обробки земель, який придатний не тільки для рихлення грунту, але й перегортання його скиб. Рештки плугів, важкі рала, залізні лемехи, чересла знайдені у слов'янських поселеннях IV-VI ст. н. е. яскраво говорять про новий плужний спосіб обробітку земель населенням Прикарпаття та Подністров'я[21,с.102-103].

Застосування плуга було великим досягненням хорватського землеробського населення, це прискорювало процес обробітку великих посівних площ під майбутній урожай, який вирощувався у цей час у більшій мірі на продаж і вивозився на римські ринки в провінції Дакію і Мезію. Наявнівсть постійного римського ринку давало можливість кардинальних змін у сільському господарстві, наприклад, зробити перехід від перехресної системи рихлення грунту, ралом, що вимагало вдвічі більшої затрати праці, до оранки в одному напрямку, що давало економію сил і часу. Перевертання грунту під час плужної оранки сприяло збереженню вологи, поліпшувало структуру грунту. Все це давало можливість поступово переходити до сталого обробітку тих самих полів і значно збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції на продаж, яка у III-V ст. н. е. потрібна була не тільки землеробам, щоб прокормитися, а й для представників політичної адміністрації ранньо-феодального хорватського суспільства, а також у більшій мірі, для особистого збагачення за рахунок продажу товарів та зерна на римських ринках. Таке могутне зрушення в господарстві хорватів Прикарпаття та Подністров'я сталося завдяки експлуатації хорватською знаттю залежного хорватського землеробського населення, яке у цей час чисельно збільшилося. Це видно із того, що хорватські села у IV-VI ст. н. е. стають великими, як за площею так і за кількістю населення. Нова система землеробства, забазпечена новою технікою дуже сприяла виникненню надлишкового продукту, що є ознакою феодального ладу. Вивіз зерна на римський ринок і отримання за нього сталого еквіваленту цінностей - римських срібних і золотих грошей, ось основний сталий еквівалент розвитку хорватського суспільства та знаті. Отже можна припустити, що уже в III-IV ст. н. е. внаслідок сусідства з римським суспільством і внаслідок торгово- економічними зносинами з останнім у слов'ян-хорватів Прикарпаття та Подністров'я зароджуються такі економічні відносини, які виражаються постулатом феодалізму: товар-гроші-товар, ринковими відносинами, де виробництво і землеробство в тому числі всеціло спрямовується на ринок (продаж товару), як представниками панівного класу (феодалами) так і середнього класу (купцями) і підневільного (землеробами-общинниками). Виявлені в цей час у Прикарпатті великі за площами землеробські угіддя, дають право наголошувати, що сількогосподарська продукція виготолялась в основному на продаж, оскільки для прогодування населення її було явно забагато. Очевидно, що розвиток нової системи господарювання привело до виникнення нових інститутів, феодальних відносин, при яких новоутворений військовий клас (феодалів) теж забирав з підневільного населення частину урожаю, продукти рослинництва чи тваринництва. Так, очевидно, і виник інститут «полюддя», який відомий уже, у ранньо-слов'янському суспільстві. В цей же час у Прикарпатті модернізується і скотарство. Свідченнями цього може бути поява спеціального глиняного посуду, що пов'язується з молочним господарством. Мова іде, наголошують дослідники, про миски-цідила, які відомі у хорватських пам'ятниках IV-V ст. н. е. і у хорватських пам'ятниках VI-IX століть. Нові археологічні джерела говорять, що в цей час починають виникати городища, які зразу ж стають основними осередками ремесла та торгівлі, що безумовно сприяє кристалізації феодального ладу, який і постав на базі нового способу ведення господарства[11,с.93-94].

Досліджуючи господарство та суспільний лад Прикарпатсько-Дністровських хорватів, слід виділити велику кількість городищ та селищ, які розміщені по усій території Прикарпатської Хорватії. У виявлених городищах археологи провели ретельні розкопки, в процесі яких вивчалися системи та конструкції оборонних споруд, характер забудови укріплених городищ і їх зв'язок з навколишніми селищами і поселеннями. Досліджені городища хорватів, час функціонування яких припадає в основному на VI-X століття, поділяються в основному на городища, феодальні центри і городища, а також городища - з князівськими фортецями, городища, сторожові-фортеці, городища - феодальні замки. Типологія хорватських городищ, їх система забудови в VI-X століттях, майже одинакова, її ще залишилось порівняти із типологією хорватських поселень III-IV ст. н.е., щоби визначити певні закономірності історичного розвитку прикарпатського суспільства. В процесі аналізу археологічного матеріалу вчені побачили, що система укріплень хорватських міст має свої риси: 1. Укріплення складаються з дерев'яних стін стовпової конструкції частоколу чи стіни, що зводилася з горизонтально покладених колод закріплених стовпами, часто укріплених земляними укосами спереду, та різноманітними будівлями. 2. Довгими наземними будівлями, зрубами-опорами з внутрішнього боку. Це найдавніший тип конструкції який застосовувався у карпів-хорватів починаючи з IV ст. н. е. і зберігся до часу завоювання Хорватії, Київською Руссю, тобто до X століття. Укріплені лінії такого типу досліджувалися уже у хорватських городищах V-VI ст. н. е. біля с.Ревно, Добринівці, Червона Діброва, Судова Вишня, в с.Нижньому Струтені, Галичі, Звенигороді і багато інших. Всі ці типи хорватських укріпдень датують вчені-археологи по різному, однак по усій очевидності їх інтенсивний розвиток припадає на IV-VIII століття, що засвідчує і візантійський імператор X століття Костянтин Багрянородний[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

Внаслідок ретельного вивчення хорватських городищ вчені побачили IV основних типи конструкцій головних оборонних ліній які відповідають головним типологам забудови хорватських городищ, першого - городищ-общинних центрів, другого - городищ-князівських центрів(фортець), третього - городищ феодальних замків, четвертого - городищ-сторожових фортець, інакше кажучи, наголошував дослідник Б.Тимощук, певному соціальному змісту того чи іншого укріпленого поселення відповідає певне планове і конструкційне вирішення його спорудження. Однак, хорватські городища з укріпленнями певного типу з «частоколом» у готовому вигляді трапляються рідко, у більшій мірі у одному і тому ж самому хорватському городищі спостерігаються різні конструкції навіть головних оборонних ліній[22,с.7-8].

Для визначення соціального типу хорватських городищ, необхідно враховувати два періоди їх розвитку; I - римський і II - візантійський, тобто час коли система їх укріплень була підлаштована під рівень тієї цивілізіції із якою хорватське суспільство, хорватська державність Прикарпатського регіону черпало господарську систему для застосування її у власному суспільстві. Не слід виключати і перейняття слов'янами- хорватами Прикарпаття і Подністров'я у більш ранішому часі своєї історії - II ст. до н. е. - I ст. н. е., давньогрецької (полісної) ситеми господарювання, де міста-держави хорватів цілком могли формуватися під впливос давньогрецької системи і у римський час тільки модернізувати свою структуру для зародження феодальних відносин у візантійський час [24,с.131-142].

Оскілки дана проблема ще зовсім не розглядалася історичною наукою і являється по більшій мірі гіпотетичною, то розгляд феодальних городищ, як систем укріплень хорватських городищ слід починати з достовірно встановленого археологічною наукою, часу, а тобто з IV-VI ст. н. е. Більшість хорватських укріплень цього часу було обгороджено однією лінією, і лише в'їздні частини мали додаткові укріплення. Але виявлені городища більш складного плану, обгороджені широкими оборонними спорудами, які складалися з кількох укріплених ліній. Феодальні замки хорватської знаті були обгороджені однією оборонною лінією, а князівські цитаделі-фортеці кількома укріпленими лініями. Що стосується забудови території городищ, то археологи вважають, що вони на ранніх етапах забудовувалися без будь-якої системи. На їх територіях у IV-VI ст. н. е. розміщувалися різнотипові будівлі в основному, це довгі наземні споруди, напів-

землянкові житла, ремісничі майстерні (це стосується в основному общинних центрів). На городищах феодальних центрах забудова проходила за встановленим планом. Основні хорватські городища IV-VI ст. н. е. і феодальні центри забудовувались на місцевостях які самі послуговували добрими природніми укріпленнями. В середині таких городищ розміщувалися різноманітні будівлі: житлово-господарські, ремісничі майстерні, складські приміщення. Така система забудови, наголошував дослідник В.Королюку, у хорватів залишилась і тоді коли Хорватське князівство увійшло до складу Київської Руси[10,с.26-28].

Сукупність письмових та археологічних джерел III-X ст. про карпів-хорватів, дають нам право наголошувати про поступову модернізацію феодальних відносин у слов'ян-хорватів у Прикарпатському регіоні. Цьому сприяло збільшення населення, сусідство могутньої у економічному і політичному відношенні Римської держави, розвикок товаро-грошових відносин внаслідок встановлення висого рівня сільського господарства і землеробства в першу чергу. Результати дослідження хорватських поселень, які датуються VI-VII ст. н. е., дає право наголошувати, що густота населення у Прикарпатті була завжди висока, що є однією із ознак високого економічного і політичного рівня хорватського суспільства. Ріст населення співпадає із часом широкомаштабних економічних і політичних змін, а також з більш високим рівнем розвитку феодальних відносин, і основних галузей господарства хорватів, розвитком міст і ремесел. Важливим критерієм наявності феодального ладу у хорватів у V-VII ст. н. е. є наявність ремісничих поселень: ковалів, гончарів. Ремісничі поселення у хорватів, вважав археолог Б.Тимощук, у VI-IX ст. н. е. були новим прогресивним доробком хорватського населення Прикарпаття, їх виробництво у цей час було уже у більшій мірі спеціалізованим і розраховане на обслуговування населення не тільки своєї громади, але і сусідніх громадських центрів. Тільки цим можна пояснювати той факт, що на території ремісничих поселень вироблялася продукція у таких маштабах, які в декілька раз перевищували норму окремих поселень, така ж ситуація, відбувалась у хорватів і в землеробстві[19,с.95-96; с.66-67]. Очевидно такі поселення, як ремісничі так і землеробські у V-VII ст. н. е. могли виникати з наявністю нових феодальних відносин, які встановлювались у хорватському суспільстві Прикарпаття та Подністров'я на протязі всього III-IV ст. н. е. Археологічний матеріал V-VI ст. н. е. засвідчує, що у Прикарпатті в V-VI ст. н. е. функціонувала велика кількість торгово-ремісничих городищ, у яких знайдено велику кількість кінного військового спорядження, зброю, поряд з ремісничим і землеробським реманентом, що може говорити про реальність князівської феодальної влади, дружинної знаті та землеробсько-ремісничого населення. В процесі розвитку хорватського суспільства і феодальних відносин, феодальні центри очевидно на перших порах співіснували з князівськими державними центрами, та у процесі розвитку князівські, або державні центри трансформувались в центри з політичною адміністрацією і почали відігравати більш значнішу роль в економічному і політичному житті Хорватської держави (Великої чи Білої Хорватії). В таких умовах Хорватська держава набирає нових, феодальних рис. На перше місце у Хорватській державі в VI-VII ст. н. е. виходить місцева князівська родоплемінна знать, з спадковою владою, що підтверджується свідчення Костянтина Багрянородного згідно свідчень якого, ряд хорватських князівств, що переселялися у кінці VI - на поч. VII ст. н. е. у Далмацію, управлялися княгинями Бугою і Тугою, що можливо тільки при наявності спадкової влади у слов'ян взагалі і у хорват зокрема[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91].

Таким чином, можна наголошувати, що VI століття нашої ери являється тим часом за який кристалізувалась феодальна господарська та політично-територіальна система хорватського суспільства на території Галичини на основі передових зрушень у галузях землеробства, ремесла та торгівлі, які зародили сукупність усіх досягнень феодальної епохи, це і торгово-ремісничі та феодальні центри, які й стають у цей час основою у розвитку господарства та суспільного ладу хорватів стародавньої Галичини[1,с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; с.68-91; 22, с.5-7].

Список використаних джерел та літератури:

1.Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №5.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство(до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №6.
Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998. - Т. ІІ. - № 2.
Ідзьо В.С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (ІІ-Х ст. н. е). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т. IV.
Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньо-феодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
Ідзьо Віктор. Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери. - Івано-Франківськ «Сімик», 2012р.
2.Барсов Н.П. География начальной летописи. - Варшава, 1873.
3.Вакуленко Л.В. Раннеславянское поселение у с.Глубокое в Прикарпатье. Раннесредневековие восточнославянские древности. - Л., 1974.
4.Винокур І.С., Тимощук Б.О. Давні слов'яни на Дністрі. - Ужгород, 1977.
5.Гаркави А.Я.Сказания мусульманских писателей о русах и славянах. - Спб., 1880.
6.Джеджора О. Проблеми історичної топографії Давнього Галича. ЗНТШ., ім.Т. Шевченка. - Львів. - Т.ССХХІІ.
7.Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004.
Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №5.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №6.
Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998. - Т. ІІ. - №, 2.
Ідзьо В.С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави(ІІ-Х ст. н. е). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т. IV.
Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
8.Ключевский В.О. Русская история. - М., 1992.
9.Королюк В.Д. Западные славяне и Киевская Русь в IX-XII веках. - М., 1964.
Пашуто В.Т. Дипломатия Древней Руси. - М., 1966.
10.Королюк В.Д. Некоторые спорные и нерешённые вопросы истории славянских народов в ранне-феодальный период(III-XI века). Актуальныепроблемы славян. - М., 1961.
11.Кухаренко Ю.В.Раскопки в городище и селище Хотомель. - КСИИМА. - М., 1957. - №668.
12.Линниченко Н. Забужская Русь. - Варшава, 1864.
13.Ляпушкин И.И. Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства. - МИА, 1968. - №152.
14.Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.

15.Пастернак Я. Старий Галич: Археологічно-історичні досліди у 1850-1943 роках. - Краків-Львів,1944.
16.Петров В.П. Етногенез слов'ян. - К., 1972.
Йордан.О происхождении и деяниях гетов. - М.,1960.
17.Руський літопис. - К., 1989.
18.Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини I тис. н. е. - К., 1960.
19.Тимощук Б.О. Давні слов'яни на території Північної Буковини. Український Історичний Журнал. - К., 1979. - №6.
Тимощук Б.О. Давньоруська Буковина. - К., 1982.
20.Тимощук Б.О. Слов'яни Північної Буковини. - Ужгород, 1975.
21.Тимощук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. - К., 1976.
22.Тимощук Б.А.Восточнославянская община VI-X веков н. э. - М., 1990.
23.Третяков П.Н. Восточнославянские племена. - М.,1953.
24.Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства Древней Руси. - Л., 1977.
25.Шафарик П.И. Славянские древности. - М., 1848. - Т.II.
Пресняков Е.А. Лекции по русской истории. - М., 1993.
26.Lowmianski H. Poczatki Polski. - Krakow, 1964. - T.II.
27.Dlugис Jan. Prazi. - Krakjw,1825.
28.Slownik starozytnosci slowianskich. - Wroclaw-Warszawa-Krakow, 1962. - T.I. - T.II.

Розділ V.

Carpiani-Карпи-Хорвати. Велика чи Біла Хорватія згідно свідчень античних, римських та археологічних джерел - II-IX століття нашої ери

З'ясування етногенезу «Karpiani-Карпів-Хорватів» можна ефективно проводити, якщо всю наявну джерельну базу совокупити з усіми напрацюваннями археологічної науки за період XIX-XXI століть та співставити вже з добре вивченими джерелами та старожитностями культури Карпатських курганів[1; 2; 3; 10; 11; 13; 17].

Власне така сукупність історичних та археологічних джерел дає суму із якої стає ясно, що на північний схід від Карпат приблизно в міжріччі верхнього Пруту, верхнього і середнього Дністра у перших століттях нашої ери концентрувалось обширне плем'я об'єднання «карпіанів», про яке згадував на межі тисячоліть давньогрецький історик та географ Клавдій Птолемей у своєму творі «Географія». Сама територія «карпіанів», яка локалізована Клавдієм Птолемеєм в Прикарпатті, співпадає з пам'ятниками культури Карпатських курганів[17; s.125-137; с.131, с.135, с.137; с.58-75; с.2-40; с.72-77; с.33-35; с.77-78; с.300-304; 51-52; с.29-30; с.254, с. 406].

«Карпіани» давньогрецького географа Клавдія Птолемея, на думку дослідника М.Смішка, належали до давнього Прикарпатського населення, про яке ще раніше у IV столітті до н. е. під назвою «карпіди», згадував давньогрецький письменник Ефор. У подальшому історичному екскурсі римські джерела розміщують у Карпато-Дністровському регіоні військово-політичний союз карпів. Оченвидно, тут мова іде про одну і ту ж групу племен, карпів-хорватів, які характеризуються римськими джерелами як чисельний і могутній народ. Слід також звернути увагу на те, що згадки письмових джерел про чисельність племінного об'єднання карпів збігаються з широким ареалом підкурганних поховань з погребальним обрядом прупоспалення, який характерний для культури Карпатських курганів. Такий обряд зафіксований археологічною наукою у Карпато-Дністровському регіоні. Він поширювався із Трансільванії до Подністров'я і Попруття по усій території Галичини. Беручи до уваги з одного боку свідчення давньогрецького географа Клавдія Птолемея, наголошував М. Смішко, про проживання у І-х століттях тут карпів (карпіанів) на територіях, що розміщені на північний схід від Карпат, а з другого боку згадки римських джерел про військові вторгнення карпів у римські провінції у III-IV століттях н. е., робимо висновки, що даний етнос носить у собі глибоке місцеве коріння ранньослов'янської культури. З цього виходить, що племена культури Карпатських курганів були на північно-східному підгір'ї Карпат однорідним населенням, яке поетапно розвивалось до означеного наукою, ранньослов'янського періоду, зафіксованого на цій же території достовірними археологічними старожитностями III-IV століть н. е.[13, с.148-149; с.150-152].

Поява в римських джрелах у III-IV століттях н. е. повідомлень про карпів у Подунав'ї треба пояснювати їх частими нападами на ці території. Основна ж маса військово-політичного об'єднання карпів проживала в Галичині, підгірських і гірських районах Карпат, а також в Семиградді, звідкіля карпи поширилися в Закарпаття[11, с.161-162].

До такого висновку прийшов і румунський археолог Б.Мітра, який в своїй статті присвяченій скарбам римських монет середини III століття н. е. на території Семиграддя встановив, що у 23 пунктах скарби римських монет були заховані у зв'язку з військовими діями у 245-247 роках карпів в римській провінції «Дакія». Скартографувавши ці скарби римських монет Б. Мітра не тільки визначив приблизний район цих військових дій, а й прийшов до висновку, що карпи вторгались із північного і східного підгір'я Семиграддя і Прикарпаття, а оже з околиць сучасного міста Хуста Закарпатської області, міста Яремча Івано-Франківської області сучасної України[16, s.602-603].

Таку приблизно картину поширення племінного об'єднання карпів можна накреслити зіставляючи археологічний матеріал з деякими повідоменнями про карпів антиних та римських джерел[2; 4; 13; 14; 17].

З питання локалізації карпів в сучвній науці виникла широка дискусія, адже локалізація карпів співпадає з локалізацією пізніших слов'ян-хорватів, які теж проживали у північно-східному підгір'ї Карпат, і як вважає закарпатський археолог С.Пеняк були тут давнім, місцевим населенням. Стародавне коріння їх слід шукати у межиріччі Дністра, Прута, де у І столітті н. е. давньогрецький географ К. Птолемей розміщував карпіанів, а згодом, починаючи із ІІ-ІІІ століть н. е., римські джерела розміщують тут карпів[11, с.161-162].

Ряд дослідників, зокрема М. Смішко, Б. Тимощук, О. Корчинський та інші, висунули гіпотезу слов'янської приналежності карпів. Основні аргументи їх зводиться до того, що давньогрецький географ К. Птолемей локалізує ці племена в регіоні північно-східного Прикарпаття, тобто там, де згідно за повідомленнями письмових джерел у V-VI століттях н. е. знаходились слов'яни-хорвати. Ряд дослідників вважає, що карпи, це є етноназва слов'янської племінної назви - хорвати. Не випадково, очевидно, є і сам факт, що у районі попереднього проживання карпів згодом появляються слов'яни-хорвати. Археологічні дослідження показали, що на даній території протягом усього І тис. н.е. існував єдиний ритуал поховання, який засвідчений курганими могильниками карпатського типу з погребальним обрядом трупоспалення. Все це дало можливість вченим припускати наявність генетичного зв'язку між слов'яно-хорватськими пам'ятниками V-X століть н. е., і ранішою культурою Карпатських курганів ІІ-ІІІ століть н. е., носіями якої були, карпи[1, с.40-42].

Опираючись на аналіз джерел, ще у XIX столітті чеський дослідник Л.Нідерле прийшов до висновку, що карпи-хорвати - це південна гілка слов'янських племен, яка у V-VII століттях у регіоні Дністра і Прута, утворила ранньо-феодальну державу, яка за свідченнями візантійського імператора-історика X століття Костянтина Багрянородного, відома під назвою Великої чи Білої Хорватії, основне ядро якої просунулось на південь у район ріки Сави[9, с. 6-25, с.29-30, с.46-49, с. 56-57, с. 155].

Опираючись аналіз письмових джерел, слід доповнити реконструйовану нами картину, археологічними джерелами, згідно свідчень яких, етноненез слов'ян, карпів-хорватів починається з перших століть н. е. Археологічній науці сьогодні відомо, що Семиградські підкурганні поховання з обрядом трупоспалення датуються І-ІІІ століттями н. е. Аналогічні пам'ятки, що зафіксовані в Галичині і областях Карпат, теж датуються ІІ-ІІІ століттями н. е. Якщо припускати, що карпи, поширились із Семиграддя в Галичину і Нижнє Подністров'я у зв'язку із завоюванням римлянами Дакії, то це співпадає з часом розгрому римлянами карпів у Дакії. Про це наголошував і археолог М.Смішко, який врахував ті обставини, що пам'ятники карпів виступають на Українському підгір'ю раніше І століття н.е. і мають глибко місцеве коріння. Дослідник вважав, що у стародавні часи, карпи, поширювались із Прикарпаття у Семиграддя, що дало йому право припускати, що етно-культура карпів на території Галичини, носить у собі глибокі слов'янські корені які були знівелийовані давньогрецьким, пізнішим кельтським і особливо римо-провінційним впливом[13, с.148-149 , с.150-152; с.153-154].

Визначальними джерелами, які дають право висувати таку гіпотезу та синтезувати у такому напрямку весь існуючий історичний та археологічний матеріал культура Карпатських курганів, у лоні якої виявені слов'янські підкурганні поховання з суто слов'янським поховальним обрядом. Окрім цього заслуговують увагу ті обставини, що район поширення карпів у ІІ-ІІІ століттях н. е. культури Карпатських курганів, збігається з територією на якій, згідно з археологічними джерелами, у V-VI століттях н. е. проживали слов'яни-хорвати[8, с.62-63; с.11-28; с.17-23].

У циї двох груп населення, як карпів так і хорватів, спостерігаються також спільні риси в кераміці. Наявність спільних етнокультурних рис карпів і хорватів можуть давати право робити висновки про слов'янське походження давніх карпів[5, с.15-28; с.18-21; с.204-218].

До висновків археолога М.Смішка приєднався і закарпатський дослінник С. Пеняк, який значно розвинув і розширив наукові погляди з цього питання, свого попередника. На його думку уже у перших ст. н. е. Закарпаття, тобто територія верхнього Потисся, зазнала великого впливу пшеворських (кельто-слов'янських) племен. Таким чином у І століттях н. е., згідно з висновками

С.Пеняка, слов'яни спустились з Карпатських гір у Закарпаття і зустрілись там з залишками найрізноманітніших етнічних груп: кельтів, даків, готів, які перебували на різних ступенях культурного та політичного розвитку. Слов'янські племена змішались з ними і будучи найбільш життєздатним етносом у нових умовах почали формувати свою племінну державність. Як свідчать археологічні пам'ятники, слов'янські племена Закарпаття тісно пов'язуються з слов'янськими пам'ятниками Карпат і Прикарпаття, що зобов'язує нас дослідити етногенез карпів-хорватів на території Карпат. Сукупність письмових джерел у порівнянні з археологічними джерелами, вважає С.Пеняк, дає право наголшувати, що жителями району північно-східних Карпат в тому числі і Закарпаття на протязі усього І тисячоліття н.е., були хорватські племена. Останні дослідження показали, що хорвати у північно-східному підгір'ю Карпат були давнім місцевим населенням і їх коріння слід шукати у міжріччі верхнього Прута та Дністра де в перших століттях нашої ери проживали плема карпіанів, про яких згадує у своїй «Географії» давньогрецький географ Клавдій Птолемей, а згодом у ІІІ-IV століттях н. е. римські джерела тут розміщають племена карпів[11, с.161-162; 13, с.149-152; с.150-52].

Особливо варто підкреслити наголошували автори монографіі "Етнокультурна карта території Української РСР в І тис. н. е.", що між пам'ятниками культури Карпатських курганів є найтісніші зв'язки з ранньослов'янськими старожитностями, оскільки культура Карпатських курганів існує і в першій половині V століття н.е. і співіснує із ранньослов'янськими старожитностями V століття н. е., що видно з поселення Кодин у якому найдена ліпна і кружальна кераміка культури Карпатських курганів. В двох випадках відкриті мішані комплекси, які носять у собі матеріал (фібули), який датується IV століттям н. е. Така сукупність археологічного матеріалу дає право говорити, що носії культури Карпатських курганів мають у собі ранньо-слов'янські старожитності [3, с.68-69].

По усій очевидності племінне об'єднання карпів можна вважати предками слов'янського племінного об'єднання хорватів, враховуючи у вищеозначеному проміжку часу кельтський політичний і культурний вплив[11, с.162-164].

У такому поступальному (землеробсько-общинному) способі ведення господарства, карпи-хорвати, проіснували на землях Прикарпаття і Подністров'я, до того часу, допоки їх знову не зафіксував нам у своїй «Географії» давньо-грецький географ Клавдій Птолемей. Деякі вчені вважають, що при описі східної Європи «Сарматії» давньогрецький географ Клавдій Птолемей використав твір письменника І століття н. е. Мартина Тірського, а отже свідчення про Карпатські народи можна віднести до І століть н. е., тобто до часу першого зіткнення римлян з дако-слов'янським світом[7, с.5-74, с.292-211; с.204-218; с. 48-49; с.12-13].

Описуючи народи Карпат давньогрецький географ К. Птолемей наголошував: «Межи певкінами і бастарнами проживають карпіяни». Російський історик початку XX століття І. Забелін, вважав, що свідчення давньогрецького географа К.Птолемея дають право розміщувати карпів у Карпатських горах, тобто у північно-східних Карпатах. Очевидно у цей час усі гори почали називатися «Карпатськими», як до цього часу вони називалися римлянами «Альпами Бастарнськими», чи горами «Певкінськими»[4, с.302-303; с.204-218].

Можна припустити, що карпи у кінці ІІ століття н. е., очолили військово-політичний союз усіх Карпатських народів, зокрема: певкінів, бастарнів[10, с. 187, с.351-354; с. 5-74].

Отже як ми з'ясували, що Карпатські гори і передгірські їх території у перших ст. н. е. займали слов'янські і відчасти ослов'янені племена певкінів, бастарнів і карпів, останні, як свідчать римські джерела, у кінці ІІ початку ІІІ століття н. е. стали особливо могутніми. Тому для нас є дуже важливо з'ясувати яка територія окрім Карпатських гір належала племінному об'єднанню карпів. Відомо, що у Прикарпатті, карпи, проживали у центральній Галичині залишивши там ознаки місць свого проживанння у назві ріки Коропець і нещодавно відкритого городища ІІІ-IV століть н. е. з такою ж назвою - Коропець. Ріка Коропець - ліва притока Дністра, що протікає коло населених пунктів Підгайці і Монастириска і впадає біля с. Нижніва у Дністер. Недалеко устя є село Коропець, яке називали колись згідно народних легенд королівщиною, біля поселення

Коропець (королівщини) розміщено став і озеро з такими ж назвами Коропець. Згіно свідчень місцевого епосу і легенд у сивому минулому над рікою Коропець та на її пагорбах, що сьогодні вкриті лісом знаходилось городище-торжище Коропець, стольний град колись могутнього на цих землях королівства карпів[6, с.162-182; с.16-71; с.80-84; с.28-42; с.30-54; с.30-54; с.34-51; с.28-42; с.204-218; с.292-311].

Населені пункти з такими назвами які можна ототжнити із проживанням стародавніх карпів є і у Львівській області, так наприклад у Золочівському районі ряд населених пунктів носять назви Коропець, Карпи, Карпів, і. т. д., ряд поселень з назвою племінного об'єднання карпів є і на Стрийщині. Багато назв і поселень з означувальними назвами проживання, карпів, є і у Івано - Франківській області. Дуже багато топонімів зберегли нам різноманітні місцевості у Карпатських горах. Сукупність цих топонімів могли би окреслювати територію проживання «могутніх карпів» і звести історію цього племінного об'єднання виключно до періоду II-IV століть н. е., тобто до часу коли про них розповідають римські джерела. Та древньогрецькі джерела теж характеризують нам карпів, як один із могутніх Центрально-Європейських народів, які і у давньогрецький час вторгалися у Середземномор'я. Якийсь острів біля Фессалії стародавні греки називали Карпатос, Чорне море чи Понт ними теж називався по стародавньому - Карпатським морем, а отже наявність карпів у Подунав'ї і Подністров'ї, до приходу римлян, очевидна. Римський історик Зосим називає карпів карподаками. Російський історик І.Забелін вважав, що таку назву вони отримали внаслідок довготривалих війн у Дакії проти рабовласницького Риму[4, с.302-303, с.304].

Отже внаслідок довготривалого політичного і соціально-економічного розвитку у сусідстві з Причорноморсько-Середземноморськими цивілізаціями, великий військово-політичний союз, карпів, у кінці II - на поч. III століття н. е. набрав рис «варварської держави», і як зауважував галицький дослідник XIX століття О. Партицький, був наймогутнішим етносом на території між басейнами рік Дністра і Тиси. Згідно з проаналізованої сукупності свідчень, можна твердити, що карпи у II-III століттях н. е. уособлювали в Карпатському регіоні у сусідстві з Римською цивілізацією, державність, яку можна умовно назвати, як «варварське королівство» з наявною могутньою у ньому військово-політичною організацією. Маркоманська і Сарматська війна стала для карпів доброю військовою школою. Внаслідок цих воєн реорганізавались і модернізувались Карпатські народи для боротьби з Римом у одну «варварську державу», яку очолили у III столітті н. е. карпи-хорвати. Цілком можливо припускати, що складання ранньо-феодальних відносин розпочалося в областях Карпатсько-Дністровського межиріччя власне у карпів під впливом кельтів і продовжилось під впливом римлян, що підтверджується наявністю у карпів кельтської та пізнішої римо-провінційної культури[10, с.187, с. 351-354; с.5-74; с.53-55].

Часті війни у II-III століттях н. е. з Римською рабовласницькою державою повинні були виховати у вільного населення областей Карпато-Дністровського регіону певний соціальний клас хоробрих і відважних для ведення війн людей, які після їх закінчення не бажали уже повертатися до повсякденного землеробського способу проживання. Власне на в кінці II на початку III століття, як засвідчують римські джерела, у карпів почалися формуватися для ведення війни постійні бойові дружини, які очолювали особливо хоробрі люди «князі», чи як їх називає давньогрецький географ К. Птолемей «жупани», які уже іншої професії окрім військової мати не бажали. Добування їжі роботою меча ставало їх основною професією. Уперше назва жупан, як управляючий округом вживається давньогрецького географа К. Птолемея у I-II століттях н. е., який розміщує володіння жупана у сусідстві з гетами на ріці Дністрі в Сарматії. Характерно, що у V- VI століттях н.е. словом жупан візантійські літописці означували слов'янських володарів областей Карпат, Прикарпаття і Подунав'я. Галицький дослідник XIX століття А.Петрушевич вважав, що термін «жупан» походить від слова жупа - солеварня, а жупан - володар солеварень[12, с. 30-32, с.35].

Характерно, що назва володаря і територія жупана співпадає із територією проживання карпів. Згідно із свідчень візантійських джерел термін «жупан» у Прикарпатських хорватів у V-VII століттях н. е., означав старійшину роду, або племінного об'єднання. Очевидно так треба і

розуміти цей термін «жупан» вжитий давньогрецьким істориком та географом К.Птолемеєм у І-ІІ століттях н. е. Термін «жупан», на нашу думку, у І-ІІ століттях, був володар військово-політичного об'єднання карпів, що проживали у Подністров'ї. Термін «жупанія» у розумінні політичного об'єднання хорватів зафіксований і у візантійського імператора-історика К. Багрянородного Х століття і пов'язаний часом VI-VII століть н. е. У своєму екскурсі К. Багрянородний розповідає про становлення переселившихся із Карпато-Дністровського регіону в Далмацію, хорватів, їх соціально-економічного, політичного та релігійного розвитку на нових землях в контексті кристалізації у них феодальної державності[2, с.131, с.135, с.137; 15; 17].

Цілком можливо, що таке саме означення терміну «жупан», який побутував у карпів-хорватів у Дністро-Карпатському регіоні у часи К.Багрянородного, він мав і у раніші часи, коли давньогрецький географ К.Птолемей зафіксував політичне об'єднання карпіанів, яке було очолюване жупаном у І-ІІ століттях н. е. Цілком можливо, що політичний термін «жупан» у Карпато-Дністровському регіонах був дуже давнім. Вище аргументована наша гіпотеза дуже узгоджується з концепцією етногенезу ранньо-слов'янського суспільства чеського славіста К. Кадлеця, який вірно вважав: « що рання слов'янська державність уособлювала собою багаточисельні поселення і одне покрайній мірі концентруюче їх, городище, яке виконувало функції центру політичного життя, округу, який у стародавніх слов'ян називався -Жупа. Об'єднані навколо городища (жупи) селища і села складали одну політичну одиницю, родо-племінний союз, який очолювався старійшиною-жупаном. Жупан це уже політична і адміністративна влада у слов'ян у ІІ-ІІІ століттях н. е. Жупан очолював певний територіальний округ. Із ради жупанів вибирали слов'янського князя, функція якого визначалася спочатку тільки в організації захисту споріднених етнічно і консолідованих в одне ціле одноетнічних народців. Таку структуру суспільства мали у І ст. н. е. певкіни, карпи і бастарни. Що стосується часу ІІ-ІІІ століть н. е., коли військово-політична знать карпів консолідувала усі карпатські племена у військово-політичний союз чи "варварську державу" карпів, то бачимо, що структура суспільства ускладнилась»[15, s.31-72; 17].

На нашу думку політичну владу карпів-хорватів очолював, великий жупан, якому пікорялись по територільному принципу підвладні йому жупани. Такі наші висновки можут бути вірними, якщо враховувати ряд обставин: по - перше, що карпи це пізніші хорвати, які в V-VII століттях н. е. внаслідок економічного і політичного розвитку модернізувавши власну політичну (феодальну) систему, залишивши її певні стародавні(родові) особливості; по - друге: цю сукупність політичного (ранньо- феодального ладу) перенесли із Прикарпаття і Карпат у VI-VII століттях н. е. в Далмацію. При таких обставинах свідчення Костянтина Багрянородного про улаштування хорватського суспільства на ХІ жуп як адміністративних і політичних одиниць з політичними і адміністративними територіями, які очолювали жупани ще у VII столітті н. е., примінимі і для ранішого політичного і адміністративного улаштування в карпів у ІІІ-IV століттях н. е. у їх стародавній Карпато-Дністровській батьківщині. Таке улаштування у карпів-хорватів очевидно було і у час коли давньогрецький географ Клавдвій Птолемей розміщував жупу карпіанів в Прикарпатті і наголошував, що вона очолювалась жупаном. Процес розпаду первісно-общинного ладу у карпатських слов'ян і формування феодальних відносин проходив так бурхливо, що у ІІІ-IV століттях н. е. племінні князівства і городища-жупи у карпів виникали повсемістно. В цей же час більш могутніші племінні жупани об'єднували під своєю владою однорідний етнос допоки усі союзи племен Карпатського регіону не були злучені в одну державу відому по римських джерелах, як «могутні карпи», що дає право говорити про централізацію суспільства карпів у ІІІ столітті н. е. і зародження у цей час у них ранньо-феодальної держави[15, s.31-72; 17].

Проаналізуємо свідчення джерел, одне із яких, римський хроніст Петро Патрицій описує нам посольство карпів до намісника задунайської примської провінції Мезії, Тулія Менофіла біля 240 року (ІІІ ст. н. е.): "Посли карпів уперто і зарозуміло вимагали від Менофіла виплати для карпів грошей. Коли Менофіл, правитель Мезії, дізнався, що карпи такі горді і зарозумілі одразу ж недопустив їх до себе для переговорів, лише дозволив їм спостерігати за військовим навчанням

своїх легіонерів. Так минуло декілька днів, і тільки тоді Менофіл вирішив прийняти послів карпів, бо знав, що їх гордовита вдача уже не проявиться так яскраво. Усівшись на високій трибуні і оточивши себе найзнаменитішими людьми з усього свого війська він велів покликати послів. Коли карпи говорили про ціль свого посольства, Менофіл робив вигляд, що клопочеться про якісь важливіші справи і у час висловлень карпських послів почав розмовляти з своїми людьми. А карпи говорили і повторювали, тобто ставили перед Менофілом одне запитання: «коли ви платите готам гроші, то чому не платите таку ж суму грошей і нам карпам? На що Менофіл їм відповів, що імператор має дуже багато грошей, але він обдаровує лише тих, хто уклінно просить про допомогу. На що карпи відповіли, що нехай імператор і нас має за тих хто просять. Нам у першу чергу треба платити бо ми могутніші від готів. Менофіл засміявся і сказав послам-карпам - вертайтеся до домів своїх, через чотири місяці прийдете сюди ж отримаєте з Риму відповідь, і зразу ж зійшовши з трибуни дальше почав навчати військо. Через чотири місяці посольство карпів знову з'явилося в Мезії і почалась та сама історія. Менофіл зволікав з вислуховуванням послів і аж тільки в кінці дав відповідь, що імператор не пообіцяв для карпів ніякої грошової допомоги. Коли бажаєте дарунків ідіть в Рим і падіть перед імператором на коліна і він може вислухає ваші прохання, але карпи перервали посольство і відійшли розгнівані бо не мила їм була мова Менофіла"[14, s.155-156].

На початку XX століття російський історик І.Забелін так прокоментував, свідчення римських джерел стосовно карпів: "наші карпи-хорвати, чи власне хорвати у 237-238 роках уособлювали досить могутню державу в регіонах Карпатських гір, назву якої галицький дослідник О.Партицький виводив від дако-слов'янського кореня «крп-кріпкий - кріпость» - (карпи зкріплені), а отже самоназа карпи повинна була говорити про них, як про народ у військовому розумінні сильний чи кріпкий. Готський історик Йордан писав про карпів, що цей народ найдосвіченіший при веденні воєн, а отже карпи у III столітті н. е. уособлювали могутню державу карпатських і прикарпатських слов'ян, яка вела широкомаштабну зовнішньо-політичну діяльність з своїми найблищими сусідами зокрема Готським королівством і Римською рабовласницькою державою. Хоча ці переговори у 240 роках, наголошував І. Забелін, і закінчились поразкою для карпів, оскільки останнім не вдалося вибити із Римської рабовласницької держави щорічну грошову винагороду, яку надавали римляни за «добросусідство» з Римською імперією, та власне неуступчивість Риму була наслідком великої війни проти Римської імперії, яку очолили карпи"[4, с.305-306; 10, с.187, 351-354; с.5-74; с.53-55;].

Римська імперія в областях прилягаючих до Карпат проводила дуже хитро-мудру політичну діяльність. В першу чергу, як наголошував римський історик Зосим, вона намагалася показати своїм сусідам військову могутність Римської імперії; по друге - посварити сусідні народи; і по - трете заручитися підтримкою за грошову винагороду "одного з варварських народів" для боротьби з іншими. Заручившись союзом з готами, римський намісник в Мезії думав тим союзом зупинити інші народи від вторгнення у володіння Римської імперії, та стриманність останніх не зупинила "гордих і могутніх карпів", а через деякий час, як бачимо із історичних джерел, готи не тільки не зупинили карпів, але й самі незадовільнившись жалюгідними пожертвами, почали нападати на багаті прикордонні провінції Риму. Коментуючи свідчення римського хроніста Петра Патриція російський дослідник І.Забелін наголошував: "Менофіл з погордою і високоміррям висказував вимогу послам карпів, щоб вони самі донесли свої просьби імператору в Рим: киньтесь до ніг імператора, просіть його, і очевидно, ваша просьба буде задоволена - говорив він карпам-хорватам, і ті дійсно кинулись із Карпатських гір на Римську імперію і почали спустошувати її провінцію Мезію"[14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Про часті напади на Балканський півострів нам розповідає наступний римський історик Зосим: "в роки 251-253 зайняли карпи місто Філіпополь де заволоділи великою здобиччю. Імператор Галь пообіцяв їм давати щорічну грошову допомогу, але та уступка Риму лиш заохотила карпів до подальших походів у землі Римської імперії. Між 253-260 роками карпи в союзі з боранами повторювали військові походи до верхньої Італії та Іллірії і Греції. Римський історик Зосим

наголошував, що після нападу карпів опустошувати землі Римської імперії кинулись усі народи. З 255 по 268 роки на імперські землі нападали карпи, борани, певкіни і готи, які спустошили всі Дунайські провінції Римської імперії, розрушили всі міста і панували там немов у себе в дома. При імператорі Галі (259-268рр.) уже ніхто не міг перешкодити карпам, боранам, готам нападати на землі верхньої Італії, імператору Авреліану щоб розчленити натиск варварів прийшлось укласти у 271 році, особливий мир з готами згідно якого Рим віддавава готам за охорону від варварів кордонів Римської імперії, усю провінцію Дакію. Та карпів це не зупинило і вони продовжували кровопролитні війни з Римською імперію. І тільки у 273 році внаслідок ряду кровопролитних битв імператору Авреліану вдалося перемогти карпів. Римський сенат, як свідчать римські джерела, вшанував імператора за цю перемогу почесним титулом «Carpikus» "[14,s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Та не дивлячись на цю поразку «могутні карпи» продовжували загрожувати своїми нападами Римській імперії до 295 року. У 295 році між Карпами і Римською державою був укладений мир, згідно умов якого, частина карпів із Закарпаття і Карпат переселилась у землі Римської держави за Дунай[14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Римські джерела свідчать, що війна Карпів з Римом продовжувалась і дальше аж до 305 року, а можливо взагалі не закінчувалася у продовж усього IV століття н. е., допоки не була знищена Західно-Римська імперія. Римський історик Зосим наголошує, що у 382 році карпи уклали союз із прийшлими гуннами і з ними почали знову нападати на задунайські провінції Римської держави[14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Слід зауважити, що старожитності хорватів в регіоні Подністров'я датуються V століттям. н. е., карпи ставші союзниками гуннів у 382 році, тобто у кінці IV століття н. е., щезнути за століття теж не могли, отже з закінченням римського літописання у IV столітті н. е., в подальшій візантійській добі у V-VI століттях н. е., вони почали називатись власним іменем - хорвати [14, s.155-156; с.6-10; с.300- 304; с.5-74; с.15-28].

Археологічні та письмові джерела у Карпато- Дністровському регіоні які ми проаналізували вище за допомогою наукових праць вчених XIX-XX століть, дають нам право наголошувати, що в історії карпів-хорватів проглядається поступовий перехід від етноназви карпи до етноназви хорвати, що є предметом подальшого дослідження[17; s.125-137; с.131, с.135, с.137; с.58-75; с.2-40; с.72-77; с.33-35; с.77-78; с.300-304; с.51-52; с.29-30; с.254, с.406].

Список використаних джерел та літератури:

1.Археологія Прикарпаття, Волині і Закарпаття (раннеславянский и древнерусский период). - К., 1990.
2.Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
3.Этнокультурная карта территории Украинской ССР в 1 тысячелетии н. э. - К., 1985.
4.Забелин И. История русской жизни с древнейших времен. - М., 1876. - Т.І.
Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів).Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян.(До 150-ти річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.
5.Ідзьо В. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т.V.
В.С.Ідзьо.Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1998. - Т.ІІ. - №2.
В.С.Ідзьо. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян.(До 150-ти річчя виявлення Збруцького "Святовида". Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.
6.Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. - Львів «Сполом» , 2004.
Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.
Ідзьо В.С. Історико-лінвістичні дослідження етногенезу слов'ян Дунайсько-Карпато-Дністровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003. - Т.VIII.
Ідзьо В. Аналіз джерел та концепцій вчених розвитку українського етносу в Карпато-Дунайському регіоні у Побужжі та Подніпров'ї. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т.XI.
Ідзьо В.С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (ІІ-X ст. н. е). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
Ідзьо В.С. Аналіз історіографії з питань соціально-економічного, політичного становлення та розвитку Галицької держави (III-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005. - Т. VII.
Ідзьо В. Аналіз джерел та концепцій вчених розвитку українського етносу в Карпато-Дунайському регіоні у Побужжі та Подніпров'ї. Науковий Вісник Українського Університету. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т.XI.
Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.
Ідзьо Віктор. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (ІІ-X ст. н. е.). Перевал. - Івано - Франківськ, 2001. - №3-4.
7.Ідзьо Віктор. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.). - Львів «Камула», 2006.
Ідзьо. Віктор. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (ІІ-X ст. н. е.). Перевал. - Івано-Франківськ, 2001. - №3 - 4.

Ідзьо. В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.
Державин Н.С. Славяне в древности. - М., 1946.
Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. - М., 1982.
8.Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М., 1973.
Ідзьо В. Зародження, становлення та кристалізація християнства на території Галичини(III-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т.Х.
Ідзьо В. Зародження становлення та кристалізація християнства на території Подністров'я. Мультинаціональна культурно-історична спадщина Наддністрянщини. - Івано-Франківськ. "Лілея - НВ.", 2001.
9.Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.
10.Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1894.
Ідзьо Віктор. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.). - Львів «Камула», 2006.
Славяне и их соседи в конце 1 тысячелетия до н. е. - первой половине 1 тысячелетия н.э. - М., 1993.
11.Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське неселення Закарпаття VI-XIII ст. - К.,1980.
12.Петрушевич А.С. Лингвистико-исторические рассуждения. - Львов, 1887.
13.Смішко М.Ю. Карпатські кургани першоі половини 1 тисячеліття н. е. - К., 1960.
Смишко М.Ю. Раннеславянские пам'ятники на территории Западнях областей Украинской ССР.В кн.: Доклад VI научной конференции Института Археологи АН УССР. - К., 1953.
14.Zosimi. Scriptores historiae Augustae. - T.II.
Аулiх В.В. Із історіі Галицькоі землі V-X ст. В кн.: Київська Русь культура традиції. - К., 1982.
Забелин И. История русской жизни с древнейших времен.- М., 1876. - Т.I.
Ідзьо В. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.). - Львів «Камула», 2006.
Ідзьо В.С.Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. Науковий Вісник Українського Університету. - М. 2004. - Т.V.
15.Kadleca K.O politycznym ustroj Slowian, zwlaszcza zachodnich przed X wekiem.Poczatki kultury Slowianskicj. «Encyklopedya Polska». - Krakowie, 1912. - T.4. - Cz.2.
16.Mitrea B.Tezaurue monetar dela Rusi. - Sibiu, Sciv, 3-4, 1953. - Karta №2.
17.Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum. - Weimar Verlag des Geographischen Institus, 1848.- Karta.
M.Smiszko. Kultury wszesnego okresu epoki cesarstwa rzumskiego w Malopjlsce Wschodniej. - Lwow, 1932.
Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
Грот К.Я. Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах. - Спб., 1880.
Ідзьо В.С. Галицько-Волинська держава: політична та соціально- економічна етноструктура римсько-візантійської доби (до питання етногенезу українського етносу II-VI ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998. - №3.
Йордан. Происхождение гетов. - М., 1960.
Мачинский А.Д. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. - М., 1974.
Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.
Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів 1894.
Пастернак Я. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. - Львів ЗНТШ, 1932. - Т.151.
Цигилик В.М. Населення верхнього Подністров'я перших століть н. е. - К., 1975.
Шафарик П.Славянские древности. - М., 1848. - Т.II.

Розділ VI.

Зародження і становлення християнства на території Подністров'я

У процесі досліджень вченими XIX-XXI століть регіонів Подністров'я з'ясовано, що людська цивілізація активно функціонувала тут в саму ранню пору, яка в Подністров'ї починається з VII-VI тисячоліть до нашої ери.

Власне в цей час у Подністров'ї функціонує досліджена археологами і етнологами Трипільська культура. У трипільську епоху в населення Подністров'я проходить формування ранніх релігійних уявлень, які переростають в різноманітні форми трипільської релігії, яка народилася залежно від природних умов та виду господарської діяльності трипільців.

Слід наголосити, що в Подністров'ї були багаті природні ресурси для ведення різноманітної господарської діяльності. У Подністров'ї де були родючі землі, розвивалося землеробство, яке виникло на базі збирання. Ця важлива в історії подія відбулася у трипільців території Подністров'я, за свідченнями археологічних досліджень, у V тисячолітті до нашої ери.

До III тисячоліття до нашої ери в Подністров'ї та Прикарпатті також розвинулись і релігійні вірування, особливо потужно на території Дністровського регіону[57,с.4-30].

Ріка Дністер бере початок у Карпатах, на території Самбірського району Львівської області, виходить із гір і тече в південно-східному напрямку рівниною аж до Галицького району Івано-Франківської області (правий берег) і Монастирського району Тернопільської області (лівий берег).

Тут уже починаються плато висотою 50-80 м (висота відносна - до рівня води в Дністрі і його притоках), які обмежують річкову долину з двох боків та утворюють каньйони.

Нижче за течією, на території Чернівецької області (правий берег) і Хмельницької області (лівий берег) висота терас сягає вже 100-120 метрів. Лівобережжя Дністра також є складовою частиною Волинсько-Подільскої височини та Причорноморського регіону відомого із Галицько-Волинського літопису, як "Пониззя". Слід наголосити, що Лівобережжя Дністра в Причономор'ї також на значній території межує з степовою зоною України.

Рис. 1. Дністер в районі Галича, вид з залізничного моста.

Рис. 2. Вид на ріку Дністер з печери монахів-відлюдників, що біля села Летячі.

Басейн ріки Дністер має декілька приток. Правобережні річки, такі як: Стрий, Свіча, Ломниця, Луква, Бистриця, Прут і деякі інші, які беруть початок у Карпатах. Лівобережні притоки: Гнила Липа, Золота Липа, Серет, Збруч, Смотрич, Ушиця починаються серед плато Волинсько-Подільскої височини. Права притока Дністра, ріка Сурша бере початок на Буковині, в передгір'ях Карпат. Крім того, у Дністер впадає багато малих річок і струмків. Від північних схилів Українських Карпат, до сонячних берегів Чорного моря звивистою 1362 кілометровою стрічкою, часом тихо, подекуди бурхливо, несе свої води на південний схід друга по величині ріка України - Дністер.

Починається Дністер з маленького струмка при горі Розлуч, що біля села Середа Львівської області, на висоті 760 метрів над рівнем моря. Дністер, пройшовши немалими просторами і ввібравши приблизно 400 великих і маленьких річок, стає великою судноплавною рікою, яка в Одеській області України вливає свої води в Дністровський лиман.

Ріка Дністер має 386 приток, головні з них, праві: Стрий, Свіча, Ломниця, Бистриця, Реут, ліві: Золота Липа, Стрипа, Серет, Збруч, Смотрич. В верхів'ях швидкість течії Дністра - 4 м./сек, на рівнині - до 2 м./сек., а в усті спадає до 0.7 м./сек. Русло звивисте.

У верхній частині, до міста Самбора, Дністер типова гірська ріка, що тече по вузькій долині з обривистими скалистими берегами. Ширина русла в верхів'ї - не більш ніж 40 м., в низів'ї - 100-240 м., а ширина пройми в низів'ї досягає 8-16 км. Спустившись з гір, ріка Дністер тече широкою, місцями заболоченою, рівниною, і течія її сповільнюється. Ріка тут тече по плоскогір'ю в невисоких, порослих вербами глинистих берегах, деколи утворюючи острови; вода каламутна, часто мілка.

В районі села Журавно підвищується спочатку лівий, а потім і правий берег ріки, русло стає кам'янистим, течія посилюється. Нижче давнього Галича долина Дністра звужується до 200 метрів. Високі скалисті береги Дністра тут поросли листяними лісами і кущами, з-під скал витікають численні джерела. На ріці Дністер гори підходять так близько до ріки, що утворюють

каньйон, руслом якого тече ріка. Потоки в деяких місцях зриваються з кручі просто в річку, перетворюючись в живописні водопади. Окремі частини скал нагадуть швейцарський сир, весь в дірках від виходів печер і гротів. На берегах ріки і в навколишніх селах зустрічаються пам'ятники культури різних народів, що в давнину населяли долину Дністра (церкви, костели, монастирі, палаци, руїни замків і фортець). В долині ріки і в прибережних скелях немало печер, деякі з них служили монахам скельних монастирів для життя і відправи релігійних богослужінь. Долина ріки була заселена людьми ще з давніх давен. В заводі лівого берега Дністра біля села Лука Врубливецька збереглися залишки однієї із найдавніших в Україні стоянок раннього палеоліту, яка функціонувала вже біля 300 тисяч років тому.

Сьогодні долина ріки досить щільно заселена, а прибережні села потопають в садах в яких росте: яблуня, груша, слива, черешня, грецький горіх. Найцінніший найживописніший відрізок Дністра довжиною в 250 кілометрів знаходится між устями рік Золота Липа і Збруч. Тут Дністер тече по каньйоноподібній долині, утворюючи багато вигинів. Природа Дністровського каньйону своєрідна і неповторна, схили Дністра вкриті реліктовою лісовою та степовою рослинністю. Історичних пам'ятників на берегах Дністра не менше, ніж у інших європейських ріках. На барегах Дністра є: замки, монастирі, церкви, костели, скелі, гроти і печери, що століттями досліджуються вченими[59,с.371-376].

Рис. 3. Дністер. Вид на Беремянський каньйон(с.Хмелева).

Карпатські гори, Дністер та його притоки, передгірні рівнини, плато Буковини й Поділля, Пониззя Причорномор'я - усе це складає своєрідний симбіоз природних ландшафтів, у яких, найймовірніше, зароджувалися давні цивілізації. Це не суперечить теорії дослідника Л. Гумільова щодо давніх цивілізацій, які розвинулись на стику природних ландшафтів. Найважливішим елементом є те, що Подністров'я, це чорноземні ґрунти, сприятливі для землеробства, і велика кількість пасовищ, які створюють умови для скотарства. На землях Подністрпов'я, починаючи від кам'яного віку і протягом усього хронологічного періоду історичного розвитку, що стосується

досліджуваної проблеми, з'являються великі та малі поселення, а також виникають культові місця і святилища. Для цього використовуються вершини та схили гір, тераси, скелі й печери.

Протягом усіх минулих століть вивчення релігійних вірувань ґрунтувалися на таких джерелах, як письмові свідчення, етнографія, міфологія та фольклористика. У другій половині XX століття для дослідження Подністров'я, все частіше починає застосовуватися археологія, яка дає реальні підтвердження історичним свідченням, даним етнографії, міфології, фольклористики та решти дисциплін. З іншого боку, ними пояснюються деякі незрозумілі археологічні факти[59,с.371-376].

Рис. 4. Вид з Червоної гори. Середнє Подністров'я.

Перші відомості про релігійні вірування населення Карпатсько-Дністровського регіону, племінних об'єднань неврів і скіфів, проживання яких в Карпато-Дністровському регіоні зафіксував у своєму творі давньогрецкий історик Геродот, датуються з V століття до нашої ери. Дальше про Карпато-Дністровський регіон писали такі античні автори, як: Мартин Тірський, Клавдій Птолемей, Корнелій Тацит, Тертуліан, Афанасій Олександрійський, візантійські: Йордан, Прокопій Кесарійський, Костянтин Багрянородний та багато інших. Слід наголосити, що інтерес до релігійного світобачення давніх українців-слов'ян проявляли і античні філософи, зокрема такіф, як: Ксенофан Калофенський, Крітій, Полібій, Демокріт, Тит Лукрецій Кар, Пліній Старший, Овідій та багато інших[59,с.371-376].

Відомості, отримані з античної літератури, можна поділити на дві категорії: інформативні та дослідницькі. До першої категорії слід віднести свідчення античних та середньовічних авторів, давньоруські літописи. До другої належить література, де містяться судження, аналіз і умовиводи авторів із метою дати пояснення тим чи іншим релігійним явищам, подіям і фактам. Сюди можна віднести думки античних, середньовічних і пізніших філософів про релігії, розробки давньоруських літописців XI-XII століть, у яких, із метою боротьби з язичництвом, чітко помітна спроба проаналізувати джерела дохристиянських вірувань. Протягом наступних періодів, аж до XIX століття, дослідження в області історії релігій Подністров'я проводилися: О.Парицьким, І.Лелевелем, В.Димитиркевичем та іншими. Єдині відомості з цієї тематики залишив Іннокентій Гізель у XVII столітті. На межі XVIII-XIX століть настає епоха ампіру. У країнах Європи, пробуджується інтерес до античної культури, а потім і до свого найдавнішого минулого, одним з аспектів якого були й релігійні вірування. У цей період дослідник О.Кун оповідає у своїй праці легенди та міфи древньої Греції. В Україні та Росії починаючи від середини XIX століття,

проводяться дослідження релігійних уявлень, язичницької релігії українців-слов'ян, та раннього християнства давньої Русі-України. Основною базою слугують етнографія, міфологія, фольклористика та давньоруські літописи. Серед учених XIX - початку XX століть варто виділити: О.Афанасьєва, О.Фамінцина, Є.Голубинського, І.Срезневського, Є.Анічкова, М.Гальковського, О.Шахматова, Д.Лихачова[47,с.191-192; 85,с.23-25].

У цей же період питаннями язичництва, зародження та становлення християнства на українських землях вивчають українські історики: І. Петрушевич, І. Огієнко, М. Грушевський, С. Томашівський. Українсько-слов'янську язичницьку релігію досліджували чеські славісти XIX-XX століть: П.Шафарик та Л.Нідерле та інші, польські: І.Лелевель, Г.Ловмянський та інші.

До початку XX століття був зібраний значний науковий матеріал про давні релігії Подністров'я та Прикарпаття. Що стосується етнографічних досліджень, то вони відбивають незначні штрихи далекого минулого. Не таємниця, що відголоси первісних вірувань збереглися до наших днів, але тисячоліття внесли в них значні корективи. Міфологія та фольклористика Подністров'я дають тільки невелику частину правдивих відомостей про минуле, і базуватися на них, те ж саме, що судити про життя минулих століть, можемо прослідкувати із художніх творів. Слід наголосити, що у Карпатсько-Дністровському регіоні на межі XIX-XX століть етнографічні дослідження проводили: О.Потебня, Я.Головацький, В.Шухевич, Ф.Колесса та інші дослідники[59,с.371-376; 47,с.191-192].

Ще в другій половині XIX століття американський історик та етнограф Льюїс Генрі Морган у своїх працях виділив три періоди в історії людства: дикість, варварство, цивілізація. Його концепція була підтримана дослідником XIX століття Ф.Енгельсом [47,с.191-192]. Але життя внесло свої корективи. Протягом XX ст. археологами були вивчені ранньоземлеробські культури Східного Середземномор'я, Балкан, Румунії та України (Трипільська культура). Відразу постає запитання: до якого періоду відносити ці культури, які перебувають між стадією дикості та варварства? Цілком очевидно, що вони не належать ані до першої стадії, ані до другої. До цих культур найбільше застосовний термін "цивілізація". Мали вони і свою специфіку релігійних вірувань [8,с.85-104].

Варто також згадати англійського історика та соціолога першої половини XX століття А. Тойнбі та його фундаментальну працю "Збагнення історії", у якій автор дає неординарне трактування історичних подій. Основна його теорія - це кругообіг локальних цивілізацій, що змінюють одна одну, і кожна з яких проходить стадії виникнення, росту, кульмінації, надламу і розкладу. Прогрес людства А. Тойнбі вбачає в духовному вдосконалюванні, еволюції від примітивних анімістичних вірувань через універсальні релігії до єдиної релігії майбутнього. Вихід із суперечностей і конфліктів він бачить у духовному відновленні. Слід зауважити, що ще на початку XX століття деякі вчені не визнавали факту існування в українців-слов'ян культових святилищ і стану професійних жерців. Але на той час наука ще не мала у своєму розпорядженні достатньої кількості матеріалу, необхідного для побудови цієї концепції. Цей матеріал накопичувався протягом усього XX століття. Основну роль відіграла тут така історична дисципліна, як археологія. Дослідження в області історії релігійних вірувань, особливо російських учених, мають, скоріше за все, загальний характер. Вони охоплюють великий географічний простір і лише незначною мірою торкаються досліджуваної території. Більш конкретно тут працювали й працюють регіональні церковні та світські історики. Але аж до середини XX століття деякі вчені, що вивчали історію релігійних вірувань, не визнавали застосування археології у вивченні цієї проблеми[8,с.85-104].

Археологи проводять роботи на певній території, досліджують пам'ятники, які стосуються різних сторін життя давньої людини: житлові, поховальні, господарські та культові, що уможливлює реконструкцію ранніх форм релігійних вірувань[59,с.371-376].

На території Подністров'я, починаючи від середини XIX століття, були виявленні наземні, скельні та печерні пам'ятники. Як засвідчили подальші дослідження, більшість із них мала культовий характер. До вчених, які досліджували релігійні процеси Подністров'я того часу можна

віднести: І.Вагилевича, Г.Оссовського, В.Деметрикевича, В.Антоновича, Є.Мірошник, Б.Януша. Дослідники Л.Лаврецький, І.Шараневич, а пізніше і Й.Пеленський на місці князівського Галича зафіксували залишки білокам'яних церков[59,с.371-376; 47,с.191-192].

Останнім часом у ході досліджень пам'ятників кам'яного віку в басейні Дністра та його приток, були знайдені предмети, що відносяться до ранніх релігійних уявлень. У цей період в Подністров'ї виникають перші релігійні культи, пов'язані з полюванням і збиранням, а також культ продовження роду, пов'язаний з матір'ю-прародителькою. На їхній основі сформується домашній культ. Тут варто згадати дослідження таких археологів як: О.П.Черниш, О.С.Ситник, Л.Г.Мацкевий, І. Г.Шовкопляс, В.М.Гладілін[59,с.371-376].

Чималу роль в історії релігій в Україні відіграла трипільська культура. Перші її пам'ятники на Подністров'ї були виявлені ще в другій половині XIX століття, раніше ніж у Подніпров'ї. Але відносили її до кам'яного віку. Остаточно цю культуру виділив у 30-і роки XX століття археолог О.Кандиба (Ольжич). В наступні роки над проблемами трипільської культури Подністров'ї і Посяння працювали археологи: В.В.Хвойка, М.Л.Макаревич, М.Я.Рудинський, Т.С.Пассек, С.М.Бібиков, Є.К.Черниш, В.П.Кравець, Т.Г.Мовша, О.Ф.Лагодовська. В.М.Даниленко. Т.М.Ткачук та інші[59,с.371-376].

З трипільською культурою пов'язане зародження перших землеробських культів в Подністров'ї, які пройдуть крізь тисячоліття й доживуть до XX століття. Ці культи виникли в місцевому середовищі. Їхньому формуванню сприяли природне середовище та господарська діяльність людини[59,с.371-376].

В історії Подністров'я є період, який характеризується як криза общинно-родових відносин. Це епоха переселень і завоювань, епоха розшарування суспільства на багатих і бідним. За науковими висновками дослідника Л.Г.Моргана, це епоха варварства, яка передує утворенню держав. На території України і зокрема Подністров'я, ці процеси зароджуються в енеоліті, а тобто в III тисячолітті до нашої ери. Вони переростають у більш розвиненіші форми релігійних уявлень та світобачення й функціонують в Подністров'ї протягом тисячоліть, аж до утворення держави Бастарнії, Великої чи Білої Хорватії, Галицької Русі. У цей час в Подністров'ї виникають нові релігійні культи: сили, зброї та сильної особистості, а нові "подністровські язичницькі боги" - уже далеко не мирні. Не слід виключати, що на територію Прикарпаття та Подністров'я нова агресивна язичницька релігія була принесена з інших регіонів України та країн Європи, Причорномор'я, Передньої Азії[8,с.85-104].

Слід також наголосити, що у Подністров'ї різноманітних язичницьких пам'ятників, археологічних релігійних культур виявлено досить багато. Але тут варто навести вислів А. Тойнбі: "Історія та археологія говорять різними мовами, й не завжди переклад збігається". Тут нерідко постає питання: до якої етнічної групи віднести ту чи іншу археологічну культуру. Через Карпатсько-Дністровський регіон пройшли багато племен і народів. Але про більшість із них, окрім трипільців, фракійців, кельтів, готів, нам мало що відомо. Ми не знаємо, як називали себе всі ці народи, якою мовою вони розмовляли. Ідеться про племена культур кулястих амфор, шнуркової кераміки, ямної, нижньомихайлівської та середньостоговської, які знищили трипільську культуру. Стосовно пізнішого періоду, крім археологічних фактів, до нашого часу дійшли свідчення давніх авторів. Від них ми знаємо, що на території України в давнину проживали: трипільці, кімерійці, скіфи, сармати, неври, агафірси, фракійці, кельти, карпи, бастарни, гети, скалавіни, анти, готи й інші народи. Але питання до якої археологічної культури їх відносити, у деяких випадках залишається дискусійним. Проте археологи зробили величезний внесок у вивчення цього періоду. Варто назвати таких учених як: Я. Пастернак, І.К. Свєшников, М.Ю.Смішко, С.З.Березанська, Е.А.Балагурі, О.І.Тереножкін, Л.І.Крушельницька, В.О.Ільїнська, А.І.Мелюкова, Г.І.Смирнова, В.Д.Рибалова, Є.М.Максимов, Л.Г.Мацькевий, М.С.Бандрівський, В.С.Ідзьо та інші. За результатами їхніх досліджень можна відновити картину релігійних поглядів населення тих часів [8,с.85-104].

Уперше застосував археологію для вивчення історії релігій у 50-60-ті роки XX століття М.М. Кубланов. Щодо епохи раннього християнства у готів та слов'ян Подністров'я та Посяння, то археологічні дослідження протягом XX століття показали, що в ці періоди існували великі та малі святилища з кастою жерців. Були вивчені культові центри, які були невід'ємною частиною природних ландшафтів, а також поховальні пам'ятники. Тут велика заслуга таких археологів як: І.П.Русанова, Б.О.Тимощук, В.С.Ідзьо, І.С.Винокур, Ю.В.Кухаренко, В.В.Сєдов. Б.Д.Греков, О.Д.Мачинський, М.Б.Щукін, В.Д.Баран, М.Ю.Брайчевський, В.І.Довженок, О.М.Корчинський, М.Я.Ягодинська, Л.П.Михайліна, В.М.Іванов, В.І.Топоров, М.В.Попович та інші дослідники [59,с.370-376; 128,с.28-39].

Апокрифічне сказання про похід апостола Андрія та його брата Матфея (вибраного дванадцятим апостолом після самогубства Іуди Іскаріота) в країну мармидонян. У кінці І тисячоліття нашої ери мармидонянами візантійці називали Русь. Звідси - легенда про відвідання "гір Київських" апостолом Андрієм, розповідає про те, як апостол Андрій поставив хрест на київських горах, чим символізував майбутній розквіт нової християнської віри, та посприяв християнському розвитку міста Києва. Ця легенда є епохальною християнською легендою, яка мала свій вплив на історичний та культурно-християнський розвиток українців-слов'ян у Подніпров'ї[59,с.371-376].

Достовірні спогади про давні християнські традиції в Україні, дають право дослідникам вивчати християнство і в Подністров'ї з перших століть нашої ери. В історичній літературі можна зустріти погляди про давнє походження "Андріївської легенди". Так дослідник С. Петровський припускав, що початок цієї традиції може відноситись до III-IV ст. н. е. В будь-якому разі, можна з упевненістю стверджувати, що легенда виникла задовго до появи слов'янської письменності та літератури. Згідно свідчень античних авторів, першими місіонерами в Подніпров'ї та Подністров'ї, серед східноєвропейських варварів були полонені - християни, які були захоплені у так званих готських (скіфських) війнах у II-III століттях нашої ери. Без сумніву, християнство у близькому регіоні до Риму, Прикарпатті та Подністров'ї у II-III століттях нашої ери здобуло широке розповсюдження, зокрема, як в середовищі готів Посяння, Подністров'я, так і в античних містах Причорномор'я. Багато прихильників нової віри проживало в Херсонесі та в містах колишнього Боспорського царства. В III на початку IV ст. н. е. у Подністров'ї в середовищі готського короля Остготи, а також в Північному Причорномор'ї, склались перші християнські варварські єпископії. Археологічні дослідження в Подністров'ї проведені дослідниками В. Войнаровським, І.Винокуром в середовищі черняхівської (готської культури) підтверджують свідчення античних авторів[33,с.87-88],

Дослідниками І.Винокуром, В.Телегіним та іншими серед людських поховань черняхівської культури виявлено достовірні пам'ятники, які свідчать про те, що нова хритистиянська віра була вже досить поширена у Дністровсько-Посянському регіоні[30, с.276-277].

Але християнство у III-IV століттях нашої ери в Подністров'ї ще не було офіційно затверджено, хоча його єпископи вже були визнані Вселенською християнською організацією і брали участь в І Вселенському Соборі в Нікеї, що може говорити, що уже в III-IV століттях християнство в Подністров'ї та Посянні сповідувала значна частина населення, яка за кількістю, очевидно, була набагато менша язичницького населення[112, с.21-34].

Становлення християнської церкви в Подністров'ї проходило на тлі боротьби в самому християнстві з різними єресями і розколами. Відсутність чіткого християнського канону в III-IV століттях нашої ери, сприяло різним тлумаченням основ християнського віровчення, що дало можливість у Подністров'ї в середовищі готів, християнству, поширитися у вигляді аріанства. Крім того християнство, що поширювалося на територіях Подністров'я, Карпат та Посяння де були сильні місцеві язичницькі вірування, ввібрало в себе місцеві язичницькі традиції.

В III-IV століттях нашої ери, на основі східних філософсько-релігійних та еліністичної філософії виникло вчення - гностицизм.

Гносис - у перекладі з грецької мови означає: знання, пізнання. Гностики стверджували, що розумом можна пізнати тайну Бога і сутність світу. В основі гностицизму лежав дуалізм і дуалістичні протиставлення світлого, доброго духа і темної, повної страждання не матерії. Добрий великий бог Плерома (гр. повнота) не міг бути творцем такого невдосконаленого світу. Світ створений іншим, злим духом (Яхве). Між світом добра і твірним світом нема контакту. Але є посередник Логос (слово, смисл, розум), який може спасти людство, але не все, а тільки обраних людей духу (пневматиків). Вчення про Логоса перейшло в християнство, але спроби відкинути Старий Завіт було засуджено.

Слід наголосити, що у II ст. н. е. посилились есехатологічні настрої, особливо яскраво вони проявились у вченні Монтана (монтанізм), який вимагав повного аскетизму і попереджував, що близький Страшний Суд. В III столітті нашої ери виникло вчення Мані (Манеса, Маніхея) - проповідника з Персії (Сасанідів), відомо, що страчений він був у 276 р. Його вчення, яке поєднувало елементи християнства і Зороастризму було дуже впливовим і не зважаючи на жорстокі переслідування відроджувалось в Європі під різними назвами, навіть у пізньому середньовіччі, як: богомільство, катаренство, альбігойство, павлікінство[59,с.371-376].

Таким чином, раннє християнство у готів Подністров'я, виникло з вчень, що їх передавали дидаскали і харизматики - ранньохристиянські проповідники на основі свідчень переданих апостолами в усній формі - "логіях" та писемних євангеліях. Раннє християнство Подністров'я характеризувалося відсутністю єдності віровчення і перебувало під впливом різних східних релігійних вчень, що перекручували основні ідеї християнства. Необхідність виділення християнського віровчення від інших привело до скликання Вселенських соборів і опрацювання Символу віри.

В IV століття нашої ери поширилось вчення Олександрійського священника Арія. Як стверджував Арій, Ісус Христос не був народжений Богом, а створений ним. Тобто Христос не "єдиносущий" Богу, а "подібносущий". Це вчення торкалось головних положень віри, тому боротьба з ним була особливо жорстока. Слід наголосити, що аріанство, як християнське віровчення, утвердилося і набуло поширення і в готів Подністров'я на початку IV століття нашої ери. Для боротьби з аріанством був зібраний I Вселенський собор у місті Нікеї в 325 році в якому взяв участь і готський єпископ Подністров'я. I Вселенський собор поклав початок опрацювання Символу віри християнства, і засудив аріанство, але в подальшому у християнстві виникла нова єресь - несторіанство. Несторій (єпископ Костянтинопольський) вчив, що Ісус Христос був людиною, в якого вийшов Дух Святий. Таким чином, Марія не богородиця, а людинородиця (христородиця). Несторіанство було засуджено на III (Ефеському) Вселенському соборі, але несторіанство поширилось серед східних (азійських) християн. Боротьба навколо христологічних питань привели до виникнення нового вчення - монофізитства (monos - один, physis - природа), яке започаткував єпископ Євтіхій.

Монофізити вважали, що в Христі божественна природа придушила людську, тому вважали Ісуса Христа тільки Богом. Монофізітійство було засуджено на IV Вселенському (Халкідонському) соборі, що відбувся в 451 році. Але воно залишилось у деяких східних церквах (вірмено-григоріанської, коптської, ефіопської). Християнське віровчення, складалось поступово і супроводжувалось боротьбою з іншими релігіями та їх впливом на нього. Довготривала боротьба, яка підсилювалась внутрішньою суперечкою між різними єпархіями та ієрархами за вплив в християнському світі, породжували різні тлумачення основних положень обрядності в ранньохристиянській церкві та ранньохристиянського віровчення[59,с.371-376].

Потрібно враховувати також різні впливи не тільки релігійні, але й культуні: римо-еллінський, малоазійський, але й варварський: готський, слов'янський та інші. Тому вже на початку існування християнської церкви потрібно було виробити якісні та чіткі підходи до уніфікації основ християнського віровчення. Ще апостол Павло рішуче пориває з впливом іудаїзму на християнство, що привело до формування виразного антиіудаїзму в ранньохристиянських релігійних творах[59,с.371-376].

Слід наголосити, що перші підвалини основ віровчення були закладені у другій половині I і II століть нашої ери, в час, коли були створені перші канонічні тексти Нового Завіту (Откровення Іоана Богослова 69 року нашої ери, чотири Євангелія та Діяння Апостолів. В цей час християнськими вченими-богословами була ще ціла низка релігійних творів, яких не визнали канонічними. На перших двох Вселенських Соборах було опрацьовано основу християнського віровчення - Символ віри. Християнський "Символ віри" це - коротке зведення головних догматів, які складають основу християнського віровчення. В християнстві відомі декілька Симовлів віри: Нікео-Царгородський. Символ віри в св. Афанасія, який більш детально торкався вчення про трійцю і втілення Христа. Тридентський Символ віри. Англіканський Символ віри. Детальне тлумачення "Символу віри" дається в катехізисах, або в спеціальних християнських документах, які мають назву "Сповідання віри".

Таким чином, як бачимо з ранніх християнських документів, християнське віровчення в різних народів склалось протягом раннього середньовіччя. Зокрема в готів Подністров'я, в основному, християнське віровчення складалось протягом III століття нашої ери. Християнська догматика, яка була прийнята першим і другим Вселенськими соборами у IV столітті нашої ери, викладена у Символі віри. Що стосується розробки основної догматики та теологічних напрацювань, то вони у III-IV століттях почали закладати основу ранньохристиянської культури та церковної організації, яку зокрема організували та поширили готські єпископи, в Подністров'ї[31,с.276-277; с.87-88].

Як наголошував готський літописець Йордан: "виникнення та запровадження християнства у цьому регіоні пов'язується з проживанням готів, які облаштовували в печерах Дністра свої християнські церкви"[64, с.74-76].

Таким чином, як засвідчують римські, візантійські та готські джерела на початку III ст. н. е. в Подністров'я прийшли готи, які стали в цьому регіоні Європи біля витоків ранньохристиянської культури[20,с.370-376; 8,с.85-114; 31,с.123-124; с.116-118].

З їх присутністю в Подністров'ї в III столітті нашої ери вчені-археологи пов'язують велику кількість поселень та городищ, могильників, культових ранньохристиянських пам'яток, які в Прикарпатті та Подністров'ї складали виразні компоненти черняхівської культури, яка датується III-IV століттями нашої ери і пов'язуєть з готами-християнами[14,с.20-23, с.24-26].

Цю точку зору значно розширили внаслідок всестороннього аналізу черняхівських джерел ще у XIX столітті, югославські вчені Ф.Рачкі і В.Ягич, які прийшли до висновку, що: "хорвати що проживали в III столітті в басейні рік Сяну і Дністра в близькому сусідстві з готами, що прийняли християнство, прибули в Далмацію, отримавши від готів певного рівня християнські цінності та основи готської ранньосередньовічної державності" [47,с.191-192; 161,s.136-138; s.234-236; 166,s,14-56].

В цей же час, наголошував В. Ягич: "хорвати під готським політичним та ранньохристиянським впливом, настільки зміцніли політично, що привернули увагу політичної і військової адміністрації Римської імперії"[47,с.191-192; 166,s.47-87].

Цілком очевидно, що слов'яни-хорвати в Подністров'ї та Посянні, наголошував чеський історик Л. Нідерле: "уособлювали в сусідстві з готами в III-IV століттях значну державну, політичну, економічну та релігійну силу"[90,с.77].

Внаслідок протистояння з готами частина слов'ян-хорватів уже в III ст. н. е., як наголошував російський дослідник Ф.Браун, були переселені римськи імператорами Галерієм і Максиміліан у 295 році, спочатку у нижню Паннонію, а потім на Балкани. Власне це переселення карпів-хорватів і мав на увазі імператор-письменник X століття Костянтин Багрянородний, помилково приписавши переселення хорватів часам імператора Іраклія, тобто переніс раніші події III століття у час VII століття[18,с.404-405].

Це переселення відбулося внаслідок того, що в III столітті у Подністров'я і Посяння прийшли готи, які стали в цьому регіоні Європи біля витоків ранньохристиянської культури, яку не бажали приймати хорвати-язичники. З їх присутністю в Подністров'ї в III ст. н. е. вчені пов'язують велику кількість готських фортець, поселень, городищ, могильників, культових ранньохристиянських

пам'яток, які в Прикарпатті та Подністров'ї склали виразні компоненти черняхівської культури, яку датують III-IV ст. н. е. і пов'язують з готами-християнами[59,с.371-376].

Такої точки зору на хорвтсько-готські політичні та релігійні взаємовідносини в Подністров'ї та Посянні притримуються сучасні хорватські вчені, такі як Е. Херман та Й. Кулініч, які намагаються твердити, що: "перші прибувші хорвати в Далмацію були з сильним готським державним компонентом, який перейняли в III-IV століттях внаслідок готського впливу. Ці вчені включають в свою концепцію гото-слов'янські письмові, мовні, гідронімічні, топографічні, як і основні, археологічні джерела та дослідження німецьких вчених XIX-XX століть[143, s.2-3, s.223].

Дальше хорватські дослідники Е.Херман та Й.Кулініч в своїх працях наголошують, що: "в III-IV ст. н. е. карпи-хорвати мігрували з Прикарпаття в Далмацію, оскільки в їх середовище вселились готи-християни, які релігійно почали притісняти слов'ян-язичників". Ця гіпотеза виглядає дуже цікавою оскільки підтвержується археологічними та письмовими джерелами. За аналізом джерел, "карпи-хорвати" Прикарпаття і Подністров'я, за висновками дослідників Е. Хермана та Й. Кулінича, були: "слов'яни під пануванням готів, які в III ст н. е. політично утвердившись в Подністров'ї, почали насильно запроваджувати християнство в середовищі хорватів-слов'ян…" [124,с.32-38].

Сучасний хорватський дослідник І. Муціч на основі аналізу всіх наявних жерел висунув "готську теорію впливу на хорватів", згідно якої: "в середовищі слов'ян Прикарпаття, Подністров'я і Посяння у III ст. н. е., поселились готи, які вплинули на культурні, мовні, державні та культурно-християнські взаємини і порушили давні язичницькі традиції та культурний розвиток хорватів". Власне проживання хорватів в сусідстві з готами, наголошує І. Муціч у своїй "готській теорії впливу на хорватів": "нав'язування слов'янам готських державних порядків та ранньохристиянських традицій, які готи насильно почали впроваджувати в Подністров'ї та Посянні, поклали початок з однієї сторони міграції хорватів-язичників з Прикарпаття та Подністров'я на Балкани, а з другої кристалізації хорватської державності та культурно-християнської релігійної організації в Подністров'ї". Таким чином наголошує І.Муціч: "в III-IV століттях нашої ери, готи, що політично панували на слов'янами-хорватами Подністров'я і Посяння, намагалися утвердити в середовищі слов'ян-хорватів цього регіону Європи і аріанське християнство"[154,s.46-47].

Таким чином, такі історичні реалії історії Подністров'я засвідчують, окрім письмових і археологічних джерел, висновки вчених. Зокрема галицький дослідник О.Партицький та польський І. Лелевель вважали, що на початку III століття в Подністров'ї та Посянні політично і культурно-релігійно утверджуються ост-готи, які стають у цьому регіоні Європи біля витоків гото-слов'янської державної та ранньохристиянської культури. З їх присутністю в Подністров'ї та Посянні в III столітті нашої ери, за археологічними досліженнями сучасних вчених-археологів Д.Н.Козака, І.П.Русанової, І.О.Винокура та інших, з готською присутністю пов'язують велику кількість готських поселень та городищ, могильників, культових ранньохристиянських пам'яток, які в Прикарпатті та Подністров'ї складали виразні компоненти черняхівської культури, які датуються III-IV століттями нашої ери. Власне цю черняхівську культуру Подністров'я німецькі вчені XIX-XX століть пов'язують з готами-християнами. В кінці XX на початку XXI століття, львівський археолог В. Войнаровський виявив ранньохристиянські старожитності у готських поселеннях і могильниках Подністров'я, які точно датував III-IV століттями нашої ери[14,с.20-23, с.24-26].

В готських могилах Подністров'я виявлені: ранньохристиянські, символи-хрестики, предмети християнського культу, а також культові споруди печерного типу та інші артифакти раннього християнства[154,s.46-47].

Слід наголосити, що археологічні християнські джерела з Подністров'я, які чітко пов'язуються з готами-християнами доповнюються і греко-римськими та ранньовізантійськими джерелами III-IV ст. н. е.[14,с.20-23, с.24-26].

Так у 313 році, коли християнство в епоху політичної та релігійної діяльності імператора Костянтина стало державною релігією Римської імперії, воно також охопило і території, які прилягали до неї: Дакію та Подністров'я. Греко-римські джерела зокрема наголошують, що в Подністров'ї християнство було ще раніше, тобто у III столітті прийняте готами[14,с.20-23, с.24-26].

Так костянтинополський єпископ IV століття Епіфаній засвідчував: "що до офіційного проголошення імператором Костянтином християнства в Римській імперії на початку III століття в Скіфії та Готії (Подністров'ї) активно діяли християнські місіонери…"[154,s.46-47].

В Подністровській Готії навернув у християнство готів християнський місіонер та перший їх єпископ - Авдій. Власне він створив у готів Тіраса-Дністра у 250-280 роках Готську єпископійю і став першим християнським єпископом готів Подністров'я. Власне єпископ Авдій, за свідченнями Епіфанія: "…огласив християнським вченням багатьох готів і з тих пір у готів (Подністров'я наш курсив) виникли печерні монастирі, гуртожитки для новонавернених християн…"[154,s.46-47].

У епіграмі римського поета Альцима Авіта "До благочистивого союзу Христового" подано перелік народів, в тому числі й: " готів і слов'ян Подністров'я, які пізнали Бога…"[59,с.371-376].

За свідченнями античних і римських авторів, першими хто був навернений в християнство під час "готських воєн з Римом" у III-IV століттях: "були остготи, карпи, бастарни та інші народи Подністров'я"[154,s.46-47].

Слід наголосити, що у період черняхівської культури, в III-IV століттях нашої ери у Подністров'ї та Посянні нараховується кілька етнічних груп, у політичній та релігійній етнокельтурі яких домінують, готи-християни, оскільки всю готську політичну владу Подністров'я очолював з 218 по 250 роки готський король Остгота, який як вважають вчені, в останні роки свого життя в 246-250 роках, прийняв християнство, і очолив готську християнську державну організацію Подністров'я у якій першим християнським єпископом Подністров'я був Авдій[59,с.371-376].

Готи в Подністров'ї у III-IV століттях, за свідченнями дослідника Х. Вольфрама, дійсно складали добре організовану військово-політичну і очевидно культурно-християнську силу, здатну не лише утримувати у покорі місцеві слов'янські народи, але й проводити в його середовщі місіонерську християнську діяльність. Насиченість германського прошарку у Подністров'ї і наявність у нього християнства, аріанського зразку, говорять про могутність готської християнської культури Подністров'я. Як наголошують дослідники В.Буданова, К.Тищенко, що кам'яні хрести, хрестики у всіх скелях і печерах Прикарпаття і Подністров'я, відкриті на Дністрі поблизу сіл Зелений Гай і Книсело, на яких зафіксовані ранньохристиянські готські хрести, цілком можна поставити на початку готського християнства III-IV століть, яке постало в регіонах Подністров'я в черняхівсько-християнську епоху. Зафіксовані ранньохритиянські атрибути які відносяться до III-IV століть, як і культові ранньохристиянські святилища з племінними ідолами на яких просто вирізьблювались ранньохристиянські (гото-черняхівські) хрести-свастики, як головний знак християнського релігійного культу Подністров'я, говорять, що III-IV століття символізують ранньохристиянську епоху цього регіону Європи[154,s.46-47].

Таким чином наголошують дослідники В.Буданова та К.Тищенко: "готи-християни (черняхівці) з 210 по 375 проживати в Подністров'ї і Посянні, де засновують місцеву християнську цивілізацію типу, Готське християнське королівство, з містами, ремісничими, господарсько-економічними та культурно-християнськими центрами, ранньохристиянською релігійною організацією, готською єпископією, яку очолював готський єпископ. І хоча проживання готів-християн у Подністров'ї було недовготривалим, всього трохи більше як півтора століття (близько 165 років), готи-християни зуміли, своїми ранньохристиянськими похованнями, що виявлені археологами в черняхівській культурі, в яких присутні християнські символи, християнські рудименти, наскельні християнські символи, готські хрести, печерні ранньохристиянські культові споруди, залишити помітний слід в зародженні, становленні раньохристиняської культури Карпат, Подністров'я і Посяння в III-IV століттях ношої ери". Це підтверджував і готський історик Йордан, який

наголошував: “що готи переміщаючись по Подністров’ю, всюди возили перевізні розбірні церкви. Проживаючи довго по берегах Дністра, готи облаштовували свої церкви в гротах і печерах в берех Дністра та інших рік”[64,с.70-76].

Готи першими серед народів Посяння та Подністов’я у III-IV століттях прийняли християнство, щоправда, у формі аріанства, організували Дністровську ранньохристиянську єпископію. Перший єпископ Подністров’я - Авдій(260-320рр.) - хрестив готів та слов’ян. Наступним єпископом Подністров’я був Теофіл(321-340рр.), який брав участь у І Нікейському Соборі у 325 році, наступний готський єпископ Подністров’я, у 341-383 роках Вульфілла, який був першим перекладачем Біблії в Подністров’ї, готською мовою. Слід наголосити, що текст перекладу готської Біблії “Codex argenteus”, зберігся до нашого часу[89,с.274-275].

Власне в одному з видань було видано сторінку першої слов’янської Біблії, яка відома в історичній літературі як «Кодекс Аргентум», чи перша Біблія готського єпископа Вульфілли, яка була написана, за нашими дослідженнями в 330-350 роки.

Слід наголосити, що дану першу Біблію, за нашими дослідженнями, було укладено давніми готами і слов’янами на території Подністров’я - Галичини в першій половині чи середині IV століття. Написана вона не давньо-готською мовою, як вважають німецькі вчені, а давньослов’янською чи давньо-галицькою, яку готи перейняли у слов’ян Прикарпаття і Подністров’я в III-IVстоліттях під час проживання на землях давньої Галичини у сусідстві з слов’янами-галичанами на протязі 170 років.

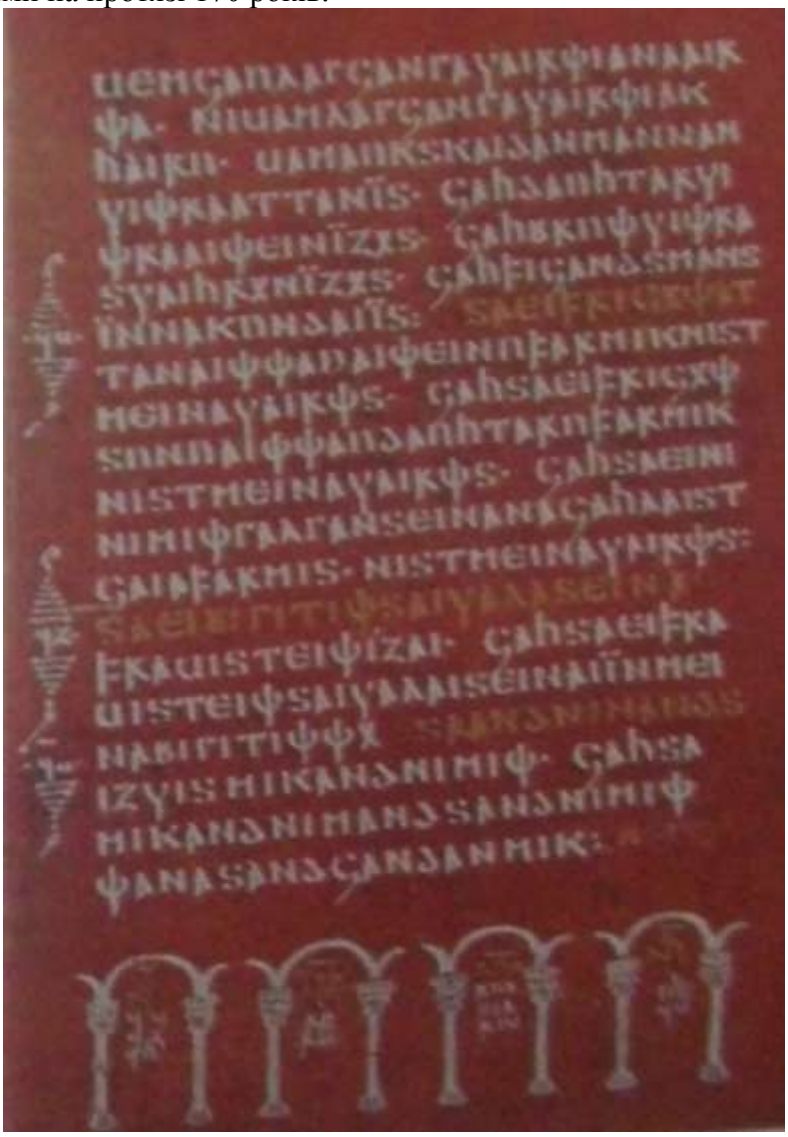

Рис. 5. “Кодекс Аргентум” - перша слов’янська найстародавніша Біблія.

«Кодекс Аргентум» - перша слов'янська найстародавніша Біблія, яка була в розпорядженні готського християнського єпископа Вульфілли, епіцентр єпископії якого був у Подністров'ї і в Прикарпатті. Слід наголосити, що готський християнський єпископ Вульфілла був учасником І Вселенського християнського Нікейського Собору в 325 році. Власне після І Всееленського християнського Собору і була в 330 році укладена в Подністров'ї, на території Галичини, і перша слов'яно-готська Біблія, яка на нашу думку, написана на давній слов'яно-галицькій мові та написана давньослов'янським (давньо-галицьким) письмом, що потребує ретельного дослідження… Важливим культурологічним висновком є те, що слов'яни вперше запізналися з християнством на основы свого письма, ще у III-IV століттях в Подністров'ї за посередництвом саме готських християнських місіонерів, які поширювали Христове вчення на північ від Дунаю та по басейнах рік Сяну та Дністра[59,с.371-376].

На це вказує слов'янська християнська термінологія, що дісталася стародавнім слов'янам через готське посередництво. Такі терміни, як церква, хрест, піп, піст, сатана є готськими і співпадають з буквами готського рунічного алфавіту. На це вказує і найвідоміша готська археологічна знахідка з української Волині з рунічним написом готською мовою "tilarids", що у перекладі на українську мову означає "нападник, наїздник". Дослідники В. Буданова та К. Тищенко також вважать: "що в III-IV століттях християнство у суспільстві та державі готів, що проживали на територіях України: Подніпров'я, Подністров'я, Волині було елементом готської ідеології та готського християнського суспільного устрою". Слід наголосити, що твердиня Мангуп в Криму, куди в другій половині IV століття нашої ери переселились готи-християни із Подністров'я, була закладена готами-християнами, як культова споруда-церква[59,с.371-376].

Як, засвідчив готський літописець Йордан, такі самі церковні споруди, які готи використовували в Подністров'я, вони застосовували і в свою подальшу християнську епоху в Криму. Прийшовши в Крим вони і тут у другій половині IV століття заклали готську християнську культуру. За свідченнями археологічних джерел, в гірському Криму виявлені тотожні ранньохристиняській культурі Подністров'я, наскальні "готські хрестики" та раньнохристиянські печерні готські комплекси. Таким чином ранньохристиянська культура Дністра III-IV століть є історична реальність, оскільки Дністер, як велика ріка, був відомий ще античним авторам, які називали його Тірасом й тому готи поселившись і півтора століття проживаючи на Дністрі, залишили сліди ранньохристиянської культури по усьому басейні Подністров'я, а також Прикарпаття та в Карпатах[59,с.371-376].

Слід наголосити, що ранньохристиянська культура тут утверджується повільно, оскільки на початку І століття нашої ери в Карпато-Дністровський регіон приходять римляни, які намагаються утвердити тут свою політичну, економічну та культурно-релігійну організацію. Спочатку Дністер римляни за давньогрецькою традицією, свідченнями: Страбона, Плінія Старшого, М. Тірського, К. Птолемея, називали - Тірасом, та вже римські літописці з кінця III початку IV століття нашої ери називають ріку Дністром, про що згадує римський історик Амміан Марцелін в 330 році нашої ери[59,с.371-376].

В II столітті нашої ери римський імператор Траян покорює даків і кордони Римської імперії наближуються до регіону Дністра. Свідчення зафіксовані в "Слові о полку Ігоревім" наголошують: "про благодатні віка Троянові…" ще навіть у XII столітті. Між жителями римських східних провінцій і племінними об'єднаннями: бастарнів, карпів, готів, які проживали в Прикарпатті та Подністров'ї виникають не тільки торгово-економічні, але й релігійно-культурні відносини[59,с.371-376].

Слід наголосити, що в період між III-IV століттями нашої ери християнами ставала велика кількість римських легіонерів, що дало можливість римському імператору Костянтину, опираючись на християнське військо, ввести християнство, як державну релігію в усій Римській імперії. В цей же час велика кількість римських легіонерів та купців, що вже була християнами, була розміщена в регіонах Подністров'я та Прикарпаття. Військові табори, в яких були розміщені римські легіони, виявлені археологами в місті Коломиї. Недаремно народний епос українців-

гуцулів засвідчує, що: “Коломия давнє місто, за римлян постало”. Власне в Карпато-Дністровському регіоні Римська держава вступила в політичні, торгово-економічні, культурно-релігійні відносини з слов’янським та готським населенням Прикарпаття та Подністров’я. Християнські місіонери проникають не тільки в завойовані Римською державою землі, але і на суміжні території. Не дивлячись на переслідування в центрі Римської держави християнство в І століттях вже мало великий вплив в усій Римській імперії так і прилягаючих до імперії землях, де воно намагалося концентруватися із-за близькості до метрополії[59,с.371-376].

За таких обставин можна наголосити, що християнство в Прикарпаття та Подністров’я в ІІІ-IV століттях нашої ери йшло декількома шляхами: із Посяння та Подністров’я від готів, які вводили його через Іллірію в Паннонію, про що наголошувалось вище та з Риму через римську провінцію “Дакія” та через Карпати з римської провінції “Мезія”. Римські та візантійські джерела засвідчують, що апостолом, який проводив християнство в слов’ян в І столітті нашої ери - був святий Павло. Він був також і апостолом, який рукоположив святого Андроніка першим слов’янським єпископом. Русь, наголошував автор “Повісті минулих літ” Нестор: ”прийняла слов’янську писемність з Паннонії та Іллірії та Подністров’я”. Можна наголосити, що першим учитилем християнства в Центральній Європі і зокрема регіонів Прикарпаття та Подністров’я був святий Павло, функції якого продовжив рукоположений ним чи його учнями, перший єпископ-гот Авдій(260-320рр.), наступним готським єпископом Подністов’я у 321-340 роках був Теофіл, у 341-383 роках, був єпископ-гот Вульфіла, який був перекладачем Святого Письма (Біблії) в Подністров’ї, готською мовою. Дальше готи переселяються в Крим і в кінці IV століття, з 384 року стає вже суто слов’янський єпископ Подністов’я, в пізньоримський час, коли капи-хорвати Карпато-Дністовського регіону стали незалежні й могутні, святий Андронік[59,с.370-376].

Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті, Подністров’ї та Посянні з ІІІ по IV століття підтверджується археологічними дослідженнями львівського археолога В. Войнаровського[33,с.87-88].

В результаті археологічних досліджень в Подністров’ї виявлені поховання з трупоположенням по християнському зразку. На поселеннях черняхівської культури IV-V століть нашої ери Чорнівка І, на Буковині, була знайдена пряслиця із обломка амфори, де зображено три хреста, а також кам’яна форма для відливання натільних хрестиків. Питаннями зародження та становлення християнства в перших віках нашої ери на території Подністров’я в племен черняхівської культури займалися також дослідники: М. Чубатий, І. Винокур, Є. Симонович, І. Русанова які вважали, що в ІІІ-IV століттях християнство проникає в Подністров’я. Це “хрещення Подністров’я в ІІІ ст. н. е.” до кінця ХХ століття, на думку вчених, було слабо вивчене і сьогодні його слід належним чином, опираючись на співставлення джерел, в тому числі й археологічних, всесторонньо дослідити[59,с.371-376].

За обставин настанов вищезазначених вчених, попробуєм реконструювати зародження та становлення ранньохристиянських культових готський храмів ІІІ-IV століть нашої ери на території Прикарпаття та Подністров’я. В римський час ці ж ранньохристиянські культові готські храми в (IV-V ст. н. е.) зароджуються готами в Криму, куди вони переселились з Подністров’я. Готські християнські церкви в Криму знаходились в гротах та печерах, вони зафіксовані і відомі сучасній історичній науці. Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські культові споруди, виявлені на Дністрі, які археологічними дослідженнями зафіксовані і датовані ІІІ-IV ст. н. е.[59, с. 370-376].

В 1998 році археологами з УУМ та УІК, поблизу села Стінка Тернопільської обл., був відкритий печерний раннохристиянський готський храм вирубаний в вапняковій породі. Слід наголосити, що згідно реконстурції плану, вченими УУМ вперше робиться висновок, що раннохристиянський готський храм цілком відповідає єпископській ранньохристиянські споруді ІІІ-IV ст. н. е.

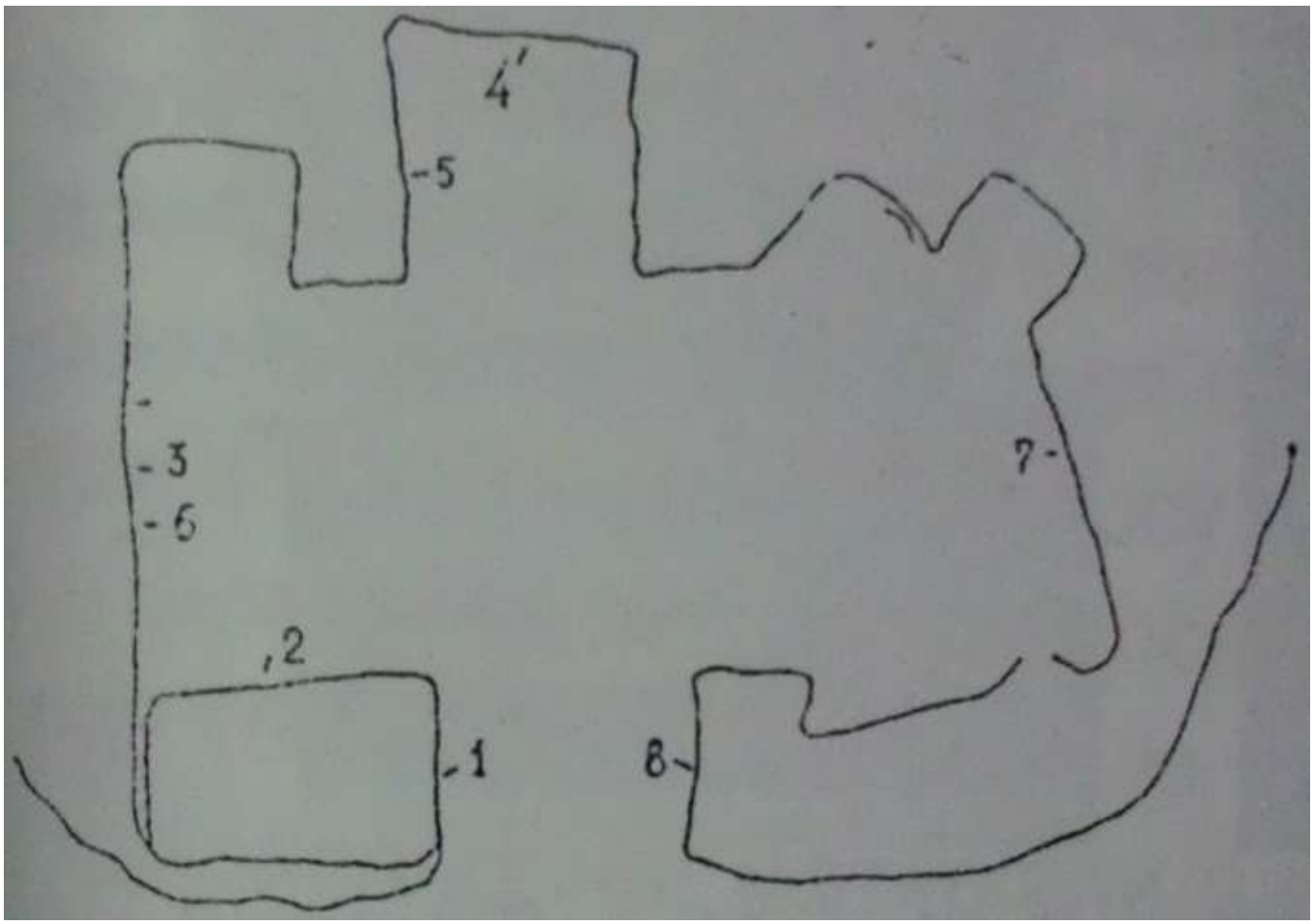

Рис. 6. План кафедральної церкви готського єпископа в Подністров"ї, в селі Стінка Тернопільської обл. III-IV ст. н. е.

В плані храм має трапецивидну форму з входом з західної сторони з вівтарем і двома притворами в східній частині. В середині культової споруди знаходяться як християнська так і язичницька символіка[59,с.371-376].

Рис. 7. Готська єпископська церква III-IV ст. н. е. облаштована в печері на Дністрі біля села Стінка Тернопільської області.

Біля вівтаря проглядається солярний знак у вигляді свастики, а також докириличні і латинські букви, які притаманні для римської та готської епохи III-IV століть нашої ери, а отже готського ранньохристиянського часу Подністров'я та Посяння.

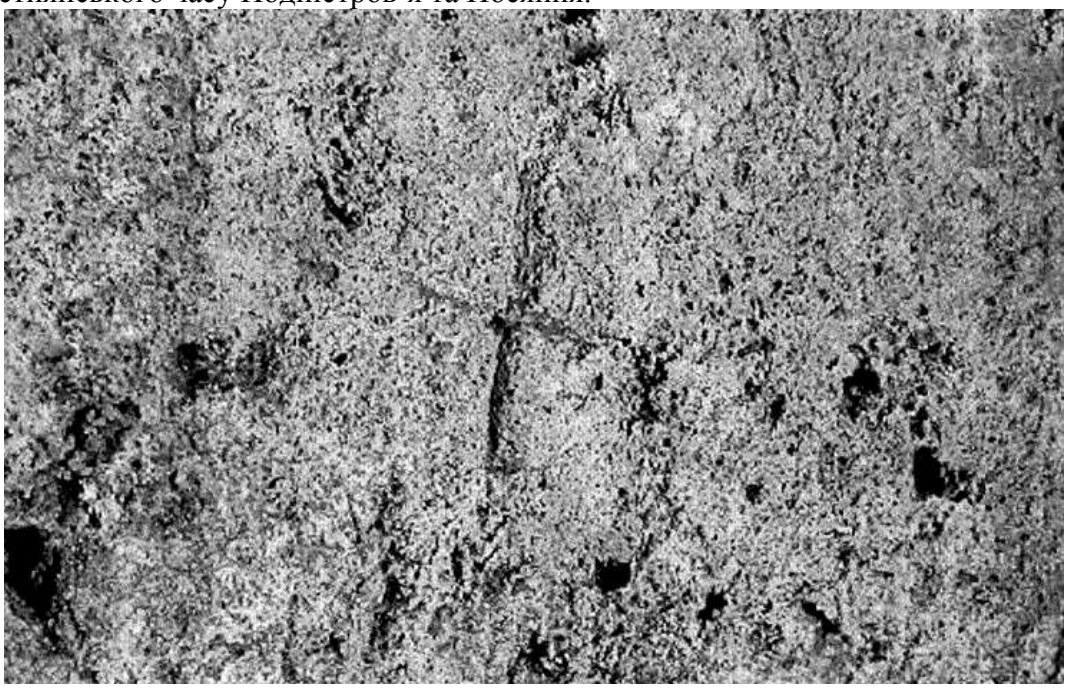

Рис. 8. Готських хрест III століття з готської єпископської церкви Подністров'я біля села Стінка Тернопільської області.

На стародавньому пам'ятнику черняхівської культури (III-IV ст. н. е.), були знайдені фрагменти ритуального християнського посуду, на якому збереглися ранньохристиянські знаки, які засвідчені в ранньохристиянському храмі біля села Стінка [59,с.371-376].

Рис. 9. Готський печерний монастир та єпископська церква над Дністром III-IV ст. н. е. біля с. Стінка Тернопільської обл.

Усі наявні артифакти свідчать, що це був готський кафедральний печерний храм на Дністрі, який міг слугувати ранньою резиденцією готського єпископа в III-IV століттях нашої ери[128,с.28-39].

В середині в вівтарній частині кафедральної готської (єпископської церкви) III-IV століть н. е. виявлений готський хрест-свастика, який очевидно в ті далекі часи послугував культовою святинею для християнської твердині Подністров'я.

Якщо навіть в наш час подивитися на весь цей комплекс із протилежної сторони Дністра на ранньохристиянський єпископський центр готів Подністров'я, то навіть зафіксований сучасним фото він виглядає величаво[59,с.371-376].

Можна тільки собі уявити, яку магічну притягувальну силу ранньохристиянська кафедральна єпископська церква готів мала у III-IV століттях нашої ери. Цілком ймовірно, що зразки готських печерних ранньохристиянських храмів поклали основу печерним ранньохристиянським храмам та монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів, Сахарна та іншим, які ще слабо досліджені в басейні Дністра. Сучасній науці відомо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища та ранньохристиянські культові центри в III-IV ст. н. е., які зафіксовані вченими, як в печерах так і на поверхності[59,с.379-381;85,с.23-28].

В процесі вивчення концепції раннього християнства на території слов'ян Подністров'я, яке заснували прийшлі на початку III століття нашої ери, готи, постає одне, але змістовне запитання, чи дійсно з цією теорією "готського походження хорватів", слов'яни-хорвати всюди перебували в проживанні з готами в Подністров'ї і чи дійсно були піддані їх політичному та релігійнохристиянському впливу. На це запитання дає відповідь львівський археолог В. Войнаровський, який виявив у готських поселеннях і могильниках Подністров'я III-IV століть ранньохристиянські, символи-хрестики та інші артифакти раннього християнства Подністров'я[14,с.20-23, с.24-26].

Рис. 10. Вид на Дністровські пороги (с. Поточище).

Слід наголосити, що археологічні християнські джерела з Подністров'я, які чітко пов'язуються з слов'янами та готами-християнами доповнюються і греко-римськими, готськими та ранньовізантійськими джерелами III-IV століть н. е.[59,с.371-376].

Так у 313 році, коли в епоху політичної та релігійної діяльності імператора Костянтина, християнство стало державною релігією в Римської імперії, воно також охопило і території, які прилягали до неї: Дакію та Бастарнію - Подністров'я. Греко-римські джерела зокрема наголошують, що християнство було у Подністров'ї ще раніше, у III столітті прийняте готами. Так костянтинополський єпископ IV століття Епіфаній засвідчував: "що до офіційного проголошення імператором Костянтином християнства в Римській імперії на початку III століття в Скіфії та Готії активно діяли християнські місіонери. В Подністровській Готії навернув у християнство готів християнський місіонер та перший їх єпископ - Авдій. Власне він створив у готів Тіраса-Дністра у 250-280 роках Готську єпископійю і став перших християнським єпископом готів Подністров'я". Власне єпископ Авдій за свідченнями Епіфанія: "…огласив християнським вченням багатьох готів і з тих пір у готів (Подністров'я наш курсив) виникли печерні монастирі, гуртожитки для новонавернених християн…"[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26].

У епіграмі римського поета Альцима Авіта "До благочистивого союзу Христового" подано перелік народів, в тому числі й "готів і слов'ян Подністров'я, які пізнали Бога…"[59,с.371-376].

За свідченнями античних і римських авторів, першими хто був навернений в християнство під час "готських воєн з Римом" у III-IV століттях, були: готи, карпи, бастарни та інші народи Подністров'я. Слід наголосити, що у період черняхівської культури, в перших століттях нашої ери у Подністров'ї і Посяні нараховується кілька етнічних груп, у політичній та релігійній етнокельтурі яких домінують, готи-християни, оскільки всю готську політичну владу Подністров'я очолював з 218 по 250 роки готський король Остгота, який як вважають вчені, в останні роки свого життя, в 246-250 роках прийняв християнство, і очолив готську християнську державну організацію (цивілізацію) Подністров'я у якій першим християнським єпископом Подністров'я був - Авдій[138, s.25-46; 156,s.15-42,s.134-154].

Готи в Подністров'ї у III-IV століттях, за дослідженнями Х. Вольфрама: "дійсно складали добре організовану військово-політичну і культурно-християнську силу, здатну не лише утримувати у покорі місцеві слов'янські народи, але й проводити в його середовщі місіонерську християнську діяльність. Насиченість германського прошарку у Прикарпатті і Подністров'ї та наявність у нього християнства, аріанського зразку, говорить про могутність готської християнської культури Подністров'я"[59,с.370-376; 69,с.127-135; 138, s.25-46; 156,s.15-42, s.134-154; 81,с.65-70].

Як наголошують дослідники В. Буданова, К. Тищенко, що кам'яні хрести, хрестики на всіх скелях і печерах Прикарпаття і Подністров'я, відкриті на Дністрі поблизу сіл Зелений Гай і Книсело, на яких зафіксовані ранньохристиянські готські хрести, цілком можливо поставити на початку готського християнства III-IV століть регіонів Подністров'я в черняхівсько-християнську епоху"[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Зафіксовані ранньохристиянські атрибути які відносяться до III-IV століть, як і культові ранньохристиянські святилища з племінними ідолами на яких просто вирізьблювались ранньохристиянські (гото-черняхівські) хрести, як головний знак християнського релігійного культу Подністров'я, говорять, що III-IV століття символізують про ранньохристиянську епоху цього регіону Європи[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Таким чином наголошують дослідники В. Буданова та К. Тищенко: "готи-християни (черняхівці) з 210 по 375 проживати в Подністров'ї і очевидно Посянні, де засновують місцеву християнську цивілізацію, типу Готське християнське королівство, з містами, ремісничими, господарсько-економічними та культурно-християнськими центрами, ранньохристиянською релігійною організацією, яку очолював готський єпископ. І хоча проживання готів-християн у Подністров'ї було недовготривалим, всього близько півтора століття, однак готи-християни зуміли, своїми чисельними ранньохристиянськими похованнями в черняхівській культурі, в яких присутні християнські символи, християнські рудименти, наскельні християнські символи, готські хрести, печерні ранньохристиянські культові споруди, залишити помітний слід в ранньохристиянській культурі Карпат, Подністров'я та Посяння III-IV століть нашої ери"[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Це підтверджував і готський історик Йордан, який наголошував: “що готи переміщаючись по Подністров’ю всюди возили перевізні розбірні церкви. Проживаючи довго по берегах Дністра, готи облаштовували християнські церкви в гротах і печерах в берех Дністра та інших рік”[64,с.70-78; 44,с.34-35, с.72-77, с.274-275].

Готи першими серед народів Посяння та Подністов’я у III-IV століттях нашої ери прийняли християнство, щоправда, у формі аріанства і організували Дністровську єпископію.

Перший єпископ Подністров’я - Авдій (260-320рр.) - хрестив готів та слов’ян. Наступний Теофіл (321-340рр.) представляв готську єпископію на I Вселенському Соборі у 325 році, наступний, готський єпископ Подністров’я Вульфіла у 341-383 роках, першим переклав Біблію в Подністров’ї, готською мовою. Слід наголосити, що оригінал тексту перекладу готської Біблії “Codex argenteus” зберігся до нашого часу”[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Важливим культурологічним висновком є те, що слов’яни вперше запізналися з християнством ще у III-IV століттях в Подністров’ї за посередництвом саме готських християнських місіонерів, які поширювали Христове вчення на північ від Дунаю та по басейнах рік Сяну та Дністра. На це вказує слов’янська християнська термінологія, що дісталася стародавнім слов’янам через готське посередництво. Такі терміни, як: церква, хрест, піп, піст, сатана є готськими і співпадають з буквами готського рунічного алфавіту. На це вказує і найвідоміша готська археологічна знахідка з української Волині з рунічним написом готською мовою “tilarids”, що у перекладі на українську мову означає “нападник, наїздник”[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Дослідники В. Буданова та К. Тищенко вважать: “що в III-IV століттях християнство у суспільстві та державі готів, що проживали на територіях України: Подніпров’я, Подністров’я, Волині було елементом готської ідеології та готського християнського суспільного устрою”[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96; 103,с.20-23; с.20-21, с.26].

Слід наголосити, що єпископська церква в Мангупі, Криму, куди в кінці IV ст. н. е. переселились готи-християни із Подністров’я, була закладена за таким же планом, який мала єпископська церква готів в Подністров’ї, біля села Стінка Тернопільської області” [14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Рис. 11. Ранньохристиянський готський храм кінця IV ст. н. е. в Криму як прототип єпископського центру над Дністром біля села Стінка Тернопільської області.

Як, засвідчив готський історик Йордан, такі самі церковні споруди, які готи використовували в Подністров'я, вони застосовували і в свою подальшу епоху проживання в Криму. Прийшовши в Крим готи в останній чверті IV століття заклали готську християнську культуру. За свідченнями археологічної науки, в гірському Криму виявлені тотожні ранньохристиняській культурі Подністров'я, наскальні "готські хрестики" та раньо-християнські печерні готські комплекси [30,с.278-279; 38,с.56].

Отже готи переселяються в Крим у кінці IV століття, в пізньоримський час, і тому з 385 року по 410 роки, християнське Подністров'я, на початку V ст. н. е., очолив, вже суто слов'янський єпископ, відомий з джерел, як святий Андронік. Його перебування на Дністровській єпископській кафедрі це вже інший час, коли карпи-хорвати Карпато-Дністовського регіону, вже незалежні від готів, відновлюють давню місцеву релігійну культуру, язичництво, яке знову стає панівною релігією Подністров'я до IX ст. н. е. Андронік це останній відомий єпископ Подністровської християнської єпископії початку V ст. н. е., яка внаслідок відновлення язичництва, занепала до IX ст. н. е.[59,с.370-376].

Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті та Подністров'ї з III по IX століття підтверджується археологічними джерелами, які засвідчують існування християнства в племен черняхівської культури у III-V століттях в Подністров'ї, опісля після виходу готів в Крим, язичництво знову відновлюється і функціонує до IX ст. н. е., на що вказав своїми науковими досліженнями археолог В. Войнаровський[33,с.87-88].

В результаті його досліджень в Подністров'ї виявлені поховання з трупоположенням по християнському зразку. На поселеннях черняхівської культури IV-V століть нашої ери Чорнівка I, на Буковині, була знайдена пряслиця із обломка амфори, де зображено три хреста, а також кам'яна форма для відливання натільних хрестиків[23,с.12-23].

Питаннями зародження християнства в III-V століттях нашої ери на території Прикарпаття та Подністров'я в племен черняхівської культури займалися також дослідники І. Винокур[25,с.10-16; 35,с.23-с.41; 97,с.14-19], Є. Симонович та М. Чубатий, які вважали, християнську культуру Подністров'я III-V ст. н. е., реальною, яку необхідно належним чином дослідити[97,с.14-19; 68,с.73-74].

Попробуєм реконструювати зародження ранньохристиянських культових готський храмів III-IV століть нашої ери в Прикарпатті та Подністров'ї. В римський час ці ж ранньохристиянські культові готські храми в (IV-V ст. н. е.) зароджуються готами в Криму, куди вони переселились з Подністров'я[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26]. В означену епоху готські християнські церкви Подністров'я знаходились в гротах та печерах, а також на великих дністровських пагорбах. Слід наголосити, що вони зафіксовані і відомі сучасній історичній науціі на притоках Дністра[3,с.7-9].

Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські, церкви, на Дністрі, зафіксовані археологічними дослідженнями і точно датуються III-V ст. н. е.[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26].

В 1998 році археологічним відділом Українського університету (УУМ) та Українського Історичного Клубу (УІК) міста Москви (кер. к.і.н., доц. В. Артюх), поблизу села Стінка Тернопільської обл., досліджений печерний раннохристиянський готський храм вирубаний у вапняковій породі[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26].

В плані храм має трапецивидну форму з входом з західної сторони з вівтарем і двома притворами в східній частині. В середині культової, єпископської споруди, знаходилась ранньо-християнська, готська символіка III-V ст. н. е.[3,с.7-9].

Біля вівтаря проглядається солярний знак у вигляді готської свастики, а також докириличні і латинські букви, які відповідали готській епосі Подністров'я III-IV ст. н. е.[24,с.207-208].

На стародавньому ранньохристиянському пам'ятнику, горській єпископській церкві, черняхівської культури (III-IV ст. н. е.), були знайдені також рідкісні фрагменти ранньохристиянського ритуального посуду, на якому збереглися ранньохристиянські знаки. Власне сама церковна споруда, ритуальний посуд, яким користувався для відправлення християнського культу готський єпископ, засвідчують великий ранньохристиянський центр біля

села Стінка Тернопільської області, який вражає своєю величчю і сьогодні не те, що в III-IV столітті нашої ери[108,с.176-177].

Не виключена ймовірність, що печерний храм біля села Стінка в Тернопільській обл. на Дністрі був раніше ніж став кафедральним єпископським центром в III-IV ст. н. е., однак більше такого великого християнського центру в Подністров'ї, який би міг слугувати за єпископський центр, поки що не виявлено[3,с.7-9].

Цілком ймовірно, що готські печерні ранньохристиянські храми III-IV ст. н. е. поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів, Сахарна і ряд других, що ще слабо досліджені в басейні Дністра[23,с.12-19;97,с.12-24;85,с.23-28].

Сучасній науці відомо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища, які в III-IV століттях нашої ери набрали рис ранньохристиянських. Вони відкриті, як в печерах так і на пагорбах[4,с.7-13; с.379-381].

Процес дослідження взаємовідносин готів і слов'ян-хорватів Подністров'я в III-IV ст. н. е. носить в собі багато спірних досліджень, в тому числі й сучасних хорватських вчених, таких як Е. Херман та Й.Кулініч, які намагаються твердити: "що перші хорвати Далмації були слов'янами Прикарпаття та Подністров'я з готським культурно-релігійним та політичним забарвленням". Хорватські вчені Е.Херман та Й.Кулініч включають в свою концепцію: "гото-хорватські письмові, мовні, гідронімічні, топографічні рудименти, які хоривати-слов'яни перейняли в готів під час спільного проживання в Прикарпатті та Подністров'ї, які слабо досліджені в сучасній українській науці"[143, s.2-3, s.223].

У висновок своєї концепції, хорватські дослідники Е.Херман та Й.Кулініч в своїх працях наголошують, що: " в III-IV століттях нашої ери хорвати мігрували з Прикарпаття в Далмацію, оскільки на їх землі в середовище слов'ян вселились готи, які на Волині, особливо в Прикарпатті та Подністров'ї нав'язували християнство слов'янам-хорватам. Ті слов'яни-хорвати (карпи) за даними різних античних авторів, що не прийняли готських державних порядків і християнської релігії готів і притримувалися давньої язичницької релігії, і за обставин несприйняття політичного і культурно-релігійного тиску готів, мігрували в Далмацію"[143, s.2-3, s.223].

Ця гіпотеза виглядає цікавою і має свої письмові та археологічні підтвердження. За аналізом джерел, "хорвати" дослідників Е.Хермана та Й.Кулініча: "були слов'янами, які внаслідок сусідства з готами в III-IV століттях нашої ери перейняли не тільки форми господарювання готів, але й ряд мовних, культурних та релігійних, передусім християнських рудементів". Автори наголошують, що: "теорія слов'янського походжнення хорватів найбільш вірогідна, оскільки хорвати мовно споріднені з слов'янами і не могли б, якщо не були б слов'янами, так швидко змінити мову, культуру. Слов'янська приналежність хорватів базується і на перших політичних союзах та культурних надбаннях. Із 16 найвизначніших слов'яно-хорватських родів усі носили слов'янські імена і прізвища, сповідували слов'янські традиції, які є і в інших слов'янських народів. Вся сутність хорватів III-IV століть нашої ери, це знаходження під потужнім впливом готів, внаслідок якого виникли елементи спільної гото-слов'янської державності, господарювання, ранньохристиянської культури"[143,s.2-3, s.223].

Не слід виключати, що в усі ці рудименти, як би це звучало не патріотично, прищеплювалися готами, слов'янам-хорватам Прикарпаття і Подністров'я, насильно, внаслідок політичної залежності в III-IV століттях слов'ян-хорватів Прикарпаття і Подністров'я від могутньої держави готів, про що наголошувала в своїх дослідженнях І.П. Русанова, що й з рештою й спричинило відселення частини слов'ян-хорватів на Балкани"[124,с.32-38].

Таким чином продовжує інший хорватський дослідник І.Муціч в своїй теорії "залежності слов'ян-хорватів від готського політичного і релігійного панування": "в середовищі слов'ян-хорватів (карпів-бастарнів) Прикарпаття та Подністров'я поселились у III-IV століттях нашої ери, готи, які вплинули на державні та релігійні традиції слов'ян-хорватів"[143, s.2-3, s.223].

Власне проживання хорватів в сусідстві чи в залежності від готів, наголошує І.Муціч у своїй "готській теорії покорення та удержавлення слов'ян", на аналізі сукупності слов'янських, хорватських, німецьких джерел та висновках вчених, на критичного аналізу сукупності джерел, наголошує: "готське панування і III-IV століттях над слов'янами, коли "готи примучили слов'ян", дало початок, коли готи пішли в Крим, хорватській державності Прикрапаття, Великій чи Білій Хорватії"[154, s.46-47].

В процесі вивчення концепцій хорватських вчених Е.Хермана, Й.Кулініча, І.Муціча постає одне, але змістовне запитання, чи дійсно з цією теорією "готського удержавлення хорватів в III-IV століттях нашої ери": "хорвати політично залежали від готів і перебування у сусідстві з готами в Посянні, Подністров'ї, Причорномор'ї надало слов'янам-хорватам готських політичних та релігійно-християнських ознак?"[75, с.57-59].

Аналіз джерел археологічної науки, однозначно сьогодні підтверджують, що таке, близьке, на протязі III-IV століть часу проживання готів з хорватами в Прикарпатті та Подністров'ї, дійсно було. Вчені не заперечують таку спорідненість, оскільки як мовно, так і культурно, готи і хорвати за період III-IV ст. н. е. про що засвідчують мовознавці та історики: Ф.Браун, О.Партицький, М.Фасмер, О.Трубачев, К.Тишенко, О.Гуцуляк та інші дослідники, створили спільну слов'яно-германську лексику, мову, ранньохристиянську релігію та культуру[143, s.2-3, s.223].

Тільки після виходу в кінці IV століття нашої ери готів з Подністров'я в Крим, про що засвідчує археологічний матеріал і висновки вчених, джерела чітко фіксують утворення з племен Прикарпаття і Подністров'я на основі політичної організації, слов'ян-хорватів, держави Великої чи Білої Хорватії, яка за свідченнями К. Багрянородного та київського літописця Нестора: "знаходилася в Прикарпатті та Подністров'ї"[75, с.57-59].

Отже в IV-V століттях в Прикарпатті та Подністров'ї створюється власна слов'янська держава - Велика чи Біла Хорватія, що підтверджується письмовими пізньоримськими, візантійськими, також археологічними, лінгвістичними, топографічними, антропологічними джерелами та поховальним обрядом язичницької хорвасьткої релігії[143,s.2-3, s.223].

Все це означає, що вихід готів-християн з Подністров'я в Крим і вихід з залежності від політичної та релігійно-християнської системи готів, слов'ян-хорватів, формування ними власної держави, Великої чи Білої Хорватії, відновило у хорватів, після 375 року, язичницьку релігійну систему, як стародавній комплеск релігійного світобачення та ідолопоклоніння[75, с.57-59].

Важливою проблемою сучасної історичної науки є всестороннє вивчення присутності готів та гепідів на території України, зокрема на території Прикарпаття і Подністров'я в 210-375 роках, тобто в пізньоримський час. Власне III-IV ст. н. е. вчені пов'язують з присутністю германців готів та гепідів на території Прикарпаття і Подністров'я з археологічними черняхівськими матеріалами. Як наголошує київський дослідник Б.М. Магомедов, формування черняхівської культури, яка досить добре досліджена з археологічної точки зору, було пов'язане з вторгненням на територію Прикарпаття і Подністров'я з Південної Прибалтики двох гермагнських народів готів[80,с.57-64], та гепідів[133,s.389-403]. Слід наголосити, що гепіди за своєю подібною матеріальною культурою дуже нагадують готів, яких археологи пов'язують з вербальною культурою, яку навіть називають гото-гепідською. Таким чином ця готсько-гепідська культура в пізньо-римський час проникає з Польщі з Помор'я на територію Волині та Прикарпаття і Подністров'я, особливо це відчутно в пізньоримський час в III-IV століттях. Археологічні дослідження дають право наголошувати про переселення готів та гепідів по східно-південних просторах Східної Європи аж до Причорномор'я, що пояснюється поширенням в Прикарпатті та Подністров'ї вельбарської (гепідської) та черняхівської (готської) культури[81,с.155-159].

Готський історик Йордан засвідчує спільне етнічне коріння готів та гепідів. Так у легенді відомій ще літописцю Йордану розповідається, що: "Готи вийшли з надр Скандзи із своїм королем Беріхом, витягши усього тільки три кораблі на берег по цей бік океану, тобто в Готісканзу. З цих трьох кораблів, як буває, один пристав пізніше інших і, кажуть, дав ім'я всьому племені, тому, що

на їх мові “ледачий” вимовляється “gepanda”… Без сумніву, вони родом із готів”[64,с.70-78; 110, с.7-61, с.185-365].

Можна зробити висновок із проаналізованої сукупності джерел, що гепіди із території Вісли швидко до кінця епохи римського часу, переселилися на південь, в Паннонію. Тут, як засвідчує Йордан: ”Король гепідів Фастіда підняв своє неповоротке плем’я і розширив зброєю межі своєї області. Він розорив бургундзонів майже до повного знищення і скорив чисельні інші племена… і почав він додавати земель своєму племені, що збільшувалось”[110, с.97].

Пізніше король гепідів Фастіда намагався захопити територію хорвато-слов’янського етносу, Прикарпаття та Подністров’я, яке знаходилась у конфедеративних відносинах з остготами. Переговори з королем готів Остготою нічого не дали, територія Подністров’я залишилась союзною з готським королівством. Остготи не дивлячись на кровопролитну битву в 246 році поблизу міста Галтіса - Галича, яка закінчилась нічим, змусили короля гепідів Фастіду відмовитись від Прикарпатсько-Подністровських земель і повернутись в Потисся та Паннонію[110,с.98-100].

Агресивність гепідів дає право проаналізувати свідченя про їх діяльність в Центрально-Східній Європі. Про гепідів також говорять римські джерела другої половити III століття. Зокрема “Житєпис Клавдія” в переліку племен, які взяли участь в нападі на Рим в 269-270 роках згадує гепідів та готів[103,с.128-129]. Документи також засвідчують, що “готські народи”, готи та гепіди вступили в новий конфлікт з Римом в 277-279 роках у Фракії [103,с.57-64].

Ці війни, як засвідчують римські джерела, закінчились повною поразкою варварів. Після їх закінчення в 280 році імператор “оселив на римській землі 100 тисяч бастарнів, а окрім них гепідів, грейтундів та вандалів”. Згадка про бастарнів, які проживали в Прикарпатті та Подністров’ї, може говорити, що вони разом з готами та гепідами брали участь у війнах з Римом [20,с.105-106].

В панегирику на честь імператора Максиміліана від 291 року розповідається про війну між германськими народами за Дунаєм: ”готи цілком винищують бургундів, з іншого боку за переможених озброюються аламани. В цей же час тервінги, інша частина готів, приєднавши загін тайфалів, ведуть війну проти вандалів та гепідів”. Таким чином, як бачимо із свідчень, ще навіть в 291 році суперництво за першість між готами і гепідами продовжувалось, про що говорять джерела про їх чисельні війни”[16,с.35-51].

Таким чином в середині III століття “Гепідія” чітко фіксуєтьбся в Потиссі та Паннонії, вона чітко залишається в межах володінь гепідського короля Фастіди, що збігається з ареалом вельбарської культури[69,с.127-135].

Власне в цей час гепіди ведуть війни з остготами, щоб підчинити собі Прикарпатття і Подністров’я “Бастарнію”, майбутню Велику чи Білу Хорватію - Галичину[95,с.178-232].

В цей же час король готів, Остгота, розуміючи, що якщо гепіди заволодіють землями багатого Прикарпаття і Подністров’я, то стануть загрозою для панування готів в Дакії, Причорномор’ї та Подунав’ї. Власне це змусило короля Остготу в середині III століття вступити в війну з гепідським королем Фастідою. Головна битва відбулася в Подністров’ї, біля міста Галтіса (Галич), як наголошує Йордан, у 246 році, після якої обидва війська повернулися в свої землі[110,с.98-100].

Отже за свідченнями готського літописця Йордана, бачимо, що германські народи готи і гепіди дійсно мали певний політичний, соціально-економічний та культурно-християнський вплив на Бастарнів(слов’ян-хорватів) в III-IV століттях нашої ери[143, s.2-3, s.223].

Чітко прослідковується певна політична залежність (Бастарнії), слов’ян-хорватів, Прикарпаття та Подністров’я, про що наголошував Йордан, від королівства готів в час правління короля Остготи, якому очевидно, правителі бастарнів (Прикарпаття і Подністров’я) платили данину [143,s.2-3,s.223].

Власне цю данину забажали отримувати проживаючі в Потиссі та Паннонії інші германці, гепіди. Отже із-за “бастарнської данини” між двома гермагнськими народами, як засвідчує

готський історик Йордан, виникла суперечка, яка привела до війни і яка не змілина статусу Бастарнії, слов'ян-хорватів, Прикарпаття та Подністров'я[110,с.98-100].

Слід наголосити, як засвідчують джерела, археологічні дослідження, та висновки авторитетних вчених, проблема політичної та християнської присутності готів у III-IV століттях на території Прикарпаття та Подністров'я, дещо перебільшена німецькою історіографією, яка наголошує: "на повній державній асиміляції та християнізації бастарнів Прикарпаття та Подністров'я, готами в епоху правління Остготи"[133,s. 398-403].

Сукупність проаналізованих письмових та археологічних джерел, однак не підтверджують висновків німецьких вчених, оскільки державність бастарнів та хорватів відома з римських і візантійських джерел, які наголошували, що слов'яни відомі римлянам і візантійцям "власною державною та релігійною інфраструктурою: спочатку Бастарнією, а потім Великою чи Білою Хорватією", яка після відходу готів в кінці IV століття, з V до X століття, була незалежною язичницькою державою. Отже, можемо наголосити, що відхід готської політичної та релігійно-християнської інфраструктури в кінці IV ст. н. е. з території Прикарпаття і Подністров'я в Крим відновлює старі язичницькі культурно-релігійні та державні традиції у слов'ян-хорватів Прикарпаття та Подністров'я[38,с.54-55;69,с.127-135].

Рис. 12. Готський король Остгота в час приходу в III столітті нашої ери у Прикарпаття і Подністров'я. Реконструкція німецьких вчених.

Сукупність всіх проаналізованих в тому числі й археологічних джерел, дає право наголошувати тільки на певній політичній залежності Прикарпаття і Подністров'я від королівства готів в III- IV століттях н. е., яка пов'язувалася з платою данини хорвато-слов'янськими князями[18,с.123-148;39,с.65-79;67,с.12-46].

В цей же час на території Прикарпаття і Подністров'я зафіксовані археологічною наукою, домінуючі культури, які однак не пов'язуються з випадковими знахідками та локальними вогнищами, гото-гепідської вельбарської культури[69,с.127-135], що дає право наголошувати, що в Прикарпатті та Подністров'ї у III-IV століттях готи становили панівну політичну та культурно-релігійну, очевидно аріансько-християнську спільноту, політичне та релігійне пануваннях яких над багаточисельними слов'янами-хорватами було не обтяжливе[52,с.116-124; с.116-118].

Що стосується формування готів в Європі то дослідниця І.П.Русанова зауважувала, що в І тисячолітті до нашої ери у контенетальних германців в тому числі й в ост-готів, на початку І тисячоліття нашої ери, проходили бурхливі процеси державного становлення. Внаслідок політичного розвитку ост-готи в Європі почали захоплення чужих територій та народів[143,s.2-3,s.223].

В такому військово-політичному та ранньохристиянському пасіонарному поштовху, про який зазначав дослідник Л. Гумільов: "готами було захоплене, густо заселені слов'янами регіони Прикарпаття та Подністров'я, які вони змогли тільки відчасти підчинити політично та християнсько-релігійно"[143,s.2-3,s.223].

Як засвідчую джерела, передусім, Йордан, в кінці І століття нашої ери ост-готи з території Польщі прийшли на територію України у Дністро-Дніпровське міжріччя[107,с.46-70.].

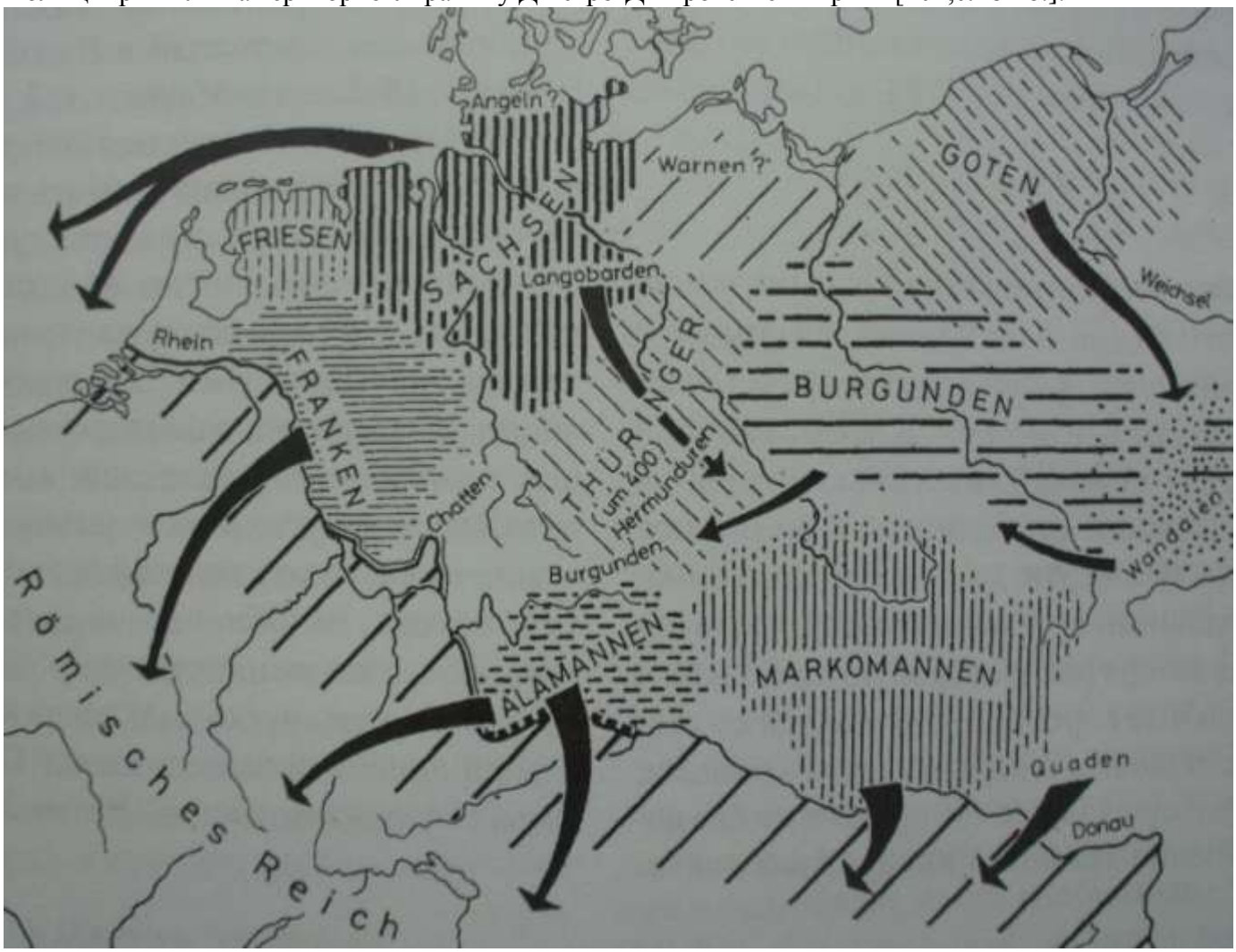

Рис. 13. Реконструкція поширення ост-готів на територію України в І столітті нашої ери.

Постійні війни з Римом та Галлією заставили німецькі союзи племен створити на межі тисячоліть Готську державу.

Рис. 14. Реконструція бою римського воїна з готським в І-х століттях нашої ери в Західній Європі.

Ця Готська держава уже в І столітті нашої ери була настільки могутньою, що почала шляхом агресивних воєнних кампаній колонізувати територію сучасної Польщі та Дністро-Дніпровське міжріччя. Римські джерела та готський історик Йордан наголошують, що у перших століттях нашої ери готи ступили в безпосереднє сусідство з Римською рабовласницькою державою. Власне в цей час, досить рано, вже в І-ІІ століттях нашої ери, до ост-готів проникло християнство, аріанського зразку, яке готи почерпнули у римлян ще до приходу на територію України і Подністров'я та Подніпров'я[128,с.28-39], зокрема воюючи з Римом в епоху римо-готських воєн на межі тисячоліть та в І століттях нашої ери в Західній Європі. Таким чином на терторію Дністро-

Дніпрвських басейнів території України, на думку дослідниці І.П.Русанової ост-готи в І-ІІ століттях нашої ери прийшли уже будучи християнами-аріанами[59,с.371-376].

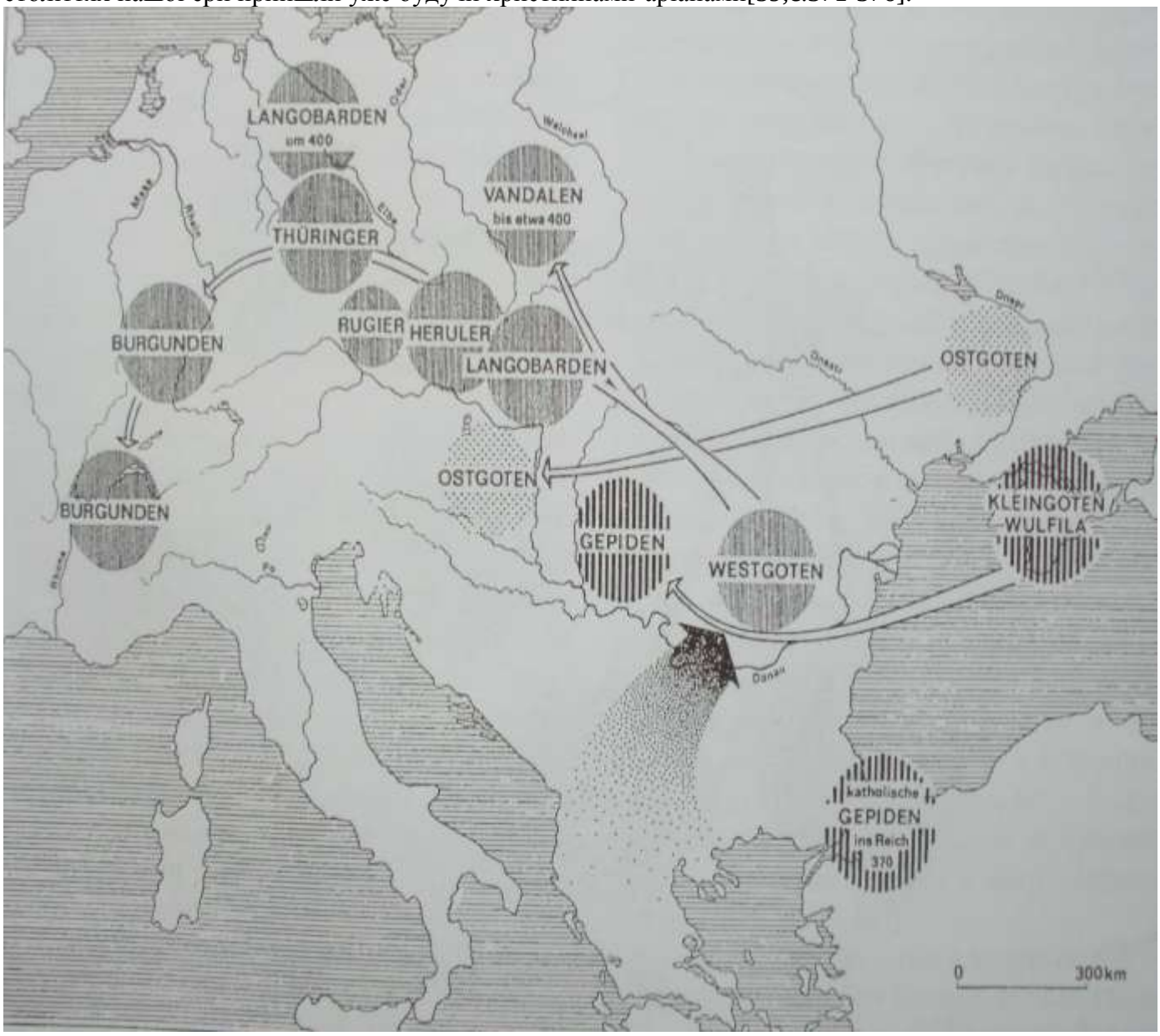

Рис. 15. Реконструкція поширення раннього християнства (аріанства) ост-готами на території Європи та України.

Швидке поширення християнства-аріанства у континентальній Європі у ост-готів пов'язувалося тим, що у готів порівняно з галлами, франками і римлянами була слабо розвинена і централізована язичницька релігійна система, оскілики вони проживали на Півночі Європи і стояли осторонь великих культур та релігійних процесів. Власне тому, першим релігійним місіонерам християнам-аріанам вдалося дуже швико запровадити християнство, арінсокого зразку, у ост-готів у час їх проживання в І ст. н. е. на території сучасної Німеччини та Польщі[107,с.46-70].

Істотним питанням в історії розвитку християнства у готів та слов'ян регіонів Подністров'я та Посяння є зародження та становлення, в Черняхівській добі у ІІІ-IV століттях нашої ери - християнства. Археологічна наука виявила у великій мірі черняхівські старожитності у верхів'ях Сяну, Дністра, дальше по Дністру по всій Чернівецькій області, а також у сусідній Волині в міжріччі Стиру і Горині, на території мід Луцьком та Рівнем [5,с.12-45, с.68-72]. Слід наголосити, що всі німецькі вчені черняхівську культуру Карпато-Дністровського регіону ІІІ-IV ст. н. е. вважають гото-гепідською[139,s.15-42;s.1-2,s.12-27,s.45-68].

В кінці II століття (180-190) роках, як засвідчують археологи, готи повнісю оволоділи басейнами рік Дністра і Прута, де до IV ст. н. е. стали фундаторами черняхівської культури [96,с.98-113].

Рис. 16. Готи. Їх військовий хід в Південну Європу.

На територіях Подністров'я і Попруття археологи зафіксували більше 900 пам'яток черняхівської культури, які сформовані за участю готів[104,с.70-75].

Рис. 17. Пам'ятким поховального християнського обряду Подністров'я.

Кам’янець-Подільский археолог І.О.Винокур вважав, що в черняхівській культурі Подністровського регіону, де панівною ланкою у III-IV століттях були, готи, панували традиції готського домобудування з кам’яними готськими огорожами[28,с.105-134].

Дослідники І.С.Винокур та Д.Я.Телєгін в підручнику “Археологія України” наголошують: ”що з появою готів в Подністров’ї у III-IV століттях нашої ери поширюється новий вид археологічної культри, обряд трупокладення, притаманний для ранньохристиянської культури”[30, с.276].

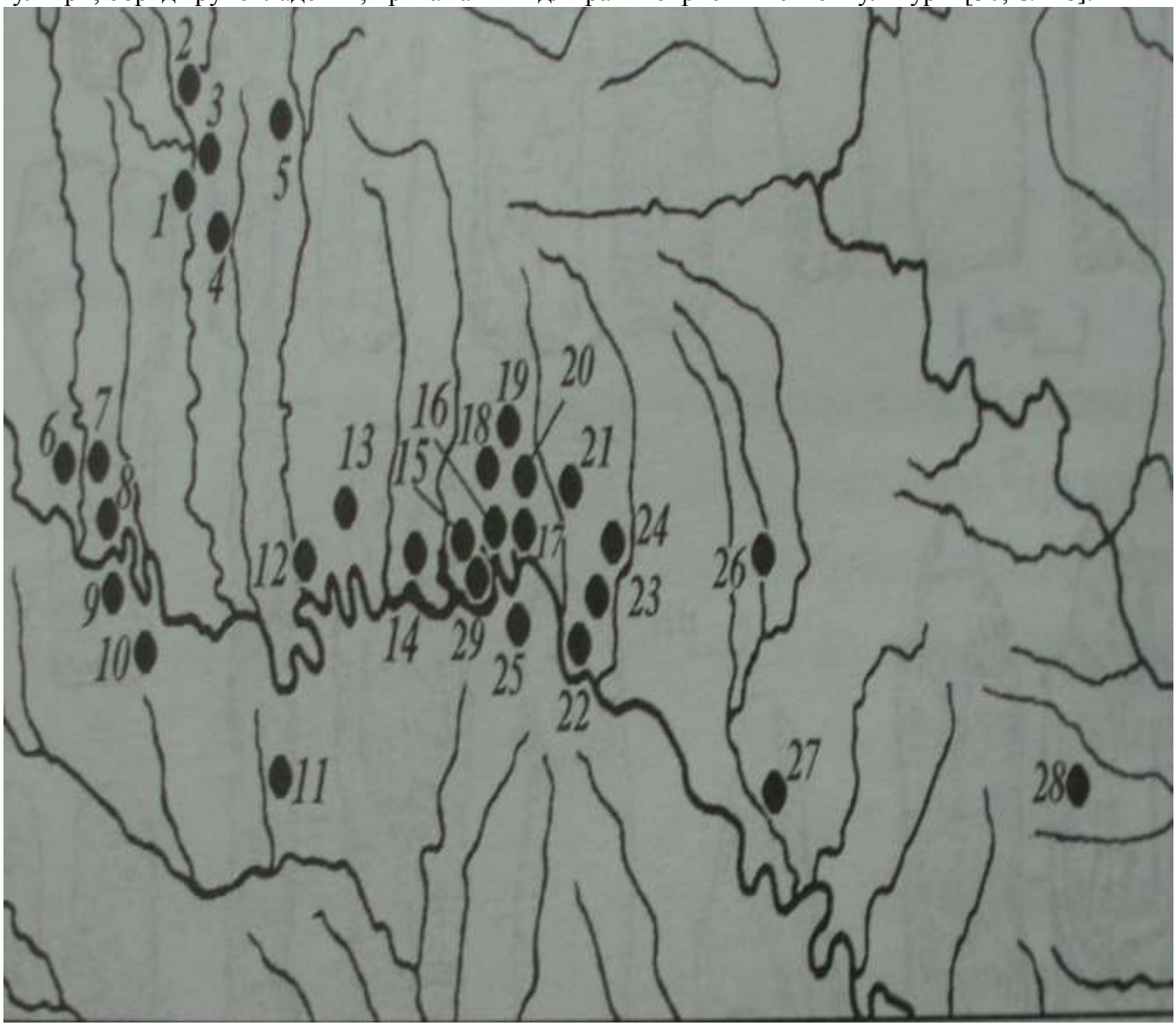

Рис. 18. Карта 28 пам’яток християнського поховального обряду Подністров’я.

З цього приводу дослідники І.С.Винокур та Д.Я.Телєгін наголошують: ”важливою рисою цієї поховальної обрядовості є поховання із західною орієнтацією, всі вони пов’язані із християнським поховальним обрядом”[30,с.277].

Слід наголосити, що дослідники І.С.Винокур та Д.Я.Тєлегін щодо пам’яток черняхівської культури, яким притаманний християнський поховальний обряд створили карту, в яку вклали досліджені ними 28 ранньохристиянські об’єкти[30,с.278-279].

Як бачимо в II-V століттях серед домінуючої кількості пам’яток черняхівської культури України, Прикарпатсько-Подністровські, за дослідженнями І.С.Винокура та Д.Я.Телєгіна, черняхівські пам’ятки є домінуючими, тому, очевидно раннє християнство в гото-гепідського та слов’янського населення цього регіону Європи у II-IV століттях нашої ери було значним[30,с.279-280].

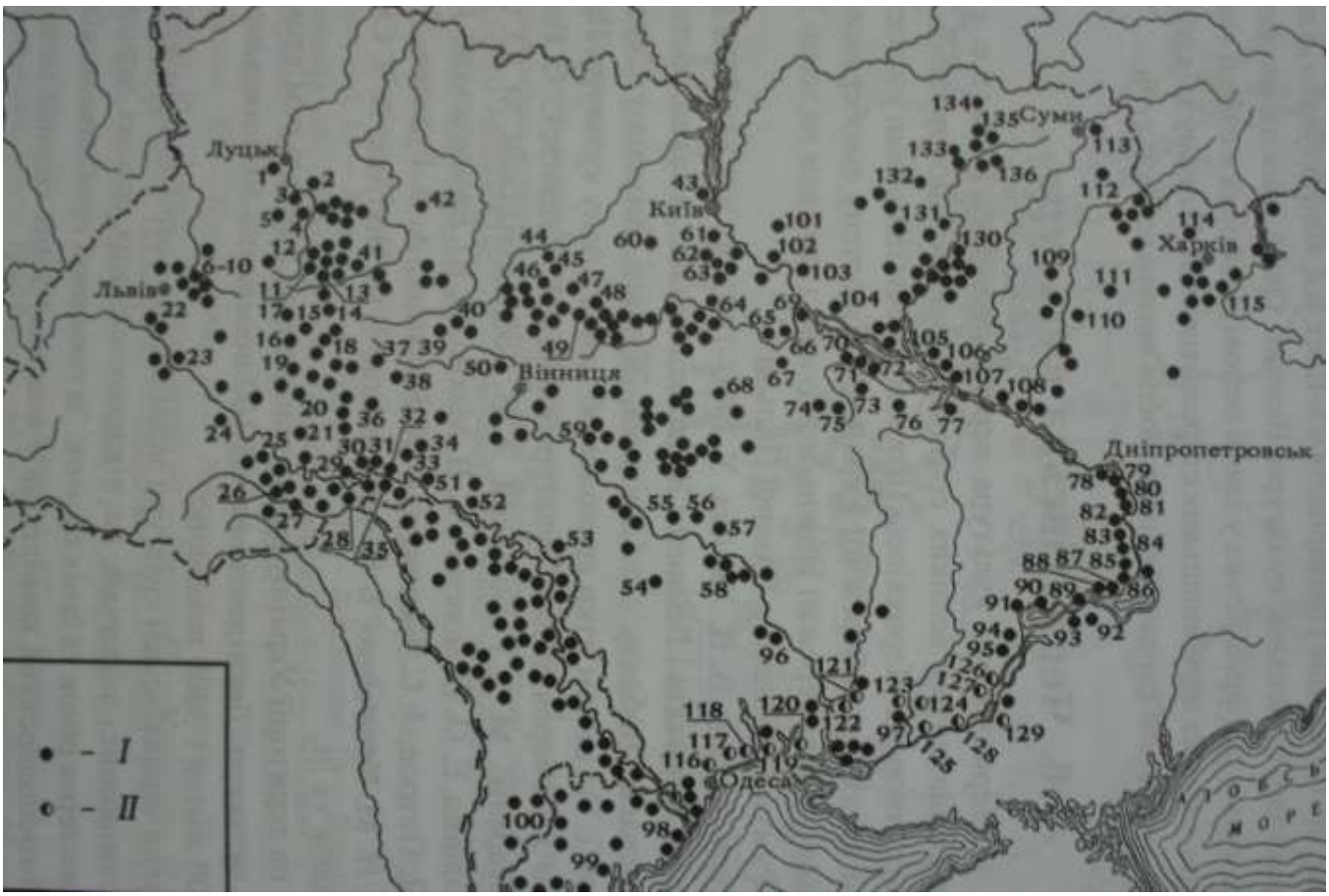

Рис. 19. Карта черняхівських старожитностей території України: I – поселення і могильники Прикарпаття і Подністров'я, Прикарпаття. **II** – поселення і могильники Степу.

Історичні джерела цього часу дають право припускати, що біля витоків формування ранньохристиянської культури Прикарпаття і Подністров'я стоять слов'янські та гото-гепідські народи, які активно ведуть політичні, особливо економічні та культурно-релігіні взаємовідносини з Римською державою, релігійною християнською організацією в тому числі[59,с.371-376].

Рис. 20. Римські монети знайдені в Подністров'ї. З колекції Г. Гриценка.

В усіх напрямках внутрішньої та зовнішньої торгівні ранніх християн Прикарпаття та Подністров'я відігравала римська фінансова система, римські срібні монети, яких знайдено у черняхівських поселеннях у великій кількості і які датуються у більшій мірі III-IV століттями нашої ери[30,с.278-279].

Археологи також засвідчують, що в поховальному обряді готської культури Подністров'я III-IV століть нашої ери виявлені змішані поховальні обряди. В ряді готських поховальних ритуалів з'являється ранньохристиянський обряд[17,с.192-205].

Слід наголосити, що готські ранньохристиянські старожитності виявлені і у черняхівських могильниках Прикарпатття і Подністров'я у великій кількості також археологом В.Войнаровським [33,с.87-88].

У слід за археологічними джерелами, що залишили готи у Прикарпатті і Подністров'ї та прийнятті ними у III столітті нашої ери, аріанського християнства, нам розповідає визначний твір ранньої готської історії "Getica". Її автор готський історик Йордан, алано-гот за походженням, що продивав у V столітті нашої ери. Успадкувавши кращі традиції готського літописання, відтворив усю ранню історію готів від епохи їх переселення з Скандинавії на територію сучасної Німеччини та Польщі до епохи проживання готів в Подніпров'ї, Прикарпатті, Подністров'ї та інших регіонах як України так і Південної Європи. Він описав всю відому йому готську історію починаючи з I століття нашої ери. Дякуючи готському історику Йордану, істрики та мовознавці точно знають, що готи в III столітті нашої ери проживали в Прикарпатті та Подністров'ї, а також що власне на цій території, готи в III столітті нашої ери прийняли християнство та заснувати Готську єпископію. Із свідчень готського історика Йордана можемо зрозуміти, що готи переїжджаючи із регіону Європи в інший регіон Європи, як засвдічував Йордан: "всюди за собою, як християни, возили розкладні церкви, в яких молилися"[110,с.7-61,с.98-100,с.185-365].

Цілком очевидно, що ці розкладні церкви в готів були уже в Подністров'ї, де також зафіксовані створені ними ранньохристиянські печерні храми, зокрема єпископський центр біля села Стінка в Тернопільскій області, який є яскравим прикладом ранньохристиянської готської культури Подністров'я, в якому виявлені хрестики, наскельні та печені малюнки, хрестики і т. д. Також Готською подністровською єпископією у III-IV століттях нашої ери був створений готський раньохрситиянський поховальний обряд, який виявив і досконало дослідив в черняхівській культурі Подністров'я, археолог В.Войнаровський[33,с.87-88].

Київський дослідник С.Наливайко наголошує, що у готів дуже рано поширилося християнство переважно у аріанській формі. Готський єпископ Теофіл брав участь у I Нікейському Соборі у 325 році, а знаменитий готський єпископ Вульфіла(311-386рр.) перший переклав готською мовою Новий Завіт. Однак, наголошує С. Наливайко поширення християнства у готів відбувалося нелегко. В час переслідування християн у 369-372 роках, готський король Атанаріх возив по Готії і Подністров'ю дерев'яного ідола якому силував поклонятися християн[89,с.274-275].

Дослідники М.Б.Кизилов та В.В.Масякін у своїй статті "Готи" наголошують, що в III в першій чверті IV століття в суспільстві готів було дуже багато християн. Можна наголошувати, що готське суспільство, його панівна верства, королі та князі, вже були християнами. Дослідник наголошує, якщо б це було не так то навряд чи в 325 році під документом Вселенського собору, що відбувся в місті Нікеї стояв би підпис поряд з підписом Кадма, єпископа Боспора (Криму), підрис Феофіла, єпископа Готії (Подністров'я). Досліники задають собі питання? Де територіально знаходилась Готська єпископія? На території Криму? - очевидно, що ні бо там була єпископія Боспора яку очолював єписком Кадма, Нижньому Дунаї - теж ні бо там була єпископія Дакії. Очевидно, що єпископія Готії була в Подністров'ї на території поширення черняхівської культури[67,с.77-78].

Отже, центр Готської єпископії знаходись на території Подністров'я, а більш конкретно, в скельному масиві біля села Стінка Тернопільської області, в потужному ареалі черняхівських старожитностей, в зоні поширення готської християнської культури, в епіцентрі, де вченикими-археологами виявлені і досліджені достовірні християнські старожитності та

ранньохристиянський храм, єпископський центр, III-IV століття нашої ери. Отже, на нашу думку яскравим центром Готської єпископії є досліджений ранньохристиянський печерний готський храм, біля села Стінка на Дністрі. Власне з храму, який в III-IV століттях нашої ери в середовищі ранньохристиянської черняхівської культури Подністров'я, служив резеденцією Готської єпископії, від імені її вірян, у 325 році готський єпископ Феофіл, який представляв готську єпископію на Вселенському соборі в Нікеї, ставив свій підпис під рішеннями I Вселенського собору. Такі наші висновки підтверджує, опираючись на свідчення готського історика Йордана, київський вчений-мовознавець К.Тищенко, який наголошує: "готи Посяння, Подністров'я та Волині першими серед "варварів" у III-IV століттях прийняли християнство, що правда, у формі аріанства: їх хрестив Вульфіла, готський єпископ у 341-383 роках. Готський єпископ Вульфіла був і першим перекладачем Біблії готською мовою"[20,с.20-23].

Слід наголосити, що тектс перекладу готської Біблії "Codex argenteus" зберігся до тепер". Важливим культурологічним висновком є те, що слов'яни вперше запізналися з християнством ще у III-IV століттях за посередництвом саме готських християнських місіонерів, які поширювали Христове вчення на північ від Дунаю та Дністра. На це вказує слов'янська християнська термінологія, що дісталася стародавнім слов'янам через готське посередництво. Такі терміни, як церква, хрест, піп, піст, сатана є готськими і співпадають з буквами готського рунічного алфавіту" [20,с.20-23].

На це вказує і найвідоміша готська археологічна знахідка з української Волині з рунічним написом готською мовою "tilarids", що у перекладі на українську мову означає "нападник, наїздник".

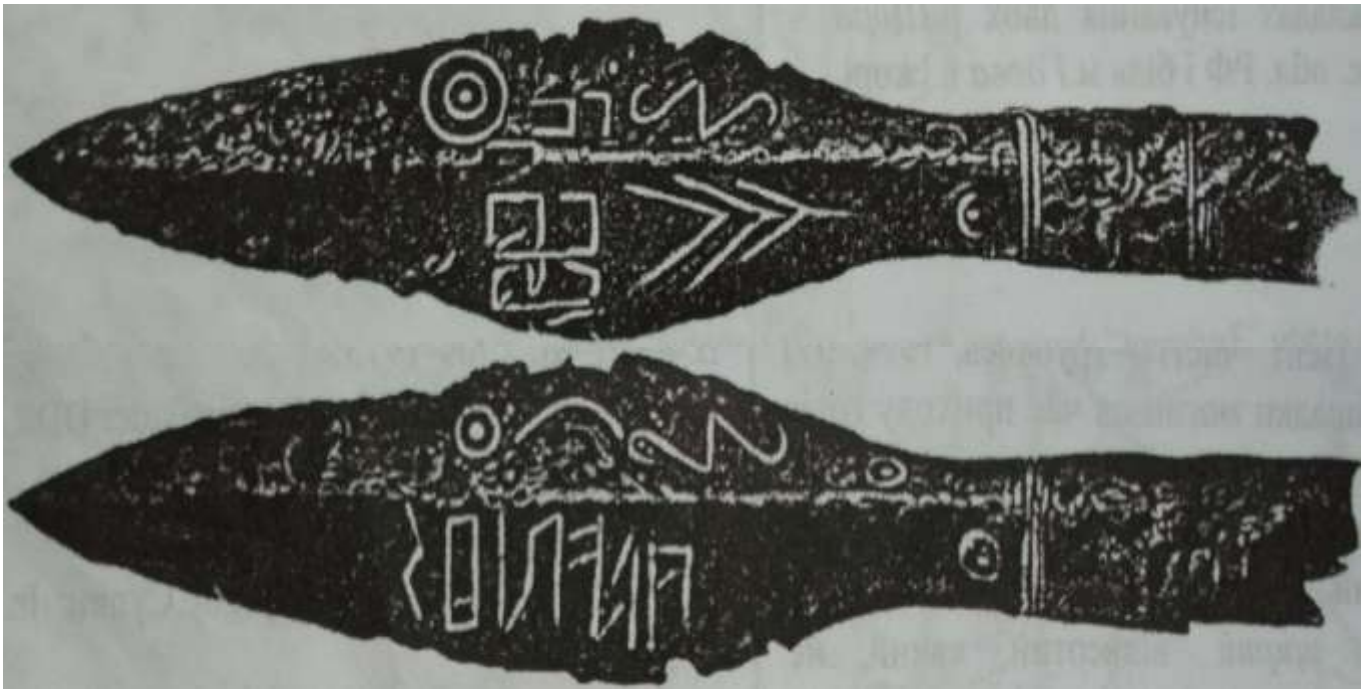

Рис. 21. Готський спис III-IVстоліть з рунічним написом готською мовою "tilarids".

Дослідник К.Тищенко також вважає, що в III-IV століттях християнство у суспільстві та державі готів, що проживали на територіях України: Подніпров'я, Подністров'я, Волині "було елементом готської ідеології та готського суспільного та християнсько-релігійного устрою" [116,с.20-21, с.26].

Дослідник О.Гуцуляк у працях: "Готи на Сході Європи" та "Пошуки заповітного царства: Міф - Текст - Реальність.", зокрема наголошує: "Цілком можливо, що Галичина була для готів "сакральним топосом (місцем)" (гот. "hallus' - "скеля"; біля села Межигірці, неподалік від Галича, гора називається "Скала", а місцевість біля неї - "Божий Тік"), де колись на "могилі Розумного" - Глідскьяльв пророкував і володарював богами та людьми (спільними предками германців, кельтів та балто-слов'ян) могутній Одін - "Wōđanaz" (див. - ісл. Ođinn) "Одін, Вотан", якого римські

тлумачі пояснювали як Меркурія (Гермеса), володаря доріг, аналогічного галло-романському Лугу-Меркурію. "...Возвеличення Вотана-Одіна слід, напевно, пов'язувати з епохою Великого переселення народів, коли більшість германців з мисливсько-землеробських перетворилися в рухомі войовничі племена. Існує версія про те, що готи в Західній Україні були саме готами-тервінгами ("деревлянами"; пор.: "костобоки" - санскр. kastha - "дерево, палиця, кий"+"bhagas" - "тримати"; латиське - "mezs" - "дерево" - "мазури" (як народноетимологічне пояснення сусідами вищенаведене "вігмазури"); лит. - Medynas - "дерев'яний, лісовий, дикий" - с. Мединя(біля Галича)[40,с.82-89].

Королі готів-тервінгів належали до роду Амалів (а його останні представники - деревлянський князь Мал, його донька Малуша, "ключниця", тобто фрейліна-заложниця, княгині Ольги та внук Святослав-Helgihrothr, син Малуші та князя Ігоря-Ingvar). Іншими словами, наголошує дослідник О.Гуцуляк: "саме на Волині та Галичині і в Подністров'ї та Посянні готи стали субстратом праслов'ян (як аналогічно вони є субстратом таких народів, як німці, французи, англійці, іспанці, тунісці та ін.). На відміну від решти остготів, які створили в Подністров'ї та Північному Причорномор'ї могутню імперію Германаріха. Коли ж остання впала під ноги гуннської кінноти слов'яни як союзники останніх цілком законно заволоділи землею свох готських дідів та дядьків. Вперше про готські впливи на історію, культуру і мову України і Галичини почав досліджувати львівський вчений О.Партицький, приналежний до віденської славістичної школи Ф. Міклошича. Варто тут згадати його фундаментальних працях "Германські впливи на наш народ" (історико-язикова студія), (Львів, 1883р.) та "Скандинавщина в давній Русі", (Львів, 1887р.), а безпосередньо готським впливам присвячена праця "Нові коментарі до "Слова о полку Ігоревім" (Львів, 1885р.)". Наприклад, таємничий персонаж "Діви" інтерпретується ним як готський "Tiv" "бог війни", пов'язаний зі згаданими "готськими дівами", що прославляють піснями "бусово время" (сиву давнину) своїх предків. Щоправда, О. Партицький не досліджував готизми у їх етимологічному аспекті, а пояснював їх за аналогією з фактами інших мов, іноді інтуїтивно або й зовсім довільно (за що неодноразово був критикований зарубіжними славістами, в тому числі й В. Ягичем). Це стосується, наприклад, тлумачення слова "Галич" від Galtis (племені галлів) або субетноніму "гуцул", який О. Партицький пов'язував з готами, на жаль, не з'ясувавши його сутність. Можливо, саме міфогенетичний персонаж слов'ян Щек символізує германську складову предків слов'ян: див. - англ. secg - "чоловік-воїн" (пор.: літописний Щекотов, тепер урочище Щекотин на півд. - зах. околиці села Глинськ Жовківського р-ну Львівщини), а також пор.: див. - англ. beorn "муж, герой" (пор. зі згаданим у сагах володарем Гардаріки - Русі Бйорном з Ладоги (Альдебйоргу), слов. "парень", hreoh "жахливий", слов. - "гріх", maere -"славний", слов. - "мир" (компонент в іменах), гот. - waila, див. - ісл. vel, val, дв.- англ. wel, див. - сакс., див. - верх. - нім. - wela, wola "добре, як слід", слов. "вила-самовила" (добрий жіночий дух, демон), гот. Warmjan - "гріти", слов. "верм'яний' (червона барва), див. - англ. del "лісиста долина, лощина", топоніми з формантом - "діл", див. - ісл. huntari "частина області, краю", слов. "хутір", див. - англ. heleth, нім. Held, див. - сканд. holthr "воїн, герой, здоровий, цілий", гот. hails, норв. - helse, англ. health - "здоровий, цілий" - Галич (пор. з тим фактом, що у Звенигородському городищі могильник іменується "Гоєва Гора" , що співставляється з слов'янським - "гоїти" і тут наявні ранні могильники - поховання воїнів пшеворській культури, поряд з похованнями дакійської липицької культури; також городище княжої доби місто Заліщики знаходилося в урочищі Ущилівка, що, на нашу думку, слід етимологізовувати теж із скандінавських мов: норв. uskadelig "безпечний", дат. uskyldig "невинний"; хоча первинно назва Гоєвої гори могла бути германською - дат. høj "високий" - і лишень з часом переосмислитися фактом слов'янської мови), див. - ісл. roths, рунічне "ruth" - "військо" - слов. "рать", див. - ісл. leidan "корабельна округа" (2-3 десятки "треті", де в одну "треть" входило чотири обійстя і від "треті" виставлявся воїн), слов'янське - "лодія" (окрім того, лодіями завжди опікувалися селяни і захоплені варягами лодії теж неодмінно визнавалися часткою здобичі, приналежну селянам), див. - англ. reysen - "здійснювати військовий похід, набіг", див. - верх. - нім. reison - "готуватися, споряджатися", reisa - "військова експедиція"[40,с.82-89].

У Волині та Галичині (Подністров'ї) наголошує О.Гоцуляк, готське та гепідське населення, носії вельбарської культури, перебувало в II-V ст. н. е. знало землеробства, а вело приселищне тваринництво та промисли.

Як зауважує дослідник В.Стецюк, ядро готів окрім Волині, Галичини (Подністров'я) та Полісся знаходилося також в районі Шацьких озер, де засвідчено велику кількість давньо-германських топонімів (назва озер може походити від дв. - верх. - нім. Scaz - "гроші, худоба", нім. Schatz - "скарби"; назви села Пулемець та Пулемецького озера можна розшифрувати як "повна міра зерна" (німецькою: " volle Metze, див. - верх. - нім. fulle mezza"); ріка Прип'ять - див. англ. frio "вільний", pytt - "яма, калюжа, джерело"; р. Рихта, ліва притока Тростяниці, права притока р. Ірші - да - riht, ryht "правий, прямий"; села: Ходори, Ходорків, Ходурки Житомирської області - див. - англ. hador "бадьорий, жвавий"; назву іншого озера - Люцемер слід розуміти як "мале море" (нім. lütt, lütz, дв. - верх.- нім. luzzil - "малий", див. - верх. - нім. mer, нім. Meer, - "море". Назва села Вельбівно (Вельбовно) у Рівненській області на правому березі Горині складається з двох давніх німецьких слів welb - en "виводити склепіння" і ovan "піч" (пічка у вигляді склепіння, викладена з каменю, цілком природна річ, але вона могла мати і спеціальне призначення - для виплавки заліза з болотної руди); поруч з Вельбовним розташоване місто Нетішин, назва якого походить з див. - верх. - нім. net означає "рибальська сітка" (в сучасній німецькій мові Netz), де друга частина назви з див. - верх. - нім. As(c) - "посуд", яке могло мати значення "човен", бо зафіксовано двн. ascman "матрос", тобто "нетішин" - "рибальські човни", або ж "ясенева верша" (нім. Esche - "ясень"), бо гнучкі ясеневі гілки дуже добре надаються для вироблення верш); м. Киверці - нім. Kiefer, свн. kiver "челюсть, підборіддя", хоча не виключене і чеське походження назви (ч. kivir - "вид капелюха"); м. Ковель - нім. Kabel "доля, жереб", сер. - ниж. - нім. kavel-en - "тягти жереб"; с. Мосир на північний захід від Володимира-Волинського, с. Мосир Новий і Старий на південний захід від Рожища Волинської обл. - див. - верх. - нім. masar "клен"; с. Невель на південний схід від Пінська (Білорусь) - нім. Nebel "туман"; с. і оз. Нобель на захід від Зарічного Рівненської обл. - нім. Nabel, двн. nabalo "пуп"; село розташоване на півострові, що вдається в озеро; с. Паре на протоці Прастир - нім. Fahre "пором, переправа"; с. Растів західніше Турійська - дв.- верх. - нім. rasta - "місце стоянки"; р. Стирна біля Прип'яті - нім. Stor, див. - верх. - нім. stur(e) "осетер"; с. Хобултова східніше Володимира-Волинського - нім. Kobold - "демонічна істота"; р. Цир, пп. Прип'яті і с. Цир - нім. Zier - "прикраса", дв. - верх. - нім. - zieri "гарний" тощо. Аналогічно можуть бути проінтерпретовані топоніми Карпатського регіону: с. Свалява (Закарпат. обл.) - гот. swaljawa "ластівка", с. Бринь (Галицький р-н. Ів.-Фр.обл.), гот. - "brunjo", див. - ісл. brǿnja - "зброя, панцир, кольчуга", Сваричів (Рожнятівський р-н Ів. - Фр. обл) - гот. - "swaran, див. - герм. - "swarjan" давати клятву, клястися (пор. з прізвищем Зварич), від якого походить і дв. - ісланд. - vararganga - "людина", що йде давати клятву (s) - varar - "той, що клянеться"+gang "йти" - "варяг".

Поряд з готами-тервінгами на території України мешкали в Подністров'ї та Посянні, як складова частина черняхівської культури - остготи-грейтунги (Gruituggos - жителі (берегів) піщаної гальки; гот. - "greuta", див. - ісл. - "grjot", нім. - "Grei", фр. - greve - "галька, гравій"; пор. можливе "народноетимологічне" пояснення власне тубільними слов'янами: тервінги - "деревляни" та грейтунги - "галичани"; пор. із близьким їм норв. grav, англ. grave, нім. Grab "могила" і епічним мотивом готів-охоронців священних могил) від імені яких - "Hreithgotar, Reithgothi".

Дослідники А.Будилович та М.Брайчевський виводять етнонім "русь" від готського слова - "hreith" - "слава" - ірл.- "greithe" - "цінність, коштовність", "грейд+droth" - "військо, рать, натовп" . Поділяє цю версію і Г.Ловмяньский, який наголошував: "... купцями, що посередничали між середнім Подніпров'ям (Руссю) і Естонією, були готи, котрих фінни вважали представниками Ruotsi. Більше того, якщо Русь у готський період лежала на північних окраїнах володінь готів, фінни могли називати всю готську державу за іменем найближчої їм області.

Потім цю назву було перенесено на заморських купців готського і взагалі скандинавського походження і в кінцевиму результаті локалізовано у Швеції, коли торгівельні стосунки з подніпровською руссю перервалися. Зате в устах шведів першопочаткова назва Русі, зберегла

відпочаткове значення території слов'ян. Першопочаткова назва могла бути слов'янською, то слід рахуватися з тим, що в його поширенні на північ відіграли роль готи, а в південному напрямку, можливо, іранці". Готи-грейтунги на чолі з Вінітарієм "переможцем венетів", перебивши антських 70 старійшин на чолі з "рексом" (королем) Боозом "перехрещеного" нашими романтиками від історії на Божа, хоча ім'я його явно кельтське і власне слов'янським його варіантом є "бевзь-белзь", яке після наївної довіри готам його носія стало "іменем загальним"[40,с.82-89].

З часу приходу готів, з II ст. н. е. у слов'янському Подністров'ї, як констатує дослідник Д.Козак, спостерігається прогрес у землеробстві, а саме: застосування орних знарядь плужного типу, удосконалення знарядь збору урожаю та його переробки, запровадження ротаційних жорен замість зернотерок, споруджуються млини, окремі домогосподарства об'єднюються у сусідські громади "верві". Як наслідок, через посередництво готів у торгівлі з Римом створений додатковий продукт обмінюється на ремісничі товари, предмети розкоші, вино і монети[40,с.82-89].

В готську (черняхівську) епоху в Подністров'ї та Посянні у II-IV ст. н. е. селянське орне землеробство стало тим могутнім фундаментом, на котрому відбулася консолідація "праслов'янських-українських" племен, що забезпечила і динамічний господарський здвиг, і бурний демографічний ріст, і швидкий соціальний розвиток".

Тим самим прихід готів зумовив появу серед слов'ян нової ранньохристиянської релігії та витворення провінціальноримських культур (пшеворської та черняхівської, тобто які об'єднали, відповідно, германських вандало - лугів та гото - гепідів, як і ранньохристиянських остготських королів Подністров'я (короля Остготи) зі слов'янськими конгломератами, внаслідок чого Певтінгерові таблиці називають цей компліментарний симбіоз "венедами". Окрім того, християнські старожитності, свідчення назв християнської гідронімії носять ознаки готського походжння у верхній та середній частині басейну Дністра, а також розріджені прояви на правобережній Наддніпрянщині. Це засвідчує тривалі ранньохристиянські гото-слов'янські міжетнічні контакти, що мали різний характер в II-IV ст. н. е., наголошує у висновок дослідник О.Гуцуляк"[40,с.82-89].

Такий аналіз мовних, літописних та археологічних джерела О.Гуцуляка доповнює доктор філологічних наук, професор К.Тищенко, який наголошує, що проникші у II-III століттях в Подністров'я готи створили тут одну із найдавніших локальних основ германо-слов'янських культурно-релігійних та мовних взаємин. Ретельне дослідження пласну лексики II-IV століть в Подністров'ї дає право наголошувати, що власне тут вперше визначено ранньохристиянські терміни[20,с.20-23].

Мовознавець К.Тищеноко наголошує, що наддністрянські слов'яни внаслідок проникнення готів, побудови ними печерних ранньохристиянських храмів у скелях та печерах Подністров'я, привело до того, що власне слов'яни Подністров'я одні із перших запізналися з християнством ще у III-IV століттях.

Власне тут на широкій території від Сяну до Дністра по ріках відомі ранньохристиянські хрести, які ще називають ранньохристиянські солярні знаки. Власне тут назви рік: Сян, Полтва, Дністер та інші носять у собі ранні гото-слов'яські етноніми, які виникли внаслідок спільного проживанням готів і словян на цій території у III-IV століттях і створеннями спільної германо-слов'янської втому числі й культурно-релігійної, християнської лексики, яку уклали в Подністров'ї готські християнські місіонери[116,с.20-21].

Слід наголосити, що готська назва ріки Полтва, що протікає через Львів, не випадкова, оскільки в 2013 році львівські археологи, в околиці Львова, в селі Зубра, виявили готське (германське) поселення, населення якого проживало також і в басейні ріки Полтви в III-IV ст. н. е. і власне воно очевидно і дало готську назву ріки Полтва, назва якої закріпилася за рікою до наших днів. Слід наголосити, що висновок свого наукового дослідження Костянтин Тищенко підкріплює укладеною картою поширення готських етнонімів на всій території України[116,с.20-21].

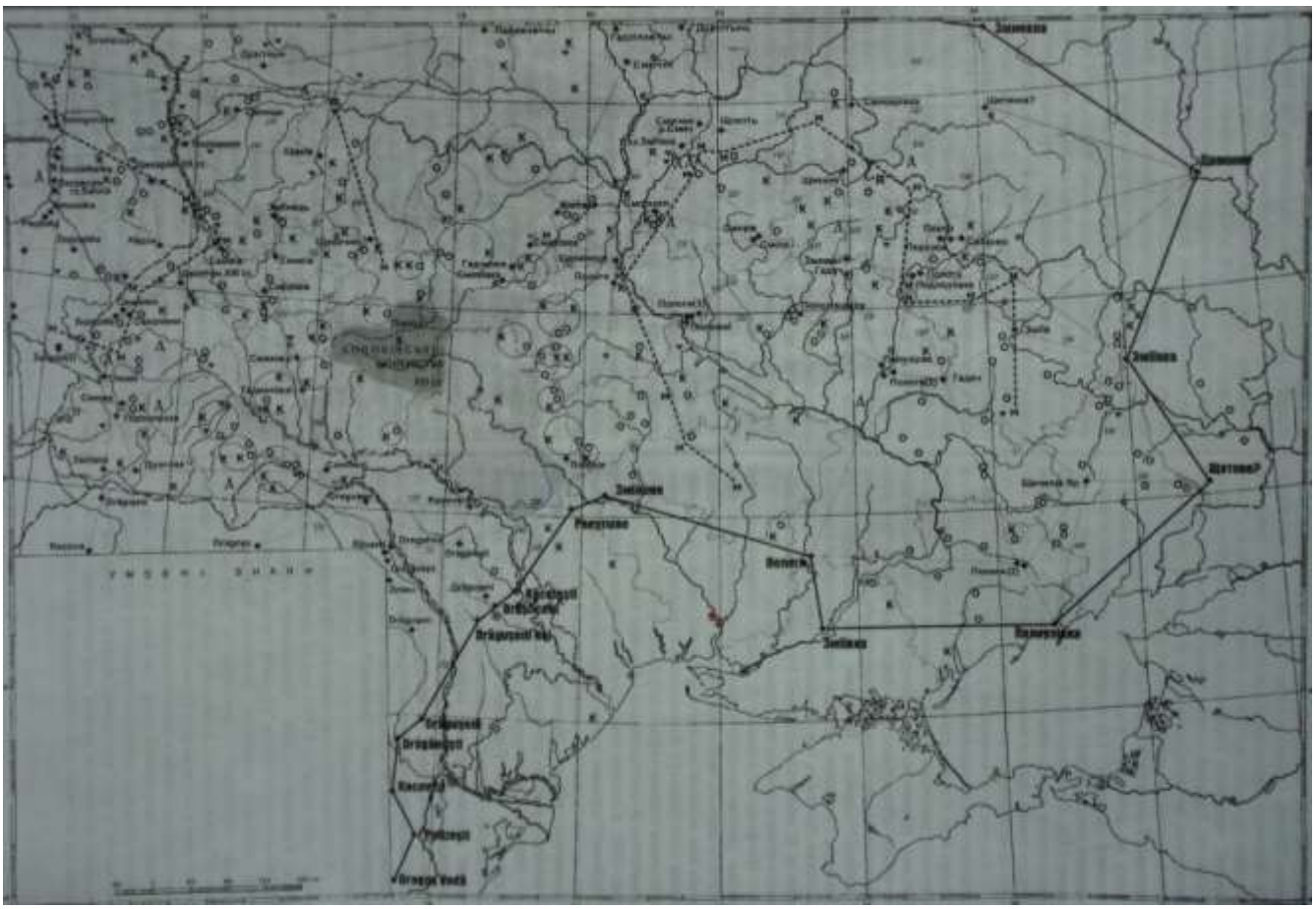

Рис. 22. Карта германо-слов'янських культурно-релігійних та мовних взаємин складена К.Тищеноком.

В контесті даної праці, авторка дисертаці "Християнська архітектура Верхнього та Середнього Дністра XI-XVIII століть", П.О.Печерна яку виконала у 2008 році, наголошує: "що в басейні Верхнього та Середнього Дністра насьогодні зафіксовано 87 пам'яток печерної християнської архітектури, причому окремі з них закладені не у кам'янистих породах, а у лесовидних суглинках та супісках. Це історико-культурне явище, за невеликим винятком, є результатом життєдіяльності печерного чернецтва, як окремої суспільної ланки в церковній структурі доби середньовіччя та нового часу. З'ясовано, що зразки підземної культової християнської архітектури з'являються у регіоні в XI ст. Не виключено, що датування окремих пам'яток можна поглибити й до III-IV століть (готського християнства черняхівської культури Подністров'я), з огляду на архаїчні написи, що містять графеми готики, кирилиці, глаголиці та руноподібні знаки й хрестоподібні готські зображення, аналогічні виявленим у Баклинських гротах та в Криму, куди на початку IV століття нашої ери переселились готи"[99,с.6-18].

Слід наголосити, що за основними формами печерного готського християнського храмового будівництва III-IV століть нашої ери ранньохристиянський храм III ст. н. е. в Подністров'ї біля села Стінка Тернопілської області дуже схожий з аналогічним ранньохристиянським готським храмом IV століття в Ескі-керман в Криму[22,с.247-326].

В контексті напрацювань вчених XX століття, витоки християнства в Черняхівській добі, у III-IV століттях, слід шукати в готській (черняхівські-християнській культурі) Подністров'я та Посяння, яка постала у Подністров'ї в епоху правління готського короля Остготи, який прийняв християнство в 218-250 роках III століття, і був першим християнським володарем, який намагався запровадити християнство в Подністров'ї і Посяні, що зафіксовано багаточисельними археологічними відкрититтями християнських старожитностей в черняхівських похованнях [128,с.28-39].

За свідченнями сукупності археологічних джерел, та римськго історика Амміана Марцеліна (бл.330-400рр.) готи прийшли на територію Піденного Бугу та Подністров'я, за аналізом сукупності джерел, десь біля 150-190 років II століття нашої ери[132,p.562-563. Libri XXI, 3.1].

За століття проживання у Подністров'ї готи досконало ознайомились не тільки з римським політичним життям, але й з новітніми прогресивними релігійними віруваннями в Римській імперії, зокрема, наростаючою силою християнства. За III ст. н. е. готи опановують не тільки Подністров'ям, яке християнізують, але й Закарпаттям, з римською провінцією Мезія. У Подністровському регіоні у II-III ст. н. е. у черняхівсько-готській археологічній культурі, як вважають німецькі вчені, простежуються гето-готські пам'ятки на прикладі липецької культури та слов'яно-готські пам'ятки на прикладі зарубинецької культури[28,с.105-134].

За період політичного домінування у Прикарпатсько-Дністровського та Закарпатському регіонах в готів утворюється ранньофеодальна держава, королем якої стає Остгота. В III столітті, у Подністров'ї, готи утворюють свою першу християнську єпископію, складають свій перший алфавіт на основі 20-грецьких, п'яти латинських та 2 з готського чи рунічного алфавіту. У кінці III чи на початку IV століття, аріанський вестготський єпископ Вульфіла(311-383рр.) здійснив переклад Євангелія[135,s.5-7; s.9-10, s.17-18, s.33-34].

За століття з 190 до 200 років, готи опанувавши всім Посянням, Подністров'ям та Попруттям, де разом з слов'янами, на базі готської ранньофеодальної держави та гото-слов'янського суспільства, розвинули раннє християнство[137,s.150-171].

Сьогодні українські археологи зробили значний внесок у вивчення становлення християнства в Подністров'ї і Посяні, де була своя готська (черняхівська) специфіка розвитку раннього християнства у III-IV століттях нашоъ ери. В цьому контексті варто згадати імена таких вчених які вивчали ранньохристиянські процеси в Подністров'ї, це: В.В. Ауліх, В.С. Артюх, В.В. Войнаровський, В.С. Ідзьо, Ю.В. Лукомський, О.О. Ратич, Г.Ю. Гриценко, Б.Т. Рідуш, та багато інших. Слід зауважити, що перші ранньохристиянські храми-церкви Подністров'я і Посяння улаштовувались готами-християнами в печерах та гротах. У Подністров'ї та Посяні церковні місця зафіксовані у готських житлах, де в одній з кімнат, як правило, було обладнане невелике культове святилище з вівтарем хрестоподібної, прямокутної чи квадратної форми, орієнтоване по сторонах світу, в якому вирізаний готський хрест в середині стіни. В регіоні Дністра аналогічні пам'ятники цього періоду зафіксовані поблизу сіл: Поливанів Яр, Незвисько, Солончени, Жури, Петрени, Городниця. На Дністрі, поблизу с. Комарів у скелі "Хрестище" археологом В. Артюхом зафіксований грот-ніша, де збереглися вирубані у вапняковій породі крісло та вівтар квадратної форми, орієнтований по сторонах світу. На деяких знахідках, а саме - на керамічному посуді помітний готський орнамент III-IV ст. н. е., який багато вчених вважає культовими символами ранньохристиянських релігійних вірувань. Тут також солярні знаки, які зображені у вигляді хреста. Слід також згадати і готський хрест-підвіску з рівносторонніми кінцями та отвором посередині, який як символ готського християнства III-IV ст. н. е. є яскравим доказом раннього аріанського християнства в Подністров'ї[128,с.28-39].

Рис. 23. Готські пряжки з Подністров'я з колекції Г. Гриценка.

Рис. 24. Готські фібули з Подністров'я з колекції Г. Гриценка.

У нижній частині Дністра археологами зафіксовані багаті та бідні християнські поховання в ямах під курганними насипами. У середній частині Дністра ще зберігаються старі традиції в будівництві жител та орнаментації посуду. Такі пам'ятники відомі поблизу сіл: Кошилівці, Кунисівці, Семенів, Зеленче. Тут відзначені поховання під глинобитними майданчиками осель, але вже з трупоспаленнями. На святилищі неподалік с. Цвиклівці, в середній частині Дністра поблизу м. Кам'янець-Подільський, зафіксовані ями, в одній із яких у шарі попелу та золи стояла величезна посудина з обвугленими зернами, а також фрагменти посуду, лощило та шило з кістки. Поруч був виявлений прямокутний вівтар і залишки кремації зі спаленими кістками чоловіка віком 18-20 років[20,с.20-23].

Дослідники вважають, що тут було святилище, де відбувалися обряди, пов'язані з урожаєм і молиннями про воду, а також людські жертвопринесення. Характерним християнським елементом цих малюнків є тонкі руки з трьома пальцями.

Рис. 24. Намисто готки з Подністров'я з колекції Г. Гриценка.

У басейні Дністра, на основі досвіду дослідницьких робіт археологів минулих десятиліть, а також роботи археологічного відділу Українського університету міста Москви, можна попередньо припустити, що можливі місцезнаходження християнських культових святилищ, це середній Дністер, де у III столітті проживали готи-християни та розвивалась активно, за археологічними досдіженнями В.В. Войнаровського, черняхівська культура[33,с.87-88]. Таке ж святилище було знайдене автором в селі Перківці в урочищі Печера. На мисі, що нагадує лежачого ящера, зібраний керамічний матеріал пізнього етапу трипільської культури, бринзенського типу (Т.М. Ткачук). На стрімчастому схилі мису, в гроті виявлена кам'яна брила з ідеографічними знаками, видряпаними гострим інструментом у вапняковій породі, що нагадують ранню писемність. Глиняні таблички з примітивними письменами були знайдені на ранньоземлеробському поселенні в Румунії (тертерійська табличка) та на пізньотрипільському поселенні поблизу с. Лишнівка на Волині. Печери здавна приваблювали давню людину своєю загадковістю і таємничістю. Це були вже обладнані природою приміщення, де, крім проживання, можна було відправляти різні культи. Виникають печерні святилища, зазвичай родові. Можливо, в печері "Вертеба" поблизу с. Більче-Золоте Тернопільської області могло існувати культове святилище. Такі ж святилища могли функціонувати в печерних комплексах поблизу сіл Одаїв (Городище) та Ямниця (Монастир) на території Івано-Франківської області[59,с.371-376].

Ще наприкінці XIX століття на лівобережжі Дністра в с. Бакота археологами були виявлені залишки мегалітичних споруд, кам'яні стовпи, барельєфні та графічні наскальні зображення. На цей час археологічним відділом УУМ було обстежене святилище в с. Комарів Чернівецької обл. навпроти с. Бакота. На цьому пам'ятнику виявлені залишки кам'яної стіни з великих каменів, яка простягнулася на 500 метрів по краю плато, а також стилізовані барельєфні зображення ящероподібного звіра та птаха з довгою шиєю. По схилу розкидані уламки скель, на яких помітні барельєфні солярні знаки дископодібної форми, а також антропоморфні кам'яні стовпи. У прибережній зоні Дністровського водосховища було виявлено кілька кам'яних плит із графічними зображеннями знаків, багато з яких нагадують зірки та сузір'я, а на одній із плит зображено предмет стрілоподібної форми, явно літального призначення[59,с.371-376]. На вершині плато розташоване с. Комарів, де стоять в огорожах кам'яні антропоморфні стовпи. У деяких місцях спостерігаються групи вертикальних кам'яних плит, походження яких місцевим жителям невідоме. Археологічний матеріал, зібраний тут, належить до різних епох, починаючи від трипільської культури, готської ранньохристиянської культури III-IV століть нашої ери і закінчуючи епохою печерного християнства давньоруського часу. В цьому ж регіоні на притоці Дністра, річці Збруч на горі Богит біля села Городниця археологами І. Русановою, Б. Тимощуком, М. Ягодинською зафіксоване святилище, яке функціонувало, як пізньоскіфський час і наступні періоди, зокрема готський християнський період III-IV століття, яке відзначене готськими хрестами і подальшою язичницькою культурою, аж до X століття. В процесі дослідження були відзначені раньохристиняські (черняхівські символи) на мегалітичній споруді, яка збереглася у вигляді воріт і антропоморфного стовпа. Через велику площу цей пам'ятник не був вивчений до кінця. Не виключено, що подальші дослідження можуть дати більш раннє датування виникнення ранньохристиянської (гото-черняхівської культури), цього культового центру. Великий інтерес викликає культовий об'єкт в "Монастир", що на ріці Бистриця, навпроти сіл Угринів, Клузів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, що неподалік стародавнього Галича, який являє собою скелю на схилі плато зі штучно насипаним ритуальним майданчиком і карстовими печерами на яких зображені хрести ранньохристиянської, гото-черняхівської культури III-IV ст. н. е. Слід наголосити, що на прикінці XIX століття місцевим лісником тут були знайдені два кам'яних диска з графічними знаками-хрестами, які слід віднести до (гото-черняхівської християнської культури Подністров'я), що відчасти засвідчено рунами, як виразвся археолог В. Артюх, "готичними рунами"[7,с.85-104]. Тривалий час ці знахідки зберігалися в Ямницькій церкві, але після першої світової війни зникли, і їхнє місцезнаходження на сьогодні невідоме. Знайдені археологами тих часів у печерах і поблизу них кам'яні сокири та фрагменти посуду, були віднесені до епохи енеоліту - бронзи. Пам'ятник

потребує подальших досліджень[6,с.85-104]. Кам'яні ідоли, на яких зафіксовані ранньохристиянські готські хрести, були раніше відомі на Дністрі поблизу сіл Зелений Гай і Книсело. Цілком можливо, що на початку готського християнства III століття, черняхівської християнської культури, виникають культові ранньохристиянські святилища з племінними ідолами на яких просто вирізьблювались ранньохристиянські(гото-черняхівські) хрести, як головний знак християнського релігійного культу[102,с.20-23]. В цьому контексті слід згадати Чатову гору в околицях Львова на скелі якої теж присутні ранньохристиянські (гото-черняхівські) знаки. Ця вершина висотою 400 метрів над рівнем моря є складовою частиною Головного Європейського вододілу. На горі розташований майданчик, на якому стоїть група стовбуватих скель-останців із сарматського піщанику. Складаються вони з трьох ліній, що утворюють прямокутник, орієнтований по сторонах світу. На породі чітко помітні сліди штучної обробки на якій зафіксовані християнські символи. Дослідники вважаю, що з готського епохи у Львівському регіоні залишилася і назва ріки Полтва. Польський дослідник Г. Ловмянський наголошував, що назва львівської річки "Полтва" є одним із чистих готських топонімів, що може говорити, що готи цілком могли заснувати поселення з однойменною назвою річки "Полтва"[152,s.200].

Слід наголосити, що готська християнська епоха III-IV століть Подністров'я, притаманна ранньохристиянськими наскельними символами-хрестами, та готськими рунами не тільки території Подністров'я[59,с.371-376].

Рис. 25. Готські руни з християнського храму біля села Стінка.

Вона присутня і в передгір'ї Карпатських гір, на яку готи-черняхівці мали великий релігійний, християнський вплив. Виявлені вченими у Карпатах готські руни підтверджують такі наші висновки[68,с.97-337].

Рис. 26. 27. Готські руни у Карпатах.

У Карпатах були виявлені також і готські скельні святилища з готськими хрестами поблизу сіл Урич і Багна та в інших гірських маствах, де збереглися зображення солярних знаків та графічні малюнки у вигляді готських хрестів, які притаманні для епохи III початку - IV століть нашої ери притаманних для гото-черняхівських християн Подністров'я та Посяння[68,с.97-337].

Рис. 28, 29, 30. Готські хрести III-IV століть у Карпатах.

Рис. 31, 32, 33, 34, 35. Готські хрести III-IV століть у Карпатах.

Таким чином вищевизначені, зафотографовані знаки та хрести у Карпатах, визначені автором цього дослідження як готські руни та ранньохристиянські готські хрести III-IV століть, що може говорти, що готи-християни Подністров'я мали вплив на релігійну культуру населення Карпат[68,с.97-337].

На Дністрі в печері "Вертикальна" біля села Одаїв було виявлене культове місце з людськими жертвоприносинами тут теж виявлені хрестоподібні солярні знаки очевидно з епохи(гото-черняхівських християн Подністров'я) III-IV століть нашої ери.

На Дністрі, поблизу села Долиняни, було відкрите святилище круглої форми, яке досліджували Г.Смирнова та Г.Гриценко. Згідно зі знайденим тут матеріалом, цей культовий пам'ятник функціонував у ранньоскіфську епоху VI-V століть до н. е., латенський період III-I століть до н. е., готську епоху III-IV століть н. е., в епоху ранніх слов'ян VI століття н. е. Частина дослідників відносить це святилище гето-дакійским племенам, хоча його слід віднести до черхянівського культового центру III- IV століть н. е.

Слід наголосити, що дуже цікавим з огляду на вивчення ранньохристиянських печерних (готських) культових храмів є також Середнє Подністров'я, про що наголошують у своїй праці "Скельні монастирі Середнього Подністров'я як комплексні геологічні та культурно-історичні пам'ятки" дослідники В.І.Корінний, Л.В.Сташевська. Отже з аналізу їх дослідження можна зробити висновок, що Середнє Подністров' з самої ранньої епохи поширення християнства у Центральній та Східній Європі в ходило у його першу, тобто ранню фазу розширення, яка датується III-IV століттями нашої ери, основою якого печерні християнські монастирі готів Подністров'я[71,с.12-25].

Факти засвідчують, що на Середньому Дністрі, в околиці Білої Гори виявлено печерний монастир в околиці якого археологами виявлені пам'ятки черняхівської культури, які притаманні готам. Слід наголосити, що такі скельні монастирі Подністров'я, які пов'язуються вченими з черняхівською (ранньо-християнською археологічною культурою) Подністров'я III-IV століть н. е. є не випадковістю[25,с. 11-15].

Згідно з свідченнями Йордана, готам була відома біблійна легенда про народження Ісуса Христа у Вифлиємській печері, яка стала місцем паломництва всіх християн світу уже в перших століттях нашої ери. Тому ранньохристиянські печерні храми виникали у III-IV століттях не тільки у готів-християн Подністров'я, але й к Криму, Греції, Італії, Болгарії, Туреччини (Каппадокії), Грузії, поблизу Єрусалиму та іших ранніх місцях зародження ранньохристиянської культури [43,с.118-134].

Слід наголосити, що ранньохристиняські, черняхівсько-готські монастирі розташовувалися і на притоках Дністра. На усьому басейні місця і зафіксовіавн ранньохристиянські печерні комплекси, печерні келії, печерні скити в які у III-IV століттях проникали і оселялис ранні християни. Внаслідок їх місіонерської діяльності в подальшому в другій половині III століття і виникали в Подністров'ї ранньохристиянські печерні монастирі з яких по усьому Подністров'ю, його притоках та Прикарпаттю почала поширюватися християнська віра. Таким чином, як бачимо з сукупності проаналізованиз джерел, виникнення скельних, наш курсив ранньохристиянських монастирів у Подністров'ї у другій половині III століття, обумовлено історичними факторами, передусім могутньому розвитку черняхівської (готської) християнської культури[33,с.87-88].

Вперше про готські впливи на історію, культуру і мову Галичини почав досліджувати львівський вчений О. Партицький, приналежний до віденської славістичної школи Ф.Міклошича. Варто тут згадати його фундаментальну працю "Германські впливи на наш народ" (історико-язикова студія), Львів, 1883 р. та "Старина історія Галичини", Львів, 1894 р. у якій його тлумачення слова "міста Галич" від "Galtis" (племені галлів) біля якого у Подністров'ї біля Галича у 246 році відбулась битва між остготами на чолі з королем Остготою і лангобардами на счолі з королем Фастідою. Цю битву, як і проживання готів в Подністров'ї О.Партицький пов'язував з III-IV ст. н. е.[59,с.371-376].

Отже, за свідченнями готського історика Йордана, на початку III ст. н. е. Подністров'я захопили германські племена готів (ост-готів), підкоривши собі все подністровське населення. Готи засвоїли кельтську, слов'янську та скіфсько-сарматську і грецьку культури, прийняли християнство. Вони мали, вплив на слов'ян, особливо в ділянці військової та релігійно-християнської організації[64,с.68-86].

Слід зазначити, що готський історик Йордан усіх слов'ян називає венедами, які діляться на склавінів (південно-західна група) і антів. У III столітті н. е. на території Подністров'я, в багатоетнічному середовищі слов'ян, готи утверджують в Подністров'ї свою готську християнську державу, яка по багатьої основних релігійних компонентах, про що наголошував і готський історий Йордан та археолгіучні джерела черняхівської культури, була уже ранньохристиянською[59,с.371-376; 64,с.68-86].

Ця, очевидно, ранньохристиянська Готська держава профункціонувала до у 375 року... IV століття допоки, велика міграція народів зі сходу, яку очолили тюркські племена гунів, не розгромили християнську державу готів [20,с.20-23].

Вчені археологами пов'язують присутність готів у Подністров'ї у I столітті з вербальною культурою, яка кристалізувала в Подністров'ї у II столітті черняхівську культуру. На думку дослідника Х.Вольфрама готи рухалися по Подністров'я повільно, засвоюючи притоки Дністра: Збруч, Сян та інші, які носять їхні назви. Тут всюди присутн і пам'ятки вербальної культури. Які розкидані острівцями, або масивами у Південному Подністров'ю, починаючи від регіону міста Заліщики і по всьому басейну до Кам'янця-Подільського і по всьому пониззю Дністра. Слід також наголосити, що готи також проживали в середовищі корінного слов'янського населення, яке складало більшість у регіоні, тому перебуваючи у частій конфронтації готи не могли тут почувати себе спокійно. Будучи більш воєнізованими вони створили з місцевим населенням васально-повинні взаємовідносини при гарантуванні з боку готів повної безпеки землеробській діяльності та вільної міжнародної торгівлі, місцевого слов'янського населення. Очевидо в черняхівській культурі, яку репрезентують і з державою Германаріха в Подністров'ї, готи здійснювали політико-адміністративний контроль та культурно-релігійну місіонерську християнську діяльність. Готи в Подністров'ї за свідченнями Х.Вольфрама: "дійсно складали добре організовану військово-політичну і очевидно культурно-релігійну, християнську силу, здатну не лише утримувати у покорі місцеві слов'янські народи у III-IV століттях, але й проводи в його середовщі місіонерську християнську діяльність. Насиченість германського прошарку у Подністров'ї і наявність у нього християнства аріанського зразку, говорять про могутність готської християнської культури у Подністров'ї"[37,с.65-70].

Однак готи-християни (черняхівці) з 210 по 375 в Подністров'ї і очевидно Посянні засновують місцеву християнську цивілізацію типу, готського королівства з містами, ремісничими, політичними та культовими центрами, ранньохристиянською органівзацією. І хоча проживання готів-християн у Подністров'ї було недовготривалим, всього близько півтора століття, готи-християни зуміли, своїми ранньохристиянськими похованнями в черняхівській культурі, в яких присутні християнські символи, християнські рудименти, наскельні християнські символ, готські хрести, печерні ранньохристиянські культові споруди, готи залишити помітний слід в раньохристиняській культурі Подністров'я і Посяння III-IV століть ношої ери[20,с.20-23].

Слід наголосити, що археологічні християнські джерела з Подністров'я, які чітко пов'язуються з готами-християнами доповнюються і греко-римськими та ранньовізантійськими джерелами III-IV століть н. е. Так у 313 році, коли християнство в епоху політичної та релігійної діяльності імператора Костянтина стало державною релігією Римської імперії, воно також охопило і території, які прилягали до неї: Дакію та Подністров'я. Греко-римські джерела зокрема наголошують, що християнство було ще раніше, тобто у III столітті прийняте готами. Так костянтинополський єпископ IV століття Епіфаній засвідчував, шо до офіційного проголошення імператором Костянтином християнства в Римській імперії на початку III століття в Скіфії та Готії активно діяли християнські місіонери. В Подністровській Готії навернув у християнство готів

християнський місіонер (єпископ) Авдій. Власне він створив у готів Тіраса у 250-260 роках Готську єпископійю і став перших християнським єпископом готів Подністров'я. Власне Авдій за свідченнями Епвфанія: "…огласив християнським вченням багатьох готів і з тих пір у готів (Подністров'я наш курсив) виникли печерні монасти, гуртожитки для новонавернених"[138,s.15-42].

У епіграмі римського поета Альцима Авіта "До благочистивого союзу Христового, подано перелік народів, в тому числі й готів і слов'ян Подністров'я, які пізнали Бога…"[143, s.2-3, s.223].

За свідченнями античних і римськиз авторів, першими хто був навернений в християнство під час "готських воєн з Римом" у III столітті, були остготи, карпи та інші народи… Слід наголосити, що у період черняхівської культури, в перші століття н. е. у Подністров'ї і Посяні нараховується кілька етнічних груп, у політичній та релігійній етнокельтурі яких домінують готи-християни, оскільки всю готську політичну владу Подністров'я очолював з 218 по 250 роки готський король Остгота. Археологи, зокрема І. Винокур та В.Войнаровський Подністров'я у готських могилах, поселеннях і могильниках III-IV століть, виявили ранньохристиянські символи-хрестики та інші артифакти раннього християнства[33,с.87-88].

У III-IV століття нашої ери, за свідченням християнських матерівалів в черняхівських поселеннях, в Подністров'ї існували невеликі християнські культові місця. Для цього використовувалися природні об'єкти, до яких можна віднести скелі та печери[59,с.371-376].

У 2003 році поблизу села Устечко Тернопільської обл., завідувачем археологічного відділу УУМ В. Артюхом, був обстежений мис, із крутим обривом над долиною ріки Джурин, яка є притокою Дністра. У скелястому обриві був виявлений невеликий грот. Там була зафіксована вирубана в породі стилізована людська фігура, зображена в правий профіль. Сам грот у вапняковій скелі, скоріше за все, карстового походження, але на його стінах помітні сліди штучної обробки. Орієнтація: північ-південь. Розміри грота: 2,5×2×2,3 м. У його північній частині розташований вівтар трапецієподібної форми у вигляді обробленої кам'яної брили. Печерний храм можна віднести до гото-черняхівського ранньохристиянського храму. Антропоморфне зображення на західній стіні виконане у формі високого рельєфу, що відступає від скелі на 20 см. Являє собою герму - чотиригранний стовп, у верхній частині якого помітні голова та рука, зігнута в лікті. Висота скульптури 95 см., ширина 40 см. Ця герма, що зображує невідоме божество, стоїть на полиці шириною 20 см., штучно вирубаній у породі. На голові скульптури глибоко проштрихований гострим інструментом рівносторонній хрест. За свідченням місцевих жителів, тут була чернеча келія, в якій у давні часи жив християнський схимник, а на стіні грота зображений святий Онуфрій. Культ його був поширений на Подністров'ї. Нижче по Дністру, поблизу с. Буша Вінницької обл. відома ціла композиція в скельному гроті. Посередині її зображене дерево, на якому сидить півень, а перед деревом зображена в лівий профіль бородата людина, що стоїть на колінах із простягненими вперед руками, немовби відправляючи молитву[59,с.371-376].

Дослідження проводили І.Винокур і Р. Забашта. Матеріал, знайдений поблизу, належить до II-III, X-XIV та XVI-XVII століть н. е.[59,с.371-376].

Відносно датування барельєфних зображень в Устечку та Буші, то тут можливі два варіанти: фігури ранньослов'янських богів середини I тисячоліття до н. е., чи ж пізньосередньовічні статуї св. Онуфрія. В Устечку скульптура божества являє собою герму. Голова бородатої людини зображена примітивно, стилізовано морже зображувати ранньохристиянського (готського священника). Головна важлива деталь - хрест на голові скульптури ідола, найймовірніше, був вирізаний ранніми християнами взнак перемоги над язичництвом[59,с.371-376].

Отже у Буші зображена ціла композиція - та ж бородата людина(ранньохристиянський священник), що стоїть на колінах під деревом, на якому було улаштовано хрест. У всякому разі, необхідні детальніші археологічні дослідження, щоб точно встановити точну культову епоху цієї бородатої людини. У 70-ті роки минулого століття в с. Мошанець Чернівецької області місцевий історик-краєзнавець Б. Шевчук звернув увагу на кам'яну брилу, яку місцеве населення називало

“Біблійний Камінь”. У північній частині села, на дні широкого яру протікає струмок, який впадає у Дністер. Підживлюють його води джерела, біля якого і розташований “Біблійний Камінь” - обкачана брила типу валуна із кварцитової породи. Розміри каменя: довжина - 1,5 м., ширина - 1 м. Висоту встановити важко, позаяк більша частина каменя перебуває в землі та виступає над поверхнею на 0,7 м. На поверхні каменя помітні штучно просвердлені круглі отвори діаметром 5х6 см. та глибиною 10-15 см. На сьогодні їх зафіксовано сім. Можна припустити, що свердління здійснювалося за допомогою піску й трубчатої кістки великої домашньої тварини - коня або бика. Керамічний матеріал, знайдений поблизу, належить до черняхівської культури. Після навали гунів, падіння Римської імперії (його приклих в Подністров’я християнських складових), вченими спостерігається певний занепад у християнській(гото-черняхівській) культурі. Відхід готів християн з Подністров’я, домінування язичників-слов’ян, що підтверджується археологічними матеріалами, ось характерні складові цього часу - першого етапу проникнення християнства в Подністров’я [59,с.371-376].

Таким чином поширене у III-IV століттях н. е. серед варварських племен, вперше чергу готів, в черняхівську епоху, в передгір’їях Карпат і долинах Дністра та його приток християнство, проникло з Римської імперії через біженців-християн і купців. Збереглися письмові свідчення древніх авторів про перших єпископів і християнські богослужіння на суміжних східних землях. Давньоримські автори: Тертуліан, Феодорит Кирський, Афанасій Олександрійський, Сократ із Костянтинополя та інші пишуть про християнство серед варварських племен, які проживають поблизу північно-східних кордонів Римської імперії [59,с.371-376].

До нашого часу збереглися легенди про апостола Андрія та його ходіння у Скіфію. У давньоруських літописах згадується перший слов’янський єпископ Андроник, сподвижник Апостола Павла. Апостол Андрій здійснив ходіння в землі Скіфії і дійшов до Новгорода. Цей факт можна вважати перебільшеним, але пропаганда ідей християнства в регіоні Дніпра, очевидно, таки була. Що стосується Андроника, то такий апостол, зарахований до списку 70-ти апостолів другорядного значення. І цілком можливо, що він був рукопокладений апостолом Павлом на єпископство в слов’янських землях. У давньоруських літописах так і сказано: ”Нам, Русі - учитель Павло”. Виходить, що на території України в римський час вели місіонерську діяльність два апостоли: Андрій і Павло І про християнство на варварських землях пишуть давньоримські автори. Можливо, місіонерам у деяких племенах удавалося створити християнські громади. Але тоді повинні були зберегтися хоча б якісь сліди християнської діяльності: предмети культового призначення, залишки культових храмів[6,с.85-104; с.379-381].

Римські автори пишуть про те, що варвари для молінь використовують намети для церков. На І Вселенському соборі в 325 році християнські громади були названі церквою. Цей термін починає застосовуватися і до культових печерних і наземних. готськиї храмів як Подністров’я так і всіх решту ранньохристиянських печерних храмів на території України [22,с.247-326].

Не виключена ймовірність функціонування в ті часи печерних ранньохристиянських храмів як у Криму, так і в Подністров’ї. Підтвердити це можна, використовуючи археологію. У 50-60-і роки ХХ століття на території України в могильниках черняхівської культури виявлені поховання за християнським зразком. Останнім часом у Карпатсько-Дністровському регіоні зафіксовані знахідки з християнською символікою (форми для виливки натільних хрестиків - на черняхівському пам’ятнику поблизу села Чорнівка Чернівецької області)[19,с.155-174].

Поблизу села Стінка Тернопільської області виявлений і досліджений печерний ранньохристиянський храм, який був вирубаний готами-християнами у вапняковій породі. У плані цей християнський храм має трапециподібну форму, вхід розташований із західного боку. Вівтар з двома притворами розташований у східній частині навпроти входу. На стінах храму збереглися графічні знаки та написи, виконані гострим інструментом. Свастика, можливо, являє собою рівносторонній грецький хрест, поширений у перші століття н. е. і трохи видозмінений варварськими племенами. Уособлювала вона знак сонця. Геометричні фігури, тамгоподібні знаки, деякі знаки з написів були поширені серед західних сарматів у перші століття нашої ери.

Латинськими літерами користувалися готські племена черняхівської культури. Латинський чи готський)хрест із розширеними кінцями близький за типом зображенню такого ж хреста на знайденому в Керчі надгробку з датою, що відповідає 304 рокові, а отже початку IV ст. н. е. Більшість зображень вказує на функціонування цього кафедрального, єпископського храму в готську християнську епоху, тобто в III-IV ст. н. е.[20,с.12-31].

За всіми параметрами, до цієї категорії належить і храм поблизу села Монастирок Тернопільської області. Там, поруч із жертовником у вигляді великої плити, що лежить на трьох опорах, був грот, де раніше діяла церква. Матеріал, знайдений під час археологічних досліджень, належить до епохи раннього заліза, III-IV століть н. е., епохи слов'ян та Русі-України. Час появи церковного храму в гроті наразі точно не встановлений, але скоріше за все християнський храм виник в III-IV ст. н. е., задовго до офіційного прийняття християнства в X ст.[59,с.371-376].

Після офіційного прийняття християнства в Римі в IV ст. н. е. до програми церкви входить християнізація варварів, які проживають на суміжних територіях. В цей час на територію Прикарпаття й Подністров'я християнство проникало двома шляхами: з північно-східних провінцій Римської імперії (Дакія, Мезія) та з античних міст-колоній Північного Причорномор'я. З міст-колоній, таких як Ольвія, Тира, Танаїс, Херсонес та інші, нова віра передавалася кочовим племенам сарматів, які несли її далі, в інші регіони. На Кам'яній Могилі, на її скелях виявлена християнська символіка перших століть н. е. Ці ж сарматські племена могли принести християнську віру й у Карпатсько-Дністровський регіон[21,с.84-95].

На початку II століття римський імператор Траян завоював Дакію, і кордони Римської імперії впритул наблизилися до Карпатсько-Дністровського регіону. З місцевими племенами торгували купці. Бувало, що з ними проникали ідеї християнства. У Подністров'ї шукали притулку біженці-християни з Риму, які бували тут першими місіонерами. Особливо їхні візити почастішали після правління імператора Костянтина. У цю епоху в основному населення території Подністров'я було язичницьке і головним їхнім богом був Род-Святовит. Цей тип вірування (прамонотеїзм) створював сприятливі умови для навертання деяких племен у нову християнську віру. Але християнство не стає домінуючою релігією серед цих народів, можливо, через те, що в східних сусідів Риму ще не склалися державні відносини, була відсутня сама консолідація племен, і тому нову віру прийняла незначна група населення[59,с.371-376].

Збереглися також свідчення Сократа з Костянтинополя кінця IV ст. н. е. про втручання Рима в міжусобицю варварів, за дпомогу, як подяку один із вождів прийняв у своєму племені християнство, але інші племена Подністров'я, християн переслідували[59,с.371-376].

Після падіння Римської імперії позиції християнства на Прикарпатті й Подністров'ї виявляються доволі ослабленими. Серед слов'янських племен, які населяють ці землі, переважає язичництво, про що свідчать візантійські письмові джерела. Після навали гунів у IV столітті н. е. був порушений зв'язок населення Прикарпаття й Подністров'я зі східними римськими провінціями. Слов'яни, що жили на цих землях, повернулися до старих релігійних вірувань і культів. Прокопій Кесарійський тоді ж, у VI столітті пише про слов'ян і антів: "вони вважають, що тільки один бог - творець блискавок є владикою над усіма". Протягом VI-X століть Візантія виявляє цікавість до території Прикарпаття й Подністров'я в питаннях християнізації, про що згадується у праці Костянтина Багрянородного "Про управління імперією". Візантійський патріарх Фотій описує у 860 році передумови прийняття християнства серед народів, які проживають на Дністрі. Можна припустити, що цей процес міг відбуватися під впливом ченців Кирила та Мефодія, яких патріарх послав у 862-863 роках до моравського князя Ростислава. Німецький учений Ф.Загиба вважає, що великоморавські, паннонські та дністровські слов'яни були знайомі з християнством завдяки діяльності Кирила та Мефодія, які, підтримувані князем Ростиславом, проповідували християнство по всій Центральній Європі.

Інтерес до карпатських і дністровських земель виявляв також і Рим. У IX-X століттях місіонерами з Рима починається спроба християнізація земель Карпатсько-Дністровського регіону, що входять до складу Великої чи Білої Хорватії. Християнство, проникало сюди із сусіднього

Великоморавського князівства, Перемишля (Посяння), яке вже на той час прийняло водохрещення. У папських документах X століття згадується про території, на які поширювався вплив Празького єпископату. Це землі передгір'їв Карпат і долини Дністра. Якщо перше водохрещення київських князів і частини населення відбулося приблизно в 866-867 роках, то точної дати першого водохрещення Прикарпаття й Подністров'я ми поки не знаємо. Але хрещення було здійснене місіонерами з Рима.

У документі Папи Римського Іоанна XIII 973 року, де він звертається до чеського князя Болеслава у зв'язку із заснуванням празького єпископства, відзначено, що Рим вводить латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі-України. Імовірно, йдеться про Прикарпаття й Подністров'я. У VII-X століттях тут була держава Біла Хорватія. Згідно зі свідченнями Костянтина Багрянородного, вона в ті часи була ще нехрещена, на чолі стояв великий князь, який мав кінне та піше військо. Хоча в VII столітті частина хорватської знаті була хрещена священиками з Рима, однак, очолював її нехрещений князь. Можна сказати, що християнство на Прикарпаття та Подністров'я проникало двома шляхами: із заходу - із Великоморавського князівства та з півдня - із Візантійської імперії. Але в Білій Хорватії християнство прийняла лише невелика група знаті. На всій території країни панувало язичництво. Але, у зв'язку з утворенням державних об'єднань, язичництво переросло вузькі рамки вірувань, зароджених у часи первіснообщинних відносин. Необхідна була релігія нового типу, яка відповідали би новим умовам. У 988 році в Києві було офіційно прийняте християнство за візантійським зразком. Після цього нова віра затвердилася в інших містах Русі-України. Великий київський князь Володимир розпочинає релігійну реформу і видає указ: "храми ідольскіє і требища всюду раскопа і посєчє ідоли сокруши". У Києві та ряді міст були розгромлені язичницькі святилища, а на їхньому місці збудовані християнські церкви згідно з указом князя Володимира, що: "повєлє рубіті церкви і поставляті по мєстом ідєже стояха куміри". Становлення християнства почалося й у Дністровському регіоні, де панувало язичництво з давніми традиціями, що сягали коренями в кам'яний вік і трималися аж до входження Білої Хорватії до складу Русі-України. Це підтверджується археологічними дослідженнями. Так, наприклад, установлено, що городище-святилище в Ржавинцях наприкінці X - початку XI ст. припинило своє існування, а ідол, який стояв у центрі майданчика, був скинутий у культовий рів. Можливо, що Успенський собор у Галичі був побудований на місці язичеського капища. У всякому разі, так вважає Я. Пастернак, який у 1938 році проводив там розкопки і знайшов на території собору яму розмірами 7,5×7,5 м. і глибиною 0,8 м.

Насадження нової віри примушувало язичників або приймати християнство, або йти в хащі, пустелі та ліси. У цей час, а точніше - в X-XI століттях, спостерігається новий етап функціонування язичницьких святилищ там, куди втекло населення, що відмовилося прийняти християнство. Це, зокрема, великі культові язичницькі центри на середньому Збручі, на території сучасного заповідника Медобори в урочищах Богит і Звенигород, про які згадувалося раніше. Там проводили дослідження Б.Тимощук, І.Русанова, М.Ягодинська. Були виявлені залишки капищ, які займали великі площі, а також оборонні споруди у вигляді валів із кам'яних брил. Знахідки датуються, крім скіфського часу, також періодом X-XIII століть, коли діяли ці святилища.

У цей же час, а саме в X-XIII століттях починається активне функціонування язичницьких святилищ в інших місцях Галицької Русі. Одне з них було розташоване на високому мисі в урочищі Паланка поблизу села Кулішівка. Залишки язичницького храму були виявлені на високому правому березі Дністра поблизу села Зелена Липа в урочищі "Турецька криниця". Керамічний матеріал належить до X-XIII століть. Слід зауважити, що це язичницьке святилище було лише в 12 км. від давньоруського поселення поблизу села Мартинівка, на території якого були розкопані залишки дерев'яного храму XII-XIII століть.

На язичницьких святилищах бували людські жертвоприносини, про що свідчать знайдені при розкопках останки людей. Були випадки вбивства і принесення в жертву християнських священнослужителів. Про це пише в XI столітті німецький хроніст Гельмольт, де згадує про

убивство та принесення в жертву єпископа Іоана. Уже в XI-XII століттях церква починає кампанію з викорінювання язичництва в різних регіонах Русі-України. Крім будівництва церков на місці язичницьких святилищ, церква в найбільш глухих і найвіддаленіших районах проводить заходи з витіснення язичницьких жерців із їхніх насиджених культових місць. Замість язичницьких культових центрів створюються печерні монастирі. Прикладом є Бакотський скельний монастир, який виник на місці давнього культового центра. Печерні монастирі з'являються також на Дністрі в таких місцях як: Непоротово, Лядово, Ципово, Сохарна. У цих випадках ченці виганяють язичницьких жерців, а споруди розбирають на господарські потреби.

Залишалися ще малі культові місця. Туди церква скеровувала ченців-подвижників, які поселялися поблизу капищ, проповідували християнство серед місцевого населення і виганяли язичницьких жерців. Про це свідчать деякі факти. Поблизу села Комарів гроти ченців-схимників зафіксовані в урочищі Гринчук і в скелі Христище, де язичницьке капище в гроті "Турецька хата" було переоблаштоване на чернечу обитель. Поблизу села Одаїв, де були зафіксовані святилища в печерах, зберігся штучно вирубаний грот під місцевою назвою "Грот ченця". Місцеівсть поблизу села Ямниця, де було язичницьке святилище, сьогодні має назву "Монастир". Одна з тамтешніх печер зберігає сліди штучної обробки й дуже схожа на чернечу келію. Таких келій, вирубаних у скелях, по всьому Дністру та його притоках збереглося дуже багато. На сьогоднішній день вони закинуті, й місцеві жителі не мають ніяких відомостей[143,s.2-3,s.223].

Після включення Прикарпаття та Подністров'я в X столітті етнополітичну структуру Русі-України тут починає домінувати візантійський вплив церковної організації Костянтинополя. Звідти починають прибувати християнські місіонери, які підтримуються владою володарів Русі-України в боротьбі проти язичників. Усе це приводило до того, що західний римський християнський вплив, як і язичницький починає різко зменшуватися. До XIII століття припиняють своє існування язичницькі центри на Богиті та Звенигороді, а також на Дністрі, його притоках, і в передгір'ях Карпат. Це означає остаточну перемогу християнства. Але окремі малі культові місця зберігаються до XX століття. Під Львовом, біля селища Брюховичі в лісі є пагорб із вапняковою скелею на вершині. У літописах скеля називається "Камінь Лева". У тріщинах і невеликих карстових порожнинах зустрічаються середньовічні монети. У скелі збереглася ніша, де стояла християнська ікона. Тут також спостерігається спроба церкви перетворити язичницьке культове місце на християнське[143,s.2-3,s.223].

Для боротьби з язичництвом давньоруськими літописцями-християнами була розроблена ціла теорія з дослідження давніх вірувань слов'янського населення. На підставі їхніх праць в історії слов'ян простежуються три стадії релігійних вірувань. Перша з них - дуалістичний культ упирів і берегинь. Корені його сягають в епоху привласнювального господарства - у кам'яний вік. На основі культу берегинь склався домашній культ. Друга стадія - культ Рода і рожаниць. Зародився в неолітичну землеробську епоху. Він поклав початок аграрним культам сільських громад. Третя стадія - культ Перуна. Виник у період розпаду первіснообщинних відносин в епоху пізнього енеоліту - ранньої бронзи серед скотарських племен. Праці давньоруських літописців збігаються з висновками вчених XX-XXI століть щодо періодизації релігійних вірувань, які ґрунтуються на археологічних дослідженнях. Перші два види культів зародилися серед племен Карпатсько-Дністровського регіону. Третій вид був принесений кочівниками-скотарями з інших регіонів. Серед слов'янського населення Карпато-Дністровського регіону в IX-X століттях князівсько-дружинний культ Перуна стає домінуючим. Культ Рода-Святовита відходить на задній план. Язичницькі жерці-волхви, утративши підтримку князівської влади, намагаються чинити опір. У деяких регіонах Русі-України їм вдається підняти заколоти. На території Прикарпаття та Подністров'я частина населення, що не прийняла нову віру, укріплюється на горах Богит і Звенигород. Там виникають нові укріплені городища-святилища, які поширилися згодом від середньої до верхньої частини Дністра. Продовжується обряд людських жертвоприношень, про що свідчать результати археологічних досліджень. У XI-XIII століттях на території Прикарпаття та Подністров'я перемагає християнство. У містах і сільській місцевості населення в поховальних

обрядах переходить від кремації до інгумації. У містах Галичі, Василеві та інших археологами зафіксовані залишки церков і монастирів з похованнями у середині храмів і на християнських цвинтарях, прилеглих до них. Археологічні дослідження підтверджують також проникнення християнства у сільську місцевість, про що свідчать поховання та залишки сільських церков [59,с.371-376].

Підсумок боротьби християнства з язичеством підводить монголо-татарська навала в 1241 році. Язичницькі культові центри припиняють своє існування. Галицький регіон залишається самим західним форпостом християнства. Князь Данило, залишившись один на один з небезпекою татарського вторгнення й тому звертатися за підтримкою до Ватикану. Папа Римський Інокентій IV зацікавлений у створенні єдиної коаліції європейських держав проти татар, тому запросив Русь-Україну до Союзу Католицьких держав. За таких обставин довготривалих переговорів, великий князь Данило Галицький вступив Союз католицьких держав коронувавшись королівською короною і став першим королем Русі. За обставин входження Русі-Україні в Союз Католицьких держав в Галицькій Русі утверджується унія християнських церков, а сама територія Подністров'я, за давньою історичною традицією, яка протягом тривалого періоду з II-III - по XIII століття була під впливом Риму, знову опиняється під впливом західного християнства[59,с.371-376].

Отже, як бачимо з історичного екскурсу з експансією готів в Подністров'я і Посяння в III ст. н. е. сюди проникає перше християнство, яке ставши офіційною релігією ще в перших століттях нашої ери, майже відразу ж опинилося втягненим у політику, основним напрямком якої була релігійна боротьба між язичниками та християнами за регіони Подністров'я і Посяння [7,с.85-104; с.85-104]. Слід наголосити, що регіони Подністров'я та Посяння, являються складовою частиною Центральної Європи де знаходиться межа західної та східної християнських культур. Ріка Дністер є однією із найстародавніших водних артерій. Населення Подністров'я, по басейну яких віднайдені стародавні язичницькі та християнські пам'ятники завжди були під пристальним поглядом ранніх християн. Власне сюди, згідно сказаннями, відправився з своєю місіонерською діяльністю християнський місіонер, Андрій Первозванний, де зробив пророцтво відносно християнського майбутнього Русі-України[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Власне на прикладі Подністров'я можна прослідкувати процес становлення християнства в Центральній Європі і зокрема на території України. Багаточисельні пам'ятники збереглися тут до нашого часу в гротах, скалах та печерах по долинах Дністра та його притоках[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Рис. 36. Прикарпаття та Подністров'я згідно свідчень карти давньогрецького географа Клавдія Птолемея.

Тому дослідження зародження та становлення християнства, не випадкове, оскільки ріка Дністер бере початок в Карпатах і тече з півночі на південь через всю Центральну Європу зв'язуючи тим самим степи Південної України з регіоном Карпат і Прикарпаття. По його берегах в різні часи проживали різноманітні європейські народи: даки, кельти, карпи, бастарни, готи, склавіни, анти, слов'яни. З давніх давен у Прикапатті та Подністров'ї функціонувала велика кількість поселень та городищ, могильників, культових пам'яток[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Дністер, як велика ріка, був відомий ще античним авторам, які називали його Тірасом[59,с.371-376]. З II по IV століття нашої ери, коли в регіон Прикарпаття та Подністров'я прийшла Римська імперія, римські джерела називають ріку Дністром, про що згадує римський історик Амміан Марцелін в 330 році нашої ери. Вже під назвою Дністра, ріка зафіксована на дорожній карті римських шляхів III-IV століть, Певтінгерових таблицях[48,с.191-192].

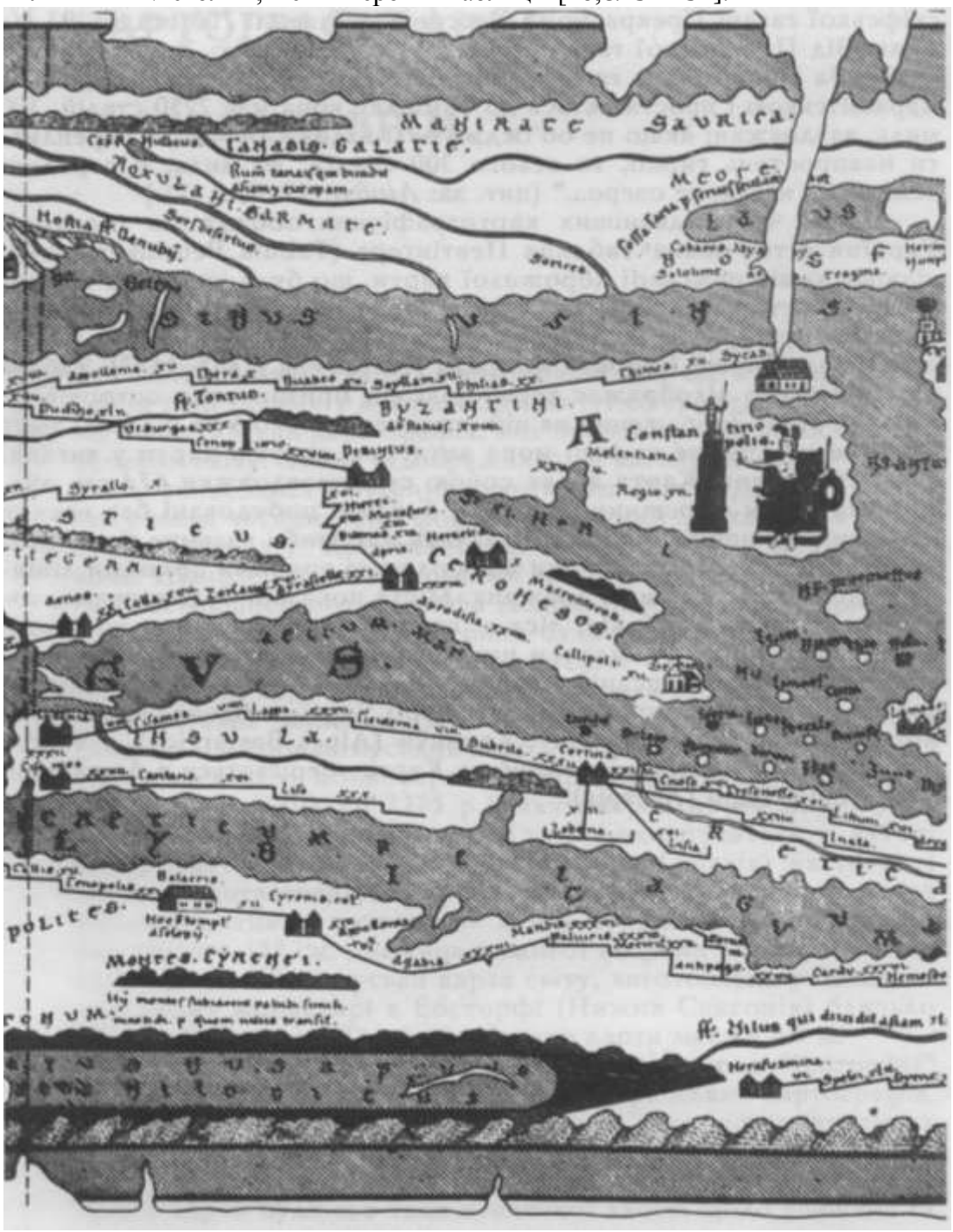

Рис. 37. Дорожна карта римських шляхів III-IV століть нашої ери - "Певтінгерові таблиці".

Римські джерела засвіжчують, що в ІІ столітті нашої ери римський імператор Траян покорює даків і кордони Римської імперії наближуються до регіону Дністра. “Слово о Полку Ігоревім” з радістю згадує про ті благодатні часи: “Були віка Троянові…” ще навіть в ХІІ столітті[83,с.23-25].

Між жителями римських східних провінцій і племінними об’єднаннями: бастарнів, карпів, готів які проживали в Подністров’ї, виникають не тільки торгово-економічні, але й релігійно-культурні відносини[126,с.28].

В період між І-V століттями нашої ери християнами ставала велика кількість римських легіонерів, що дало можливість римському імператору Костянтину, опираючись на християнське військо ввести християнство, як державну релігію. В цей же час велика кількість римських легіонерів та купців, що була розміщена в регіоні Подністров’я, вступила в торгово-економічні та політичні відносини з язичницьким населенням Прикарпаття та Подністров’я[48,с.191-192].

Християнські місіонери проникають не тільки в завойовані Римом землі, але і на суміжні території. Не дивлячись на переслідування в центрі Римської держави християнство в І століттях однак мало великий вплив в усій Римській імперії так і прилягаючих до їмперії землях, де воно намагалося концентруватися із-за близькості до метрополії. За таких обставин можна наголосити, що християнство в Подністров’я в І-IV століттях нашої ери йшло двома шляхами: із Риму через Дакію і через Іллірію в Паннонію у Прикарпаття та Верхнє Подністров’я [53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Джерела засвідчують, що апостолом, який проводив християнство в слов’ян в тому числі і в населення Прикарпаття та Подністров’я в І столітті нашої ери - був святий Павло. В цей же час у Подністров’ї і прикарпатті у ІІІ столітті проживали готи, які вже були християнами. Готський історик Йордан, наголошував, що готи переміщаючись по Подністров’ю всюди возили перевізні розбірні церкви[64,с.62-78]. Проживаючи довго по берегах Дністра готи облаштовували свої церкви в гротах і перераз берегів Дністра. Одну із таких, як готський єпископський собор, було визачено автором цього дослідження та завідувачем археологічного відділу УУМ, к. і. н., доц. В. Артюхом[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Рис. 38. Християнські старожитності готів-ченрняхівців Подністров’я ІІІ-IV ст. н. е.

На наявність у готів Подністров'я у III столітті християнства, вказують археологічні дослідження археолога В. Войнаровського, який виявив їх у черняхівській культурі[33,с.87-88], археолога В.Артюха та інших[3,с.6-8].

Київский дослідник В. Баран всю територію від Сяну до Верхнього і середнього Дністра до Молдавії та Румунії у III столітті віддав: "поліетнічній культурі черняхівській культурі, на чолі якої стояли готи(християни)"[15, с.2-49; с.19-48; с.12-15].

Отже готи, та інші германські племена, які в II-III століттях захипили цю значку тертиторію від Посяння до Подністров'я піддали місцеве населення свому культурному (християнському впливу), що видно із відкритих майже 1000 готських археологічних пам'яток Подністров'я[121,с.203-204].

Власне в цей час в Подністров'ї проходить взаємопроникнення слов'янської і готської культури, що й спричинилося до виникнення черняхівської культури та ранньохристиянської релігії [27,с.142-163; с.95-97]. У III столітті готи з Подністров'я де сильно укріпились, починають міграцію в Причономор'я. В же тут у Подністров'ї готи поділилися на східних: острогонів, ост-готів та візи-готів (гепідів), які вступили між собою у військові конфлікт у 246 році, про що наголошував Йордан. Битва між якими ост-готами і гепіда, за контроль за Подністров'я пройшла в 246 році біла міста Galtisa майбутнього Галича. Король готів Остгота, що правив Подністров'ям у 220-250 роках, після перемоги над королем візі- готів Фастідою у 248 році розпочав виснажливу війну з Римом. Разом з готами у війні з Римом взяли участь і слов'яни Подністров'я та Прикарпаття: певкіни та карпи, про що засвідчив Йордан. Спочатку 509-ти тисячне військо Остготи перемогло військо римського імператора Деція у 251 році, який загинув на полі битви разом із сином. Однак у 269 роках новий римський імператор Клавдій II(268-270рр.) у битві біля Ніуша переміг гото-карпське військо Прикарпаття і Подністров'я і отримав почесний титул "готський"[103,с.124-139].

Після розгрому готів з 270 року їх політичний та очевидно культурно-релігійний, ранньохристиянський вплив, який домінував готичними ранньохристиянськими хрестиками, від Посяння до Подністров'я, слабшає, і поступово до кінця IV століття взагалі зникає. Слід наголосити, що після виходу готської ранньохристиянської культури з Подністров'я, готи розширили ареал готської християнської культури на територіях та реніонах де вони проживали, зокрема в Криму, де вони утворили християнську країну (Дорі-Дорос) - Феодоро і стали васалами Візантії. Візантійці допомогли готам-християнам зводити в Криму християнські базиліки[129,с.10-14]. Власне наслідок розвитку християнства у готів Криму їхня єпископія в середні віки отримала статус "Готської Митрополії"[74,с.172-202].

Як засвідчують історичні джерела, в VIII столітті, а точнішк у 787 році, готи-християни Південного Криму, очолені єпископом готської Митрополії Іоаном, підняли повстання проти хозар і визволи столицю Кримської Готії місто Мангуп[87,с.11-14].

Слід наголосити, що готська твердиня Мангуп була закладена готами-хистиянами, які з розкладними палатками-церквами, які використовували в Подністров'я, про що засвідчив Йордан, прийшли в Крим. Мангуп заклали на початку IV століття в контесті становлення тут готського державно-християнську культу в середовищі якого виявлені тотоджні ранньохристиняському культуту Подністров'я, наскальні "готські хрестики" та раньо-християнські печерні церковні комплекси[36,с.56]. Слід наголосити, що аналогічні "готські хрести", які слід віднести до середини III століття, були також виявлені на головній печері релінгійного комплексу, що з язичницького переріс в ранньохристиянський в селі Страдч Яворівського району Львівської області[35,с.23-34].

Рис. 39, 40, 41. Готські хрести III-IV ст. н. е. з с. Страдч Яворівського р-ну Львівської області.

Рис. 42. Кельтський язичницький комплекс в селі Страдч Яворівського раційону Львівської області України з християнським готським хрестом III-IV століть.

Рис. 43. Готські хрести III-IV ст. н. е. з головної печери релігійного комплексу що з язичницького переріс в ранньохристиянський в селі Страдч Львівської області.

Вплив готів-християн на слов'ян у III-IV столітті Прикарпаття Подністров'я був настільки великий, що в подальшому, християнська церква, рукоположила святого Андроніка, першим слов'янським єпископом. Власне з цього регіону, наголошує автор "Повісті минулих літ", Русь, прийняла слов'янську писемність, з Паннонії та Іллірії. Можна наголосити, що першим учитилем християнства в Центральній Європі і зокрема регіону Прикарпаття та Подністров'я був святий Павло, функції якого продовжив рукоположений ним, перший слов'янський єпископ святий Андронік[79,с.23-25].

Інша основна готська гілка, ост-тготи, наголошує визначний дослідник цієї проблеми В. Крисаченко: "в III-IV ст., яка готи-християни, мешкали переважно у дністро-бузькому межиріччі. До племінного союзу ост-готів входили: язиги, карпи, геруни, венеди, а також низка інших сармато-роксоланських етносів, значна частина з яких мала виразно протоукраїнський (анто-склавінський) характер. Частина ост-готів осіла між Прутом і Дунаєм і з 378 р. визнала протекторат Візантії, тобто Східної Римської імперії. Під тиском ост-готів, які, у свою чергу, зазнавали нищівних ударів гунів, вони рушили за Дунай. Готи-християни досить швидко в Подністров'ї заявили про себе як активного учасника тодішніх міжнародних колізій. За описами Требелія Полліона, одного з авторів "Історії Августів" (якому зокрема, належить нарис про римського імператора Марка Аврелія Клавдія (268-270 рр.), котрий за свої перемоги над готами був пошанований титулом "Готський", саме у готській війні проявився його військовий дар, готська війна була страшною. Як засвідчує Требеллій Полліон, "тоді зібралось триста двадцять тисяч озброєних воїнів з різних племен... додай до цього рабів, додай сім'ї, додай укріплення з возів і випиті ріки і знищені на паливо ліси. Страждала, зрештою, сама земля, котра увібрала стільки варварської пихи". Після рушення основної частини ост-готів а, згодом, і вест-готів з території України за Дунай, на захід, готська присутність в Україні зберегілась ще багато століть в Подністров'ї та Тавриді. Мова йде саме про Подністровську та Кримську Готію. Саме тут зберігалася і Готська Єпархія Вселенської церкви. Ще Сократ Схоластик (нар. у 380 р.) у своїй "Церковній історії" згадує готських єпископів Ульфілу, Теофіла, Селену та Теотима, якого, втім історик називає "скіфським єпископом" (Кн. VI, 12). Про Готську церкву писав єпископ Феодорит (бл. 390-457 рр.), зазначаючи її аріянський характер і зусилля "отця церкви" Іоанна Златоуста по викоріненню цієї "єресі": владика чинить мудро, призначаючи священниками людей, котрі знають мову народів, та й сам відвідував готську людність і вів з нею богоугодні розмови; саме Іоанн "відділив" готам "одну церкву" (Кн. IV, 30), тобто надав їй автокефальність. Цю ж обставину підтверджує і Гермій Созомен, правник та історик з Палестини: у своїй "Церковній історії" (444 р.) він пише про причорноморських готів і їх вимушений рух до Дунаю під тиском гуннів наприкінці IV ст. Цікавими є описи діянь готських владик Ульфіли, Бреттаніона, Теотима - єпископа "Томеї й іншої Скіфії", який обіймав кафедру з 390-412 рр. Цей владика був слов'янського походження, що свідчить про досить складну етнічну структуру "готського" суспільства в Подністров'ї та Причорномор'ї. В подальшому зустрічаємо численні свідчення про християнство в Готії, про Готську єпархію, її владник та вірних, ті чи інші події. Так, до 372 р. відносять мученицьку смерть святого Нікити, великомученика Готського та святого мученика Сави Готського…"[73,с.143-144].

Все вище досліджене і проаналізоване вченим В.Крисаченком дає підстави наголошувати, що власне готи, які проживали в Подністров'ї у III-IV століттях, стояли біля витоків ранньохристиянської культури Подністров'я. Готський історик Йордан наголошував, що: "готи-християни возили за собою розбірні церкви в яких молилися, а також облаштовували християнські храми в печерах та гротах по берегах рік (Подністров'я) по яких проживали"[50,с.27-29].

Сума проаналізованих джерел дає право наголошувати, що з готських племен на території Подністров'я, проживали, як ключова складова значної частина черняхівської культури, ост-готи, які називались так від онойменого імені короля Остготи. Слід наголосити, що до вивчення християнсько-готської проблеми Подністров'я III-IV століть можуть спиратися також на такі джерела: легенди та міфи, свідчення древніх авторів, археологічні знахідки з могильників

черняхівської культури в яких у III столітті н. е. серед варварських племен передгір'їв Карпат і долини Дністра та його приток починає поширюватися християнство, яке проникає з Римської імперії через біженців і купців. Збереглися письмові свідчення древніх авторів про перших єпископів і християнські богослужіння на суміжних східних землях. Давньоримські автори Тертуліан, Феодорит Кирський, Афанасій Олександрійський, Сократ із Костянтинополя та інші пишуть про християнство серед варварських племен, які проживають поблизу північно-східних кордонів Римської імперії. До нашого часу збереглися легенди про Апостола Андрія та його ходіння у Скіфію. У давньоруських літописах згадується перший слов'янський єпископ Андроник, сподвижник Апостола Павла. Апостол Андрій здійснив ходіння в землі Скіфії і дійшов до Новгорода. Цей факт можна вважати перебільшеним, але пропаганда ідей християнства в регіоні Дніпра, очевидно, таки була[59,с.371-376].

Що стосується Андроніка, то такий апостол, зарахований до списку 70-ти апостолів другорядного значення. І цілком можливо, що він був рукопокладений апостолом Павлом на єпископство в слов'янських землях. У давньоруських літописах так і сказано: "Нам, Русі - учитель Павло". Виходить, що на території Подністров'я в римський час вели місіонерську діяльність два апостоли: Андрій і Павло. І про християнство на варварських землях пишуть давньоримські автори. Можливо, місіонерам у деяких племенах удавалося створити християнські громади. Але тоді повинні були зберегтися хоча б якісь сліди християнської діяльності: предмети культового призначення, залишки культових храмів. Римські автори пишуть про те, що варвари для молінь використовують намети для церков. На І Вселенському соборі в 325 році християнські громади були названі - церквою. Цей термін починає застосовуватися до культових храмів - печерних і наземних. На території України пам'ятники цього періоду відзначені, як єпископські центри в Подністров'ї та Криму. Не виключена ймовірність функціонування в ті часи печерних ранньохристиянських храмів як у Криму, так і у Подністров'ї.

У 50-60-і роки XX століття на території України в могильниках черняхівської культури виявлені поховання за християнським зразком. Останнім часом у Карпатсько-Дністровському регіоні зафіксовані знахідки з християнською символікою (форми для виливки натільних хрестиків - на черняхівському пам'ятнику поблизу села Чорнівка Чернівецької області). Поблизу села Стінка Тернопільської області археологом В.Артюхом був виявлений печерний ранньохристиянський храм III-IV століть нашої ери, вирубаний у вапняковій породі, який автор цього дослідження ідентифікує як ранньохристиянський єпископський центр готів.

Слід наголосити, що в плані храм має трапецієподібну форму, вхід розташований із західного боку. Вівтар з двома притворами розташований у східній частині навпроти входу. На стінах храму збереглися графічні знаки та написи, виконані гострим інструментом. Свастика, можливо, являє собою рівносторонній готський хрест, який був широко поширений у III-IV ст. н. е. у готів-християн Подністров'я і який був трохи трохи видозмінений варварськими племенами Карпатського регіону. У єпископському соборі виявлені гото-латинські літерами, якими користувалися племена черняхівської культури. Гото-латинський хрест із розширеними кінцями, близький за типом зображенню такого ж хреста на знайденому в готському Криму на надгробку з датою, що відповідає 304 рокові н. е. Більшість християнських зображень указує на імовірність функціонування храму, у готів-християн Подністров'я, задовго до офіційного прийняття християнства у цьому регіоні у слов'ян. Можливо, до цієї категорії належить і храм поблизу села Монастирок Тернопільської області. Там, поруч із жертовником у вигляді великої плити, що лежить на трьох опорах, був грот, де раніше діяла церква. Матеріал, знайдений під час археологічних досліджень, належить до епохи раннього заліза, готської ранньохристиянської культури III-IV ст. н. е., слов'ян-хорватів та Галицької Русі. Час появи церковного храму в гроті, скоріше за все, як християнський храм виник на базі язичникого святилища задовго до офіційного прийняття християнства приблизно у III столітті, коли у Подністров'ї проживали готи-християни. Після офіційного прийняття християнства в Римі до програми церкви входить християнізація варварів, які проживають на суміжних територіях, томи бачимо що вже в цей час, на територію

Прикарпаття й Подністров'я християнство проникало двома шляхами: з північно-східних провінцій Римської імперії (Дакія, Мезія) та з античних міст-колоній Північного Причорномор'я. З міст-колоній таких, як: Ольвія, Тіра, Танаїс, Херсонес та інші, нова віра передавалася кочовим племенам сарматів, які несли її далі, в інші регіони. На Кам'яній Могилі, на її скелях виявлена християнська символіка, можливо, перших століть н. е. Ці ж готські християнські місіонери принести християнську віру й у Карпатсько-Дністровський регіон, оскільки з II століття після завоювання Дакії, кордони Римської імперії впритул наблизилися до Карпатсько-Дністровського регіону. Обливо їхні візити почастішали після правління імператора Костянтина. В цей час населення території Прикарпаття й Подністров'я було суцільно язичницьким. В основному воно займалося землеробством, його головним богом був Род-Святовит. Цей тип вірування (прамонотеїзм) створював сприятливі умови для навертання деяких Подністровських племен у християнську віру. Як бачимо з археологічних досліджень, християнство навіть внаслідок впливу готів, не стає домінуючою релігією серед народів Прикарпаття та Подністров'я, і нову віру прийняла незначна група населення. Після падіння Римської імперії, відходу готів з Подністров'я, позиції християнства в Посянні й Подністров'ї виявляються доволі ослабленими. Серед слов'янських племен, які населяють ці землі, починає переважати язичництво, про що свідчать візантійські письмові джерела. Прокопій Кесарійський у VI столітті писав про слов'ян і антів: "вони вважають, що тільки один бог - творець блискавок є владикою над усіма"[9,с.134-135]. Подальші візантійські джерела VI-X століть нашої ери, такі як праця візантійського імператора Костянтина Багрянородного "Про управління імперією", наголошує про послідовну політичну діяльність Візантійської імперії у питанні християнізації регіону Прикарпаття та Подністров'я. Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства серед народів проживаючих на Дністрі[1,с.213-214].

Можна наголосити, що новий етап християнізації Прикарпаття і Подністров'я відновлюється в IX столітті і проходить під безпосереднім впливом діяльності святих Кирила та Мефодія, яких патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фортія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи (Прикарпаття і Подністров'я) повинно прискорити процес становлення християнства серед слов'ян і других народів, Східної Європи. Німецький вчений Ф. Загіба вважає, що велико-моравські, паноснські і дністровські слов'яни були просвічені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці князя Ростислава пиширювали християнство по всій Центральній Європі[146,s.16-45].

Французський вчений В. Карташов вважає, що християнство в Подністров'я проникло із Велико-Моравської держави[66,с.78].

В документі папи римського Йоана XIII 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв'язку з заснуванням Пражського єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі-України, відповідно в нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров'ї[144,p.75-76].

В праці К. Багрянородного "Про управління імперією" ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов'янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходилась на території Прикарпаття та Подністров'я. Згідно свідчень К. Багрянородного "Велика чи Біла Хорватія" була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії. В час написання товру (VII-X ст.) вона була ще не хрещена, очолювалась своїм великим князем, мала кінне і піше військо. Хоча, наголошує К.Багрянородний, в VII столітті частина ховатської знаті була хрещена священниками із Риму, однак в цілому на сьогоднішній час вона очолюється нехрещеним князем. Її територія знаходилася, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, за Багібарією (Карпатами), за турками (угорцями), проходила по території Прикарепаття та Подністров'я, де в нижньому Подністров'ї Велика чи Біла Хорватія межувала з паначитами (печенігами). На Заході прикодонною рікою Великої чи Білої Хорватії була ріка (Бісла) Вісла[11,с.375-376].

При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Ховатії Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування як великої держави. З джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття. Та в 869 році ситуація змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочату князь Святополк, а у подальшому князь Ростислав почав активно поширювати християнство в Словакію (Нітранський регіон), Закарпаття та в Велику чи Білу Хорватію. В цей час в Прикарпатті та Подністров'ї йшов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена язичниками-уграми[118,с.22]. Однак не викликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, як і сусідня Польща знаходилась під впливом римських християнських місіонерів, які створили єпископський центр в Перемишлі[147,s.8-46], в Галичі, що підтверджують археологічні дослідження[94,с.12-25].

Можна наголосити, що на території Прикарпаття та Подністров'я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло двома шляхами: з заходу - із Велико-Моравського князівства і з півдня - з Візантійської імперії. Археологічні дослідження в перемишльському замку, які провів А.Жакі, дозволило виявити дві кам'яні будівлі. Перша мала три овальні аспіди, характерні для перед-романських церковних будівель Західної Європи, які похожі на краківську ранньо-християнську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені визначили її як ранньо-християнську культову споруду (церкву). Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотирьохкутний фундамет будівлі, яка як вважає А. Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому як резиденція[147,s.12-36]. На місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу[126,с.128-129].

Аналіз археологічних джерел від Сяну до Дністра та Прута дають право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія уже на початку X століття християнізована місіонерами з Західної Європи. Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Прикарпаття і Подністров'я знаходилося під впливом Пражської єпископії. Її приходи знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього теритоїях[76, стб.783-789].

В X столітті землі Великої чи Білої Хорватії попадають спочатку з 907-911 років під економічний, а з 993 року під політичний вплив Русі-України. Внаслідок прийняття Руссю-Україною в 988 році християнства із Візантійської імперії і входження Подністровської Хорватії в політичну і релігійну структуру Русі-України в 993 році, починається переорієнтація Прикарпатсько-Дністровського регіону з західного на візантійське християнство. Цю переорієнтацію великі київські князі проводили насильницькими методами[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті та Подністров'ї підтверджується археологічними дослідженнями, які вказують на більш раннє знайомство тут з християнством, населення племен черняхівської культури [34,с.334-335]. В результаті археологічних досліджень в Подністров'ї виявлені поховання з трупоположенням по християнському зразку[26,с.34-39]. Питаннями зародження християнства в перших віках нашої ери в племен черняхівської культури займався дослідник І.Винокур і Є.Симонович, які вважали, що це питання слабо вивчене і його необхідно належним чином вивчати[27,с.112-119; 65,с.20-28].

Попробуєм з'ясувати проблему ранньохристиянських культових храмів III-IV столітть нашої ери в Прикарпатті та Подністров'ї[94,с.73]. В римський час, як видно з археологічних джерел в II-IV століттях в Криму християнські церкви знаходились в гротах та печерах, вони зафіксовані і відомі сучасній історичній науці[3,с.7]. Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські культові споруди, виявлені на Дністрі, що зафіксовано археологічними дослідженнями. В 1998 році, поблизу села Стінка Тернопільської обл., був відкритий печерний раннохристиянський храм вирубаний в вапняковій породі. В плані храм має трапецивидну форму з

входом з західної сторони з вівтарем і двома притворами в східній частині. В середині культової споруди знаходяться християнська символіка. Біля вівтаря проглядається солярний знак у вигляді свастики, а також докириличні і латинські букви, а також барильєфне зображення пригаючого звіря[29,с.207]. Цей культовий пам'ятник дуже похожий на печерні ранньохристиянські храми знайдені в Криму, які датуються І-ІІ століттям нашої ери. На стародавньому пам'ятнику черняхівської культури (ІІІ-IV ст. н. е.), були знайдені фрагменти посуду, на якому збереглися ранньо-християнські знаки, які засвідчені в ранньохристиянському храмі біля села Стінка [114,с.176]. Не виключеена ймовірність, що печерний храм біля села Стінка на Дністрі появився в перших віках нашої ери. Цілком ймовірно, що такі печерні ранньохристиянські храми поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів, Сахарна і ряд других, що ще слабо досліджені в басейні Дністра. Сучасній науці відомо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища в І віках нашої ери, як в печерах так і на поверхності[34, с.334-335].

Сам християнський монастир відомий своїм активним життям починаючи з XI століття. Розвиток становлення цього християнського пам'ятника з римського часу до епохи утворення Русі-України знаходиться на стадії вивчення[93,с.95-96].

На протязі І тисячоліття нашої ери на Дністрі функціонує ряд язичницьких святилищ, які переросли в ранньохристиянські храми. Ці пам'ятники досліджені археологом Б. Тимощуком в Чернівецькій обл.: Кулішівка, Бабин, Нагоряни, Зелена Липа. В Тернопільській обл. - Заповідник "Медобори" на Збручі поблизу села Городниця, гори Боги і Звенигород, і цілий ряд других[114,с.3-7]. До їх числа слід віднести святилище біля села Монастирок Тернопільської обл., розташоване в гроті. Пред гротом знаходиться язичницький вівтар. Кам'яна плита на трьох опорах. Де відбувались жертвоприношення. Пізніше це капище було перероблене в ранньохристиянський храм. В гроту бала облаштована християнська церква, а на вівтарі був видовбаний хрест[2,с.13]. Про конфлікти між язичництвом та християнством ще в ІІІ-IV століттях нашої ери говорять археологічні дослідження, які на могильниках черняхівської культури, розритих язичниками могилах, які захоронені шляхом трупоположення, побачили осквернені християнські могили[34,с.334-335].

Ця боротьба між язичництвом та християнством загострюється і наступній епохі, в IX столітті після прийняття християнства у Велико-Моравській державі та після прийняття християнства в X столітті в Русі-Україні, про що засвідчують археологічні дослідження. Так наприклад на території села Одаїв Івано-Франківської області був зафіксований печерний комплекс, де знаходились язичницькі культові капища, які функціонували з дуже стародавніх часів до християнської епохи Русі-України [10,с.13-15].

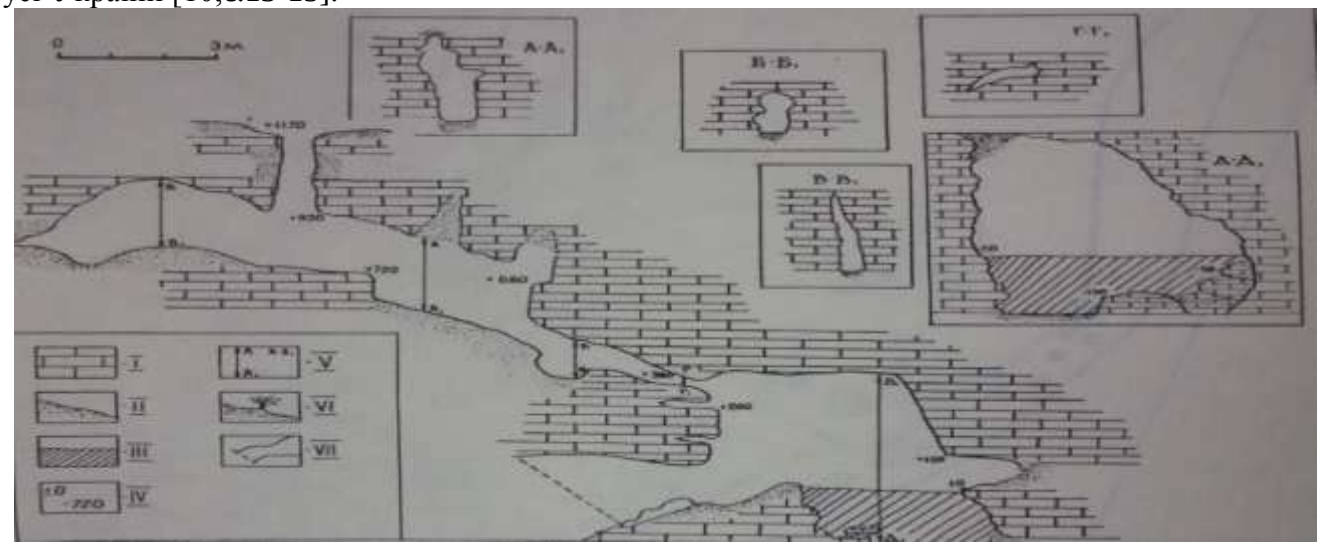

Рис. 44. План багатошарового печерного комплексу в селі Одаїв в урочищі Городище.

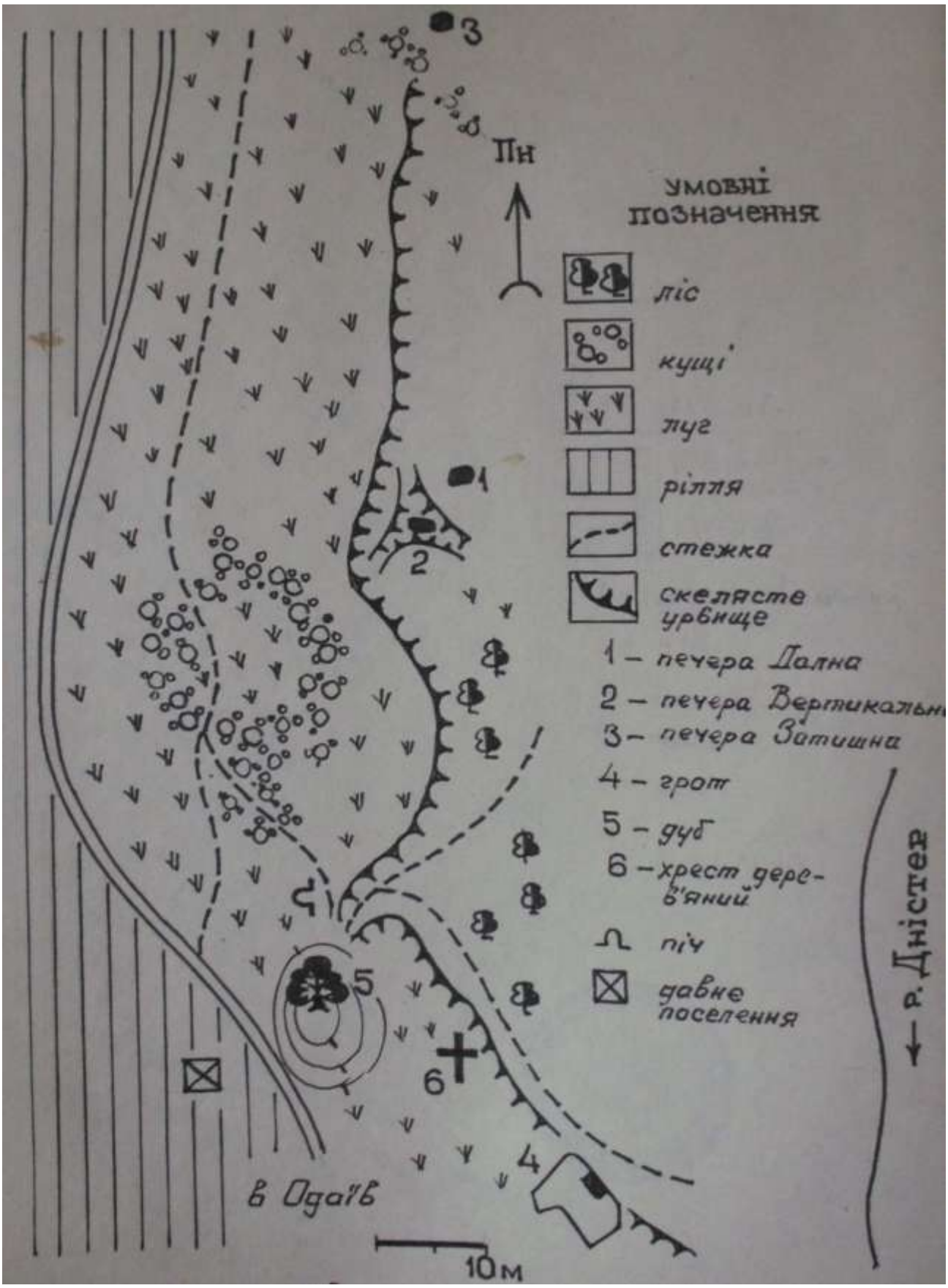

Рис. 45 Печерний ансамбль Одаїв. Повздовжній переріз.
I – скельні породи; II – грунт; III – розкоп; IV – відзначення від нульової познвачнки; V – попередні перерізи; VI –денна поверхня; VII – інші коридори та гроти.

Серед цих печер слід виділити один грот, який називається “гротом Монаха”[50,с.203-204].

Така назва за ним закріпилась серед місцевого населення села Одаїв і других розміщених поряд населених пунктів[115,с.56-65].

Рис. 46. Християнський хрест зверху верхньої печери печерний комплеку “Монастир”. на беризі ріки Бистриця.

В 1999 році вченими Українського університету міста Москви були проведені дослідження на притоці Дністра, ріці Бистриці, по якій, як вважають вчені, проживало племінне об’єднання бастарнів. Співзвучність назви ріки і племінного об’єднання “Бистр і Бастар”, культові язичницькі святилища тут же, дають нам право припускати, що вони належали цьому племінному об’єднанню[10,с.13-15]. Згідно свідчень В.М. Татіщевим: “слов’янський цар Славен відходячи з Дунайського регіону на рівнину залишив в цьому регіоні сина Бастарна з своїми племенами від назви якого їх називають бастарнами”[113,с.6-8].

Таким чином на ріці Бистриця, навпроти сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець Тисминецького району Івано-Франківськ обл., на північному склоні Вовчинецьких гір в скалі, висота якої приблизно 20 метрів було віднайдено стародавнє святилище[10,с.13-15].

Рис. 47. Реконструкція вигляду печерного язичницького та ранньохристиянського храму "Монастир" Г. Гриценком.

Слід наголосити, що реконструйований Г.Гриценком загалиний вигляд церковної споруди “Монастиря” дуже нагадує реконстурцію Олешківської церкви, що на Пруті, яку вчені відносять до ротондних ранньохристиянських кутових споруд епохи Велико-Моравської церковної архітектури, які поширювалися від Перемишля, столиці Посяння по Подністров’ю, від Галича до Прута[119, с.145-165, с229].

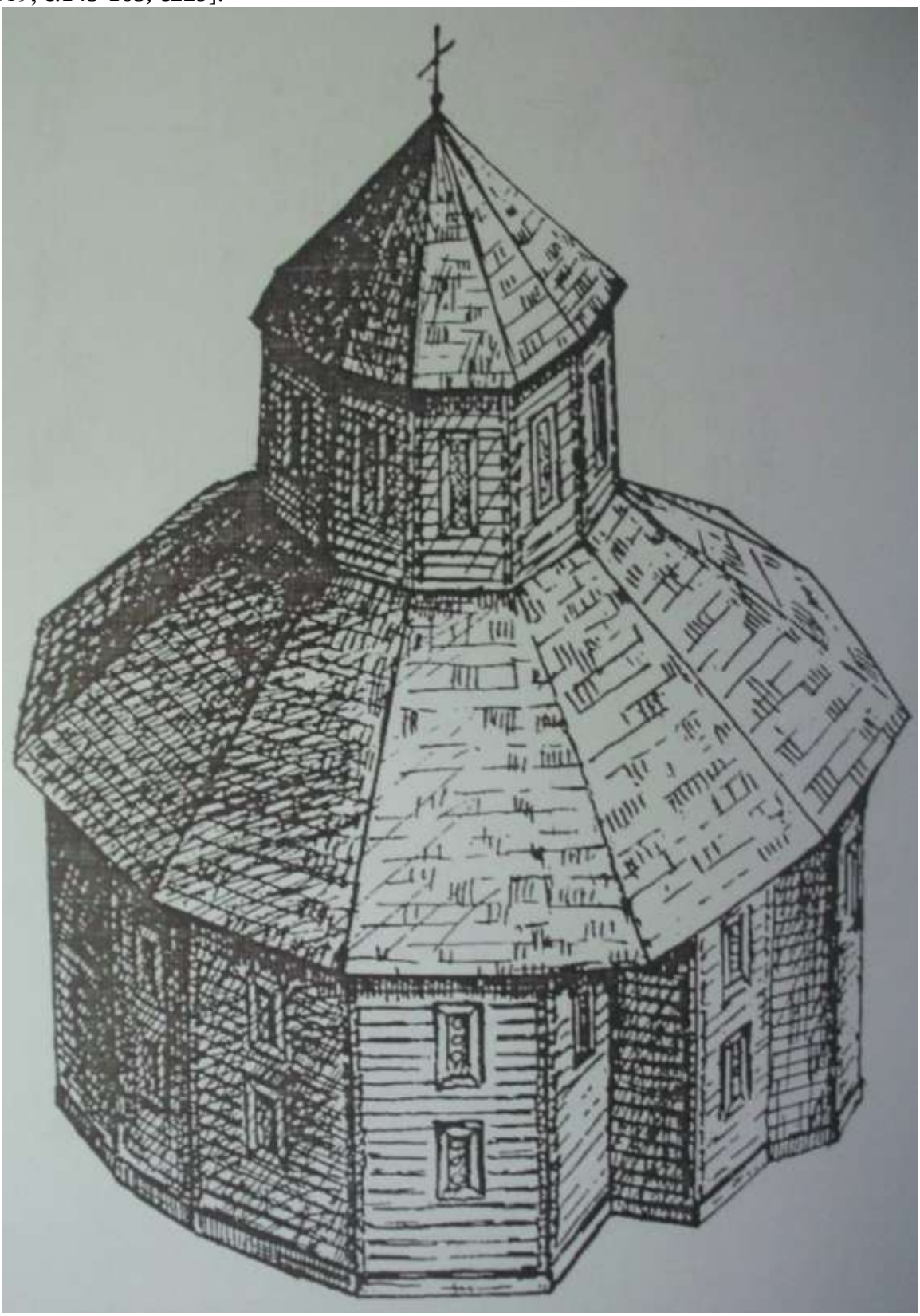

Рис. 48. Реконструкція Олешківської церкви-ротонди, що на річці Прут.

Власне за таких обставин, церковна споруда, як і весь ранньохристиянський комплекс печерного монастиря у місцевого населення сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець і других, називається "Монастир". Якщо врахувати, що неподалік знаходиться с. Крилос на горі якого віднайдено центр стародавнього Галича, із якого по ріці Лукві, а потім по Дністру і Бистриці, яка в нього поряд впадає, можна було швидко сполучатися, то без сумніву "Монастир" з точки зору великого культового центру на річці Бистриці, міг мати в стародавні часи велике значення. Дослідження даного пам'ятника, дає право наголошувати, що "Монастир" великике язичницьке святилище, яке переросло в ранньохристиянський центр, "Монастир", християнський відлік якого слід починати з готської присутності в регіонах Потністров'я, а тобто з III-IV століттях нашої ери[10,с.13-15].

Поки що окрім упомянутих ранньохристиянських культових пам'ятників в Подністров'ї їх археологічно виявлено дуже мало, що дає нам право говорити, що вони мали вплив на розвиток християнства не тільки на регіон ріки Бистриця, а можливо й на регіон Верхнього Дністра. Дане питання потребує подальшого дослідження, та очевидно, що християнські печерні монастирі починають функціонувати в Подністров'ї після витіснення язичницьких жреців з їх капищ християнськими місіонерами. Таке бистре становлення християнства в Прикарпатті та Подністров'ї можна пояснити тим, що дана територія була контакьною зоною різних народів і держав. Тут здавна проходила боротьба за сфери впливу, в тому числі і релігійного між римським та візантійським християнством. Слід зауважити, що скельні монастирі на Дністрі дуже похожі на римські християнські культові храми перших віків нашої ери, що дає нам право наголошувати, що з самого початку до епохи Русі-України, Прикарпаття та Подністров'я входило в сферу римської християнської церкви. Власне цим і можна пояснити велику кількість печерних монастирів і храмів в регіоні Прикарпаття та Подністров'я[49,с.118-161].

Після включення Прикарпаття та Подністров'я в етно-політичну інфраструктуру Русі-України тут починає домінувати візантійський вплив церковної організації Костянтинополя. Сюди із Костянтинополя починають прибувати християнські місіонери, які підтримані структурою політичної християнської влади Русі-України, розпочали боротьбу проти язичників. Все це привело до того, що західно-римський християнський вплив, почав мати менший вплив в Дністровському регіоні [114,с.176-181].

Таким чином, як бачимо із проаналізованих вище джерел, Прикарпаття та Подністров'я, як складова частина Центральної Європи з перших століть нашої ери входило в зону поширення християнства. Після розпаду Римської імперії починається масове проникнення християнських місіонерів в регіон Прикарпаття та Подністров'я. Власне з III-IV ст. н. е. спостерігається процес виникнення печерних ранньохристиянських храмів. Цей період в історії християнства добре вивчений в Криму, та недостатньо вивчений в Прикарпатті та Подністров'ї, де ряд скельних і печерних ранньохристиянських пам'ятників зароджуються теж в перші століття нашої ери, що бачимо з вивчених настінних християнських знаків з печерної церкви біля села Стінка[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Після прийняття християнства в Києві в X-XI століттях активізувалася боротьба з язичництвом, особливо на землях Подністров'я[29,с.206], оскільки тут в багатьох місцях ще зберігалися язичницькі капища. В ці регіони церква направляє для боротьби з ними монахів-схимників, які поодинці і невеликими групами селяться в культових місцях в основному в гротах та печерах і витісняють з відтіля язичницьких жреців. Таким чином в Прикарпатті та Подністров'ї у XII-XIII століттях прослідковується остаточне становлення візантійського християнства у цій ключовій частині Русі-України[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96], оскільки нап протязі XI-XIII століть тут йшла активна бортьба між язичництвом та християнством, яка завершилась перемогою християнства. Слід наголосити, що культові християнські пам'ятники тут, в цілком могли зберегтися в гротах, скалах та печерах по усьому басейну Дністра і сьогодні вони потребують подальшого дослідження, як джереда по історії розвитку та становлення християнства в Прикарпатті та Подністров'ї. Офіційне прийняття християнства в Русі-Україні по візантійському

зразку відбулося в 988 році, однако деякі письмові та археологічні джерела засвідчують, що християнство на вивчаємій нами території, зокрема регіоні Прикарпаття та Подністров'я, має більш глибокі корені. Власне на прикладі Українського Прикарпаття та Подністров'я можна прослідкувати процес становлення християнства в Центральній Європі і зокрема на території Русі-України. Багаточисельні пам'ятники збереглися до нашого часу в гротах, скалах та печерах по передгір'ях Карпат та долинах Дністра і його притоках. За таких обставин можна наголосити, що християнство в Пордністров'я в III-IV століттях нашої ери йшло двома шляхами: із Риму через Дакію і через Іллірію в Паннонію у Прикарпаття та Верхнє Подністров'я [126,с.28]. Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті та Подністров'ї підтверджується археологічними дослідженнями. Про існування християнства в племен черняхівської культури вказує археолог В. Войнаровський. В результаті його археологічних досліджень в Подністров'ї виявлені поховання з трупоположенням по християнському зразку. На поселеннях черняхівської культури III-V століть нашої ери Чорнівка I, на Буковині, була знайдена пряслиця із обломка амфори, де зображено три хреста, а також кам'яна форма для відливання натільних хрестиків [33,с.87].

Питаннями зародження християнства в перших віках нашої ери в племен черняхівської культури займався український дослідник І. Винокур[26,с.3-6], і російський дослідник Є. Симонович[108,с.21-29]. Дослідники наголошували, що поховання Подністров'я з трупопокладеннями тотожні погребальним християнським обрядом III-IV століть нашої ери[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Попробуєм реконструювати вірогідність існування ранньохристиянських культових храмів перших столітть нашої ери в Прикарпатті та Подністров'ї[146,s.12-49]. В римський час в Криму християнські церкви знаходились в гротах та печерах, вони зафіксовані і відомі сучасній істопичній науці[126,с.73]. Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські культові споруди, виявлені на Дністрі, що зафіксовано археологічними дослідженнями поблизу села Стінка Тернопільської обл., був відкритий печерний раннохристиянський храм вирубаний в вапняковій породі. В плані храм має трапецивидну форму з входом з західної сторони з вівтарем і двома притворами в східній частині. В середині культової споруди знаходяться як християнська так і язичницька символіка. Біля вівтаря проглядається солярний знак у вигляді свастики, а також докириличні і латинські букви, а також барильєфне зображення пригаючого звіря, а також язичницькі тамгоподібні знаки близбкі до сарматських[3,с.7]. Докириличні знаки зафіксовані на фрагменті посуду знайденого на черняхівському поселенні знайденого на черняхівському поселенні поблизу села Бакота Хмельницької обл. Грецькі та латинські письмина були в користуванні серед варварських племен в римський час, про що свідчить чорноризець Храбр[32,с.20]. Уламок ліпного посуду з латинськими літерами був знайдений на поселенні Ріпнів 2 в верхів'ї Західного Бугу[14,с.4-11]. Приблизно такі ж знаки були зафіксовані в печерній церкві біля села Стінка. Цей культовий пам'ятник дуже похожий на печерні ранньохристиянські храми знайдені в Криму, які датуються III-IV століттями нашої ери[126,с.73].

Не виключена ймовірність, що печерний храм біля села Стінка на Дністрі появився в перших століттях нашої ери. Цілком ймовірно, що такі печерні ранньохристиянські храми поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів, Сахарна і ряд других, що ще слабо досліджені в басейні Дністра[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Сучасній науці відломо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища в I століттях нашої ери, як в печерах так і на поверхності[29,с.207].

Слід звернути увагу, що в Бакоті дослідники К.Н.Мельник і В.Б.Антонович, які досліджували місце розташування монастиря вважали, що окремі з печер в урочищі "Монастириско" використовувались в значно більш давні від XI-XII століття язичницькі часи[85,с.120].

Сам християнський монастир відомий своїм активним життям починаючи з XI століття, не виключено, що окремі ранньохристиянські церкви виникли в цьому місці ще в перших століттях нашої ери. Розвиток становлення цього християнського пам'ятника з римського часу до епохи Русі-України знаходиться на стадії вивчення[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

На протязі I тисячоліття нашої ери на Дністрі функціонує ряд язичницьких святилищ. Ці пам'ятники досліджені археологом Б. Тимощуком в Чернівецькій обл.: Кулішівка, Бабин, Нагоряни, Зелена Липа. В Тернопільській обл. - Заповідник "Медобори" на Збручі поблизу села Городниця, гори Боги і Звенигород, і цілий ряд других[114,с.176]. До їх числа слід віднести святилище біля с. Монастирок Тернопільської обл., розташоване в гроті. Пред гротом знаходиться язичницький вівтар. Кам'яна плита на трьох опорах, де відбувались жертвоприношення. Пізніше це капище було перероблене в ранньохристиянський храм. В гроті бала облаштована церква, а на вівтарі в якій був видовбаний хрест. Не виключено, що цей ранньохристиянський храм виник в римський час[27,с.112-113; с.95-97].

Про конфлікти між язичництвом та християнством ще в I століттях нашої ери говорять археологічні дослідження. Так на могильниках черняхівської культури спостерігається процес розриття могил з трупоположенням, що може говорити, про наявність християнських культових поховань. На думку дослідника В. Войнаровського в I століттях нашої ери в регіоні Подністров'я християнами, що боролися з язичниками були племена готів та даків. Слов'яни, на думку дослідника, притримувалися язичниницької віри[33,с.87]. Велику проблему в процесі християнізації створила значна кількість язичницьких культових святилищ, які користувались підтримкою місцевого населення. Християнська церква повела з ними боротьбу. Для цього в ті місця, де вони активно функціонували направлялись монахи-схимники, які поселялись на території цих святилищ і витісняли з відтіля язичницьких жреців. Так, наприклад, на території села Одаїв Івано-Франківської обл. експедицією УУМ був зафіксований печерний комплекс, де знаходились язичницькі культові капища, які функціонували з дуже стародавніх часів до епохи Русі-України, як засвідчують археолгічні джерела. Серед цих печер слід виділити один грот прямокутньої форми видовбаний в гіпсовій породі який називається "гротом Монаха" [84,с.14-21]. Така назва за ним закріпилась серед місцевого населення села Одаїв і других розміщених поряд населених пунктів. В Чернівецькій обл., поблизу села Комарів досліджено в скалі "Христища" навпроти Бакотського печерного монастиря виявлено язичницьке святилище під назвою "Турецька хата". Окрім жертовника і крісел вирубаних в вапняковій породі віднайдені пази для вміщення дерев'яних конструкцій, що може говорити про те, що це святилище було перероблене в житлове приміщення для християнських монахів-схимників. Шурф піля підошви скали під капищем виявив керамічний матеріал перших століть нашої ери і Русі-України. З присутністю в регіоні християн збереглися назви: "грот Монаха", "Христища" біля села Комарів Чернівецької області, "Монастириско" біля села Бакота Хмельницької області, та "Монастир", що на Вовчинецьких горах в Тисменецькому районі Івано-Франківській області[2,с.13].

Проведені дослідження на притоці Дністра Бистриці, на правому березі, біля села Ямниця, Тисменецького району, Івано-Франківської області, на Вовчинецьких горах, на північному схилі на висоті 70-80 метрів, де й зафіксовано скельну культову пам'ятку. Серед місцевого населення сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець та інших, дана пам'ятка має назву "Монастир". Слід зауважити, що скельне святилище знаходиться в восьми кілометрах від стародавнього Галича.

Розглянемо скельні печери над рікою Бистриця з точки зору наявності в давнину язичницького святилища і раннього християнського монастиря. Визначний дослідник язичницьких святилищ і ранньохристиянських монастирів Б.О.Тимощук вважає, що в Галицькій Русі скельні дохристиянські святилища були зайняті після витіснення язичників християнськими місіонерами[114,с.176-181]. Також Б.О.Тимощук наголошує, що в останній час в Західних областях України відкриті і досліджені залишки язичницьких святилищ, які функціонували і в християнський час[115,с.56-57]. Дане стародавнє культове святилище має в аналоги з культовими

печерними капищами-монастирями, які виявлені в останні роки в Дністровському регіоні і які переросли в християнські[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96]. Пам'ятка під народною назвою "Монастир" являє собою скельний масив на північному схилі Вовчинецьких гір, з овальною площадкою культового призначення розміром 15х30 м., яка розташована на вершині цих скель. З її верхньої ритуальної площадки добре проглядається долина ріки Бистриця з розташованими поблизу селами: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець. Ця площадка дуже добре освідчується сонцем на протязі сонячного дня і дає право зробити припущення, що жреці язичнецького капища віддавали перевагу сонячному культу[10,с.13-15]. Більшість сучасних дослідників, в тому числі М.Бандрівський вважає, що в Галичині в дохристиянській релігії існував яскраво виражений космічний культ, в якому сонце вважалось, як верховне божество. Особливо воно проявлялось у хорватів. Про небесну суть цього знаку широко відомо в стародавній Європі. Ідея кола зафіксована в усіх релігійних культах Карпато-Дунайського басейну[13,с.20-23].

Нище площадки в стінному скелястому масиві висотою 15-20 метрів, який являє собою гіпсову породу, зверненому в бік долини ріки Бистриця, розташовані печери карстового походження. Деякі з них мають сліди штучної обробки. Зафіксовано 5 печер глибиною віж 3 до 15 метрів карстового походження деякі із них мають сліди штучної обробки. Попередньо можна вважати, що скельний комплекс печер "Монастир" міг послуговувати в стародавні часи як сховище для первісних людей, пізніше, як релігійне святилище. На верху скелі знаходилась площадка для відправлення культів в честь сонячного бога, яке зафіксовано в стародавнього населення Прикарпаття і Продністров'я, що вірно було зазначено вченими XIX століття при вивченні слов'янської релігійної культури стародавньої Галичини[47,с.163-173].

Можливо в християнські часи цей скельний комплекс став притулком для монахів-схимників. Такі притулки відомі в басейні ріки Дністер[12,с.11-13].

Більшість сучасних дослідників, зокрема Б.О. Тимощук, який дослідив святилища стародавніх слов'ян, вважає, що переростання язичницьких релігійних центрів в ранньохристиянські, розміщених в скелястих масивах, цілком могло мати місце, їх язичницькі назви, після прийняття християнства, ставали християнськими [115,с.56-57], прикладом тому може послуговувати релігійний скельний комплекс поблизу сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець який із стародавніх часів відомий місцевим жителям під назвою "Монастир"[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Питання функціонування християнства в Західних областях України в римський час, поки що недостатньо вивчено, та сума виявлених фактів дає подальший напрямок для вивчення вченими даної проблеми[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96]. Подальший активний розвиток християнства вчені прослідковують в епоху Візантійської та Велико-Моравської держави(VIII-IX ст.)[56,с.4-38; с.4-44]. Вивчення розвитку християнства в Русі-Україні в цей час, це складне питання, яке має велике значення для української християнської церкви. Воно і до цих пір слабо вивчене. Безсумнівно, що його з'ясування слід прослідковувати через призму релігійних зв'язків західного слов'янства з стародавньою Руссю-Україною на зорі її політичного життя. Власне сьогодні з'ясування питання єдиного християнства в Україні повинно складати основне завдання сучасної української релігійної історіографії. Нам відомо, що з IX по XIII століття, не Візантія і Болгарія, а Мораво-Паннонія, Чехія та Польща були близькими християнськими сусідами Русі-України, а Велика Моравія була найбільш раннім зародженням християнства у слов'ян та Кирило-Мефодіївської релігійної писемності, яка стала основним джерелом для всіх слов'янських християнських держав в тому числі і для Русі-України[56,с.4-38;с.4-44].

З другої сторони християнство яке стало домінуючим у культурі та літературі в стародавні часи не могло обійти і стародавню Русь-Україну. Християнсьво в цей час могутній історичний фактор, дія якого простягається на усі сусідні з Руссю-Україною слов'янські народи, без вивчення якого не можна зауважити історично-релігійні процеси, які проходили у ті далекі часи. Однак слід зауважити, що в науковій релігійній літературі IX століття відчутний християнсько-візантійський і відчасти християнсько-болгарський вплив на давньоукраїське суспільство, культуру. Ми не

знаходимо монографій в яких би були згруповані могутні сліди західнохристиянського впливу на Русь-Україну[56,с.4-38;с.4-44]. Тому залишаються не виясненими обшири західнослов'янського християнського впливу на давньоукраїнську релігійну культуру, час її проникнення в Русь-Україну, специфічні риси західнохристиянського відображення на давньоукраїнській християнській літературі IX-XIII століть. Незауважено значний вплив і західнохристиянських середньовічних легендарно-історичних сказаннь, в яких найбільш яскраво проявляються особливості західно-християнського світобачення[56,с.4-38;с.4-44].

Основна причина не вивчення впливу західних християн полягає в тому, що закарпатські і прикарпатські слов'яни у найстародавнішу пору не приймали участі у кристалізації християнського життя Русі-України, а значить не були тим етносом, який би міг релігійно, а одже культурно і духовно впливати на процеси, що проходили навколо християнського Києва[56,с.4-38;с.4-44]. Одним із головним свідчень для такого наукового світобачення стало свідчення "Повісті минулих літ" (XII ст.) автор якої стверджував, що вчителями стародавніх українців в області християнської релігії були царгородські і корсунські греки з прибуттям яких одночасно весною 988 року до Києва появилась слов'янська грамота. Оскільки дане свідчення узгоджувалось з свідченнями пам'ятників давньоукраїнського письма, то цей збіг обставин дав можливість стверджувати сучасним вченим в правильності свідчення середньовічного джерела, що джерелом української християнської культури була візантійська релігійна культура[56,с.4-38;с.4-44].

До сьогоднішнього часу ця схема успіла отримати статус безперечного догмата. За таких обставин в нашій історіографії втратило вагомий зміст питання участі Заходу і його посередника західного християнства в початковій долі українського релігійного і культурного процесу. Якщо згодитися що тільки один християнсько-візантійський вплив на Русь-Україну був домінуючим до X століття, то тим самим ми зовсім відкидаємо західний релігійний вплив і західно-християнський зокрема. За таких обставин цей вплив майже зовсім не вивчався[56,с.4-38;с.4-44].

Російська і радянська історіографія небажала відшукувати вплив християнського заходу на Русь-Україну в IX-XIII століттях. Вона не бачила в такому християнському впливі взаємозбагачення. Власне такою точкою зору керувались вчені в час Шьоцера, значна більшість тогочасної релігійно-православної науки. Власне ця православно-християнська еліта і сьогодні вважає, що візантійський релігійний вплив на Русь-Україну був єдиним і визначальним[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Очевидно що питання про західний культурний і західно-християнський вплив суджено було стати як би другою стороною однієї і тої ж історичної загадки - чи дійсно виросла давньоукраїнська культура виключно із одного болгаро-візантійського християнства, чи вона при своєму виникненні всмоктувала в себе інші іноземні культурні впливи, серед яких, значна частина давньоукраїнського населення, зокрема Прикарпаття і Подністров'я, могла належати до західно-християнської культури. Однак, така позиція вивчення питання у радянський час відкидалась майже зовсім. Закарпатський, Прикарпатський і навіть Волинський регіон, зв'язаний з західними сусідами, їх вплив, відкидався і вважався ворожим, завойовницьким католицько-єзуїтським і т. д. При таких політичних обставинах вивчення релігійного впливів: готів, моравів. поляків, чехів, на Русь-Україну було неможливо. Все обгрунтовувалось з не наукової точки зору, а отже готський, польський, чехо-моравський впливи на Русь-Україну якщо обгрунтовувався, то тільки в поганому розумінні[56,с.4-38; с.4-44].

В науковій літературі окремі випадки проникнення західного християнства в українську релігійну культуру в різних областях відзначено неодноразово і підтверджено фактичними даними, однак зважуватися на конкретизацію фактів у питанні впливу західного християнства на Русь-Україну вчені не наважувались. При таких умовах в XIX столітті важко було доказати, що один латинський пенітенціал і слов'янський елітимейник, які були в обіході в Русі-Україні перейняті в західних християн є побутовим надбанням, як і зразки юридичного права, які Русь-Україна перейняла на заході[111,с.110-124]. Джерела вказують на те, що ще в XII та XIII століттях

в Русі-Україні було поширене правило перейняття усього накращого з західного християнства, як і західно-європейських країн[51,с.251-258].

Однак записаний на початку XII століття на сторінки офіційного курсу української історії офіційний візантійський релігійний вплив дуже витіснив західний вплив у політичному та релігійному розумінні. Західний вплив внаслідок домінування візантійського та болгарського став в Русі-Україні менш політичний. Візантійська релігійна ідеологія стала домінуючою і звичайно робила все, щоби західна релігійна ідеологія не змогла утвердитися і залишити за собою якісь, притаманні тільки їй характерні риси в українській християнській культурі. Однак не дивлячись на такий сильний тиск візантійської християнської культури в XII і особливо XIII столітті на Русь-Україну поширюється західний християнський вплив. Якщо розмежувати його хронологічно і історично то ми бачимо, що в попередні віки VII-VIII століття, межі давньоукраїнської християнської культури безпосередньо межували з польською, паннонською (словацькою) та чеською християнськими культурами. Навіть в XII столітті український митрополит Никофор знав, що сусідство з Польщею заставляє Русь-Україну переймати чужі звичаї і релігійні вчення. По словах Пулкави (XIV ст.) в склад Святополкової держави (IX ст.) входила і частина Західних областей стародавньої Русі-України. Наш початковий літопис теж намагається поріднити полян з Понноно-Моравією, Чехами і Ляхами[91,с.14].

При територіальній близькості цих народів було би дивним щоб стародавні чехи, словаки, поляки і українці утримувалися від взаємопроникнення християнських культур. Важко повірити, що інородні греки-візантійці були першовчителями християнства в українців. В кінці X століття, як видно із правила митрополита Іоана II, на окраїнах Русі-України зберігались християнські звичаї, які були в західних народів: чехів, моравів, поляків. Як свідчать археологічні джерела через українські землі з не запам'ятних часів пролягали торговельні шляхи, які зближували українські племінні об'єднання не тільки з греками і болгарами, але й з західними народами. Такі тісні контакти Західної Європи і Русі-України засвідчують візантійські та арабські джерела. Найяскравіше про контакти племінних об'єднань слов'ян з західним світом нам розповідає в своєму творі К. Багрянородний[11,с.334-338].

На ранні торгово-економічні зв'язки Русі-України з Заходом через Польщу вказують і назви стародавньої англо-саксонської монети "Scilling", яка згадується літописом під 885 і 964 роками і яка перейшла до нас в польській формі "шеляг" - "szelag"[134,s.223-224; s.310-315].

За словами єврейського мандрівника X століття Ібрагіма Ібн-Якуба: "Руси вели торгівлю з Краковом і Прагою"[63,с.159-160].

По цих торгових шляхах в IX-X століттях в Русь-Україну приїзджали релігійні (католицькі) місіонери. Достоменно відомо, що в XI стлолітті в Русь-Україну приїзджали купці з Відня, Аусбурга. По дорозі в Русь-Україну вони проїзджали Пешт і Остригом. В XI столітті Русь-Україна була тісно зв'язана з західним світом через такі міста як Галич і Перемишль. У більшій мірі, наголошують вчені, зв'язки з Заходом були із-за економічних інтересів, однак не слід виключати і релігійних. При Володимирі Святославовичі в X столітті Русь-Україна мала торгово-економічні та політичні взаємовідносини з західними державами. В Україну-Русь прибували західні релігійні місіонери, яких великий князь київський зустрічав з пошаною. В цей же час київські князі приймали посольства від папи римського, володарів західних держав. Джерела наголошують, що в X столітті великий київський князь Володимир Святославович "жив в мирі та любові з Угорщиною, Польщею та Чехією"[106,с.412-413]. Ніякої нетерпимості до іноземців в стародавній Україні-Русі не було, для купців з Західної Європи, релігійних місіонерів двері завжди були відчинені. Навіть тоді коли грецька ієрархія уже веліла почати свою пропаганду релігійної нетерпимості в Русі-Україні і її столиці Києві. В цей же час в релігійному обширі ще функціонували різні християнські доктрини, які можна було вільно поширювати. По словах Тітмара (який помер в 1018 році) на початку XI століття в Київ уже був великим містом до якого приїзджали представники західних країн. Тітмар згадує датчан, жидів, поляків, вірменів, хозарів. В місті "Латина", під якими слід розуміти католиків була однією з могутніх конфесій. В місті

спостерігається в XI столітті релігійна боротьба між грецькою ієрархією з основною релігійною конфесією латинською (католицькою). Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після розколу церкви. В XI столітті спостерігається в Русі-Україні боротьба цих двох конфесій за право бути панівною. Ця боротьба на даному етапі закінчилась перемогою візантійської церкви, але в подальшому вона не закінчилась і в XIII столітті почали брати верх католики. Однак в кінці XII століття було проголошене релігійне віротерпіння і як видно із "Слова о полку Ігоревім": При дворі князя Святослава Всеволодовича співали славу і німці і венедиці, греки і морава". В цей же час ранньохристиянська ідея появляється в давньоукраїнських літописах, де зауважується перемога в 1111 році християн-українців над половцями. Ця подія стала відома: "грекам, уграм, ляхам, чехам і дійшла аж до Риму". Те що для Заходу Русь-Україна була відомою державою виднло із сідчень Равенського географа, який в IX столітті знав повну картину розвитку племінних княжіть від Перемишля до Києва. Все це розвінчує точку зору візантійців, що в XI-XII столітті в Русі-Україні був тільки один, культурний, релігійний шлях розвитку - візантійський. Скоріше всього, що візантійські літописці при описі культурного, релігійного простору Русі-України, зробили все що б викинути із джерел будь-які ознаки західнохристиянського впливу, або якщо залишити то тільки з негативної точки зору, тому західохристиянський вплив слабо відображений в джерельній базі X-XIII століть і потребує подальшого наукового дослідження[45,с.22-23].

Однак слід зауважити, що поодинокі спроби його дослідження були здійснені в радянський час. По цій проблематиці був випущений збірник наукових праць "З історії міжслов'янських зв'язків" в якому в окремих статтях, витяги яких будуть приведені вище є певний натяк на реальне взаємопроникнення в першу чергу західно-слов'янської релігії, культури, передусім польської та чеської[45,с.5-98].

Так укладач збірника історик Я.Ісаєвич, наголошував на необхідності дослідження спільних літературно-християнських надбань, які характерні для східно-слов'янських та південно-слов'янських народів. Багатогранні релігійні контакти південних, західних слов'ян з давньоруською народністю, наголошує Я.Ісаєвич, заслуговують окремого розгляду. Якщо йдеться про західних слов'ян то і в них релігійні, культурні взаємини започатковані ще в добу Русі-України X-XIII століть[62,с.13]. Порівняно краще вивчені релігійні контакти Русі-України з Велико-Моравською державою та Чехією[109,с.23-56]. Культурні взаємини з Польщею менш досліджені, що пояснюється в першу чергу станом дослідження джерел. Однак є всі підстави вважати, що релігійні книги стародавньої Русі-України були добре відомі в Польщі в X-XII століттях[130,p.225]. Протягом XII-XIII століть прослідковуються великі релігійні взаємопроникнення Русі-України з Польщею[61,с.261-275].

Протягом тривалих століть давньоукраїнські джерела використовували при написанні польської історії такі польські історики та хроністи, як Я. Длугош, М. Стрийковський, які намагалися показати славетні сторінки давньоукраїнської християнської історії і їх зв'язки з Західною Європою[105,с.36-37]. Привертають увагу регіональні релігійні зв'язки Галичини з ближніми землями Польщі. Власне ця земля Русі-України відіграла велику роль у релігійних та культурних взаєминах з західними християнами. Це проявилось в галузях релігійної архітектури де під впливом заходу в Галицькій землі порівняно рано склалася місцева релігійна архітектурна школа[102,с.461]. Успенський собор в Галичі має певні особливості використання романської будівельної техніки та елементів декору, що засвідчують наявність зв'язків з тогочасним мистецтвом країн Центральної Європи[56,с.4-38;с.4-44].

На утворення галицької релігійної архітектурної школи певний вплив мали взаємини Прикарпаття з Велико-Моравською державою (кінець IX - поч. X ст.)[86,с.22-23]. Відома за археологічними розкопками Богородична церква у Перемишлі кінця X століття, була збудована у велико-моравських традиціях, як ротонда з трьохчвертною аспидою[60,с.102]. Подібні за планом ротонди споруджувалися в Польщі та Чехії до кінця XIII століття. В Галичині в наступніх століттях відома цього типу білокам'яна Миколаївська ротонда середини XII століття у

Перемишлі [158,s.34-44; s.75-77]. Характерно, що П'ятницька церква в Бужку, яка була відновлена в 1708 році майже повністю нагадує за розмірами першу ротонду у Перемишлі. Деякі ротонди в Карпатському регіоні тотожні з Іллінською білокам'яною ротондою в Галичі і ротондою Миколаївського монастиря в Мукачеві та Олешкові на Пруті. Такі ротонди мають всі ознаки велико-моравських однотипів[134,s.223-224;s.310-315].

Характерно, що їх продовжували будувати і в романський час в Чехії (Юра на Ріпу, Голубиці та інші), відома також одна в Польщі (Стшельно)[86,с.24]. З велико-моравськими традиціями можна пов'язати горячинську ротонду біля Ужгорода, яка датується кінцем Х століття. Цього ж типу ротонда Х-ХІ століття збереглась в Угорщині в Корчеві, на території колишньої Земплинської жупи [163,s.134-158].

Можна припустити, наголошує І.Могитич, що церкви-ротинди в Галицькій Русі виникли, напевно під впливом архітектури Чехії. Взаємозв'язки східних та західних слов'ян в сфері ранньо-середньовічної архітектури були різнобічні, цим і можна пояснити проникнення романського архітектурного декору в Русь-Україну[148,s.204-210]. Характерно, що таке наше світобачення корелюється з ходом історичних подій та джерелами[134,s.223-224; s.310-315].

Візантійські джерела VI-X століть нашої ери, такі як праця К. Багрянородного "Про управління імперією", наголошує про послідовну політичну діяльність Візантійської імперії у питанні християнізації регіону Прикарпаття та Подністров'я. Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства серед народів проживаючих на Дністрі [86,с.25]. Можна наголосити, що цей процес проходив під безпосереднім впливом святих Кирила та Мефодія, яких патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фотія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи повинно прискорити процес становлення християнства серед слов'ян і других народів, що проживали в Прикарпатті та Подністров'ї. Німецький вчений Ф. Загіба вважає, що велико-моравські, паннонські і дністровські слов'яни були просвічені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці князя Ростислава поширювали християнство по всій Центральній Європі[56,с.4-38;с.4-44; 134,s.223-224;s.310-315].

Французький вчений В.Карташов вважає, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло із Велико-Моравської держави[153,pag.213-214]. В документі Папи Римського Йоана XIII від 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв'язку з заснуванням Пражського єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі, відповідно в нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров'ї[146,s.23-45, s.56-74].

В праці К. Багрянородного "Про управління імперією" ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов'янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходтлась на території Прикарпаття та Подністров'я. Згідно свідчень К. Багрянородного Карпато-Дністровська держава "Велика чи Біла Хорватія" була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії. В час написання товру (VII-Хст.) вона була ще не хрещена, очолювалась своїм великим князем, мала кінне і піше військо. Хоча, наголошує К. Багрянородний, в VII столітті частина ховатської знаті була хрещена священниками із Риму, однак в цілому на сьогоднішній час вона очолюється нехрещеним князем. Її територія знаходилася, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, за Багібарією (Карпатами), за турками (угорцями), проходила по території Прикарпаття та Подністров'я, де в нижньому Подністров'ї Велика чи Біла Хорватія межувала з паначитами (печенізами). На Заході прикодонною рікою Великої чи Білої Хорватії була ріка (Бісла) Вісла[66,с.78]. При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Ховатії Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування як великої держави. З джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття. Та в 869 році ситуаці змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочату князь

Святополк, а у подальшому князь Ростислав почали активно похирювати християнство в Словакію (Нітранський регіон), Закарпаття та в Велику чи Білу Хорватію. В цей час в Прикарпатті та Подністров'ї ішов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена уграми-язичниками[144,p.75-76]. Однак невикликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, як і сусідня Польща знаходилась під впливом римських християнських місіонерів, які створили єпископський центр в Перемишлі[11,с.375-376], і в Галичі, що підтверджують археологічні дослідження[118,с.22]. Можна наголосити, що на території Прикарпаття та Подністров'я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло двома шляхами: з заходу - із Велико-Моравського князівства і з півдня - з Візантійської імперії. Археологічні дослідження, які ми проаналізували вище доповнюються з перемишльському замку, які провів А. Жакі, дозволило виявити дві кам'яні будівлі. Перша мала три овані аспіди, характерні для перед-романських церковних будівель Західної Європи, які похожі на краківську ранньо-християнську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені визначили її як ранньохристиянську культову споруду - церкву. Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотирьохкутний фундамет будівлі, яка як вважає А.Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому як резиденцієя. На місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу[147, s.21-47].

Аналіз археологічних джерел від Закарпаття через Карпати до Сяну та Дністра дають право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія уже на початку X століття християнізована місіонерами з Західної Європи. Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Прикарпаття і Подністров'я знаходилдося під впливом Пражської єпископії. Її приходи знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього територіях[94,с.24-65].

Така сукупність напрацьованого матеріалу, хоча не повно, однак проливає світло на питання західнгого християнського впливу на релігію, літературу та культуру стародавньої Русі-України IX-X століттях[126,с.127-128].

Безсумнівним християнським джерелом, на яке слід звернути увагу при з'ясуванні питання релігійних напрямків в кристалізації християнства в Русі-Україні в останній чверті X століття є "Повість минулих літ". Під 986 роком та 987 роками, "Повість минулих літ" розповідає про вибір віри великим київським князем Володимиром та його оточенням. На нашу думку, цікавими є в цьому плані свідчення арабського вченого та лікаря Шараф аз-Замана Тахира ал-Мавразі (кін XI - поч. XII ст.), персидського письменника Мухаммада ал-Ауфі (перша пол. XIII ст.), про направлення "царем русів" Володимиром послів до правителя Хорезму з метою вивчення переваг ісламу[92,с.67-69, с.233-235].

В науковій літературі, зауважує сучасний російський дослідник М. Васильєв, прийнято розглядати чотири принципово можливі релігійні напрямки Русі-України: іслам, іудаїзм, християнство західно-римського і греко-православного обряду в рамках яких Русь-Україна намагалась вибрати собі релігію для протистояння язичництву. Разом з тим в історіографії раніше не брався до уваги альтернативний греко-православному, західно-римський релігійний вплив. В науковій літературі в Росії до сьогоднішнього часу західно-римський вплив не розглядався, оскільки згідно свідчень "Повісті минулих літ" вчені проглядали плавний перехід від язичництва до православного християнства [23,с.3-4].

Однак історія говорить нам, що ситуація народу, який виріс із язичництва хитка, тому вагання Володимира стають зрозумілими згідно літописних свідчень. Володимир, за цими ж свідченнями, думав приймати християнство "у далеких сусідів", яких ототожнюють вчені з західноримським християнством[120, с.92; с.15-42]. І дійсно одна із не з'ясованих нашою наукою є проблема згідно якої Русь-Україна в 80-ті роки X століття схилялася в виборі християнства до західно-римської конфесії, а князь Володимир бажав прийняти християнство "от латин". Це, на думку сучасного

російського вченого М.Васильєва цілком мало місце і носило цілком нормальний характер в ранньому середньовіччі не тільки в Русі-Україні, але й серед народів Центральної і Південно-Східної Європи[23,с.4-5]. Проблема вибору великим київським князем Володимиром християнства, залежала від дальшого релігійного підпорядкування Русі-України Риму чи Костянтинополю. Оскільки всі західні сусіди прийняли християнство з Риму, то це можна пояснити, що власне в цей час Володимир схилявся в сторону вибору як державної релігії християнства західно-римського. Хоча в джерелах які були написані візантійськими дієписцями не зафіксований західно-римський вплив, однак без сумніву, що він теж був і його теж необхідно вивчати в контексті розвитку християнства в стародавній Русі-Україні. Як вважають сучані російські дослідники Г.Літаврін і Б.Флоря - вибір християнства чи то від Риму чи то від Костянтинополя у 80-х роках був ще далеко неостаточним і в цей час ще не ясно було, який напрямок отримає визнання давньоукраїнського суспільства та держави [78,с.239-242]. Дослідник А. Новосельцев наголошує: ”що вибір віри римської чи візантійської Києвом тривав довго. Великий київський князь Володимир довго не міг визначитися, яка віра для Русі-України краща римська чи візантійська”[44,с.232-238]. Центром нашого дослідження є спеціальна увага поширенню римського християнства в Русі-Україні в Х столітті. В історіографії цей процес вивчений слабо. Сам факт одруження князя Володимира з візантійською принцесою визначив подальший розвиток, як державного, в Русі-Україні, візантійського християнства. Однак, наголошує білоруський дослідник Г.Філіст: ”ввівши візантійське християнство в Київ, великий київський князь Володимир не зупинив входження в Русь і західно-римського християнства. Офіційне прийняття візантійського християнства не перервало процес розвитку західноримського християнства в Русі- Україні”[92,с.112-118].

Не можна не наголосити, що прийняття християнства в 980-990 роках не було необхідністю для Русі-України і в візантійському варіанті остаточним вибором. Не визиває сумніву той факт, що конкретного моменту для введення християнства в Русі-Україні з Візантії, яким максимально з політичної точки зору скористався Володимир не було. Тільки випадок особистого характеру привів до християнізації Русі-України по візантійському зразку. Згідно висновків джерел, правляча верхівка Візантійської імперії опинилася на грані катастрофи внаслідок повстань Варда Скліра і Варда Фоки з усіми малоазійськими провінціями. Слабкість Візантії змусило стримати гординю правлючого класу яка внаслідок компромісу з правлячою верхівкою Русі-України зуміла утримати владу. Власне християнство, як розмінна монета стало основою політичної гри, яке перетворило Русь-Україну щодо Візантії в політичного союзника, що було зроблено Візантією вперше. Власне умовою цього союзу і було візантійське християнство. Союз виявився взаємовигідний із політичної і релігійної точки зору. Правителі Візантії гинули у вирої повстань в імперії і тільки військова допомога імператору Василію ІІ князем Володимиром Святославовичем спасла цілісність імперії. Однак і це ще не був остаточний вибір християнства. І тільки взяття Корсуня (Херсонеса) і одруження принцеси Анни поставила останню крапку в “вибір віри” - в загальнодержавному масштабі. Не було б такого ходу політичних подій невідомо чи прийняв би Володимир християнство з Візантії?[59,с.371-376]. Увесь цей процес проходив досить хаотично. Є всі підстави вважати, що в середині 980-х років відносини між Візантією і Руссю-Україною були складними і в релігійному відношенні зокрема. І лищ успіхи повстань Варда Скліра і особливо Варда Фоки паривели до договору Візантії з Руссю-Україною, який був скріплений шлюбом і прийняттям християнства[120,с.122]. З точки зору політичних подій в тогочасній Європі відомо, що велика княгиня Ольга після невдалих переговорів в Костянтинополі в 957 році уже в 959 році встановила тісні політичні і релігійні стосунки з німецьким королем Отоном І. Власне в цей час прибуває сюди посольство з Києва з проханнями “призначити їх народу єпископа і священників”, тобто мова йшла про хрещення Русі-України “от латин”[44,с.68-96]. В Русі-Україні в Х столітті і багато пізніше Рим по більшій мірі, західно-римське християнство аж до ХІІІ століття було закріплене в давньоукраїнському суспільстві майже на рівні з візантійсько-православною конфесією і між ними не було ніякого антагонізму[88,с.61-80].

Конфлікт між Римом та Костянтинополем, наголошував дослідник Я. Щапов, який привів в 1054 році до розриву церковних відносин був сприйнятий ніяково в Русі-Україні, яка підтримувала політичні, торгові, культурні і безсумнівно релігійні зв'язки з західними католицькими країнами. Ця трагічна подія 1054 року не знайшла ніякої конкретної позиції Київської митрополії і не відбита в літописанні[23.с.12]. Однак правлячі кола Візантійської імперії і передусім релігійні, патріарх і митрополити, без успіху намагались посварити правлячі кола (князів) Русі- України з західними католицькими володарями, представниками західно-римської церкви. Однак цього не сталося. Спільність Русі-України з західними католицькими державами з X по XIII століття була настільки тісна, що це дозволило Русі-Україні в середині XIII століття прийняти унію з Римською Церквою і вступити в союз католицьких держав[127,с.172].

В 1054 році, зауважує російський дослідник Б.Флоря, пройшов розкол між Римом і Костянтинополем, але не між Руссю і Римом і західними католицькими сусідами. Між Руссю і Римом і західними сусідами в подальшому зберігались різноманітні в тому числі релігійні зв'язки, про що можуть говорити багато чисельні шлюби, військово-політичні союзи всупереч церковним настановам. В давньоукраїнському літописанні, зокрема в Іпатіївському літописі, можна знайти приклади про хрестові походи, про чудодійну силу хреста угорського короля-святого Стефана і т. д.[51,с.257-259]. Особливо вплив західно-римського християнства відчутний в XIII столітті, коли наймогутніший володар Русі-України з роду великих київських князів Мономаховичів, Данило Романович Галицький, предки якого всі були великими київськими князями в час найбільшої могутності Української держави вступає в унію з Католицькою Церквою, проголошується королем Русі і фактично вступає в Союз Католицьких держав[122,с.37]. Огляд ходу впливу західно-римського християнства на Русь- Україну з X по XIII століття дає право наголошувати, що західно-римське християнство розвивалось в Русі-Україні майже в однакових умовах з візантійським. Як бачимо із свідчень джерел ще в 80-х роках Русь-Україна була готова прийняти християнство "от латин"[51,с.258-265]. І якщо б не випадковий політичний союз, вигідний в першу чергу Візантійській імперії, Володимира Святославовича з Василієм II, то доля українців і їх держави і відповідно (Pax Ortodoxa I Pax Latina) могли скластися іншим чином і християнство, як і державна форма і структура, як і доля Русі-України, була зовсім іншою з самого початку християнської історії[120,с.92;с.120-121]. Влане прийняття західно-римського християнства не вело би довгі століття Русь-Україну по роздоріжжю як в державотворчих так і релігійних процесах. Не виключно, що прийняття західно-римського християнства ще в час Володимира створило б всі умови для усвідомлення християнської єдності Європи[23,с.12].

Перша реальна спроба унії Церков в Русі-Україні і зокрема в Галичині відбулась в час правління першого галицького короля Коломана(1215-1221 рр.)[55,с.4-41].

Рис. 49. Галицький король Коломан I. **Рис. 50. Герб Галицького королівства.**

В цей час, як зауважують джерела, припинилась феодальна війна, і здавалось, що настала уже політична і економічна стабілізація, однак неправильний підхід до вирішення питання релігійної реформи привели не тільки до краху самої унії, а й до припинення реформування Галицького королівства по західно-європейському зразку. Правляча еліта Галичини і Угорщини, реформування Коломана і його проугорської партії, бояр сприймали за волевиявлення усього народу. Щоправда причина такому розуміння проблеми була, адже Коломан при вступі на галицький трон був підтриманий усіма верствами галицького суспільства, що давало право угорському королеві Андрію II писати Папі Римському Інокентію III, що: "посадження Коломана на короля Галичини і злучення руської церкви з римсько, це волевиявлення усього народу"[59,с.371-376].

Рис. 51. Угорський король Андрій II.
Рис. 52. Папа римський Іннокентій III.

Документи свідчать, що уже в перший рік володарювання короля Коломана в Галичині в 1214-1215 роках, угорський король Андрій II писав папі римському Іннокентіяю III: "що народ і барони галицькі всі вихлопотали для себе у нього сина Коломана собі у королі і бажають приєднатися до Римської церкви з єдиною умовою, щоби папа не відміняв їх стародавніх обрядів, і дозволяв їм відправляти служби божі на мові слов'янській".Таким чином, угорський король Андрія II у своїй східній політиці намагався самочинно бех волі папи провести унію церков. Папа, очевидно, теж вважав за перемогу католицького світу посадження на короля Галичини Коломана. За таких обставин архієпископ Гранський іменем Інокентія III возложив в Галичі на сина угорського короля Андрія II Коломана королівську корону і проголосив його королем Галичини, а польську княжну Соломею королевою, що не вірно було сприйняте Коломаном і останній без волі папи, почав шляхом насильницького вигнання галицьких єпископів і священників, запровадити у Галичині церковну унію [55,с.4-41].

В цей же час, зауважують джерела, - "народ, змучений безчисленними феодальними усобицями, війнами і заколотами бояр, зобов'язаний присягою королю не виступав проти короля Коломана" [65,с.447]. Однак галицький король Коломан не дивлячись на супротив народу, робив усе, щоби в короткий час, як зауважував М.С. Грушевський, навічно приєднати шляхом златинізації галицьку церкву до римської. Однак ця ідея стала непопулярною в народі, хоча боярська адміністрація усе робила, щоби утвердити унію в Галичині. За ходом релігійних реформ в Галичині слідкував угорський король Андрій II, який у листі до папи римського Іннокентія III у перебільшених тонах зображав її хід заявляючи, що "галицькі барони і народ галицький готовий прилучитися до Римської Церкви". На жаль про дальшу долю релігійної унії 1215 року ми не можемо говорити надто конкретно, оскільки обмаль джерел, однак як ми бачимо із тексту листа угорського короля Андрія II до папи римського Іннокентія III, що останній захопився цією справою настільки, що

задля швидкості релізації унії випрохав у папи особливого легата, який терміново прибув в Галичину[55,с.4-41].

Рис. 53. Карта-схема християнських релігійних центрів стародавнього Галича.

Згідно сукупності джерел дізнаємося, що наміри папи були однозначні - створити Собор Церкви, який ставив за мету злучення Галицької церкви з Римською церквою, та оскільки галицький король Коломан не діждавшись легата, сам розпочав насильницьку унію, то будь-які переговори про Собор легата з вигнаними з церков галицькими релігійними діячами стали неможливими. Щоб приховати від папи злодіяння і насильства над Галицькою Православною Церквою було вирішено угорськими можновладцями легата у Галичину не пускати мотивуючи тим, "що народ галицький повстав проти свого короля, і в такій ситуації він угорський король Андрій II зробить усе можливе, щоби галицькі єпископи прибули на Собор до Папи"[55,с.4-41].

Однак наголошував М.С.Грушевський, ми не маємо джерел, які б підтверджуали, щоби галицькі церковні діячі у 1215-1216 році, брали участь у скликанім папою Соборі. Очевидно не пустивши в Галичину папського легата, угорський король Андрій II добре зрозумів, що вона передчасна і впроваджегння її насильницьким шляхом підриває владу його сина, галицького короля Коломана[39,с.32-33]. Однак галицький король Коломан міцно тримався на престолі, і для свого утвердження робив все, щоби галицька знать, передусім бояри, допомагали йому реформувати Галичину по західно-європейському зразку. Характерно, що серед галицьких як світських так і духовних феодалів у нього було багато прихильників. Такий висновок ми знову робимо із листа угорського короля Андрія II до папи римського Іннокентія III і свідчень Галицько-

Волинського літопису, згідно яких ми дізнаємося, що галицький король Коломан проводив релігійну реформу в Галичині при цілковитій підтримці галицьких бояр, які займали всі ключові посади в управлінні Галичиною, і у яких не було бажання міняти слабку владу галицького короля Коломана І, на деспотичну владу руського князя[55,с.4-41].

За таких обставин у Галичині кристалізується західно-європейська систма управління, яка очолювалась проугорською партією бояр. Однак королівська влада в Галичині і її прихильники допустили одну, але значну помилку в управлінні Галичиною, замість поступового зближення позицій у релігійному питанні шляхом проведення Соборів, запропонованим Папою Римським Інокентієм III, королівська адміністрація вдалася до насильницького впровадження унії, що виявило незадоволення народу, частини бояр волинських, київських князів і зв'язаного з ними краківського князя Лешка, який шукав собі помічників проти короля Коломана в усіх куточках стародавньої Русі[55,с.4-41].

Утворення Галицького королівства і швидке його зміцнення починало складати загрозу для Польщі. Очевидно, уже у процесі підготовки до коронації Коломана на короля Галичини, краківський князь Лешко зрозумів загрозу утворення для Польщі Галицького королівства з угорським принцом на чолі і почав протидіяти його територіальній цілосності, відірвавши Перемишльську і Любачівську землю від Галичини[55,с.4-41]. Такий крок краківського князя Лешка став зрозумілим угорському королеві Андрію II і останній почав робити все для швидкого утвердження Коломана в Галичині. Уже у листі до папи Іннокентія III у 1215 році, який був написаний ще перед коронацією Коломана, угорський король Андрій II відзначав: "що необхідно якнайшвидше прислати для Коломана королівську корону, бо галицький народ не тільки відступить від свого короля, але й нарушить присягу, яку він дав не тільки своєму королю, але й на послушність Римській церкві"[140,p.84-85].

Дане свідчення яскраво говорить нам, що утворення Галицького королівства з уніатською, підпорядкованою Римові Галицькою церквою з угорським принцом на престолі явно залишало будь-яких можливостей поляків у майбутньому втручання у внутрішні справи Галичини, більше того, це грозило втратою галицьких надбань, що і сталося в майбутньому[140,p.84-85].

Сукупність проаналізованих джерел дають право наголошувати, що укладення спішської угоди в Угорщині розглядали як явище тимчасове, це очевидно розумів і князь Лешко краківський, який стверджував у цей час свої позиції на Волині. Листи угорського короля Андрія II до Папи Римського Іннокентія III яскраво засвідчують позицію угорського короля Андрія II після коронації Коломана на галицького короля. Як засвідчують угорські джерела: "Андрій II просив Папу Римського Іннокентія III вислати свого посланця до Лешка, пригадати їхній фамільний союз, зробити усе, щоби польський князь надав допомогу своєму зятеві, галицькому королеві, який відбивався від власного народу у галицькому замку, від напавших на нього ближніх сусідів"[140,p.84-85].

З цього листа написаного угорським королем Андрієм II до Папи Римського Іннокентія III по дорозі до Галича, ми бачимо, що уже у 1215 році союзу Угорщини з Польщею не існувало, дораджений галицькими боярами, Андрій II не збирався виконувати спішських пунктів договору, на його думку, як це наголошує нам Галицько-Волинський літопис, "Галичина потрібна була йому для його сина ціла", що виключало за будь-яких умов володіння Перемишльською і Любачівською землями князем Лешко краківським. Як бачимо сум'яття проти галицького короля Коломана І почалося виключно по релігійних питаннях. З цього приводу російський історик М.Карамзін зауважував, можливо галичани внаслідок встановленя порядку і широких торговелиних відносин з Західною Європою були уже задоволені своїм королем Коломаном, який тихо сидів у своєму галицькому замку з воєводами і галицькими боярами. Очевидно при такому розкладі король Коломан заклав би початок угорської династії на галицькому троні, якщо б правив розсудливо і справедливо, але через надмірне улещення частиною галицьких вельмож і нерозумне впровадження унії, король Коломан почав бути нелюбимим в народі. Народ спочатку мовчав,

пам'ятаючи про присягу щодо свого короля, але бажання повернути усіх своїх підданих в латинську віру зустріло у галицькому суспільстві протидію[65,с.447].

Католицьке духовенство і галицький король Коломан І не дочекавшись рішення папи римського Іннокентія ІІІ і присланого для вирішення релігійної унії легата, який прибув в Галичину для ведення переговорів з галицькими православними духовними ієрархами (галицьким і перемишльським єпископами) з приводу унії і скликання з цього приводу Собору церков, розпочав сам впроваджувати унію. Насильницька унія викликала незадоволення в народі, цим зразу ж скористувався польський князь Лешко, який після проголошення римським папою Іннокентієм ІІІ, угорського принца Коломана, королем Галичини, побачив невигоди існування для Польщі, Галицького королівства. Зміцнення угорського впливу в Галичині означало ізоляцію Польщі від Русі-України, і загрозу польським володіння не тільки з південного заходу, але й зі сходу. В цей же час у Галичині проходили процеси, які привели до утисків православної церкви, що було використано князем Лешко, який почав підбурювати руських князів до походу на Галич. Розголос про притіснення галицького єпископа угорською адміністрацією яскраво відображено у Воскресенському літописі: "Угри вигнали з церкви єпископа та попів, а латинських привели служити"[55,с.4-41].

Таким чином унія у Галичині у 1215-1216 роках не була явищем добровільним, вона вводилась адміністрацією галицького короля Коломана насильницькими методами. Утиски народу, торгово-ремісничої знаті і частини бояр, викликали великий гнів, який привів до повстання проти прихильників релігійної унії. Однак сама унія, як це ми бачимо із документів проводилася за сценарієм не Римської церкви, а суто з ініціативи проугорської партії бояр на чолі з її ставлеником королем Коломаном. Уся ця суспільна група намагалася провести унію шляхом заміни священнослужителів, витіснивши тим самим православний обряд і запровадивши католицький. Однак така тактика отримала осуд і у самих ієрархів Католицької Церкви, які повважали, що світські володарі не повинні втручатися у релігійні справи Галичини і вислали за для вирішення цього питання спеціального легата, який мав закликати православних архієреїв Галичини на Собор, на якому власне і повинні були вирішитися усі питання по умовах злучнння Православної Церкви Галичини з Вселенською Католицькою. Однак угорські та галицькі можновладці вважаючи себе правомочними впроваджувати унію, відхилили участь легата Папи Інокентія ІІІ у з'ясуванні цієї складної проблеми[55,с.4-41].

Російський дослідник В. Татіщев з цього приводу вірно наголошував: "що вигнання православних священників і єпископів було справою рук католиків бояр, які улестливо догоджували своєму королю Коломану, намагаючись за впровадження унії одержати при його дворі нові чини і земельні надбання. Усі почуті від народа нарікання про унію передавали Коломану, за що багато втому числі і знатних людей було замучено"[113,с.188-189].

Такі насильницькі дії адміністрації галицького короля Коломана І уже не могли були привести православне духівництво Галичини до будь-яких конструктивних переговорів про унію. Угорський король не бажав показувати реальну картину насилля, у зв'язку з чим не пустив у Галичину для переговорів легата Папи Римського. На підставі існуючих документів ми можемо твердити, що місія легата була само що не є благородна, він особисто бажав запросити руських єпископів Галичини на Собор, на якому повинні, були бути врегульовані усі суперечливі питання унії, а тобто підчинення православної церкви в Галичині Римському архієрею[55,с.4-41].

Однак як зауважував І.П. Крип'якевич: "угорський король Андрій сам бажав добитися пальми першосі у вирішенні цього складного питання, та не будучи досвідченим у такого рода питаннях він вдався до насилля, що унеможливило повнокровного проведння унії уже у 1215-1216 роках"[72,с.89].

У листі до папи римського Іннокентія ІІІ угорський король Андрій ІІ мотивував неможливість в'їзду легата до Галицького королівства тим, що народ галицький повстав проти галицького короля, і обложивши галицький замок вимагав скасування унії, стривожений Андрій за долю галицького королівства навіть попопрохав папу, щоб той спонукав краківського князя допомогти

придушити повстання народу в Галицькому королівстві[140,p.84-85]. Отже із вищеприведених джерел ми бачимо, що угорський король Андрій II у своїй східній і зовнішньополітичій діяльності завжди перебілшував реалії свого володарювання Галичиною і досягнутих ним там успіхів як політичних так і у питання релігійної унії, що в першу чергу цікавило Римського Папу. Як бачимо із документів, коли він у 1188 і 1189 роках короткочасно заволодів Галичиною, то посівши галицький престол ненадовго почав титулувати седе королем Галичини "Rex Hallitiae" і зразу ж доповів папі, що він посів галицький пристол по просьбі бояр і народу галицького: "uod principes et populus Haliciensis humiliter a nobis postularunt". У подальшому ще не утвердившись в Галичині він почав вихвалятися на всю Європу, що утвердив на галицькому і королівському престолі свого сина Коломана[55,с.4-41].

Щоби утвердити в Папі Римському думку в законності своїх вчинків, він наголошує, що галичани бажають з'єднатися з римською церквою, і скоріше бажають бачити на галицькому престолі свого помазаного і коронованого на галицького короля, папою, сина Коломана. Якщо усе це було так, як писав Андрій II до Папи Римського Іннокентія III, то чому боявся пускати на переговори з руськими православними єпископами папського легата, який і мав повноваження вести усі переговори про унію. Очевидно угорський король не бажав показувати реальну картину своїх діянь, не хотів, щоби папа знав правду його релігійних реформацій в Галичині, ним рухали тільки політичні амбіції, визнанням яких від апостольського престолу він утверджувався як один з наймогутніших і найдіяльніших західно-європейських володарів в Європі. Сам факт утворення нового королівства у Центрально-Східній Європі під безпосереднім угорським політичним протекторатом, давало право Андрію II зайнятися й питанням релігійного реформування. Однак Папа Римський Іннокентій III розуміючи яким пагубним може бути насильницьке злучення Католицької і Православної церкви світськими можновладцями, вирішив делікатно поставитись до вирішення цього непростого питання, виславши для його вирішення в Галичину свого легата. Згідно свідчень джерел ми знаємо, що місія легата заключалась в тому, щоби для вирішеня такого складного питання як унії церков, закликати руських єпископів на Вселенський Собор і на ньому вирішити усі складні проблеми унії[55,с.4-41]. Як зауважував академік І.П. Крип'якевич: "амбіції угорського короля Андрія II були настільки великі, що методів для проведення унії він не вибирав, а легата, щоби затушувати невдачу своїх реформацій Галичині не пустив на зустріч з галицькими православними єпископами"[72, с.89-90].

Якщо б папський легат, наголошував Д.Зубрицький, явився у Галич і побачив як адміністрація новопомазаного короля Коломана без дозволу папи впроваджує унію, то невідомо яка б була реакція папи. Отже наголошував дослідник, після скоєних великих злочнів у Галичині адміністрацією галицького короля Коломана, появлення там папського легата було небажане для його батька, угорського короля Андрія II. Цілком можливо, що про "реформування" угорського короля Андрія II стало відомо Папі Римському Іннокентію III і від обтяженого злобою за втрату земельних надбань в Галичині, краківського князя Лешка. Сама поява легата, могла бути реакцією Іннокентія III на пагубні дії у питаннях унії, яка проводила угорська адміністрація короля Коломана[55,с.4-41]. У своєму листі до Папи Римського Іннокентія III угорський король Андрій II дорікає останньому на Лешка краківського, який не сприяє утверджнню угорського принца на галицькому престолі. Отже такий перепал у листуванні Андрія II з Іннокентієм III і Лешка краківського з папою римським дає нам можливість припускати, що Іннокентій III знав реалії угорського релігійного реформування в Галичині через Лешка краківського який скаржився Папі Римському за порушення угорським королем Андрієм II спішської угоди. І дійсно хвилюватися Лешку краківському було чого, ажде Угорське королівство часу Андрія II було могутньою сусідньою з Польщею державою, яке поширило свій вплив на схід і було ініціатором утворення Галицького королівства з угорським ставлеником на чолі, що становило Польщі загрозу і ізолювало її від всієї України-Русі[46,с.62-65].

Невідоме татіщевське джерело, жаліючи Галицьке князівство наголошує, що князі Русі вирішили тільки послати до короля галицького посів з вимогою припинити релігійне притіснення

галичан. Основними пунктами вимоги було те, щоби “Коломан католицьке духовенство вислав, а православне знову прийняв, і сам по обіцянці закон руський прийняв, бо його невиконання клятв і обіцянок князі руські терпіти не будуть”. Галицький король Коломан же, як свідчить невідомий татіщевський літописець, “від прийняття закону руського відрікся, притіснення галичан повважав як брехню і наклеп, вимагаючи від посла, щоб тих хто скаржились йому об’явив, чого посол не зробив” [113,с.200]. Про переговори галицького короля Коломана дізнався угорський король Андрій II, якиий вважав Галицьке королівство внаслідок благословління папою римським Іннокентієм III, як верховним володарем Союзу католицьких держав, безпосередньою власністю свого сина, галицького короля Коломана[55,с.4-41]. Готуючись до широкомаштабної військової кампанії, стягуючи усі наявні війська від Адріатики до Карпат до Буди Андрій II був радий був заяві сусіда і свата: “Не хочу частини в Галичині, але дай її зятеві моєму”. Наявні європейські джерела свідчать, що така ретельна підготовка угорського короля Андрія II до походу в Галичину була не простою випадковістю. Втрату Галицького королівства, а тобто вихід останнього із союзу католицьких держав він вважав особистою образою, соромом перед центрально-європейськими і західно-європейськими володарями. В цей же час Андрій II розглядав польську силу як допоміжну і серйозно не брав до уваги поляків у майбутній кампанії. Ця військова операція галицького короля Коломана застала нового князя Мстислава зовсім неготового до битви і йому прийшлося спасатися втечею, як говорить літопис: “Коломан прогнав його з землі”[55,с.4-41].

В цей же час в жовтні-грудні 1219 року галицький король король Коломан I у супроводі сильного угорсько-польського війська знову вступив в Галич і розіслав посадників по усій Галичині. Утвердившись на галицькому престолі Коломан вирішив остаточно утвердитись і в усій Галичині. Як засвідчують джерела, його утвердження проходило досить жорстокими методами, оскільки невідомі джерела приведені дослідником В. Татіщевим наголошують, “що галичани притерпіли від угрів великого притіснення, у зв’язку з чим прислали до великого князя Мстислава Романовича двох знатних людей із скаргою на короля Коломана, який переступив свою клятвенну обіцянку, віру їх відхилив, церкву соборну в латинську перетворив, а священників прогнав, багато бояр і купців знатних замучив, майно їх розграбував, а багатьох умертвив примушуючи до віри латинської. Князь великий у зв’язку з цим послав послів скликати в Київ усіх князів на раду і об’явивши їм про усі галицькі справи заявив, що галичанам потрібно надати допомогу. Після довгих переговорів усі князі згодилися іти походом на Галич, звільнити його від католицького гніту і посадити у ньому руського князя, або присилити короля Коломана прийняти закон і віру руську, а католиків з храмів вигнати, у зв’язку з чим почали збирати військо”. У зв’язку з цим великий київський князь Мстислав Романович послав до короля Коломана в Галич посла, який повинен був йому передати, “щоб Коломан закон католицький облишив, а закон грецький прийняв і латинських попів вигнав, а церкви руському духовенству повернув, і у єпископа влади не відбирав. А якщо цього не захоче, велів йому мирні грамоти віддати і війну об’явити”. Галицький король Коломан отримавши послання від усіх руських князів швидко послав посла в Угорщину просити допомоги, а також в Польщу до тестя свого краківського князя Лешка, і обидва швидко направили до нього свої полки [113,с.210-211].

З цього приводу другий російський вчений М.Карамзін зауважував: “союзні до Галицького королівства Угорська і Польська держави отримавши звістку про послання усіх руських князів, вирішили усилити галицького короля новими своїми полками і полками богемського королівства, які були прислані з назначеним новим воєводою баном Фільнієм. Однак війна з українськими князями галицьким королем Коломаном була програна і Коломан попросив миру. В цей же час король Коломан заздалегідь розуміючи, що рано чи пізно йому прийдеться воювати з усіми руським князями з самого початку свого володарювання в Галичині повважав за потрібне утвердити себе релігійно. Усиливши свою владу присланими католицькими володарями угорським, польським і чеським полками він рішуче почав впроваджувати унію, яка повинна була стати його гарантом у подальшій боротьбі з православним світом. Можна наголосити, що перед рішаючою битвою за Галичину Коломан з своєї сторони консолідував усю наявну католицьку

силу, а володар Русі-України великий київський князь усю православну, а отже битва, яка закінчилась Галичині поразкою Коломана, ще досі не отримала належної оцінки в історичній та релігійній науці. З руської сторони у ній взяли участь усі наймогутніші князі, з другої сторони у ній взяли участь усі наймогутніші католицькі володарі угорський, польський, чеський і галицькі бояри. Поразка галицького короля Коломана була крахом релігійної політики унії угорських можновладців. Галицький король Коломан як бачимо, бажав впроваджувати унію виключно політичним шляхом з приміненням військової сили, що привело до повного краху. Однак був і інший шлях проведення Собору Церков згідно якого церква римська і галицька мали внаслідок компромісів добровільно з'єднатися під зверхністю Римського архієрея, на чому настоював папа пославши в Галичину легата, який пропонував впроваджувати унію внаслідок проведення Собору Церков, однак так бажав папа посилаючи для вирішення цього питання легата в Галичину, та угорський і польські можновладці, у таборі яких теж не було єдності, розпаливши в Галичині релігійну війну, відкинули саму ідею злучення церкви ще майже на 40 років"[55,с.4-41].

Не виключено, що формально займаючись впровадженням унії угорські і польські феодали мали свої чисто економічні цілі бажаючи тіль власного збагачення, оскільки Галичина, багата своїми родючими землями, повними різноманітного звіря лісами, величезними покладами кам'яної солі, була таким ласим куском, що католицькі союзники готові були непереставаючи, не дивлячись на військову поразку продовжувати плести інтриги навколо Галичини прикриваючись релігійними гаслами унії церков. Тому поразка у військовій кампанії зовсім не означала налагодження релігійного діалогу католицького та православного світу в 20 роках XIII-го століття[70,с.52].

Нова могутність Української держави в 40-50 роках XIII століття привернула увагу Римської Католицької Церкви та папського престолу. Як зауважував галицький історик XIX століття І. Шараневич, уже Папа Римський Інокентій III пропонував великому князю Роману вступити в Союз Католицьких держав, королівську корону і заступництво меча апостола святого Петра, та Роман вирішив не поспішати вступати в союз з католицьким заходом. Та Папа Римський був терплячим і усердним, продовжував переговори дальше і більш наполегливіше[125,с.97-98]. Новий Папа Римський Іннокентій IV, внаслідок широких дипломатичних переговорів і багато-чисельних уступок і компромісів щодо православної віри в Русі-Україні, зумів зробити так, що католицька ідея запалала і в Русі-Україні в грецькому обряді, і притерпаючи вдосконалення і зміни, проіснувала до сьогоднішнього дня[162,s.414-415].

В зв'язку із цим виникає необхідність в світлі нашого дослідження з'ясувати взаємовідносини Української держави з Католицькою Церквою і релігійну реформу, яка є невід'ємною складовою частиною усіх переговорів володаря Русі-України з католицьким заходом і папою римським зокрема[51,с.257-265].

В зв'язку із цим слід зауважити, що католицька пропаганда унії велася католицькою церквою в українській державі і раніше. У зв'язку із кристалізацією могутності Русі-України на початку XIII століття посилилась пропаганда католицьких місіонерів по признанню папського главенства серед християн усього руського сходу. Характерно, що пропаганда на Русі-Україні католицизму в середині XIII столітті не носила ніякого насилля. Головні її положення зводилася виключно до унії церков. Ідея унії була висунута папським престолом і в першу чергу носила політичний характер. Що стосується догм, то унія залишала усе на своєму місці. Чільне місце догматиків унії, це визнання папи римського головою усіх християн[42,с.2-3].

Характерно, що нав'язати унію в окремих регіонах в Русі-Україні папська курія намагалась уже в XII столітті і завжди у час коли Русь-Україна попадала у складне політичне становище. Джерела дають право наголошувати, що уже у 1205-1206 роках угорський король Андрій II вмішувався у галицькі справи, проводив велику пропаганду у користь унії[149,s.45-48; s.23-35].

Папа Римський Іннокентій III, почувши про велику пропаганду католицьких місіонерів у користь першої церковної прислав в Русь-Україну для з'ясуванням цього питання висилав навіть свого легата. У листах угорського короля Андрія II до папи після коронації королевича Коломана на короля Галичини, є згадки "про обіцянки галичан приступити до унії з Римом". Галичани,

згідно цих свідчень, “бажали тільки залишитись при своїх обрядах і повністю визнали папу головою всієї християнської церкви”. Цілком можливо, що виразниками унії могла бути частина бояр тісно зв’язаних економічними і соціальними узами з політичними і релігійними установами сусідніх католицьких держав, вагома суспільна верства, торгово-реміснича знать, яка була зв’язана своїми торговельними операціями з країнами західної Європи, шукала собі внаслідок релігійної унії вигідних ринків збуту своїх товарів, а тобто інтеграції у західно-європейський ринок[77,с.167-177].

Використовуючи такі настрої у галицькому суспільстві і отримуючи від певної частини населення лояльність, чи може навіть підтримку, католицькі місіонери поглиблювали свою пропаганду унії церков, яка досягла свого апогею у 40-50 роках XIII століття. Основним католицьким центром пропаганди унії, була Польща[149,s.45-48;s.23-35]. Проникнувші у Польщу місіонери домініканці у 1218 році звернули зразу ж свою увагу на Русь-Україну куди дуже швидко переселились і зайнялися могутньою пропагандою унії церков, знаходячи серед галичан багато прихильників і могутніх покровителів”[136, s.NLV-LVI; s.23-35].

Підтвердження вірності наших висновків подаємо наступні документи: 1. Це аннали і папські грамоти папської канцелярії, 2. Легендарні свідчення де останні концентруються на особі домініканця Яцика Одровонжа, який проводив проповіді унії в Русі-Україні і заснував домініканські монастирі у Львові, Галичі і Києві [150,p.164].

Із папських булл під 1232 роком (від 12 травня) видно, що в Русі-Україні уже було багато проповідників унії. Папа Григорій IX доручив приору польському і двом браттям проповідникам відправитися на Русь-Україну де за словами Гнезненського архієпископа: “було багато церков латинян без пастирів”[136, s.NLV-LVI; s.23-35]. В Києві по свідченнях булл під 1232 і 1233 роками велась активна пропаганда унії та вона зустріла труднощі у місіонерів[155,s.23-35]. Польський літописець Ян Длугош теж пише, що за пропаганду унії і католицизму місіонери у 1233 р. були вигнані з Києва київським князем Володимиром Рюриковичем наляканим успіхами їх проповідей [162,s.414-415].

Джерела свідчать, що з метою пропаганди унії в Україні-Русі у 1235 році був висвячений особливий єпископ, абат Опавського монастиря Краківської єпархії Герард, його права на католицького єпископа Русі, були узаконені Папою у 1237 році, хоча католицькі джерела твердять, що такий єпископ був уже з повноваженнями католицького єпископа Русі 12 травня 1232 року. Характерно, що адміністрація князівської влади змушена була рахуватися з діяльністю католицьких місіонерів. Згідно з свідчень домініканців, місіонер Яцик у 1233 році по просьбі галицького князя Данила, настановив для Русі католицького архієпископа Галичу Бернарда Полика, який приуспів у Галичині у пропаганді унії з Католицькою церквою[155,s.23-35]. Ось і всі документи, які стосуються пропаганди унії католицьких місіонерів в Русі-Україні до нашестя татаро-монголів. Найважливішим свідченням є те, що Данило Галицький у 1233 році мав у своєму Галицькому князівстві католицького архієпископа і єпископів діяльність яких нам поки що не відома[51,с.257-265]. Та очевидно вони робили усе, щоби схилити Галицького князя у бік політичної інтеграції з державами Західної Європи і релігійної унії зокрема. У другій половині XIII століття в Русі-Україні проходили події, які закінчили і закріпили успіх попередньої уніатської пропаганди. Події, які відбулися після 1245 року в Русі-Україні, наголошував М.Дашкевич: “ніколи так могутньо не проходили в усі часи на Русі, в цей час Русь-Україна вирішила, на думку дослідника, добровільно признати головну роль у християнському світі папи римського, до цього і клонився руський народ в особах князів, єпископів, бояр, кращих людей. Усе це відбувалося без примусу, що було волевиявленням усього українського народу дійсно добровільно з’єднатися з Римською церквою”[98,с.251].

Раніше із листів угорського короля Андрія II до папи римського Іннокентія III ми дізнаємося лише про обіцянку галичан виявити покірність Римській церкві, та злученння церков так і не відбулося, тому що Русь знаходилася під утисками чужоземців[51,с.257-265].

Злучення Церков у другій половині XIII століття різко відрізняється від запровадження в Русі-Україні будь-яких інших церковних уній у будь-який час її історії. У XIII столітті Русь-Україна була самостійною могутньою державою. Питаннями злучення церков займався один із наймогутніших володарів Русі-України, великий князь Данило. Сама унія приймалася на найвищому державному рівні, на рівні, який хіба що можна порівняти лише з релігійною реформою хрещення Русі-України Володимиром Святим. Хочу загострити увагу важливостей цих подій, які привели Русь-Україну до широкомасштабних політичних і соціально-економічних і релігійних змін, поставили її на вищий ступінь розвитку з наймогутнішими державами тогочасної Європи[42,с.3-7].

Це була дійсно, як зауважував М.Дашкевич, історична подія, унія, давала широкі можливості інтеграції як торгово-економічно так і політично-культурної у глибоко культурно-релігійний світ Західної Європи. Унія ставила Українську державу чи Українське королівство в один ряд з наймогутнішими державами Європи і посилювала її політичний вплив внаслідок самої інтеграції на країни Західної Європи, і не принижувала її роль як вважають опоненти, а навпаки підвищувала її. Розглянем по сувокупності джерел хід подій, згідно яких Русь-Україна у XIII столітті попала у русло релігійної реформації, як соціально-економічної так і політичної. Нам цікаво однак, якими міркуваннями керувався проводячи реформи володар Русі-України, великий князь Данило, адже переговори з приводу унії велись на протязі цілого десятиліття. Очевидно, міркування були наступні: Після погрому монголо-татарів Русь-Україна була ізольована від Ростово-Суздальської Русі і від Візантійської імперії. Єдиними і ненадійними сусідами з якими у Русі-України були стабільні, часто переходячі від миру до конфронтації, відносини, були сусідні католицькі країни: Польща, Угорщина і Чехія. У зв'язку із такими складними обставинами в які попала Русь-Україна, потрібно було шукати вихід, тому не дивно, що після монголо-татарського нашестя Данило Романович став "мирником Золотої Орди" і що це, очевидно, теж серйозно затурбувало сусідні від Русі-України держави Західної Європи[51, 257-265].

Однак, "зла була честь татарська", зауважує літописець, та союз з Золотою Ордою давав час для відновлення міст і сіл, усієї економіки і господарства Русі-України, концентрації усього політичного і соціального життя країни навколо одного володаря великого князя Данила Романовича, Галицького[41,с.137].

Сам союз Русі-України з Золотою Ордою дуже сильно налякав сусідні католицькі держави: Угорщину, Польщу, Чехію, тому римська курія була ініціатором всеоб'ємлючих переговорів з володарем Русі-України[46,с.152-153]. І такі переговори у такий трагічний час для всієї християнської Європи стали необхідністю усіх зацікавлених сторін, в тому числі і такого розумного політичного діяча, як Данила Романовича. Галицький історик Д. Зубрицький вірно зауважував, що держава Данила стояла між двома світами Західним і Азіатським (східним), між якими потрібно було, щоб зберігати незалежність і могутність такій великій державі, як Русь-Україна, треба було користуватися силою хитрості і силою договорів[155,s.23-35]. Великий князь Русі-України Данило бачив у стані татар кризову анархію і водночас наростаючу культурну, економічну і політичну могутність католицького заходу, який дав опір татарам, і який мав сильний вплив у його власній державі розпочав зближення з католицьким заходом[41,с.136-181]. Однак, великий князь Данило Романович, як мудрий державний діяч, вичікував і не поспішав, папа перший, внаслідок довготривалих переговорів, запропонував останньому союз і входження Русі-України в Союз католицький держав. По крайній мірі уже у час Ліонського собору папа у 1246 році називає Данила королем Русі[150,p.164]. Папська грамота Інокентія IV від 4 травня 1246 року приймає Данила Руського короля під покровительство і захист святого Петра і Римської апостольської церкви і доручає своєму легату в Лівонії постановляти єпископів на Русі і домініканцям невідлучно проживати при дворі короля Данила. Ми бачимо, що папа уже у 1246 році величає у грамоті, яка написана до володарів і духовних осіб Європи, Данила Романовича світлим королем Русі: "Regi Russie illustri"[100,c.22-66].

Відомо, що Плано-Карпіні осінню 1246 року, проїжджаючи Мазовію до хана Батия, познайомився з братом великого князя Данила Романовича волинським князем Васильком, і був запрошений останнім у його столицю Володимир, розмовляв з руськими єпископами, вручив їм листи від папи і переконував їх приєднатися їх до римської церкви. Характерно, що коли Плано-Карпіні повертався назад із Татарії через "володіння світлого короля Русі" у 1247 році, то був зустрінутий люб'язно королем Данилом і усім його двором, братом Васильком, єпископами і ігуменами, що сказали йому, що вони віддаються усі і Руську державу під покровительство Папи Римського, якого визнають своїм отцем і головою їх церкви підтверджуючи, що усе це вони уже сказали через особливого посла, що був відправлений до папи римського Іннокентія IV[46,с.152-153].

Галицький дослідник XIX століття Д.Зубрицький наголошував, що переговори великого князя Данила Романовича з папою римським Іннокентієм IV у 1246-1247 роках фактично утверджували унію в Русі-Україні, справа йшла до офіційної коронації великого князя Данила Романовича Галицького на короля Русі, чого вимагав папа римський Іннокентій IV[46,с.152-156].

Із вище сказаного ми бачимо, що для координації дій королівського двору Данила з папою римським до двору руського короля було призначено папою римським Іннокентієм IV архієпископа Католицької церкви. Раніше ми знаємо із джерел про католицького архієпископа Бернарда-поляка, який проживав при дворі князя Данила ще у 1233 році[155,s.23-35].

Наступним католицьким архієпископом при дворі князя Данила був Петро, який, очевидно, і налагоджував стосунки Данила Романовича з папою римським, очолював посольство від Руського королівства на Ліонському соборі у 1246 році[100,с.43-44].

Дуже цікаво, на нашу думку, намагався виложити позицію Руського королівства архієпископ Петро на Ліонському Соборі, на якому зібрався увесь найвищий світ католицького духовенства і політичних діячів Центральної і Західної Європи. На цьому представному Соборі архієпископ Петро виступив із "трактатом про Татарів", який відповідав планам допомоги Західної Європи у боротьбі з татами Русі-Україні. У першій частині свого трактату він змалював картину на Русі після татарського погрому, наголошуючи, що королівство Русь однак не являється данником татар і є самостійною державою, яка добровільно віддається апостольському престолу св. Петра. Дальше у другій частині свого трактату архієпископ Петро виложив усі наявні свідчення про татар, які були йому відомі перед відправлення на Ліонський собор. Західна Європа, наголошував архієпископ Петро, і Русь повинні об'єднатися у боротьбі з татарами, оскільки останні збирають сили, щоби підкорити і Західну Європу, і вихваляються, що досягнуть своєї мети. Татари поширюють по Русі чутки про підготовку нового походу в Європу[51,с.257-265].

Плано-Карпіні, що був присутній на соборі, підтвердив ці свідчення Петра, наголошуючи, що йому теж були відомі ці слухи. Розповідь архієпископа Петра про те, що татари впевнені, що збираються покорити весь світ і що вони скоро будуть воювати з римлянами і другими латинцями і що вони після перемоги над ними будуть володіти усім світом розхвилювала усіх присутніх. Як бачимо із сукупності джерел, промова архієпископа Петра на Ліонському Соборі схвилювала увесь Латинський світ, заставила останній повернутися до проблеми надання допомоги Русі-Україні лицем[100,с.43-44]. Зразу ж після Ліонського Собору осінню 1245 року Папою Римським було направлено посольство до Татар. В цей же час Данило Романович внаслідок балансуванням силами між Західною Європою і Татарською державою внаслідок особистих переговорів з ханами стає мирником (союзником) Орди, бажаючи виграти час і надіючись на допомогу католицького заходу, тобто позитивних у цьому контексті рішень Ліонського Собору. Очевидно, позиція католицького заходу після Ліонського Собору була не дуже байдужою відносно королівства Русі. Внаслідок заключень і Ліонських (переговорів) Папа Римський Іннокентій IV не випадково у грудні 1245 чи січні 1246 року звернувся буллою до володаря Русі-України з пропозицією вступити до Союзу Католицьких держав[42,с.43-44]. Окремою буллою Іннокентій IV у 1245р. звертався і до руського духовенства, про що нам наголошує Плано-Карпіні[100,с.43-44]. Ці булли і є тим критерієм, які дають нам право говорити про довготривалі переговори, що привели володаря

Русі-України до вступу в Союз католицьких держав. В той час він вірив у силу папського слова, кинути всі заковані в залізо сили католицького заходу проти монголо-татар, тому як, зауважував М.Дашкевич, уже в квітні 1246 великий князь Данило висловив папі римському Іннокентію IV свою покірність і перехід Русі-України під покровительство Римської Церкви [42,с.44-45].

Плано-Карпіні наголошував, що велкий князь Данило і князь Василько дали згоду на пропозицію папи римського Іннокентія IV прилучитися до католицького світу. Це підтверджує нам і булла папи римського від 3 квітня 1246 року в якій Іннокентій IV особисто звертається до короля Данила. У своїй буллі папа римський Іннокентій IV писав: "Усім віруючим Христа у державі Русі. Виголошується розуміння у зв'язку з виявом покірності Римській церкві". У наступній буллі від 3 травня 1246 року мова йде про згоду обох сторін приступити до унії [157,p.592].

Плано-Карпіні з цього приводу пише, що в зв'язку із вступом в католицький союз держав і у справах унії Церков король Данило вислав посольство до Папи Римського Іннокентія IV[100,с.43-44].

12 вересня 1247 року папа римський Іннокентій IV велів архієпископу Пруському відправитися до володаря Русі-України Данила і особисто переконатися чи твердо він його єпископи і вельможі намірені з'єднатися з Римською Церквою[164,s.217-218].

Сам факт, що великий князь Данило уже в 1246 р. вів переговори про унію дуже цікавий. Папа римський Іннокентій IV схиляючи Українську державу до політичної і релігійної унії при усій своїй могутності бажав мати на сході Європи сильного політичного союзника. З цією метою як видно із сукупності джерел він пустив у хід весь свій талант тонкого дипломата, а також дипломатію сусідніх з Руссю-Україною, Угорської та Польської держав. Очевидно в першу чергу допомогу проти татар обіцяли Польща і Угорщина, що видно із анналів під час коронації великого князя Русі-України, Данила Галицького[156,s.134-154].

Цілком можливо, що папа римський Іннокентій IV дійсно вважав, що план реальної військової допомоги можливий, та сама політична система католицького заходу була до цього не готова [51,с.257-265].

У своїй буллі від 4 лютого 1247 року він переконував угорського короля допомагати Русі проти татар. У зв'язку з цим папа 24 липня 1248 року видав наказ госпітальєрам розпочати підготовку в Угорщині до хрестового походу проти татар[151,p.144]. Сам великий князь Данило і це передавали папські посли, бачив, що папа готує католицький захід проти татар. Такий хід обставин заставив володаря Русі-України, великого князя Данила повірити папі, в реальні кроки останнього по наданню допомоги Русі. Тому, як це видно із булл під 1246 і 1247 роками великий князь Данило просив папу про прийняття його і Василька із землями під охорону св. Петра. Разом із цим він просив папу римського Іннокентія IV про збереження Руською церквою свого древнього православного обряду[165,p.89,p.312]. Наступні документи свідчать: Плано-Карпіні: "Римський протекторат прийняли король Русі Данило, його брат князь Василько усі єпископи і кращі люди" [100,с.43-44].

Руський літопис засвідчує: "Данило прийняв вінець від бога від церкви св. Апостолів і від стола святого Петра і від отця свого Іннокентія"[106,с.368]. Булла папи римського Іннокентія IV від 1246 року виражає радість від того, "що Руські признали Римську церкву матір'ю і учителькою усіх других, а папу намісником святого Петра". Буллою від 1247 року Іннокентій IV "доручив легату Альберту з'єднати руських з Римською церквою". Внаслідок подальших переговорів папа римський Іннокентій IV вислухавши просьби володаря Русі Данила, що стосувались догматів обрядової сторони унії і по основних положеннях задовільнив клопотання короля Данила[54,с.4-62].

Він дозволив руським єпископам і пресвітерам створювати усі обряди які у них були раніше, і які не протирічили католицькій релігії. 22 січня 1248 року папа римський Іннокентій IV просив великого князя Данила інформувати про усі дії татар, щоби він міг вчасно надати йому поміч. Перші хто повинні прийти на поміч світлому королю Русі це: Тевтонський Орден і госпітальєри,

яких папа римський Іннокентій IV задля цього перевів до Угорського королівства. Характерно, що ряд документів свідчать, що папа давав накази польським князям і угорському королю допомагати руському королю Данилу[42,с.44-45].

Усі вони в свою чергу намагалися переконувати Данила, що папа готує для нього військову поміч, в зв'язку з чим звертався до слов'ян Чехії, Моравії, Сербів, і Поморян виступити в похід, на боці королівства Русі, проти татар. Папа римський Іннокентій IV зобов'язав особливим договором Тевтонський Орден допомагати королеві Русі Данилу у війні проти Куремси[58,с.4-42].

Папа Римський Іннокентій IV, як наголошував М.Дашкевич, робив усе, щоби організувати хрестовий похід проти татар про що говорять булли від 1247р., 1251 р., 1253 р., 1254р. Він намагався з'єднати війська усіх західних володарів, що розміщувалися поблизу Русі-України і допомогти світлому королю Русі. Великий князь Данило бачив велике старання енергійного папри римського тому дав згоду на коронацію на короля Русі. Сама коронація Данила Романовича фактично з'єднувала Русь-Україну з Союзом Католицьких держав. "Угри і Ляхи під час коронації клятвено обіцяли виступити разом з Руським королем проти татар". Релігійна рівність з католицьким Заходом багато давала володарю Русі-України. По-перше, папа клятвено завіряв, що ні Угорське королівство ні польські князі, чеський володар ніколи не будуть нападати на королівство Русь. Власне вони у першу чергу виступлять гарантом безпеки Русі-України з заходу і повинні будуть першими з усіми своїми військами виступати на допомогу королю Русі[51,с.257-265].

Були отримані і другі вигоди від союзу з очолюваного папою римським коаліцією католицьких держав. В той час Ятвязькі землі знаходились між Руссю, Польщею і Тевтонським Орденом і усі ці держави намагалися захопити ці землі. Включення Руського королівства у Союз Католицький держав урівнювало короля Данила Романовича в правах на Ятвязьку землю. Ці землі дістались Русі-Україні тепер без всякої боротьби. Папа римський Іннокентій IV буллою від 1254 р. надав право Українській державі на третину ятвязької землі. Власне в цей час пройшло зближення Данила Романовича з Тевтонським орденом, що дало можливість відбити напад татарського хана Куремси. Унія послужила тісному зближенню Русі, Польщі, Чехії і Угорщини. Переговори великого князя Данила Романовича з папою римським Іннокентієм IV, судячи з ходу подій, були щирими. Він, папа римський Іннокентій IV, усе робив, щоби його новий союзник на сході Європи - король Русі Данило, був у переконаний у щирості намірів папи, який реально намагався допомогти останньому у війні проти монголо-татар[165,p.89,p.312].

Татарська загроза над усім європейським християнським світом, очевидно, прискорила процес діалогів окрім політичної боротьби з останніми і у питанні релігійного злучення. Сам великий князь Русі-України, Данило Романович, як засвідчують джерела, розділяв точку зору, згідно з якої необхідно було швидко примиритися з католицьким заходом. Не тільки Данило, а й багато інших володарів у Східній Європі у XIII столітті приходили до думки про необхідність релігійного єднання з католицьким світом задля ідеї хрестового походу проти останніх. Якщо вірити папським буллам від 1227 року (aduniversos Reges Russiae) і 1231р., до князя Юрія Всеволодовича, 1248 р. до Олександра Невського, і також булла була послана і великому князю Данилу, хоча останній вагався, та внаслідок татарської загрози пішов на зближення з католицьким Заходом, що забезпечувало безпеку від вторгнення у час боротьби з татарами від західних католицьких сусідів [164,s.217-218].

В зв'язку з визнанням Папою Римським Іннокентієм IV, великого князя Данила Романовича, як повновласного руського короля, угорське і польське королівства повинні були відмовитися від вторгнення на Русь не тільки внаслідок ослаблення татарського нашестя і Ярославського розгрому, а й внаслідок покровительства, яке Папа Римський Іннокентій IV надав Русі-Україні[106,с.368].

Так буллою від 3 травня 1246 року Папа Римський Іннокентій IV прийняв під захист і охорону святого Петра короля руського і його Руське королівство. Буллою від 12 вересня 1247 р. було прийняте під покровительство святого Петра Руське королівство Данила і його брата Василька і їх усі сім'ї володіння і майно. Буллами від 27 серпня 1247 р. Данилу, його сину, і Васильку було

надано право повернення володінь, земель і другого майна які дістались їм по праву, а тобто землі які були утримувані другими королями, що не знаходилися у покорі Римської церкви. Папа Римський Іннокентій IV заборонив хрестоносцям і другим орденам вторгатися у землі світлого короля Русі і у землі які він забрав по праву успадкування без його згоди[58,с. 4-42].

Складається враження, наголошував Д.Зубрицький, що великий князь Русі Данило Романович, укріпивши свою державу договорами на заході і сході, ставши у Центральній Європі могутнім володарем, почав прибирати до своєї держави землі, які раніше тільки економічно входили в сферу впливу його держави[46,с.154-156].

Внаслідок успішних переговорів великого князя Русі-України Данила Романовича в Золотій Орді римська курія відновила свої переговори як політичні так і релігійні в Русі-Україні. Зручним випадком для її відновлення була місія францисканця Іоана де Плано-Карпіні, якого Папа Римський Іннокентій IV відправив до монголо-татар. Проїжджаючи осінню 1245 року через Русь-Україну Плано-Карпіні вступає у переговори з волинським князем Васильком і ознайомлює його з змістом папської булли від 25 березня 1245 року, яка призивала всіх володарів укріплюватися на випадок нового наступу монголо-татар[100,с.22-66].

Джерела не дають нам усіх подробиць переговорів між папою та володарем України-Русі, та зближення позицій, очевидно, було відчутне, що дало можливість Плано-Карпіні послати папі повідомлення про готовність Русі-України вести переговори з Римською церквою. Це могло статися внаслідок переговорів, які Плано-Карпіні провів із володарем Русі-України Данилом, з яким він зустрівся між Дніпром і Доном, який повертався від Батия. Він очевидно, і сповістив великого князя Данила про початок переговорів Римської Церкви з Руссю-Україною, внаслідок чого останній відправив по приїзді своїх послів до папи римського Іннокентія IV[100,с.61].

Отже, переговори розпочались, очолив посольство від Русі-України ігумен монастиря гори святого Данила-Григорій. Посольство було прийняте папою римським Іннокентієм IV, що відмітив його біограф Миколай де Курбіо[157,p.592].

Ділові документи ходу переговорів нам невідомі, та з послідуючих подій і документів можна встановити, що руська сторона побажала встановити унію церков пов'язуючи з питанням проти татарської боротьби всього християнського світу[106,с.368].

Папська курія, як це видно із булл, змушена була піти на серйозні поступки, оскільки Русь-Україна була могутньою державою, навіть не Польща, чи Литва, тому папа римський Іннокентій IV признав недоторканість грецького обряду і православної літургії, при цьому папа загрожував католицьким сановникам карою, хто порушить його установи по відношенні до грецької церкви. У стосунках з володарем Русі-України, великим князем Данилом, папа римський Іннокентій IV робив усе, щоб не тільки зчинити унію церков, але й щоб реально і конкретно надати "світлому королю Русі", як величає в буллах Папа Римський Іннокентій IV, Данила Романовича Галицького з 40-х років, негайну допомогу проти татар. Однак останній, як свідчать документи, теж вимагав від володаря Русі-України гарантій, що бачимо із відправки в Русь-Україну спеціального легата з метою прийняти присягу від "руського короля Данила, князів та бояр, духовенства, на вірність Римській церкві, а також оголосити в усій Русі-Україні: "Акт папи римського Іннокентія IV про унію Церков"[141, №72].

Згідно із свідчень актів, зі своєї сторони Русь-Україна, що включалася в Союз католицьких держав, теж зуміла отримати ряд вигод уже в ході переговорів, коли тільки "Папа Іннокентій IV брав під опіку папського престолу Руське королівство"[141,№68].

Визнання папою римським Іннокентієм IV великого князя Данила, королем Русі анульовували прославуті претензії угорських королів на Галичину, признавали за Данилом Романовичем як королем Русі права на усі землі від Карпат до Дніпра, усі білоруські та литовські землі на які він не мав права [141, №67].

Вступ Русі-України в Союз Католицький держав означало юридичну рівність при колонізації ятвязьких земель Руссю-Україною, Польщею і Тевтонським Орденом. Папа Римський Іннокентій

IV заборонював Тевтонським рицарям і членам других монаших орденів селитися без згоди світлого короля Русі в його землях[141,№69].

Це повинно було згладити інцидент, типу Дорогичинського. Як бачимо, Данило Романович провів велику дипломатичну роботу, встановивши стосунки як з самим папою, хрестоносцями, у яких бажав бачити союзників для спільної боротьби з татарами. Це видно хоча б із булли Папи Римського Іннокентія IV кінця липня 1248 року, в якій папа римський Іннокентій IV писав великому князю Данилу: "щоб світлий король Русі сповіщав хрестоносців про наступ монголо-татар, щоб він міг швидко прийняти всі міри і надати останньому допомогу для оборони Русі-України"[141,№77].

Як свідчать джерела, уже в 1246-1248 роках великий князь Данило Романович мав тісні політичні зв'язки союз, який був сформований для боротьби з татаро-монголами. Рига і Краків, Мазовія, Помор'я, а також Буда була втягнута в союз з Руссю-Україною, однак, надавати їй військову допомогу для бороьби проти монголо-татар, не поспішали. За таких обставин великий князь Данило Романович у 1248 році займав очікувальну позицію щодо Заходу. Формально він уже був готовий до унії і офіційної коронації на короля Русі, та без реальної військової допомоги західноєвропейських держав, ще до остаточного вирішення цього питання не приступав[51,с.257-265]. Офіційна відповідь папі на його послання за виразом галицько-волинського літописця ось така: "Прислав Папа Римський Іннокентій IV до Данила єпископа Беренського і Кам'янецького говорячи йому. Прийняти вінець королівства, та Данило заявив, що рать татарська не перестає, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець без допомоги твоєї" [106,с.368].

У той час папа римський Іннокентій IV не настояв, а при певних політичних змінах, коли Русь-Україна знаходилася в інших політичних умовах, військового нападу на неї монголо-татар, він знову продовжив переговори. Ініціатива продовження переговорів належала Папі Римському Іннокентію IV через посередництво угорського короля Бели IV, який писав Папі Римському Іннокентію IV: "що не пожалів праці щоби склонити руського короля до переговорів"[150,p.164].

Не дивлячись на те, що похід у Австрію був невдалим і князь Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар Русі-України, великий князь Данило, повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, однак в цей же час в малопольській столиці Кракові папські посли очікували його повернення із чеського походу. Та володар Русі-України незадоволений своїми союзниками не побажав вести переговори в Кракові і відмовився прийняти послів Папи Римського Іннокентія IV, говорячи їм: "Не подобає мені могутньому володареві вести переговори з вами у чужій країні" і запросив послів і сусідніх можновладців для такого роду переговорів, в Русь-Україну. І коли пізніше посольство на чолі з легатом папи Опізо прибуло в Дорогичин то і тут Данило Романович, знаходячись у тяжкому моральному становищі, утрати герцогства Австрійського не бажав вступати в переговори з папськими послами, розуміючи, що коронування на короля Русі, дипломатична робота над яким з обох боків була уже завершена, приведе до підриву союзу і ворожого настроєння проти нього зі сторони зоюзної ще Золотої Орди[106,с.368].

Однак, як зауважує літописець: "Опізо же прийшовши вінець несучи, дав обіцянку, що він матиме поміч від папи, та Данило все одно не хотів, та умовила його мати водночас велика княгиня Романова і візантійська принцеса Анна, яка бажала бачити свого сина царем в Русі-Україні". Дуже сильно настоювали польські князі, приговорюючи: "прийняв би ти вінець, а ми готові усі тобі на підмогу проти поганих …"[59,с.371-376].

На церемонії коронування, наголошував літописець, були присутні всі сусідні володарі, сановники від угорського короля, польські князі: Болеслав, Семовит, князь волинсько-київський Василько, уся служила українська знать від Карпат до Дніпра, українське духовенство. Коронація Данила Романовича на короля Русі-України в Дорогичині, поблизу західноєвропейських держав у сусідстві з Литовською, Польською державами, Тевтонським Орденом повинна була нести у собі критерій єдності цих держав з Руссю-Україною у боротьбі з спільним ворогом татарами. "Ти матемеш поміч од Папи", - сказав Опізо володарю Русі-України, великому князю Данилу:

“Прийняв би ти вінець від Бога - сказали польські князі, а ми готові тобі на підмогу проти поганих”[51,с.257-265].

Слід наголосити, що активну участь у вирішенні проблеми коронації Данила Галицького на короля Русі, окрім польських князів, угорського короля Бели IV, відіграла його мати, візантійська принцеса Анна, як її називає Руськеий літопис: “велика княгиня Романова”, яка наголосила звенувшись до сина Данила, жо бажала б бачити його: ”Царем в Руській землі”. Закликав великого князя Данила до коронації на короля Русі і його друг дитинства, угорський король Бела IV, про що засвідчив в листі до Папи Римського Іннокентія IV, в якому наголошував: ”що доклав багато зусиль для коронації на короля Русі, великого князя Данила”[150,p.164].

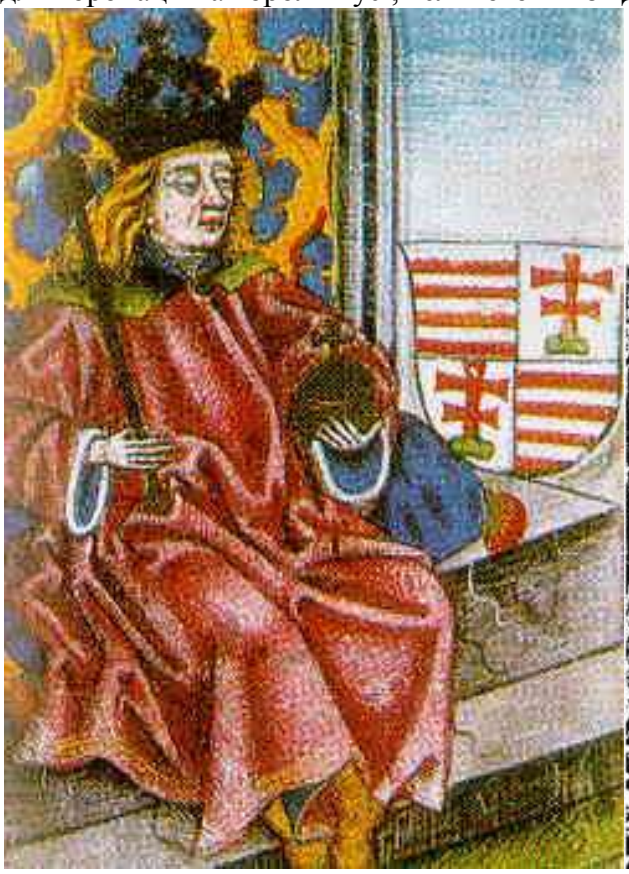

Рис. 54. Угорський король Бела IV.

Рис. 55. Коронація великого князя Русі-України Данила Галицького на короля Русі(1253р.).

Таким чином, приймаючи титул короля Русі-України і вступаючи в Союз Католицьких держав, Данило Романович став на чолі антитатарської коаліції і вирішив дати бій Золотій Орді і в першу чергу, кочуючому поблизу золотоординському хану Куремсі[54,с.4-62].

Проаналізуємо, що ж принесла Русі-Україні політична і релігійна угода з Заходом, Католицькою Церквою, і чи перетворила вона Русь-Україну, яка знаходилась між Золотою Ордою і Союзом католицьких держав в західноєвропейське королівство? Згідно свідчень документів можна сказати, що з 1254 року союз уже короля Данила з папою став реальною базою у боротьбі проти татар. Це видно по фактичному матеріалі відображеному в джерелах за 1253 рік, згідно яких Данило Романович сповіщав папу про наближення татар до своїх східних кордонів і просив папі надати вразі необхідності йому військову допомогу. У відповідь “світлому королю Русі” була направлена булла Папи Римського Іннокентія IV від 14 травня 1253 року, яка “призивала християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор’я і других сусідніх з Руссю-Україною держав виступити проти монголо-татар”[142,p.351, p.805].

Таку буллу, очевидно, отримав і угорський король Бела IV, який відписував Папі Римському Іннокентію IV: “Що хвилинно чекає нападу татар”. Папа Іннокеній IV, бачучи загрозу татар над

Руссю-Україною, навіть помирив Чехію з Угорщиною, тільки для того, як наголошував І. Умінський, щоб вони разом виступили на допомогу Русі-Україні[131,s.142,s.251,s.261].

В боротьбі проти татар, наголошував А. Амман, Русь-Україна стала фортецею для усієї Європи і Папа Римський Іннокентій IV, бачучи, довгу затяжну боротьбу Русі проти монголо-татар, побажав об'єднати усіх християн Європи без різниці, якого би релігійного обряду вони не були. Татарська загроза примусила папу приділити багато уваги європейському сходу, як справі захисту усього християнства від нашестя татар. Папа намагався з усіх сил здружити Русь-Україну з західно-європейськими державами після її офіційного включення до Союз католицьких держав і подружити короля Данила з володарями цього союзу. На його думку така особиста дружба допомогла би королю Данилу скоріше інтегрувати Русь-Україну в Союз Католицьких держав і надати останніми допомогу Русі-Україні у війні проти Золотої Орди. Така невтомна праця Папи Римського Іннокентія IV у цьому напрямку привела в 1250-1260 роках до унії з Католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у Центрально-Східній Європі держав, як Литви і Русі-України[131,s.142, s.251,s.261]. Викладені нами факти, дозволяють робити припущення, що у середині XIII століття Русь-Україна внаслідок вступу до Союзу Католицьких держав повністю забезпечила собі безпеку зі сторони західно-європейських сусідів[54,с.4-62].

В цей же час в Угорщині перебував український король Данило, який вів переговори з папою римським Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258 році Папа Іннокентій IV доручив домініканцям і францісканцям об'явити про збір військових сил для хрестового походу проти татар[159,p.43].

В березні 1260 року папа римський Іннокентій IV повелів хрестоносцям збиратися в Прусії з тією метою, щоби ландмейстер пруський повів їх в похід проти татар на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів. Папа Римський Інокентій IV закликав на допомогу Польщі і Русі-Україні чеського короля Пшемисла II і брандебургських маркграфів[160, №269].

Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти татар, хоча один із німецьких хроністів писав про реальну допомогу і багаточисельні військові кампанії проти татар. Є свідчення, що правда тільки одного хроніста про спільні дії хрестоносців половців поляків і королівства Русі проти моноголо-татар, який вводив в ранг хрестового походу проти останніх[156,p.759].

Важко, однак, що - небуть сказати з приводу цих свідчень, на жаль, наші джерела нічого про такий хрестовий похід не говорять, і навіть якщо собі уявити, що він був, то користі від нього і Русі-Україн не було ніякої. Цілком можливо, що стосунки короля Данила Романовича з папою по налагодженю хрестового походу проти татар були ілюзорними. За таких обставин у короля Данила Романовича не залишалося ніяких політичних завдань, окрім зміцнення власної держави, королівської влади та церквної організації[54,с.4-62]. Як відомо, на початку XIII століття великий князь Роман Мстиславович приділяв релігійному облаштуванню своєї держави багато уваги. Літописи засвідчують, що задля утвердження своєї влади на Волині він "приборкав володимирського єпископа". Однак по його трагічній смерті в час феодальної війни в Русі-Україні, бачимо, що в конфліктах поряд із світськими феодалами приймають участь і єпископи окремих земель Русі-України. Як засвідчують джерела в час феодальної війни в Русі-Україні єпископи Києва, Володимира, Галича, Пермишля і других міст виступили проти Романовичів в союзах з місцевими князями та боярами[98,с. 148-149,с. 217, с.227].

Все це дає можливість наголошувати, що єпископи великих і середніх земель в XIII столітті поряд з світськими теж були великими земельними власниками в Русі-Україні і теж не бажали були бути залежними від сильної центральної влади і зокрема духовної, митрополита. Можна вважати, що згадки в Іпатіївському літописі про "гордих і багатих єпископів їх власне господарство, земельні угіддя" - дають підстави твердити про могутність в майновому розумінні духовних сановників української держави в XIII столітті[123,с.252; s.82-95].

Його твердження підтримує свідчення Галицько-Волинського літопису про гордих і багато одягнутих слуг Перемишльського єпископа[97,стб.794]. Характерно, що великими земельними

латифундіями в Русі-Україні в XIII столітті були наділені і монастирі, яких найбільших, згідно свідчень джерел, було 10. Галицько-Волинський літопис наголошує, що волинський князь Володимир Василькович передав монастирю святих Апостолів в Володимирі село Березовичі [97,стб.904]. Із речового матеріалу знайденого археологами теж підтверджується, що єпископи, ігумени монастирів, священники були великими вельможами в Русі-Україні. Так Галицько-Волинський літопис згадує одного боярина, "а Доброслав Судьїч, попів онук", запанував мов князь грабуючи землю". Як бачимо Доброслав Судьїч із стану священників перейшов в стан боярства, що може говорити, що священницькі родини мали право, як на духовну так і світську владу в Русі-Україні[51,с.278-279].

Згідно свідчень проаналізованих джерел бачимо, що в період ослаблення великокнязівської влади в Русі-Україні внаслідок розорення її монголо-татарами фактично усіх торово-ремісничих центрів і відновлення феодальних війн, які очолили бояри, та церковні феодали. В цей же час великокнязівська влада задля відновлення єдиновладдя здійснює каральну політику проти противників централізації країни: місцевих князів, бояр та духовних феодалів, які розпалювали ворожнечу в суспільстві, організовували селянські бунти. Великокнязівська адміністрація встановлює що це є справа рук великих духовних і світських можновладців, у вз'язку з чим великокнязівська адміністрація проводить широкомаштабні "улаштування" усіх земель давньоукраїнської держави, статей доходів як світських так і духовних феодалів, переглядає повинності селян і перерозприділяє земельні володіня князів та бояр, єпископій та монастирів, поповнює кадри нового служилого боярства, використовуючи відібрані землі опозиційних до центральної влади бояр і духовних феодалів. Такими рішучими мірами великому князю Данилу Романовичу вдалося знову в короткий термін часу відновити єдність Русі-України. В цей час облаштувавшии Київське князівство, куди їздив особисто, призначичши Києву єпископа, Данило Романович поча укріплювати укрїнську державу на заході, а тобто намагається приборкати боярство та єпископа Західної Галичини. Сюди великим князем були направлені війська на чолі з Андрієм дворським. Джерела дають право наголошувати, що перемишльський єпископ зайняв дуже ворожу позицію щодо централізації Русі-України, в зв'язку з цим великий князь Данило строго наказав двірському Андрію військовим шляхом "приборкати перемишльського єпископа" [51,с.213]. Як зазначає літописец, Андрій "слуг його гордих пограбував і тули їх боброві, пітомники борсукові і вовчі порозбирав, двір єпископа, що завжди був багатолюдний розграбував". При цьому дворі, як наголошують джерела, знаходився знамеитий поет "присловутий Митуса", не побачавший служити князю Данилу, відійшовший від останнього і знайшовший притулок при дворі багатого перемишльського єпископа. Князівський літописець заніс повідомлення про розорення єпископського центру в Перемишлі в розряд позитивних, він вважав, що він підривав великокнязівську владу. Після такого удару Перемишльське єпископство остаточно починає служити великокнязівській владі. Джерела нам розповідають, що у часи короля Льва Даниловича перемишльський єпископ Мемнон виступає в Європі у ролі офіційного дипломата короля Льва і всеціло виражає інтереси великокнязівської влади[98,с. 148-149,с. 217, с.227]. Слід зауважити, що перемишльський єпископ не єдиний духовний сановник, який був приборканий за виступ проти володаря Русі-України. Факти дають нам право наголошувати, що взаємовідносини церкви і держави у XIII столітті в Русі-Україні, особливо в ході феодальної війни, не останню роль відігравав галицький єпископ Артемій, один із впливових духовних сановників, якому окрім галицької підпорядковувалася і уся Дністро-Дунайська (Молдавська) церковна організація, який теж примкнув до боярської партії і активно виступив проти великокнязівської влади, за що був прогнаний великим князем Данилом[117,с.58, с.170, с.186, с.201].

Наголосимо на особі галицького єпископа Артемія. Як бачимо із джерел цей владика користувався в галицького боярства великим авторитетом і всеціло виражав його інтереси. Джерела засвідчують, що кожний князь, боярин який бажав заручитися його підтримкою повинен був вносити не малі пожертви чи то землями чи селами, а отже самі галицькі князі сприяли перетворенню галицького єпископа і оточуючий його клір не тільки в серйозну релігійну, але й

політичну силу. Ще один єпископ представник духовних сановників угровський єпископ Асаф-Йосиф, користуючись анархією у церковних справах після монголо-татарського погрому, як наголошує літописець, зробив сміливий крок, за допомогою боярства, без згоди з великим князем Данилом "скокнув на стіл митрополичий", за що був скинутий не тільки з митрополичої кафедри, але й з єпископскої, а угровська єпископія була переведена в Холм. В цей же час волинське і київське духовенство усе концентрувалося біля великого князя Данила: київська єпископія була облаштована великим князем Данилом, волинська єпископія була у повному підчиненні великого князя, тут на єпископській кафедрі були довірені Данилу Романовичу єпископи, виходці із Святогорського монастиря Святого Данила, або єпископи князя Василька - зокрема - єпископ Никифор Стенило. Невідома нам доля луцького єпископа, однак, як наголошують джерела, що Луцьк був підчинений великим князем Данилом збройно, то можна вважати, що луцького єпископа спіткала така сама доля як і інших. На основі сувокупності фактів можна зробити висновок, що усі єпископські центри в ході феодальної війни були підчинені володарю Русі-України і на кінець у 1246 році великому князю Данилу удалося назначити свого "печатника" Кирила митрополитом. На нашу думку цілком зрозуміло, що установлення для усієї Русі-України єдиного митрополита означало її повне злучення релігійної організації під рукою українського володаря. Характерно, що у цей же час починаючи з 1246 року у своїх буллах до Данила Романовича Папа Римський титулує його королем Русі[117,с.58, с.170, с.186, с.201].

Внаслідок політичного і релігійного улаштування в Русі-України, галицька, волинська та київська єпископії всеціло переходять під владу поставленого для держави і утвердженого в Костянтинополі митрополита[54,с.4-62].

Хоча влада духовних феодалів в ході централізації держави була підірвана, однак в подальшому ми бачимо, що вона знову надирає сили і відіграє в державі велику як духовну так і політичну роль. За таких обставин наростаючої політичної ролі, Галицьке єпископство переростає в Галицьку митрополію. На жаль бурхливі події XIV-XVI століття не дозволили зберегти архіви української метрополії XIII століття, з яких ми могли би почерпнути всю історію Русі-України. Однак на нашу думку вони збереглися і є в Польщі, Угорщині, Німеччині, Ватикані, та особистих архівах та бібліотеках князів та магнатів які в XIV-XV століттях розграбували власність українського митрополита. Привертає увагу звернення галицького греко-католицького єпископа Макарія в середині XV століття до папи з проханням допомогти вернути архіви все рухоме і нерухоме майно єпископії-метрополії, яке розграбували місцеві магнати. В подальшому ми знаємо чи були повернуті всі стародавні архіви Галицької метрополії, однак точно знаємо, що галицька метрополія була перенесена до Львова, де Львівська метрополія не мала цих стародааніх архівів. Єпископи греко-католицької церкви Львівської метрополії в XVI-XVII століттях теж намагалися повернути стародавні архіви. Вони пилали до Риму, що в них немає ніяких стародавніх архівів, які б подтверджували власність церков та монастирів, окрім архіву Унівського монастиря, який знаходиться під патронатом Греко-Католицької Церкви. Про все це ми дізнаємося із звіту греко-католицького митрополита Руського в Рим в 1632 році[145,p.267].

Однак, на нашу думку не все втрачено і пошук архівів XIII століття Галицької митрополії треба продовжувати. Характерно, що в львіській єпископії збереглися грамоти князя Льва Даниловича, які підтверджують приємність Львівської митрополії від Галицької. Грамоти XIII століття засвідчують наявність могутньої церковної організації в Галичині в якиї були великі земельні латифундії в час незалежного функіонування Української держави. В подальшому, як це засвідчено в посланні греко-католицького єпископа під 1632 роком, прийшлі польські магнати силою відібрали в української церкви її майно, архіви, землі.

Прикладом ймовіної наявності галицьких митрополичих архівів може послуговувати збережене і наявне на балансі Історичного музею міста Москви Галицьке євангеліє 1144 року індентичність якого не оспорює ні один вчений Європи.

Рис. 56. Галицьке євангеліє 1144 року.

Характерно, що для кожного українця, особливо західного регіону, ця святиня з 1144 року ще ні разу не була перевидана. Галицьке євангеліє, на жаль не піддане і ретельному вивченню вчених. Можна припустити, що воно могло бути перевезене князем Володимиром Володаровичем із Перемишля в Галич. Щож до мови її написання, то львівський дослідник Я. Ісаєвич вважає, що воно написане на сербо-хорватській мові[60,с.23-27].

Де що іншим було становище в цьому питанні на Волині, де місцеві єпископи займали в XV-XVI століттях видне становище в суспільстві, головуючи в земельних сеймах. Власне в волинських архівах зафіксовані факти обдарування єпископів князями. Так в 1444 році волинський князь Свидригайло підтвердив своєю грамотою усі раніші земельні надбання Володир-Волинського єпископства, що було записано в Євангелії[1,с.7-8].

Ще раніше ми дізнаємося про подарунок князя Любарта володимирському єпископу, згідно якого: "село Сангушок і озеростобухів і інші озера з бобровими узвозами передаються володимирському єпископу з правом десятини меду і грошей". В волинських архівах ми знаходимо і більш старіші свідчення згідноь яких "Роман Мстиславович передав волимирській єпископії село Купечів"[123,с.252; s.82-95].

Про реальне багатство Володимирської єпіскопії і її земельних латифундій можна судити із перечня сіл, які належали володимирській єпіскопії в XVI столітті в час єпископа Адама Потія. Володіяння єпископії складалися із десятків сіл в Володимирському та Луцькому округах. Особливо слід відзначити релігійний арміністративний центр в селі Купечові в склад якого входило 11 сіл та 11 рибних озер. Віднсоно села Сушимно зауважено, що з нього тільки данина медова ідею. Звідсіля, якщо ми хронологічно від Романа Мстиславовича кінець XIII поч XIII століття до обдарувань останнього великого князя Русі-України Любарта в XIV століття прослідкуємо становлення могутності володимирської єпископії, то зрозуміємо, чому уже великому князю Роману Мстилавовичу приходилось, як це зазначають джерела приборкувати володимирського єпископа. А одже розміри землеволодіть Володимирського єпископа в XIII столітті були дуже великі. Враховуючи розміри володінь володимирського єпископа слід зробити висновок, що князь Роман Мстиславович зробив дуже великі пожертви Володимирській єпископії, приблизно такі, які він раніше зробив коли був князем Новгородським, зокрема Юрьївому монастирю[123,с.252; s.82-95].

Таким чином можна подивитися на церковну організацію Русі-України, як на надзвичайно багату верству українського суспільства. Аналіз і співставлення джерел дозволяє з'ясувати становище церковної організації в час правління Українською державою королем Данилом. Як ми знаємо коронували на короля великого князя папський посол Опізо і "всі єпископи Русі", яким за це королем було складено пожертви. Джерела не уконкретнюють якого рода це були пожертви, однак найбільші єпископи київський, володимирський галицький і другі, очевидно отримали великі як земельні надбання так і рухоме і нерухоме майно[59,с.371-376].

Попробуємо з'ясувати роль церковної організації столичного Холма, куди Данило Романович переніс єпископію з Угровська[97, стб.740]. Літописи розповідають нам як будував і прикрашав церкви в новій столиці Русі-України король Данило разом з холмським єрископом Іваном[97, стб.842-845].

Вивчення холмських джерел XV-XVII століть дозволяє відтворити земельні володіння Холмської єпископії. Її основу складали розташовані на Бузі села Слепче, Космів, Чучнево, Стрижів, передані в 1376 році холмському єпископу[38,с.54]. Окрім цих сіл в XIV столітті Холмській єпископії належало село Покрова біля Холму[101,с.40-43].

Що стосується XIII століття то розміри земельних надбань Холмської єпископії нам невідомі, однак, на нашу думку Данило Романович не бажав зміцнювати тут церковну олігархію з якою він нещодавно боровся майже ціле десятиліття[51,с.214-217].

Аналіз джерел також дозволяє з'ясувати майно і час функціонування монастирів. Так із виписок міської кременецької книги 1767 року, яка являє собою польський переклад луцької міської книги

1560 року зберігля текст грамоти князя волинського Свидригайла, яка підтверджує стародавні привілеї та майно двом луцьким монастирям Пречистенському та васильківському [82,с.917-919].

Підтвердження князя Свидригайла потрібні були монастирям тому, що “листы” - документи, що знаходилися у монахів в час “войны татарской” погинули. Що стосується Васильївського монастиря, то він очевидно був зв’язаний з князем Васильком Романовичем. Тотожність цього імені з іменем патрона Васильївського монастиря дозволяє в нім бачити засновника монастиря[123,с.252; s.82-95]. Пожертви чи побудова цього монастиря могла відбутися не раніше 1227 року, коли, коли з Луцька було прогнано місцевого князя Ярослава. Власне в цей час, як зазначає літопис: “Данило дав Василькові Луцьк і Пересопницю”[106,с.332-333].

Що стосується Пречистенського монастиря, то він по словах монахів отримав землі від “Mscislawa Wlodimirowicza Monomachowicza”, який як вважають дослідники, як Київський князь міг надавати привілеї і землі Волинської землі, оскільки в його час Волинь була вже вотчиною мономаховичів [106,с.356-357].

Таким чином підводячи підсумок з’ясування питання історичного зародження, розвитку та ролі християнства та церковної організації в духовному та політичному житті населення Прикарпаття, Подністров’я у III-XIII столітттях зауважимо, що християнство відігравало ключову роль в духовному житті становлення та розвитку давньоукраїнського суспільства Прикарпаття і Подністров’я і потребує подальшого наукового, в першу чергу археологічного дослідження [58,с.4-42; 59,с.370-376].

Рис. 57. Монах - літописець XIII століття.

Список джерел та використаної літератури:

1.Акты Юго-Западной Руси. - Киев,1883г. - Ч.I. - Т.VI. - №III.
2.Артюх В.С. Звіт про роботу експедиції Дністер. - Львів, 1998р.
3.Артюх В.С. Ранне-христианский пещерный храм на Днестре. Международный симпозиум по искуственным пещерам. - Киев-Одесса, 1998г.
4.Артюх В.С. Ранне-христианский пещерный храм на Днестре. Международный симпозиум по искуственным пещерам. - Киев-Одесса,1998г.
Ідзьо Віктор. Господарсько-економічний та культурно-християнський розвиток Галичини в III-XIII століттях. Наукове видання. - Івано-Франківськ "Сімик", 2013р.
5.Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. - Київ,1982р.
6.Артюх В., Ідзьо В. Природне середовище та ранні форми релігії в Україні в контексті вивчення проблем українознавства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010р. - Т.XVI.
Ідзьо В. Господарсько-економічний та культурно-християнський розвиток Галичини в III-XIII століттях. Наукове видання. - Івано-Франківськ "Сімик", 2013р.
7.Артюх В.С. Нові печерні пам'ятки середнього Подністров'я. Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. - Львів,1995р.
Артюх В., Ідзьо В. Природне середовище та ранні форми релігії в Україні в контексті вивчення проблем українознавства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010р. - Т.XVI.
8.Артюх В., Ідзьо В. Природне середовище та ранні форми релігії в Україні в контексті вивчення проблем українознавства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010р. - Т.XVI.
9.Артюх В. До питання виникнення християнства на території України. Науковий Вісник Українського Університету м. Москви. - М., 2012р. - Т. XVII .
10.Артюх С.В., Ідзьо В.С. Скельна культова пам'ятка "Монастир". Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2000р.
11.Багрянородный К. Об управлении империей. - М.,1987г.
12.Бандрівський М. Схимницькі печери-келії на Рогатинщині. Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України. - Львів, 1995р.
13.Бандрівський М. Сварожі лики. - Львів, 1992р.
14.Баран В.Д. Памятники черняховской культуры в басейне Западного Буга. Раскопки 1957-1960 гг. - МИА,1964г. - №116.
15.Баран В.Д. Давні слов'яни між Дністром і Прип'ятью. - К., 1972р.
Баран В.Д. Черняхівська культура за матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу. - К.,1981р.
Баран В.Д. Черняхівська культура - полі етнічне утворення на території Півленно-Східної Європи.// Археологія давніх слов'я. – К., 2004р.
16.Бірбрауер Ф. Готи в I-VII ст.: територія, розселення та просування за археологічними джерелами.//Археологія. - К.,1995р. -№5.
17.Бітковський В. Поховальний обряд вербальної культури на території України.//Збірник заповідника "Тустань" на пошану Михайла Рожка. - Львів, 2009р. - Кн.I.
18.Браун Ф. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб.,1899г.
19.Буданова В.П. Продвижение готов в Севернос Причерноморье и на Балканах в III веке(по данных письменных источников). - Вестник древней истории. - М., 1982г. - №2.
20.Буданова В.П. Готы в эпоху великого переселения народов. - М., 1990г.
21.Буданова В.П. Контакты готов с племенами barbaricum colum и ранневизантийской империей. Византийская цивилизация в освещении российских ученых 1947-1991г. - М., 1999г.
22.Васильев А.А. Готы в Крыму. Ранняя пора христианства и эпоха переселения народов. - Известия Академии Истории Материальной Культуры. № 192. - Вып.I.

23.Васильев М.А. Религиозные дилеммы Руси в 980-е годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение. - М.,2000г. - №6.
24.Винокур І.С. Історія та культура черняіхівських племен ІІ-V століть нашої ери. - К.,1972р.
25.Винокур І., Хотюн Г. Розкопки Бакоти.//Наука і суспільство. - К.,1967г.
26.Винокур И.С. Некоторые вопросы культуры черняховских племён. Советская Археология. - М., 1969г. - №1.
27.Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен ІІ-V століть нашої ери. - К.,1972р.
Седов В. Происхождение и ранняя история славян. - М.,1979г.
28.Винокур І.С. Черняховские племена на Днестре и Дунае. - В кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983г.
29.Винокур І., Горишний П. Бакота. - Кам'янець-Подільський,1994р.
30.Винокур І.С. та Телєгін Д.Я. Археолгія України. - Тернопіль, навчальна книга "Богдан", 2004р.
31.Винокур І.С., Телєгін Д.Я. Археолгія України. - Тернопіль, навчальна книга "Богдан", 2004р.
Войнаровський В. Християнство і порушені поховання черняхівської культури.Тези повідомлень V Міжнародного круглого столу з історі релігії в Україні. - Львів,1995р. - Т.І.
32.Вилинский С.Г. Сказание черноризца Храбра о письменах славянских. - Одесса. 1901г.
33.Войнаровський В. Християнство і порушені поховання черняхівської культури. Тези повідомлень V Міжнародного круглого столу з історі релігії в Україні. - Львів,1995р. - Т.І.
34.Войнаровський В. Про час і мотиви руйнації інгумаційних поховань черняхівської культури. Праці археологічної комісії. Записки НТШ. - Львів,1998р. - Т.ССХХХV.
35.Вилинский С.Г. Сказание черноризца Храбра о письменах славянских. - Одесса, 1901г.
36.Войтович Л. Готи на території України: результати досліджень на початок ХХІ століття.// Археологічні дослідження Львівського університету.Львів, 2008р. - Вип.11.
37.Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века. - СПб., 2003г.
38.Грамоти XIV століття. - Київ,1974р. - №25.
39.Грушевський М.С. Історія України-Русі. - К.,1991р. - Т. ІІІ.
40.Гуцуляк Олег. Пошуки заповітного царства: Міф - Текст - Реальність. Монографія. - Івано-Франківськ "Місто НВ", 2007р. Гуцуляк О.Б. Готи на Сході Європи. Праця в Інтренеті.
41.Дашкевич Н. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. Известия Киевского Университета №8 за 1884 г. - К.,1884г.
42.Дашкевич Н. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). - К., 1884г.
43.Димирій. Печерні монастирі, скити та келії у світій Україні.// Основа. - К., 1995р. - №6.
44.Древняя Русь в свете зарубежных источников. - М.,1999г.
45.З історії міжслов'янських зв'язків. - К.,1994р.
46.Зубрицкий Д. История Галицко-Русского княжества. - Львов, 1855г. - Т.ІІІ.
47.Ідзьо В.С. Вчені ХІХ століття про етногенез Галицької Русі. До питання локалізації Прикарпатських хорватів. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. - М., 1997р. - Т.І.
48.Ідзьо В.С. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-Філолгічний Вісник Українського Інституту. - М.,1997р. - Т.І.
49.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М. 1997р. - №5.
50.Ідзьо В., Марченко Г. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи у кінці І тис. до н. е. - І тис. н. е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.1997р. - №6.
51.Ідзьо В.С. Українська держава в ХІІІ столітті. Івано-Франківськ "Нова зоря", 1999р.
52.Ідзьо В. Готи і гепіди і Галичині. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005р.- Т.ІХ.

Ідзьо Віктор. Готи і геріди в Галичині. Наукові Записки Інституту Народознавства НАН України, Івано - Франківського Краєзнавчого музею. - Івано - Франківськ. Видавництво "Лілея НВ". - Випуск 9 - 10, 2006р.
53.Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство, ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. - Львів "АРІ", 2001р.
Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004р.
Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні. - Львів "Ліга - Прес", 2007р.
54.Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в ХІІІ столітті. - Львів "Сполом", 2008р.
55.Ідзьо Віктор. Галицький король Коломан І та процеси першої політико - релігійної унії в Галичині в першій чверті ХІІІ століття. - Львів "Сполом", 2009р.
56.Ідзьо Віктор. Стародавній Перемишль (ІХ-ХІІст.): зародження та становлення української християнської релігійної культури на Сяні. - Львів "Сполом" , 2010р.
Ідзьо Віктор. Візантійська християнська держава в IV-XV століттях. - Івано-Франківськ "Сімик", 2011р.
57.Ідзьо В. Трипільська цивілізація в Україні: характеристика розвитку та упадку в контексті еволюції стародавнього світу в VI-II тисячолітті до нашої ери. - Івано-Франківськ "Сімик", 2011р.
58.Ідзьо Віктор. Руське королівство та Тевтонський Орден: політичні, економічні та релігійні взаємовідносини у ХІІІ-ХІV століттях. - Івано-Франківськ "Сімик", 2012р.
59.Ідзьо В. Господарсько-економічний та культурно-християнський розвиток Галичини в ІІІ-ХІІІ століттях. Наукове видання. - Івано-Франківськ "Сімик", 2013р.
60.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Русы. Вопросы истории. - М., 1973р.
61.Исаевич Я.Д. Из истории культурных связей Галицко-Волынской Руси с западными славянами.- В кн.: Польша и Русь. - М.,1974р.
62.Ісаєвич Я.Д. Роль культурної спадщини Київської Русі в розвитку міжслов'янських зв'язків доби феодалізму. З історії міжслов'янських зв'язків. - К.,1994р.
63.Иконников В.С. Опыт русской историографии. - М.,1913р.
64.Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1960р.
65.Карамзин Н.М. История государства Российского. - М., 1991р. - Т. ІІ-ІІІ.
66.Карташов А.Н. Начерки по истории русской церкви. - Париж,1959р. - Т.І.
67.Кизилов М.Б., Масякин В.В. Готы. В кн. От кимерийцев до кипчаков. - Симферополь. Издательство "Доля", 2007р.
68.Когутяк М. Сакральна спадщина Гуцульщини. - Львів "Манускрипт", 2011р. - Т.І.
69.Козак Д.Н. Вельбарская культура.//Археология Украинской ССР. - К.,1986р. - Т.3.
70.Котляр М.Ф. Данило Галицький. - К.,1979р.
71.Корінний В.І., Сташевська Л.В. Скельні монастирі Середнього Подністров'я як комплексні геологічні та культурно-історичні пам'ятки. - К., 2008р.
72.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. - К.,1984р.
73.Крисаченко В. Етнополітичні процеси на теренах давньої України. Науковий Вісник Українського Університету м. Москви. - М., 2012р. - Т. XVII .
74.Кулаковский Ю. К истории готской епархии в Крыму в VIII веке.// Журнал Министерства Народного просвещения. - 1898г. - К.2.
75.Кухаренко Ю.В. Волынская група полей-погребений и проблема так называемой готско-гепидской культуры// КСИА. - М.,1970г. - №121.
76.Летопись по Ипатьевскому списку. - Спб.1871г.
77.Линниченко Н.И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. - К., 1884г.

78.Литаврин Г.Г., Флоря Б.Н. Общее и особенное в процес се христианизации стран региона и Древняя Русь.// Принятие християнства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. - М.,1988г.
79.Лихачёв Д.С. Повесть Временных лет. - М., 1950г. - Ч.1-2.
80.Магомедов Б.В. Готи в Східній Європі.// Археологія. - К.,1999р. - №4.
81.Магомедов Б. Готи і гепіди в культурах римського часу. Археологія Тернопільщини. - Тернопіль, 2003р.
82.Малевич А. К истории древней Жидичинской архимадрии. //Волынские епархиальные ведомости.- Спб.,1900г. - №27.
83.Махновець Л. Про автора слова о полку Ігоревім. - К., 1987р.
84.Мацкевий Л.Г. Звіти про роботу Прикарпатської експедиції за 1992-1993 роки. - Львів,1994р.
85.Мельник Е.Н. Следы мегалитических сооружений в некоторых местностях Южной России. Труды VI Археологического съезда. - Одесса,1886г.
86.Могитич І.Р. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов'янпи X-XIII ст.). З історії міжслов'янських зв'язків. - К.,1994р.
87.Мошин В.А. Готская єпархія в Хазарии.// Труды IV съузда русских академических организаций за границей. - Белград, 1927г. - Т.I.
88. Назаренко А.В. Русь и Германия в IX-X вв.//Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования 1991 год. - М.,1994г.
89.Наливайко С. Етнічна історія давньої України. Київ, Євшан-зілля, 2007р.
90.Нидерле Л. Славянские древности. - М.,1956г.
91.Никольский Н.К. К вопросу о следах мораво-ческого влияния на литературных памятниках домонгольской эпохи. Вестник Академии Наук СССР. - М.,1933г. - №8-9.
92.Новосельцев А.П. Восток в борьбе за религиозное влияние на Руси.//Введение християнства на Руси. - М.,1997г.
93.Описание Киево-Софийского собора и Киевской киевской иерархии. - Киев, 1925г.
94.Пастернак Я. Старый Галич. - Краків,1944р.
95.Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1896р.
96.Пачкова С.П. Про осксивський компонент у чаплинському могильнику Зарубинецької культури.// Старожитності I тисячоліття нашої ери на території України. - Київ, 2003р.
97.Полное собрание русских летописей. - М-Л.,1962г. - Т.II.
98.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. - М.,1950р.
99.Печерна П.О. Християнська архітектура Верхнього та Середнього Дністра XI-XVIII століть. - К., 2008р.
100.Плано-Карпини И.Де.История монголов. - Спб., 1910г.
101.Площанский В.М. Прошлое Холмской Руси. - Вильна,1899г. - Ч.I.
102.Раппопорт П.А. К вопросу о сложении галицкой архитектурной школы. В кн.: Славяне и Русь. - М.,1968г.
103.Ременников А.М. Борьба племен Северного Причономорья с Римом в III веке. - М.,1954г.
104.Рикман Э.А. Этническая история наеселения Поднесторовья в первых веках нашей эри. - М.,1975г.
105.Рогов А.И.Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. - М.,1966г.
106.Руський літопис. - К.,1989р.
107.Русанова И.П. Истоки славянского язычества. Культовые сооружения Центральной и Восточной Европы в I тыс. до н э. - I тыс. н э. - Черновцы. - Издательство "Прут", 2002г.
108.Симонович Е.А. О культовых представлениях населения юго-западных областей СССР в поздне-античный период. Советская Археология. - М.,1978г. - №2.
109.Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности.// предисл., коммент. и предисловие Рогова А.И. - М.,1971г.

110.Скжинская Е.Ч. Йордан. О происхождении и деяниях готов.Getica.// Вступ, статья, перевод, коментарий. - Санкт-Петербург, 1997г.
111.Суворов Н.С. Библиографическая летопись. - М.,1917г. - Кн.II. - Ш.
112.Субтельний О. Україна. Історія. - К., 1991р.
113.Татищев В.Н. Российская История. - М.,1964г. - Т.III.
114.Тимощук Б.О. Язичницькі святилища Галицької Русі. Історико-Філолгічний Вісник Українського Інституту. - М.1997р. - Т.I.
115.Тимощук Б.О. Двоєвір'я в стародавній Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1998р. - №1.
116.Тищенко К. Відгомін Готської держави. Урок Української. - К.,1994р. - №5-6.
117.Тихомиров Н.Д. Галицкая митрополия. - Спб., 1895г.
118.Томашівський С. До Історії Перемишля та його єпіскопської катедри. Записки ЧСВВ. - Варшава, 1927р.
119.Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпатття. Матеріали досліджень 1976-2006. - Івано-Франківськ, 2008р.
120.Фурман Д.Е. Выбор князя Владимира.//Вопросы философии. - М.,1989г. - №6.
Филист Г.М. Введение християнства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия. - Минск, 1988г.
121.Федоров Г.Б., Полевой Л.Л. Археология Румынии. - Москва, 1973.
122.Флоря Б.Н. У истоков конфессионального рас кола славянского мира (Древняя Русь и её западные соседи в XIII веке).//Славянский алманах,1996. - М.,1997г.
123.Флоря Б.Н. О церковном землевладении в Галицко-Волынской Руси.//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). - М.,1999г.
Floria B.N. Vaslavska legenda a borisovskoglebovsky kult.-Ceskoslovensku casopis historicku, 1978. - №1.
124.Херман Э., Кулинич Й. Два типа этничности хорватской и сербской примеры. //Этнографическое обозрение. - М., 1993г. - №4.
125.Шараневич I. История Галицко-Володимирской Руси. - Львов, 1863г.
126.Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. - Рим-Ню-Йорк,1965р.
127.Щапов Я.Н. Государство и Церков Древней Руси X-XIII вв. - М.,1989г.
128.Щукин М.Б. Готский путь. - Санкт-Петербург, 2005г.
129.Якобсон А.Л. Крым в средние века. - М.,1973г.
130.Analecte Cracoviensia,1975. - Vol.7
131.Amman A. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orfhodoxee. Orientalia Christiana Analesta. - Roma, 1936.
132.Ammidni Marzellini. Rerum gestarum libri gui supersunt. - Rec. C. U. Klark. - Berolini,1915.- T.II.
133.Bierbrauer V. Gepaden in der Wielbark-Kultur (I-IV Jahrhundert n.Chr.)? Tine Spurensuche. //Studien zur Archaologie des Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittealalter. Festschrift fur Michael Muller-Wille. Hrsg. A. Wesse. - Neumunster ,1998.
134.Biuletyn historii sztuki, 1962, №2б.
Byzantinoslavica,1930. - R.II. - V.2. - R III. - V.2.
135.Brukner A.Cywilizacya I yezuk. - Warszawa, 1901.
Haberlandt A. Europa und seine randgebiete. - Stuttgart, 1927.
136.Vericus et fratres suicorumgue concives latini. - Theiner, 1864. - 1.
Monumenta Poloniae. - Lwow, 1878. - T. III.
137.Wertner J. Die Slawishen Bugelfibeln des 7. Jahrhunderts. -
Reincke Festschrift. - Mainz, 1950.
138.Wolfram H. Geschichte der Goten. - Munchen,1979.
139.Wolfram H. Histiria Gotow. - Warszawa-Gdansk, 2003.
Hachmann R. Die Goten und Skandinavien. - Berlin,1970.

140.Huillard Dreholles. Examen de chartes de l'Egeise Romaine, conte nues dans les ronleaux de Cluny. - Paris, 1865.
141. HRM. - 1.
142.Huber A. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. - Insbruk, 1883. - Bd. 4. - Heft 1.
143.Gdastein I. Octnoge ne zi Hrvata uranom srednjm vijku.// Migracij sketeme. - Zagreb, 1989.
144.Dvornik F. The making of Central and Eastern Europe. - London, 1949.
145.Epistolae Josephi Velamin Rutskyj metropolitae kiovensis catholici (1613-1637). - Romae,1956. - №137.
146.Zagiba Fr. Zur Geschichte Kyrills und Methods und der beyrischen Ostmissien Jahrbucher bur geschichte. - Ostenropas,1961.
147.Zaki A. Na szlaku wykopalisk. «Slowo Powszechne». - Krakow,1960. - №18/6.
148.Kissene Nagypal J. A karcsai reformatus templom helyreallitasa.-Muemlek vedelem, 1971. - K.15. - №4. - 1.
149.Kunasiewiz. Przewodnik po kosciele Bozego ciata otza. Dominicanow we Lwowe. - Lwow, 1878.
Monumenta Poloniae. - Lwow, 1878. - T. III.
150.Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel. - Pest, 1869.(1235-1260).
151.Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ascivilis, ed. G. Fejer. - Budae, 1829.T. IV. (від 9 травня 1259р.).
152.Lowmianski H. Poczatki Polski. - T.I.
153.Macartney C.A. The Magiars in Ninth Centure. - Cambridge, 1930.
154.Muzic I. Podrijetlo Hrvata. - Zagreb, 1989.
155.Monumenta Poloniae. - Lwow, 1878. - T. III.
156.Monumenta Germanika Historika (MGH). - Paris-Hannoverae, 1890.
157.Muratori L. Rerum italicarum shcriptores. - Mediolani, 1723.
158.Ochrona zabytkow. - Warszawa, 1961.- R.14. - Z.1/2.
Sztuka polska przedromanska i romanska do schylku XIII wieku. - Warszawa,1971.
159.Raunaldo O. Annales Ecelesiastici. - Lucae, 1748. - T.III.
160.Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo. - Munchen-Berlin, 1922.
161.Racki F. Ociyena starijih izujrd zf hrvatsku i srbsru hjvitst sredni vika. Knjizennir, 1. - Zagreb,1865.
Racki F. Biela Hrvatska i Bila Srbija. Rad. - Zagreb,1880-1881. 162.Ropell. Geschichte pollens. - Berlin, 1897. - T. I.
163.Surovy B. Arxitektura svedectvi dob. - Praha, 1977.
164.Fischetr M. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). - Wien, 1815. - №60.
165.Fontes Rerum Bohemicarum. - Praze, 1874. - T.III.
166.Jagic V. Ein kapitel dus der Geschichte d. sudslav. - Sprachen (Arch. tom. Slav.),1895.

Висновок

Монографія академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Університету "Львівський Ставропігіон" Віктора Ідзя «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» з'ясувала слов'янську історію та етногенез українського народу, як носія етнокультурних, політичних та культурно-християнських процесів в Європі.

Були досліджені проблеми слов'янського суспільства, слов'янської державності та зародження і становлення в слов'яно-українського народу християнської релігійної культури.

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» спростувала висунуту концепцію російських вчених про неіснуючу "древнерусскую славянсую народность", та "древнерусский славянский язык" яких в силу історичних обставин ніколи не було і які були кристалізовані правлячою політичною та науковою елітою Російської імперії в XVIII- XXI століттях.

Зібраний на сучасну пору багаточисельний археологічний матеріал на території України склав великий історичний архів, який використано та проаналізовано в монографії «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» при дослідженні питання становлення та розвитку слов'янства Подністров'та Подніпров'я з з якого пройшов етногенез українського народу.

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» на основі свідчень археології, спростувала сучасні російські перекручення та фальсифікації історичного розвитку слов'янства як вцілому так і етногенезу з слов'янства українського народу, який російські вчені на сьогоднішньому етапі намагаються означити, як "древнеславянская чи древнерусская народность".

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» дослідила, що питання формування слов'янства, як і українського народу проходило на основі хеттського державного і мовного індо-європейського конгломерату у якому формувалася слов'яно-українська держава, слов'яно-українська мова, яка дійшла з тих часів великої слов'яно-української епохи до епохи утворення в IX столітті класичної української феодальної державності - Київської Русі.

В Монографії «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» наголошено, що слов'яно-українська державна та слов'яно-українська мовна культура є відмінною від російської і похожа на сербську, хорватську, польську, словацьку та чеську, де слов'яно-українська мова споріднена з слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи більше спорідненості в минуломі ніж з росіянами, фіно-уграми, які перейняли культурні, мовні, державні та християнські компоненти в українців-слов'ян в епоху Київської Русі, яка сформовала на фіно-угорських землях з фінським та угорським населенням, князівства, які лягли в основу майбутньої Москвії - Росії.

Монографія «Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України» з'ясувала, що слов'яно-українська культура, складається з східнослов'янських племен носіїв пражсько-корчакської археологічної культури, яка згрупувала слов'яно-українські культурно-економічні та релігійні центри Дністро-Подніпров'я.

Таким чином наголосимо, що в монографії розглянуто основні етапи формуваня слов'янства в контексті формування українського народу.

Вперше засобами сучасної історичної науки зроблено глибокий аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору дослідили історію розвитку раньослов'янського суспільства, раньослов'янської державності та зародження і становлення християнства на території України.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

Ранньослов'янське суспільство. Ранньослов'янська державність.
Зародження і становлення християнства на території України

Подано до друку 15.05.20 р. Підписано до друку 16.05.20 р.
Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний. Умовн.друк.арк.10,25
Зам.56. Тираж 300 екз.
«Видавництво Інституту Східної Європи»
Адреса видавництва:
Україна, 79008, м. Львів, вул. Тесленка д.2,
тел: (097) 496-22-40, факс:(0322)97-10-38.

E-mail:ukrainoznavezz@ukr.net
www.easterneurope.nethouse.ua

Львів,
«Видавництво Інституту Східної Європи»,
2020

Бібліотечна Радіо «Воскресіння»
Віктор Ідзьо
Ранньослов'янське суспільство
і ранньослов'янська державність
та зародження і становлення
християнства на території України
Агенція Релігійної Інформації
Львів - 2001

ВІКТОР ІДЗЬО
Ранньослов'янське суспільство
і ранньослов'янська державність.
Зародження і становлення християнства
на території України

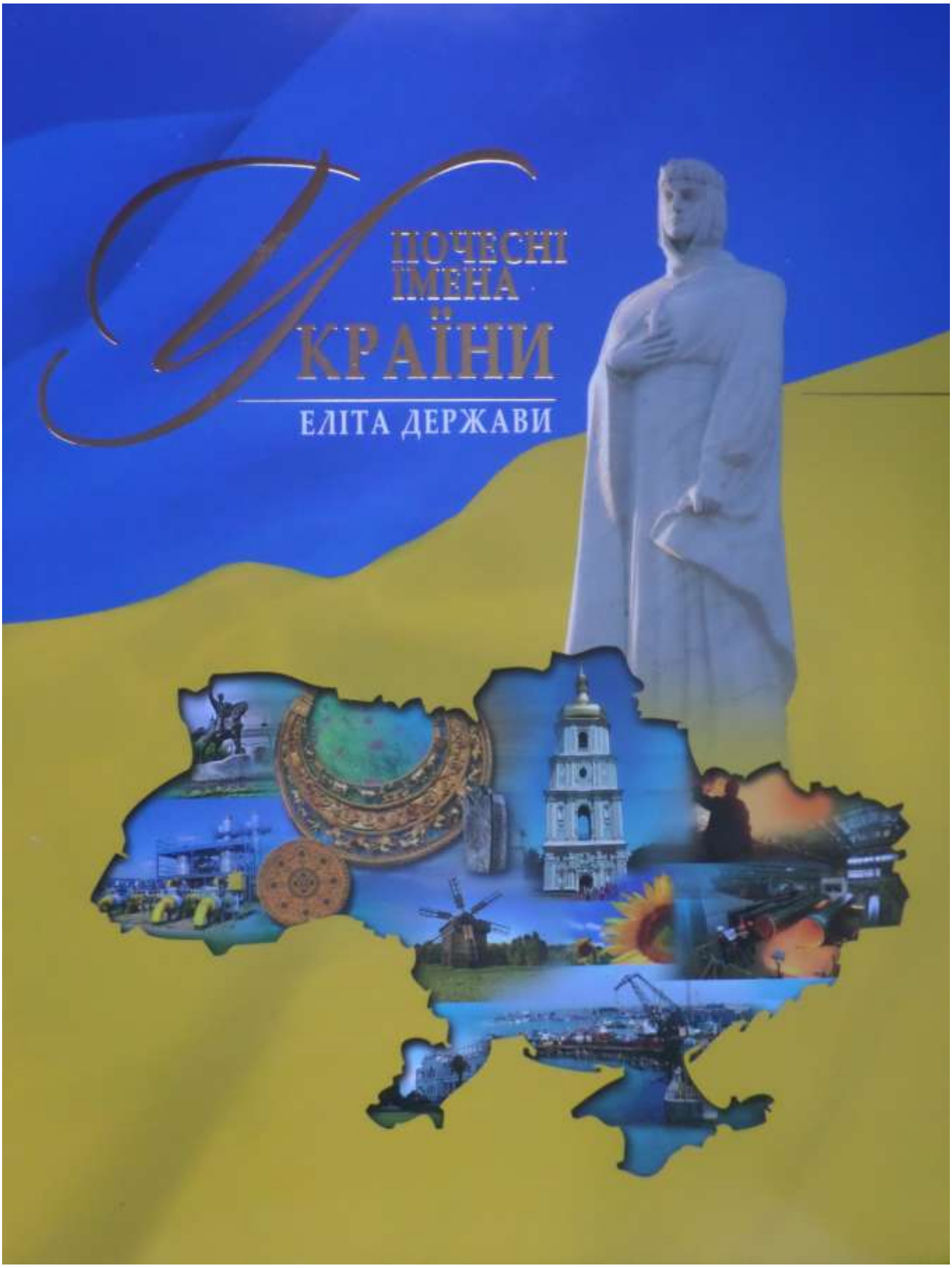
ПОЧЕСНІ
ІМЕНА
УКРАЇНИ
ЕЛІТА ДЕРЖАВИ

ІДЗЬО
ВІКТОР СВЯТОСЛАВОВИЧ

ДИРЕКТОР-ЗАСНОВНИК ІНСТИТУТУ СХІДНОЇ ЄВРОПИ, ВІЦЕ-ПРЕЗИДЕНТ АКАДЕМІЇ НАУК «ТРИПІЛЬСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ», АКАДЕМІК АНВШ УКРАЇНИ, АКАДЕМІК МІЖНАРОДНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ЄВРАЗІЇ, ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР, ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ім. АКАДЕМІКА І. КРИП'ЯКЕВИЧА ТА МІЖНАРОДНОЇ ПРЕМІЇ ім. КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

За активну діяльність в українській діаспорі Росії та вагомий внесок у розвиток і розбудову української держави нагороджений орденом «За мужність» III (1999) та II (2012) ступенів.

Народився 25 листопада 1960 р. у м. Івано-Франківську. Захоплення історичним минулим стало вирішальним у виборі майбутнього фаху. У 1981 р. закінчив Івано-Франківський народний університет пропаганди пам'яток історії та культури, а в 1984 р. – історичний факультет Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, де розпочав наукову діяльність під керівництвом професора В. Грабовецького, котрий, будучи учнем І. Крип'якевича, підтримував неперервність академічної традиції наукової школи М. Грушевського. З 1984 до 1985 рр. служив у збройних силах й отримав звання лейтенанта сухопутних військ. Трудову діяльність розпочав інспектором обласного управління професійно-технічної освіти, далі працював викладачем історії. У 1988 р. переїхав до Москви. З 1992 до 2002 рр. був пошукачем та викладачем історії Московського державного педагогічного університету (МДПУ), де в 1997 р. успішно захистив дисертацію й став кандидатом історичних наук. З 1997 до 2002 рр. працював проректором із науково-організаційної роботи в МДПУ. У 2002 р. захистив докторську дисертацію.

Енергійний організатор і талановитий учений невтомно опікувався науково-освітнім життям українців у Росії. У 1992 р. брав участь у заснуванні Українського державного університету в Москві, у 1997 р. – Українського інституту при МДПУ, у 1995 р. став засновником та першим очільником Українського історичного клубу в Москві. Будучи патріотом, у 1997–2010 рр. проявив себе як активний член ради Об'єднання українців Росії. У 2000–2015 рр. – ректор Українського державного університету в Москві, видав XXI том «Наукового Вісника УУМ» (2001–2015). У 1995 р. очолив як головний редактор видання «Український історичний альманах у Росії». Заснував і у 1997–2010 рр. очолював редакцію «Наукового вісника Українського історичного клубу», якого видав XVI томів. У 2005 р. започаткував у Львові науковий журнал «Українознавець», який виходить і донині.

У 2001 р. заснував в Україні науково-дослідник заклад – Інститут Східної Європи (ІСЄ) при Університеті «Львівський Ставропігіон», перед яким постало завдання – розбудова науково-освітньої та видавничої системи на основі українських інтелектуальних, історичних та культурно-християнських традиціях. З 2017 р., рішенням ректора Мауро Контілі, В.С. Ідзьо затверджений професором Римського університету імені Павла Апостола.

У фокусі Віктора Святославовича широке коло наукових проблем, пов'язаних із вивченням української історії, українознавства, археографії та джерелознавства. Він – автор понад 800 наукових праць, у тому числі 50 монографій. Під керівництвом академіка проводиться багато міжнародних наукових конференцій, де здійснюється системне вивчення джерел з української історії. Результати наукової діяльності Віктора Ідзя гідно оцінені на найвищому державному рівні. За монографічне дослідження «Українська держава в XIII столітті» отримав премію ім. академіка І. Крип'якевича, за працю «Українська держава в IX-XIV століттях» – Міжнародну премію ім. Короля Данила Галицького, за монографію «Галицьке королівство 1215–2015 рр.» нагороджений золотою медаллю вченої ради Університету «Львівський Ставропігіон». Удостоєний орденів «Золотий Хрест звитяги з двома мечами», «За розбудову Української держави», гетьмана Івана Сулими; військо-козацьким званням генерал-хорунжого Українського козацтва. Нагороджений ювілейними медалями «10 років незалежності України» та «20 років незалежності України».